

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filosofická fakulta

Ústav českých dějin

(studijní program: *historické vědy*, studijní obor: *české dějiny*)

Mgr. Oldřich Kortus

**SASOVÉ V ČECHÁCH V LETECH
1631 A 1632**

THE SAXONS IN BOHEMIA 1631 - 1632

Disertační práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.
Praha 2007

Prohlašuji, že jsem disertační práci zpracoval samostatně, na základě uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 11. 9. 2007

Poděkování:

Za cenné připomínky, vedení a trpělivost děkuji především vedoucímu této práce Prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. Děkuji také všem, jednotlivcům i institucím, kteří se na této práci podíleli jakoukoli radou a pomocí.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1. PRAMENY A LITERATURA.....	11
1.1 Pramenná základna:.....	11
1.2 Saské tažení ve vědeckých pracích:	23
2. POČÁTKY SASKÉHO TAŽENÍ DO ČECH	51
3. PRAHA.....	77
4. CHEB A OKOLÍ	144
5. SASKÉ VOJSKO A KAŽDODENNÍ ŽIVOT.....	178
6. EXULANTI ZA SASKÉHO VPÁDU.....	245
ZÁVĚR.....	274
PRAMENY A LITERATURA.....	279
ZKRATKY	295
PŘÍLOHY	296

ÚVOD

Třicetiletá válka byla největším z válečných konfliktů v Evropě v sedmnáctém století. Třicet let válečného běsnění poznamenalo několik generací evropského obyvatelstva, současníky i budoucí generace. Svět po roce 1648 byl již značně odlišný od toho, který znali ti, kdo přežili, z roku 1618. Válka začala a skončila v Čechách.

Raně novověká Evropa na přelomu 16. a 17. století připomínala pověstný sud plný střelného prachu. Politické, náboženské a teritoriální rozdělení střední a západní části našeho kontinentu na stranu katolickou a protestantskou, na spojence a odpůrce katolických Habsburků a také konflikty mezi říšskými knížaty a suverény, v neposlední řadě i teritoriální a ekonomické zájmy různých subjektů, nepřispívaly k evropské stabilitě. Naopak. Snahy omezit moc Habsburského domu nejen ze strany konfesijně odlišných zemí, ale i ze strany katolické Francie, Benátské republiky či porýnských říšských knížat vykrystalizovaly v podobě vzniku Protestantské Unie v roce 1608 a jejího protipólu Katolické Ligy v roce následujícím. Rakouská větev Habsburků vládnoucí na našem území z titulu českého krále, začala počátkem 17. století s postupným prosazováním koncepce absolutistického státu ve střední Evropě pomocí různých centralizačních opatření, z nichž jistě nejcitelnější dopad měla snaha o unifikaci náboženského vyznání. Konfesijně rozdělené České království s historicky nevídanou náboženskou tolerancí, respektive koexistencí několika různých vyznání na relativně malém prostoru, neslo zásahy císaře a krále do poměrů v zemi velice těžce. Napětí mezi stavovskou obcí a českým králem, který se opíral o nepočetnou, ale vlivnou skupinu katolických aristokratů, vyvrcholilo v květnu 1618 tzv. třetí pražskou defenestrací. Vyhození místodržitelů v Království českém Jaroslava Bořity z Martinic, Viléma Slavaty z Chlumu a Košmberka a místodržitelského sekretáře Filipa Fabricia z Rosenfeldu z okna České kanceláře a následné verbování vojsk českými stavy znamenalo počátek konfliktu, jehož délku, krutost a ničivost si nikdo v té době nedovedl představit. První vojenské akce stavovské armády, rozhodná odpověď císařských, připojení se Markrabství moravského a některých slezských knížat k rebelii, konfederace stavů Čech, Moravy, Slezska, Rakous a Obojí Lužice, sesazení Ferdinanda II. z českého trůnu a volba kalvínského falckraběte Fridricha za krále, následné manévrování a boje v Dolních Rakousích i Falci a vytlačování stavovských armád směrem do českého vnitrozemí, to vše a mnohem více vyplňovalo prvních dva a půl roku válečného konfliktu. Porážka stavovských vojsk na Bílé Hoře znamenala nejen

konec první fáze třicetileté války, ale pro císaře i volnou ruku k prosazení a dokončení jeho záměrů. Následovaly desítky bitev, nemoci, ničení, vypalování, brutální násilí a kořistění, které zachvátilo zejména říšská území a střední Evropu. Válečné štěstí se přiklánělo na tu či onu stranu a i přes velké bitvy, které bychom mohli pokládat za rozhodující, válka nekončila. Je pozoruhodné, že válčící strany i po mnoha letech neustálých tažení, přesunů a pochodů, akutního nedostatku téměř všeho, dokázaly se svými často značně prořídými a špatně živými vojsky pokračovat v taženích. Bylo běžné, že vojska se živila na úkor civilního obyvatelstva a zdá se, že pokračovala v jakési setrvačnosti až do úplného vyhlášení míru dojednaném v Münsteru a v Osnabrückeru. Je pravděpodobné, že to byly tři rozhodující okamžiky, které měly vliv na další pokračování bojů a tedy i dlouhodobém trvání celé války. Těmito momenty bylo vylovení švédského krále na ostrově Usedom v červenci roku 1630 a postup švédského vojska přes německá území, smrt Gustava II. Adolfa v bitvě u Lützen v listopadu 1632 a následné pokračování kořistnické války vedené švédskými generály až do roku 1648, a vstup katolické Francie do války roku 1635. Jedny z posledních výstřelů války zazněly v Praze, na podzim roku 1648, v době obléhání a následného obsazení Malé Strany a Hradčan švédskými vojsky.

Za třicet let dospěje víc než jedna generace. Ti, kteří se narodili kolem roku 1600, vstupovali na počátku války na práh dospělosti a pokud přežili, pak na jejím konci již byli dospělými lidmi, často sužovanými špatnými životními podmínkami a z toho vyplývajícími potížemi, fyzickými i psychickými chorobami. Řada přeživších neznala nic jiného, než válku. Různé kraje byly zpustošeny v různé míře, některým oblastem se válka jako by zázrakem vyhnula, jiné nepoznaly nic jiného, než neustálé průchody vojsk snad všech válčících stran, a utrpení civilního obyvatelstva i samotných vojáků neznalo mezí a nepřestávalo.

Čechy se několikrát staly bojištěm a země byla sužována nejen průtahy císařských vojsk, ale i několika nepřátelskými vpády dánské, saské a švédské armády. Připomeňme, že nejkrvavější z bitev třicetileté války se odehrála v Čechách 6. března 1645 u Jankova, kde švédské vojsko v dlouhé a urputné bitvě porazilo císařské.

Cílem této práce je vypsání a objasnění událostí, které jsme se zvykli nazývat jako tzv. saský vpád do Čech, který se uskutečnil v letech 1631 a 1632. Nejednalo se o jedinou akci podniknutou vojskem saského kurfiřta Jana Jiřího I., nýbrž vpád byl opakován ještě v roce 1634 a Sasové se účastnili i tažení švédského generála Johanna Banéra do Čech v roce 1639.

Kurfirťovy jednotky překročily hranice Českého království počátkem listopadu roku 1631 a setrvaly na jeho území až do posledních červnových dnů následujícího roku, kdy byly vytlačeny císařskou armádou pod velením generalissima císařských vojsk Albrechta z Valdštejna, který nedlouho předtím opět stanul v čele armády.

V našem případě půjde o zachycení událostí, které se odehrály v během osmi měsíců v době přítomnosti saského vojska v Čechách, a sledování průběhu a vývoje situace.

V první kapitole čtenář nalezne shrnutí dosavadního bádání o tématu, jeho charakteristiku a seznámí se s použitými prameny a literaturou. Druhá kapitola je věnována událostem, které bezprostředně předcházely tažení saského vojska, dále okamžiku překročení hranic království saským vojskem a prvním dnům postupu vojska pod velením maršála Arnima ze severních Čech směrem na Prahu.

Rezidenčnímu městu českých králů v době saské přítomnosti v zemi je věnována další z kapitol. Zde lze sledovat postoj kurfirťů a saských důstojníků i vojáků k pražským měšťanům a naopak. Snahy patriciátu o zachování věrnosti císaři a králi, snahy o udržení pořádku a klidu v pražských městech a potýkání se s problémy zapříčiněnými dlouhodobým pobytem vojska ve městě. Pozornost si zaslouží pobělohorští exulanti, kteří se spolu s kurfirťským vojskem navrátili do Prahy, a také jejich chování vůči Pražanům i saským důstojníkům a vojákům, a také postoj Sasů k navrátilivším se exulantům, kteří se ujímali bývalého i zcela cizího majetku. Sledování poměrů v Praze bylo zvoleno záměrně, aby tak vzniklo souvislejší vypsání událostí odehrávajících se ve zkoumané době v nejvýznamnějším městě království. K tomu napomáhal i dostatek zachovaných pramenů.

V následující kapitole opustíme Prahu a budeme sledovat události za saského vpádu v regionálně zaměřené mikrosondě, ve specifické západočeské oblasti jakou bylo svobodné říšské město Cheb a jeho okolí, Chebský a Loketský kraj. Tamější obyvatelstvo mělo k saskému vojsku zpočátku odlišný postoj, než pražští měšťané. I tato mikrosonda byla podniknuta záměrně, nejen vzhledem ke specifickému postavení města v zemských dějinách, ale i k jeho dřívějšímu významu. Toto umožnil i dostatek zachovaného pramenného materiálu.

Pátá kapitola je věnována každodennímu životu vojáka v Čechách za saského vpádu, a to jak na straně saské, tak i na straně domácí, císařské. Čtenář se seznámí se strukturou a organizací armád v této době, s hodnotným žebříčkem, výší žoldu, který vojáci dostávali a s faktickým fungováním tehdejších armád.

Saský vpád je v české historiografii tradičně spojen s návratem pobělohorských exulantů. Ti opustili v několika vlnách svoji vlast, aby se vyhnuli nátlaku k přijetí římsko-katolického vyznání a ubránili tak víru zděděnou po svých předcích. Ta část z nich, která se hlásila k učení Martina Luthera, nasměrovala své kroky do Saska, kde vládl kurfiřt Jan Jiří I. z domu Wettinů, zastávající ortodoxní směr luteránství. Uprchlíci, kteří tam našli, jak doufali, dočasný domov, využili nastalé a neočekávané situace a připojili se ke kurfiřtově armádě směřující do Čech v naději, že s její pomocí a za součinnosti švédských vojsk pod velením Gustava II. Adolfa zbaví Habsburky moci a obnoví předbělohorské náboženské a politické poměry v Království českém. Účasti pobělohorských exulantů na saském vpádu je věnována samostatná šestá a závěrečná kapitola této práce. Pokud to zachované prameny dovolují, je třeba sledovat, jaké měli exulanti plány na změnu poměrů v zemi po jejím částečném obsazení Sasy, snažit se zachytit alespoň přibližný počet a jména osob aktivně se účastnících tohoto epizodického válečného tažení, a také sledovat společenské a majetkové poměry v této době, vztah saských vojáků k exulantům a také vztah domácího obyvatelstva k navrátilivším se uprchlíkům.

V závěru jsou shrnuty výsledky, kterých bylo v této práci dosaženo. Přílohy práce tvoří 94 úplných či částečných prepisů pramenů, z nichž většina ještě nebyla nikdy publikována. Poslední příloha č. 95 je tvořena seznamem osob, které se zúčastnily saského vpádu, a to jak exulantů, tak i těch, kteří se k Sasům v Čechách připojili a podporovali je.

Prostorově je téma vymezeno zejména tou částí současného území Čech, které bylo obsazeno saským vojskem, stranou nezůstanou ani některé lokality, které byly v držení císařských.

Předmětem práce není sledování složitých mezinárodních vztahů na tehdejší politické scéně, práce se podrobně nezabývá osobností Albrechta z Valdštejna, zejména v kontextu s otázkou tzv. Valdštejnovy zrady, převzetí tzv. druhého generalátu a nerozebírá složitá jednání o míru mezi císařskou stranou a Saskem. Těmto problémům již byla, a dosud je, věnována značná pozornost. Starší práce, které se více či méně zmiňují o saském tažení do Čech, většinou vznikaly jako práce o osobnosti Albrechta z Valdštejna a jeho posledních čtyřech letech života.

Tato práce si neklade nárok na úplnost. Nalézt úplné odpovědi na položené otázky v současné době není možné pro absenci příslušných pramenů. Doba 375-ti let je příliš dlouhá a střední Evropa, zmítaná dalšími válečnými a politickými konflikty či

přírodními katastrofami po téměř čtyři století, přišla nenávratně o řadu kulturních hodnot, včetně písemného pramenného materiálu, ať již záměrně či náhodou. Ne všechno jistě bylo možno svěřit papíru, nebezpečí chycení kurýra nepřátelskou stranou hrozilo vždy a nebylo radno jej podceňovat, a tak musíme počítat s šiframi i jistou cenzurou i autocenzurou. Některá důležitá jednání, která byla vedena, neumíme dnes popsat, neboť žádná ze smluvních stran neměla zájem na tom, aby pronikly nějaké podrobnosti o jednáních mezi nezasvěcené osoby. To vše také limituje naše poznání o třicetileté válce. Proto se u některých jednání můžeme pouze dohadovat o jejich obsahu, zpravidla na základě zmínek nějaké další nepřímo zúčastněné osoby. Někdy zbývají jen nepatrné indicie, konstrukce, dohady, domněnky.

Předkládám čtenáři líčení toho, co se odehrávalo ve středoevropském prostoru, zejména v tehdejší Království českém, v letech 1631 a 1632. Je třeba mít neustále na paměti, že od této doby uplynulo již mnoho let. Pokud počítáme na jednu lidskou generaci 25 let, pak budu psát o tom, co se odehrálo před 15-ti lidskými pokoleními. Odstup od doby, kterou zde popisujeme je nepředstavitelný v době nejmodernějších informačních technologií a závratného vědeckého rozvoje všech oblastí lidské činnosti, včetně zdokonalování války do podoby, o které ti, jež jsou hlavními postavami zde zmíněných historických událostí, neměli a ani nemohli mít představu.

Samotné téma saského vpádu se zdá být na první pohled problematikou celkem nezajímavou a již dosti zpracovávanou. Domnívám se, že tomu tak rozhodně není! Je třeba si uvědomit, že relativně krátká doba na přelomu let 1631 a 1632 v sobě zahrnuje několik velkých badatelských témat k dějinám třicetileté války a raného novověku. Prvním tématem je samotný saský vpád, jeho příčiny, začátek, průběh, ukončení a následky. Druhým tématem je náboženský exil v 17. století, třetím je dynamicky se rozvíjející bádání o každodenním životě vojáka v době třicetileté války. Čtvrtým tématem je osobnost císařského vojevůdce Albrechta z Valdštejna a otázka jeho účasti či neúčasti na saském vpádu a v této souvislosti i velmi intenzivně zkoumaný problém případné Valdštejnovy zrady vůči císaři. Pátým pak život města v době třicetileté války. Ve výčtu by bylo možno dále pokračovat. Na základě těchto skutečností je více než zřejmé, že pramenná základna a existující literatura jsou nesmírně široké. Témata spolu velmi úzce souvisí a dotýkají se, každé svým způsobem a rozdílnou měrou, dění za saského vpádu, což platí zejména v případě Albrechta z Valdštejna. Lze tak stále objevovat řadu zajímavých faktů či podnětů pro kladení si nových a nových otázek týkajících se zkoumaného problému.

Cílem této práce je nalézat odpovědi na otázky: 1. Proč se uskutečnilo saské tažení do Čech? 2. Kdo byl jeho iniciátorem? 3. Jak vypadala situace v zemi v průběhu tažení? 4. Jak se vyvíjela situace po příchodu saských vojsk do zemského hlavního města? 5. Jaký byl postoj tamějšího obyvatelstva k Sasům a k navrátilivším se exulantům? 6. Jakou úlohu hráli při tažení čeští pobělohorští exulanti? 7. Kdo z nich se jej zúčastnil? 8. Jak vypadaly a fungovaly obě armády, saská i císařská, na území Čech v době saské přítomnosti?

Z dostupných pramenů nelze použít úplně vše, co se nabízí. Práce by se jednak rozrostla do nepřehledné šíře a docházelo by ke zdánlivému opakování některých pasáží textu, neboť dění a situace na některých místech země byly téměř identické, jinde naopak zcela rozdílné a specifické pro danou oblast. Vojenská korespondence se po přečtení stovek dopisů zdá být po obsahové stránce poněkud jednostranná: neustálá hlášení o přesunech vojáků a dodávkách proviantu nebo materiálu či stížnosti na špatnou situaci v zásobování a životě mužstva. Objevují se i obsahově zajímavé, ba kuriózní dokumenty, které dokreslují naši představu o tehdejší době a napomáhají k jejímu lepšímu poznání. Tažení saského vojska do Čech je širokým a dosud badatelsky málo vyčerpaným tématem. V této práci byly záměrně opomenuty některé Sasy obsazené regiony, k nimž je možné vytvořit samostatné obsáhlé studie.

Bohužel nelze použít takové prameny, o jejichž existenci prokazatelně víme ze zachovaných inventářů, ale které v současné době, k velké lítosti badatelů, již nejsou k dispozici, neboť byly zničeny teprve nedávno. Vzácně se dochovaly některé z nich v torzovité podobě nebo v opisech.

Doufejme, že se časem objeví další dosud neznámé prameny závažného obsahu ke zde zkoumanému tématu a bude možno dále v bádání pokračovat a nalézt tak řešení některých problémů, které je za současného stavu bádání nutno nechat otevřené. Další výzkumy je třeba směřovat do regionálních archivních fondů nejen u nás, ale i v Sasku a v Rakousku a vzhledem k roztroušenosti pramenů k českému pobělohorskému exilu je třeba zaměřit pozornost i na fondy jiných, nejen německých archivů, ale také švédských či nizozemských. Nelze vyloučit, že některé zajímavé prameny se dosud nacházejí v soukromých zámeckých knihovnách, archivech nebo sbírkách.

1. PRAMENY A LITERATURA

1.1 Pramenná základna:

Dochované prameny jsou různého druhu, ale v naprosté většině převládá úřední korespondence. Vedle dopisů vojenských, jako je vzájemná korespondence generálů a důstojníků, se objevují i dopisy civilního charakteru. Jsou to například dopisy Valdštejnových úředníků svému pánovi nebo jejich vzájemná korespondence a také různé písemnosti městských rad a různých správních institucí adresované saskému kurfiřtovi nebo jiné vrchnosti.

Podle pisatele stojí hierarchicky nejvýše vzájemná korespondence císaře s jeho synem uherským králem a následníkem trůnu Ferdinandem, bavorským vévodou a hlavou katolické Ligy Maxmiliánem I., dále korespondence s jinými suverénními vládci včetně vévody Mecklenburského – Albrechta z Valdštejna. Saský kurfiřt Jan Jiří I. vedl čilou korespondenci s ostatními suverény a také se svým polním maršálem Janem Jiřím z Arnimu a jemu podřízenými důstojníky, kteří kurfiřtovi pravidelně zasílali hlášení o dění na území, které bylo v daném okamžiku pod jejich kontrolou. Na oplátku přijímali od kurfiřta instrukce, případně sloužili jako prostředníci při řešení různých problematických záležitostí. Jednalo se například o stížnosti městských samospráv na chování saských vojáků ve městech, které byly jejich prostřednictvím zasílány ke kurfiřtskému dvoru. Vzájemná korespondence důstojníků obsahuje jednak vojenské instrukce související s danou nebo očekávanou situací, jednak sdělení obsahu jiných dopisů, případně nové rozkazy a nařízení, třeba právě z kurfiřtské kanceláře.

Existují i zcela soukromé listy zasílané Magdalenou Sybillou jejímu choťi, saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I.¹ Dopisy psané ženami jsou v tomto válečném období vzácné, přesto se vyskytují listy např. exulantek, které žádají kurfiřta či jeho choť o pomoc a podporu. Ojediněle se dochovaly prosby manželek o propuštění jejich manžela z vězení či dopisy vdov po vysokých důstojnících, které prosí suverénního pána o podporu v okamžiku, kdy jejich manžel padl v jeho službách.

Množství dopisů je v archivech doplněno různými seznamy vojáků pěchoty, jezdeckta a dělostřelectva, soupisy rozmístění pluků v kraji a rozdělení vojska do kvartýrů a také seznamy munice, zbraní, nářadí, proviantu, vzácně se objevuje i

¹ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc 8559/1 Schreiben an Churfürst. Durchlaucht Johann Georg I. zu Sachsen von deroselben Herzgeliebten Gemahlin Anno 1631 – 1656.

pozůstalostní inventář nebo tištěná verze polní modlitební knihy pro vojsko. Nacházíme i různé tištěné patenty ohledně zásobování vojska, předtištěné verbovací patenty nebo předtištěné formuláře pro ustanovení salvy guardie. V drážďanském archivu jsou k letům 1631 a 1632 zachovány i dobové noviny, nejčastěji se jedná o Mercurii Ordinarii Zeitung tištěné v němčině, ale vyskytuje se i exemplář novin v holandštině. Tyto noviny jsou doplněny jednak zprávami agentů z různých míst v Čechách a v Evropě a také zápisy ústních sdělení či opisy původně tištěných novin. Vzhledem k tomu, že zpravodajové často od sebe vzájemně opisovali, nelze zjistit původní zdroj jejich sdělení. Resoluce a memoriály nejsou vzácností.

Pro tuto práci byly excerповány prameny z Národního archivu v Praze, z Archivu hlavního města Prahy, Státního okresního archivu v Chebu a zejména z Rakouského státního archivu ve Vídni a Saského státního archivu v Drážďanech. Dále byl navštíven Státní okresní archiv v Nymburce se sídlem v Lysé nad Labem a Státní okresní archiv ve Slaném se sídlem v Kladně.

Podíváme-li se poněkud blíže na fondy **Saského státního archivu v Drážďanech**, zjišťujeme, že soubor zachovaných pramenů ke zde sledovanému tématu, lze podle inventářů *Findbücher* nejlépe rozdělit na tři obsáhlé skupiny. Dokumenty byly v minulosti nešetrně svázané do knih, a tak první skupinu tvoří takové svazky, kde lze prokazatelně objevit prameny vztahující se k saskému tažení do Čech, které vznikly buď v Sasku nebo na území Čech. Druhou skupinou jsou pak ty svazky, kde se žádný takový pramen nenachází, nebo prameny tam se vyskytující nelze jednoznačně přiřadit k našemu tématu. Poslední skupinou jsou, respektive byly, takové svazky, o kterých není možné sdělit nic bližšího, jelikož se badatelům buď vůbec nepůjčují z důvodu špatné zachovalosti nebo se jedná o exempláře, které jsou zaneseny do starých dodnes používaných inventářů, ale fakticky tyto svazky dnes již neexistují. Jako důvod neexistence bývá pracovníky archivu označena jejich ztráta nebo zničení za druhé světové války.²

Jednotlivé svazky nejsou uspořádány chronologicky, nýbrž tématicky a to podle libovůle tehdejších správců fondů. Většinou je zvoleno buď třídění podle adresáta či pisatele, podle míst odeslání či podle události, ke které se konkrétní archiválie vztahují, např. *Feldzug in Böhmen* nebo *Kriegswesen im Reich*. Některé svazky obsahují z větší

² V tomto případě se jedná o lokát 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes nezvěstný. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat. Cituje jej Hermann Hallwich u několika opisů uložených v jeho pozůstalosti v ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich.

části materiál k saskému vpádu, jiné objemné folianty třeba jen jeden jediný dopis. Také počet folií a jednotlivých kusů dopisů je značně rozdílný. Ojedinele obsahují lokáty i přes 600 folií, jiné jich nemají ani stovku. Ne všechny jsou však přístupné badatelům v originále, některé z nich je možno studovat pouze ve fotokopiích, ne vždy kvalitních.

Prameny pro sledované období saského tažení do Čech obsahují čtyři fondy Saského státního archivu v Drážďanech, a to tajný archiv, tajná válečná rada, hlavní zbrojnice a genealogie.³

Nahlédneme-li do inventářů, zaujme nás kniha týkající se válečné expedice do Království českého.⁴ Je zde např. originál smlouvy uzavřené mezi maršálem Arnimem a pražskými městy, potvrzení této smlouvy, nařízení Jana Jiřího I., aby bylo vše připraveno pro kurfiřtský dvůr před jeho příjezdem do Prahy, zpráva o vyplundrování kláštera v Oseku, dopis Sabiny Hrzánové z Harasova, která píše Zdeslavu Hrzánovi o ubytování mušketýrů na panství Červený Hrádek, dopisy mezi saskými plukovníky Löberem, Schleinitzem, Schwalbachem, kopie dopisů ohledně majetkových záležitostí Zedtwizů, tištěný patent maršála Arnima daný pražským městům, kde slibuje, že se vojsko bude chovat slušně, seznam kvartýrů a míst určených k mustrování v Království českém, korespondence mezi plukovníky Karlowitzem a Tieselem von Daltiz i jinými důstojníky, rozkaz kurfiřta ohledně doplňování pluků či návrh na zřízení poštovního spojení mezi Drážďanami a Prahou. Zajímavý je seznam vysokých a nižších důstojníků saské armády v letech 1631 - 1632 s daty jejich jmenování, případně poznámkou o jejich abdikaci či úmrtí.⁵

³ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc...; 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc...; 11269 Hauptzeughaus, Loc...; 12881 Genealogica, Loc...V našem přehledu patří signatury, které vždy začínají zkratkou Loc. (Locat), do čísla Loc. 10779 do fondu Geheimes Archiv. Signatury s vyšším číslem patří do fondu Geheimes Kriegsratskollegium. Výjimku tvoří signatury 11162 Nr. 355; 19663 Nr. 354 ; 19867 Nr. 356 zařazené do fondu Hauptzeughaus. Zvlášť je fond Genealogica, řazený abecedně.

⁴ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

⁵ *Tamtěž*, Loc. 9130/1 Verzeichniß der Hohen und niedern KriegsOfficiere zu Roß und zu fuß bei der Kurf. Armeo Anno 1631, 1632. Jiný seznam viz *Tamtěž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10828/5 Nr. 339 Ritterschaftspferde unter dem Oberst Eustach Loeser betr. 1631 – 1632.; K ustanovení důstojníků viz *Tamtěž*, Loc. 10798/6 Bestellungen und Reverse Anno 1631 – 1635.; *Tamtěž*, Loc. 10799/4 Alte Bestellungen in Concepten vor hohe Kriegs Officirer, welche Churf. Durchl. zu Sachßen zu Felde bestellet darbey ein und andere orig. finden von Anno 1631 biß 1655.

Zprávy a dopisy z Chebu jsou soustředěny do několika svazků.⁶ Značnou část dopisů tvoří více či méně pravidelná hlášení kurfiřtovi od Sasy ustanovených komisařů v chebském a loketském kraji. Dále je zde korespondence chebských radních a chebských cechů, je zde zpráva o vyplundrování Jáchymova a Aše, zpráva o rozmístění císařského vojska v Sokolově, Tachově, Chodové Plané a v Plzni, celní poplatky na Chebsku, počet obyvatel ve městě a zásoby obilí, Starschedelova resoluce při opuštění města, podobná resoluce Dama Viztuma von Eckstätt při opuštění Lokte, seznam císařských pluků v Chebu, rozkaz kurfiřta o mustrování, seznam vyplundrovaných vesnic na Chebsku a řada dalších dokumentů. Chebsko není jediným krajem, ze kterého se nám dochovaly prameny k saskému vpádu. Z jednotlivých Sasy obsazených území je zastoupeno Litoměřicko, Žatecko, Mělnicko, Lounsko, severní a severozápadní Čechy a samozřejmě Praha.⁷ Stejně jako v předchozím případě jsou i z těchto regionů k dispozici zprávy kurfiřtovi, dopisy mezi důstojníky, seznamy o síle pluků, memoriál Starschedelových důstojníků kurfiřtovi, seznam šesti kompanií Starschedelova pluku v Praze a jejich početní síla, počet mužstva v Praze koncem ledna roku 1632, záležitosti kolem úmrtí Jana Jiřího hraběte ze Solmsu, seznam pluků v Praze, seznam zdravého a nemocného mužstva pěší osobní kurfiřtské gardy v Litoměřicích a ve Schwalbachově pluku, seznam dezertérů z Prahy, zpráva o přepravě děl a dalších věcí z Prahy do Drážďan, počty poddaných a uložené kontribuce, příjmy a vydání hotových peněz v Žatci, seznam panství v Žateckém kraji, která vyrabovaly císařské jednotky, nařízení o výběru cla v Chebském kraji, anonymní zprávy o pohybech císařských vojsk a řada dalších písemností. Zvláště v úrodných oblastech království docházelo k masovému zabavování obilí a vína, které bylo následně odváženo do Saska. Množství odvezeného proviantu lze sledovat ze zachovaných seznamů. Setkáváme se i s výsledky zajatých

⁶ *Tamtéž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/1 Fernere Schreiben und Berichte von Eger, aus dem Voigtländischen unnd Gebürgischen Kreissen, von Herzog Johann Wilhelmen zu Sachsen, Fürst Ernst zu Anhalt, Obersten Diterichen von Starschedel betreffend 1632; *Tamtéž*, Loc. 9243/2 Fernere Schreiben und Berichte von Eger an dem Voigtlande, den Verlauff in Kriegs Sachen, Item was nach Übergebung der Stadt Eger und Ellnbogen einkommen 1632; *Tamtéž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10834 Nr. 472a Kursächsische Zollämter im Egerischen Kreise betr. 1631 – 1632; *Tamtéž*, Loc. 10838 Nr. 555a Ausgefertigte Conzepta und eingelaufene Schreiben, die Soldatesca in Eger und Ellenbogischen Kreis betr. 1631 – 1632.; drobné zmínky viz *Tamtéž*, Loc. 10791 Nr. 1029 Proviant im Egerischen Crayße Anno 1632.

⁷ K tomu např. *Tamtéž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10833 Nr. 452 Allerhand böhmische Sachen während der sächsische Okkupation 1631 – 1632; také již citovaný Loc. 10834 Nr. 472a Kursächsische Zollämter im Egerischen Kreise betr. 1631 – 1632.; a také *Tamtéž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensionier zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632.; *Tamtéž*, Loc. 9243/4 Fernere Schreiben und Berichte aus Böhmen 1632.

vojáků chycených v Polabí.⁸ Některé svazky překvapivě obsahují originální dopisy císařského generála Matyáše hraběte Gallase. Jak se do saského archivu dostaly, není jasné, nejspíše by se mohlo jednat o Sasy zabavenou korespondenci.⁹ Autoři níže zmíněných edic a článků, které obsahují dopisy mezi kurfiřtem a Janem Jiřím z Arnimu, čerpali právě z originálů uložených v Drážďanech,¹⁰ ne vždy byly publikovány všechny dodnes existující dopisy, což platí i v případě soukromé korespondence mezi kurfiřtem a jeho chotí.¹¹ Jednotlivé zprávy o událostech v Praze jsou obsaženy v korespondenci plukovníka jezdeckva Caesara von Pflug,¹² stejně tak i ve svazku s označením Avisen.¹³ Jednotlivinou je dopis vojáků zemské freiberské hotovosti psaný z Prahy kapitánu Badehornovi a vevázaný do knihy obsahující převážně prameny k událostem v říši. Díky nešetrnému sešití celého objemného svazku je dopis těžko čitelný.¹⁴ Stejným případem je i soubor zpráv Mikuláše von Loß, kde je pouze jedna jediná krátká zpráva z Prahy.¹⁵

Jedinečné jsou soubory dopisů pobělohorských exulantů a nebo další prameny, které s exulanty nějak souvisí. Například ve svazku, který se týká exulantských statků, nalézáme stížnost Jetřicha Voškobrtského, že mu byly sebrány krávy a obilí, nebo stížnost bratří Kamejtských z Elstiboře, že jejich otcovské statky byly zcela

⁸ *Tamtěž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10796 Nr. 1161 Akte, den zu Leitmeritz gefangenen Martin Hangschaar, welcher von den kaiserlichen ausgeschickt sein soll, die kursächsische Quartiere zu suchen und Leitmeritz zu rekognoscieren.

⁹ *Tamtěž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9242/3 Verschiedene Schreiben an den kais. Obersten Holke 1631, 1632; *Tamtěž*, Loc. 9270/27 Schreiben an den kaiserlichen Obrsten Heinrich Holke 1630 – 1632.

¹⁰ *Tamtěž*, Loc. 9271/1 Schreiben, welche zwischen unserm gnädigsten Herrn und dem Herrn feldmarschall gewechselt. Item des Herrn Feldmarschalls unterschiedliche Bedencken inn Kriegssachen Hier bei ist Ihrer Churf. Durch. endliche Erklärung gegen den feldmarschall, wegen führung des Krieges 1631.; *Tamtěž*, Loc. 9275/5 Schreiben vom (an Churf.) und an Herrn Generallietenant Arnim 1631 – 1632.; Je škoda, že knihu obsahující dopisy Arnima, Albrechta z Valdštejna a plukovníka von Sparr nelze badatelům zapůjčit: *Tamtěž*, Loc. 9271/3 Schreiben welche zwischen unserm gn. Herrn und dem H. Feldmarschall gewechselt, darbey die Schreiben se der Herzog zu Friedland und Obrist Sparr an Herrn Feldmarschallen einer Friedens Tractation wegen gethan. Item des H. Feldmarschalls bedencken in Kriegssachen Anno 1632. Nota: des H. Feldmarschalls Bedencken auf des Schwedisch Gesandten anbringen die friedens Tractaten betrff. und andere sind bey demselben Acten.

¹¹ *Tamtěž*, Loc. 8559/1 Schreiben an churfürst. Durchlaucht Johann Georg I. zu Sachsen von deroselben Herzgeliebten Gemahlin Anno 1631 – 1656.

¹² *Tamtěž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10828/4 Nr. 340 Verschiedene Nachrichten in Kriegssachen, besonders des Regiment Ritterpferde unter dem Oberst Caesar Pflugk 1631 – 1633.

¹³ *Tamtěž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc 10716/2 Avisen welche sub finem Anni 1630 und von Anfang biß zum Ende des 1631 Jahres bey der Churfürst Sächs. geheimen Canzley einkommen.; *Tamtěž*, Loc. 10718/2 Avisen se bey der Churf. Sächs. Geheimen Canzley Anno 1632 von Anfang biß auf den Monath Maium inclusive einkommen. Zde jsou vloženy tištěné noviny Mercurii Ordinarii Zeitung a tištěné noviny v holandštině se zprávami z Čech.

¹⁴ *Tamtěž*, Loc. 9227/3 Kriegswesen im Reich 111. Buch 1631. Zde jsou i dopisy císaře Ferdinanda II. saskému kurfiřtovi z první poloviny roku 1631, ve kterých si císař stěžuje na loupežné výpravy exulantů ze Saska do Čech a žádá kurfiřta o řešení situace.

¹⁵ *Tamtěž*, Loc. 10718/1 Zeitungen welche Nicol von Loß Hauptmann zu Merserburg eingeschickt 1632.

zplundrovány a veškeré zásoby a zařízení odvezeno neznámo kam.¹⁶ Knihy přijatých osob, které musely odejít z Čech obsahují množství exulantských dopisů.¹⁷ První z knih začíná již rokem 1621 a končí v polovině roku 1627. Druhá kniha pokračuje pouze do října 1628 a na ní navazuje kniha třetí, která začíná rokem 1629 a obsahuje i dopisy z období přítomnosti saských vojsk v Čechách a končí červnem roku 1632. V této knize je mezi červnem a listopadem roku 1631 mezera a první dopis datovaný v listopadu, tedy již v průběhu saského vpádu, je žádost Abrahama von Sobottendorf (?) kurfiřtovi, aby mu z jeho bývalých statků v Čechách bylo přivezeno obilí a dobytek, že on sám do Čech jet nemůže.¹⁸ Je zde obsažena korespondence známých osob z řad exulantů, např. Václava a Jiřího Kamýtských z Elstiboře, Johanny hraběnky Schlikové, Johanna Vostrovce z Kralovic, Ladislava Veleny ze Žerotína, Fridricha z Bílé, Jana Jiřího z Wartemberku nebo Zdeslava a Václava Hrzánů z Harasova. Jsou zde dopisy zaslané kurfiřtovi exulanty příšlymi do Saska z Mostu, Ústí nad Labem a Litoměřic. Žádosti exulantů o pas na cestu do Čech, zasílané kurfiřtovi v první polovině roku 1632 najdeme v samostatném svazku.¹⁹ Některé dnes nepřístupné prameny nahrazuje Bergmannova sbírka.²⁰

Ve sbírce mandátů se nacházejí tištěné dekryty o ustanovení salva guardie, Arnimův patent týkající se žoldu pro vojsko nebo jiný patent o verbování vojska.²¹ Předem připravené, až na jeden datovaný exemplář nevyplněné předtištěné verbovací

¹⁶ *Tamtéž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10834 Nr. 472b Böhmen der Exulanten Güter und deren Gesuche betr. 1631. Jednotlivé dopisy týkající se exulantů jsou také roztroušeny v jiných svazcích, například v předcházejícím Loc. 10834 Nr. 472a.

¹⁷ *Tamtéž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 10331/12 Erste Buch Einnehmung derienigen so aus Böhmen und anderen Orten weichen müssen auch derselben Gütterer betr. 1621 – 1627.; *Tamtéž*, Loc. 10331/13 Ander Buch Einnehmung derienigen so aus Böhmen und andern Orten weichen müssen ; *Tamtéž*, Loc. 10331/14 Dritte Buch Einnehmung derienigen so aus Böhmen und von andern Orthen weichen müssen Anno 1629 – 1632. K exulantům viz též *Tamtéž*, Loc. 10332/1 Die böhmischen Exulanten betr. 1631 – 1652 a také následující signatury, i když se již netýkají saského vpádu: *Tamtéž*, Loc. 10332/4 Die Böhmischen und Schlesischen Exulanten welche in das Margkgrafthum Oberlausitz gewichen und deren Einnehmung betr. Anno 1647, 1650 – 1652, 1654.

¹⁸ *Tamtéž*, Loc. 10331/14 Dritte Buch Einnehmung derienigen so aus Böhmen und von andern Orthen weichen müssen Anno 1629 – 1632. fol. 537 – 539.

¹⁹ *Tamtéž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10795 Nr. 1085 Verschiedene Schreiben und Gesuche wegen Paßzettel 1631 – 1632.

²⁰ Bergmannova sbírka (Bergmann'sche Exulantensammlung) je celoživotním dílem gymnaziálního profesora a historika Alwina Bergmanna (+ 1938). Jedná se o sbírku téměř 60 svazků, kde jsou opsány různorodé prameny k dějinám českých pobělohorských exulantů v Sasku. Sbírkou, která byla po autorově smrti dále doplňována, je dost nepřehledná. Karel BEDNAŘÍK, Manfred KOBUCH, *Bergmannova sbírka ve Státním archivu v Drážďanech*, AČ 31, 1981, s. 161-168.; Alena MALÁ, *Bohemika v Hlavním zemském archivu v Drážďanech*, AČ 10, 1960, s. 241-242. Pro naši potřebu jsou zajímavé: 54. Band, s. 75-77; 56. Band, s. 80; 59. Band, s. 52 – 54.

²¹ SHStA Dresden, Archivische Sammlungen: Mandaten 1631, 1632.

patenty jsou uloženy v samostatném svazku.²² S tím pak souvisí údaje o zřízení jízdních a pěších pluků.²³ Zajímavosti ohledně ubytování Sasů obsahují svazky týkající se zásobování vojska²⁴ a kvartýrování vojska v Praze je věnována samostatná signatura.²⁵ Zde nejsou obsaženy pouze zprávy z Prahy, ale také rozdělení kvartýrů na Litoměřicku, seznam krajských komisařů nebo dopisy krajských komisařů z řad exulantů. Rozvržení žoldu, kolik má být zapláceno měsíčně na jeden pluk pěchoty o 2000 mužích a další podobné seznamy lze najít v zápisech o mustrování jezdeckva a pěchoty.²⁶

Ve fondu hlavní zbrojnice jsou svazky obsahující Arnimovy rozkazy, pochodový pořádek pro dělostřelectvo, soupisy zabaveného obilí a vína v Čechách, seznamy děl, zbraní a munice, která má být použita při tažení v poli, rozmístění jednotek v Čechách, patent ohledně marodérů, výslechy a odpovědi zajatých posílů nebo soupis kontribuce v litoměřickém kraji.²⁷

V několika svazcích týkajících se jednání o podmínkách pro ustanovení univerzálního míru mezi císařem, švédským králem a evangelickými kurfiřty a stavy je obsažena diplomatická korespondence, z níž byly již některé dopisy publikovány. Jsou zde sepsány podmínky, za kterých Albrecht z Valdštejna přijal druhý generalát, vzájemná korespondence Jana Jiřího I. a Gustava II. Adolfa nebo Albrechta z Valdštejna s císařem a dánským králem, vyskytuje se také několik dopisů hraběte Thurna či saského maršála Jana Jiřího z Arnimu.²⁸

Vzácně jsou zachovány kuriózní a ve své podstatě unikátní dobové prameny, jako příklad uveďme v drážďanském archivu deponovanou *Fahnenbuchlein*,²⁹ což je

²² *Tamtěž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9088/22 Patente für den Grafen von Brandenstein zur Werbung 1631.

²³ *Tamtěž*, Loc. 20045 neue Nr. 5 Nachrichten, die Errichtung der Regimenter zu Roß und zu Fuß sowie der Garden betr. 1631 – 1680.

²⁴ *Tamtěž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10790 Nr. 1024 Proviantsachen 19.10.1631 – 16.2.1632; *Tamtěž*, Loc. 10790 Nr. 1025 Proviantsachen betr. 1631 – 1632.

²⁵ *Tamtěž*, Loc. 10823 Nr. 98 Prag und die Einquartierung daselbst und sonst in Böhmen betr. 1631 – 1632.

²⁶ *Tamtěž*, Loc. 10841 Nr. 681 Protokoll des Kurfürsten Johann Georg I. Über gehaltene Musterung der Armee zu Roß und Pferd betr. 1631. Tyto seznamy jsou pouze orientační, jelikož nepochází z dob těsně před zahájením tažení do Čech, ale z jara a léta roku 1631. Zde také seznam munice poslané do Čech v druhé polovině prosince roku 1631.

²⁷ *Tamtěž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 11162 Nr. 355 (film KI 616) Allerhand Kriegsnachrichten betr. 1631; *Tamtěž*, Loc. 19663 Nr. 354 (film KI 616) Den Feldzug 1631 in Böhmen betr.; *Tamtěž*, Loc. 19867 Nr. 356 (film KI 616) Den Feldzug in Böhmen betr.

²⁸ *Tamtěž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 8107/3 Erste Buch Friedenstractationes zwischen der Röm. Kay. Mt., dem König in Schweden und Evangelischen Churfürsten und Stände Anno 1631, 1632; *Tamtěž*, Loc. 8107/4 Ander Buch, Friedenstractaten zwischen der Key. Mait. König inn Schweden und Evangelischen Churfürsten und Ständen Anno 1632.

²⁹ *Tamtěž*, Loc. 9119/16 (film 517/3) Signa Militaria Equitatus Saxonici Tempore Belli Serenissimi Electoris Saxoniae Johannis Georgii I^{mi} adversus Imperatorem Ferdinandum II. (kniha je rozdělena na

soubor více než 200 nádherně barevně malovaných praporů saské pěchoty a jízdy z doby třicetileté války, od roku 1631 do roku 1633. Tento katalog praporů obsahuje i prapory pluků, které se v letech 1631 a 1632 účastnily saského tažení do Čech.

Pro úplnost uvedme ještě signatury těch svazků, které by teoreticky mohly obsahovat prameny k poznání dějin saského vpádu, avšak z různých příčin nejsou badatelům k dispozici. Buď již dnes neexistují, jsou ztraceny nebo poškozeny.³⁰

Protipólem archivu umístěného v residenčním městě saských kurfiřtů a králů, jsou archivy v sídelním městě římských a později rakouských císařů. Heuristika byla prováděna ve dvou vídeňských archivech, respektive ve dvou odděleních **Rakouského státního archivu**: v tzv. **Domácím, dvorním a státním archivu** a ve **válečném archivu**. Výsledek heuristiky v obou archivech byl značně odlišný.

Originálních pramenů k saskému vpádu v domácím a dvorním archivu bylo velmi málo. Oddíl „Čechy“ (*Böhmen*) ve fondu *Österreichische Akten* obsahoval k letům 1631 a 1632 minimum materiálů. Tři časově odpovídající kartony obsahují např. několik opisů korespondence Albrechta z Valdštejna, ale z období jeho prvního generalátu, psaní Viléma hraběte Slavaty hraběti z Meggau z roku 1634, seznam dokumentů a privilegií týkajících se Chebska a Loketska z období středověku, missivy královských dopisů ze 17. století a řadu archiválií z 18. století. K saskému vpádu v těchto třech kartonech není nic.³¹ Dalším zkoumaným fondem byly *Kriegsakten*.³² V kartonu 68 je opis dopisu Tillyho císaři psaný 21. září po bitvě u Breitenfeldu,

dvě části. První část obsahuje 131 obrázků jezdeckých praporů a trubek na 160 listech. Druhá část obsahuje 92 obrázků praporů pěchoty.) Z vyobrazení uvedme kornety Dietricha von Taube, Vavřince von Hofkirchen nebo Eustacha Lößera.

³⁰ Jedná se o následující signatury: *Tamtěž*, Loc. 8553/1 Churf. Johann Georg I. Correspondenz 1608 – 1655; *Tamtěž*, Loc. 8554/6 Königs in Schweden Schreiben an Churfürst Johann Georg I. 1611 – 1656; *Tamtěž*, Loc. 8552/8 an Churfürst Johann Georg zu Sachsen abgelaene Schreiben 1607 – 1656; *Tamtěž*, Loc. 9240/14 Einquartierung in der Oberlausitz 1632; *Tamtěž*, Loc. 9242/10 Schreiben und Berichte von Eger, das Kriegswesen, Verhauung der Wälder betref. 1632; *Tamtěž*, Loc. 9229/2 Kriegswesen im Reich 120. Buch 1632; *Tamtěž*, Loc. 9240/14 Einquartierung in der Oberlausitz 1632; *Tamtěž*, Loc. 9242/10 Schreiben und Berichte von Eger aus dem Voigtländischen und Geburg. Creystein von Herzog Johann Wilhelmen zu Sachsen, Fürst Ernst zu Anhalt, Obristen Dietrich von Starschedeln, des kriegswesen, Verhauung der Wälder und Steinausch. Reuter betref. Item was solcher reuter wegen in die fürst. Grafschafft befohlen, Anno 1632; *Tamtěž*, Loc. 9271/3 Schreiben welche zwischen unsern gn. Herrn und dem H. Feldmarschall gewechselt, darbey die Schreiben se der Herzog zu Friedland und Obrist Sparr an Herrn Feldmarschallen einer friedens Tractation wegen gethan. Item des H. feldmarschalls bedencken in Kriegssachen Anno 1632. Nota: des H. feldmarschalls Bedencken auf des Schwedisch Gesandten anbringen die friedens Tractaten betref. und andere sind bey demselben Acten.; *Tamtěž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10823 Nr. 63b Die Werbe und Liefergelder sowie die Verpflegung der Oberste und Oberstleutenante zu Fuß betref. 1631 – 1636.; *Tamtěž*, Loc. 10825 Nr. 63b Werte und Liefergeld sowie Verpflegung der Oberste...; *Tamtěž*, Loc. 10833/1 Nr. 465 Die böhmischen Exulanten Darlehen und Verzeichnisse der Exulanten 1632.

³¹ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Akten, Länderabteilung Böhmen, kartony 25, 28, 30.

³² *Tamtěž*, Kriegsakten, kartony 68, 69, 70, 71.

následující karton obsahuje opis smlouvy uzavřené mezi Arnimem a pražskými městy, zprávu z posledního listopadu 1631 od císařského vyslance v Bavorsku Maxmiliána sv. p. von Senftenau, tabule, kolik žoldu se má vyplatit vojákům podle hodností, ale tento přehled nelze spolehlivě zařadit do let 1631 a 1632, opis dopisu následníka trůnu, uherského krále Ferdinanda, ve kterém požaduje vrchní velení nad armádou. V kartonu č. 70 je dopis Adama Trčky z Lípy císařsko-královskému dvornímu válečnému radovi Gerhardu z Questenberga, dva dopisy Albrechta z Valdštejna, z nichž jeden má souvislost se saským vpádem, dále patent Albrechta z Valdštejna o zásobování vojska, zajímavé jsou požadavky říšských evangelických stavů. V dalším kartonu tohoto fondu je patent Albrechta z Valdštejna s nařízením, kolik se má odvádět na kontribucích pro zásobování a živění vojska, dopis Marradase hraběti Kolowratovi z počátku července 1632 a Kolowratova odpověď. Poslední karton obsahuje dobový opis podmínek, za kterých přijal Valdštejn druhý generalát.

Oddělení říšské kanceláře obsahuje diplomatické zprávy z Drážďan, které ovšem pro roky 1631 a 1632 neexistují.³³ Akta říšských sněmů jsou zachována pro období od září až do listopadu 1631, neobsahují však žádné zprávy o saském vpádu.³⁴ Mírové protokoly o jednáních v Litoměřicích a v Pirně se vztahují k roku 1634 a karton také obsahuje tři dopisy vévody Frýdlantského hraběti Trauttmansdorffovi z ledna 1634.³⁵ Psané noviny a zprávy z různých států shromážděné v říšské kanceláři také neobsahují nic k námi zkoumanému tématu.³⁶ Fond náboženské záležitosti se zdál slibným pro objevení nějakých pramenů, ale i zde nacházíme pouze jeden jediný dopis, který se týká českých pobělohorských exulantů. Jedná se o psaní z roku 1637 saskému kurfiřtovi od císaře Ferdinanda III. ohledně exulantů, kteří přicházejí ze Saska do dědičných císařských zemí. Část „různé“ obsahuje sedm kartonů, kde jsou sporadicky archiválie k třicetileté válce, avšak nikoliv k saskému vpádu.³⁷ V archivním inventáři následuje v říšské kanceláři fond *Deduktionen*, ve kterém je tištěná relace o obléhání Lipska Torstensonem v roce 1642, pohřební kázání nad Bartolomějem Ranfftem, kapitánem české stavovské armády padlým v roce 1619 u Českých Budějovic, a také relace o činech hraběte z Mansfeldu z roku 1622. O saském vpádu nenalzáme žádné informace,

³³ *Tamtéž*, Reichskanzlei, Diplomatische Akten: Dresden – Berichte, karton 1a (1546 – 1667); *Tamtéž*, Dresden – Weisungen, karton 1a (1546 – 1680).

³⁴ *Tamtéž*, Reichskanzlei, Reichstagsakten, karton 101a.

³⁵ *Tamtéž*, Friedensakten, karton 10. Neobsahuje žádné prameny k saskému vpádu.

³⁶ *Tamtéž*, Geschriebene Zeitungen 1558 – 1749 Berichte aus den verschiedenen Staaten, karton 10.

³⁷ *Tamtéž*, Miscellanea, kartony 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15.

a to ani ve fasciklech týkajících se Saska.³⁸ Další část téhož fondu obsahující dokumenty k válečným i mírovým záležitostem je nezvěstná.³⁹ Religiosa v témže fondu až na výjimky neobsahují prameny k 17. století.⁴⁰

Oddíl diplomatické korespondence obsahuje několik dopisů Gustava II. Adolfa adresovaných hraběti Jindřichu Matyáši z Thurnu. Ve složce bylo původně šest dopisů z let 1629 – 1631, ale nyní jsou zde pouze dva z let 1629 a 1630.⁴¹ Dále nacházíme česky psaný dopis ze dne 5. září 1631 exulanta Kryštofa nejstaršího Kapouna ze Svojkova, který se Thurnovi omlouvá, že pro své stáří a nemajetnost nemůže přispět v jeho vojenských záležitostech. Také Jan z Bubna zaslal generálovi ve švédských službách česky psaný dopis, ve kterém vyvrací pomluvy, že prý donáší císařským. Je zde korespondence dánského krále s Thurnem a taktéž markraběte Bádenského i českého „zimního krále“ Fridricha Falckého. Zajímavý je dopis Tiesela von Daltiz psaný v Jáchymově, latinský dopis Zachariáše Bruncvíka z Pirny a dekret hraběte Thurna.⁴²

Ve sbírce patentů je uložen patent císaře o konfiskaci statků rebelům, kteří obsadili císařské země, patent císařského generalissima Albrechta z Valdštejna s nařízením o dodržování vojenské disciplíny, cirkulář hornorakouského zemského hejtmana o dodávkách luntů pro císařskou armádu či císařský patent o zákazu pomoci dezertérům.⁴³

Ve sbírce rukopisů je uložen kopiář Johanna Tserclaese hraběte Tillyho, který bohužel neobsahuje žádné zmínky o dění, které by souviselo se saskou přítomností v Čechách.⁴⁴ Ve fondu opisů listin také nenacházíme nic ke zkoumané problematice.⁴⁵

Naopak fond pozůstalostí, kde je mj. i písemná pozůstalost Hermanna Hallwicha, obsahuje právě díky Hallwichovi stovky prepisů různých pramenů. Těchto opisů Hallwich použil při práci na níže zmíněné edici „Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins 1630 – 1634“, ale nejsou tam publikovány všechny prameny Hallwichem sebrané, nýbrž autor edice vybral k publikování jen část opisů. Samotná sbírka je pak

³⁸ *Tamtéž*, Deduktionen, Sachsen: Fasz. 234, 235a, 235b, 324.

³⁹ *Tamtéž*, Kriegs- und Friedenssachen, karton 288 chybí.

⁴⁰ *Tamtéž*, Religiossachen, kartony 208a, 208b, 209a, 209b, 210a, 210b.

⁴¹ *Tamtéž*, Große Korrespondenz, Collection diplomatique, Thurn, Hainrich Mattias Graf – seine Korrespondenz mit Verschiedenen 1625 – 1631.

⁴² Některé z dopisů již byly publikovány: František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, ČČH 34, 1928, s. 473 – 573.

⁴³ HHStA Wien, Staatskanzlei, Patentensammlung, karton 11 (1631 – 1638).

⁴⁴ *Tamtéž*, Handschriftensammlung, Nr. 1241, Signatur W 1034 Kopialbuch Johann Tserklaes Graf Tilly (1627 – 1645).

⁴⁵ *Tamtéž*, Urkundenreihen, Urkundenabschriften, karton 131 Hausarchiv II. (1626 – 1646).

opět výběrem z fondů válečného archivu ve Vídni, ale i z jiných archivů. V konvolutu opisů se bohemika objevují nepříliš často, a i ta, která Hallwich zpracoval, se do tištěné edice nakonec dostala jen výjimečně. Autor kladl důraz zejména na osobu Valdštejna a říšské záležitosti.⁴⁶ Cenné jsou zde opisy z Saského státního archivu v Drážďanech. Hallwich cituje také lokát 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms. Tento lokát z fondu tajného archivu je dnes pravděpodobně nezvěstný. Menšího rozsahu je pozůstalost Onno Kloppa, autora životopisu hraběte Tillyho.⁴⁷

Na závěr lze konstatovat, že ve fondech Domácího, dvorního a státního archivu ve Vídni je uloženo minimum originálních archiválií k námi zkoumanému tématu. Odlišná situace panuje v případě jiného oddělení Rakouského státního archivu, kterým je válečný archiv ve Vídni.

Po prostudování inventářů válečného archivu zjistíme následující skutečnosti: seznamy písemných pozůstalostí a sbírek neobsahují nic, co by se dalo využít pro dějiny saského vpádu. Ani sbírka rukopisů se v našem případě nedá využít.⁴⁸

Fond se starými písemnostmi obsahuje i úctyhodné množství materiálů k dějinám třicetileté války. Fond *Alte Feldakten, Operative Akten* obsahuje i několik kartonů s materiály z doby od listopadu 1631 do června roku 1632. V kartonech jsou prameny řazeny chronologicky, bez ohledu na jejich provenienci, pisatele nebo příjemce. Je zde dostatečný počet bohemik z doby přítomnosti saských vojsk v Čechách, ale i listy, které s děním v habsburských dědičných zemích nemají nic společného.⁴⁹ Část fondu *Alte Feldakten, Armee Akten* obsahuje pouze pět pro nás zajímavých jednotlivin.⁵⁰ Ve fondu rukopisů jsou uloženy sešity se zpracovanými životopisy rakouských polních maršálů, pocházejících ze Spojených provincií nizozemských, také Aldringena a Tillyho.⁵¹ Ve stejném fondu jsou i poznámky k vojenským dějinám a k válečným tažením, ale neobsahují nic k letům 1631 a 1632, stejně tak je tomu ve sbírce letáků a novinových výstřížků. Letáky začínají až obdobím napoleonských válek.⁵²

⁴⁶ *Tamtéž*, Nachlässe, Nachlass Hallwich, I. Wallensteiniana Fasz. 4, 5.; Biographica: Butler – Lamboy Fasz 20, Magni – Walmerode Fasz. 21, O. Piccolomini Fasz. 23, Heinrich Matthias Thurn Fasz. 24.

⁴⁷ Onno KLOPP, *Tilly im dreissigjährigen Kriege*, Band II., Stuttgart 1861. druhé vydání: TÝŽ, *Der dreissigjähriger Krieg bis zum Tode Gustav Adolf 1632*, Paderborn 1893 – 1895.

⁴⁸ ÖStA Wien, KA, Manuskriptensammlung: Manuskripte zur Geschichte der Truppenkörper, Manuskripte zur Marinegeschichte, Manuskripte zur Geschichte der militärischen Luftfahrt, Manuskripte zur Geschichte der Reichsbefestigungen, Manuskripte zur Geschichte des 1. Weltkrieges.

⁴⁹ *Tamtéž*, *Alte Feldakten, Operative Akten*, kartony 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 68, 129.

⁵⁰ *Tamtéž*, *Alte Feldakten, Armee Akten*, karton 2513.

⁵¹ *Tamtéž*, Manuskriptensammlung, Manuskripte, Allgemeine Reihe, No 22.

⁵² *Tamtéž*, Zeitungsausschnitten, Flugschriften.

Deset kartonů s materiály z doby saského vpádu obsahuje řádově tisíce písemností ke sledovanému období. V převážné většině se jedná nejen o důstojnickou korespondenci, ale i o seznamy vojska, munice, výše žoldu rozčleněné podle hodnot, opisy novin, opisy císařských či jiných výnosů a také různé relace. Pisateli dopisů jsou nejen generálové a další důstojníci císařské armády, například generalissimus Albrecht z Valdštejna, generálové don Baltazar de Marradas, Matyáš hrabě Gallas, Heinrich sv. p. Holk, plukovník Mikuláš Des Fours, maršál Rudolf z Tiefenbachu, ale také Ferdinand II. či následník trůnu, prezident dvorské válečné rady Gerhard hrabě Questenberg, Johann Ulrich kníže Eggenberg, Pavel Michna hrabě z Vacínova, Adam Trčka hrabě z Lípy, místodržitelé v Království českém, valdštejnovi úředníci Heinrich Griesel a Gerhard von Taxis, Hans Kaspar Sitt nebo komorní radové vévodství frýdlantského obecně, saský maršál Jan Jiří z Arnimu, Adam z Valdštejna, ojedinelé se vyskytne dopis pražského měšťana nebo správce březnického zámku, purkmistrů a rad měst pražských. Jsou zde i překlady italské korespondence Viléma hraběte Slavaty.⁵³

Prameny deponované ve Státním archivu ve Vídni, ve válečném archivu, jsou protipólem pramenů ze Státního archivu v Drážďanech. Vše lze ještě doplnit materiály z I. oddělení **Národního archivu v Praze**. Porovnáním s předchozími dvěma archivy, není množství v Praze uložených pramenů, zejména vojenského charakteru, tak velké. Ve sbírce přepisů jsou v Praze k dispozici některé dopisy jak z archivu ve Vídni, tak z Drážďan.⁵⁴ Jedná se ovšem v převážné míře pro nás nepoužitelné prameny a řada těch, které by si zasloužily být zařazeny ve sbírce přepisů, zde nejsou. Do určité míry pak lze využít fond Staré militare, jehož registry zpracoval níže uvedený Václav Líva. Téměř identický druh pramenů uložených ve Vídni, nacházíme ve fondu „Valdštejniána“.⁵⁵ Toto je logické, neboť fond vznikl z činnosti úředníků knížectví Frýdlantského a Valdštejnovy válečné kanceláře v období obou generalátů, ale převažují prameny týkající se prvního z nich. Malá část z období druhého generalátu byla po roce 1918 odevzdána československým úřadům, avšak spisy válečné kanceláře od roku 1631 až do

⁵³ V porovnání s množstvím dopisů za jednotlivé měsíce sledovaného období, je pozoruhodné, že v kartonu č. 62 (Alte Feldakten, Operative Akten), který obsahuje materiály z května, června a července 1632, je těchto dopisů velmi málo. Za květen 1632 je zde pouze 7 kusů archiválií (ze dnů 7., 10., 14., 15., 19., 26., 31.5.), které mají dohromady 18 listů. Následuje balík dopisů z června. Dopisy s květnovým datem v pozůstalosti Hermanna Hallwicha pocházejí z jiných archivů (Praha, Drážďany, Frýdlant), než z válečného archivu ve Vídni. Je tedy pravděpodobné, že originály jsou více než sto let neznámé. Nebo byly záměrně zničeny? Proč? Kdy? Kým?

⁵⁴ NA Praha, Sbírká přepisů, přepisy Drážďany, Vídeň.

⁵⁵ *Tamtéž*, SM, VL, sign. F 67/23, poř. č. 47, kartony 34, 35, 36; sign. F 67/52-53, poř. č. 77, karton 174; sign. F 67/53, poř. č. 74, karton 157; sign. F 67/53, poř. č. 75, kartony 162, 163, 167, č. poř. 8, č. knihy 8, č. knihy 16, karton 177; elenchy č. 8 – 14 karton 177.

vévodovy smrti zůstaly uloženy ve Vídni, kde jsou dodnes. Ve „Valdštejniánech“ je vzájemná korespondence Valdštejna, Gallase, Marradase, Adama hraběte Trčky, Georga von Sparr, Questenberga, vídeňského biskupa Antona, saského maršála Arnima i seznam míst obsazených císařskou armádou s udáním počtu vojska.

Pro dějiny Chebu a Chebska za saského vpádu byly využity také prameny z fondu Stará manipulace, týkající se konfiskací majetku těch, kteří se provinili proti císaři svojí účastí v „ohavné rebelii“. V příslušných kartonech najdeme i materiál k pobělohorským exulantům, kteří se navrátili do námi sledovaných regionů.⁵⁶ Originální tištěná nařízení Albrechta z Valdštejna jsou součástí sbírky patentů.⁵⁷

Ve fondech Státního okresního archivu v Chebu nacházíme dostatek zajímavého materiálu pro zjištění situace ve městě v období saského vpádu. Jedná se především o knihy radních protokolů, kopiáře a kartony s různou korespondencí a seznamy. Stejně jako v předešlých případech ne všechny kartony s prameny k dějinám 17. století obsahují i písemnosti k saskému vpádu. Naopak některé archiválie po červnu 1632 se vrací k předchozím událostem. Byla jmenována tzv. frýdlantská konfiskační komise pro Chebsko a Loketsko a také byla obnovena vpádem přerušovaná činnost katolických duchovních ve městě.⁵⁸

1.2 Saské tažení ve vědeckých pracích:

Jak již bylo v úvodu zmíněno, se saským vpádem úzce souvisí problematika českého pobělohorského exilu v Sasku a otázka postoje císařského velitele Albrechta z Valdštejna k jednotlivým stranám konfliktu. Tyto skutečnosti se také odrážejí v publikované literatuře. Počet prací k jednotlivým tématům je značně nerovnoměrný. Určitá nevyváženost a nerovnoměrnost pak platí i v případě jazyka jednotlivých prací. Německojazyčná historiografie (německy píšící historikové působící v Sasku či jiném německém státě, v Německu, v Rakousku či Rakousku-Uhersku i v českých zemích) věnovali třicetileté válce v letech 1631 a 1632 daleko větší pozornost, než česky píšící badatelé. Toto souvisí zejména s tím, jakou kulturně-politickou úlohu hrálo bádání o

⁵⁶ *Tamtéž*, SM, inv. č. 652, sign. C 215/ B 31 karton 353 ; inv. č. 653, sign. C 215 /C1/7a karton 360.; inv. č. 655, sign. C 215 E1 karton 375.; inv. č. 655, sign. C 215/ E2 – E3, E4 karton 377 (zde materiál k chebským exulantům), karton 378 (zejména pražští exulanti).; inv. č. 926, sign. C 215 /F9/15 karton 729.; SM, inv. č. 3009, sign. R 109/13 kartony 1986, 1987.; inč. č. 3009, sign. R 109/ 13 – 14 karton 1988.

⁵⁷ *Tamtéž*, Sbirka patentů, patenty č. 363, 364, 365, 372.

⁵⁸ SOkA Cheb, městské knihy, kniha radních protokolů č. 65; kniha smluv No 6, sign. 6131; kopíř č. 702; kartony 37, 38, 42, 342, 343. Poslední dva kartony se týkají protireformace a exulantů.

Albrechtovi z Valdštejna a třicetileté válce vůbec. Bez ohledu na tak nepodstatný fakt, jakým je jazyk, kterým ten či onen historik svoji práci napsal a publikoval, jsou práce o Albrechtovi z Valdštejna jistě nejčetnější. Studie o pobělohorském exilu a samotném saském vpádu jsou k dispozici, v porovnání s předchozím tématem, ve značně menším množství a zdá se, že jsou to opět práce v německém jazyce, které početně převyšují ty českojazyčné.

Již nejstarší tištěná souhrnná pojednání o dějinách třicetileté války a 17. století logicky zmiňují saský vpád do Čech, obsazení Prahy i jiných měst v království a vytlačení Sasů císařským generalissimem. Abelinovo *Theatrum Europeum*, jehož druhý díl vyšel ještě za války, roku 1646,⁵⁹ zmiňuje se o Arnimově tažení do Lužice proti císařským, odchod císařského vojska z části do Slezska, z části do Čech. Dále je zmíněn příchod Arnimových vojsk do Čech, vyplnění Šluknova, který patřil katolickému pánovi hraběti z Mansfeldu, obsazení Děčína, jeho vzdání se a vyplnění saskou posádkou. Sasové vyplnili Ústí nad Labem, získali Teplice, které patřili Kinským, byly obsazeny Litoměřice, vyplundrována Roudnice a saské vojsko pokračovalo rychlým pochodem směrem ku Praze, kterou obsadilo. Ze Sasy obsazených území utíkali duchovní a císařští úředníci do Prahy a po jejím obsazení dále, spolu s královskými místodržiteli, vysokými císařskými úředníky a vojenskou posádkou, do Vídně, Lince nebo jižních Čech. Abelin zmiňuje, že pražští měšťané byli ponecháni svému osudu jako ovce bez pastýře, a uvádí body smlouvy, která byla uzavřena mezi Pražany a saským maršálem. Po jejím podepsání vstoupilo podle autora *Teatrum Europeum* do Prahy 15 kornet jízdy a 14 praporců pěchoty a spolu s nimi i vyhnaní exulanti, kteří se rozprchli po celé zemi a ujímali se svých domů a statků, které jim předtím byly zkonfiskovány katolíky. Ti Prahu opustili a v některých domech se exulanti zmocnili značné kořisti. Zmiňuje, že čeští sedláci stáli na straně Sasů, rabovali statky světských i duchovních vrchností, a pokud narazili na nějakého duchovního, utloukli jej k smrti. Totéž potkalo císařské vojáky, pokud sedlákům padli do rukou. Abelin uvádí, že Tilly vytáhl z Norimberka a po té rozdělil svoji armádu, jejíž část poslal směrem do Čech. Císařské oddíly pod velením plukovníka Götze, dona Baltazara a polního maršála Tiefenbacha napochodovaly ze Slezska do Čech a opevnily se v Nymburce, aby s pomocí ligistického vojska přepadly Sasy v Praze. Je zde informace o obsazení Chebu

⁵⁹ Johann Philipp ABELIN, *Theatrum Europeum, Historische Chronicken Continuation der Warhaffte Beschreibung aller denckwürdigen Geschichten so sich hin und wider in der Weltt vom Jahr Christi 1629 bis in das Jahr 1633 zugetragen, darinnen sonderlich die jetzund schwebenden Kriegslaufften außgeführt werden*. Mitt Kupfferstücken gezieret unnd verlegt durch Mattheum Merian inn Franckfurt 1646.

datované dnem 3. prosince, z čehož je zřejmé, že Abelin použil nějaký pramen nekatolické provenience, datovaný podle juliánského kalendáře. Jsou zmíněny šarvátky mezi Sasy a císařskými jednotkami Chorvatů ve středních Čechách, boj o Rakovník, dobytí Žatce, opuštění Kadaně saskou posádkou, náboženské poměry v zemi. Abelin píše o snaze císaře přimět všemi prostředky Valdštejna, aby převzal nejvyšší velení. O vyslání knížete Eggenberga, kterému se podařilo nakonec vévodu přemluvit, a ten převzal provizorní velení armády na tři měsíce. Jsou zde uvedeny podmínky, za kterých přijal vévoda Frýdlantský tzv. druhý generalát natrvalo, a také výtahy z patentů vydaných vévodou ohledně kvartýrování vojska, výplaty žoldu a disciplíny. V souvislosti s Albrechtem z Valdštejna jsou zmíněny jeho pokusy o mírová jednání se saským kurfiřtem prostřednictvím saského polního maršála Arnima a plukovníka Sparra. Po nezdaru vyjednávání postupuje Valdštejnova armáda směrem k Praze. Abelin se již v předchozím textu zmiňuje o poměrech a situaci v hlavním zemském městě a o stahování saských posádek nejen z Prahy, ale i z jiných míst v Českém království. Pozornost věnuje Chebu a Lokti v západních Čechách a uvádí znění podmínek, za kterých byl Loket vzdán císařské armádě. Závěrem píše o Valdštejnově příjezdu do Chebu spolu s pluky jízdy a pěchoty a o snaze císařských vybírat ve městě kontribuce.

Abelinovo několikastránkové líčení saského vpádu je ucelené, autor používá datování podle juliánského kalendáře a jak bylo běžné, uvádí některé dokumenty v plném znění, takže jeho dílo je svým způsobem částečnou edicí pramenů. Z textu je patrné, že se autor přiklání spíše na stranu kurfiřta.

Podobným, avšak podstatně rozsáhlejším dílem je glorifikační monumentální práce *Annales Ferdinandi*, jejímž autorem je císařský vyslanec a tajný rada Franz Christoph hrabě Khevenhüller-Frankenburg (1588 – 1650).⁶⁰ První vydání mělo devět svazků, které vyšly mezi lety 1640 – 1646 ve Vídni a v Regensburgu, druhé vydání vyšlo o osmdesát let později a bylo rozšířeno na 12 svazků se dvěma dodatky. Hrabě použil pro sepsání událostí prameny nejrůznějšího druhu, které zařadil do textu buď v celém znění, pouze s menšími stylistickými úpravami, nebo vybral pro něj nejdůležitější a nejzajímavější pasáže. Větší část jeho díla není nic jiného než sbírka dokumentů, dopisů a výpisů z literatury. Khevenhüller neuvádí prameny, ze kterých čerpal, ale víme, že prostřednictvím svých agentů sháněl prameny a literaturu u

⁶⁰ Franz Christoph KHEVENHÜLLER, *Annales Ferdinandi*, 12 Bände, Leipzig 1721 – 1726. K pramenům v tomto díle viz Kurt PEBALL, *Zur Quellenlage der Annales Ferdinandi des Grafen Franz Christoph Khevenhüller-Frankenburg*, in: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 9, Wien 1956. Pro tuto práci byl použit příslušný svazek 2. vydání, uložený v knihovně NA v Praze.

soukromých osob a využil i rodinné materiály z císařského archivu ve Vídni. Použil i zachovalé deníky a poznámky svých předků a příbuzných a sám jako přední císařský diplomat vlastnil sbírku diplomatické korespondence a písemností. Také hornorakouské stavy poskytly hraběti opisy z jednání svých zemských sněmů. Annales jsou nejdůležitějším a nejznámějším Khevenhüllerovým historiografickým dílem, ale nikoliv jediným.⁶¹

Ve svém obsáhlém líčení zmiňuje Khevenhüller k dějinám saského vpádu následující informace, které velice stručně shrnuji: zmiňuje porážku císařských v bitvě u Lipska /u Breitenfeldu/, tažení maršála Rudolfa z Tiefenbachu ze Slezska do Lužice. Jeho odchod z Lužice zpět do Slezska poté, co císař vydal rozkaz šetřit kurfiřtovy země. Tažení saských jednotek z Lipska do Torgavy a obsazení Lužice. Poté 25. října, stejně jako v předchozích případech používá hrabě datování podle juliánského kalendáře (!), se Sasové obrátili do Čech a zcela vyplundrovali Šluknovské panství patřící hraběti z Mansfeldu, který byl katolíkem. Stejně jako Abelin zmiňuje obsazení a vyplundrování Děčína a Ústí nad Labem, srážku císařských se Sasy u Teplic, pochod na Litoměřice a jejich opuštění císařskými úředníky či obsazení a vyplnění Roudnice patřící kněžně z Lobkowicz. Píše o kontaktech mezi Arnimem a Valdštejnem a zákazu ničit Frýdlantské vévodství, o útěku místodržících a úředníků se všemi cennostmi z Prahy do Budějovic a do Vídně, včetně odjezdu choti vévody Frýdlantského z Prahy, i o útěku duchovních a řeholníků. Zmiňuje snahu dona Baltazara de Marradas bránit s několika málo vojáky město, ale vzhledem k tomu, že místodržitelé utekli i s královskou korunou a jinými klenoty, žádal Marradas vévodu Frýdlantského o radu. Khevenhüller píše, že vévoda Marradasovi odpověděl, že může dělat, co chce, že on, vévoda, již nemá velení, tudíž nemůže radit. Marradas, bezradný a bez posádky, se rozhodl stejně jako plukovník Wangler a hrabě Michna město opustit a odjel do Tábora. Arnim uzavřel s Pražany podmínky, za kterých mu byla Praha vydána. V Khevenhüllerově textu následují jednotlivé body smlouvy, po jejímž předání Sasům vstoupilo Arnimovo vojsko v počtu 15 kornet jezdeckta a 13 praporů pěchoty do Prahy. Sasy doprovázeli také exulanti, kteří se ujímali svých statků. První z nich, hrabě Jindřich Matyáš z Thurnu nechal sejmut hlavy popravených z Mostecké věže. Ubytoval se v domě hraběte Michny. Pisatel zmiňuje dění v Praze v širší míře než Abelin. Dále uvádí boj o Nymburk, obsazení Chebu – stejně jako autor *Theatrum Europeum* – s datováním podle

⁶¹ K. PEBALL, *Zur Quellenlage*, s. 9 an.

juliánského kalendáře. Stejně tak i obsazení dalších míst v západních Čechách, šarvátky s císařskými ve středních Čechách, pozornost věnuje pokusům o prosazení katolického vyznání v Jáchymově, pokus císařských dobýt Loket. Následuje kapitola o vévodovi Frýdlantském a snahách císaře pohnout Valdštejna k opětovnému přijetí nejvyššího velení, což se prostřednictvím knížete Eggenberga nakonec podařilo alespoň na dobu tří měsíců. Na základě Valdštejnem vydaných verbovacích patentů rychle postupovalo shromažďování vojska. Císařští vojenští komisaři verbovali muže do vojska a shromažďovali od poddaných vše potřebné pro živění armády. Khevenhüller uvádí podmínky, za kterých přijal vévoda Frýdlantský druhý generalát natrvalo, a dále cituje vévodou vydaný patent, kolik a jaký proviant mají dostat jednotliví vojáci jezdeckta i pěchoty, od plukovníka po obyčejného pěšáka. Je zde i uvedeno, která místa mají být osvobozena od kvartýrování vojska. Hrabě, stejně jako Abelin uvádí, co se dále dělo v zemi: neúspěšnou snahu císařských zmocnit se Brandýsa, přepadení a dobytí Žatce císařskými a zajetí tam se nacházejících exulantů, kteří přišli do země se saským vojskem. Císařští dobyli i Kadaň, Chomutov, Slavkov. Autor věnuje pozornost Praze, zmiňuje smrt hraběte ze Solmsu na mor, pokus císařské lehké jízdy přiblížit se k Praze a vypálení Michle, počátek tažení Valdštejnovy čtyřicetitisícové armády, předchozí jednání s Arnimem vedená s vědomím samotného císaře. O těchto jednáních Khevenhüller zmiňuje, že nehledě na to, že by se ně mělo pohlížet jako na mírová, mnohým se zdají být zrádná a mnoho se o nich diskutovalo. Vévoda Frýdlantský nechal sdělit kurfiřtovi, že má od císaře plnou moc jednat o míru, kurfiřt má k němu někoho poslat, aby s ním vyjednával. K jednání byl kurfiřtem poslán maršál Arnim, který byl znám svými kontakty s císařským velitelem, aby vévodovi navrhl některé body mírové smlouvy.

Khevenhüller popisuje přípravy císařských na obsazení Prahy, situaci v hlavním městě a následné převzetí Pražského Hradu a města do rukou císaře a krále Ferdinanda II. prostřednictvím Albrechta z Valdštejna. Píše o vážně míněné snaze frýdlantského vévody jednat o míru se saským maršálem, jehož vojsko postupně opouštělo království. Valdštejn se vydal se svojí armádou směrem k Chebu. Téměř stejný text jako v případě Teatrum Europeum mají podmínky, za kterých se císařským vzdalo město Loket. Stejně tak je uveden požadavek císařského velitele, aby byla v Chebu vybírána kontribuce pro císařskou posádku. Závěrem tohoto zkoumaného časového úseku je uvedena informace o setkání vévody Frýdlantského s Maxmiliánem vévodou Bavorským a sjednocení císařské a bavorské armády. Na císařův rozkaz nesměli císařští vojáci činit nic, co by

bylo na škodu saskému kurfiřtství a jeho obyvatelům, což také Valdštejn nechal vyhlásit za svého pobytu v Chebu. Také velící generál v Čechách don Baltazar hrabě de Marradas zakázal pod trestem smrti škodit saským zemím, neboť čeští katoličtí sedláci se chystali k tažení do Saska.

Jak je již z výše uvedeného textu zřejmé, obě díla, jsou často až příliš identická, a tak se nabízí otázka, kdo od koho převzal jaké informace a kdo je jako první publikoval. Vzhledem k tomu, že Khevenhüllerovy informace jsou podstatně podrobnější a sám autor měl řadu kontaktů, kde si mohl původní informace opatřit, a také vlastnil sbírky originálních dokumentů, zdá se, že to bylo první vydání *Annales*, jehož informace pak Abelin převzal i do svého *Theatrum Europeum*. O tom by také mohla svědčit skutečnost, že poslední díl prvního vydání Khevenhüllerova spisu – celkem devítidílné kompendium - vyšel ve stejném roce, jako příslušný díl Abelinova sepsání pro roky 1629 – 1633.

Poněkud mladšího data je kratší sepsání dějin let 1631 a 1632 z pera švédského luteránského historika Samuela svobodného pána Pufendorfa.⁶² Autor se v textu dopouští nepřesností a zcela logicky je text orientován prošvédsky a ve prospěch protestantů, a naopak v neprospěch Ferdinanda II. Stejně jako předchozí autoři uvádí vpád císařských pod velením generála (!) Götze ze Slezska do Dolní Lužice a vpád Tiefenbacha do Horní Lužice, kde bylo vše zničeno a vypáleno. Císařští velitelé obě Lužice opustili, podle Pufendorfa buď proto, že se báli saského vojska, nebo na rozkaz císaře. Část Sasů pokračovala z Lužic do Slezska, část se obrátila do Čech. V Pufendorfově líčení je císařská politika, jednání císaře a jeho generálů a vysokých úředníků prezentováno jako lstivé a úskočné. Plukovník Franz Paradis a španělský vyslanec se omlouvali, že se císařská strana neoprávněně chopila zbraní, pokoušeli se jménem španělského krále a mnohými jinými způsoby zastrašit saského kurfiřta, svalovali veškerou vinu na Tillyho a připomínali stará spojenectví mezi Saskem a rakouským Domem. Jak píše Pufendorf, Sasové považovali za nutné poslat do Čech armádu v čele s Arnimem poté, co císařští opustí Lužici. Arnimovo vojsko bez odporu dobylo Šluknov, Děčín, Ústí, Litoměřice a směřovalo k Praze, kde nastal zmatek a císařští místodržitelé, vojsko a úředníci opouštěli město. Následují podobné informace, jako ve dvou předchozích spisech *Theatrum* a *Annales*. Údajně na radu Gustava II.

⁶² Samuel PUFENDORF, *Sechs und Zwanzig Bücher der Schwedisch und Deutschen Kriegs Geschichte von König Gustav Adolfs Feldzuge in Deutschland an Biß zur Abdanckung der Königin Christina.....*, Franckfurt am Main und Leipzig 1688.

Adolfa měli Sasové razantně pokračovat ve svém úspěšném tažení, aby přenesli válku na Moravu a do Rakouska a zabránili tak císařským verbovat vojsko. Čím byl nepřítel silnější, tím více vzrůstal strach na vídeňském dvoře, a španělská strana u dvora radila, aby uherský král Ferdinand vzal věci do svých rukou, čímž by se také, jak píše Pufendorf, dodalo více odvahy líné aristokracii a ta by byla ochotna dát také nějaké peníze, kterých se věčně nedostávalo. Vojáci by byli také mnohem věrnější svému veliteli, než kdyby v čele armády stála nějaká soukromá osoba se svými privátními zájmy. (jde nejspíše o narážku na Albrechta z Valdštejna.) Postavení uherského krále do čela armády se podle autora spisu nelíbilo Němcům, kteří se domnívali, že když Ferdinand potáhne do boje, budou s tím mnozí nespokojeni, protože by tak velení zcela připadlo Španělům, kterých si král velice vážil kvůli své španělské choti. Také nebylo považováno za dobré, aby se švédskému králi postavil v boji mladý a nezkušený následník trůnu, proto mnozí radili, aby se na jeho místo postavil Valdštejn, zkušený válečník, kterému nechyběla ani autorita ani peníze, a který byl samotným císařem považován za nejlepšího. Sám Ferdinand věděl, že jeho syn se pro daný úkol vzhledem ke svému věku ještě nehodí. Pufendorf zdůrazňuje, že svoji úlohu mohla hrát i skutečnost, že astrologové předpověděli Valdštejnovi štěstí v jeho konání. Vévoda se však zdráhal přijmout velení, ale nakonec se jej podařilo přesvědčit za pomoci knížete Eggenberga a hrabat z Werdenbergu a Questenbergu, aby přijal alespoň provizorní velení na tři měsíce, během kterých verboval pro císaře vojsko. Toto se nelíbilo bavorskému kurfiřtovi, který by raději viděl v čele císařské armády kohokoliv jiného, jenom ne vévodu Frýdlantského. Následují podmínky, za kterých byl Valdštejn ochoten přijmout trvale velení nad císařskou armádou. Jelikož bylo nutné, aby byli Sasové vyhnáni ze země, shromáždilo se koncem dubna Valdštejnem sestavené vojsko v počtu 40-ti tisíc mužů a dalo se na pochod, aby postupně vytlačilo saskou armádu z království, což se císařským bez potíží podařilo. Vina za příliš snadný postup císařských vůči Sasům byla dávána Arnimovi, který podle Pufendorfa vzpomínal na dobu, kdy sloužil pod Valdštejnem, a byl mu stále příznivě nakloněn.

Pravděpodobně jednou z nejstarších známých prací o českém pobělohorském exilu, je kniha životopisů evangelických kněží a učenců sestavená Carlem Christianem Schröterem vydaná v Budyšině roku 1715.⁶³ Je zde publikován životopisný medailon

⁶³ Carl Christian SCHRÖTER, *Merkwürdige Exulanten-Historie, darinnen besonders um des reinen Evangelii willen vertriebener Prediger und Schul-Lehrer ihre Lebens-Geschichte enthalten*, Budissin

rektora Karlovy Univerzity Mikuláše Troila Hagiochorana a předního českého kazatele v Pirně, Samuela Martinia z Dražova, včetně stručných informací o průběhu saského vpádu.⁶⁴

Později se osobnost Albrechta z Valdštejna stala nesmírně populární díky univerzitnímu profesorovi z Jeny, Friedrichu von Schillerovi a řada badatelů se pak zabývala vévodovým životem, včetně klíčových roků 1631 a 1632. Abychom se neodchýlili od původního záměru, kterým je sledování dějin saského vpádu, a nezačali se zabývat pouze osobou císařského vojevůdce, jehož osud s námi daným tématem úzce souvisí, avšak není předmětem této práce, uveďme pouze jmenovitě některé z „valdštejnských“ badatelů, jiným věnujme více pozornosti.

Christoph Gottlieb von Murr publikoval již v roce 1790 práci obsahující text letáku, který byl vydán v březnu 1634 a měl svědčit o vévodově zradě a jehož autorem je nejspíše Johann Putz von Adlersturn.⁶⁵ Týž autor publikoval v roce 1806 text tzv. Rašínovy relace.⁶⁶ Nelze zapomenout na již výše zmíněného profesora von Schiller a jeho dějiny třicetileté války.⁶⁷ Řadu nových pramenů publikoval německý historik Friedrich Förster roku 1829 ve třisvazkové edici. Kompletní opisy pramenů doplňuje Försterův komentář.⁶⁸ Je zde např. korespondence týkající se snah přimět vévodu k převzetí nejvyššího velení: dopisy knížete Eggenberga, hraběte Questenberga, hraběte Werdenberga, korespondence Valdštejna se saským maršálem Arnimem, císařem Ferdinandem II., císařovým synem uherským králem a následníkem trůnu Ferdinandem, vídeňským biskupem Antonínem i dopisy týchž osob zasílané Valdštejnovi. V části,

1715. Exemplář tohoto vzácného tisku je uložen v univerzitní knihovně v Lipsku pod signaturou Kirch.G 2162.

⁶⁴ Oběma jmenovaným již byla v historiografii věnována určitá pozornost, i když jejich životní osudy by stály za podrobné zmapování. K mistru Mikuláši Troilu Hagiochoranovi viz Karel BEDNAŘÍK, *Náhrobní kámen mistra Mikuláše Troila Hagiochorana*, in: Zprávy archivu UK 5, 1984, s. 3-10.; Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Nikolaus Troilus, der letzte utraquistische Rektor der Universität Prag*, in: JGGPÖ 1905, s. 91-105. K osobě ambiciózního duchovního viz Karel BEDNAŘÍK, *Samuel Martinus z Dražova*, Heraldická ročenka 1982, s. 40-42.; TÝŽ, *Der englische Wappenbrief für den böhmischen Exulanten Samuel Martinus*, Adler – Zeitschrift für Genealogie und Heraldik, Heft 12, Wien 1982, s. 437-439.; Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Několik listův Martinia z Dražova*, ČČM 49, 1875, s. 26-46.

⁶⁵ Christoph Gottlieb von MURR, *Beyträge zur Geschichte des dreyszigjährigen Krieges, insonderheit des Zustandes der Reichsstadt Nürnberg während desselben. Nebst Urkunden und vielen Erläuterungen zur Geschichte des berühmten kaiserlichen Generalissimus Albrecht Wallensteins, Herzog zu Friedland*, Nürnberg 1790.

⁶⁶ TÝŽ, *Die Ermordung Albrechts, Herzog von Friedland*, Halle 1806.

⁶⁷ Friedrich SCHILLER, *Geschichte des dreißigjährigen Kriegs (1791/1793)*, in: Schillers Werke. Nationalausgabe, begr. v. J. PETERSEN, Luise BLUMENTHAL; Benno von WIESE (Hg.), Band 18., hg. v. Karl Hainz HAHN, Weimar 1976.

⁶⁸ Friedrich FÖRSTER, *Albrecht von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte eingehändige Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634 an Arnheim, Aldringen, Gallas, Piccolomini, Tilly und andere Fürsten und Feldherrn seiner Zeit. Mit einer Charakteristik des Lebens und der Feldzüge Wallensteins. II.- III.* Berlin 1828 – 1829.

kteřá se vztahuje k saskému vpádu do Čech, naopak chybí korespondence císařských generálů i vysokých důstojníků nejen císařské, ale i saské armády.

Rozvoj historické vědy, zpřístupnění dalších soukromých archivů i větší možnosti navštěvovat vzdálenější zahraničních archivy, to vše napomohlo k objevení dosud neznámých pramenů k dějinám třicetileté války, které byly vydávány v edicích a studiích nejen v Rakousku či v Rakousku-Uhersku nebo v německých státech, ale např. i ve Švédsku. Edice a studie respektují jazyk vydávaných dokumentů, takže mezi nejhojněji zastoupenými dopisy v němčině nalézáme také dopisy latinské, francouzské, italské, španělské a v omezeném množství i české nebo švédské.

V druhé polovině 19. století to bylo zejména německojazyčné dějepisectví o třicetileté válce, které věnovalo Albrechtovi z Valdštejna a některým jeho současníkům mimořádnou pozornost. Důvodem bylo zkoumání problematiky Valdštejnovy zrady. Řada badatelů, z nichž někteří se svým celoživotním dílem a bádáním trvale zapsali do dějin dějepisectví, se snažila najít důkazy o Valdštejnově (ne)zradě. Hledali v evropských archivech takové prameny, aby potvrdili fakt, že Valdštejn zradil Ferdinanda II., nebo na druhou stranu takové, s jejichž pomocí by dokázali skutečnost, že frýdlantský vévoda nikdy císaře nezradil. Tímto směrem soustředili většinu svého úsilí a otázka saského vpádu nebyla primárním předmětem jejich zájmu, i když někteří významní historici ji neopominuli a pro období od listopadu 1631 do června 1632 našli a publikovali řadu důležitých pramenů a přinesli některé zajímavé postřehy. V poněkud jiných souvislostech byla věnována pozornost dalšímu tématickému okruhu, který se dvěma předchozími nemálo souvisí, tj. českému pobělohorskému exilu v Sasku. Zde byl kladen důraz zejména na zjištění jmen a počtu těch osob, které opustily České království, a následně zde byla snaha rekonstruovat jejich osudy. Do značné míry je práce na tomto poli limitována torzovitostí pramenů, na druhou stranu publikované studie přinášejí řadu zajímavých skutečností i přesto, že se většinou jedná o práce fakticky genealogického rázu.

Saský archivář Arnold Gaedeke publikoval několik významných prací k saským či švédským dějinám z doby třicetileté války, ve kterých uveřejnil dopisy ze Saského státního archivu v Drážďanech. Kniha, která vyšla ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1885, o Valdštejnových jednáních se Švédy a Sasy, obsahuje pro období saského vpádu 37 dopisů. Jejich pisatelé a adresáti jsou např.: Gustav II. Adolf píše hraběti z Thurnu či Thurn švédskému králi, dále Arnim kurfiřtovi, je zde úryvek z memoriálu hraběte z Thurnu, dopis Thurna saskému kurfiřtovi, Thurnova resoluce, zpráva Jaroslava Rašina

z Rýzenburku poslaná Thurnovi pro švédského krále, dopis hraběte Trčky Thurnovi, dopisy saského kurfiřta Arnimovi a Gustavu II. Adolfovi, dopis saského vévody Julia Jindřicha kurfiřtovi Janu Jiřímu, dopis Viléma Viztuma saskému kurfiřtovi, úryvek relace Viztuma o jednání se švédským králem a na závěr anonymní varování kurfiřta před Arnimem. O rok později vydaná Gaedekeho studie s využitím pramenů z archivu hrabat Arnimů ze zámku Boitzenburg obsahuje i 6 kusů korespondence mezi saským maršálem a hrabětem z Thurnu a Valdštejnem z let 1631 a 1632.⁶⁹ Řadu podnětných postřehů ke zde zkoumanému tématu uveřejnil Gaedeke ve 120-ti stránkové studii zabývající se valdštejnským bádáním.⁷⁰ Přímo saským vpádem se Gaedeke zabýval v článku o obsazení Prahy a severních Čech.⁷¹ Článek doplňují dosud neznámé dopisy ze saského státního archivu v Drážďanech. Jde zejména o dopisy mezi Janem Jiřím I. a saským maršálem Arnimem i kurfiřtem a jeho chotí Magdalenou Sybillou. Nejsou zde ovšem publikovány všechny dopisy kurfiřtské soukromé korespondence, které mají vztah ke zkoumanému tématu. Například chybí dopis Magdaleny Sybilly manželovi, ve kterém mu děkuje za to, že ji z Prahy poslal granátová jablka a zrcadlo na podstavci pocházející nejspíše z rudolfínských sbírek. Stejně jako Gaedeke, publikoval Thurnovu korespondenci, tentokrát ze švédského říšského archivu ve Stockholmu, Emil Hildebrand. Prvních osm dopisů zapadá do období saského vpádu a jedná se o dopisy hraběte Thurna švédskému králi, kancléři Oxenstiernovi nebo korespondenci švédského residenta v Drážďanech kancléři švédského krále.⁷² Množství korespondence mezi předními činiteli a diplomaty proticísařského tábora, z nichž část je z let 1631 a 1632, vydal ve třísvazkové edici Georg Irmer,⁷³ který je i autorem snad dosud jediné monografie o významné osobnosti saských dějin za třicetileté války, maršálovi Janu Jiřím z Arnimu na Boitzenburgu.⁷⁴ Touto významnou postavou a hlavním aktérem saského vpádu se zabýval i saský historik Karl Wittich.⁷⁵

⁶⁹ Arnold GAEDEKE, *Aus den Papieren des kursächsischen Generallieutenants Hans Georg von Arnim*, NASGA 7., 1886, s. 278 – 296.

⁷⁰ TÝŽ, *Die Ergebnisse der neueren Wallensteinforschung*, in: *Historisches Taschenbuch* 8, 1889, s. 1 – 120.

⁷¹ TÝŽ, *Die Eroberung Nordböhmens und die Besetzung Prags durch die Sachsen im Jahre 1631*, ASG 9, 1888, s. 232 – 270.

⁷² Emil HILDEBRAND, *Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. Actenstücke aus dem schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm*, Frankfurt am Main 1885.

⁷³ Georg IRMER, *Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634*, Band I.- III., in: *Publikationen aus den Königl. Preußischen Staatsarchiven*, Bände 44 – 46, Leipzig 1888 – 1891.

⁷⁴ TÝŽ, *Hans Georg von Arnim. Lebensbild eines protestantischen Feldherrn und Staatsmannes aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges*, Leipzig 1894.

⁷⁵ Karl WITTICH, *Zur Würdigung Hans Georgs von Arnim*, NASGA 22, 1901, s. 21 – 68.

Hermann Hallwich, snad nejvýznamnější badatel o životě Albrechta z Valdštejna, který se jím zabýval více než 40 let, publikoval řadu svých objevů a tím podstatně přispěl k lepšímu pochopení Valdštejnovy osobnosti a doby. V roce 1879 vydal studii o vztazích Valdštejna a Arnima na počátku roku 1632.⁷⁶ Publikováním pramenů nejen z drážďanského, ale i z vídeňského archivu došlo k rozšíření znalostí o průběhu saského vpádu a Hallwich se k tomuto tématu v souvislosti s Albrechtem z Valdštejna ještě několikrát vrátil. Je autorem snad jediné rozsáhlejší studie o saském vpádu v německém jazyce, napsané v souvislosti s osobou frýdlantského vévody.⁷⁷ Líčení saského vpádu na více než sto stranách, včetně příloh, vyšlo osm let před vydáním Rezkovy monografie *Dějiny saského vpádu do Čech (1631-1632) a návrat emigrace*, která zůstává zatím jednou z mála česky psaných prací o saském vpádu.⁷⁸

Hallwich je také autorem životopisů Johanna von Aldringen či hraběte de Merode a řady drobných článků vztahujících se k některé problematice otázky Valdštejnova života.⁷⁹ V evropských archivech vyhledal tisíce dopisů přinášejících nové informace nejen k životu císařského velitele, ale i jiných osob, kterými se vévoda obklopoval nebo s nimi byl v korespondenčním kontaktu. Ať už to byli suverénní vládci evropských států, císařští generálové, císařští i cizí vysocí důstojníci, úředníci na vévodových panstvích, vyslanci a diplomaté a řada dalších osob. Mezi vydáním dvou rozsáhlých edic sestavených Hallwichem uplynulo 33 let. Roku 1879 vydává dvousvazkové dílo plné stovek dopisů v úplném znění. Bohužel žádný z tehdy uveřejněných pramenů nezapadá do časového horizontu od podzimu 1631 do léta 1632.⁸⁰ Tento nedostatek byl napraven krátce před Hallwichovou smrtí vydáním monumentálního čtyřsvazkového díla v prestižní řadě *Fontes rerum Austriacarum*.⁸¹ Původní záměr sestavit a vydat jakýsi valdštejnský diplomatář se ukázal být zcela nereálným, ale autor v této edici zúročil svoji celoživotní badatelskou práci vydáním zhruba 2000 dopisů, relací, memoriálů, různých seznamů a dalších archiválií

⁷⁶ Hermann HALLWICH, *Wallenstein und Arnim im Frühjahr 1632*, in: MVGDDB 17, 1878/1879, s. 145 – 186.

⁷⁷ TÝŽ, *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen 1631 – 1632*, FDG 21, 1881, s. 117 – 221.

⁷⁸ Antonín REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech (1631-1632) a návrat emigrace*, Praha 1889. O vydání knihy referoval např. Theodor Tupetz v HZ 68 (Neue Folge 32), 1892. Zde s chybně uvedeným datem vydání.

⁷⁹ Hermann HALLWICH, *Gestalten aus Wallenstein's Lager I. Johann Merode. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges*, Leipzig 1885.; TÝŽ, *Gestalten aus Wallenstein's Lager II. Johann Aldringen*, Leipzig 1885.; TÝŽ, *Wallenstein oder Wallenstein. Ein offener Brief an Dr. Gindely*, Leipzig 1887.

⁸⁰ TÝŽ, *Wallenstein's Ende, Ungeruckte Briefe und Akten*, 2. Bände, Leipzig 1879.

⁸¹ TÝŽ, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins 1630 – 1634*, Band. I. – IV., in: FRA 63 - 66, Zweite Abteilung, Diplomataria et acta, Wien 1912.

k posledním čtyřem rokům Valdštejnova života. Hallwich zdůraznil, že se jedná o exempláře, které ještě nebyly publikovány. Samotný výběr asi i pro tak zkušeného historika, jakým Hallwich byl, nebyl jednoduchou záležitostí a řada připravených konceptů v autorově pozůstalosti se do této edice nikdy nedostala.⁸² Originály publikovaných dopisů se v době zpracování edice nacházely v různých středoevropských archivech. Jak můžeme vidět z odkazů u jednotlivých kusů. Logicky převažuje vídeňský válečný archiv spolu se státním archivem, následován Hlavním státním archivem v Drážďanech a zemským archivem v Praze. Ojediněle jsou pak publikovány dopisy ze zámeckého archivu ve Frýdlantě, z rodinného archivu Trauttmansdorffů nebo vídeňské dvorní knihovny. Porovnáním Hallwichových konceptů k připravované edici s dodnes zachovanými originály deponovanými v Rakouském státním archivem, v oddělení válečného archivu,⁸³ zjistíme, že již při přípravě konceptů k edici provedl Hallwich výběr, ze kterého je patrné, že řadu zajímavých pramenů, zejména bohemikálního charakteru, vůbec nezamýšlel do svého díla zařadit. Z toho vyplývá, že při zkoumání dějin třicetileté války zdaleka nevystačíme s opisy v jeho pozůstalosti, neboť některé prameny Hallwich v „Briefe und Akten“ vůbec nepublikoval. Projdeme-li obsahy jednotlivých dílů edice, všimneme si pisatelů a adresátů a začteme se do jednotlivých dopisů, je zřejmé, že Hallwich věnoval svoji pozornost zejména dění v říši a samozřejmě osobě Albrechta z Valdštejna. Pisateli či adresáty publikovaných dopisů jsou mimo samotného frýdlantského vévody i císař Ferdinand II., jeho syn uherský král Ferdinand, bavorský kurfiřt Maxmilián, saský kurfiřt Jan Jiří I., hrabě Trauttmansdorf, purkrabí z Donína, plukovník Mikuláš des Fours, maršál Rudolf z Tiefenbachu, saský maršál Jan Jiří Arnim, hrabě Questenberg, Jindřich Gottfried z Pappenheimu, Johann z Adringen, Don Baltazar de Marradas, Adam z Valdštejna, arcivévoda Leopold, kurfiřti z Mohuče a Kolína, Arnošt z Anhaltu, Dietrichstein, Eggenberg, Schauenburg, infantka Klára Isabela, Wolf z Mansfeldu, Johann Tserclaes Tilly, Matyáš z Gallasu, Jindřich Holk, Octavio Piccolomini, Adam hrabě Trčka, hrabě Fürstenberg, hrabě Khevenhüller, hrabě Stadion, kardinál Barberini a další osoby. Nechybí ani korespondence valdštejnových úředníků jak z frýdlantského, tak ze zaháňského vévodství.

⁸² ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich: I. Wallensteiniana, Fasz. 4, 5, 21, 23.

⁸³ *Tamtéž*, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, kartony 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 68, 129; Alte Feldakten, Armeekarten, karton 2513.

Jiným velmi zajímavým pramenem, který Hallwich publikoval v podobě reprintu originálního tištěného vydání, je spis, který nazval: Jindřich Matyáš Thurn jako svědek ve Valdštejnově procesu.⁸⁴ Po Hallwichově úvodu do problému následuje edice Thurnova obranného spisu. V úvodu se autor zabývá otázkou Valdštejnovy zrady a rekapituluje stav bádání s tím, že archivy a korespondence řady významných osob v blízkosti vévody, jako byl Eggenberg,⁸⁵ Questenberg, Werdenberg nejsou k dispozici, stejně tak chybí např. deníkové zápisy Adama z Valdštejna pro rok 1634. Hallwich upozorňuje na skutečnosti, že 28-mi dílný rukopis pamětí vídeňského biskupa Antonína Wolfradta je ztracený a z vévodovy rodinné korespondence se zachoval pouhý zlomek. Je známo pouze sedm Isabeliných dopisů Albrechtovi, z nich je šest psáno v krátkém rozmezí dvou týdnů v době prvního generalátu. Valdštejnův dopis choti neznáme ani jeden! Je zachována korespondence vévody s Karlem z Harrachu a Rombaldem hrabětem Collaltem, avšak pouze do roků 1628 a 1630. Hrabě Harrach zemřel 16. května 1628 a prezident dvorské válečné rady Collalto o dva a půl roku později. Autor úvodu také zdůrazňuje, že Valdštejnovi přátelé byli bez výjimky také přáteli císaře a dodává, že ještě nebyly vytěženy veškeré archivní fondy.

Na jedné straně stojí pamflety, které měly sloužit k očernění vévody a potvrzení jeho zrádných jednání, jako byla proslulá relace pobělohorského exulanta Jaroslava Rašína z Rýzemburka nebo *Alberti Fridlandi perduellionis chaos*, a na druhé straně spisek hraběte z Thurnu. Švédský generál, přední účastník stavovského povstání, neúnavný odpůrce a bojovník proti císaři Jindřich Matyáš hrabě Thurn sepsal text, který byl vydán tiskem čtyři roky před jeho smrtí.⁸⁶ Jak zdůrazňuje Hallwich, z textu je patrné, že o nějakém podezřelém a zrádném jednání vévody v roce 1633 nemůže být řeč. Bohužel se nedozvídáme nic o dění za saského vpádu. Rašínova relace byla vydána několikrát. Její německé znění vytištěné v Praze roku 1851 editoval František Dvorský.⁸⁷ Český překlad, doplněný překladem italské relace Ottavia Piccolominiho

⁸⁴ Hermann HALLWICH, *Heinrich Matthias Thurn als Zeuge im Process Wallenstein*, Leipzig 1883.

⁸⁵ Snad jediná monografie o knížeti vyšla roku 1880: Hans von ZWIEDINECK-SÜDENHORST, *Hans Ulrich von Eggenberg, Freund und erster Minister Kaiser Ferdinand II.*, Wien 1880.

⁸⁶ Celý název obranného Thurnova spisu vydaného roku 1636 zní: *Des Graffen von Thurns Defensions Schrift de anno 1636. Abgenötigte, doch rechtmäßige und warhaffte Beantwortung und Ablahnung der Calumnien und Iniurien, damit ich hernachbenandter in der ausgegangenen Deduction, welche eine Justification sein soll der Execution, so mit dem Fürsten von Wallenstein vohrgangen, Ehrenrührigerweise bin angegriffen worden, Menniglichen, sonderlich dem unpaßionirten, warheitliebenden Leser zur Nachricht und Information den Calumnianten aber zu Scham und Confusion an tag gegeben.*

⁸⁷ František DVORSKÝ, *Historické doklady k záměrům Albrechta z Valdštejna a jeho spojenců*, Praha 1851.

vydali Josef Pekař a Zdeněk Kristen.⁸⁸ Autorem rozsáhlého rozboru a kritiky textu Rašínovy relace je Max Lenz, jehož 163 stran textu rozvržených do dvou částí bylo vydáno roku 1888 v *Historische Zeitschrift*.⁸⁹

Hallwichovým předchůdcem, který editoval desítky valdštejnián z válečného archivu ve Vídni, vztahujících se k období saského vpádu, byl řeholník benediktinského konventu v Rajhradě Beda Dudík. Jím sepsané dílo je rozvrženo do tří částí a zahrnuje dobu od Valdštejnova propuštění v roce 1630 až do nastoupení na místo nejvyššího velitele císařských vojsk v dubnu roku 1632.⁹⁰ Dodatky k této knize byly vydány o osm let později v řadě *Archiv für österreichische Geschichte*.⁹¹

Posledním čtyřem rokům vévodova života a kontaktům se saským maršálem Arnimem a švédským králem Gustavem II. Adolfem se věnoval Friedrich von Hurter,⁹² který je i autorem knihy o mírových snahách Albrechta z Valdštejna, kde je o saském vpádu pouze drobná zmínka.⁹³ Dílo je zaměřeno výrazně proti Valdštejnovi.

Zmínky o saském vpádu shrnujícího charakteru jsou samozřejmě obsaženy i v sepsáních dějin třicetileté války⁹⁴ nebo souhrnných dílech o katolické reformaci.⁹⁵ Významný historik Anton Gindely se ve svém bádání soustředil zejména na život vévody Frýdlantského v době tzv. prvního generalátu.⁹⁶ K pozdějšímu období vydal smlouvu mezi Valdštejnem a císařem ohledně druhého převzetí nejvyššího velení nad císařskou armádou.⁹⁷ Ke stejné problematice, Valdštejnově smlouvě s císařem z roku 1632, uveřejnil svoji studii Wolfgang Michael⁹⁸ a touto tzv. Valdštejnovou kapitulací⁹⁹

⁸⁸ Josef PEKAŘ; Zdeněk KRISTEN (edd.), *Odhalení o Valdštejnově zradě a smrti. České znění relací Jaroslava Rašína a Octavia Piccolominiho*, Překlad Zdeňka Kristena, úvody a poznámky Josefa Pekaře, Praha 1934.

⁸⁹ Max LENZ, *Zur Kritik Sezymba Rašin's*, HZ 59, Neue Folge 23, 1888, s. 1 – 68; 385 – 480.

⁹⁰ Beda DUDÍK, *Waldstein von seiner Enthhebung bis zur abermaligen Uebernahme des Arme-Ober-Commando, vom 13. August 1630 bis 13. April 1632*, Wien 1858.

⁹¹ TÝŽ, *Waldstein's Correspondenz. Eine Nachlese aus dem K.K. Kriegsarchive in Wien*, Band I. - II., AÖG 36, 1865/1866.

⁹² Friedrich Emanuel von HURTER, *Wallenstein's vier letzte Lebensjahre*, Wien 1862.

⁹³ TÝŽ, *Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinand's II. Nebst des apostolischen Nuntius Carl Carafa Bericht über Ferdinand's Lebensweise, Familien, Hof, Räte und Politik*, Wien 1860.

⁹⁴ Anton GINDELY, *Geschichte des dreißigjährigen Krieges, II. Abteilung: Der niedersächsische, dänische und schwedische Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1622 bis 1632*, Prag 1882.

⁹⁵ TÝŽ, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Nach dem Tode des Verfassers hrsg. V. Th. Tupetz, Leipzig 1894.

⁹⁶ TÝŽ, *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625 – 1630*, Band I. und II., Prag/Leipzig 1886.

⁹⁷ TÝŽ, *Waldstein's Vertrag mit dem Kaiser mit dem Übernahme des zweiten Generalats*, Prag 1889, s. 44.

⁹⁸ Wolfgang MICHAEL, *Wallensteins Vertrag mit dem Kaiser im Jahre 1632*, HZ 88, München/Berlin 1902, s. 385 – 435.

⁹⁹ Edmund SCHEBEK, *Die Capitulation Wallensteins beim Wiederantritte des Generalates im Jahre 1632*, in: *Österreichische-ungarische Revue*, Neue Folge 11, 1884. Z českých historiků se zabýval

se zabýval i Edmund Schebek, autor několika důležitých prací k valdštejské problematice, které ne vždy byly jinými badateli přijaty.¹⁰⁰

Ve svých dějinách protireformace v Čechách¹⁰¹ věnuje saskému vpádu pozornost Christian Adolph Pescheck, který se jako jeden z prvních začal systematicky zabývat českým pobělohorským exilem v Sasku.¹⁰²

Nelze zde zdaleka uvést vše, co bylo v druhé polovině 19. století napsáno k událostem, které se více či méně dotýkají problematiky vpádu saských vojsk do Českého království. Jak je z předchozího přehledu patrné, často je bádání na toto téma zastíněno zájmem postavu o Albrechta z Valdštejna, který hrál i v této krátké epizodě dějin třicetileté války, jakou byl osmiměsíční pobyt saských vojsk v Čechách, důležitou ba i rozhodující roli.¹⁰³

Mezinárodním vztahům, nejen v letech 1631 a 1632, byla v 19. století věnována pozornost zejména v souvislosti s největším Valdštejnovým protivníkem švédským králem Gustavem II. Adolfem. Literatura o tomto nejslavnějším švédském panovníkovi je velmi četná, podobně jako je tomu u Albrechta z Valdštejna. Jelikož se o Gustavu II. Adolfovi v této práci zmiňuji jen okrajově v souvislosti se středoevropským děním a nehodlám se podrobně zabývat švédskou politikou v říši, rezignoval jsem na

göllersdorfskou smlouvou Hynek KOLLMANN, *Některé příspěvky k smlouvě göllersdorfské uzavřené v příčině druhého generalátu Valdštýnova*, ČCH I, Praha 1895, s. 347 – 371.

¹⁰⁰ TÝŽ, *Wallensteiniana, in Memorien, Briefen und Urkunden*, MVGDB 13, 1875.; TÝŽ, *Die Lösung der Wallensteinfrage*, Berlin 1881.; TÝŽ, *Kinsky und Feuquières. Nachtrag zur Lösung der Wallensteinfrage*, Berlin 1882. Schebekovy závěry v této práci zpochybnil: Fritz SKOWRONEK, *Quellenkritische Beiträge zur Wallensteinfrage*, Königsberg i. Pr. 1882.

¹⁰¹ Christian Adolph PESCHECK, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen I. – II.*, 2. Ausgabe, Leipzig 1850.

¹⁰² TÝŽ, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, Leipzig 1857.; TÝŽ, *Die Auswanderung glaubenstreuer Protestanten nach Sachsen im 17. Jahrhundert*, Leipzig 1858.

¹⁰³ Předmětem této práce není osobnost císařského generalissima, proto odkazuji zájemce o osudy Albrechta z Valdštejna na následující přehledy a publikace: Georg SCHMID (ed.), *Die Wallenstein-Literatur 1626 – 1878, Nr. 1 – 780 (darunter 26 eingeschobene Nummern)*, Beilage zum I. Hefte des XVII. Jahrgangs der MVGDB, 1878.; TÝŽ, *Die Wallenstein-Literatur, Erste Ergänzung (1619-1881) Nr. 807 – 1206*, Beilage zum II. Hefte des XXI. Jahrgangs der MVGDB, 1883.; TÝŽ, *Die Wallenstein-Literatur, Zweite Ergänzung (1620 – 1884) Nr. 1207 – 1558*, Beilage zum II. Hefte des XXIII. Jahrgangs der MVGDB, 1885.; Victor LOEWE (ed.), *Die Wallenstein-Literatur, Dritte Ergänzung (1628 – 1895) Nr. 1559 – 1865*, Sonderdruck aus dem III. Hefte des XXXIV. Jahrgangs der MVGDB, 1896.; TÝŽ, *Die Wallenstein-Literatur, Vierte Ergänzung (geschlossen am 10. November 1900) Nr. 1866 – 2081*, Sonderdruck aus Jahrgang XL. der MVGDB, 1902, s. 514 – 538.; TÝŽ, *Die Wallenstein-Literatur, Fünfte Ergänzung, Nr. 2082 – 2524, XLIX Jahrgang, Heft 1. der MVGDB, 1910, s. 29 – 64.*

Z nejnovějších prací je to úctyhodná studie o valdštejském dějepiscectví, zejména v době 19. století: Holger MANNIGEL, *Wallenstein in Weimar, Wien und Berlin: das Urteil über Albrecht von Wallenstein in der deutschen Historiographie von Friedrich von Schiller bis Leopold von Ranke*, in: *Historische Studien* 474., Husum 2003.; Nejdostupnější jsou práce Polišínského a Kollmanna: Josef POLIŠENSKÝ, Josef KOLLMANN, *Valdštejn, ani císař ani král*, Praha 1995.

podrobnější výčet prací o něm. Namátkou uvádím jen Droysenovu edici a článek Karla Gustava Helbiga.¹⁰⁴

Také evropská historiografie pokračovala v posledních letech existence starého světa a po první světové válce ve své badatelské a publikační činnosti. Lze stručně konstatovat, že těžiště zájmu západoevropských historiků zůstávalo u postavy Albrechta z Valdštejna a mezinárodních vztahů se zaměřením na říšské záležitosti, významné osobnosti třicetileté války a také vydávání populárně naučných publikací. Nejnovější historiografické trendy sledují každodennost různých společenských vrstev za třicetileté války, jsou srovnávány různé regiony, jsou vyhledávána osobní písemná svědectví přímých účastníků války ve formě deníkových či jiných memoárových záznamů. Byl oživen zájem o náboženský exil v dobách třicetileté války a zcela nově se objevují studie ke konfesijním poměrům v této době. Stejně tak se badatelé snaží o sledování každodenního života naverbovaných vojáků.¹⁰⁵

Nepříliš často se setkáváme s pracemi finských historiků. Pekka Suvanto se zabýval Albrechtem z Valdštejna v době jeho druhého generalátu.¹⁰⁶ Ve své druhé studii, taktéž vydané v německém jazyce, se zaměřuje na švédskou politiku v říši a vztahy mezi Švédy a Albrechtem z Valdštejna v době od jeho propuštění z nejvyššího velení až po jeho smrt v Chebu.¹⁰⁷ Samozřejmě nezůstala opomenuta problematika vévodovy údajné či skutečné kolaborace nebo jeho kontaktů se Sasy. Velitelem Valdštejnovy tělesné stráže byl Ottavio kníže Piccolomini a jeho pluk byl jedním z těch, který pomáhal vytlačit saské jednotky z Čech na jaře roku 1632. Dějinami pluku se zabýval již počátkem 20. století Otto Elster.¹⁰⁸ Autorem studie o majiteli pluku, císařském generálovi a pozdějším hraběti z Náchoda, je Thomas M. Barker.¹⁰⁹

Populárně laděnou publikaci o Valdštejnovi, která obsahuje také opisy některých dopisů z let 1631 a 1632, sepsal Paul Wiegler.¹¹⁰ Nevýhodou knihy je nejen to, že autor neuvádí, kde jsou originály či opisy dopisů uloženy, ale navíc publikuje již dříve známý

¹⁰⁴ Gustav DROYSEN (ed.), *Schriftstücke von Gustav Adolf zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands*, Stockholm/Paris/Leipzig 1877.; Karl Gustav HELBIG, *Gustav Adolf und die Kurfürsten von Sachsen und Brandenburg 1630 – 1632*, Leipzig 1854.

¹⁰⁵ Literaturu viz v kapitole o každodenním životě saského vojska.

¹⁰⁶ Pekka SUVANTO, *Wallenstein und seiner Anhänger am Wiener Hof zur Zeit des zweiten Generalats 1631 – 1634*, Helsinki 1963.

¹⁰⁷ TÝŽ, *Die deutsche Politik Oxenstiernas und Wallenstein*, Helsinki 1979.

¹⁰⁸ O.(tto) ELSTER, *Die Piccolomini-Regimenter während des 30jährigen Krieges besonders das Kürassier-Regiment Alt Piccolomini*, Wien 1903.

¹⁰⁹ Thomas M. BARKER, *Generalleutnant Ottavio Fürst Piccolomini. Zur Korrektur eines ungerechten historischen Urteils*, in: *Österreichische Osthefte* 22, Wien 1980, s. 322 – 369.

¹¹⁰ Paul WIEGLER, *Wallenstein Geschichte eines Herrscherlebens*, Berlin 1920.

pramenný materiál. Podobnou výběrovou edici pramenů k Albrechtovi z Valdštejna, tentokrát již s odkazy na původ převzatých pramenů, uveřejnil Gottfried Lorenz.¹¹¹

Ani českojazyčná historiografie nezanedbávala dějiny saského vpádu, i když jim a jejich hlavním protagonistům česky publikující historici věnovali podstatně méně pozornosti než jejich němečtí kolegové, což platí i v případě Albrechta z Valdštejna. Text editovaný Vincencem Zahradníkem z rukopisu Václava Kocmánka Čáslavského o historii třicetileté války, který byl publikován v roce 1833, přináší i krátkou vtípnou pasáž, která se týká saského vpádu do Čech.¹¹² Jedna z prvních českých studií, která se zabývá výlučně vpádem kurfiřtských vojsk do Čech (a po svém vydání bude ještě roky osamocenou prací), byla publikována pražským městským archivářem a básníkem Karlem Jaromírem Erbenem v Časopise českého muzeum roku 1853.¹¹³ Erben uveřejnil zápis z pamětní knihy pamětí Starého Města pražského ze dne 29. prosince 1632, který začíná popisem situace v říši na jaře 1631, pokračuje bitvou u Breitenfeldu, příchodem saského vojska do Čech, vzdáním se Prahy saskému vojsku, popisuje dění za saského obsazení Prahy a končí jeho odchodem koncem května následujícího roku (1632). V textu jsou odkazy na další prameny uveřejněné Erbenem na závěr článku pod písmeny A – R jako přílohy. Erbenova edice zápisu z městské knihy obsahuje výrazné jazykové úpravy, germanismy a některá dobová slova jsou nahrazena, Erben upravil i slovosled. Edice je nepřesná, editor nerespektuje původní znění editovaného textu.¹¹⁴

Univerzitní profesor a ministr krajan Antonín Rezek, historik raně novověkých dějin, pokračoval ve vydávání Českomoravské kroniky pro období 16. a 17. století. První částí tohoto líčení, určeného laickému čtenáři, byla samostatná, populárně pojatá monografie „Dějiny saského vpádu do Čech (1631 – 1632) a návrat emigrace“. Rezkova práce je první a zatím jedinou monografií k tomuto tématu v češtině. Rezek se na vypsání dějin vpádu připravil prací na edici díla Jana Beckovského, ve kterém líčení saského vpádu zabírá téměř sto stran a týká se zejména událostí v Praze. Tento pramen je pro bádání o době saské přítomnosti v Čechách nesmírně cenný, neboť Beckovský použil paměti staroměstského kancléře Jakuba Včelína, přímého účastníka událostí. Editor „Poselkyně“ zjistil, že tyto Včelínovy paměti, v Rezkově době již nezvěstné, opsal Beckovský do svého historického spisu celé, téměř doslova. Podání dějin saského

¹¹¹ Gottfried LORENZ (Hg.), *Quellen zur Geschichte Wallensteins*, Darmstadt 1987.

¹¹² Vincent ZAHRADNÍK, *Krátké sepsání třicetileté války. Z rukopisu Václava Kocmanecia Čáslavského*, ČČM 7, 1833, s. 93 – 116.; sv. 2., s. 123 – 163.

¹¹³ Karel Jaromír ERBEN, *Sasové v Praze léta 1631*, ČČM 27, 1853, s. 499 – 525; 710 – 727.

¹¹⁴ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 186r – 211v, přílohy 215r – 227r.

vpádu z pera člena řádu Křižovníků s červenou hvězdou, Beckovského, je nejspíše nejstarším dodnes dochovaným česky psaným kronikářským záznamem o této události.¹¹⁵ Jan Beckovský své dílo připravoval k vydání, avšak díl obsahující léta 1631 a 1632 byl poprvé vydán až Antonínem Rezkem. Sám editor „Poselkyně“ nebyl ovšem první, kdo se saským vpádem podrobně zabýval. Ředitel pražského městského archivu Jaromír Čelakovský, syn českého básníka a vědce Františka Ladislava Čelakovského, uveřejnil v časopise Osvěta studii o saském vpádu, ovšem nekompletní, dovedenou pouze do konce roku 1631.¹¹⁶ Čelakovský již před Rezkem spojil saský vpád s návratem českých pobělohorských exulantů ze Saska do Čech.

Je zajímavé, že německojazyčná historiografie spojuje saský vpád spíše s kontakty mezi Arnimem a Valdštejnem, s vysokou diplomatickou hrou zúčastněných stran a děním v Čechách za saské přítomnosti, samozřejmě nejsou opomenuti ani navrátilivší se exulanti (naopak jsou často zmiňováni), ale v žádném z titulů knih a článků nenajdeme zmínku o návratu exulantů. Již výše zmíněná Hallwichova studie o saském vpádu, publikovaná osm let poté, co vyšel článek Čelakovského, a osm let před vydáním Rezkovy knihy, se jmenuje *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen (1631 – 1632)*. Jiný Hallwichův článek nese název *Wallenstein und Arnim im Frühjahr 1632* a saský historik Arnold Gaedeke nazval svoji studii *Die Eroberung Nordböhmens und die Besetzung Prags durch die Sachsen im Jahre 1631*. Ani jedna z edic, byť některá tu a tam obsahuje dopisy exulantů, svým názvem nenaznačuje nic o exulantech a jejich návratu. Edice jsou zaměřeny, stejně jako drtivá většina studií, na osobu Albrechta z Valdštejna a jeho spojence či protivníky a na diplomatická jednání. Spojení saského vpádu s návratem exulantů je tedy specifikem českojazyčné historiografie poslední třetiny 19. století.

Více či méně stručná shrnutí událostí let 1631 a 1632 jsou obsažena v různých publikacích s tématem třicetileté války. Kapitulu o saském vpádu najdeme v knize

¹¹⁵ Antonín REZEK (ed.), Jan BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhův českých, díl druhý (Od roku 1526 – 1715)*, Praha 1880. K tomu viz také TÝŽ, *Paměti o vpádu saském do Čech z r. 1631*, ČCM 54, 1880, s. 80 – 84.

¹¹⁶ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace české roku 1631*, Osvěta 2, 1872, s. 702 – 716; 746 – 752; 805 – 822; 911 – 926.; 3, 1873, s. 114 – 123; 172 – 183; 249 – 259.

Tomáše V. Bílka o katolické reformaci,¹¹⁷ množství zmínek je i v Bílkově neznámějším díle podávající přehled o pobělohorských konfiskacích.¹¹⁸

Korespondenci Valdštejnova nepřítele na domácí politické scéně, kancléře Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, vydal Josef Jireček a také František Tischer. Jsou zde i dopisy s informacemi o pobytu saského vojska v Čechách.¹¹⁹ Dopisy vztahujících se k saskému vpádu do Čech najdeme také v korespondenci Karla staršího ze Žerotína editované Františkem Hrubým.¹²⁰ Týž historik je autorem monografie o životě předního moravského aristokrata a Karlova příbuzného z jiné rodové větve Žerotínů, Ladislava Veleny ze Žerotína.¹²¹ Část knihy tvoří edice 41 listů žerotínských korespondencí a v textu knihy je řada zajímavých informací týkajících se saského vpádu a českých pobělohorských exulantů. Hrubý je také autorem článků o Jindřichu Matyáši hraběti z Thurnu a editorem některých jeho dopisů z Domáciho, dvorního a státního archivu ve Vídni.¹²² Stručný nástin osudů švédského generála podal za svého pobytu v exilu v roce 1944 Otakar Odložilík, který se také zabýval osudy české pobělohorské emigrace.¹²³

Česká historiografie po zničení rakouského císařství navázala na předchozí bádání o třicetileté válce, o Albrechtovi z Valdštejna i o českém pobělohorském exilu. Asi nejvýznamnějším meziválečným příspěvkem k evropskému valdštejnskému dějepisectví, je dvoudílná práce Josefa Pekaře o Albrechtovi z Valdštejna, vydaná nejprve v češtině a poté také, v autorem redigovaném překladu, v němčině, který však vyšel již po Pekařově smrti.¹²⁴ První vydání Pekařova díla vyšlo sice již roku 1895, ale

¹¹⁷ Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892.

¹¹⁸ Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 I., II.*, Praha 1882-1883. Stejný autor neopominul ani osobnost Valdštejna: Thomas V. BILEK, *Beiträge zur Geschichte Waldstein's*, Prag 1886.

¹¹⁹ Josef JIREČEK, *Některé listy Viléma hr. Slavaty*, in: Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury, roč. I., Vídeň 1860, s. 80 – 85.; František TISCHER (ed.), *Dopisy Viléma hraběte Slavaty Jaroslavu Bořítovi hraběti z Martinic z let 1631 a 1632.*, in: SH 1, 1883, s. 305 – 322.

¹²⁰ František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636 I. –II.*, Brno 1934 – 1937.

¹²¹ TÝŽ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930.

¹²² TÝŽ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, ČČH 34, 1928, s. 473 – 573.; TÝŽ, *Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jich českomoravské větve*, ČČH 28, 1922, s. 74 – 108, 305 – 334.; TÝŽ, *Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hraběti z Thurnu*, ČČH 38, 1932, s. 12 – 55.

¹²³ Otakar ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant. Kapitoly z dějin třicetileté války*, Londýn 1944.; TÝŽ, *Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621-1624*, VKČSN 1932, Praha 1933, s. 1-198.; TÝŽ, *Ze zápasu pobělohorské emigrace*, ČMM 56, 1932, s. 1-58; 57, ČMM 57, 1933, s. 369-388.

¹²⁴ Josef PEKAŘ, *Valdštejn 1630 – 1634. Dějiny valdštejnského spiknutí*, 2. vydání, Praha 1933 – 1934.; K tomu též Zprávy v ČČH 39, 1933, s. 648 – 649.; v ČČH 40, 1934, s. 212, 641.; v ČČH 43, 1937, s. 183. TÝŽ, *Wallenstein 1630 – 1634. Die Tragödie einer Verschwörung*, 2. Bde., Berlin 1937. Na přání berlínského nakladatele byla německá verze zkrácena asi o jednu pětinu a doplněna autorem o nejnovější poznatky. Poslední úpravy provedl Josef Šusta.

zde citované druhé vydání bylo autorem přepracováno a doplněno o nové poznatky. Tato práce využívá bohatého pramenného materiálu a po svém vydání vzbudila zaslouženou pozornost. Pekařovo pojednání, které se samozřejmě podrobně zabývá i saským vpádem do Čech a jednáním exulantů v této době, je bohužel dost ovlivněno textem Rašínovy relace, a i tak znalý historik, jakým byl Pekař, zde pracuje s tvrzením, že Albrecht z Valdštejna toužil po důstojenství českého krále. Překladem do němčiny se Pekařova práce stala přístupnější širší evropské badatelské, i laické veřejnosti a krátce po jejím vydání se objevila i první kritika, jak o tom svědčí zajímavá studie Helmuta Schwarze¹²⁵ a práce Heinricha von Srbik.¹²⁶ Za mylné považuji například Pekařovo tvrzení, že Valdštejn měl podpořit Thurnův exulantský sbor posílený švédskými a saskými pluky a jejich tažení do Čech.¹²⁷ Valdštejn by tak císaře velmi vážně ohrozil a pravděpodobně zcela zničil, což, podle mne, neměl vůbec v úmyslu. Pekař také tvrdí, že Valdštejn přivítal saský vpád do Čech a podporoval jej, neboť mu prý šlo o jakýkoliv nepřátelský vpád do země.¹²⁸ Domnívám se, že jde o nelogické tvrzení. Proč by ohrožoval své postavení, které nabyl z milosti císaře? Proč by ohrožoval své statky a oddaloval realizaci svého nejdůležitějšího plánu – uskutečnění univerzálního míru? I přes znančné množství v práci použitých pramenů, považuji některá Pekařova konstatování za nesprávná. Pro valdštejnské bádání jsou užitečné studie Františka Roubíka, zejména vévodův itinerář.¹²⁹ K výročí zavraždění vévody frýdlantského byl vydán sborník obsahující shrnující statě k některým problémům bádání na téma třicetileté války. Otakar Odložilík zde publikoval příspěvek týkající se české emigrace, František Roubík a František Martínek napsali statě o Albrechtovi z Valdštejna.¹³⁰ O rok později vydal muzejní spolek v Jičíně zvláštní otisk svého sborníku, se studii

¹²⁵ Helmut SCHWARZ, *Wallenstein und Gustav Adolf nach dem Kurfürstentag zu Regensburg (1630)*, Hamburg 1937. K některým jeho nacionalisticky zabarveným tvrzením lze mít výhrady.

¹²⁶ Heinrich von SRBIK, *Wallensteins Ende: Ursache, Verlauf und Folgen der Katastrophe*, Salzburg 1952.

¹²⁷ J. PEKAŘ, *Valdštejn 1630 – 1634*, s. 99.

¹²⁸ *Tamtéž*, s. 135.

¹²⁹ František ROUBÍK, *Itinerář Albrechta z Valdštejna z let 1625 – 1634*. Přátel čs. Starožitností svému učiteli. K šedesátinám prof. Dr. J. V. Šimáka, ČSPSČ 38, 1930.; TÝŽ, *Osudy registratury jičínské komory*. Sborník archivu ministerstva vnitra 2, 1929, s. 115 – 150. Další Roubíkovy články k třicetileté válce, např. TÝŽ, *Šifrované dopisy v registratuře Albrechta z Waldsteina*, ČČH 37, 1931.; TÝŽ, *Příspěvek k dějinám Náchodského archivu Octavia Piccolominiho.*, in: Sborník archivu ministerstva vnitra 2, Praha 1929.; TÝŽ, *Waldsteinovo tažení na Slovensko v r. 1626*, in: Sborník archivu ministerstva vnitra 8, 1935.

¹³⁰ Jaroslav PROKEŠ (ed.), *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna*, Praha 1934.

posuzující vévodovo jednání z hlediska jeho zdravotního stavu a to i v letech 1631 a 1632 a dále až do vévodovy smrti.¹³¹

Václav Líva zpracoval regesta k fondu Staré militare, který je dnes uložen v I. oddělení Národního archivu v Praze. Lívova práce, která nebyla za jeho života dokončena, je cennou pomůckou pro bádání o dějinách třicetileté války. Pro zde sledované období je příslušný čtvrtý svazek regist vydaný na počátku padesátých let 20. století.¹³² Saskému vpádu a pobělohorským exulantům také věnoval několik článků.¹³³

Česká/československá historiografie po roce 1945 utrpěla následným politickým vývojem. Zaniklo tradičně silné regionální bádání v oblasti Sudet a vyhnání historici publikovali své práce v Německu či Rakousku.¹³⁴ Připravované a v únoru 1948 uskutečněné převzetí moci komunisty znamenalo, že zdaleka ne všechna badatelská témata byla přípustná a ne všichni historici mohli publikovat. Události konce roku 1989 znamenaly také nebývalé obohacení knižního trhu historickou literaturou, ať již domácí produkce, či překladovou.

Ojedinělý článek přímo k saskému vpádu napsal Miroslav Toegel.¹³⁵ Dvěma články se zcela specifickou problematikou mincování v pražské mincovně za saského vpádu přišel Lubomír Nemeškal, který využil archivního materiálu z Národního archivu v Praze.¹³⁶ Nejnověji se saským vpádem zabýval Jaroslav Douša, který sledoval městskou samosprávu v hlavním městě a situaci v západočeské Plzni.¹³⁷

¹³¹ R. MARŠAN, *Valdštejnovy choroby a jejich vliv na zmar jeho plánů*, Jičín 1935. I když to není předmětem této práce, budiž uvedeny další práce zabývající se zdravotním stavem Valdštejna: J. MATIEGKA, J. MALÝ, *Tělesná povaha Albrechta z Valdštejna vévody frýdlantského a jeho první choti Lukrecie Nekšovy z Landeku*, Praha 1934.; Emanuel VLČEK, *Jak zemřeli*, Praha 1993.

¹³² Václav LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války, Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze*, díl IV. 1626 – 1635, Praha 1953.

¹³³ TÝŽ, *Vypuzené evangelické duchovenstvo žádá české stavy po svém návratu za saského vpádu za vrácení kostelů, obnovení konsistoře pod obojí a akademie*, in: RS 4, Praha 1931, s. 96 – 105. (zde použil např. AMP, rkp. č. 744); TÝŽ, *Doplňky k seznamům pražských exulantů*, in: RS 6., Praha 1937, s. 129 – 132.; TÝŽ, *Exulant Pavel Wincler a jeho rodina*, in: RS 6, Praha 1937, s. 132 – 135.

¹³⁴ Jako příklad uveďme kvalitní studii o životě hraběte Leslieho: Karl MINHA, *Walter Graf Leslie (1606 – 1667) – Feldmarschall, Grenzgeneral, Großbotschafter*, in: Wallensteins Werden und Streben, Wirken und Sterben + 1634, Materialien zum Vortragszyklus, Wien 1984 nebo dvousvazkové dějiny Chebu: Heribert STURM, *Eger. Geschichte einer Reichsstadt*, Augsburg 1952. Bibliografii autora viz Heribert STURM, *Nordgau-Egerland-Oberpfalz, Studien zu einer historischen Landschaft*, in: Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 43, München/Wien 1984.

¹³⁵ Miroslav TOEGEL, *Příčiny saského vpádu do Čech v roce 1631*, ČsČH 21, 1973, s. 553 – 558.

¹³⁶ Lubomír NEMEŠKAL, *Materiál k saskému vpádu r. 1631 v archivu pražské mincovny*. Zápisky katedry československý dějin a archivního studia FF UK, 1956, č. 1, s. 35 – 37.; TÝŽ, *Pražská mincovna v době saského vpádu r. 1631 – 1632. Příspěvek k charakteru saského vpádu do Čech*, ČNM 125, 1956, s. 146 – 159.

¹³⁷ Jaroslav DOUŠA, *Činnost a postavení pražských městských rad za saské okupace v letech 1631 – 1632*, in: DP 6/1., 1986, s. 182 – 197.; TÝŽ, *Plzeň za saského vpádu 1631 – 1632*, MZK 30, 1994, s. 23 – 71.

Josef Polišíenský je autorem několika prací, ve kterých sleduje mezinárodní vztahy za třicetileté války nebo promítá společenské a politické události do různých geografických prostředí.¹³⁸ Polišíenský je i spoluautorem nejvýznamnější poválečné edice pramenů k dějinám třicetileté války z českých a moravských archivů.¹³⁹ V poznámce uvedený Josef Janáček je autorem asi nejrozšířenější knihy o Valdštejnovi, jejíž první vydání se objevilo v roce 1978. Autor ovšem nevyužil všechny dostupné prameny a edice a v podstatě převzal mínění a závěry Josefa Pekaře, založené na tzv. Rašínově relaci, o zrádných plánech císařského generalissima.¹⁴⁰ Na problém Valdštejnovy zrady, jeho účasti či neúčasti na saskému vpádu, spolupráce či nespolečnosti s exulanty, se Janáček zaměřil v samostatné, spíše populární publikaci.¹⁴¹ Složitému zkoumání psychologie Valdštejnovy osobnosti se věnoval významný historik českého baroka Zdeněk Kalista.¹⁴² Nejnověji zpracoval první a druhý Valdštejnův generalát Josef Kollmann,¹⁴³ který společně s Josefem Polišíenským řeší v dalším vydaném životopise vévody frýdlantského otázku jeho zrady.¹⁴⁴ Autoři docházejí k odlišným názorům než Josef Pekař, respektive Josef Janáček. Stejně tak se Josef Kollmann zabývá v Historii 2. generalátu vztahem Valdštejna k saskému vpádu a pobělohorské emigraci.

Vojenský život v době třicetileté války, otázce verbování, vyživování vojska, dezerci, lékařské péči a další podobné problémy zpracovává řada současných historiků, např. Peter Burschel.¹⁴⁵ Strádání žoldnéřů, vnímáním války, válce v regionálním měřítku, válečným zkušenostem, smrti za třicetileté války a dalším tématům se věnují autoři ve sborníku redigovaném Benignou von Krusenstjern a Hansem Medickem.¹⁴⁶ Dobová svědectví o válce nejrůznějšího charakteru shromáždil Hans Jessen, který jednotlivé text seřadil z části chronologicky, z části tématicky. K době saského vpádu

¹³⁸ Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960.; TÝŽ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970. Tam viz i přehled další zahraniční literatury a pramenů.

¹³⁹ Josef JANÁČEK, Josef POLIŠENSKÝ; Josef KOČÍ; Gabriela ČECHOVÁ a kol. (edd.), *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia I. – VII.*, Praha 1971 – 1981 (zejména svazek V.) V úvodním prvním svazku viz přehled soudobého bádání a pramenů.

¹⁴⁰ Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978.

¹⁴¹ TÝŽ, *Valdštejnova smrt*, Praha 1974.

¹⁴² Zdeněk KALISTA, *Valdštejn. Historie odcizení a snu*, Praha 2002. Z ideologických důvodů mohla tato práce vyjít až dvacet let po úmrtí jejího autora.

¹⁴³ Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika 1625 – 1630. Historie 1. generalátu*, Praha 1999.; TÝŽ, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631 – 1634*, Praha 2001.

¹⁴⁴ Josef POLIŠENSKÝ, Josef KOLLMANN, *Valdštejn, ani císař ani král*, Praha 1995.

¹⁴⁵ Peter BURSCHEL, *Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts.* in: Veröffentlichungen des Max-Planck-Institut für Geschichte 113, Göttingen 1994.

¹⁴⁶ Benigna von KRUSENSTJERN, Hans MEDICK (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, in: Veröffentlichungen des Max-Planck Instituts für Geschichte 148, Göttingen 1999.

často cituje Rašínovu relaci.¹⁴⁷ S ohledem na vojenské a válečné reálie je sestavena i kvalitní populárně naučná řada o slavných bojištích Rakouska, jejíž první svazek je věnován třicetileté válce.¹⁴⁸ Pro naše účely jsou zde zajímavé informace o první bitvě u Breitenfeldu.

Jak již bylo konstatováno, je u nás saský vpád spojován s návratem českých pobělohorských exulantů. Náboženský exil v době třicetileté války je samostatným velkým badatelským tématem, kterému je nutno v budoucnu věnovat náležitou pozornost. Pro úplnost uvádím odkazy na základní literaturu o českých pobělohorských exulantech v Sasku.

Systematické vědecké bádání o českých, nejen pobělohorských, exulantech v Sasku zahájil nejspíše Christian Adolph Pescheck, který se přihlásil do soutěže, vypsané knížetem Jablonowským, jejímž tématem byl právě exil za třicetileté války v Sasku. Pescheck, který již dříve publikoval dvoudílnou práci o protireformaci v Čechách,¹⁴⁹ v soutěži zvítězil a jeho text byl vydán knižně.¹⁵⁰ Autor sleduje nejen exulanty přišlé do Saska za třicetileté války, ale i ty, kteří přišli několik let po jejím ukončení. Nalezneme také informace o uprchlících v době 18. století. V druhé části své práce zkoumá, jaké mělo české přistěhovalectví vliv a následky pro kulturní dění v Sasku. Závěr více než 150-ti stránkové studie tvoří 20 příloh opisů archiválií, které doplňují předchozí text. Již o rok později publikoval Pescheck další studii na stejné téma.¹⁵¹ Ještě starší prací jsou Morávkovy dějiny exulantské obce v Žitavě od roku 1621 až do roku 1847, které ovšem nedosahují kvalit Pescheckovy práce.¹⁵² Česky i německy publikující historikové věnovali exulantům zaslouženou pozornost. Zdá se, že podíl prací saských historiků je četnější. Je to zejména zásluhou takových badatelů, jako byl Richard Schmertosch von Riesenthal, potomek pražského měšťana, exulanta Martina Šmertoše z Riesenthalu. Jím zpracovaný seznam životopisných údajů o exulantech z řad aristokracie a měšťanstva je dodnes užitečnou pomůckou jak pro

¹⁴⁷ Hans JESSEN (Hg.), *Der dreißigjährige Krieg in Augenzeugenberichten*, Düsseldorf 1963.

¹⁴⁸ Arndt PREIL, *Österreichs Schlachtfelder, Band 1: Breitenfeld 1631, Lützen 1632, Breitenfeld 1642*, Graz 1990. Další literaturu o každodennosti za třicetileté války viz v příslušné kapitole.

¹⁴⁹ Christian Adolph PESCHECK, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen I. – II.*, 2. Ausgabe, Leipzig 1850.

¹⁵⁰ TÝŽ, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, Leipzig 1857.

¹⁵¹ TÝŽ, *Die Auswanderung glaubenstreuer Protestanten nach Sachsen im 17. Jahrhundert*, Leipzig 1858.

¹⁵² Karl Gottlob MORÁWEK, *Geschichte der böhmisch-evangelischen Exulanten-gemeinde in Zittau von 1621-1847*, Zittau 1847.; TÝŽ, *Nachträge und Berichtigungen zur Geschichte der böhmisch-evangelischen Exulanten-gemeinde in Zittau*, Zittau 1847.

samotné bádání o exulantech, tak i pro genealogické studie.¹⁵³ Zde i v jiných autorových člancích nacházíme také zmínky o účasti exulantů na saském vpádu.¹⁵⁴ Podobné, avšak podrobnější zpracování osudů exulantů uveřejnil o několik let později Břetislav Jelínek a je tak možné Schmertoschovy údaje ještě doplnit.¹⁵⁵ Centrem českých exulantů v Sasku se stalo město Pirna, ležící na Labi, nedaleko českých zemských hranic. Městu v době existence české exulantské obce věnovali pozornost němečtí i čeští badatelé již koncem 19. století. Důležitý pramenný výzkum Oskara Specka vedl k vyvrácení mýtu o zradě exulantů a jejich kolaboraci se Švédy v době obléhání a dobytí města Banérovým vojskem roku 1639.¹⁵⁶ Badatelé se také zabývali knihovny a knihami exulantů v Pirně.¹⁵⁷ Výpisy o exulantech z pirenských matrik publikoval Josef Volf, který se celý život exulanty zabýval.¹⁵⁸ Pirně věnovala nejnověji pozornost Lenka Bobková, která je editorkou tří úředních soupisů pirenských exulantů z let 1629, 1631 a 1636.¹⁵⁹ Lze si tak učinit představu o počtu exulantů ve městě, jejich společenském původu, rodinných, příbuzenských a sousedských vazbách i každodenním, ne vždy jednoduchém, soužití s pirenskými měšťany. Z dalších prací výše jmenovaného Josefa Volfa je třeba uvést zásadní studii o exulantech, kteří našli útočiště v saském Freibergu.¹⁶⁰ Volf uvádí i

¹⁵³ Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten in Kursachsen nach Urkunden des Dresdner Hauptstaatsarchiv*, Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel-, und Familienkunde 30, 1902, s. 66-264.

¹⁵⁴ TÝŽ, *Vertriebene und bedrängte Protestanten in Leipzig unter dem Schutze Johann Georg I.*, NASGA 16, 1895, s. 261-291.; TÝŽ, *Die böhmischen Exulanten unter der kursächsischen Regierung in Dresden*, NASGA 22, 1901, s. 291-343.; TÝŽ, *Pirnaer Kirchenbibliothek mit ihren Handschriften und Inkunabeln*, Centralblatt für Bibliothekwesen 20, 1903, s. 265-273.; TÝŽ, *Zwei Nachlaßverzeichnisse einer Prager Patrizierfamilie aus dem 16. Jahrhundert*, Familiengeschichtliche Blätter, 15. Jahrgang, 1917, Heft 9, s. 242-248, Heft 10, s. 257-260. Poslední z uvedených článků se týká rodiny autora.

¹⁵⁵ Břetislav JELÍNEK, *Die Böhmen im Kampfe um ihre Selbstständigkeit 1618-1648 I. – II.*, Prag 1916.

¹⁵⁶ Oskar SPECK, *Zur Geschichte der Stadt Pirna im dreißigjährigen Kriege*, Pirna 1884.; TÝŽ, *Wie Pirna böhmisch und wieder meißnisch wurde*, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Stadt Pirna 2, 1905.; TÝŽ, *Pirna und Umgegend in den Kriegsjahren 1630- 1631*, Mitteilungen aus dem Verein für die Geschichte der Stadt Pirna, Heft 4, 1912, s. 16-27. K pramenům o vyplenění města (zejména dosud nepublikované latinské zápisky Jana Theodora z Ottersdorfu) viz Josef VOLF, *Tragedie perenská ve zprávách českých exulantů*, in: Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů – pokutníků a přátel rodopisu v Praze, roč. II./2, 1931, s. 16-31.; Antonín REZEK, *Drobné příspěvky k českým dějinám v XVII. století. Osudy exulantů v Perně r. 1639*, ČMČ 65, 1891, s. 402 – 412.

¹⁵⁷ Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Pirnaer Kirchenbibliothek mit ihren Handschriften und Inkunabeln*, Centralblatt für Bibliothekwesen 20, 1903, s. 265-273.; Karel BEDNAŘÍK, Karel BERÁNEK, *Z osudů takzvané knihovny českých exulantů v Pirně*, Křesťanská revue 52, 1985, s. 34-41.

¹⁵⁸ Josef VOLF, *Čeští exulanti v matrikách perenských*, in: Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů – pokutníků a přátel rodopisu v Praze, roč. III./ 2, 3-4, 1932, roč. IV./ 1-4, 1933 (od č. 2 pod názvem: Sborník Jednoty starých českých rodů v Praze), roč. V./1-4, 1934, roč. VI./ 1-4, 1935, VII./ 1-4, 1936.

¹⁵⁹ Lenka BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a jihozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999.; TÁŽ, *Česká exulantská šlechta v Pirně v roce 1629*, in: FHB 19, Praha 1998, s. 83 - 116.; TÁŽ, *Česká komunita v Pirně v letech 1629 – 1639*, in: Česko-Slovenská Historická ročenka, Brno 1999.

¹⁶⁰ Josef VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce v letech 1620 – 1640*, VKČSN 1911, Praha 1912 s. 1-142.; TÝŽ, *Knižní dary českých exulantů do školní knihovny ve Freiberce*, ČČM 84, 1910, s. 452-457.

seznamy přítomných exulantů a v přílohách opisy pramenů. Ze zahraničních badatelů nelze opomenout Georga Loescheho, jehož obsáhlá studie o českých exulantech, téměř 600 stran, je snad dosud nejrozsáhlejší prací na toto téma.¹⁶¹ V úvodu seznamuje čtenáře s českými náboženskými dějinami od poslední čtvrtiny 16. století až do doby vlády Marie Terezie. Další části práce se již týkají českých pobělohorských exulantů v Sasku, závěr tvoří seznamy exulantů.

Přínosné a zajímavé, pro poznání života exulantů v Sasku, jsou zachované památky, mezi které patří různé písemné prameny osobní povahy, jako jsou závěti, paměti, památníky, případně knihy a kalendáře s rukopisnými poznámkami nebo i jiné vzácně zachované předměty, jako např. kostelní bohoslužebné náčiní.¹⁶²

Na závěr přehledného výčtu literatury o českých pobělohorských exulantech, který si v našem případě neklade nároky na úplnost, je třeba uvést, že k některým aristokratickým a měšťanským rodinám z řad exulantů existují články či drobné studie. Několika z nich již byla věnována určitá pozornost, včetně těch, kteří se aktivně účastnili saského tažení do Čech. Podstatně větší množství osudů však ještě čeká na své zpracování. Mezi již částečně prozkoumané náleží např. páni z Bünau,¹⁶³ Elsnicové

K desátému výročí úmrtí J. Volfa vydal jeho bibliografii Ferdinand HREJSA, *Dr. Josef Volf a exulanti*, ČNM 1947, s. 71 – 77.

¹⁶¹ Georg LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, in: JGGPÖ 42 – 44, Wien/Leipzig 1923.

¹⁶² Těmto většinou dosud zachovaným památkám byla již v literatuře věnována určitá pozornost, ale nejsou vyloučeny další nové objevy či interpretace. O gotickém kalichu s věnováním Melchiora Bastela, zlatníka a exulanta z Prahy píše František TEPLÝ, *O českých exulantech v Perně po r. 1621*, ČSPSČ 7, 1899, s. 34 -35; 94 – 97. Unikátní pirenskou erbovní knihou se zabýval Václav ELSNIC, *Pirenská erbovní kniha*, Heraldika a genealogie 27/2, 1994, s. 75-90.; Alfred ECKERT, *Ein Juwel aus der Exulantenforschung, das „Pirnaer Wappenbuch“*, in: Erbe und Auftrag der Reformation in den böhmischen Ländern 29, 1994, s. 17-27.; Oldřich KORTUS, *Dvě památky na české pobělohorské exulanty v Sasku*, diplomová práce na ÚČD FF UK, Praha 2003. Zde též rozbor exulantského památníku Jaroslava Lavína z Ottenfeldu. O exulantských památnících a zápisech v nich viz následující: Ferdinand B. MIKOVEC, *Hesla Čechů a osob v Království české přijatých – druhá sbírka*, ČMKČ 30, 1856, s. 81-90.; Anna HOLINOVÁ, *Povzdechy českých exulantů z roku 1629-31*, ČČM 83, 1909, s. 138-141.; Josef HEJNIC, *O památníku Floriána Vermilia*, in: Strahovská knihovna 2, 1967, s. 71-88.; Blažena HERTLOVÁ, *Úvod do problematiky památníků raného novověku*, AUC, Philosophica et Historica 5/1975, s. 117-146.; Stephan KEKULE von STRADONITZ, *Ein Gedenkbuch einer böhmischen Exulantenfamilie in der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel*, Der Deutsche Herold 39, 1908, s. 97-98, 192-194.; Marie RYANTOVÁ, *Těžké časy urozeného a statečného rytíře Bořka Mateřovského z Mateřova, exulanta v městě Pirně*, in: Vira nebo vlast? Exil v dějinách raného novověku, ed.: Michaela HRUBÁ, Ústí nad Labem 2001, s. 249-257.; Josef SMOLÍK, *„Památník“ Jindřicha Dobříkovského z Malejova*, PA 12, 1882-1884, s. 538-546.; Friedrich-Carl Freiherr von STECHOW; Ludwig IGÁLFFY-IGÁLY, *Das Stammbuch des Joachim Friedrich von Stechow und des Abraham von Gersdorf mit Eintragungen aus den Jahren 1607 bis 1635*, in: Jahrbuch der Heraldisch-Genalogischen Gesellschaft „Adler“, Jahrgang 1988/92, Wien 1992, s. 57-139. Závěti exulantů publikovali: Karel BEDNAŘÍK; Věra HAVELKOVÁ, *Česky psané závěti z fondu státního archivu v Drážďanech*, in: SAP 34, 1984, s. 439-511.

¹⁶³ Heinrich XV. von BÜNAU, *Die Exulanten des Geschlechtes von Bünau*, Mitteilungen des Roland 1938, s. 49-57, 1939 s. 42.

z Elsnic,¹⁶⁴ Maternové z Květnice,¹⁶⁵ Stubenberkové,¹⁶⁶ Vodňanští z Uračova,¹⁶⁷ Peldřimovští z Vyskořic¹⁶⁸ či osudy aktivního účastníka saského vpádu Mikuláše Diviše z Doubravína.¹⁶⁹ Genealogickými vztahy mezi osobami v exilu se zabýval genealog a heraldik August von Doerr.¹⁷⁰ Byly pořízeny také výpisy z žitavských matrik.¹⁷¹

Jelikož se tato práce částečně zaměřuje na regionální dění v průběhu saského vpádu, nelze vynechat k tomu příslušející literaturu. Bibliografii dějin Chebu a Chebska sepsala Mira Mladějovská.¹⁷² Jedná se však o práci dosti zastaralou, která by si zasloužila novodobého přepracování a doplnění. V souvislosti se zavražděním Albrechta z Valdštejna a jeho pobytu v Chebu,¹⁷³ stejně tak se švédským tažením roku 1647,¹⁷⁴ byla již třicetileté válce v této oblasti věnována pozornost. Ani saský vpád a s ním související události nebyly opomenuty.¹⁷⁵ Vedle obecněji pojatých spisů o dějinách města,¹⁷⁶ existují i užitečné pomůcky jako jsou seznamy radních osob.¹⁷⁷ Medailon radního a později exulanta a předního aktéra saského vpádu v Chebu Wolfa Adama Pachelbela sepsal již výše mnohokrát uvedený Hermann Hallwich.¹⁷⁸

¹⁶⁴ Václav ELZNIC, *Kronika rodu Elsnic z Elsnic*, Praha 1979. (strojopis uložený v knihovně NA ČR v Praze).

¹⁶⁵ Friedrich MATERNA, *Die Materna von Kwietnitz Saga*, Augsburg 1991, s. 165-169, 231-235.

¹⁶⁶ Alwin BERGMANN, *Die von Stubenberg, ein ausgestorbenes Exulantengeschlecht aus Sachsen*, Mitteilungen des Roland 1927, s. 12-15.

¹⁶⁷ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Vodňanští z Uračova a jejich zápisky*, ČČM 68, 1894, s. 274 – 285.

¹⁶⁸ Oý, *Zlomek rodinných zápisků Jana Peldřimovského z Vyskořic*, ČSPSČ 21, 1931, s. 89 – 92.

¹⁶⁹ Vojtěch SOKOL, *Mikuláš Diviš z Doubravína*, VKČSN, třída I., 1931, Praha 1932, s. 1 – 80.

¹⁷⁰ August von DOERR, *Genealogische Daten über einige böhmische Exulanten in Sachsen aus dem 17ten Jahrhundert*, VKČSN 1900, Praha 1901, s. 1-30.

¹⁷¹ K. HAENSCH, *Die Exulanten in den Zittauer Kirchenbüchern*, Zittauer Geschichtsblätter No. 35, 36, 44, 47, 48, Jahr 1937; No. 4, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 39, 40, 43, 44, 47, 48, Jahr 1938; No. 4, 12, 16, 20, 24, Jahr 1939; No. 7, 8, 11, Jahr 1941.

¹⁷² Mira MLADĚJOVSKÁ (ed.), *Bibliografie Chebska, I. díl, město Cheb*, Karlovy Vary 1950.; TÁŽ, *Bibliografie Chebska, II. díl, okres Cheb*, Karlovy Vary 1950.

¹⁷³ Karl SIEGL, *Wallenstein'sche Quartierlisten vom Jahre 1630 im Egerer Stadtarchiv*, MVGDB 47, 1909, s. 253 – 262.

¹⁷⁴ Fr. KÜRSCHNER, *Zur Geschichte Belagerung Egers durch die Schweden 1647*, MVGDB 11, str. 27 – 31.; Georg SCHMIDT, *Die Belagerung Egers durch die Schweden im Jahre 1647*, in: Egerer Jahrbuch 1, 1871, str. 71 – 76.; M. URBAN, *Eger und die Schweden im Jahre 1647*, in: Egerer Jahrbuch 35, 1903, str. 270 – 276.

¹⁷⁵ Karl SIEGL, *Eger Die Überrumpfung der Stadt durch die Sachsen im Jahre 1631 und ihre Befreiung durch Wallensteinische Truppen im Jahre 1632*, in: Egerer Jahrbuch 39, 1905, s. 50 – 119.

¹⁷⁶ Fr. KÜRSCHNER, *Eger und Böhmen. Die staatsrechtlichen Verhältnisse in ihrer historischen Entwicklung*, Wien 1870.; Vinzenz PRÖKL, *Eger und das Egerland*, 2. Auflage, Falckenau 1877.; Karl SIEGL, *Das Egerland und die Stadt Eger, Geschichtliche Entwicklung*, Eger 1931.

¹⁷⁷ Karl SIEGL, *Ratsherren Gemeindeherren in Alt-Eger von 1384 – 1777*, in: Unser Egerland 31, 1902, str. 128 – 130, 143 – 145.; TÝŽ, *Die Bürgermeister der Stadt Eger von 1281 – 1926*, in: Unser Egerland 31, 1902, číslo 2 a 3, str. 21 – 31.

¹⁷⁸ Hermann HALLWICH, *Wolf Adam Pachelbel von Gehag*, ADB 25, Leipzig 1887.

Nejnovější práce k dějinám Chebu a okolí za třicetileté války se vyskytují, ale v porovnání s dějinami středověku či novověku nejsou příliš četné.¹⁷⁹

K dějinám Prahy za třicetileté války a zejména k pobělohorským exulantům z Prahy zůstává stále základní studií, s řadou cenných informací z pramenů, různých edic a literatury, práce Václava Lívy „Studie o Praze pobělohorské“ Své poznatky zveřejnil ve třech rozsáhlých kapitolách vydaných v meziválečné době ve Sborníku příspěvků k dějinám hlavního města Prahy.¹⁸⁰ Přehled exulantů z Prahy zapsaných v pirenských seznamech zpracovala v rámci své studie Lenka Bobková.¹⁸¹ Situaci v Praze podrobněji zmiňuje ve svém historickém sepsání Jan Beckovský,¹⁸² jehož informace použil i Rezek do svého monografického saského vpádu.¹⁸³ Čelakovského článek bohatý na řadu informací věnuje dost prostoru dění v Praze. Autor použil Beckovského „Poselkyni“ i Erbenem nepřesně editovaný zápis ze staroměstské pamětní knihy. V poznámce zmiňuje, že městské knihy, které by mohly pojednávat o době saského vpádu, byly odevzdány konfiskační komisi a autorovi, historikovi a nástupci Emlera v pražském městském archivu, se již tehdy nepodařilo zjistit, zda vůbec existují.¹⁸⁴ Již několikrát výše uvedený Václav Líva publikoval před druhou světovou válkou studie k dějinám pražských měst za třicetileté války. Jde o dva články s demografickou tematikou. V prvním se zabývá počtem obyvatelstva v Praze před třicetiletou válkou a po ní, ve druhém sleduje národnostní složení obyvatelstva v pražských městech.¹⁸⁵ K oběma těmito článkům lze mít výhrady. Literatura k dějinám Prahy za třicetileté války je početná, avšak pouze některé z příspěvků zahrnují námi sledované období. Naopak značná část prací je zaměřena na kulturní dění a dějiny umění.¹⁸⁶ Nejnověji se děním v Pražských městech za třicetileté války zabývaly Jaroslava Mendelová¹⁸⁷ a Petra Bišková, které sledovaly fungování městské samosprávy v 1. polovině 17. století¹⁸⁸

¹⁷⁹ Pavel ŠEBESTA, *Podoba Chebského hradu v době Valdštejnovy tragédie*, in: Sborník Chebského muzea 1993, s. 3-8.; J. BITTL, *Příchod Tovarýšstva Ježíšova do Chebu*, in: Sborník Chebského muzea 1994, s. 33 – 46.

¹⁸⁰ Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské*, in: SPP 6, 1930 – emigrace, s. 357-419; 7, 1933 – rekatolizace, s. 1-121; 9, 1935 – změny v domovním majetku a konfiskace, s. 1-439.

¹⁸¹ L. BOBKOVÁ, *Exulanti*, 195 - 207.

¹⁸² J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 98 – 192.

¹⁸³ A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 93 an.

¹⁸⁴ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 820.

¹⁸⁵ Václav LÍVA, *Kolik obyvatelů měla Praha před třicetiletou válkou a po ní*, ČČH 42, 1936, s. 332 – 347.; TÝŽ, *Národnostní poměry v Praze za třicetileté války*, ČČH 43, 1937, s. 301 – 322; 487 – 519.

¹⁸⁶ Jaroslav DOUŠA, *Seznamy staroměstských konšelů z let 1547 – 1650*, in: PSH 14, 1981, s. 65 – 111. K Praze 16. a 17. století zejména z hlediska kulturně-historického viz Emanuel POCHE a kol., *Praha na úsvitu nových dějin /čtvero knih o Praze/*, Praha 1988.

¹⁸⁷ Jaroslava MENDELOVÁ, *Rada Nového Města pražského v letech 1600 – 1650*, in: PSH 29, 1996, s. 59 – 106.; TÁŽ, *Staroměstské a novoměstské rady v první polovině 17. století*, in: DP 21, 2002, s. 81 –

Zde uvedený přehled literatury, která se více či méně svým obsahem, svými závěry a zjištěními týká saského vpádu do Čech v letech 1631 a 1632, není zdaleka vyčerpávající a ukončený. Nejnovějším kvalitním příspěvkem nejen k dějinám saského vpádu je monumentální životopis generála dona Baltazara hraběte de Marradas, jehož autorem je hispanista Josef Forbelský.¹⁸⁹

92.; TÁŽ, *Třicetiletá válka a Nové Město pražské (1620 – 1650)*, in: PSH 31, 2000, s. 149 – 185 nebo TÁŽ, *Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do r. 1637*, in: PSH 17, 1984, s. 90 – 104.

¹⁸⁸ Petra BIŠKOVÁ, *Městská rada na Malé Straně v letech 1547 – 1650*, DP 21, 2002, s. 67 – 81.

¹⁸⁹ Josef FORBELSKÝ, *Španělé, Říše a Čechy v 16. a 17. století*, Praha 2006.

2. POČÁTKY SASKÉHO TAŽENÍ DO ČECH

Ve druhé polovině září roku 1631 začaly z Čech k vídeňskému dvoru a do prostředí vysoké aristokracie pronikat dosud ne zcela jasné zprávy o střetu císařských vojsk pod velením hraběte Johanna Tserclaese Tillyho se spojeným sasko-švédským vojskem pod velením švédského krále Gustava II. Adolfa u Lipska. Zprávy o bitvě vyznívají rozpačitě s konstatováním, že Sasové prý byli zcela pobiti a ztratili většinu svých zavazadel a dělostřelectvo. Později pokračují již ne v tolik pozitivním tónu: pak ale Sasy nahradil Švéd se svým vojskem a poté, co našel Tillyho armádu ve značném nepořádku, učinil jí velké ztráty, a jak mnozí tvrdí, zajal samotného hraběte Tillyho.¹⁹⁰

Písemná zpráva ze dne 24. září, jejímž autorem je Rulant Döring, nejspíše císařský důstojník a účastník bitvy, již nenechala nikoho na pochybách, že císařská armáda byla v této bitvě zcela zničena a i vzhledem ke skutečnosti, jak se ke svému spojenci zachoval saský kurfiřt Jan Jiří I., lze vítězství přiznat Švédům. Döring si je vědom důležitosti katastrofální porážky a píše, že císařská armáda byla před Lipskem velmi tvrdě poražena a tato bitva byla mnohem důležitější než ta na Bílé Hoře. Po odchodu kurfiřtských vojsk zůstalo na bojišti přes dvacet tisíc vojáků, nepočítaje ty, kteří byli zabiti později a ty o kterých dosud nejsou žádné zprávy.¹⁹¹

Jak se dozvídáme z dopisu Gerharda z Questenberga jeho příbuznému Kašparovi, opatovi strahovského kláštera, zpráva o porážce císařského vojska je pravdivá a u císařského dvora vyvolala pochopitelné zděšení: nebezpečné pověsti o špatných následcích (bitvy) byly hlášeny císaři před třemi dny z Čech, z čehož jsou všichni zděšení. Říkalo se totiž, že vojsko a jeho velitel jsou ztraceni. Saský komoří Lebzeter má být garantem takových zpráv a ujistil, že císařští byli 17. září nešťastně poraženi.¹⁹² Dopis z následujícího dne se zdá být konečným vysvětlením celé záležitosti. Porážka je jistá, ale snad se podařilo zachránit část císařských vojsk. Gerhard z Questenbergu píše: také v tuto hodinu nevíme, na čem jsme (...) nyní, pozdě večer se dovídáme, že Tilly byl poražen, vojsko je ale z větší části zachráněno.¹⁹³

¹⁹⁰ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4, Kounic Tiefenbachovi, Zaháň, 23. 9. 1631.

¹⁹¹ *Tamtéž*.

¹⁹² *Tamtéž*, Fasz. 4., Gerhard z Questenbergu opatu Kašparovi z Questenbergu, Wien, 27. 9. 1631

¹⁹³ *Tamtéž*, týž témuž, Ebersdorf, 28. 9. 1631.

Dobových svědectví o střetu švédsko-saského vojska s vojskem císařským je více.¹⁹⁴ Podívejme se na rekonstrukci toho, co se dne 17. září 1631 stalo,¹⁹⁵ a jak tyto události ovlivnily na další vývoj?

Situace v Sasku se v první polovině září zhoršovala a Tilly společně s hrabětem z Pappenheimu dobývali a plenili jedno město za druhým. Tilly vyzval saského kurfiřta, aby vystoupil ze spojeneckého svazku, který uzavřel v Lipsku s kurfiřtem braniborským a landkrabětem hessenským, a přestal verbovat vojsko, které mělo být rozpuštěno nebo postoupeno císaři. Kurfiřt tvrdil, že bez vědomí ostatních členů nemůže spolek opustit. Na základě této kurfiřtovy reakce podnikl Tilly se svým vojskem tažení proti městu Halle, které císařská armáda snadno obsadila.

Bylo to tažení Tillyho do Saska provázené plundrováním a excesy císařské soldatesky, které přimělo saského kurfiřta Jana Jiřího I. k uzavření spojenectví se švédským králem Gustavem II. Adolfem. Pro kurfiřta, který si nyní nevěděl rady, bylo toto spojenectví v daném okamžiku jediným reálným a rychlým řešením, i když z něho nebyl nadšený a za jiných okolností by se mu byl jistě vyhnul. Miroslav Toegel píše, že Arnim, který měl větší přehled o situaci, než kurfiřtští radové, tlačil Jana Jiřího I. do spojenectví s Gustavem II. Adolfem a kurfiřt spojenectví přijal, neboť násilí císařské armády došlo již příliš daleko.¹⁹⁶

Gustav II. Adolf verboval vojsko v Braniborsku a postupoval přes Wittenberg do Torgavy, kde se uskutečnila jednání mezi ním, saským kurfiřtem a Jiřím Vilémem kurfiřtem braniborským. Společné setkání všech tří suverénů vyústilo v uzavření sasko-švédského spojenectví a o pět dní později, po spojení saské a švédské armády v Dübenu, zasedala válečná rada krále a obou kurfiřtů, která rozhodla o svedení bitvy s císařskou armádou. Saský kurfiřt nebyl tímto rozhodnutím nijak nadšen a nejrady by přenechal hlavní úlohu oběma svým kolegům. K rozhodnutí poskytnout své vojsko švédskému králi dohnal saského kurfiřta nejspíše Tilly, jehož vojsko ve stejný den, 15. září, vyplundrovalo Lipsko, bohaté obchodní centrum Saska. Na císařské straně nebylo příliš pomyšlení na zkřížení zbraní.

Vzhledem k nákladům na výstroj a výzbroj se snažili velitelé či majitelé pluků všech bojujících stran svá vojska šetřit, vyhnout se, pokud to bylo možné, velkým

¹⁹⁴ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten 1631 V. – IX., karton 55.

¹⁹⁵ Arndt PREIL, *Österreichs Schlachtfelder, Band 1, Breitenfeld 1631, Lützen 1632, Breitenfeld 1642*, Graz 1990.

¹⁹⁶ Miroslav TOEGEL, *Příčiny saského vpádu do Čech v roce 1631*, ČsČH 21, 1973, s. 566.

bitvám, omezit střety na minimum a porazit nepřítele tzv. malou válkou. Ta spočívala v tom, že nepřítel měl být poražen prováděním akcí, které mu značně znepríjemnily život v poli. Zpravidla se jednalo o přerušení zásobovacích linií, obléhání či obratné vmanévrování nepřátelského vojska do oblastí, které již byly zcela zničené a kde nebylo možné sehnat téměř žádné potraviny pro vojsko, krmivo pro koně, oděvy, zkrátka vše potřebné pro přežití vojáka v poli. Tato válka měla ve skutečnosti stejný nebo velmi podobný účinek jako bitva. Nedostatek potravin a nemožnost jejich pravidelného získávání znamenal pro vojsko i pro koně nejen úbytek fyzických sil, ale zejména šíření různých nemocí. Několikatýdenní nedostatek potravin mohl způsobit větší ztráty než srážka s nepřítelem v bitvě. V takovém případě umírali vojáci a ostatní lidé, kteří vojsko doprovázeli, po desítkách či stovkách. Čím méně bylo prostředků k živobytí, tím divočejší bylo řádění soldatesky v okolí vojenského ležení. Na tento druh „boje“ doplácelo nejvíce civilní obyvatelstvo.

Tilly se chtěl v Lipsku opevnit a vyčkat příchodu posil, vojska pod velením Johanna hraběte Aldringena. Vše mu ale překazil jeho podřízený Heinrich Gottlieb hrabě Pappenheim. Odvážný, avšak velmi prchlivý velitel jezdeckva opustil 16. září císařský tábor u Lipska a narazil na nepřítele, který se shromažďoval severně od města. Došlo k prvnímu konfliktu se Švédy. Pappenheim, který snad předpokládal, že situaci zvládne, podcenil své možnosti a nakonec mu musel přijít Tilly na pomoc. Logistický velitel byl tak kvůli svému podřízenému vtažen do konfliktu, který si sám v danou chvíli nepřál.

Severně od Lipska leží vesnice Breitenfeld, dříve správní centrum okolních vsí. Na zdejších polích stály proti sobě obě nepřátelské armády. Vojska Ligy, čelem ke vsi Podelwitz, a proti nim, čelem k Lipsku, spojené švédsko-saské vojsko. I když dobové statistické údaje bývají často zkreslené a ve většině případů nejsou považovány za zcela odpovídající, je možné říci, že logisticko-císařské vojsko bylo zhruba o čtvrtinu menší. Tillyho armáda měla asi 10 260 jezdců ve 24 jízdni plucích a zhruba 24 700 pěších v 16 pěších plucích. K tomu je ještě třeba připočítat více než 26 děl s obsluhou. Nezanedbatelnou část vojska tvořil tzv. trén, tj. ti, kteří doprovázeli vojáky při taženích. Ačkoliv jednotlivé pluky nebyly mustrovány do plného početního stavu, je možné konstatovat, že Tilly měl spolu s dělostřelectvem na bojišti u Breitenfeldu jistě 35 tisíc mužů.¹⁹⁷

¹⁹⁷ A. PREIL, *Österreichs Schlachtfelder*, Band 1, s. 16 – 19.

Švédské vojsko se také skládalo z pěchoty, jezdeckva a dělostřelectva, které bylo považováno ve své době za nejlepší. Král soustředil v 17 jízdnicích dohromady 7 000 jezdců. K tomu je třeba připočítat ještě 12 kompanií v celkovém počtu 700 jezdců. Švédské jezdeckvo čítalo před Lipskem 7 700 mužů a koní. Téměř 19 tisíc pěšáků bylo rozděleno do zhruba 25 pěších pluků. Švédské dělostřelectvo skoro dvojnásobně převyšovalo počtem děl císařské. Početní stav obsluhy 42 těžkých a lehkých děl není znám. Bojová síla švédské armády se pohybovala okolo 26-ti tisíc mužů, ke kterým je třeba připočítat jejich saského spojence. Jan Jiří Arnim disponoval před bitvou asi 5 150 jezdců, z nichž 5 pluků tvořilo zhruba 3 350 mužů a zbytek celkového počtu připadl na tzv. *Defensionsreiterei*, tedy zeměbranecké jezdeckvo. Pěších pluků bylo o jeden více než jezdeckých a celkem v nich bylo zařazeno 12 616 pěšáků. Počet saského dělostřelectva není znám. Udává se, že ligistické vojsko ukořistilo 20 saských děl.¹⁹⁸ Celkový počet mužstva Sasů čítal kolem 18-ti tisíc.

Před polednem 17. září stála vojska proti sobě. Bylo horko, sucho a větrno. Tilly rozestavěl své jednotky do obvyklých čtverců, pěchota uprostřed, jezdeckvo na křídlech. Gustav II. Adolf rozdělil své jezdce do malých oddílů tak, aby měli okolo sebe dostatečný manévrovací prostor na všechny strany. Mezi jezdci stály nepříliš početné skupiny mušketýrů. Ti se mohli rychle přemísťovat tam, kam bylo potřeba. Měli také výtečný výcvik. Celé postavení Švédů vypadalo jako děravá šachovnice.

Bitva trvala několik hodin. Císařským se podařilo na začátku střetnutí zneškodnit saské dělostřelectvo a zahnat dva pluky na útek. Vojáci těchto pluků mezitím stačili vyplundrovat své vlastní vozy včetně kurfiřtova majetku, i vozy svého švédského spojence. Také saský kurfiřt včas zmizel z bojiště. Švédové odolali všem Tillyho útokům, a jakmile se otočil vítr a hnal prach z děl, mušket a z pole proti císařským, napadl je švédský král novým útokem relativně čerstvých záloh. Tillyho vojsko nápor nevydrželo a vyklidilo bojiště. Tilly prohrál. Sám raněn ujel v doprovodu několika věrných. Pappenheim kryl ústupovou cestu. Císařští zanechali na bojišti veškeré dělostřelectvo, válečnou pokladnu a 12 tisíc mrtvých. Zajatci, kterých bylo na 7 tisíc, byli zařazeni pod švédské prapory. Spojená švédsko-saská vojska ztratila asi 3 tisíce vojáků.¹⁹⁹ Kurfiřt svým konáním nijak svému novému spojenci neposloužil a ještě si jako vrchní velitel saských vojsk způsobil ostudu.

¹⁹⁸ *Tamtéž.*

¹⁹⁹ Údaje o počtu mrtvých, případně zajatých a raněných na obou stranách se uvádějí dosti odlišně, rozdíl se pohybuje řádově až v tisícovkách.

Jaké byly důvody porážky Tillyho vojska? Hlavním důvodem zřejmě nebyla početní převaha švédsko-saské armády. V průběhu boje padlo několik saských důstojníků a zbytek vojáků nakonec utekl z bojiště, aby zachránili především své životy, ale i nová brnění, koně a uloupené předměty. Ligistické vojsko získalo takto navrch v počtu bojujících mužů. Zdá se, že důležitou, možná téměř rozhodující úlohu hrálo počasí, neboť vítr hnal proti císařským prach z polí a střelby a tím znemožňoval Tillyho vojsku útoky.

Hlavním důvodem porážky u Breitenfeldu však bylo použití rozdílné bojové taktiky na obou stranách. Švédské jednotky byly rozděleny do menších skupin a staly se takto podstatně pohyblivějšími a akceschopnějšími. Král dokázal využít jejich pohyblivosti k okamžitému přesunu na bojišti tam, kde to situace právě vyžadovala. Nezanedbatelné škody způsobili perfektně vycvičení mušketýři, kteří dokázali střílet ve třech řadách najednou. První dvě řady poklekly, třetí stála. To umožňovalo použít v jednotlivých pohyblivých formacích méně vojáků, než v případě ligistického vojska. Rezervy pak mohl král použít na jiném místě. Důležitá byla vzájemná spolupráce pěchoty a jezdeckva. Ligistické jednotky se naproti tomu pohybovaly dost těžkopádně. Podle španělské taktiky postupovali vojáci v sevřených čtvercích, které se sice daly efektně použít proti nepříteli, v případě potřeby postupovaly nezadržitelně vpřed, ale pouze první z deseti řad mušketýřů mohla střílet. Konečnou rozhodující účinnou silou bylo jezdeckvo, které ovšem také používalo zastaralou taktiku. Řada jezdců vyjela vpřed, ti vystřelili z pistolí a vrátili se na konec formace, kde nabili zbraň a čekali až opět budou na řadě.

Jak se po ukončení bitvy ukázalo a jak poznamenal Questenberg, nebyla celá ligistická armáda zničena. Čtyři pluky pěchoty stály na místě, odkud utekli Sasové, a k tomu bylo k dispozici ještě asi 1000 mužů z jiných pluků.

Na vídeňském dvoře panovala sklíčenost hraničící se zoufalstvím. V protestantském táboře se tisklo množství letáků a novin oslavujících vítězství švédského krále. Byly raženy pamětní medaile. Ten, který porazil neporazitelného Tillyho, se stal nejpopulárnější osobností protestantské Evropy.

Vítězství Gustava II. Adolfa mělo zásadní vliv na vývoj dalších událostí v průběhu třicetileté války. Svým vítězstvím král zničil nejen část císařské armády, ale i veškeré vojenské plány císaře. Dědičné země Habsburků a celá říše byly nyní zcela bezbranné a záleželo pouze na rozhodnutí a strategické úvaze krále, jak této situace využije a co z ní dokáže vytěžit. K rozhodnutí, jakým směrem se vydat dále,

napomáhaly do určité míry i mezinárodní politické souvislosti a spojenecké svazky Švédů, a to nejen s ostatními protestantskými suverény, ale též s katolickou Francií.

Vrcholný představitel francouzské zahraniční politiky Armand Jean du Plessis vévoda de Richelieu se snažil všemožnými diplomatickými i finančními prostředky oslabit moc konkurenta francouzských králů, Habsburského domu, jak jeho španělské, tak i rakouské vládnoucí větve. Luteránské vyznání krále, jehož podpora se nabízela, nebylo překážkou ve chvíli, kdy se jednalo o oslabení moci a vlivu Habsburků v Evropě. Byla to právě Francie, která již v lednu roku 1631, půl roku po vyloštění švédského vojska na říšském území, uzavřela se Švédskem smlouvu v Bärwalde. Vyslanec švédského krále se zavázal jménem svého pána, že král vyzbrojí 30 tisíc pěších a šest tisíc jezdců pro boj proti císaři. Francie mu na to poskytne každý rok finanční prostředky ve výši 1 miliónu livrů, což odpovídalo částce asi 400 tisíc tolarů.²⁰⁰

Gustav II. Adolf se stal díky svému vítězství pánem mezinárodní situace a bylo třeba učinit rozhodnutí, zda se vydat proti císaři nebo proti územím katolických suverénů ve střední nebo jižní části říše, zejména pak v Porýní. Francie spolu se Saskem se ho pokoušely přimět k útoku na císařské dědičné země a k tomu, aby Ligu přenechal na starost Sasku. Tyto snahy byly zcela marné. Král se rozhodl pro boj proti katolické Lize, pro tažení do střední a jižní části říše. Jeho hlavním cílem bylo bezpochyby Bavorsko.²⁰¹ Podle mého názoru to byl strategicky výhodný krok. Jednak pro švédského krále, který by mohl být při případném tažení do dědičných císařských zemí, kdy by musel postupovat přes země Koruny české, napaden právě Bavorskem. Výhodné bylo královo rozhodnutí i pro císaře Ferdinanda, neboť vpád švédských vojsk do dědičných zemí by znamenal pro Habsburky katastrofu. Vpádu Gustava II. Adolfa se obával

²⁰⁰ Francouzská zahraniční politika počítala ve svých plánech i s bavorským kurfiřtem Maxmiliánem. Richelieu chtěl vytvořit v říši tzv. třetí stranu vedle Habsburků a Švédů (o něco podobného se pokoušel i saský kurfiřt). Bavorsko, které se cítilo ohroženo postupem Gustava II. Adolfa podniklo prostřednictvím kurie jednání s Francií o spojenectví a 8. května 1631 uzavřelo s Francií obranný spolek. Obě dvě smluvní strany si slíbily, že v případě útoku na jednu z nich si budou nápomocny. Každý ze smluvních partnerů se zavázal, že nebude podporovat vojensky ani finančně toho, kdo by druhého smluvního partnera ohrožoval a měl v úmyslu zaútočit na jeho území. Francie uznala Maxmiliána za dědičného kurfiřta. Bavorsko si vymohlo, že tato smlouva nesmí být na škodu jeho povinností vůči císaři. Jak se brzy ukázalo, hodnota této spojenecké smlouvy byla dosti diskutabilní, v podstatě nulová. V momentě, kdy byla smlouva francouzskou stranou podepsána, žádal bavorský vyslanec na jejím základě Francii o pomoc proti Švédům. Richelieu kategoricky odmítl tuto žádost a poradil Bavorsku, aby se s protestanty dohodlo a v konfliktu Švédů s císařem zůstalo neutrální. K francouzskému postoji vůči říši viz více v poněkud dobově tendenční práci: Bertold BAUSTAEDT, *Richelieu und Deutschland. Von der Schlacht bei Breitenfeld bis zum Tode Bernhard vom Weimar*, in: *Historische Studien*, Heft 295, Berlin 1936.

²⁰¹ *Tamtéž*, s. 42.

císařský dvůr i vysocí velitelé.²⁰² Švédský pochod k řekám Mohanu a Rýnu pravděpodobně zachránil habsburské střeoevropské panství. Z tohoto pohledu se zdá být králova volba směru dalšího postupu chybná, ale z vojensko-strategického hlediska to bylo rozhodnutí výhodnější. Důvodem, proč se tak rozhodl, mohla být bohatá porýnská knížectví. Je také možné, že švédský král táhl do říše, na jejímž území měl být vytvořen svazek říšských evangelických suverénů, který by byl protiváhou katolické koalice císaře, kurie a Španělska. Takový *corpus evangelicorum* by byl začátkem budování velmocenského postavení Švédska, které by v tomto seskupení hrálo vůdčí úlohu.²⁰³

Koncem září a v průběhu října shromáždil Tilly zbytek císařské armády a pomocné jednotky Katolické Ligy pod velením Johanna hraběte Aldringena, hraběte Fuggera a hraběte de Merode a s tímto sborem čítajícím celkem téměř dvacet tisíc mužů táhl směrem do Bavorska, k Norimberku.

Saský kurfiřt, jehož vojsko dopadlo v bitvě na vlastním území velmi špatně, si útekem z bojiště zachránil život. Vlastní vojsko mu vyplundrovalo osobní zavazadla. Jan Jiří I., který byl okolnostmi donucen ke spojení se švédským králem, byl měsíc po bitvě u Breitenfeldu postaven před další, ne příliš jednoduchá rozhodnutí. Bývalý císařský důstojník, přímý podřízený Albrechta z Valdštejna, Jan Jiří z Arnimu a na Boitzenburgu, nyní velitel saského vojska, zaslal svému pánovi dopis, datovaný 20. října v Budyšině. Arnim zde fakticky nabízí kurfiřtovi, že po shromáždění vojska a za příznivého počasí odvede na podzim, pravděpodobně někdy koncem října nebo začátkem listopadu, saskou armádu do Čech. Stane se tak za předpokladu, že kurfiřt nebude mít nic proti tomu a zašle Arnimovi co nejrychleji odpověď s rozkazem. Jinak nemůže doufat v klid ve své zemi.²⁰⁴

²⁰² Strach ze švédského vpádu do císařských dědičných zemí vyjádřil již koncem dubna 1631 Heřman z Questenberga. Cyrill Antonín STRAKA, *Albrecht z Valdštejna a jeho doba na základě korespondence opata strahovského Kašpara z Questenberka*, in: Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, třída I., číslo 44, Praha 1911, s. 63. V korespondenci bratří Questenbergů je i zajímavá poznámka v dopise z konce července 1631: „.....Pappenheim nedůvěřuje prý sborům svým, ustoupil do Halberstadu a očekává prý pomoc od Tillyho, jenž se tam obrátil, zanechav lantkraběte hessenského. Jsou obavy, aby nebyl obklíčen od tohoto a od kurfiřta saského, až se spojí se Švédem.“ Byl tedy úmysl saského kurfiřta spojit se se Švédy znám císařským již dříve nežli 7. srpna? K tomu viz Beda DUDÍK, *Wallenstein von seiner Enthebung bis zur abermalige Uebernahme des Armees-Ober-Commando, vom 13. August 1630 bis 13. April 1632*, s. 119 – 120, Gerhard z Questenbergu Ernstu hraběti Montecuccoli, Videň, 7. 8. 1631.

²⁰³ M. TOEGEL, *Příčiny saského vpádu do Čech v roce 1631*, s. 574.

²⁰⁴ Arnold GAEDEKE, *Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631 – 1634*, Frankfurt a. M., 1885, s. 109 – 110.

Pokud Arnim v dobré víře, že zbaví Sasko potíží spojených se zimním ležením vojska, hodlal své jednotky nechat přezimovat na území Českého království, tedy na účet poddaných císaře a českého krále Ferdinanda II., musel vědět, že tímto činem staví kurfiřta do poměrně těžké situace. Předpokládám, že to pro kurfiřta muselo být značně obtížné rozhodování. Bylo mu jasné, že když zbaví své poddané nepříjemností, se kterými bylo ležení vojska v zimních kvartýrech vždy spojeno, bude to výhodné pro celé kurfiřtství. Na druhou stranu byl císař považován za potencionálního spojence a za hlavu Sváté říše římské s kurfiřtským hlasem z titulu českého krále. Je otázkou, zda mohl být v této době, z hlediska saské politiky, považován za skutečného nepřítele.

Jan Jiří I. nebyl sám, kdo měl potíže s nově vykrytalizovanou situací na mezinárodní politicko-vojenské scéně. Saské spojenectví se Švédskem se nezamlouvalo ani jeho švagrovi Jiřímu II. landkraběti hessensko-darmstadtskému a ani katolickým kurfiřtům, například mohučskému arcibiskupovi. Jeho vyslanci sdělují landkraběti, že neví o žádných sporech saského kurfiřta s císařem a dodávají, že jejich nejjasnější pán, jako i kurfiřt bavorský, nedal generálu Tillymu žádný rozkaz, aby táhl do země Jeho kurfiřtské Jasnosti a zaútočil proti ní. Nevěděl, jaký měla Jeho Excellence rozkaz od císařské Výsosti, ale generál by se měl zodpovídat. Georg Irmer v poznámce dodává, že bavorský kurfiřt Maxmilián zaslal saskému kolegovi dopis, datovaný 9. října, ve kterém se omlouvá, že vpád ligistického generála Tillyho do Saska se stal bez jeho rozkazu.²⁰⁵

V protokolu o jednání mezi vyslanci landkraběte a mohučského kurfiřta se dále uvádí, že saský kurfiřt se spojil se Švédy z nouze, aby se mohl bránit, neboť vyzbrojení se bylo Jeho kurfiřtské Jasnosti povoleno stejně, jako katolickým pánům kurfiřtům a stavům, kteří jsou jí stavem a důstojností rovni.²⁰⁶ Také císařův důvěrník Jan Oldřich kníže z Eggenbergu vyjádřil lítost nad vzniklou roztržkou mezi Ferdinandem a Janem Jiřím. Eggenberg píše landkraběti hessenskému, že nechce omlouvat nepořádky a excesy, které se staly při tažení císařské armády do země kurfiřta, ale sám považuje za jisté, že napochodování švédského krále a jeho lidu do kurfiřtových zemí a pak to zdařilé škodlivé sjednocení bylo hlavní příčinou konečné roztržky.²⁰⁷

Ze všech jmenovaných v předchozím odstavci na tom byl nejhůře nejspíš hessenský landkrabě, který si byl na jednu stranu vědom svého postavení vůči Ferdinandovi jako římskému císaři a hlavě celé říše, kterého respektuje, je mu poslušen

²⁰⁵ Georg IRMER, *Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634, I. Theil (1631 und 1632)*, Leipzig 1888, s. 4.

²⁰⁶ *Tamtéž*, s. 7.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 8-9.

a zavázán, a na druhé straně pak stojí z jeho pohledu saský kurfiřt, se kterým ho spojuje nejen příbuzenské pouto, ale i vřelé vztahy, jak to píše 18./28. října²⁰⁸ knížeti Eggenbergovi v odpovědi na jeho dopis.²⁰⁹

Také situace v Čechách byla po bitvě u Breitenfeldu značně nejistá a problematická. Nikdo nevěděl, jak se vše bude dále vyvíjet. Velké obavy panovaly z možných následků nově vzniklého švédsko-saského spojení. Již před bitvou u Breitenfeldu bylo známo, že v Čechách jsou verbováni vojáci pro švédskou armádu a exulanti navazují kontakty se zdejším obyvatelstvem, zejména v pohraničních oblastech, a také zajíždějí do Čech.²¹⁰ Bylo třeba hlídat zemské hranice, neboť vpádu nepřátel se císařští po prohrané bitvě velmi obávali. Tomáš Marcus z Margfeldu píše 28. září z Chomutova českým místodržícím, že od nich obdržel rozkaz, aby byly provedeny v hraničních lesích záseky. Již k tomu vydal příslušné pokyny, neboť je to vhodné opatření, kterým se může zabránit nenadálému vpádu nepřítele.²¹¹ Císařský maršál Rudolf z Tiefenbachu sdělil místodržícím, že císař vydal rozkaz, aby brod a most u Litoměřic byly vzhledem k situaci pečlivě střeženy, k čemuž Tiefenbach poslal jednu svoji kompanii, protože místodržící nemají vojáky.²¹² Purkmistru a radě v Českých Budějovicích byl dán rozkaz, aby se vzhledem k hrozícímu válečnému nebezpečí dobře připravili, zásobili se municí, proviantem a přichystali kvartýry pro vojenskou posádku.²¹³

Všichni se strachovali, že švédský král se svým vojskem vpadne do Čech, odtud pak potáhne směrem na Vídeň. Pokud by se tento vpád uskutečnil, narazil by Gustav II. Adolf v zemi na zcela minimální odpor, jelikož království bylo téměř bez vojska. Na vídeňském dvoře zavládla atmosféra strachu. Císařský válečný rada Gerhard z Quesenbergu ujišťuje opata strahovského kláštera Kašpara z Questenbergu, že mu v případě nutnosti poskytne ve Vídni azyl se vším potřebným a přidává praktickou radu,

²⁰⁸ V pramenech z této doby často nacházíme dvojí dataci. Dokumenty psané a datované v evangelickém prostředí nesou v této době buď datum podle juliánského kalendáře, nebo, jako zde, obojí dataci, tj. i druhé datum podle novějšího gregoriánského kalendáře, podle kterého jsou datovány písemnosti katolické provenience. V těchto případech se nejedná o záležitost regionální, nýbrž konfesijní. Někdy je určení způsobu použité datace obtížné, zejména v řadě zde zmíněných případů, kdy je pisatelem zpravidla evangelík, ale dopis je psán např. v některém Sasy obsazeném městě v Českém království.

²⁰⁹ G. IRMER, *Die Verhandlungen Schwedens*, s. 25.

²¹⁰ Václav LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války, Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze, díl IV. 1626 – 1635*, Praha 1953, s. 270, 272.

²¹¹ *Tamtéž*, s. 273.

²¹² *Tamtéž*.

²¹³ *Tamtéž*, s. 274.

aby bylo vypito přivezené víno dříve, než by se sudů zmocnili Švédové.²¹⁴ Císař byl zcela bezradný. Žádal Hermanna z Questenberga, aby zjistil, zda Albrecht z Valdštejna udržuje kontakty se saským maršálem,²¹⁵ což také Questenberg napsal vévodovi.²¹⁶ Ferdinand také žádal sesazeného velitele císařských vojsk o radu, jakým způsobem je možné urovnat nepřijemnosti s kurfiřtem, nyní švédským spojencem. Valdštejn sdělil císaři, že je ještě v korespondenčním kontaktu s Arnimem, ale že by bylo lepší setkat se s ním osobně, proto prosí císaře o pas pro Arnima.²¹⁷ Ten mu byl císařem zaslán, spolu s ochranným dopisem pro Arnimovu osobu.²¹⁸

Straka uvádí, že císař o záměru saského kurfiřta přivést vojsko do Čech a tam je přes zimu ubytovat, věděl. Ve snaze tomuto vpádu předejít, pověřil právě Albrechta z Valdštejna vyjednáváním se saským velitelem.²¹⁹

Zdá se, že v tomto kroku viděl císař možné řešení situace a prostředek k záchraně dědičných zemí před jejich zničením nepřátelským vpádem. Jak píše Förster, Valdštejn měl v úmyslu odvrátit kurfiřta od spojení se švédským králem a zdržovat Arnima od dalších postupů k hranicím království do té doby, dokud nebude císařské vojsko dostatečně silné.²²⁰ Nejsem si jistý, zda se jednalo ze strany frýdlantského vévody o „zdržovací“ taktiku vůči Arnimovi. Pokud ano, byla tedy zcela neúspěšná a netrvala ani příliš dlouho. Je třeba zvláště zdůraznit, že veškerá jednání, která Valdštejn s Arnimem vedl, se uskutečnila na základě rozkazu císaře, neboť to byl patrně sám Ferdinand, kdo přišel s iniciativou, aby Questenberg zjistil, zda ještě existují mezi oběma vojevůdci kontakty. Ve snaze naklonit si protivníky k smíru nařídil císař na radu Valdštejna, aby císařský maršál Rudolf z Tiefenbachu vyklidil města v Horní Lužici, nepodnikal žádné nepřátelské kroky proti Sasům a vojsko, které nutně nepotřebuje při

²¹⁴ C. A. STRAKA, *Albrecht z Valdštejna a jeho doba*, s. 65. „...Kdyby snad potřeba kázala, abyste se do Vídně uchýlil, budete mít u mne byt se svými průvodci na několik let a k tomu vše, čeho byste potřebovali mohl. Bylo-li už nekararské víno přivezeno, pijte hodně, aby Švéd, kdyby snad z něho pít chtěl, našel nádoby prázdné.“

²¹⁵ Friedrich FÖRSTER, *Albrechts von Wallenstein des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte, eingehändige vertrauliche Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634, Zweiter Theil (1629 – 1633)*, Berlin 1829, s. 163 – 218, zde s. 168.

²¹⁶ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten 1631 X. – XII. (1- 109), karton 56 – zde originál z 8. 10. 1631.

²¹⁷ Stejně jako s císařem pěstoval Valdštejn v době, kdy se neúčastnil veřejného dění, jisté vztahy se saským dvorem, zvláště s Arnimem, svým bývalým podřízeným. Saští agenti v Čechách neopomněli navštěvovat vévodu v jeho novém pražském paláci. Saský komoří Lebzelter tam nebyl vzácným hostem.

²¹⁸ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56 – zde originál z 13. 10. 1631.

²¹⁹ C. A. STRAKA, *Albrecht z Valdštejna a jeho doba*, s. 70.

²²⁰ F. FÖRSTER (Hg.), *Albrecht von Wallenstein II*, s. 167.

obraně Slezska, aby poslal do Čech donu Baltazarovi de Marradas.²²¹ Po celou dobu své nepřítomnosti ve funkci nejvyššího velitele zůstal vévoda frýdlantský bez přerušení v kontaktu se svým panovníkem a radil se s ním v mnoha rozhodujících a důležitých otázkách. Pas, který byl Arnimovi zaslán, byl vyhotoven z rozkazu císaře, nese císařskou přitištěnou pečeť a vlastnoruční podpis nejen samotného císaře, ale i Gerharda z Questenbergu.²²²

Zatímco probíhaly přípravy na setkání frýdlantského vévody s pánem na Boitzenburgu, běh dějinných událostí pokračoval nemilosrdně dále, jak je patrné z úryvku dopisu, který napsal 20. října plukovník Götz Valdštejnovu úředníkovi Gerhardu von Taxis. Sděluje, že poté, co císařští opustili Budyšín, do města a okolních vsí se ihned položil saský kurfiřt se svojí armádou. Toho dne dorazili k Žitavě čtyři tisíce Uhrů a Poláků, spolu s nimi, mimo jezdeckta z říše, i tisíc Chorvatů.²²³

Císařské vojsko pod velením Rudolfa svobodného pána z Tiefenbachu operovalo na území obojí Lužice, odkud se část armády stáhla do Slezska, část pochodovala směrem k Jablonné.²²⁴ Jednotky maršála z Tiefenbachu, pravděpodobně ty, které maršál nepotřeboval při obraně Slezska a poslal je do Čech, při svém pochodu do království, jak bylo pokud ne obvyklé, tak velmi časté, vyplundrovaly po cestě města, městečka a vesnice, kterými procházely. V korespondenci, kterou zasílal valdštejnský úředník Heinrich Griesel z frýdlantského zámku svému pánovi, nacházíme stížnosti na chování císařské soldatesky na valdštejnských panstvích. Dne 21. října píše: Vaší knížecí Jasnosti nejposlušněji sděluji, že vojsko polního maršála z Tiefenbachu leží klidně kolem a není možné se dozvědět, kdy odejde. Vojáci ale zle řadí na tomto panství, ze zloby plundrují vesnice, zcela je vydrancovali a lidi zle zranili, z části i usmrtili a vše je rozbito a rozmláceno. Koně a dobytek odvedli s sebou pryč, mezitím nešetřili ani kostely, nýbrž je násilím otevřeli a vyrabovali stejným způsobem, jako kdyby to bylo v nepřátelské zemi. Z těch vesnic utekl všechen lid, vsi jsou nyní zcela prázdné. Mlýn Vaší knížecí Jasnosti ve vsi Einsidl²²⁵ zapálili a zcela spálili.²²⁶ Plukovník Götz se Valdštejnovi zapřísahal, že žádný z jeho vojáků nevpadl do Frýdlantského vévodství, jak mu psal Gerhard von Taxis. Jeho knížecí Jasnost obdržela zprávu, že jeho jezdcí

²²¹ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56.

²²² *Tamtéž*.

²²³ *Tamtéž*, zde originál ze dne 20. 10. 1631.

²²⁴ Gabriela ČECHOVÁ, Josef JANÁČEK, Josef KOČÍ, Josef POLIŠENSKÝ, Miroslav TOEGEL a kol. (edd.), *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia V.*, Praha 1977, č. 95, 96, 97, 100. (dále jen DBBTI 5.)

²²⁵ Václav KOTYŠKA (ed.), *Úplný místopisný slovník Království českého*, Praha 1895. Horní či Dolní E.

²²⁶ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56.

měli podniknout nájezd do vévodství frýdlantského, ale Götz se zapřisahal Bohu, že ani jeden tam nepřijel.²²⁷ Stejným způsobem si stěžuje Griesel Götzovi, že je toto panství již více než z poloviny zcela vyplundrováno, náradí ubohých poddaných rozmláceno a rozbito, veškerý dobytek a koně odvedeny, veškeré zásoby odvezeny, lidé silně zbiti, ranění, také zastřeleni.²²⁸ Stejný den píše Griesel Valdštejnovi, že právě přijel generálmajor Rock se zprávou, že císařská armáda dostala od Jeho Veličenstva rozkaz odejít z Markrabství Horní Lužice do Slezska a musí pochodovat přes Frýdlantsko. Ač Griesel žádal Tiefenbacha, aby jeho vojsko neplundrovalo, přijelo 16 jezdců plukovníka Des Foursa, kteří měli obstarat salvu guardii, pozdě a podle zpráv, které jsou k dispozici, vyplundrovalo vojsko vesnice na frýdlantském panství. Griesel doufá, že tisíce kusů dobytka, které byly přivedeny vojskem, bude moci po jeho odchodu rozdělit mezi zbídačelé poddané.²²⁹ Stejný den píše Gerhard von Taxis Valdštejnovi o řádění Poláků a Chorvatů na statku Kristiána z Valdštejna. Sebrali mu veškeré oblečení včetně košile. Griesel ve svých dopisech píše, že vojsko se chová na statcích jako nepřítel.²³⁰ Další zprávy hovoří o tom, že byl učiněn útok na město Frýdlant a při tom bylo zabito několik poddaných. Tiefenbach vydal sice patřičné rozkazy k dodržování disciplíny, ale jinak s tím nemůže nic dělat a přinutit vojsko k poslušnosti.²³¹ Konečně 25. října sděluje Griesel svému pánovi: a sděluji pak Vaší knížecí Jasnosti poníženě, že ohlášeného 24. října se císařská armáda zde na panství Frýdlant vydala na pochod do hlavního tábora do Schwerty, což je velká ves na slezských hranicích, která ještě patří k Markrabství lužickému.²³² Dodává, že vojsko vyplundrovalo celé panství s výjimkou Frýdlantu, Nového Zámku a dvou vesnic ležících na kopci. Všechno pobořili a vše v domech rozbili, odehnali veškerý dobytek. Připojuje informace o pohybech nepřátelských vojsk v Lužici: k tomu poslušně Vaší knížecí Jasnosti sděluji, že včerejšího dne, uvedeného 24. tohoto měsíce, přišel lid saského kurfiřta do Zhořelce o síle 1000 jezdců a 700 pěších. Další armáda pochoduje na Löbau a Žitavu, kam dorazí ještě dnes. Švédská armáda pod velením Gustava Horna jde pod Zhořelcem zpět do Slezska.²³³

Snad jednu z prvních zmínek o brzkém možném postupu saských armád na území Českého království, obsahuje post scriptum dopisu psaného 27. října Gerhardem

²²⁷ *Tamtéž*, Götz Albrechtovi z Valdštejna, Reibersdorf, 21. 10. 1631.

²²⁸ *Tamtéž*, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4., Heinrich Griesel Götzovi, Frýdlant, 22. 10. 1631.

²²⁹ *Tamtéž*, KA, Alte Feldakten, Operative Akten 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56, Frýdlant, 22. 10. 1631.

²³⁰ *Tamtéž*, Gerhard von Taxis Albrechtovi z Valdštejna, Jičín, 22. 10. 1631.

²³¹ *Tamtéž*, Heinrich Griesel Albrechtovi z Valdštejna, Frýdlant, 21. 10. 1631.

²³² *Tamtéž*, týž témuž, Frýdlant, 25. 10. 1631.

²³³ *Tamtéž*.

von Taxis valdštejnskému úředníkovi Niemannovi: Mám zprávy z různých míst, že kurfiřtská saská armáda o síle 18 000 mužů dorazila k Žitavě a má v úmyslu táhnout do Frýdlantska, jiní jsou toho názoru, že chtějí táhnout za císařskou armádou. Ne málo dní, nýbrž málo hodin uplyne, než pocítíme její záměr. Leží pouze jednu míli od frýdlantského zámku, to chci vidět, jak dlouho tam zůstanou.²³⁴ Již den před tím došlo k potyčkám mezi císařskými a saskými jednotkami ještě nejspíše na území Lužice. Několik vojáků na obou stranách padlo a bylo vypáleno několik vesnic. Griesel píše, že 26. tohoto měsíce je do Zhořelce, dvě míle cesty odtud, do téhož místa odveleno 1000 Uhrů a Chorvatů. Ti sice vedli s kurfiřtskými různé potyčky, ale na obou stranách je málo zabitých, a to v těch případech, kdy bylo vypáleno několik vesnic.²³⁵

Nejvyšší kancléř Království českého a císařský tajný rada Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka píše Adamovi z Valdštejna, že je jisté, že maršál z Tiefenbachu neměl od císaře žádný rozkaz, aby táhl do Lužice. Ferdinand II. rozkázal, aby z Lužic odtáhl, ale nikoliv do Království českého, nýbrž někam, kde by mohl zaujmout výhodné postavení k obraně Čech. Slavata píše, že se domnívá, že z určitých příčin do Českého království nevtrhne ani švédský král, ani saský kurfiřt. Ani jeden z nich prý nedopustí to, že by exulanti vtrhli do země s vojskem, které by náleželo buď kurfiřtovi nebo králi a ničili zdejší statky. Pokud nastane zkáza země, pak jedině ze strany vlastní císařské armády.²³⁶ O čtrnáct dní později sděluje totéž mínění opět Adamovi z Valdštejna.²³⁷ Z porovnání výše uvedeného s jinými prameny je zřejmá Slavatova špatná informovanost a snad i jistá naivita.

Po 17. září 1631 vedl saský polní maršál Jan Jiří z Arnimu, pán na Boitzenburgu, čilou korespondenci se svým pánem, saským kurfiřtem. Dne 30. září posílá Arnim kurfiřtovi dopis, kde nacházíme zmínky o tom, že evangelické říšské stavy, které se spojily se švédským králem, byly k tomu pohnuty nadějí na změnu poměrů nebo strachem. Pro nás je zajímavá Arnimova rada, aby kurfiřt podle možností zvětšil početní stav své armády, kterou by pak bylo třeba odvést jinam, aby neruinovala vlastní zemi. Navrhuje, aby mu kurfiřt poslal 4 000 mužů a dva pluky kurfiřtské tělesné stráže. Kurfiřt potvrdil přijetí dopisu a slíbil, že přitáhne s pluky tělesné gardy, jen neví kam má dorazit. Jiný dopis, posílaný o osm dní později, potvrzuje výše napsané: vojsko je drzé a nezvladatelné, protože nemá žádné peníze a nic víc než suchý chleba a to taky

²³⁴ *Tamtéž*, HHStA, Nachlass Hallwich: Fasz. 4. Gerhard von Taxis Niemannovi, Jičín, 27. 10. 1631.

²³⁵ *Tamtéž*, Heinrich Griesel Albrechtovi z Valdštejna, Frýdlant, 28. 10. 1631.

²³⁶ DBBTI 5., č. 96, Vídeň, 15. 10. 1631.

²³⁷ *Tamtéž*, č. 101, Vídeň, 29. 10. 1631.

jen občas, v posledních třech dnech nedostalo nic. Arnim musí přiznat, že vojsko dělá větší škody než nepřítel, proto žádá kurfiřta, aby vydal nařízení, které by vojsko uklidnilo, v opačném případě je jistě kurfiřtova země v nebezpečí a oni při takovém stavu věcí ztratí čest.²³⁸

Arnim v dalším dopise vyjadřuje starost o zimní ubytování kurfiřtského vojska. Jelikož jsou kurfiřtovy země již částečně zničené, radí, že by bylo jistější 4 pluky poslat do Lužice a zbytek do Slezska, kde by mohly k zimním kvartýrům využít tu stranu řeky Odry, která je blíže kurfiřtství. Ve stejném dopise, daném v Übigau 10. října, již uvažuje také o možnosti ubytovat vojsko v Čechách, zejména podél toku řeky Ohře, aby tak jistil z Čech kurfiřtovu zemi. Nechce s tím otálet kvůli nadcházející zimě a píše, že mají být dobře zváženy jak čas, tak i okolnosti, aby se mohl vydat poněkud dále do Čech. Kdyby ale Jeho kurfiřtská Jasnost pokračovala ve verbování a tudíž tuto armádu zvětšila, nechtěl by zanedbat povinnost vydat se do Litoměřic. Bude se snažit, aby se zmocnil řeky Ohře, aby byly kurfiřtovy země chráněny také z Čech. S tímto dílem ale nechce otálet, aby vojsko nepřepadla zima.²³⁹

Arnim posílal do Saska jeden dopis za druhým, doslova hodinu po hodině, aby o všem, co pokládal za důležité, informoval Jana Jiřího. Stále ještě z Übigau sděluje, že jeho vojsko narazilo na nepřítele, ten se ovšem dal poměrně rychle na ústup, jakmile Sasy spatřil. Prosí kurfiřta, aby mu poslal rozkaz, jak daleko má nepřítele pronásledovat; vojsko, které má u sebe, je menší než 10 000 mužů, síla nepřítele u Übigau je 15 000 mužů. Píše, že dostal zprávu o pochodu armády pod velením Vavřince z Hofkirchen do Čech. Plukovník Hofkirchen poslal Arnimovi zajaté císařské jezdce, Poláky, kteří nesdělili nic důležitého, jen to, že byli posláni, aby prozkoumali cesty. O několik dní později je napsán spisek s body, které navrhuje kurfiřt kvůli maršálovi.²⁴⁰ Zde je, kromě jiného, uvedeno, že Arnim dostal zprávu o pochodu nepřítele do Horní Lužice. Panovaly obavy, že se nepřítel zmocní měst v Lužici, ale Arnim nebyl toho názoru, neboť by to jednak trvalo dlouho a potom by zde musel nepřítel zanechat hodně pěšího vojska. Podle tohoto memoriálu se Arnim domníval, že pokud by šli císařští z Lužice do Čech, tak buď z toho důvodu, aby odtud napadli zemi kurfiřta, nebo proto, aby se přidali k vojsku Johanna Aldringena. Ve stejném bodě je uvedeno, že Jeho kurfiřtská Jasnost by ráda šla se svojí armádou do Čech, cestou na Litoměřice, tedy

²³⁸ Arnold GAEDEKE, *Die Eroberung Nordböhmens und die Besetzung Prags durch die Sachsen im Jahre 1631*, ASG 9, 1888, s. 232 – 270, zde s. 253.

²³⁹ *Tamtéž*, s. 253 – 254.

²⁴⁰ *Tamtéž*, s. 256.

jedinou nejbližší cestou přes Labe.²⁴¹ Dále maršál žádá kurfiřta, aby nechal naverbovat více lidí, aby se zvýšil početní stav armády. Maršál sděluje, že sám za svoji osobu bude pamatovat na to, aby posílil vojsko a hned, jakmile dorazí na místo, nařídí kontribuce. Žádá kurfiřta, aby nařídil dodání potravin pro vojsko, a kde je to možné, i vyplacení žoldu. V poslední říjnové dekádě, 21. října, píše kurfiřt Arnimovi, že má zprávu o císařských, kteří opouštějí Lužici. V souvislosti s tímto si myslí, že by Arnim mohl jít s částí armády také podél Labe k Hanšpachu a k těmto místům, s druhou částí armády do Děčína přibližně stejnou krajinou a tam se utábořit.²⁴² Arnim má kurfiřtovi sdělit, kam se za ním má Jan Jiří vydat s vojskem, které má u sebe. Ptá se Arnima, zda má vzít s sebou více munice nebo muniční vozy vyprázdnit a naložit je proviantem a dále sděluje: sami nám prý hodláte oznámit, na jakém místě se máme s Vámi setkat spolu s vojskem, které máme při sobě, zda-li máme vzít s sebou více munice nebo vozy, které sem byly přivezeny, nechat vyložit a použít je pro proviant.²⁴³

Pravděpodobně dva dny před vstupem saských vojsk na území Českého království, dne 1. listopadu, píše saský maršál Janu Jiřímu z Löbau, že se vydal na rozkaz Jeho kurfiřtské Jasnosti na pochod, jelikož nyní už nelze ztrácet čas. Doufá, že příštího dne bude na místě, o čemž podá hlášení Viztum.²⁴⁴

Následující dopis, společně s předcházejícími dodnes uchovaný v originále v Saském státním archivu v Drážďanech, je klíčovým dokumentem k historii zde zpracovávané epizody třicetileté války, saského tažení do Čech. Je psán vlastnoručně saským maršálem Janem Jiřím z Arnimu, stejně jako předchozí dopisy kurfiřtovi. Předpokládám, že jej Arnim psal nedlouho po překročení zemské hranice v Chřibské. Usuzuji, že někde v těchto místech vstoupila část saského vojska pod Arnimovým velením na území Českého království. Pro historiky je ovšem značnou nevýhodou, že Arnim často své dopisy nedatoval. Zde známe místo a dokonce uvedl i hodinu, kdy dopis napsal, bohužel datum uvedeno není. Kladu si otázku, zda tak učinil schválně pro případ, kdyby byl dopis zadržen císařskými, nebo se jednalo z jeho strany o charakteristické opominutí? Nevím. Saský historik Arnold Gaedeke se ve své stati, na kterou v poznámkách odkazuji a kde je publikována pouze větší část zachovalých dopisů, nikoliv však všechny, domnívá, že dopis byl napsán 24. října, to jest 3. listopadu podle gregoriánského kalendáře.

²⁴¹ *Tamtéž.*

²⁴² *Tamtéž*, s. 258

²⁴³ *Tamtéž.*

²⁴⁴ *Tamtéž*, s. 262. Dam Viztum von Eckstätt byl plukovníkem saské armády.

Z obsahu výše citovaného dopisu z Löbau je zřejmé, že Arnim doufal, že bude na místě následujícího dne od doby, kdy byl dopis napsán, tedy 23. října/ 2. listopadu, ale oproti plánům se zdržel.

Maršál sděluje kurfiřtovi, že měl v plánu dorazit na místo dříve. Omlouvá se za zdržení a sděluje, že příčinou toho byl špatný stav cesty. Sotva dorazil do Chřibské, vydává se dále a doufá, že co nejdříve dorazí na místo. Prosí kurfiřta, aby kvůli prodlení neupadl v nemilost.

Dopis je psán ve 4 hodiny ráno, lze tedy Gaedekeho určení (3. 11.) pokládat za správné a Arnim dělal, co mohl, aby dorazil v termínu oznámeném kurfiřtovi. Bohužel není jasné, které místo měl maršál na mysli, zda území Českého království jako takové, Chřibskou, nebo snad Děčín. Na základě uvedeného předpokládám, že saská vojska postupovala z Löbau a zemskou hranici překročila v noci z 2. na 3. listopadu v prostoru mezi Rumburkem a Varnsdorfem. Dále pochodovala na jihozápad do prameny doložitelné Chřibské a pak s velkou pravděpodobností na západ k Labi a do Děčina. Lze předpokládat, že v obtížném terénu se vojsko nepohybovalo v sevřené pochodové formaci, ale spíše po větších skupinách. Je také pravděpodobné, že každou takovou skupinu vedl některý z důstojníků nebo vojáků, který dobře znal tamější krajinu a cesty.

Následuje text dopisu, psaného po překročení hranice Českého království ve 4 hodiny ráno saským maršálem Janem Jiřím z Arnimu kurfiřtovi:

Wiewol Ich vermeinet, etwas zeitiger an dem orte, dahin Ich mein intent gerichtet, zu kommen, so ist doch der Wegk so überauß böse, daß Ich kaum Kreibitz erreichen können, Breche gleich dieser Stunde auff in guetter Hoffnung desto zeitiger zuhr stelle zu gelangen, So baltt E.C.D. Dienst ich verricht, will Ich mich alßbaltt auch in der Nacht formachen, Bitte In deßen untertenigsten, weil mich daran nichts den E.C.D. Dienst hindert, Sie den verzugk nicht ungnedigk vermerken wollen, befele dieselbe etc.

*Creibitz morgen umb 4 uhren Ao 1631 H.G.v. Arnimb*²⁴⁵

Ještě před příchodem saského maršála do Čech se kurfiřt pravděpodobně snažil Arnimovi celou záležitost rozmluvit a zastavit jeho postup směrem k území Českého království. Bylo smluveno setkání ve Stolpenu. Jan Jiří I. odpověděl na Arnimův dopis:

²⁴⁵ *Tamtéž*, s. 262.

když jsme se pak z jednoho psaní dozvěděli, že jste se opět rozhodl zítra v pondělí přijet do Stolpenu, také my shledáváme za nezbytné setkat se osobně, aby se mohlo jistě rozhodnout kvůli válečné expedici, a tak potom s Božím propůjčením zítra po poledni zcela uvážlivě také přijedeme do Stolpenu.²⁴⁶ Dopis psal kurfiřt Arnimovi dne 3. listopadu, tedy v době, kdy maršál byl již s vojskem na českém území. V okamžiku, kdy Jan Jiří přijel do města, jeho maršál již ve Stolpenu nebyl, neboť na stejné místo dorazil pravděpodobně 2. listopadu ráno nebo před polednem. Arnim pospíchal s armádou k českým hranicím, nejspíše také proto, aby se vyhnul poradám, jednáním a přesvědčování nejen ze strany tajných radů, ale i samotného kurfiřta. Arnim svým oznámením o přechodu českých hranic postavil Jana Jiřího před hotovou věc. Kurfiřt se dozvěděl, že Arnim přijel do Ústí nad Labem a dne 12. listopadu, mu píše z Drážďan, že se právě vydává na cestu a Arnim se od rytmistra Viztuma dozví, kdy se vlastně kurfiřt rozhodl, že dorazí do Ústí.²⁴⁷ Jan Jiří I. žádal Arnima, aby v Ústí nad Labem počkal a očekával jeho příjezd, neboť s ním chtěl velmi nutně hovořit. Je zřejmé, že se jej snažil ještě na poslední chvíli zastavit.²⁴⁸ Arnim byl skutečně 12. listopadu v Ústí, odkud kurfiřtovi píše, že obdržel zprávu, že Praha se již dlouho nemůže držet, a protože viděl, že takovou příležitost nemůže promarnit, odebral se zpět k vojsku a jakmile mu milý Bůh dopřeje štěstí, chce se opět vrátit zpátky do Ústí.²⁴⁹ Stejný den píše znovu kurfiřtovi krátký vzkaz, aby mu pro Boha přece poslal vojsko, pak bude Praha v kurfiřtových rukou, jestliže promešká jediný den, už nikdy nebude mít kurfiřt znovu tak dobrou příležitost.²⁵⁰ Dne 13. listopadu sděluje Friedrich Wilhelm Viztum kurfiřtovi, že dnes ráno přijel do Ústí, odkud se pan polní maršál vydal na cestu již ve dvě hodiny ráno a pochoduje směrem na Prahu, odkud utekla celá posádka. Dále sděluje nepravdivé zprávy a sice, že již purkmistři vyšli z města Arnimovi naproti s klíči od městských bran, protože ale polní maršál nebyl nikde nablízku a kvůli sedlákům se nemohli bezpečně dostat dál, museli se odebrat zpět do města.²⁵¹ Saská armáda se úspěšně blížila hlavnímu městu království.

Na základě archivních pramenů a studií Arnolda Gaedekeho je zřejmé, že kurfiřt byl Arnimovou realizací postupu saského vojska do Čech nejen překvapen, ale i

²⁴⁶ Arnold GAEDEKE, *Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631 – 1634*, Frankfurt a. M., 1885, s. 115.

²⁴⁷ *Tamtéž*, s. 120.

²⁴⁸ TÝŽ, *Die Ergebnisse der neuern Wallenstein-Forschung*, in: *Historisches Taschenbuch*, 6. Folge, 1889, s. 60.

²⁴⁹ TÝŽ, *Wallensteins Verhandlungen*, s. 121.

²⁵⁰ *Tamtéž*, s. 123.

²⁵¹ *Tamtéž*, s. 122 – 123.

nepříjemně zaskočen. Prezident saské tajné rady Loos varoval svého pána před takovým podnikem a zásadně s přípravou či provedením takové akce nesouhlasil. Ač se nám nezachovaly protokoly ze zasedání saské tajné rady, lze předpokládat, že se na saském dvoře vytvořila skupina, která kurfiřta před tažením jeho vojska do Čech pod vedením Arnima varovala a s tímto podnikem nesouhlasila. Sám kurfiřt, nejspíše z ohledu na císaře, s takovým nápadem také nesouhlasil. Nesmíme zapomenout, že to byl právě Jan Jiří I., který se snažil vzhledem ke svému postavení jednoho ze světských kurfiřtů o provádění proříšské politiky, kdy mu šlo o zbavení se vlivu cizích mocností na říšském území, tzn. Švédska. Dbal, alespoň pokud mu to okolnosti a vlastní politika dovolovaly, zájmů Ferdinanda II., a to nejen jako císaře, kterého sám volil, ale třeba i jako kolegy s kurfiřtským hlasem z titulu českého krále, a zejména pak jako důležitého spolutvůrce politické situace ve středoevropském a říšském prostoru, potencionálního spojence a také toho, kdo mu zastavil obojí Lužici. Z tohoto důvodu se Jan Jiří nevzdal myšlenky na opětovné usmíření s císařem a obnovení dobrých sousedských vztahů. Vzájemné kontakty Wettinů a Habsburků byly příliš pevné, než aby se stal Jan Jiří zjevným císařovým nepřítelem.

Jiným z možných vysvětlení, proč se kurfiřtovi Arnimův nápad nezamlouval, mohla být skutečnost, že si sám byl vědom toho, v jakém stavu je celá saská armáda. Věděl, že chybí peníze na výplatu žoldu, proviant nejen na uživení vojska, ale i krmivo pro koně, že výzbroj je ve špatném stavu a nedostatečná. Tušil, že s vojskem v takovém stavu nelze nic podnikat a jediným výsledkem bude naprostý rozpad kurfiřtských jednotek. Kladu si otázku, zda na tato nebezpečí při svém postupu myslel i saský maršál, či nikoliv. Předpokládám, že si jich musel být jako zkušený vojevůdce vědom, ale pak se nabízí otázka, na kterou je třeba hledat odpověď: Proč Arnim podnikl tažení do Čech a ještě ke všemu ze své vlastní iniciativy?

Tažení do Čech za nepříznivých podmínek, kdy byla ohrožena existence celé kurfiřtské armády, muselo pro samotného Arnima představovat značné riziko a jeho podstoupení bylo adekvátní hrozícímu nebezpečí. Muselo se v tomto případě jednat o záležitost, kdy byl Arnim ochoten riskovat vše, šlo o vítězství nebo prohru, trvání nebo zánik. Mohly to být dva důvody, které přiměly maršála k akci:

- 1) Nebezpečí vpádu Tiefenbachových a Aldringenových vojsk do Saska.
- 2) Nebezpečí vpádu exulantských sborů za podpory švédské armády do Čech, což by znamenalo pro Sasko ohrožení potencionálního spojence, císaře a také českého krále a tudíž kurfiřta, hlavy Svaté říše římské, Ferdinanda II. Vpád armády, v jejichž

řadách sloužila řada exulantů ve vysokých důstojnických hodnostech, včetně samotného Jindřicha Matyáše hraběte z Thurnu, by znamenal prosazování plánů a zájmů této skupiny, za jejíž hlavu byl považován právě hrabě Thurn. Návrat do předbělohorských poměrů, znovunastoupení dosud žijícího korunovaného krále Fridricha Falckého, a tedy vznik kalvínského království v sousedství luteránského Saska jistě nebyl v zájmu Jana Jiřího. Hrozilo ještě intenzivnější vměšování se Švédska do říšských záležitostí. Také již zmíněné území obojí Lužice zastavené císařem bylo lákavým ziskem ve prospěch wettinského rodu.

Uvedených závažných okolností využil velitel saské armády i k tomu, aby mohl své vojsko, i když na účet císaře, nechat přezimovat mimo území Saska. Fakticky tak svým vstupem na české území předešel možnému hrozícímu nebezpečí: buď vpádu císařských jednotek do Saska nebo snahám o restauraci kalvínského království, snahám o náboženské a majetkové změny v Čechách a tím také vážnému ohrožení nejen Habsburského domu, ale i saského kurfiřtství.

Sekretář švédské kanceláře a koncem roku 1631 švédský resident v Drážďanech Laurens Nillson Tungel, uváděný v pramenech častěji jako Laurens Nicolai, v jednom pozdějším dopise z listopadu roku 1631 píše sekretáři švédského krále Gustava II. Adolfa Filipu Sadlerovi zajímavé informace ohledně saského vpádu. Kurfiřtští radové byli všichni proti tomu, aby jejich pán jel osobně do Čech, což ovšem nakonec udělal. Není jasné, kdo celou akci vymyslel. Nicolai píše, že někteří se domnívají, že k tomu radil sám Albrecht z Valdštejna, jiní říkají, že to byl švédský král, kdo kurfiřtovi radil a naváděl ho k tažení prostřednictvím hraběte Thurna s ujištěním, že v případě nutnosti bude kurfiřta se svojí armádou podporovat. Mnozí mají za to, že se Arnim k vpádu rozhodl sám bez vědomí a domluvy s kurfiřtem, tudíž za průběh tažení, který není zrovna dobrý, nese zodpovědnost jen on. Část se domnívá, že císař dluží kurfiřtovi mnoho miliónů, zastavil mu litoměřický a žatecký kraj, a aby si je v této nejisté době kurfiřt pojistil, obsadil je svým vojskem. Na závěr si Nicolai neodpustil mírně ironickou poznámku: jak Jeho královská Výsost bude tomuto tažení rozumět a jak jej přijme, to bych velmi rád věděl.²⁵²

Ze všech zde uvedených tvrzení pokládám za reálné to, že Arnim podnikl vpád ze svého vlastního rozhodnutí. Není jasné, do jaké míry mohl v této záležitosti jednat a rozhodovat se samostatně. V případě, že by překročil své pravomoci, jak mu to bylo

²⁵² Emil HILDEBRAND (Hg.), *Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. Aktenstücke aus dem schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm*, Frankfurt a. M., 1885, s. 2 – 4.

později nepřímo vytýkáno, kurfiřt by jej nejspíše odvolal nebo nějakým jiným způsobem potrestal, což se ovšem nestalo. Otázku, do jaké míry a zda vůbec byl v této záležitosti angažován propuštěný velitel císařských vojsk, nelze spolehlivě zodpovědět. Domnívám se, že mu v této záležitosti nelze přiznat sebemenší iniciativu.

Autor monografie o Janu Jiřím Arnimovi Georg Irmer se naopak domnívá, že Arnim byl proti tažení do Čech a měl o něm pochybnosti, na což poukazuje skutečnost, že si nechal dodatečně vystavit od kurfiřta dokument, který ho měl zprostit zodpovědnosti za tento podnik.²⁵³ Arnimovy úmysly se omezily v tomto směru především na zajištění hranic Saska proti vpádu nepřítele z Čech. Teprve začátkem listopadu, možná pod vlivem sblížení se s Valdštejnem, který krátce předtím obdržel od císaře pověření k jednáním se Saskem, se zdál být pro Arnima samotného vpád do Čech hotovou věcí.²⁵⁴ Na základě mého výše formulovaného názoru a uvedených citací z pramenů pokládám Irmerova tvrzení za nesprávná. Byl to dle mého názoru právě saský kurfiřt, kdo měl o tažení pochybnosti. Čin maršála Arnima se nakonec ukázal jako promyšlený a výhodný nejen pro Sasko, ale do určité míry i pro císaře Ferdinanda II.

Kurfiřt, pravděpodobně pod vlivem Arnimových dopisů o jeho úspěšném postupu do vnitrozemí Čech a o možnosti obsadit Prahu, nakonec celé tažení a nastalý stav věcí akceptoval. Dne 14. listopadu píše z Ústí nad Labem Arnimovi, že obdržel dva jeho poslední dopisy napsané v Ústí, včera první mezi Drážd'anami a Pirnou, druhý mu byl předán za Kysíbelem, nedaleko Petrovic, kde včera přenocoval. Z posledního se dozvěděl, z jakých příčin nemůže Arnim očekávat kurfiřtův příjezd do Ústí, že totiž musel odtud odjet pryč. Sděluje Arnimovi, že chvála Bohu dorazil do Ústí ve tři hodiny odpoledne se dvěma pluky tělesné gardy a byl by si přál, aby zde mohl Arnima potkat, neboť s ním chce mluvit o všelijakých věcech. Poté, co zjistil, že jej velká nouze přiměla odtud odtáhnout, a to pokládá za podporu svých služeb, je s tím milostivě spokojen. Dále píše, že obdržel oba dva dopisy týkající se plukovníka Hofkirchena a také, že tento večer v 8 hodin dodal rytmistr Wangenheim opět Arnimův dopis. Na to pak kurfiřt rozkázal, aby nejen zmíněné dva pluky kurfiřtské gardy odtáhly brzo ráno a

²⁵³ Arnold GAEDEKE (Hg.), *Aus den Papieren des kursächsischen Generallieutenants Hans Georg von Arnim*, in: NASGA 7, 1886, s. 289 – 290, No 5. Toto, podle mého názoru zcela účelové, potvrzení si nechal maršál vystavit později, někdy v roce 1632, aby jej použil jako argument proti svým nepřítelům u kurfiřtského dvora.

²⁵⁴ Georg IRMER, *Hans Georg von Arnim, Lebensbild eines protestantischen Feldherrn und Staatsmannes aus der Zeit des dreißigjährigen Krieges*, Leipzig 1894, s. 145 – 146.

podle Arnimovy prosby pochodovaly k Litoměřicím, nýbrž se tam chce s nimi sám odebrat a v Litoměřicích bude očekávat Arnimův příjezd nebo jeho další dopis.²⁵⁵

Z dopisu psaného 24. listopadu je zřejmé, že švédská strana nebyla dostatečně informována o plánech svého nedávno získaného spojence, alespoň to platí o zde uvedených sekretářích, neboť kurfiřt švédského krále Gustava II. Adolfa informoval na závěr dlouhého dopisu psaného ve Stolpenu 6. listopadu 1631: Přičemž pak nechceme Vaší královské Výsosti tajit, že naše armáda po opětovném dobytí obou Markrabství Horní a Dolní Lužice táhla dále do Čech, na začátku se zmocnila města a zámku Děčína, poté Litoměřic a Roudnice, čímž byla zajištěna řeka Labe, nyní se postupuje k Brandýsu, odkud teď očekáváme další zprávy, které Vaší královské Výsosti budou odeslány další poštou.²⁵⁶

O příchodu saských vojsk do Čech informuje Heinrich Griesel plukovníka Götze v zajímavém šifrovaném dopise s obrázky. V textu, doplněném obrázkovými symboly, sděluje, že bylo naverbováno 22 000 mužů sasko-švédského vojska. V Sasku verboval Arnim, v Horní Lužici švédský generál Gustav Horn. Tato armáda táhne podél Labe do Čech. Ve vojsku jsou také Švédové a čeští exulanti, kteří k tomu byli přivedeni Thurnem, překročili hory a jsou již na českém území.²⁵⁷

Sám saský kurfiřt odpovídá českým místodržícím na otázku proč přitáhl se svojí armádou do Čech v pozdějším dopise z Prahy ze dne 8. prosince 1631. Tažení do Čech zdůvodňuje a píše: netajíme, že mezi slavnými Zeměmi koruny české a naším kurfiřtstvím panovalo od nepaměti dobré sousedství. Ale v Čechách byly zažehnuty plameny ohně, který se rozšířil po celé německé zemi a z toho vyvstalo násilí, útisk a země musely vydržet dlouhé válečné těžkosti: kvartýrování, kontribuce, plundrování a rozkrádání, plenění a vypalování, hanobení žen a jiné troufalosti. Rádi bychom se zbavili násilností, ale protože nepomohly žádné prosby, přišli jsme sem, abychom ochránili poddané, jak je žádoucí. Císařskému Veličenstvu a našim katolickým pánům kolegům kurfiřtům jsme často a mnohokrát odporovali tvrzením, že toto jsme nepovažovali za nic jiného, než za zabezpečení naší země a poddaných a že si nepřejeme nic víc, než ukončení válečného utrpení, obnovu všeobecného, bezpečného a nepřetržitého míru. Na tom stále ještě trváme. Ale Tilly, Pappenheim a Fürstenberg přepadli hrady, kláštery, okupovali Lipsko, násilně vpadli do Duryňska a do Saska a zle

²⁵⁵ A. GAEDEKE, *Wallensteins Verhandlungen*, s. 123 – 124.

²⁵⁶ SHStA Dresden, Copial 916, fol. 95, Jan Jiří I. švédskému králi, Stolpen, 27. 10. 1631.

²⁵⁷ Hermann HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins 1630 – 1634*, in: FRA 64, Wien 1912, No 415.

tam hospodařili. Na druhé straně řeky Labe generál Tiefenbach násilně obsadil Horní a Dolní Lužici a choval se tam více než barbarsky. Na lužických hranicích se nacházející města a vesnice přivedl zabíjením a plundrováním k zániku. Také máme zprávy, že několik stovek Chorvatů přijelo před Drážďany, zapálili mnoho stavení a jistě by způsobili více škody, kdyby nebyly odtud vyhnáni přinuceni couvnout zpět. Takový vpád se uskutečnil z větší části z Českého království, kam se také stáhly oddíly nájezdníků, když byly pronásledovány. Dále bylo položeno k našim hranicím mnoho jezdeckta a pěchoty a byly nám dodány různé zprávy, že bylo rozhodnuto podniknout proti naší zemi ještě něco dalšího. Nemůžeme posoudit, čím jsme si to zasloužili, že se proti nám, jako velmi zasloužilému německému kurfiřtu a sousedovi, podnikly takové extrémní záležitosti, že naše země byly zpustošeny. Nikdo nám nemůže mít za zlé, že jsme *pro ratione status belli* přitáhli do Království českého, tam jsme se nakvartýrovali a zmocnili se některých cest, abychom odtud zabránili dalším vpádům a více tak zabezpečili naše poddané.²⁵⁸

Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka napsal mnohem později, dne 13. března 1632 Jaroslavu Bořitovi z Martinic ohledně příčiny saského tažení do Čech: „*Že já ne vždycky na všechno zouplna odpovídám, příčiny toho jsou, někdy že čas k tomu nepostačuje a někdy že nerad se v spory skrze psaní vydávám, zanechávajíc toho bohdá časem svým do oustního důvěrného promluvení; jako obzvláště tu materii, kdo toho nepřátelského do měst Pražských vpádu největší příčina jest? Poněvadž J. M. Cská neráčí žádnýmu z svých officirův, válečným ani politickým, viny v tom přičítati, taky mně se netrefí v tom vhloubati.*“²⁵⁹

Po překročení hranic Českého království dorazila saská armáda k městečku Šluknov, které patřilo Volfovi hraběti z Mansfeldu. Majetek katolické vrchnosti byl luteránskými vojáky zcela vypleněn. Kurfiřtovy jednotky pochodovaly směrem k Děčínu, patřícímu dříve pánům z Bünau. Tamější zámek byl obsazen císařskou posádkou o počtu 300 mušketýrů. Arnim ihned požadoval kapitulaci města a posádky na zámku, ale velitel Arnimovi odpověděl, že to nelze, že nechal večer obsadit město tak silnou jízdní stráží, že nikdo nemůže přijít do města ani z něj vyjít ven. Nechal zabrat hřbitov, který leží hned u městské brány, dvěma stovkami mušketýrů. V noci tam

²⁵⁸ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56. Celý text obsáhlého dopisu publikoval Hermann HALLWICH (Hg.), *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen 1631 – 1632*, FDG 21, 1881, s. 214 – 217.

²⁵⁹ František TISCHER (ed.), *Dopisy Viléma hraběte Slavaty Jaroslavu Bořitovi hraběti z Martinic z let 1631 a 1632.*, in: SH 1, 1883, s. 314.

poslal ještě dalších 600 mušketýrů. Když ovšem císařská posádka rozpoznala vážnost situace, začali se její jednotliví vojáci schovávat do měšťanských domů, čímž vzbuzovali v obyvatelstvu hrůzu z toho, že bude město vydáno nepříteli. Saský maršál informuje Jana Jiřího, že rozmístil vojsko u mostu a nechal vybudovat zákopy. Nepřítel se silně bránil a chtěl tomu zabránit, ale neuspěl. Po rozednění nechal Arnim odvézt všechny vory a lodě, které byly u zámku, a pak vzkázal císařským prostřednictvím bubeníka, že nemají žádnou naději, jelikož jsou obklíčeni. Arnim požadoval, aby do dvou hodin vzdali zámek, neboť pokud by měl být dobyt násilím, nebude nikdo ušetřen, všichni budou zabiti. Poté nepřítel vyslal ven rukojmí a vzdal se, takže zámek byl předán Arnimovi s veškerou municí a vším, co v něm bylo. Nepřátelští vojáci odtáhli. Maršál sděluje kurfiřtovi, že zámek nechal obsadit dvěma stovkami mužů. Jelikož se Arnim denně obával sněhu a špatného počasí, považoval za nutné, aby bylo vojsko přivedeno do bezpečí. Proto musí nezbytně do Litoměřic a dodává, že pokud by se to Pánu Bohu líbilo, aby se mohl zmocnit Litoměřic a poté obsadit Roudnici, měl by tak kurfiřt zajištěné Labe.²⁶⁰

Po předání města Sasové zabavili hojnou zásobu prachu a střeliva, také zásoby jídla a pití. Jak je z úryvku předchozího dopisu zřejmé, Arnim zanechal v Děčíně posádku 200 mužů a pokračoval v tažení směrem na Litoměřice.²⁶¹ Vojsko postupovalo nejspíše podél řeky Labe a zhruba po 25-ti kilometrech pochodu dorazilo do Ústí nad Labem. Zde vojáci zabavili bohatou movitou kořist a opět víno a všelijaké potraviny. Ústecká císařská posádka o počtu jednoho sta jezdců město opustila, jakmile spatřila přicházející Sasy, a ujela do Teplic. Sasové neváhali a prchající císařské vojáky pronásledovali a dobyli Teplice i blízký hrad Doubravskou Horu. Zdejší posádka o síle přibližně 400 mužů se Sasům vzdala.

Zdá se, že kurfiřtské vojsko postupovalo nezadržitelně rychle kupředu, aniž by narazilo na vážnější odpor ze strany císařských. Ovšem hned na počátku tažení se začaly objevovat potíže týkající se vybavení a zásobování Arnimových jednotek, ony potíže, kterých si byl dobře vědom již před tažením nejen saský kurfiřt, ale jistě i jeho polní maršál. Dopis psaný v Děčíně 5. listopadu 1631 je rozkazem posílaným do hlavní zbrojnice kurfiřtské armády, zbrojmistru Hillgerovi do Drážďan. Mají být přivezena děla a vše, co patří k dělostřeleckému vybavení, spolu s dalšími potřebnými věcmi.

²⁶⁰ A. GAEDEKE, *Die Eroberung Nordböhmens*, s. 262 – 263.

²⁶¹ Saská posádka zůstala v Děčíně až do roku 1635. Emil MANDER a kol. (Hgg.), *Chronik von Bodenbach*, Bodenbach 1930, s. 282.

Jednalo se o 12 kusů šestiliberních děl, munici a dělostřelce,²⁶² poloviční kartouny a dále dva moždíře, ze kterých se střílí granáty vážící přes jeden cent, včetně k tomu příslušejících zápalných granátů a výbušných koulí, také hotové petardy a k nim náležející příslušenství. Stejně tak 600 polních sedel pro dragouny. To vše se má poslat do Děčína loděmi. Zvláště by se mohl snažit sehnat také kvalitní, silné lodě, včetně příslušných kotev a provazů, ze kterých by v případě potřeby postavili most. Vozy mohou být poslány zcela prázdné nebo jen tolik naložené, aby dobře jely a nestály na místě. Vedle těch tesařů, kteří jsou již zde (v Děčíně), má být posláno ještě 20 dalších a k polovičním kartounům ještě 8 puškařů. Také je třeba sehnat nějaké schopné lodivody, kteří by lodě řídili a uměli z nich postavit most.²⁶³

Saské jednotky postupovaly podél Labe a již třetí den pobytu na území Českého království obsadily Litoměřice. Nejen v Litoměřicích a v jejich okolí, ale i na již dříve obsazených místech začala Arnimova vojska vymáhat kontribuce. Vedle již zmíněných Teplíc obsadila také Duchcov, Krupku, Hroby a další místa.

Podle Rezka odpočívali šťastí vojáci tři dny v Litoměřicích a činili přípravy na další pochod, stále proti proudu Labe směrem k Praze.²⁶⁴ Vojsko postupovalo přes Lovosice a Doksany²⁶⁵ směrem k Roudnici nad Labem. Obsadilo Libochovice a Budyni nad Ohří. Roudnice, patřící Polyxeně z Lobkowicz, byla přepadena v noci 8. listopadu a bez většího odporu dobytá. Ačkoliv paní z Lobkowicz měla od Arnima slíbenou salvu gardii, soldateska a přicházející exulanti město důkladně vyrabovali a vybrali značné částky peněz od roudnické židovské obce jako výpalné. Vojsko okamžitě využilo výhodného spojení po řece a naloupené věci a potraviny byly nakládány na lodě a ihned odváženy do Saska.

Téměř nulový odpor ze strany císařského vojska umožnil Sasům bez problémů a ve velmi krátké době obsadit okolní krajinu. Saské jednotky podnikaly výpravy na Rakovnicko a zároveň se blížily čím dál více k metropoli Českého království. Jiří Matouš z Těchenic, exulant sloužící jako poručík pod prapory Gustava II. Adolfa, přepadl Mělník. Jednotka čítající 150 jezdců a 50 mušketýrů táhla 12. listopadu směrem

²⁶² Umění zacházet s dělem a činnost týkající se nejen jeho obsluhy, ale veškerých záležitostí dělostřelectva, byla za třicetileté války považována za výsadní řemeslo, ba umění a dělostřelci se sdružovali do cechů. Při vstupu do vojska uzavírali zvláštní smlouvy, dodržovali specifické předpisy atd. Proto je v originále užít termín *Handwercksleute*.

²⁶³ SHStA Dresden, Loc. 11269 Hauptzeughaus Nr. 354, Děčín, 26. 10. 1631.

²⁶⁴ A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 70.

²⁶⁵ Cyril Antonín STRAKA, *Doksanský klášter za třicetileté války v Čechách*, SHK 27, 1926, s. 1 – 17; SHK 28, 1927, s. 49 – 53, 122 – 127.

městu. Velitel vyslal k branám 5 jezdců se vzkazem měšťanům, aby se rozhodli, zda se chtějí a budou bránit či město odevzdají bez odporu. Mělničtí měšťané neměli žádnou možnost ani prostředky k obraně. Ihned se vzdali a odevzdali klíče od městských bran. Sasové v Mělníce, který byl zastaven kancléři Českého království Vilému Slavatovi z Chlumu a Košumberka, vyrabovali zámecké vinné sklepy. Exulanti se začali ujímat svých bývalých statků.

Zdá se, že vojsko pod Arnimovým velením možná nebylo jediným saským vojskem, které do země přišlo. Druhé, ke kterému se připojili rovněž exulanti, překročilo hranice země na Chebsku. Není mi známo, kdy se tak stalo, zda v přibližně stejnou dobu jako v případě Arnima na Rumbursku, tj. na počátku listopadu, nebo zda k tomu došlo téměř o měsíc později v souvislosti s obsazením Chebu. Čelakovský uvádí, že ve stejnou dobu, kdy Arnim překročil českou hranici, vpadl do Jáchymova exulant Jobst Hans Tiesel z Daltiz s 50-ti pěšáky a 86-ti jezdci a přiměl tamější radní, aby slíbili dobrovolně poddanost kurfiřtovi.²⁶⁶ Tento argument je zajímavý a mohl by svědčit o tom, že do země přišly téměř současně dvě armády. Mohl by být také podložen dopisem, který napsal Tiesel hraběti Thurnovi z Jáchymova a je datován 30. října.²⁶⁷ Zdá se ovšem, že datace je podle juliánského kalendáře, tzn. že dopis byl psán 8. listopadu podle gregoriánského kalendáře. To by také mohlo znamenat, že od Arnimova vojska se po jeho příchodu do Čech oddělila jedna část, směřující na západ země. Do Jáchymova bylo později vloženo silnější vojsko a menší oddíly zajížděly k Rakovníku a Novému Strašecí.

Kurfiřtské vojsko doprovázelo značné množství těch, kteří byli nuceni v nedávné minulosti pro rozdílnost víry opustit zemi. Exulanti se ujímali svých bývalých majetků a to nejen na Litoměřicku, Slánsku, Rakovnicku, Žatecku, Boleslavsku, Hradecku, Mělnicku, ale i v západní části království, na Chebsku a Loketsku. Vrátily se drobné šlechtické rodiny i patriciát, a to nejen do Chebu či Lokte, ale také do dnešního Sokolova (Falknov) a Jáchymova a na řadu malých venkovských statků. Na všech Sasy obsazených územích došlo díky návratu exulantů k částečným změnám majetkových poměrů. Otázce angažovanosti pobělohorských exulantů za saského vpádu a jejich plánů v této době je věnována samostatná kapitola této práce.

²⁶⁶ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace české r. 1631*, Osvěta 2, 1872, s. 702 – 752, 805 – 822, 911 – 926.; 3, 1873 s. 114 – 123, 172 – 183, 249 – 259, zde roč. 2, 1872, s. 816 – 817.

²⁶⁷ ÖStA Wien, HHStA, Große Korrespondenz, Collection diplomatique, Fasz. 30/1.

Den před tím, než se saská vojska objevila před Prahou, byl obsazen Slaný,²⁶⁸ ale větší část saské armády postupovala nezadržitelně přes Velvary směrem k Bílé Hoře. Zcela nečekaně snadný postup saských jednotek překvapil nejen vojsko, jeho nejvyššího velitele, ale i samotného kurfiřta.

²⁶⁸ Václav FIALA, *Slaný v letech 1618 – 1632*, in: *Rozpravy Královské české společnosti nauk*, třída filosofická, historická, jazykozpytná, nová řada 8, č. 1, Praha 1925, s. 74 – 83.

3. PRAHA

Ve Vídni ani v Praze vůbec nepředpokládali, že by se saský kurfiřt odvážil vojensky vstoupit na území Českého království. Vilém Slavata píše Adamovi z Valdštejna z Vídně dne 29. října 1631, že je naděje, že saský kurfiřt nevpadne ani do Lužice, ani do Čech. O šest dní později, 5. listopadu 1631, píše, že je přesvědčen o tom, že saský kurfiřt nebude vůči císaři podnikat nic nepřátelského.²⁶⁹ Z tohoto důvodu nebyla učiněna žádná obranná opatření. Po bitvě u Breitenfeldu byl don Baltazar hrabě de Marradas jmenován velícím generálem v Českém království a jeho úkolem měla být obrana země proti vpádu exulantských sborů pod vedením hraběte z Thurnu, a nikoli proti pravidelné saské armádě.

Situace v samotné Praze byla před příchodem saské armády značně dramatická.²⁷⁰ Nejspíše koncem října se v pražských ulicích rozkřiklo, že kurfiřtova

²⁶⁹ Gabriela ČECHOVÁ, Josef JANÁČEK, Josef KOČÍ, Josef POLIŠENSKÝ, Miroslav TOEGEL a kol. (edd.), *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia I. – VII.*, Praha 1971 – 1981 (dále jen DBBTI V.), No 101, str. 55, 29. 10. 1631 Vídeň, Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna. *Tamtéž*, No 110, str. 57, 5. 11. 1631 Vídeň, týž témuž. V dopise, který psal Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna v den příjezdu saských vojsk do Prahy, 15. 11. 1631, z Vídně, sděluje, že podle dopisů, které obdržel, nehrozí Praze žádné nebezpečí. *Tamtéž*, No 119, str. 59, 15. 11. 1631, Vídeň, týž témuž.

²⁷⁰ Z vydaných pramenů popisujících situaci v hlavním městě se jedná především o Erbenovu edici zápisu ze staroměstské knihy (AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 186r – 211v, přílohy 215r – 227r): Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Sasové v Praze léta 1631*, ČČM 27, 1853, s. 499 – 525, 710 – 727. Zcela nepostradatelným pramenem vysoké informační hodnoty je Rezkem editované historické sepsání člena Řádu křížovníků s červenou hvězdou Jana Beckovského: Jan BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhův českých*, Antonín REZEK (ed.), díl druhý (od roku 1526 – 1715), svazek třetí, Praha 1880. Beckovský použil dnes nezvěstné zápisky přímého účastníka událostí, staroměstského kancléře Jakuba Včelína. Erbenův článek a tehdy ještě nevydané dílo Beckovského použil, mimo jiné, Čelakovský v Osvětě: Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace české roku 1631*, Osvěta 2, 1872, s. 702 – 716; 746 – 752; 805 – 822; 911 – 926.; 3, 1873, s. 114 – 123; 172 – 183; 249 – 259. Pobělohorskými exulanty a Prahou za třicetileté války se zabýval Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské*, in: SPP 6, 1930 – emigrace, s. 357 – 419; 7, 1933 – rekatolizace, s. 1-121; 9, 1935 – změny v domovním majetku a konfiskace, s. 1-439.; TÝŽ, *Vypuzené evangelické duchovenstvo žádá české stavy po svém návratu za saského vpádu za vrácení kostelů, obnovení konsistoře pod obojí a akademie*, in: RS 4, 1931, s. 96 – 105.; TÝŽ, *Kolik obyvatelů měla Praha před třicetiletou válkou a po ní*, ČČH 42, 1936, s. 332 – 347.; TÝŽ, *Národnostní poměry v Praze za třicetileté války*, ČČH 43, 1937, s. 301 – 322; 487 – 519.; TÝŽ, *Doplňky k seznamům pražských exulantů*, in: RS 6, 1937, s. 129 – 132. K exulantům z Prahy v Pirně viz Lenka BOBKOVÁ, *Česká exulantská šlechta v Pirně v roce 1629*, in: FHB 19, 1998, s. 83 – 116.; TÁŽ, *Česká komunita v Pirně v letech 1629 – 1639*, in: Česko-Slovenská Historická ročenka, Brno 1999.; TÁŽ, *Exulanti z Prahy a jihozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999. Ze zahraničních prací viz např. Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Nikolaus Troilus, der letzte utraquistische Rektor der Universität Prag*, in: JGGPÖ 24, 1905, s. 91 – 105.; TÝŽ, *Zwei Nachlaßverzeichnisse einer Prager Patrizierfamilie aus dem 16. Jahrhundert*, Familiengeschichtliche Blätter, 15. Jahrgang, 1917, Heft 9, s. 242-248, Heft 10, s. 257-260. K městské samosprávě v době třicetileté války a za saského vpádu Jaroslav DOUŠA, *Seznamy staroměstských konšelů v letech 1547 – 1650*, in: PSH 14, 1981, s. 65 – 119.; TÝŽ, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550 – 1650*, in: SAP 32/2, 1982, s. 321 an.; TÝŽ, *Činnost a postavení pražských městských rad za saské okupace v letech 1631 – 1632*, in: DP 6/1., 1986, s. 182 – 197. K Novému Městu pražskému za třicetileté války Jaroslava MENDELOVÁ, *Třicetiletá válka a Nové Město pražské (1620 – 1650)*, in: PSH 31, 2000, s. 149 – 185.; TÁŽ, *Rada Nového Města pražského v letech 1600 – 1650*, in: PSH 29, 1996, s. 59 – 106.; TÁŽ, *Staroměstské a novoměstské rady*

armáda pochoduje směrem k hranicím Českého království a má v úmyslu vpadnou do země a zmocnit se některých krajů.²⁷¹ Podle zápisu ve staroměstské památné knize editované Erbenem, se v Praze nacházela městská hotovost, avšak výzbroj a výstroj měšťanů byla v katastrofálním stavu a téměř nepoužitelná: „...*I nemůžeme V. M. tajiti, že žádných jinších zbraní, jediné toliko 100 mušketův jest nám zapůjčeno, a ti na větším díle na lůžkách polámány, jinší pak toliko samé hlavně od ručnic byly...*“²⁷² Rozbité muškety bylo třeba nechat opravit na účet obce. Pražané žádali pány z České kanceláře, aby jim byly vydány zbraně a střelivo ze zbrojnice Pražského Hradu, jelikož někteří z měšťanů, kteří jsou zařazeni do praporců městské hotovosti, nejsou ještě dostatečně ozbrojeni a nemohou si z důvodu nedostatku vlastních prostředků opatřit prach, munici, luntý a muškety na vlastní náklady.²⁷³ I přes špatné vybavení se městská hotovost snažila plnit své povinnosti. Konalo se mustrování, měšťané vykonávali ve dne i v noci stráž u městských bran, aby včas varovali ostatní obyvatele města před blížícím se nebezpečím. Každého, kdo přicházel do pražských měst, prohledávali, zda nepašuje nějakou tajnou korespondenci. Příchozí byli vyslýcháni, proč jdou do města a co jsou zač. S přibývajícím počtem zpráv o přibližujícím se saském vojsku²⁷⁴ klesal počet členů městské hotovosti. Z původních asi 1600 mužů jich před příchodem Sasů zbyla jen hrstka. Kdo mohl a měl kam utéci, ten včas město opustil. Městská hotovost přestala fakticky existovat a zbytek těch, kteří zůstali, byl vystaven obecnému posměchu.²⁷⁵

Napjatou situaci ještě zhoršovaly viditelné skutečnosti. Bohaté měšťanské rodiny se chystaly opustit město. Měšťané nakládali na vozy svůj majetek a spolu s manželkami a dětmi směřovali do jižních Čech, či dále do Lince a Vídně.²⁷⁶ Jakmile dorazily do Prahy první zprávy, že vojsko, které se objevilo v Čechách, není jen malým sborem exulantů pod vedením hraběte Thurna, ale že jde o celou saskou armádu pod velením Jana Jiřího Arnima, rozhodli se čeští místodržící, že z Prahy budou odvezeny písemnosti České kanceláře a České komory. V dobové relaci se píše: Když nyní 4. listopadu bylo obsazeno město Roudnice, mají být odvezeny vybrané kancelářské

v první polovině 17. století, in: DP 21, 2002, s. 81 – 92. Z pramenů zejména AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, rkp. č. 333, rkp. č. 744.

²⁷¹ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 188v – 189r.

²⁷² *Tamtéž*, příloha E fol. 218r – 218v.; Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Sasové v Praze léta 1631*, ČČM 27, 1853, s. 499 – 525, 710 – 727, příloha E, dopis z 8. 10. 1631.

²⁷³ *Tamtéž*, fol. 219v – 220r, příloha F ze 3. 11. 1631.

²⁷⁴ Václav LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války, Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze*, díl IV. 1626 – 1635, Praha 1953, s. 276. Purkmistři a rady Starého, Nového a Menšího Města pražského Marradasovi, 13. 11. 1631.

²⁷⁵ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 192v.

²⁷⁶ *Tamtéž*, fol. 189r.

pisemnosti, před tím ale, jak se o tom všeobecně mluví, byla na zvláště nejmilostivější rozkaz Jeho císařské a královské Výsosti zachráněna královská koruna.²⁷⁷ Děkan katedrály sv. Víta Josef Makarius odvezl do Českých Budějovic korunu a ostatní korunovační klenoty, relikvie a jiné cennosti z chrámu sv. Víta. Spolu s Makariem opustil Prahu i arcibiskup Arnošt kardinál Harrach.²⁷⁸

O několik dní déle zůstávali v Praze císařští důstojníci, hejtmani, císařští rychtářové měst pražských a císařští rychtářové a hejtmani těch měst a krajů, které byly obsazeny Sasy. Jak píše Beckovský, ti měšťané, kteří neměli, kam by se svými rodinami utekli, zůstávali v Praze: „...a sami toliko měšťané, nevědíce ani nemohauce od svých dítek a manželék i od svých příbytkův kam jinam odjíti, v Praze zůstali a jako blaudící ovce bez pastýře, bez vůdce a bez řádu po Praze chodili....“²⁷⁹ Je třeba si uvědomit, že pro představitele všech pražských měst nastala značně obtížná doba, neboť situace byla kritická. Během několika dní opustili hlavní město království místodržitelé, vojsko, vysocí císařští úředníci a řada jiných vlivných a vysoce postavených osob.

Ve městech vzrůstal strach a nejistota. Pavel hrabě Michna z Vacínova i don Baltazar hrabě de Marradas ještě zůstávali v Praze, ale proslýchalo se, že brzy opustí město spolu s dalšími vlivnými lidmi.²⁸⁰ Patriciové proto vyslali ze svého středu staroměstského purkmistra Jakuba Kozla z Peclínovce a radní Starého Města Františka Cortesia z Peregrinu a Ondřeje Leinholze k Michnovi a Marradasovi, aby je informovali o zvěstech, které se šíří mezi lidem, a žádali je o radu, jak se v nastalé situaci mají chovat. Michna staroměstským odpověděl, že ani on ani velící generál v Čechách don

²⁷⁷ SHStA Dresden, Kopial 916, s. 119. *Exordium Relationis Civitatem Pragensem ad Caesarem Anno 1631*. Zemští úředníci se chtěli dostat z Budějovic do Vídně, proto císaři navrhovali, aby byla koruna odvezena do Vídně, za což se přimlouval i Vilém Slavata, ale císař to zamítl. Josef JIREČEK, *Některé listy Viléma hr. Slavaty*, in: Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury, roč. I., Vídeň 1860, str. 81 – 82. Vilém hr. Slavata nejvyššímu purkrabí Adamovi hr. z Valdštejna, 22. 11. 1631, Vídeň. „...Včera večer v tejně raddě s dostatkem sem to přednesl, též k tomu radil a vedl, abyšte ráčili korunu sem přivéztí, tak aby jednou v té věci pokojnější mysl býti mohla. Ale nemohl jsem k tomu přivésti.“ Již dříve, v dopise z 2. 11. 1631, který psal Slavata z Vídně Adamovi z Valdštejna vyjadřuje pisatel obavy z toho, že vyvezení královské koruny ze země by bylo špatným signálem: „Vidí se JMC, kdyby koruna ven z království měla vyvezena bejti, že by tím mnohejm se zdáti mohlo jakoby již JMC to království opouštěti a neráčil míti prostředkův je zastávat, k čemuž Pán Bůh rač zachovati, aby přijíti mělo.“ DBBTI V., No 107, str. 56, Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna, 2. 11. 1631, Vídeň.

²⁷⁸ František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve a kníže-arcibiskup pražský*, Praha 1886, s. 103 – 112.

²⁷⁹ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 103 – 104. Beckovským použité formulace v Poselkyni jsou doslovným opisem nezvěstných pamětí Jakuba Včelína, přímého účastníka událostí, jak prokázal A. REZEK, *Paměti o vpádu saském do Čech z r. 1631*, ČČM 54, 1880, s. 80 – 84. Některé pasáže ve Staroměstské pamětní knize (AMP, rkp. č. 327) jsou podobné textu Poselkyně.

²⁸⁰ K osobě generála Marradase viz ojedinělou monografii, jejímž autorem je Josef FORBELSKÝ, *Španělé, Říše a Čechy v 16. a 17. století*, Praha 2006.

Baltazar nikam z Prahy nepojedou, a kdyby přece jen museli odjet, tak měšťanům poradí, jak se mají v dané situaci zachovat.

Staroměstští napsali 8. listopadu císaři do Vídně dopis, ve kterém sdělují, že se na pražská města valí veliké nebezpečí v podobě vojska, které vtrhlo do Českého království. Toto vojsko se pohybuje tři nebo čtyři míle od Prahy, a jak se měšťané dozvídají z různých zpráv, vojáci mají v úmyslu táhnout na Prahu a obsadit ji.²⁸¹ Měšťané sdělují císaři, že se chtějí bránit podle svých možností, jak to jen bude možné, ale proti tak silnému vojsku jsou příliš slabí a nemohou očekávat žádnou pomoc, která by jim mohla při obraně pomoci. K tomu všemu ještě místodržící opustili zemské hlavní město a zanechali jeho obyvatele samotné, bez pomoci a bezradné.²⁸² Generál don Baltazar sice zůstává v pražských městech, ale jen s malým počtem jízdního a pěšího vojska. Z těchto důvodů, jsouce ve velkém nebezpečí, žádají Pražané úpěnlivě císaře o pomoc a radu, jak si mají počínat, kdyby se něco závažného stalo a město by se nedočkal žádné pomoci.²⁸³

Měšťané hledali pomocnou ruku všude a u všech. Tázali se Albrechta z Valdštejna, co mají v tomto kritickém okamžiku dělat, a stěžovali si, že všichni místodržící již z Prahy utekli, mimo hrabat Michny a Marradase. Podle Beckovského jim vévoda frýdlantský odpověděl, že rád slyší, že Pražané mají k němu takovou důvěru a žádají jej o radu. Nerad prý vidí, že páni místodržící z Prahy utekli a ani jeho nemoc jej tolik netíží, jako jejich útek. Sdělil, že má u sebe trubače maršála Arnima, po němž pošle Arnimovi psaní ohledně chystané vzájemné schůzky. Schválně trubače zdržuje, aby se Arnim nedozvěděl, že páni místodržitelé utekli. Valdštejn prohlásil, že nikam odjet nechce, pouze svoji choť poslal pryč z Prahy.²⁸⁴

Návštěva radních u Valdštejna se opakovala za dva dny znovu. Bylo vysláno několik radních, kteří 10. listopadu sdělili vévodovi, že mezi lidem se říká, že i on společně s Michnou a Marradasem mají následující noc opustit Prahu. Radní jej žádali, aby nad nimi držel ochranou ruku a poradil jim, co mají dělat. Valdštejn jim sdělil, že se chystá odjet z Prahy do Pardubic, protože se k jeho panstvím blíží císařské vojsko pod maršálem Rudolfem z Tiefenbachu a je třeba zamezit škodám, které by tak mohly nastat

²⁸¹ Ve Vídni se ukrývající Slavata byl jiného názoru. Viz DBBTI V., No 119, str. 59, Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna, 15. 11. 1631 Vídeň. Teprve 22. listopadu sděluje Slavata Adamovi z Valdštejna, že se z jeho posledního dopisu dozvěděl, že Praha je již týden v držení saského vojska. J. JIREČEK, *Některé listy Viléma hr. Slavaty*, s. 82 – 83, Slavata Adamovi z Valdštejna, Vídeň, 22. 11. 1631.; regist DBBTI V. No 123, s. 60. AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 189v.

²⁸² AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 189r.

²⁸³ *Tamtéž*, fol. 219r – 220r, příloha G.

²⁸⁴ *Tamtéž*, fol. 190v.; J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 108.

ve frýdlantském vévodství.²⁸⁵ Vévoda uznal náрек Pražanů, že se v případě potřeby nebudou mít čím bránit. Souhlasil s tím, že Pražané proti takové přesile sami nic nezmůžou. Prohlásil, že saský maršál je dobrý, zdvořilý a prozřetelný člověk, který pošle do města svého trubače, jak je zvykem, neboť bez vyzvání nedobývá ani vesnici, natož pak Prahu.²⁸⁶

Vyslanci pražských měst se odebrali od Valdštejna na Hrad ke generálu Marradasovi. Nalezli jej při hostině ve společnosti dona Martina de Huerty, Zdeňka hraběte Kolowrata, Pavla hraběte Michny z Vacínova, staroměstského hejtmana Jindřicha Volfa Berky z Dubé, novoměstského hejtmana Jiřího Mitrovského z Nemyšle, plukovníka Wanglera a dalších osob. Staroměstský rychtář Linhart Korka chtěl promluvit italsky, ale do řeči mu ihned skočil Ondřej Leinholz a vychrlil na hraběte Michnu a stolující společnost, že v pražských městech panuje velký strach z toho, že by snad měla z Prahy odejít vojenská posádka a nechat tak měšťany na pospas nepříteli. Také panuje strach, že i Marradas spolu s Valdštejnem hodlají Prahu a Pražany brzy opustit. Všichni přítomní u stolu ujišťovali pány radní, že tomu tak není. Odpověď, kterou dostali od hraběte Michny z Vacínova, byla více než jasná. Ty, kteří tvrdí něco o utíkání, obvinil Michna ze lži: „...*Povězte jim, že oni lhau! Nikam nepojedeme, zůstaneme s vámi jako poctiví.*“²⁸⁷ Podobné byly odpovědi některých ostatních přítomných. Hrabě z Kolowrat prohlásil: „*Poslali jsme k vám, není tu nepřítel, nepojedeme nikam, nestarejte se nic.*“²⁸⁸ Don Martin Huerta také sliboval: „*Nebojte se páni, nepojedeme nikam. Jako poctiví zůstaneme s vámi.*“²⁸⁹

To ovšem nebyla pravda a vůči vyslancům pražských měst klamný tah, aby byli uklidněni. Marradasova společnost představovala fakticky válečnou radu, která dospěla k názoru, že se nelze bránit a klást nějaký vojenský odpor, a proto bude nejlepší z Prahy odjet. Mezitím služebnictvo těchto „poctivých“ nakládalo ve spěchu do připravených vozů veškeré jejich cennosti a movitý majetek. Ještě téhož dne, 10. listopadu večer, se donesly do Prahy zprávy, že saské vojsko je v Roudnici. Také císařští rychtáři a hejtmané a s nimi každý, kdo mohl, opouštěl rychle v nočních hodinách město se svými nejvzácnějšími věcmi. Při úprku z Prahy se zastavil Pavel Michna z Vacínova u sloupu

²⁸⁵ Totéž sděluje Arnimovi a žádá jej, zda by nemohl k setkání přijet blíž k Pardubicím, neboť nyní trpí záchvatem dny. Ulehčil by mu tak potíže s cestováním. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109) kanton 56. Valdštejn Arnimovi, Praha, 10. 11. 1631 (koncept).

²⁸⁶ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 108.; AMP, Sbirka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 191r – 191v.

²⁸⁷ *Tamtéž*, str. 109.

²⁸⁸ *Tamtéž*.; Delší text odpovědi AMP, Sbirka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 190r.

²⁸⁹ *Tamtéž*.

se sv. Václavem u úřadu perkmistra hor viničných a promluvil k primátorovi Františku Cortesovi z Peregrinu a k panu Janu Petráčkovi z Vokounšejna, kteří tam stáli a sledovali množství ujíždějících vozů plně naložených majetkem nejen Marradasovým, ale i ostatních aristokratů a zámožných měšťanů: „*Páni, může se vám oznámiti, že dnes jest byla rada vojenská držána, jakby Praha mohla proti nepřátelské moci zdržána býti; i jest na tom zůstáno, abychme se na Vyšehrad retirovali a tam bránili. Ale poněvadž by to bez škody pražských měst býti nemohlo, na tom jest naposledy zůstáno, že lépe jest z Prahy poustoupiti, nežli J. M. C. residenci a města pražská k skáze přivesti. Vy pak, kdyby jináče býti nemohlo, hleďte o ty artykule, které pan Jan Jezberovský z Olivé Hory sepsal, a mně je ukázal, accordirovati, nebo vy Prahy nezdržíte!*“²⁹⁰ Na dotaz, zda zbylo nějaké vojsko na Pražském Hradě, odpověděl hrabě Michna, že tam žádné není, jen střelci Pražského Hradu. Rozloučil se s pány radními a opustil Prahu společně s Marradasem. Hejtman Starého Města pražského Jindřich Volf Berka z Dubé litoval, že pro nedostatek koní musel v Praze zanechat mnoho svých věcí a nařikal: „*Nepřítel za branou jest a dá nám na hřbet.*“²⁹¹

Po útěku císařských úředníků a vojenské posádky byly rady jednotlivých měst nuceny vypořádat se s nastalou nečekanou situací. Opuštěny představiteli státní správy a armády, začaly jednat samostatně a řešit problémy i v rozporu s Obnoveným zřízením zemským. Každý den byli svoláváni představitelé pražských obcí na staroměstskou radnici k vzájemným poradám a také v rozporu se zemským zřízením byl na radnici svolán obecný sněm všech čtyř stavů království. Tím se sami páni radní fakticky stali rebely, neboť svolávání sněmu bez povolení panovníka znamenalo ztrátu hrdla, cti a statků.

Následujícího dne využil situace pražský obecný lid a začal se bouřit, stejně tak i v jiných částech země. Na pražských ulicích a náměstích se objevily skupinky vinařské chasy ozbrojené sekerami, motykami, kratcemi, palicemi a klacky. Vyhrožovaly pleněním klášterů a bohatých měšťanských domů i smrtí jejich obyvatelům. Pobíhaly po městě, rušily obecný klid a pořádek, vysmívaly se členům městské hotovosti a provokovaly k vzájemným potyčkám.

Rady tří pražských měst se usnesly, že budou zavřeny jednotlivé brány a u nich postaveny stráže, které nesměly nikoho vpouštět do města. Hejtmani jednotlivých praporců městské hotovosti měli za úkol shromáždit své podřízené, kteří hlídali ve dne i

²⁹⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 192r – 192v.

²⁹¹ *Tamtéž*, fol. 192v.

v noci ulice, aby měli srocující se lid stále pod kontrolou. Měla být vyslána šestice odvážných mužů na výzvědy, aby zjistila, kde je nepřítel. Měšťané byli opět povoláni do zbraně, ale po útěku některých jejich kolegů a po odchodu císařské posádky, čítala městská hotovost tak málo mužů, že bylo sotva možné obsadit městské brány.

Druhý den ráno, 11. listopadu, po odjezdu Valdštejna, Marradase, Michny a jejich společníků, přiběhlo na radnici několik vyděšených strážných se zprávou, že na Pražském Hradě bylo vystřeleno z děla. Stráž byla natolik vylekaná, že se nechtěla znovu vrátit na své místo. Téhož dne se u Bruské (zvané též Písecké) brány objevil trubač saského maršála, který zatroubil na znamení, že chce být vpuštěn do města. Jakmile to u brány stojící hlídka zaslechla, dala se ihned na útěk. Jelikož u brány nezůstal nikdo, kdo by od trubače přijal psaní jeho velitele maršála Arnima, musel trubač dopis prostrčit pod dveřmi strážní branky.

Později byl dopis, adresovaný Albrechtovi z Valdštejna, přinesen pánům radním, kteří jej, naplnění strachem a obavami, otevřeli, aby zjistili, co se bude dít v nejbližší době. Zároveň zaslali vévodovi omluvný dopis, že toto psaní rozpečetili a četli, a žádají ho o radu, co mají dělat. Originál tohoto omluvného dopisu napsaného česky se dnes nachází ve Vídni.²⁹²

Jan Beckovský uvádí tuto příhodu poněkud jinak. Ve svém díle píše, že trubač přijel k Písecké bráně a zatroubil, aby jej vpustili do města. U brány se nacházející stráž a také tam přítomní měšťané se domnívali, že nepřítel je již před Prahou a vyslal k městským branám přítomného trubače. Všichni utekli a po městě se ihned rozkřiklo, že nepřátelské vojsko již stojí před městskými hradbami a chce být vpuštěno do města. Ti z měšťanů, kteří se vydali k bráně, aby zjistili, jak je situace vážná, našli pouze osamělého trubače stojícího u městské brány. Předal jim skrz dvířka v bráně Arnimův dopis pro Valdštejna a pak byl vpuštěn do města. Strach a panika mezi Pražany trochu zeslábly.²⁹³

Staroměstští páni radní požádali své kolegy z Malé Strany a Nového Města pražského, aby se dostavili na staroměstskou radnici, kde se s nimi radili, co by se mělo v nastalé situaci dále podniknout. Bylo jednáno o podmínkách, za kterých by se měla Praha vzdát saskému vojsku. Sepsal je pan Jan Jezberovský z Olivé Hory a schválil je ještě před svým odjezdem Pavel hrabě Michna z Vacínova. Tyto „artikuly“ měly být

²⁹² ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109) karton 56 – zde originál s pečeti Starého Města pražského.

²⁹³ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 194v – 195r.; J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 113.

předány vyslanými osobami z řad radních saskému maršálovi. Podle znění, které známe z Beckovského, se jednalo celkem o osm bodů. První bod se týkal okamžiku vpuštění saského vojska do města. Pokud by se tak stalo a Sasové by byli do Prahy vpuštěni, mělo se vojsko na základě tohoto bodu kapitulací smlouvy chovat klidně, nikomu nečinit žádné potíže, tím méně někoho zabít.

Druhý bod zakazoval saským vojákům loupit v domech a vcházet do nich svévolně a bez povolení, ale pouze v případě, že se vojákům v jednotlivých domech poskytne ubytování (kvartýr). Dále bylo zakázáno loupit v kostelech a kláštorech, zajímat duchovní a vyhánět je z objektů. Čtvrtý bod nařizoval, že osoby panského a rytířského stavu, které se nacházejí ve městě, nesmí být uvězněny, prohledávány, jejich domy vykrádány, ale naopak mají mít ve všech svých záležitostech svobodnou vůli k jednání pro případ, že by jejich pomoc a ochranu potřeboval některý z pražských měšťanů. Na základě dalšího bodu mělo být dovoleno duchovním, pánům, rytířům i měšťanům, aby v případě potřeby mohli svobodně a bez překážek odejít z pražských měst nebo z nich nechat odvézt své věci a to bez jakýchkoliv *šacunků a ranciorinování*. Dále bylo dohodnuto, že v důležitých záležitostech budou moci Pražané žádat o ochranu, radu a pomoc. Předposlední bod smlouvy stanovil, že sami pražští měšťané rozhodnou, jaké kvartýry budou poskytnuty saskému vojsku. Na závěr bylo nařízeno, aby byla radním osobám dána ozbrojená stráž (*salva guardia*).²⁹⁴

Nepříliš odlišný je německý text těchto artikulů, jichž je v druhé, opravované a doplňované verzi sedm, neboť některé body jsou shrnuty do jednoho. První bod je stejný: vojsko se má ve městě chovat klidně a neničit majetek, nikoho nezranit ani nezabít. Dále nemají být pražská města zatížena kvartýrováním vojáků v domech měšťanů a ve stejném bodě je uvedeno, že nemají být plundrovány kostely a kláštery. Duchovní osoby mají být ponechány na pokoji a od vojska jim nemají být činěny žádné škody ani překážky. Text artikulů se liší od původní verze v šestém bodě, kde je uvedeno, že také pražští Židé mají být vzati pod ochranu a bránění proti násilnostem. Závěrečný sedmý bod se také liší tím, že města se mají vydat pod ochranu Jeho

²⁹⁴ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 111 – 112. Variantu smlouvy v češtině o sedmi bodech, již upravenou, (vložen bod o ochraně pražských Židů) a datovanou 15. 11. 1631, podepsanou kurfiřtem 24. 11. 1631 uvádí K. J. ERBEN, *Sasové v Praze léta 1631*, s. 727, příloha R.; AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 112v – 114r. Jde o stejný text, jaký je u Abelina. Viz níže. Text také v AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 333, fol. 1r – 4v.

kurfiřtské Jasnosti, chovat se pokojně a nezavdat příčinu k bouřím a hlukům, nýbrž se podle všech těchto bodů věrně a upřímně vzdát.²⁹⁵

Po schválení podmínek byly ustanoveny osoby, kterým byla dána plná moc, aby v případě potřeby uzavřely s kurfiřtem nebo kurfiřtovým zplnomocněncem příměří, a kdyby to nestačilo, měly vzdát Prahu co nejvýhodněji za výše uvedených podmínek. V dané plné moci se píše, že purkmistři, konšelé a obce všech tří pražských měst dávají na vědomost, že je jim známo, že vojska kurfiřta vnikla do země a obsadila některá města. Armáda se již přiblížila k pražským městům a nepochybně bude mít v úmyslu do Prahy vstoupit. Jelikož Pražané chtějí zabránit dobývání města, prolévání křesťanské krve a mnohým škodám, které by nastaly a přivedly obec ke zkáze a záhubě, vysílají ze svého středu na výzvědy vážené měšťany Jana mladšího Petráčka z Vokounštejna a Pavla Prčku ze Starého Města pražského, Jana Baptistu Gallardu a Daniela Ditricha z Nového Města i jiné radní a měšťany z Malé Strany,²⁹⁶ aby získali informace o tom, kde se nalézá saské vojsko a jak velké nebezpečí Praze hrozí. V případě, že vojsko již stojí před Prahou, měli vyslaní zabránit jakémukoliv útoku a ihned vyjednávat o vzdání města na základě výše uvedených bodů kapitulční smlouvy sepsané na návrh hraběte Michny. Dobře vědí, že saský kurfiřt je dobrotivý a milostivý pán, který je již mnoho let v dobrých sousedských vztazích s královstvím a jeho obyvateli, proto byla vyslaným dána plná moc a bylo přikázáno, aby s ním nebo s jeho zástupcem uzavřeli smlouvu o vzdání města právě na základě schválených podmínek.²⁹⁷ Bylo také rozhodnuto o zabarikádování Staroměstské mostecké věže a strategicky důležitá místa byla obsazena silnými strážemi.

Pražský obecný lid využil napjaté situace ve městě, nepřítomnosti vojenské posádky i správních úředníků, a začal se bouřit. Zaútočil na jezuitskou kolej na Starém Městě, klášter Paulánů a kostel sv. Salvátora. Byl přepaden kostel Panny Marie Sněžné na Novém Městě a také byl vypleněn dům sekretáře české kanceláře Simeona Aulíka a dům jezuity Kravařského. Oba dva si zachránili život jen díky pomoci jiných měšťanů. Neúspěšný byl útok na klášter karmelitánů a na klášter premonstrátů na Strahově. Na Újezdě se lid zmocnil sudů s vínem ze sklepů karmelitánského kláštera a na ulicích

²⁹⁵ Johann Philipp ABELIN, *Theatrum Europeum, Historische Chronicken Continuation der Warhafftige Beschreibung aller denckwürdigen Geschichten so sich hin und wider in der Weltt vom Jahr Christi 1629 bis in das Jahr 1633 zugetragen, darinnen sonderlich die jetzund schwebenden Kriegslaufften außgeführt werden*. Mitt Kupfferstücken gezieret unnd verlegt durch Mattheum Merian inn Franckfurtt 1646.

²⁹⁶ Podle Rezka jsou později uváděni Jan Vichman a Zachariáš Campion. A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 84.

²⁹⁷ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 112 – 113.

nastalo hlučné veselí.²⁹⁸ Obecný lid také zcela zpustošil a vydrancoval dům císařského prokurátora Přibíka Jeníška z Újezda. Před městskými branami se začal srocovat venkovský lid a hlasitě se dožadoval toho, aby byl vpuštěn do města. Radním se podařilo přesvědčit měšťany, aby se opět ozbrojili a obsadili brány strážemi a tak zabránili vstupu venkovské lúzy do města. Na Hradčanech se lid pokusil vysekat bránu za Prašným mostem, aby se dostal do Hradu a dále do Prahy, ale střelcům Hradu a několika měšťanům se jej podařilo zahnat. Ovšem srocování obecného lidu ve městě nepřestávalo. Sotva byla jedna skupina rozehnána, již se na jiném místě utvořila další, vyhržující katolickým patriciům a členům městských rad.

V době nejvyšší nouze svolala staroměstská rada sjezd stavů Království českého na radnici a žádala, aby se dostavili členové vyšších stavů přítomní v Praze. Z duchovenstva přišel generální vikář Vilém Acker, který zastupoval uprchlého arcibiskupa, a někteří kanovníci kapituly. Z panského stavu byla přítomna pravděpodobně jen paní Polyxena z Lobkowicz. Více osob se dostavilo ze stavu rytířského a městského, který zastupovali radní, starší obecní i přední měšťané všech tří měst pražských. Podle Čelakovského to byli zejména: purkrabí Pražského Hradu Humprecht Račín z Račina, Jan Jezberovský z Olivé Hory, Gerštorf z Gerštorfu, Jiří Rovenský z Libánské Hory, apelační radové Chrisostom Šreple z Šreplsberku, Daniel Blovský z Palatýnu a Jan Kropf z Altendorfu.²⁹⁹ Z měšťanů osoby radní, starší obecní, desetisoudcové a jiní přední pražští měšťané. Byly projednávány dvě záležitosti: jak se má zakročit proti hrozícímu nebezpečí vzpoury ze strany obecného lidu a za jakých podmínek by měla být vzdána pražská města.

Stále častěji se šířily zprávy o přibližování se saské armády k hlavnímu městu nebo dokonce o její přítomnosti za městskými hradbami. Ráno 12. listopadu se rozšířila informace, že kurfiřtovi vojáci jsou již ve Velvarech a jezdci byli spatřeni také v Mikovicích za Turskem.³⁰⁰

Stavy přítomné na staroměstské radnici přednesly ústy Jana Jezberovského z Olivé Hory výše uvedené body kapitulární smlouvy k projednání. Zjevné bylo nebezpečí hrozící od vinařské chasy a sedláků, kteří útočí na sídla svých vrchností,

²⁹⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 195v – 196r.

²⁹⁹ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 917.

³⁰⁰ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 196r.; Stejný den píše císař Ferdinand II. maršálu Rudolfovi z Tiefenbachu, že má tak brzo, jak je to možné, sestavit sbor pěchoty i jezdeckta a s ním přitáhnout do Čech, dbát císařových rozkazů a spojit se s generálem Marradasem, rozbít skupiny sroceného lidu táhnoucího z Litoměřického kraje na Prahu a uchránit zmíněné království, ale předně královské residenční město, před nebezpečím a nepřijemnostmi. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109) karton 56. Ferdinand II. Tiefenbachovi, Vídeň 12. 11. 1631.

drancují a vykrádají je a nešetří pocestné, které zabíjejí bez ohledu na jejich společenské postavení. Radní se obávají, aby skupiny srocujících se pražských tovaryšů a chudiny nezačaly jednat stejně. Druhým bodem pak bylo vzdálené nebezpečí, o kterém nikdo z přítomných nic konkrétního nevěděl. Beckovský si klade otázky: „...*neboť není povědomo, zdaliž ten lid saský, který do Čech vtrhl, jest přítel nebo nepřítel? - zdaliž on k Praze táhnouti míní nebo nemíní?*“³⁰¹

Nebezpečí, které pro pražská města a jejich obyvatele představovala místní a venkovská lůza, mělo být zažehnáno bedlivým hlídáním ulic a domů, aby žádný z měšťanů, majitelů domů či některý z jejich podruhů nepřechovával nikoho z přespolních osob. Venkovanům mělo být domluveno, aby v klidu opustili Prahu, a pokud by nedbali na domluvy a napomínání a nechtěli město opustit, měli být rozháněni jízdními strážemi.

Vyšší stavové chválili pražské měšťany za jejich počínání v tak neklidné a napjaté situaci, v době, kdy je možno každou chvíli očekávat nebezpečí. Jejich opatrnost, důvěra k vyšším stavům, snaha zachovat se věrně vůči císaři, statečnost a pilná činnost snese srovnání se skutečnými vojáky. Poradili měšťanům, aby vyslali na výzvědy jednoho muže, který dříve sloužil v saské armádě a ví, jak špehovat nepřátelské vojsko. Dále bylo dohodnuto, že měšťané, kteří vlastní koně, mají za povinnost konat spolu s rytíři noční stráž, v případě potřeby zakročit proti potulujícímu se obecnému lidu a dbát také na to, aby bylo zastaveno veškeré zbytečné střelení, zvláště v noci. Stavové by měli měšťanům pomáhat hlídat u bran i jinde, jelikož měšťané, kteří konají stráže nepřetržitě a za každého počasí, jsou již velmi unaveni. Židé, kteří mají hodně koní, mají za povinnost koně půjčovat, aby mohlo být utvořeno více jízdních stráží, neboť také aristokracie zřídila jízdní hlídky.³⁰² V hostincích nemá být naléváno ve večerních a nočních hodinách ani pivo, ani víno a všechny domy mají být na noc zavírány. V případě, že by nepřátelské vojsko přitáhlo k Praze, má se s ním vyjednávat na základě schválených artikulů tak, aby pražská města a Pražský Hrad neutrpěly žádnou škodu. Urození z rytířského stavu poukazovali na to, aby body, podle kterých se má vyjednávat, byly dobře zváženy, aby nic z toho, co obsahují, neuráželo císaře. Bruská neboli Písecká brána, Prašný most, Hradčany a jiná nebezpečná místa mají být

³⁰¹ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 115 – 116.; DBBTI V., No 119, str. 59, Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna, Vídeň, 15. 11. 1631. ;V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války*, s. 276.

³⁰² AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 196v – 197r.

dobře střežena, aby v případě nenadálého přepadení a průniku nepřítele do měst pražských nebyla ztracena možnost vyjednávat.³⁰³

Pražané také vylíčili svoji situaci v dopise ze dne 12. listopadu, zaslaném Ferdinandovi II., ve kterém si stěžují, že po odjezdu pánů místodržících opustil Prahu i generál Marradas spolu s veškerým naverbovaným vojskem a pražskou posádkou, jak pěšáky a jezdci, tak i se stráží Pražského Hradu, takže bez veškeré ochrany je nejen královská rezidence, ale i pražská města a všichni jejich obyvatelé. Marradas nezapomněl vzít s sebou ani municí. Panuje takové zděšení a strach, že město opustili i všichni řeholníci a kněží, tudíž kostely jsou prázdné a Pražané nemají možnost duchovní útěchy a účasti na bohoslužbách. Mezitím se dozvídají z různých zpráv, že saské vojsko je vzdáleno asi 3 až 4 míle od Prahy a má nejspíše v úmyslu táhnout na Prahu a obsadit ji, včetně Pražského Hradu, rezidence českých králů. Také sdělují, že se k tomu přidala i jiná nebezpečí v podobě srocování se lůzy, útoků na sídla vrchností, přepadávání a zabíjení poctivých pocestných. I když se takovému zlu brání, jak je to jen možné, obávají se, aby lůza nepřitáhla ku Praze a nebouřila vinařskou chasu a jiné povaleče k nepokojům a k útokům na kláštery a domy vyšších stavů. Měšťané císaři sdělují, že pokud to bude možné, chtějí a budou se bránit, ale proti tak silné armádě jsou velmi slabí a nemají nikoho, kdo by jim poradil a pomohl s obranou. Nemají naději, že by jim někdo přišel na pomoc. Z tohoto důvodu prosí císaře, aby přispěl svým poddaným pomocí a radou, co mají dělat v případě, kdyby došlo ke konfliktům a nedostali by žádnou pomoc. Měšťané očekávají brzy císařskou resoluci a podle ní pak chtějí vše rádi a věrně vykonat.³⁰⁴

Stejného dne, 12. listopadu 1631, se Pražané dozvěděli, že v obsazených městech a krajích zabavuje saské vojsko zásoby obilí, vína, také ovce, hovězí dobytek i movitý majetek. Vše je nakládáno na lodě a po Labi odváženo do kurfiřtovy země. Do doksanského kláštera byla dána z podnětu maršála Arnima *salva guardia*, aby byly tamější premonstrátky chráněny před násilnostmi ze strany vojáků a poddaného lidu z klášterních panství.³⁰⁵ Tamější obecný lid, když mu bylo znemožněno dostat se do kláštera, vyplenil okolní dvory a klášterní statky hůře, než nepřátelské vojsko. Spolu se

³⁰³ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 117.

³⁰⁴ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, příloha I, fol. 221r – 222r; Editoval též K. J. ERBEN, *Sasové v Praze léta 1631*, s. 724 – 725.; J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 118 – 119.

³⁰⁵ K tomu poněkud odlišně Cyril Antonín STRAKA, *Doksanský klášter za třicetileté války v Čechách*, SHK 27, 1926, s. 1 – 17; SHK 28, 1927, s. 49 – 53, 122 – 127. Zde roč. 27, s. 3 – 4.

Sasy přišli do Čech i exulanti, kteří se postupně ujímali svých bývalých statků a vyháněli jejich nynější majitele.

Situace v Praze byla stále napjatější a výše uvedené zprávy o pohybech nepřítele a návratu exulantů, mezi kterými byla i řada měšťanů ze všech měst pražských, k uklidnění jistě nepřispěly. Naopak. Radní měst pražských se 13. listopadu obrátili na generála Marradase se žádostí, aby zaslal na pomoc k obraně Prahy dvě kompanie jízdy a tři praporce pěchoty, jelikož Pražský Hrad a pražská města jsou zcela bez vojska. Nepřátelské vojsko naštěstí ještě nic proti Praze nepodniká, ale již včera byl obsazen Mělník Jiřím Matoušem z Těchenic a Sasové také vyslali trubače k Nymburku. Aby mohli být ochráněni před nebezpečím vpádu nepřátelského vojska, žádají Pražané Marradase, aby jim brzy poslal pomoc.³⁰⁶

Pražští měšťané, kteří se 13. listopadu vrátili z Litoměřic obsazených saskou armádou, sdělili, že ta je ve špatném stavu, jezdeckvo je nedostatečně vybaveno a jezdí bez praporců. Také pěchota je na tom velmi špatně a bez korouhví. V saských službách se nachází mnoho exulantů, kteří se ujímají svých bývalých statků. Kolovaly zvěsti, že prý není úmyslem saského vojska táhnout na Prahu a dobývat ji. Obecný lid stále loupí a drancuje tvrze, hrady i jiná místa, všude dělá velké škody a nešetří ani světské osoby, natož pak duchovní.³⁰⁷ Bylo potvrzeno, že Jiří Matouš z Těchenic obsadil s jezdci Mělník a 18 jich pak vyslal do okolí drancovat a loupit panské statky. Podle jiných zpráv od litoměřických měšťanů se nepřátelský lid zmocnil Roudnice. Jde většinou o exulanty, kteří nemají v úmyslu táhnout ku Praze, ale chtějí se zmocnit jim zkonfiskovaných statků.³⁰⁸

Pražané obdrželi dne 14. listopadu 1631 psaní od dona Baltazara de Marradas, dané v Táboře předchozího dne, ve kterém sděluje, že hodlá pochodovat s částí svého vojska blíže ku Praze, zbytek, aby jím nebyli Pražané obtěžováni, bude rozmístěn blízko Slaného, Mělníka, Velvar a na dalších místech v blízkosti nepřítele.³⁰⁹ Měšťané Marradasovi odpověděli, ať si k obraně Hradu a pražských měst pospíší, protože nepřátelské vojsko se již blíží.³¹⁰

³⁰⁶ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 223r. Zde dopis radních všech tří měst pražských Marradasovi ze dne 14. 11. 1631. Na fol. 222r – 223r je dopis radních všech tří měst pražských českým místodržícím ze dne 13. 11. 1631.

³⁰⁷ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 123.

³⁰⁸ V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války*, s. 277 - 278. Relace o situaci v Praze jako příloha dopisu neznámého úředníka Pavla hraběte Michny z Vacínova ze dne 14. 11. 1631, příloha bez data.

³⁰⁹ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 198r.

³¹⁰ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 124.

Pražané se stejného dne od sedláků dozvěděli, že saská armáda včetně dělostřelectva opustila Budyni nad Ohří a maršál Arnim táhne se silnou armádou ku Praze. Ve Staroměstské památné knize je zaznamenáno: „...*Nebo Jan Jiří z Arnymbu, kurfiřta Saského general-polní maršál, té noci s armádou silnou ku Praze táhnouce, na úsvitě, jenž byl 15. Novembris léta minulého 1631, v plné bataglii na Bílé Hoře se postavil, a trubače polního s psaním otevřeným, s podpisem vlastní ruky jeho, do všech tří měst Pražských, každému městu obzvláště, času ranního odeslal, a toho v něm, aby města Pražská Besatzunk kurfiřta Saského dobrovolně přijaly a se v tom ve dvou hodinách resolvirovaly, s protestací velikou, že nad krví nevinnou vinen býti nechce...*“³¹¹

Neznámý úředník Pavla hraběte Michny z Vacínova zaslal svému pánovi den před vzdáním Prahy zprávu o situaci ve městě. Píše, že chtěl vyjet z Prahy s některými dalšími lidmi, aby informoval Michnu o tom, že v Praze je klid a Sasové po obsazení Litoměřic a Roudnice již dále nepostupují. Podle některých zpráv se Mělník vzdal Sasům zcela bez odporu. Chtěl požádat hraběte, aby poslal do Prahy dva praporece pěchoty a tři kornety jízdy, ale mezitím přišel kurýr s dopisem dona Baltazara de Marradas, kde stálo, že pokud Praha není ještě obsazena Sasy, přitáhne k městu vojsko, které táhne od Pasova do Čech. Vojáci, aby neobtěžovali hlavní město, se rozloží kolem Slaného, Velvar a Mělníka. Pisatel mimo jiné oznamuje, že do Prahy se již vrátili exulanti Jan Theodor z Ottersdorfu, Jan Peldřimovský z Vyskořic a řada dalších. Členové jezuitského řádu, které jmenovitě uvádí, zůstávají zatím ve městě. Kostely, kláštery a ani domy nejsou pleněny. Předchozí události stručně shrnuje v příloze dopisu.³¹²

Měšťané opakovaně žádali hraběte Marradase o poskytnutí jezdeckva a pěchoty k ochraně města, na což jim Marradas společně s hrabětem Michnou odpověděli, že jim zatím posílají dvě kompanie jezdeckva. O jejich ubytování a vydržování se mají domluvit s Václavem Wratislawem z Mitrovic, hejtmanem Nového Města pražského, který obdržel příslušné rozkazy. Pěchota bude vzápětí následovat. Vojsku, které táhne od Pasova a stejně tak vojákům pod Tiefenbachovým velením byl dán rozkaz, aby

³¹¹ *Tamtéž*, 198r – 198v.

³¹² V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války*, s. 277 – 278. Dopis ze dne 14. 11. 1631 z Prahy hraběti Michnovi, psaný hraběcím úředníkem svému pánovi. Zajímavá je poznámka o návratu jmenovaných exulantů, kteří tak museli přijet do Prahy nejpozději 14. 11., tedy dříve než exulantský sbor následující Arnimovo vojsko.

netáhli ku Praze, neboť je třeba Prahu a její obyvatelstvo šetřit.³¹³ Dopis byl napsán v den, kdy saské jednotky a vojenský sbor pod velením předních exulantů vkročily do města.

Brzy ráno v sobotu 15. listopadu se na bělohorském bojišti objevily první jednotky Arnimovy armády v čele se svým velitelem, saskými plukovníky a předními osobami z řad exulantů, včetně samotného Jindřicha Matyáše z Thurnu. Neznámý vyzvědač zanechal zprávu o saské armádě před Prahou, ve které sděluje, že viděl vojsko stojící na Bílé Hoře, u kterého mimo děla napočítal 32 kornet jízdy a 28 praporců pěchoty. Očekává se, že přitáhne dalších 16 000 mužů. Vojsku velí Bernard vévoda sasko-výmarský, Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu, Wolf Heinrich von Baudissin. Pavel Kaplíř ze Sulevic leží s neznámým počtem vojska v Českém Brodě a v Brandýse nad Labem. Syn saského kurfiřta prý přijede z Litoměřic do Prahy. Sasové požadují kontribuce ve výši 200 000 zlatých.³¹⁴

Toho dne po rozednění poslal Arnim do Prahy svého trubače se třemi německy psanými dopisy pro měšťany všech tří měst pražských. V těchto dopisech stálo, že kurfiřt saský vždy věrně sloužil císaři a za tuto věrnost byla jeho země zpustošena vojáky generála Tillyho. Jan Jiří I. musel přijít do Čech z důvodu vlastní obrany, aby jeho země nebyly úplně zničeny a dostal se až k Praze. Pokud se Pražané poddají kurfiřtovi, nikomu se nestane žádná újma ani na životě, ani na majetku, ale v případě, že by mělo být město dobýváno vojenskou silou, budou za prolitou krev měšťanů, jejich manželek a dětí a všechny s tím související následky zodpovědni ti, kteří se tak lehkovážně pustili do boje a odmítli Arnimův návrh vzdát se dobrovolně a bez odporu. Pražané dostali dvě hodiny na rozmyšlenou, buď se vzdají nebo saské vojsko začne se střelbou.³¹⁵ Zástupci všech tří měst pražských se sešli na staroměstské radnici a spolu s nimi i osoby z vyšších stavů, které dosud z Prahy neutekly. Radní žádali vyšší stavy o radu, jak se mají v dané situaci zachovat a jak mají odpovědět na Arnimův dopis. Shodli

³¹³ *Tamtéž*, s. 278.

³¹⁴ *Tamtéž*, s. 278. Anonymní aviso po 15. 11. 1631.

³¹⁵ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 125 – 126. Důležitá je následující část dopisu, kdy se píše o ochraně Pražanů ze strany kurfiřta. Před kým? Před exulanty? „...*Abych tedy nemalým vylitím nevinné krve, pláčem a kvílením i nenabytau škodau obyvatelův pražských vinnen nebyl, na místě a jmenem Jeho Kurfirštské Milosti jim všem věděti dávám, i připovídám, jestli se pod ochranu mého nejmilostivějšího pána obyvatelé pražští dají a svá Města pražská časně jemu vzdají, že se žádnému obyvateli těch třích Měst pražských ani na živobytí, ani na jich jmění ničehož škodného nemá státi, ani dopuštěno býti, nýbrž při všem jeho má dostatečnou ochranu každého času užiti.*”

se na tom, že i kdyby musela být Praha vzdána Sasům, v žádném případě nehodlají porušit věrnost císaři a přijmout nad sebou nějakou jinou, cizí vrchnost.³¹⁶

Pražanům bylo jasné, že jim nezbyvá nic jiného než kapitulovat.³¹⁷ Během jednání na Staroměstské radnici přijel posel pražských radních od Valdštejna z Pardubic se dvěma dopisy, z nichž jeden byl určen pro radní Starého Města pražského a druhý pro saského maršála Arnima.³¹⁸ Vévoda radním v dopise sděloval, že smlouvá s Arnimem místo a čas vzájemného setkání, aby spolu jednali o uzavření míru. Počítalo se s tím, že Marradas se se svým vojskem mezitím přiblíží k Praze a nepřítel oblehne.

Jak uvádí Čelakovský, Pražané očekávali příchod saské armády již několik dní a její objevení se před městskými hradbami nezpůsobilo žádné překvapení. Obecný lid se naproti zákazům sbíhal po ulicích a náměstích, aby mohl uvítat přicházející Sasy.³¹⁹

Arnimem stanovená lhůta dvou hodin již dávno skončila a maršál rozestavoval stráže a také jezdci již byli připraveni u Strahovské brány. Na radnici byl poslán jeden z vojáků, který si měl od radních vyžádat rychlou odpověď, jak se hodlají Pražané zachovat a zda město vzdají či nikoliv.³²⁰ Na Bílou Horu, kde stála saská armáda byla vypravena delegace rytířů a měšťanů: Jan ml. Petráček z Vokounštejna, Jan Baptista Gallarda, Daniel Dittrich a Jan Vichman. Z rytířů se k nim připojili Jan Kandrát Kropf z Altendorfu, rada nad apelacemi, a Jan Freic z Freištatu, bývalý hejtman císařských, který dříve sloužil pod Arnimem. Těmto vyslaným mužům byla dána plná moc k tomu, aby v případě, že by Arnim nepřijal nabízené příměří, uzavřeli jménem všech čtyř stavů Království českého smlouvu o vzdání pražských měst podle návrhu, který doporučil měšťanům Pavel hrabě Michna z Vacínova.

Delegace radních se za Břevnovským klášteřem setkala se skupinou jezdců, mezi kterými byla knížata z Altenburgu a z Anhaltu, Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu, Jan ml. Varlejš z Bubna, Pavel Kaplíř ze Sulevic a další exulanti v počtu asi 60 jezdců. Radní se společně se skupinou exulantů odebrali do ležení Sasů, kde je přijal Jan Jiří Arnim. Jemu byl předán dopis Albrechta z Valdštejna a vyslanci žádali, aby bylo městu

³¹⁶ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 198v. „...od J.M^{ti}C. krále a pána, pána nás všech nejmilostivějšího, jakožto věrní poddaní odstoupiti, a nějakou jinou nepořádnou vrchnost poznati nechceme, a toho nás Bůh uchovej!“

³¹⁷ *Tamtéž*, fol. 199r.

³¹⁸ *Tamtéž*, fol. 199v.; J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, str. 127. Beckovský tuto příhodu uvádí poněkud odlišně. Podle něj přišli k radním poslové dva. Radními vyslaný muž se vrátil od Albrechta z Valdštejna z Pardubic a spolu s ním polní trubač maršála Arnima s Arnimovým dopisem Valdštejnovi, který vévoda posílá Pražanům k přečtení.

³¹⁹ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace české r. 1631*, s. 919.

³²⁰ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 200v.

dopřáno příměří do té doby, dokud se Arnim s Valdštejnem nesejdou. Pan Kropf, jako mluvčí celé delegace také doplnil a dokazoval, že Království české ani jeho stavové nikdy nebyli v nepřátelství s wettinským domem a neúčastnili se toho, co se ten rok dělo v říši. Žádal Arnima o příměří a ušetření města i obyvatel. Na to Arnim odpověděl, že saský kurfiřt nerad sáhl ke zbraním, ale byl k tomu donucen. Přichází k městům pražským ne jako nepřítel, nýbrž jako přítel a ne proto, aby bylo České království ke zkáze přivedeno, nýbrž proto, aby toto Království české a Svatá říše římská *v předešlý způsob uvedeno bylo* a tudy obecný pokoj nastal.³²¹ Z tohoto důvodu Arnim odmítl Pražany nabízené příměří. Ti mu tedy podali kapitulační smlouvu a na jejím základě žádali o kapitulaci hlavního města království. Arnim sepsanou kapitulaci od měšťanů přijal, prý na radu hraběte Thurna. Slíbil, že nehodlá s pražskými městy zacházet jako s nepřáteli v případě, že Pražané přijmou bez odporu, bez průtahů a dobrovolně jeho posádku. Předejdou tak krveprolití, vypálení a plenění Prahy. Příměří, které Pražané nabízeli, Arnim odmítl, a tak jim nezbylo nic jiného, než se vzdát na základě připravených podmínek. Otázka, zda tyto podmínky Sasové přijmou či nikoliv, zůstala v danou chvíli bez Arnimovy odpovědi. Rezek konstatuje, že Arnim přijal text kapitulační smlouvy s tím, že jej stejně nemíní dodržovat.³²²

Dva z radních zůstali u saské armády jako rukojmí a s ostatními radními se na radnici vydali dva saští plukovníci. V radní místnosti šestipanského úřadu byla kapitulační smlouva sepsána načisto česky a ihned překládána do němčiny. V tu dobu se na radnici objevili zástupci pražské židovské obce, kteří Sasům zaplatili vysokou finanční částku za to, že jim bude ve smlouvě zaručena ochrana a bezpečí.³²³

Mezitím se Arnim posunul se svým vojskem blíž k městu. V odpoledních hodinách byl dokončený čistopis smlouvy odnesen saskému maršálovi. Poslové zjistili, že se Arnim se svým vojskem zmocnil Strahovské brány a stojí na Pohořelci, ještě

³²¹ *Tamtéž*, fol. 201v.; J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 128: „*Já k žádnému příměří svoliti nemohu, nebť již prve dosti času zmařeno bylo, nýbrž poslední pánův Pražanův vůli věděti chci, zdalíž chtějí páni Pražané vojsko J. Mti kurfiršta saského, pána mého nejmilostivějšího, do svých měst dobrovolně vpustit? Poněvadž s tímto mně svěřeným vojskem ne jako nepřítel, ale jako přítel do toho království českého přicházím a J. Mť kurfiršt saský s J. M. Cskau skrze tento do téhož království příchod míni a chce pokoj učiniti.*“

³²² A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 95.

³²³ Upravený text také J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 129 – 130. Tento text je odlišný od znění ve staroměstské pamětní knize. Viz poznámku na příslušném místě výše. Zejména část prvního a nejdůležitějšího bodu chybí, neboť nebyl zahrnut v pozdějším čistopisu. Tento bod smlouvy uvádí J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 129, takto: „*1. Aby toto naše z obojí strany smluvené sjednocení nižádným způsobem J. M. Cské k žádný překážce, ani k nejmenšímu aurazu nebylo a když vojsko J. Mti kurfiršta saského do Měst pražských vpuštěno bude, pokojně aby ono se chovalo, žádnýmu na těle, na zdraví, méněji na živobytí, ani na jmění pod žádným vymyšleným způsobem žádnýmu neškodilo.*“

mimo městské hradby. Byl však již připraven k vjezdu do města a pravděpodobně z tohoto důvodu odmítl přinášenou kapitulaci smlouvu podepsat. Slíbil ovšem, že ji podepíše ještě téhož dne v noci.

Arnim vjel do města a ovládl se svojí armádou o 5. hodině odpolední Hradčany. Vjezd vojska byl klidný a bez násilí. Praha se tak dostala do rukou saských vojsk bez jakékoliv smlouvy a kapitulace, tudíž obyvatelstvo mohlo být vydáno vojsku na milost a nemilost. Pokud by se Sasové chtěli v Praze mstít za řádění císařských v Sasku, nikdo by jim v tom nemohl zabránit. To ale Arnim nikdy neměl v úmyslu.

Dne 16. listopadu píše kurfiřt Arnimovi, že z ústního sdělení, které mu přednesl toho večera rytmistr Friedrich Wilhelm Viztum von Eckstätt, vyrozuměl, že Arnim, na základě předcházející kapitulaci smlouvy s pražskými měšťany, tedy s jejich dobrou vůlí, nyní také získal hlavní město Prahu. Ze zprávy pocituje kurfiřt netoliko Arnimovu svědomitost a chvalitebnou prozíravost, nýbrž také zázračné Boží řízení, které v této věci vedlo Arnimovo konání. Jan Jiří I. dále píše, že by chtěl Bůh nyní všechno zprostředkovat a řídit v tom smyslu, aby co nejdříve mohl nastat v naší milé vlasti dlouho žádaný ušlechtilý mír a ten mohl být dále zachován. Jak jsme pak My v našich radách a ustanoveních nesměřovali náš pohled na nic jiného, než na uskutečnění všeobecného, stálého a jistého míru. V post scriptu dodává: ze srdce se raduji z neočekávaného šťastného vítězství, které samo ovšem pochází od našeho věrného Pána Boha, kterému je správné za něj děkovat. Jestliže jsem právě psal, že čekám v Litoměřicích, měl bych přece jen větší radost, kdybych byl co nejdříve u vás v Praze.³²⁴ Lid vítal saské vojsko a první navracející se exulanti s radostí, patriciát a stavové se spokojili s ujištěním, že vojáci budou chránit jejich majetek před obecným lidem. Téhož dne večer poručil Arnim, aby mu byly odevzdány klíče od městských bran, což se také ihned stalo. Veškerá městská stráž byla odvolána a na jejich místo přišli saští vojáci, kteří obsadili také Karlův most. Purkmistři pražských měst opět žádali Arnima, aby stvrdil svým podpisem kapitulaci smlouvu, ale on je opět odmítl s tím, že mají počkat do pondělí 17. listopadu.

Tento den sděluje císařský plukovník Mikuláš baron Des Fours Albrechtovi z Valdštejna, že se dozvěděl od plukovníka chorvatské jízdy Lucase, že 15. tohoto

³²⁴ Arnold GAEDEKE (Hg.), *Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631 – 1634*, Frankfurt am Main 1885, s. 124 – 125.

měsíce, mezi druhou a třetí hodinou odpolední byli Sasové vpuštěni do Prahy a zmocnili se Starého Města.³²⁵

Podle smlouvy mělo ubytování vojáků ve městě zůstat na starosti konšelům a nikoliv kvartýrmistrům saské armády. První noc po příchodu Sasů do Prahy bylo opuštěno od rozdělování kvartýrů, jelikož byla již tma a vojsko zůstalo ve stanech na ulicích a náměstích. Na Staroměstském náměstí se kolem radnice utábořilo saské jezdectvo. Měšťané museli saským vojákům přinášet potraviny. Jezdci, mezi kterými museli být i někteří z exulantů, prý dlouho do noci zpívali náboženské písně a rozjímali.³²⁶ Exulanti, kteří sloužili v saské armádě, nebo ji pouze doprovázeli, se pak svévolně zmocnili panských paláců a domů předních měšťanů, kde se ubytovali.³²⁷ Zabrali zejména domy předních císařských úředníků. Hrabě Thurn a saský plukovník hrabě ze Solmsu se ubytovali v paláci Pavla Michny z Vacínova. V domě purkmistra hor viničných Samuela Pruška z Pruškova se ubytoval Jiří Křinecký z Ronova, obsazeny byly i domy nejvyššího purkrabího Adama z Valdštejna, nejvyššího hofmistra Martinice, nejvyššího komorníka Talmberka, mincmistra Wolfa Vřesovce z Vřesovic i podkomořího Jeniška z Újezda. Vše se stalo bez vědomí saského velení a exulanti svým jednáním porušili kapitulaci smlouvu.

Zklamání připravil Pražanům císařský velící generál v Čechách don Baltazar hrabě de Marradas, který vytáhl 14. listopadu se svým vojskem z Tábora směrem na Votice a sliboval, že bude za dva dny v Praze. Ve Voticích se ovšem dozvěděl, že Sasové jsou již v Praze, a tak se stáhl zpět do Tábora. Později, 22. listopadu, byl v Budějovicích a pokusil se o postup k Miličínu, neustále nařikal na nedostatečné vojsko a úplnou opuštěnost od ostatních císařských jednotek i od bavorského kurfiřta Maxmiliána. Stejného dne psal Vilém hrabě Slavata Pavlu Michnovi hraběti z Vacínova, že Rudolf z Tiefenbachu a plukovník Kolowrat jsou prý s pěchotou a jezdectvem již v Čechách. Brzy je bude následovat také Gallas a je naděje, že nepřítel bude brzy vyhnán z Prahy a z Čech.³²⁸ Když se císařský maršál Rudolf z Tiefenbachu obrátil ze Slezska do Čech a táhl k Nymburku, přiblížil se Marradas k Benešovu, ale promeškal vhodný okamžik, aby se s Tiefenbachem spojil a couvl opět do Tábora. Neschopný generál prosil Albrechta z Valdštejna, aby se ho zastal proti jeho nepřátelům a špatně informovaným lidem, kteří se mu vysmívají kvůli jeho odjezdu z Prahy.

³²⁵ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4, Des Fours Valldštejnovi, u Bydžova, 17. 11. 1631.

³²⁶ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 921.

³²⁷ AMP, Sbírká rukopisů, rkp. č. 327, fol. 202v.

³²⁸ DBBTI V., No 124, s. 60. Vilém hr. Slavata Pavlu Michnovi z Vacínova, Vídeň, 22. 11. 1631.

Vysvětloval vévodovi, že byl nucen ustoupit kvůli nedostatku vojska. Síla pluků v Praze poklesla na 300 nebo 400 mužů a z pěti kompanií jezdeckva zbylo jen 300 jezdců. Často žádal o posily, ale nikdy žádné nedostal. S takovým počtem vojska nebylo možné bránit tak velké město. Prosil také, aby vhodně informoval císaře i knížete Eggenberga.³²⁹

Druhý den po obsazení Prahy psal Albrecht z Valdštejna maršálu Tiefenbachovi z Pardubic, že podle zprávy, kterou obdržel, se nepřítel nachází v Litoměřicích, v Ústí, v Mělníce a dalších místech a dosud nemá v úmyslu táhnout na Prahu. Vévoda nepochybuje, že Tiefenbach bude se svým vojskem brzy postupovat dále, a kdyby se přiblížil ku Praze, vzešlo by z toho mnoho dobrého a mohlo by se zabránit dalšímu postupu nepřitele.³³⁰ Valdštejn pak sděluje Marradasovi, že Tiefenbach postupuje s 5 nebo 6 tisíci jezdci a tisícem dragounů do Čech a má za to, že se obrátí na Prahu, kam směřuje se svými jezdci plukovník Des Fours. Nepochybuje, že pokud tento brzy postoupí a u Prahy se spojí s vojskem, vzejde z toho mnoho dobrého.³³¹

Po příchodu do Prahy se začaly množit excesy saských vojáků, a tak šli radní všech tří měst pražských k Arnimovi s žádostí, aby co nejdříve podepsal smlouvu o kapitulaci. Arnim byl v tu dobu právě na kázání v kostele sv. Salvátora, kde byly opět zahájeny luteránské bohoslužby, a tak městská delegace odešla s nepořízenou. Ubytování saských vojsk se protahovalo a vojáci se netrpělivě, s vyhrůžkami a s nemalým křikem dožadovali urychleného přidělení kvartýrů. Radní přidělovali jednotlivá místa liknavě a na základě protekce, aby někteří měšťané byli od ubytování saských vojáků zcela osvobozeni. Situace se změnila v okamžiku, kdy Arnim jmenoval Zikmunda z Wolfersdorfu generálním ubytovacím komisařem vojska, který nedbal na žádné body kapitulací smlouvy ani protekcionismus a rozdělával kvartýry jak do domů měšťanů, tak do domů konšelů i aristokracie. Jízda i pěchota se rozešli do vykázaných příbytků. Vojsko nutilo měšťany k placení vysokých kontribucí a k dodávkám velkého množství potravin. Měšťan Starého Města Jan Melcar píše svému synovi, písaři na Svijanech: *„O novinách tobě, synu můj, oznamuji, že nyní člověk soužený jsem, u svatého Petra v stodole mám dva polní trubače s šesti koňmi a osmi osobami, těm musím obrok na koně a jim jídla, pití, co oni chtějí i vína dávati, jen se bojím, aby mi se do stodoly nedobyli, ještě sem nic té letošní pšenice nevymlátil. V druhém domě mám osm mušketyrův, v Rysvejnovicz domě šest rejtářův, všem musím obrok, stravu dávati,*

³²⁹ *Tamtéž*, No 130, s. 62.

³³⁰ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4., Valdštejn Tiefenbachovi, Pardubice, 16. 11. 1631.

³³¹ *Tamtéž*, Valdštejn Marradasovi, Pardubice, 17. 11. 1631.

víš jací jsou soldáti nesyti, takže nyní sobě, kdyby to mělo na dlouze státi nevinšoval bych sobě na světě dále býti, nebo já nyní ve dne ani v noci pokoje užiti nemohu, jak jim není po jejich vůli málo třebaš na mně o půl noci přiběhnou a se mnou hastalují (?), aby nebyl tak tuhý regiment nad nimi držán, bojím se, že bych dávno již bez duše byl, ačli (?) já sobě ublížiti nedám a vím se, kde o ochranu utéci, a doma děkuji Pánu Bohu žádných soldátův nemám Nebo pan generálmaršalek jest všecky radní kvartýru osvobodil.“³³²

K tomu se ještě přidal nátlak ze strany navrátilších se exulantů, kteří přicházeli ve stále větším počtu do Prahy, vyhrožovali katolíkům, prohlašovali, že se budou ujímat svých statků.³³³ Také prý nabádali saské vojáky k nekřesťanskému utiskování katolických měšťanů.³³⁴

V pondělí 17. listopadu ráno se opět dostavila delegace radních k Arnimovi s tím, aby již konečně podepsal kapitulaci smlouvu. Arnim to slíbil, ale vyžádal si, aby v jejím textu byly provedeny jisté změny, které tam na Arnimův příkaz připsal staroměstský kancléř Jakub Včelín. Podle Čelakovského byly tyto změny provedeny na návrh důstojníků z řad exulantů.³³⁵ Smlouva pak byla zvonu přepsána a podepsána oběma zúčastněnými stranami. Změny textu byly následující: původní formulace, že uzavření kapitulaci smlouvy mezi Sasy a Pražany nemá být žádným způsobem na škodu jeho císařské milosti, byla vypuštěna a nahrazena v tom smyslu, že město se dává do ochrany saského kurfiřta a chce zachovat mír a pokoj. Bod, že vojáci se mají chovat klidně, neloupit a nevybíjet domy pokojných měšťanů zůstal nezměněn.³³⁶ Beze změn také zůstal bod o zachování výsad klášterů, kostelů a duchovních, kteří nemají být z klášterů, kostelů a jiných obydlí vyháněni, a nemá se proti nim nic podnikat. Tento bod musel být pro navrátilší se exulanty velikým zklamáním, neboť doufali, že se jim za pomoci Sasů podaří zvrátit náboženské poměry v zemi a budou se moci opět ujmout kostelů, ze kterých byli jejich duchovní vyhnáni v letech 1621 a 1622. Články o tom, že

³³² ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109) karton 56. Jan Melcar ze Starého Města synovi, Praha, 17. 11. 1631.

³³³ Starost o svůj majetek vyjádřil Vilém hr. Slavata v dopise ze dne 22. 11. 1631 Hendrichovi hr. z Kolowrat: „...*Nejhůře jest, smýšlím, že málo z nás se nachází, kteří jsme peníze nahotově sobě zachovali. A když bez statkův budeme aneb že statkové naši od lidu vojenského přátelského neb nepřátelského, aneb dokonce od lidu sedlského pohubeni budou, tehdy těžce nám přijde bez důchodův na hotovém živu býti. A odkud peníze dostávati?*“ J. JIREČEK, *Některé listy Viléma hr. Slavaty*, s. 83. O necelé tři měsíce později, 7. 2. 1632 píše Slavata opět Kolowratovi o škodách, které působí císařská armáda na pisatelových panstvích Telči a Jindřichově Hradci. *Tamtéž*, s. 83 – 84.

³³⁴ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 202v – 203r.

³³⁵ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace české r. 1631*, s. 924.

³³⁶ Čelakovský dodává, že formulace, že nemá nikomu na jmění a statek saháno býti „pod záminkou jakoukoliv“ bylo změněno na „nespravedlivým způsobem“, což dávalo právě v otázce nemovitého majetku exulantům možnost zmocnit se svých konfiskovaných statků, aniž by tak porušili text kapitulaci smlouvy. *Tamtéž*.

úředníci císaře a městští radní mají být zachováni při svých úřadech a nemají být obtěžováni kvartýrováním vojska ani poplatky na vojsko, naopak jim má být povolen volný pohyb po městě a mohou odcházet a přicházet do měst pražských bude Arnim respektovat jen v případě, že je uzná také kurfiřt. Je pravděpodobné, že v tomto případě to byli opět exulanti, kteří se snažili ovlivnit Arnima, aby tento bod byl z kapitulační smlouvy zcela vypuštěn. Důležitý byl bod, že ubytování zůstane v rukou městských rad zůstal beze změn. Také artikul, že Židé budou požívat zákonné ochrany, který si vymohli na saském vojevůdci představitele pražské židovské obce zaplacením značné částky peněz, zůstal v původní podobě. Arnim spolu s panem Janem Konrádem Kropfem smlouvu pozorně přečetl, pak ji podepsal a přitiskl k ní svoji pečeť. Jeden exemplář si ponechal, druhý čistopis předal pražským radním.³³⁷

Změněným textem smlouvy měl být zabezpečen klid ve městě a učiněn konec nadějím exulantů. Stalo se tak úředním aktem potvrzeným i saskou stranou prezentovanou podpisem saského maršála Jana Jiřího z Arnimu. Jestliže ubytování dosud zůstalo v rukách městských rad, nesmělo se sáhnout na kláštery, kostely a koleje, císařští úředníci byli ponecháni ve všech úřadech stejně jako městské rady všech tří měst, pak uznal saský vojevůdce stav věcí v Praze za stejný a nezměněný, jaký byl před jeho příchodem do Prahy. Učinil konec všem exulantským nadějím a snahám o změnu poměrů v hlavním městě i v zemi do podoby před rokem 1620.

Ne všechny body kapitulační smlouvy saské vojsko v praxi zachovávalo. Saští vojáci drancovali a loupili v domech bez překážek a zcela libovolně. Sám Arnim uznal, že nebylo v pražských městech jediného domu, který by nebyl vyplundrován jeho soldateskou. Movitý majetek byl zabavován pod záminkou, že se jedná o věci podezřelých lidí. Měšťané si šli pátý den po příchodu Sasů do Prahy stěžovat Arnimovi na chování vojáků, že jich mají nakvartýrováno v domech příliš mnoho, že po nich žádají víno a hořké pivo a vyhrožují, že také obsadí domy radních. Arnim slíbil, že soldatesku uklidní. Patriciátu také oznámil, že 20. listopadu přijede do Prahy saský kurfiřt s doprovodem a ubytuje se v paláci knížete z Liechtensteinu na Malostranském náměstí. Měšťané se tam měli dostavit a kurfiřta náležitě přivítat. Poté odjel do Litoměřic naproti svému pánovi, se kterým se za dva dny vrátil do Prahy.

³³⁷ Konečná verze kapitulační smlouvy, podepsaná a zpečetěná Arnimem viz také J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 132 – 133. Změny v textu smlouvy zde uvádí Beckovský poněkud jinak. Originál smlouvy s pečeti pražských měst, dnes poškozenými, SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.; Opis ÖStA Wien, HHStA, Kriegsakten, Oktober – Dezember und ohne Dat., 1631, karton 69.

Tato skutečnost znamenala další komplikace, neboť nyní museli měšťané vedle vojska, které neustále vyhrožovalo a žádalo přidělení lepšího ubytování a trvalý přísun piva, chleba a dalších potravin, živit a zásobovat i kurfiřta a jeho dvůr. To znamenalo další náklady a shánění úctyhodného množství i druhů potravin, neboť u saského dvora se hodně jedlo a pilo. Konšelům pražských měst bylo nařízeno, aby hned po příjezdu kurfiřta dodali do kuchyně množství potravin.³³⁸

Den před příjezdem Jana Jiřího I. a pátý den přítomnosti Sasů v Praze píše Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna: „...*A poněvadž chvála všemohoucímu Pánu Bohu města Pražská od nepřitele opanována nejsou, ani žádná příčina se poznati může, aby až posavad měl úmysl míti a směl se o to pokusiti, do týchž měst vtrhnouti a je sobě podmaniti...*“³³⁹ Zcela špatná Slavatova infomovanost byla zřejmě způsobena pomalým a nedostatečným poštovním spojením v této době. Omylů najdeme ve Slavatových dopisech podstatně více. Ve stejném listě radí: „...*vidí mi se, mé upřímné věrné zdání a radda v tom jest, aby Jich Msti páni místodržící do měst Pražských zase se navrátiti ráčili...*“³⁴⁰

Pražští konšelé se společně usnesli, že kurfiřta přivítat nepůjdou. Večer 20. listopadu jej ovšem s radostí vítali saští důstojníci a vojsko, obecný lid a exulanti, kterých byl v doprovodu kurfiřta také značný počet, včetně prezidenta stavovského direktoria Václava Viléma z Roupova a prominentního moravského politika a zemského hejtmana Markrabství moravského Ladislava Veleny ze Žerotína. Kurfiřt se se svým dvorem a doprovodem usadil v malostranském paláci knížete z Liechtensteinu, naproti kostelu sv. Mikuláše.

Druhý den po kurfiřtově příjezdu, 21. listopadu, k němu byla poslána delegace pražských radních, kterou vedli Jan Konrád Kropf a purkrabí Pražského Hradu

³³⁸ Jednalo se o dva krmné voly, 30 skopců, 10 jehňat, dva krmné vepře, telat tolik, kolik se jich jen může sehnat, šest krocanů a šest krůt, 20 domácích slepic, 15 hus, 4 kapouny, zvěřinu, ptactvo, kolik ho jen mohou sehnat, k tomu ještě deset kop vajec, sladké a kyselé zelí, bílou a žlutou řepu, tři centy másla, dva centy slaneho másla, jeden cent přepouštěného másla, kapry, štiky a jiné druhy ryb, které je možno sehnat, čerstvé, nasolené i uzené, šest sudů starého vína, dva sudy mladého sladkého vína, deset sudů bílého i hořkého piva a množství ostatních potřeb jako sýr, šest strychů pšeničné bílé mouky, 18 strychů hrubé mouky, zelí, jáhly, řípu, hrách, švestky, sušené višně, sušená loupaná jablka, hrušky; vše v dostatečném množství, rozmarýn, šalvěj, majoránku, ředkvičky, cibuli, petržel, cukr, mandle, hrozinky, olivy, citrony, lemony, rýži, olivový olej, perník a cukrovinky. Vedle toho všeho další potřeby do kuchyně jako ocet, sůl, dříví, uhlí, různé druhy svíček, smolnice, a také oves, seno, slámu, vše podle potřeby kurfiřtského dvora. Tyto požadavky působily konšelům velké starosti, neboť bylo třeba co nejdříve je splnit. J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 135.

³³⁹ J. JIREČEK, *Některé listy Viléma hr. Slavaty*, s. 81 – 82. Vilém hr. Slavata Adamovi hr. z Valdštejna, Vídeň, 19. 11. 1631. Byl Slavata opravdu špatně informován nebo jde z jeho strany o záměrné zamlčování skutečnosti?

³⁴⁰ *Tamtéž.*

Humprecht Račín z Račina, dále byli přítomni staroměstský primas František Cortesi z Peregrinu, Ondřej Leinholz, staroměstský kancléř Jakub Včelín, novoměstský primas Jiří Ješek, Bartoloměj Rottenberger, Jan Baptista Gallarda, malostranský primas Petr Kunc a Jan Wichman. Kurfiřt je po dlouhém čekání přijal v přítomnosti maršála Arnima a tajných radů pána z Miltic a dr. Timea. Radní jej žádali, aby potvrdil kapitulaci smlouvu, nechal ji vyhlásit svými heroldy v pražských městech a přísně nařídil, aby vojáci přestali drancovat a loupit v domech měšťanů a v jiných obydlích. Dále žádali, aby byla zmenšena pražská posádka a část vojska byla odvedena mimo Prahu, jelikož pražští měšťané pro dlouhodobou chudobu nemohou vyživovat v pražských městech skoro celou saskou armádu. V Praze je v zimním období nedostatek obilí, protože sedláci je kvůli tažení saského vojska v Čechách nemohli přivést do Prahy. Páni stavové a duchovní museli být živi z hotových peněz. Mnozí z nich nyní chodí po žebrotě. Mají také obavy z toho, že pokud bude v jednom domě ubytováno větší množství mužstva, může z toho vzejít nějaká epidemie, která by znamenala záhubu nejen Pražanů, ale i saské armády. Dodávali, že pokud by se část vojáků odstěhovala jinam, není třeba se v Praze obávat nějakých bouří a nepokojů. Kurfiřt byl také požádán, aby se za pražské měšťany přimluvil u císařského dvora, aby Pražané vzhledem k nastalé situaci neupadli v podezření ze zrady a nehrozila jim pokuta nebo konfiskace majetku. Na závěr žádali kurfiřta, aby je nepodezíral z toho, že by snad byli vinni tím, co se děje v říši a zdůraznili, že České království vždy bylo v dobrých a přátelských vztazích se Saskem.³⁴¹

Za kurfiřta odpověděl dr. Timeus, který prohlásil, že kurfiřt text smlouvy o kapitulaci ještě nečetl. Jakmile mu bude smlouva předložena, pozorně ji přečte a udělá vše, aby mohli být Pražané spokojeni. Arnimovi nařídil, aby se postaral o pořádek a nenechal vojáky loupit v domech měšťanů. Kurfiřt je také připraven vyzvednout část armády z Prahy a přesunout vojáky do jiných mimopražských kvartýrů, neboť chce Pražanům ukázat, že přišel do Čech ne jako nepřítel, nýbrž jako přítel a chce Českému království dopomoci k dávno toužebně očekávanému míru. Také uklidňoval měšťany, že budou pojeti do textu mírové smlouvy a nemusí se obávat žádných trestů a pokut ze strany císaře.³⁴²

O tři dny později, 24. listopadu, podepsal kurfiřt kapitulaci smlouvu o vzdání Prahy, kterou ovšem nehodlal dodržovat.

³⁴¹ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 118r – 118v.

³⁴² *Tamtéž*, fol. 118v – 119r.

Měšťané si spočítali, že pokud by měli platit jen na tři pluky, znamenalo by to sehnat částku ve výši 46 664 říšských tolarů měsíčně. Prosili o zmenšení posádky ze šesti na tři pluky a o snížení taxy, což ze strany Sasů nebylo vůbec akceptováno. Radní odhadli počet vojska ve městě na 8 000 mužů a k tomu ještě asi 13 000 koní a prohlásili, že naprosto nejsou s to sehnat tolik peněz pro vojsko, krmiva a slámy pro koně.³⁴³ Saský plukovník Joachim von Schleinitz, který chtěl prokázat dobrou vůli, tedy nařídil, aby každý z důstojníků směl mít u sebe jen určitý počet koní stanovený podle své hodnosti: plukovník nejvýše 15 koní, podplukovník 8, nejvyšší strážmistr 6 a hejtman s přidělenými úředníky nejvýše 12 koní. Pražané vedle své žádosti o to, aby byla vojenská posádka v Praze zmenšena, také žádali Arnima, aby byla ustanovena pevná finanční částka, kterou by měli každý týden odvádět na vyživování vojska.

Arnim konšelům sdělil, že zkontroloval městské hradby, které našel ve velmi špatném stavu, a nařídil jim, aby je nechali opravit. Snížení počtu vojska ve městě rázně odmítl s argumentem, že opevnění Prahy je ve velmi špatném stavu, a proto posádka ve městě musí zůstat v tak velkém počtu a nemůže být zmenšena, neboť není snadné tak velké a rozlehlé město jako je Praha bránit. Také generál polní zbrojmistr Johann Melchior von Schwalbach se přimlouval u kurfiřta, aby bylo Pražanům nařízeno, aby najali 1200 dělníků s motykami, lopatami, rýči a sekerami a opatřili také 400 koleček a 200 nosítek na nošení zeminy i 400 prken a tisíc hřebíků, aby mohly být provedeny nejnnutnější opravy hradeb a náspů. K dělníkům měli být dáni dozorcí a písaři, kteří se starali o rozdělování mzdy. Pražané měli na tyto dělníky vydat měsíčně 7268 zlatých.³⁴⁴

³⁴³ Čelakovský uvádí, že v tu dobu bylo v Praze šest pluků pěchoty, tj. asi 18000 mužů a 8000 jezdců se zhruba 13000 koňmi. J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 116. V italském Slavatově kopiáři je úryvek z dopisu z Prahy ze dne 27. 11., ve kterém se píše, že síla posádky je asi 3000 pěších a 500 jezdců pod velením hraběte ze Solmsu a barona Hofkirchena. Solms velí praporci pěchoty na Pražském Hradě. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109) karton 56. Aus dem Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg – original italienisch. K tomuto prameni viz Zdeněk KALISTA, *Slavatovský italský kopiář*, in: JSH 35, 1966, s. 193 – 198.

³⁴⁴ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 146 uvádí velmi zajímavou informaci, že má být opatřeno také: „...dva tisíce malých plechových známek v velikosti českého groše, tři sta jiných plechových známek v velikosti jednoho říšského tolaru; každá pak taková známka musí být znamením Nro. 10 znamenána.“ Z numismatického hlediska se jedná o vzácný doklad existence raných nouzových známek, tolik později rozšířených v 19. a na počátku 20. století. K činnosti pražské mincovny v době přítomnosti Sasů v Praze viz Lubomír NEMEŠKAL, *Materiál k saskému vpádu r. 1631 v archivu pražské mincovny*, Zápisky katedry československý dějin a archivního studia FF UK, č. 1, 1956, s. 35 – 37.; TÝŽ, *Pražská mincovna v době saského vpádu roku 1631–1632. Příspěvek k charakteru saského vpádu do Čech*, ČNM 125, 1956, s. 146 – 161.

Konšelé namítali, že na opravy nemají dělníky, ale vinaři v pražském okolí, kterých bylo na 700, by mohli být posláni k opravám hradeb. Purkmistr dal vinaře obeslat, aby se dostavili k opravě městských hradeb, ale žádný z nich nepřišel.

Arnim odevzdal 27. listopadu radním následující požadavky a pravidla určená vojsku: za prvé bylo nařízeno, aby všichni saští vojáci, vyšší i nižší důstojníci a vojsko byli spokojeni s tím, co jim Pražané dávají. Pokud by žádali něco navíc, budou potrestáni. Za druhé bylo nařízeno, aby žádný saský důstojník nevybíral od měšťana, u kterého je ubytován, kontribuce. Za třetí, pravomoc vyjednávat se stavy a měšťany o poplatcích má mít pouze velící důstojník v Praze, který nařídil, aby stavové dávali každý týden na jeden pluk pěchoty následující částky: plukovníkovi 170 říšských tolarů, podplukovníkovi 40 říšských tolarů, nejvyššímu strážmistrovi 20 tolarů, kvartýrmistrovi 13 tolarů, strážmistrovi 10 tolarů, soudci 10 tolarů, soudnímu písaři 2 tolarů 12 grošů, soudnímu šikovateli 2 tolarů a jeho zástupci 1 tolar, devíti přísežným soudcům každému půl tolaru, sekretáři pluku 6 tolarů, polnímu kaplanovi 8 tolarů, plukovnímu lékaři 5 tolarů, zásobovateli 6 tolarů, vozmistru 5 tolarů, profousovi 8 tolarů 18 grošů, jeho zástupci 3 tolarů, dvěma trabantům každému 1 ½ tolaru, žaláříkovi 1 tolar 12 grošů, mistru popravnímu 3 tolarů 12 grošů, šikovateli nad houfem 2 tolarů, plukovnímu bubeníkovi 1 říšský tolar. Na každou korouhev mají stavové a pražští měšťané každý týden odvádět: kapitánovi 45 říšských tolarů, poručíkovi 12 tolarů, praporečnickovi 9 tolarů, rotmistrovi 4 tolarů 12 grošů, písaři 3 tolarů, vozkovi 3 tolarů, ubytovateli 3 tolarů, lékaři 2 tolarů 12 grošů, dvěma šikovatelům každému po 2 ½ tolaru, třem kaprálům každému 2 tolarů, třem bubeníkům každému 1 ½ tolaru 12 grošů, pištcí 1 tolar 12 grošů, biřící 1 tolar 12 grošů, dvaceti svobodníkům každému 1 tolar 18 grošů, 72 pikenýrům každému 1 ½ tolaru, 108 mušketýrům každému 1 tolar a 6 grošů. Za čtvrté, žádný měšťan nebude povinen dávat důstojníkovi nebo vojákovi víc než jen postel, svíčku, sůl a dříví. Každý z důstojníků i vojáků má vystačit s ohněm a světlem hospodáře. Za páté, kdyby důstojníci měli u sebe nějaké lidi propuštěné ze služby, pak je mají živit oni a nikoliv měšťané. Za šesté se přísně zakazuje, aby si žádný z důstojníků přisvojoval k již přidělenému ubytování nějaké další, dával jakoukoli ochrannou stráž, jedině v případě, že by o ni sám požádal, pak ale nemá kvůli ní požadovat ke svému stolu něco navíc. Za sedmé, nikdo nemá nic protimyslného činit duchovním osobám, nemá jim ukládat vymyšlené daně, nijak je obtěžovat, nemá jim klást překážky v jejich modlitbách a duchovních službách, jinak bude přísně potrestán na hrdle. Za osmé, Pražané nejsou povinni žádnému důstojníkovi, vojákovi ani nikomu

z houfu doprovázejících osob, ať už pěšímu nebo jezdci, dávat jídlo, pití, krmivo pro koně, přípravek nebo něco jiného nebo pouze v případě, že by za to dotyčný dobře zaplatil nebo se prokázal příslušným listem saského kurfiřta. Za deváté, domy knížat, pánů a rytířů, pro uvarování běhu nepřátelského, musí být od Sasů chráněny, aby se jim nic škodlivého nestalo a mají být osvobozeny od veškerého ubytování vojska. Za desáté se pod přísným trestem a podle provinění i pod ztrátou hrdla zakazuje vztáhnout ruku či nějak týrat nebo bez velmi vážné příčiny věznit osoby z panského stavu, zemského či jiného komisaře, osoby urozené, ani žádného úředníka, měšťana nebo správce. Za jedenácté, žádnému jezdcovi ani pěšákovi není dovoleno bez vědomí a písemného povolení jeho velitele opouštět vykázaný kvartýr. Za dvanácté, žádný voják nesmí pocestnému, který by přišel do míst obsazených naším vojskem vyřizovat své záležitosti, činit nějaké překážky, nemá na něm žádat žádnou daň nebo mu činit cokoliv protimyslného. Za třinácté, každý saský důstojník má držet ochranou ruku nad všemi lidmi pracujícími na polích, lukách nebo jinde, aby se jim nečinila žádná překážka od saských vojáků při jejich práci. Za čtrnácté, žádný z důstojníků, ať je to kdokoliv, ať se neodvažuje přirážet na jakékoliv zboží byť i nejmenší clo, nemá činit vrchnostem ve vybírání cel a v jejich záležitostech žádných překážek, ale má být k vybírání cel a k jiným užitečným věcem veškerým způsobem nápomocen. Za patnácté, cokoliv zde chybí, co by posloužilo k dobrému vojenskému pořádku, o to se mají naši plukovníci a ostatní důstojníci pečlivě starat, aby všichni vojáci vždy a všude zachovávali řád a pořádek. Na závěr je doplněno, že kdokoliv by proti zde uvedeným bodům nebo proti dobrému vojenskému pořádku něco protivného svévolně činil, má být podle svého provinění potrestán bez ohledu na to, o koho se jedná. Jestliže by pak nějaký z důstojníků nebo vojáků některému obyvateli tohoto království učinil nějakou škodu, bude povinen tuto škodu nahradit. Podle toho bude nyní každý vědět, jak se má chovat. Text stvrdil Arnim svým podpisem a pečeti.³⁴⁵

Mezitím oznamovali čeští místodržící Tillymu do říše, že saský kurfiřt se nyní nachází v Praze a navrhuje, aby Tilly využil kurfiřtovy nepřítomnosti k vpádu do Saska. Také sdělují, že doručitel dopisu, rytmistr Isaak von Brandenstein zpraví adresáta o situaci v Čechách, o postupu nepřítele, o bojových jednotkách a jejich pohybech v zemi.³⁴⁶

³⁴⁵ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 142 – 145. Požadavky byly sepsány 26. listopadu. Přiřazení soudobých ekvivalentů k dobovým vojenským hodnostem není vždy zcela jednoznačné.

³⁴⁶ DBBTI V., No 131, s. 62. Místodržící v Čechách Johannu Tillymu, České Budějovice, 28. 11. 1631.

Staroměstský primas spolu s Janem ml. Petráčkem z Vokounštejna, staroměstským kancléřem Jakubem Včelínem, Matějem Millerem a dalšími měšťany z pražských měst začali opět vyjednávat se Sasy a 3. prosince navrhli, aby bylo z města posláno pryč alespoň jezdecktvo, ale nesdělili, kolik by podle nich mělo ve městě zůstat pěchoty, jen vypočítali, že kdyby zůstalo 40 praporců, museli by platit 60 480 tolarů měsíčně, tedy 15 120 tolarů týdně a k tomu ještě plat na generální štáb. Prohlásili, že je to příliš mnoho a tolik dát nemohou. Žádali Arnima, aby zabránil vojákům u městských bran okrádat venkovany, kteří dopravují do Prahy potraviny a různý dobytek, protože z nedostatku potravin vzniká velká drahota a obecný lid už tak trpí hladem. To, co si sedláci přivezli do Prahy do bezpečí, jim bylo pobráno vojskem. Je také nedostatek ovsy a sena pro množství koní ve městě. Vojáci neoprávněně žádají od měšťanů víno, pivo, jídlo a krmivo pro koně a také peníze, což jim Pražané nejsou povinni dávat. Žádali také Arnima, aby rozhodl, kolik pěchoty má zůstat v pražských městech s tím, že když bude vojáků příliš mnoho, hrozí nebezpečí vzniku epidemie.

Arnim na tyto žádosti odpověděl dost neurčitě, pouze slíbil, že nechá ve městě jen 4 pluky místo šesti, pro které ale žádal původně ustanovený plat 15 120 tolarů týdně. Ve čtvrtek 11. prosince skutečně jízda a část pěchoty z Prahy odešly. Arnim povolal k sobě radní a ptal se jich jak se hodlají nyní zachovat. Vyzval je, aby se již společně nějak dohodli na tom, kolik budou platit na zbylé vojsko v pražských městech, neboť se měšťané pořád jen vymlouvají na to, že nic dát nemohou.³⁴⁷

Konšelé argumentovali, že na čtyři pluky by vycházelo platit téměř 16 000 tolarů týdně, tolik však že platit nemohou, protože Praha nemá žádné důchody a ani poddané, jako například říšská města. Ani u měšťanů a ani u stavů nelze sehnat tolik peněz na požadované kontribuce. Argumentovali, že vyměřená kontribuce se týká celého království, ale to je již tak zničené, že by peníze stejně nemohli sehnat. Měšťané žádali, aby na nich nebyla požadována taková suma a navrhovali, že budou čtyřem plukům dávat Arnimem požadovanou taxu a sice v naturáliích: pivo, chléb a maso. Ohledně důstojníků a vysokých vojenských úředníků navrhovali, aby byli měšťané rozlosováni a

³⁴⁷ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 154. Arnim prý radním řekl: „*Poněvadž dle moje přípovědi jízdné vojsko J. Mti kurfiršta saského, na můj rozkaz již z Měst pražských táhne a jak by vojsko pěší, jehož čtyry regementy jsau, v těchto pražských Městech pro jich obranu pozůstávající, opatřeno býti mělo, od pánův Pražanův dosavad věděti nemohu; jestli vy páni nemůžete mně danau přípověď zdržeti, také já nemohu mau přípověď vám zdržeti. Nevím, zdaliž toho království ten obyčej jest, že co jeden druhýmu připovídá, to se zdržeti nemá. Medle páni, nezdržujte mne a sneste se, co chcete na tu vám oznámenau taxu dávatí? Já vám již předešlých dnův oznámil jsem, co chci míti a vy naproti tomu, že s to býti nemůžete, se vymlouváte a nic podáváte, tak nikdá se nesmluvíme! Sneste se na něčem již jednau, abychom to skoncovali.*“

k nim se připojili i majitelé panských domů, včetně těch, kteří mají od Arnima salvu guardii a společně se tak pokusili dostát svým povinnostem a poskytnout ubytování. Arnim byl s takovým návrhem spokojen a slíbil, že bude sepsáno, kolik čeho se má dávat vojsku ke stravě. Dodal, že ale neví, zda s tím budou důstojníci spokojeni. Rezek poznamenává, že je pravděpodobné, že konšelé si Arnima naklonili nějakým úplatkem.³⁴⁸

Dalšího dne, ve čtvrtek 4. prosince, přišel na staroměstskou radnici Arnimův sekretář a žádal okamžité vyplacení 2 000 tolarů. Radní odpověděli, že pro velkou bídu nemohou takové peníze rychle zaplatit. Celou záležitost musí předložit většímu počtu městských úředníků. Bylo jim vyhrožováno, že pokud požadované peníze nesloží, bude jim odebrána maršálem ustanovená salva guardia.

Netrvalo však příliš dlouho a zmenšená posádka byla opět doplněna množstvím vojáků. Plukovník Schleinitz konšelům oznámil, že musí vložit do Starého Města 25 praporů pěchoty, na Nové Město 4 000 pěšáků a na Malou Stranu 7 setnin pěchoty a 1000 jezdců. Dne 14. prosince přitáhla jedna část vojska a zbytek následoval 17. prosince.

Vojenské jednotky vstupovaly do města a opouštěly Prahu podle potřeby. Rozmluva konšelů s Arnimem neměla žádný účinek. Vojsko se chovalo pořád stejně zle. Domy byly drancovány, bořeny, obyvatelstvo vyjídáno a všemožným způsobem týráno. Text smlouvy předložené 15. listopadu už přestal být pro soldatesku závazný a ta si dělala, co chtěla. Na námitky bylo odpovězeno, že Tilly se v Sasku nechoval o mnoho lépe. Přesto se Arnim snažil o částečné dodržování disciplíny. Vzhledem k velkým útiskům a nářkům přednesených ze strany Pražských měst na důstojníky a vojáky, kteří prohledali téměř všechny domy, vše násilím otevřeli a tam nalezené sebrali, při čemž se děly zcela neospraveditelné věci, což nakonec zapříčinilo veliké nepřijemnosti, vydal Arnim 3. prosince přísný rozkaz všem vojákům, aby každého v jeho domě a jeho majetek ponechali na pokoji, tím méně pak něco násilím otevírali nebo pobrali. Důstojníci mají tento rozkaz sdělit svým podřízeným a jsou povinni poskytnout ochranu každému proti zmíněnému nebo jinému násilí. Každý bude potrestán podle svého provinění vysokým trestem, dokonce i trestem smrti.³⁴⁹ Vojáka, který zabil jednoho měšťana, nechal saský maršál zastřelit.

³⁴⁸ A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 106.

³⁴⁹ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

Již dříve 24. listopadu předložil Joachim von Schleinitz nový seznam toho, co mají Pražané dodávat ke kurfiřtskému stolu každý týden.³⁵⁰

Když si konšelé seznam přečetli, ihned běželi ke Schleinitzovi prosit, aby něco slevil, že takové věci a v takovém množství dát nemohou. O tom Schleinitz nejprve nechtěl ani slyšet, ale když mu konšelé nabídli nějaký „dar“, tedy úplatek, snažil se jim vyhovět a přimluvit se za ně. Jimi napsanou žádost o zmírnění dodávek potravin nechal prostřednictvím Arnima poslat kurfiřtovi. Ten si žádost přečetl a stěžoval si na Pražany, že mu ničeho dobrého nechtějí popřát. Zdá se, že Schleinitz slíbený úplatek zřejmě neobdržel, protože po několika dnech z Prahy odjel a konšelé museli každý týden odvádět požadované potraviny.

Kurfiřt se také zmocnil všech královských důchodů a regálů, které byly odváděny z hlavního města císaři jako českému králi. Jeho počínání zdůvodnil Joachim von Schleinitz tak, že jeho cesta do Čech, podniknutá za tím účelem, aby ochránil pražská města a uzavřel mír s císařem, byla velmi nákladná.³⁵¹ Bral tedy vše, co šlo.

³⁵⁰ Bylo požadováno: 4 kusy vysoké zvěřiny, 6 srnců, 24 koroptve, 30 divokých kachen, 4 bažanty, 6 kop ptáků, 7 polských volů, 18 skopců, 6 krmných vepřů, 7 telat, 40 beránek – vše zabitě, stažené a se všemi droby. Dále 2 centy špeku, 25 krocanů a krůt, 60 krmných hus, 30 kapounů, 120 slepic, 20 kop vajec, 2 centy štik, 6 centů kaprů, 2 centy okounů a karasů, 7 kop naložených a uzených pstruhů, 36 konví různých druhů drobných rybiček, 1 tunu slanečků, 4 soudky říčních mihulí, 20 kop šneků, 6 centů slanečního másla, 6 centů přepouštěného másla, 30 konví zčerstva soleného másla, 50 konvic smetany, 100 konvic mléka, 1 cent českého sýra, 2 centy jiného drobného sýra, ½ centů holandského sýra, 1 libru tlučeného šafránu, 10 liber mletého zázvoru, 3 libry celého zázvoru, 8 liber mletého pepře, 2 libry celého pepře, 2 libry mletého hřebíčku, ¼ libry celého hřebíčku, ½ libry mleté skořice, 6 lotů celé skořice, 2 libry muškátového květu, 4 loty muškátových kuliček, ½ centu kanárového cukru, ½ centu sprostšího cukru, ¾ centu dortové mouky, 12 liber mandlí, 1 cent kaštanů, 12 liber velkých rozinek, 12 liber malých rozinek, 24 citrónů, 20 pomerančů, 70 velkých limonů, 8 liber kaparů, 6 pinet olivek, 2 velké kusy perníku, 3 tucty velkých perníčků, 6 tuctů malých perníčků, 12 liber prunelek, 12 liber datlí, 10 liber mandlí ve skořepinách, 16 liber různých druhů ořechů, 16 liber fíků, 16 liber svatojánského chleba, 4 libry čerstvých piňolů, 2 centy suchých švestek, 20 liber rýže, 10 liber norimberských krulek, 400 oplatek, 12 liber dřevěného oleje, 4 libry skořice, mandle, koriandr, anýz, feníkl a jiné druhy koření, 4 libry Barbares perníčků, 4 libry Manus Christi, 4 libry císařského chleba, 12 krabiček kdoulového lektvaru, 4 tucty malých marcipánů, 2 tucty velkých marcipánů a další sladkosti, zavařeniny a konfekty pro kurfiřtský stůl. K tomu ještě ¼ centu sušených višní, 1 strych hrachu, půl korce jáhel, korec ječných krulek, korec pšeničných krulek, cent loupáných sušených jablek, cent loupáných sušených hrušek, ¼ centu kyselého zelí, hlávkové zelí, bílou řepu, mrkev, ředkev, cibuli, modrou a bílou kapustu, červenou řepu, rozmarýn, majoránku, šalvěj, petržel a jinou zeleninu. Také pěkná čerstvá jablka, hrušky, mišpule a jiné ovoce na stůl a do kuchyně v dostatečném množství, 6 věder vinného octa, 6 věder pivního octa, 12 konvic růžového octa, 4 větele soli, 4 sudy dobrého rýnského vína, 4 sudy dobrého českého vína, 14 sudů ječného piva, 28 větelů pšeničného piva, 14 korců pěkné pšeničné mouky, 42 korců hrubé mouky, 6 loktů ručníků, 70 voskových svíček, 100 panských voskových svíček, 90 malých voskových loučí, 60 smolnic, 4 centy lojových svíček, z toho dva centy velkých a dva centy prostředních, suché dříví a dřevěné uhlí a další potřeby pro služebnictvo. J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 139 – 141.

³⁵¹ Schleinitz si nechal zavolat pány radní, kterým údajně měl sdělit, že: „*Poněvadž J. Mř. kurfiršt, pán můj milostivý, s velkau autratau pro spomožení Městům pražským a pro učinění pokoje s J. Mtí Cskau do těch Měst pražských přijeti ráčil, nelitující on velkých autrat svých, a tak nyní musí on sahnauti k tomu, co se kde nachází; poněvadž pak staroměstštípani radní 750 beček soli z císařské pražské solnici vzali a je speněžili, aby ty peníze do kasy kurfirštské co nejdříve složití hleděli.*“ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 151 – 152.; AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 206v – 207r.

Peníze získané za prodej soli z císařské solnice putovaly do kurfiřtské pokladny, na vojsko, opravu hradeb, Arnimovi, knížeti z Altenburgu a kurfiřtské kuchyni. Pražští radní proti tomu měli řadu námitek, ale ne příliš dlouho, neboť jim Schleinitz pohrozil, že pokud budou dělat problémy a nevyplní kurfiřtovu vůli, vloží do jejich domů 1 000 jezdců. Císařští výběřčí vinného a pivního tácu Antonín Binago a František Chiesa uprchli z Prahy a ve městě zůstal jen jejich písař Jan Litovský.³⁵² Tomu Schleinitz nařídil, aby odváděl veškeré poplatky z vína i piva do kurfiřtské pokladny. Sám kurfiřt rozkázal Litovskému a Matěji Hoffmanovi za svého pobytu v Praze 13. prosince, aby uvedli do pořádku záležitosti svého úřadu, měli stálý a dobrý přehled o úřadu případných obvyklých poplatcích z veškerého navařeného piva a peníze odevzdávali každý týden kurfiřtskému vojenskému výběřčímu Christianu Cuvellierovi. Mají nechat vařit pivo a stáčet víno a prostřednictvím dozorce dávat bedlivý pozor na to, aby nebyly používány nějaké podloudné způsoby nebo něco zatajováno. Mají být zanecháni ve svém úřadu.³⁵³ Konšelé měli zakázat všem právovárečnickům vařit pivo do té doby, dokud nevyrovnají své dluhy vůči úřadu pivního tácu. Tyto dlužné peníze měly být odvedeny do kurfiřtské pokladny. Kurfiřt se za ně hodlá přimluvit u císaře, aby nebyli nijak trestáni. Dále byl uložen poplatek z mlýnských kol a po kraji byla vybírána cla a různé druhy kontribucí.

Dne 15. prosince bylo měšťanům jménem kurfiřta oznámeno, že mají odvést vojsku 600 strychů žita, neboť nyní je pro něj třeba dostatek obilí. Měšťané odpověděli, že v žádném případě nemohou odvést tak velké množství.

Stejného dne sděloval z Tábora hrabě Marradas místodržícím do Českých Budějovic, že již před dlouhou dobou přednesl císaři dva návrhy, jakým způsobem osvobodit Prahu a vyhnat Sasy za asistence posil. Dosud však neobdržel žádnou odpověď.³⁵⁴

Radní napsali Schleinitzovi dopis, zda by mohli ze solnice vzít 250 beček soli a ty prodat, neboť utržené peníze za předchozí již dávno utratili, zejména pro kurfiřtskou kuchyni. Na to jim měl Schleinitz vztekle odpovědět: *„Není tomu tak, neboť kurfiřt na svůj vlastní groš vždycky zde trávil, také dosavad trávil; jenom ať Pražané z soli utržený peníze složejí, což jestli se nestane, jistě všem konšelům i těm, kteří salvu kvardií mají, tisíc koní do jich domův vložití poručím. Také poněvadž řeka Vltava již zamrzati*

³⁵² Jaroslava MENDELOVÁ, *Rada Nového Města pražského v letech 1600 – 1650*, in: PSH 29, 1996, s. 82 – 83. Byl úředníkem vinného a pivního tácu a jako jeden z mála císařských úředníků neutekl z Prahy.

³⁵³ SHStA Dresden, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc 10838 No 560 Das kurfürstliche Bier und Wein decem in Böhmen betr. 1631 – 1632. Kurfiřt Janu Litovskému, Praha, 13. 12. 1631.

³⁵⁴ V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války*, s. 286. Marradas českým místodržícím, Tábor, 15. 12. 1631. Regest s doplněnou vlastnoruční poznámkou Marradase v italštině: DBBTI V., No 135, s. 63.

*počíná a z Vltavy-Tejna sůl se do Prahy nebude mocti dodávati, aby Pražané ty bečky, jichž se v solnici ještě přes pět tisíc nachází, rozlosovali a na každý dům jednu bečku, na některý více, zvlášť na hostinský domy, také na mydláře i na kuchaře po 10 bečkách, jak kterýho živnost jest, uložili, prodali a peníze za tu sůl do komory kurfirštské odvedli...*³⁵⁵ Konšelé odpověděli, že se o této věci musí poradit s ostatními a druhý den saskému komisaři sdělili, že nemohou sousedům sůl rozprodávat, protože je to záležitost císařských důchodů. I tak je sůl příliš drahá a měšťané si ji pro velkou chudobu nemohou koupit. Každý ji kupuje pro svoji potřebu za málo peněz od solnařek. Dříve je kupci vozili i mimo Prahu, ale tato živnost je nyní zastavená, kvůli překážce v podobě obsazených cest saskými vojáky. Kdyby i mimopražští kupci měli volnou cestu do měst pražských a vojáci nedělali potíže, pak by se sůl ze solnice mohla dobře a rychle prodat.

Samotná kurfirštská armáda na tom byla poměrně špatně. Někteří důstojníci radili, aby byl počet vojska neustále ze Saska doplňován a vojsko dobře připraveno, ale jednalo se pouze o teorii. Vavřinec z Hofkirchen, Arnošt z Anhaltu a Dietrich von Taube obdrželi od kurfiršta patenty, aby verbovali vojsko. Dne 2. prosince byly takové patenty rozdány mezi všechny plukovníky a každému z nich byl určen verbovací okres, kde má svůj pluk doplňovat. Některé z těchto krajů ovšem nebyly v držení saského vojska a Sasové by je museli teprve obsadit svými vojáky. Verbovní patenty platily pouze k verbování na území Čech a nikoliv v Sasku. Samotný výsledek verbování byl dost špatný, neboť vojáků bylo v Čechách málo a se sedláky se nedalo počítat, protože ti by jen plundrovali ve svém nejbližším okolí a často by jakoukoliv spolupráci se Sasy odmítli. Snaha doplnit saskou armádu tak byla zcela neúspěšná. Vázlo i zásobování pražské posádky.

Nepříliš aktivní císařský generál Marradas zůstal celé týdny ve svém hlavním stanu v Táboře. Dne 7. prosince sdělil místodržícím, že má zprávy z Prahy o tom, že mnoho saských jezdců a pěšáků s osmi děly vytáhlo z Prahy ven Strahovskou branou na Bílou Horu. Nelze zjistit a není jasné, zda Sasové chtějí napadnout přicházející posily císařských nebo se vydat na pochod k Plzni. Marradas vyslal dvě komanie Chorvatů s rozkazem, aby se spojili s jízdou určenou k obraně Plzně nebo s jednotkami, které přicházejí jako posily. Také mu bylo sděleno, že Sasové odtáhli ze Zbraslavi a

³⁵⁵ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 153.

z Brandýsa. Na obou místech nechali jen několik vojáků jako salvu guardii.³⁵⁶ Proč této situace Marradas nebo někdo jiný z císařských velitelů nevyužil? Byl snad nějaký závažný důvod k tomu, aby ze strany císařských nebylo nic podniknuto?

Situace v Českém království byla samozřejmě znepokojující i pro obyvatele rakouských zemí. Ludvík z Kuefsteinu píše 9. prosince z Lince plukovníkovi Vilému Wratislavovi z Mitrowicz, že zpočátku nechtěl vůbec uvěřit tomu, že sám saský kurfiřt je v Praze, neboť pak v takovém případě dal zřetelně najevo svoji oficiální účast na celém dění. Pisatel se domníval, že celá akce byla připravena Bernardem vévodou sasko-výmarským a některými exulanty.³⁵⁷

Dne 16. prosince, den poté, co Valdštejn přijal provizorní velení nad císařskou armádou, opustil Prahu Jan Jiří I. Spolu s kurfiřtem odjel do Drážďan i Václav Vilém z Roupova, Zdeslav Hrzán z Harasova a mnoho jiných exulantů. V ten den odevzdal kurfiřt malostranským originál podepsané kapitulací smlouvy, kterou ovšem saské vojsko v některých bodech nedodržovalo.³⁵⁸ Maršál Arnim doprovodil kurfiřta do Litoměřic a pak se vydal do rakovnického a žateckého kraje.³⁵⁹

Na místě Arnima převzali velení pražské posádky plukovníci Vavřinec z Hofkirchen a Jan Jiří hrabě ze Solmsu.³⁶⁰ Ti dostali instrukce, jak se mají starat o dodávky proviantu pro vojsko a jakým způsobem mají bránit město v případě nebezpečí. Hejtman Pražského Hradu, kterého nechali Sasové ve funkci, obdržel od kurfiřta rozkaz, aby ze zbrojnice, ze sbírek císaře Rudolfa II. a z královských komnat

³⁵⁶ V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války*, s. 283 – 284. Marradas českým místodržícím, Tábor, 7. 12. 1631.

³⁵⁷ *Tamtéž*, s. 284. Ludvík z Kuefsteinu nejvyššímu Vilémovi hr. Vratislavovi z Mitrovic, Linec, 9. 12. 1631.

³⁵⁸ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 206r – 206v.

³⁵⁹ Vilém hr. Slavata píše Adamovi hr. z Valdštejna, že z Berouna přinesl posel Matyáše Gallase zprávu z 22. prosince o tom, že saský kurfiřt opustil Prahu a zanechal ve městě posádku. Arnim doprovodil kurfiřta až do Litoměřic a pak se prý vrátil zpět do Prahy. DBBTI V., No 139, s. 64. Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna, Vídeň, 21. 12. 1631. Jan Jindřich Chanovský, úředník zemského soudu, píše, že Sasové vytáhli z Prahy, protože kurfiřt dostal zprávu, že do Saska vpadlo vojsko. Domnívá se, že z Prahy neodešli s prázdnou. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109) karton 56. Kopie dopisu, Jan Jindřich Chanovský, Rabí, 18. 12. 1631. Valdštejn píše dne 27. 12. 1631 ze Znojma císaři, že se dozvěděl, že kurfiřt odjel z Prahy do Drážďan. Arnim také opustil Prahu a odebral se do Žateckého a Litoměřického kraje, aby tam kvartýroval vojsko. Prahu obsadil dvěma pluky pěchoty a nějakým jezdecktvem. Hermann HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins 1630 – 1634*, Band II., in: FRA 64, Wien 1912. No 486.

³⁶⁰ Tiefenbach sděluje Valdštejnovi, že kurfiřt odjel s většinou vojska z Prahy, nechal tam pouze vojsko hraběte ze Solmsu, zemskou hotovost a 800 jezdců, kterým velí plukovník Hofkirchen. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109) karton 56. Tiefenbach Valdštejnovi, Chlumeck, 23. 12. 1631.

pod trestem smrti ničeho nevydával a ani nikomu nedovolil, aby si sbírky prohlédl.³⁶¹ Druhého dne po odjezdu kurfiřta, 17. prosince, žádalo vojsko na Hofkirchenovi nové ubytování a radní museli shánět pro domácnost pražského velícího plukovníka postele, ubrusy a další vybavení.³⁶²

Jelikož kurfiřt chtěl být po dobu své nepřítomnosti v Praze neustále informován o dění nejen v zemském hlavním městě, ale i v celé zemi, nechal obnovit poštovní spojení mezi Prahou a Drážďany a rozkázal poštmistru Chrisitanu Hauptvogelovi, aby jej podle následujících pěti bodů zřídil: 1. Jeden posel má být v Hellendorff nebo v Petrovicích, jeden v Zálezlicích u Mělníka a jeden ve Wertensdorfu (?) a každému má být dáno 1 ½ tolaru týdně. 2. Zmíněný poštmistr je povinnen zřídít a vypravit odtud (pozn. z Drážďan) posly dvakrát týdně, v pondělí a v pátek, vždy v poledne. Posly z Prahy sem má vypravit Esaias Thim v neděli a ve středu v poledne. 3. K uživení poslů chce nechat Jeho kurfiřtská Jasnost vyplatit poštmistrovi 100 tolarů ročně, ze kterých je povinnen také posly vyplatit. Ostatní náklady na dopisy, které předají poště soukromé osoby v Drážďanech a v Praze, mají být dány a zaplacený zmíněným poštmistrům, a co zbyde, to si mají za svoji práci rozdělit. Na konec každého čtvrtletí mají společně učinit vyúčtování. Také nemají lidi zatěžovat nadměrnými poplatky. 4. Z dopisů samotné kurfiřtské Jasnosti a jejich pánů radů, dvorních hodnostářů, vyšších i nižších důstojníků nemají požadovat žádný poplatek, ale pokud jim někdo něco dá z dobré vůle, smějí to přijmout. 5. Naproti tomu mají poštmistři skromě a smírně pamatovat na ty, jejichž dopisy jsou doručovány bez poplatků, nepřidávat k nim dopisy jiných soukromých osob, aby tak ušly tomu, že jim nebudou platit poplatek z těchto dopisů, ale mají poštmistrům zaplatit, aby ti z toho mohli dostat odměnu.³⁶³

Na Štědrý večer se ozval z pražských hradeb trojí výstřel z děla. Ve městě nastala mezi vojáky a obyvateli panika. Sasové začali v ulicích rozestavovat stráže, na náměstích se formovaly jednotky. Na Staroměstském náměstí se řadila pěchota, na Malou Stranu se přesunulo jezdeckvo. Když se po hodině nic dalšího nedělo, vojsko se

³⁶¹ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber. Kurfiřtova choť Magdalena Sybilla manželovi píše dne 1. 12. 1631 z Drážďan, že co se týče kunstkomory, může se jí ujmout, stejně tak jako zbrojnice. Arnold GAEDEKE, *Die Eroberung Nordböhmens und die Besetzung Prags durch die Sachsen im Jahre 1631*, ASG 9, 1888, s. 267 – 268. Také děkuje za zasláné zrcadlo na třech nožkách a granátová jablka, které jí choť poslal z Prahy. SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc 8559/1 Schreiben an churfürst. Durchlaucht Johann Georg I. zu Sachsen von deroselben Herzgeliebten Gemahlin Anno 1631 – 1656.

³⁶² J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 157.

³⁶³ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber. Zde uvedená instrukce je ojedinělým pramenem pro poznání poštovní historie.

vrátilo do svých kvartýrů. Hofkirchen, který chtěl zamezit dalším takovým vypjatým a neočekávaným okamžikům, rozkázal, aby se po celé Praze, ani v kostelech ani v kláštorech nezvonilo. Tento rozkaz byl svědomitě plněn, neboť v případě jeho porušení hrozilo oběšení zvoníka a vyrabování kostela či kláštera.³⁶⁴ Mezitím se rozšířila fáma, že jezuité jsou spolčeni s císařským generálem Gallasem, který prý táhne na Prahu přes Beroun. Trojnásobný výstřel z děla na Štědrý večer na Pražském Hradě byl pokládán za dohodnuté znamení, které dali katolíci císařským. Následkem toho bylo vypovězení jezuitů z Prahy na den sv. Štěpána na příkaz hraběte ze Solmsu. Členové Tovaryšstva Ježíšova měli ještě téhož dne opustit Prahu. Jezuitské kostely byly zavřeny a členové řádu se přestěhovali ke sv. Mikuláši na Malou Stranu. Prahu opustili až následujícího dne, 27. prosince, chráněni *salva guardiou*. Protesty generálního vikáře Viléma Ackera nebyly nic platné. Za několik dní se do Klementina odstěhovali Pauláni, jejichž kostel sv. Salvátora byl již druhý den po obsazení Prahy zabrán pro luteránské bohoslužby.

Den po vánočních svátcích, 27. prosince, byl publikován patent, co mají dávat Pražané saskému vojsku. Za tím účelem vyslal Hofkirchen do pražských domů ve Starém, Novém i Menším městě pražském komisaře, kteří pátrali po tom, kolik kdo má obilí, vína, mouky, ovsu a jiných podobných věcí.³⁶⁵

Na předcházející vyhnání členů řádu Tovaryšstva Ježíšova si stěžoval arcibiskupský vikář Vilém Acker, který nechal na staroměstskou radnici doručit dopis adresovaný všem třem pražským městům. V dopise stálo, že po vystěhování jezuitů zůstávají zavřené i jiné katolické kostely, což znamená, že Pražané jsou bez bohoslužeb, takže se neděje nic ve prospěch a pro spásu lidských duší. Ještě větší je však obava, že se těchto zavřených kostelů zmocní predikanti a budou v nich konat své bohoslužby pod obojí. Acker jménem arcibiskupa žádal radní, aby se mu snažili pomoci přimluvami u hraběte ze Solmsu a u Hofkirchena, aby byly katolické kostely Tovaryšstva Ježíšova opět otevřeny a v nich konány katolické bohoslužby, protože na základě smlouvy o

³⁶⁴ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, karton 68. Aus dem Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg – original italienisch. Dopis z Prahy, 2. 1. 1632. Zde je také citován rozkaz plukovníka Solmse, který nařídil, aby všichni měšťané odevzdali zbraně na radnici, nikdo z nich nesmí v noci vycházet z domu nebo být viděn v okně. Vojákům, které potkají měšťané na ulici se nemá činit žádné bezpráví. Je přísně zakázáno pod trestem smrti a konfiskací majetku přechovávat u sebe císařské vojáky.

³⁶⁵ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 159.

vzdání Prahy nemají být činěny pražskému duchovenstvu od saského vojska žádné překážky v jeho činnostech.³⁶⁶

Radní se usnesli, že půjdou k Hofkirchenovi a požádají ho, aby mohl být otevřen jezuitský kostel na Starém Městě a propůjčen k bohoslužbám jiným řádům, aby se nezanedbávala spása duší pražských obyvatel. Na žádost pánů radních prý Hofkirchen odpověděl: „*Páni Pražané dobře o tom vědějí, že kostel v Starém Městě pražským u Salvátora řečený od J. Mti kurfiršta saského, pána mého milostivého, pro Luterány byl vystaven, v kterým poněvadž služby Boží od těch Paulánův a od mých predikantův společně konati se nemohau, neboť by jedni druhým velkau překážku činili a v nesvornosti velké jistě by každodenně trvali, pročez těm Paulánům kostel jezuvitský v Starém Městě pražském postaupím a něco vína i obilí, aby oni se živiti mohli, zanechám; k těm mým řečem jestli Pražané nesvolejí, já předce ty Paulány z jich kláštera i od našeho kostela co nejspíšeji vypovím.*“³⁶⁷ Staroměstský primas žádal plukovníka, aby se v jezuitském kostele nestala žádná škoda na knihovně a oltářích, na což Hofkirchen údajně odpověděl: „*Nemá se ani oltářmi, ani bibliotekau hejbatí, ačkoliv by ona mně spravedlivě přináležeti měla, poněvadž tovaryšstvo Ježišovo od mého pana otce ve městě Vídni biblioteku vyžebralo, která více než za deset tisíc tolarů říšských tehdáž byla šacována, ale předce jim zde v celosti takovou zanechám, tak jak oni ji Jezuitové při svém z Prahy odjiti zanechali.*“³⁶⁸

Předposledního dne roku saský velící plukovník oznámil staroměstskému primasovi, že se mají Pauláni vystěhovat ze svého kostela i kláštera, aby tak uvolnili místo luteránským duchovním. Primas toto rozhodnutí oznámil ostatním radním, kteří ihned poslali radního písaře k Vilému Ackerovi, aby mu oznámil Hofkirchenovo rozhodnutí a jejich jménem ho požádal o radu. Generální vikář údajně odpověděl: „*Lepší věc jest, aby kostel tovaryšstva Ježišového v Starém Městě pražském od katolických a řeholníkův užíván byl, nežli aby se do něho predikanti vtřeli, však ať Pauláni od pana z Hofkirchu na to všechno písebnau jistotu žádají, kterau by budaucně svým vrchním i také tovaryšstvu Ježišovému ukázati mohli; které by pak věci v kolleji i v kostele téhož tovaryšstva oni Pauláni našli, když do těch dvauch míst oni uvedeni budau, takové ať přichrániti a opatrovati se snažejí.*“³⁶⁹

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 160.

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 161.

Od Paulánů již evangeličtí duchovní vymáhali klíče od kostela i kláštera, ale řeholníci žádali plukovníka, aby jim dovolil v klášteře zůstat tak dlouho, dokud nepřenesou své věci do bezpečí, což ještě neučinili. Na tuto prosbu jim měl Hofkirchen odpovědět: „*Do rána s vámi strpení budu míti, zatím sobě vaše věci z kostela vezmete a klášterní věci spořádejte; pošlu k Vám ráno vůz, aby ste až do kolleje odvézti je mohli.*“³⁷⁰ Paulánům byl plukovníkem vydán průvodní list, ve kterém sděloval, že Pauláni budou uvedeni do jezuitské koleje primasem Starého Města. Důstojníci saské armády se svým mužstvem, kteří drží stráž před kolejí, nemají Paulánům v ničem bránit, mají je nechat sloužit Bohu a zabraňovat všemu, co by řeholníky rušilo.

Poslední den v roce se Pauláni se svými věcmi stěhovali do koleje. Zastavili se před staroměstskou radnicí, kde očekávali arcibiskupského generálního vikáře, aby je doprovodil do jezuitské koleje. Staroměstský primas poslal předního písaře na Hradčany pro Viléma Ackera, aby mu oznámil, že před radnicí na něho čekají Pauláni. Acker odpověděl, aby řeholníky do nového příbytku uvedl staroměstský primas s některými radními, že sám za nimi přijde odpoledne.

Průvod řeholníků si vyslechl od vojska a kolemjdoucích nemalý posměch a nejednu nadávku. Kapitánovi stráže primas oznámil, že na rozkaz plukovníka Hofkirchena a na základě písemného povolení, žádá, aby mniši byli vpuštěni v klidu do koleje. To se také stalo. Představený kláštera dodal, že se tak neděje z jeho vůle, že ze svého rozhodnutí neopustil svůj klášter, ale na rozkaz pana z Hofkirchenu a žádal, aby to nebylo na škodu nejen jemu, ale i otcům z Tovaryšstva Ježíšova. Žádal, aby byl sepsán seznam všech věcí, které se nacházejí v kostele a sakristii. Za svědky si pak vzal všechny přítomné úřední osoby. Radní písař Jan Jiří Štěpánek mladší oznámil, že již má seznam všeho, co se kde nachází, který může kdykoliv předložit.

Na začátku roku 1632, poté co Pauláni opustili svůj kostel, konalo se v něm první luteránské kázání, na které se sešlo velké množství věřících.

Po vypovězení jezuitů z Prahy nebyla ve městě žádná vyšší škola pro katolíky, neboť univerzita byla v rukou evangelíků. Zanikly i katolické školy při farách, jelikož fary byly obsazeny protestanty. Je pravděpodobné, že u nově obsazených far by se evangelíci pokusili o zřízení vlastních škol, avšak pro nedostatek času k tomu již nedošlo. Katolická strana na danou situaci reagovala tak, že generální vikář Vilém Acker schválil zřízení katolického gymnázia při dominikánském klášteře u sv. Jiljí na

³⁷⁰ *Tamtéž.*

Starém Městě. Konšelům a purkmistrům všech pražských měst bylo oznámeno, že katolická mládež má být posílána do nově zřízeného gymnázia a ne do Karlovy koleje, neboť té se ujali predikanti a káží tam své kacířské bludy.³⁷¹

Postavení katolického obyvatelstva v pražských městech v této době nebylo dobré, jak se dozvídáme z anonymního dopisu z Prahy ze dne 16. ledna 1632 neznámému adresátovi: psát odtud otevřeně je kvůli zákazu a hrozbám velmi nebezpečné. Dnes byl u brány zajat posel velkopřevora Wratislava, dopis mu byl sebrán a posel odveden v železných poutech do vězení. Sluha, který měl dopis přinést byl také dán do vězení. Mělo se za to, že je budou chtít nechat oběsit, ale saský kníže Franz Albrecht, který sem v tyto dny přijel, vyprosil, aby byli propuštěni, ale posel dosud zůstává v železech. Když někdo jde do Prahy, vyslýchají ho kam jde a prohledávají, zda nenese někomu nějaký dopis a když nějaký vyzvědač je prozrazen, je za to odměna několik zlatých. V této době jsou otevřeny jen dvě brány, jedna na Novém Městě a druhá na Strahově. Mnohým horlivým katolíkům, se vede tak špatně, že to nelze vypsát. Mnoho lidí zde umírá na nemoci, takže jen u kostela sv. Haštala na Starém Městě je jich pohřbeno přes 500, které pouze házejí do hromadných hrobů a nikdo (pozn. z duchovních) je nedoprovází. Od Štědrého večera není slyšet žádné zvonění. Zde je nyní více než 700 prázdných domů kvůli potížím ze strany vojska. Po té, co tito všechno z domu ukradnou a projí, musí hospodář s ženou a dětmi odtud odejít. Pak teprve to, co v domě zůstalo, kamna, okna, zámky, truhly a mříže, je strhnuto. Někteří uložili ve svých domech, které ještě nejsou zničeny až 30 nemocných, a tedy se hospodář se svojí rodinou také nakazil a umírají jako dobytek. Všeobecně se říká, že dosud nebyla v Praze taková bída a to všechno jen od Štědrého dne, od té doby, co začali císařští znepokojovat nepřitele. V domě pana nejvyššího kancléře Království českého na Zámeckých schodech nyní všechno ukradli. Říká se, že prý našli mnoho hezkých věcí, zvláště na jednom utajeném místě, které bylo zazděno a někým prozrazeno. Mimo jiné získali tapety, koberce, obrazy, sametem potažená křesla, přikrývky a veškeré vybavení domácnosti a také zlatem vyšívané přehozy na koně z Milána, v ceně přes 12 000 zlatých, které pan nejvyšší kancléř koupil ještě před rebelií za hotové peníze. Jak to bylo prozrazeno, se nemůže pro jistotu ještě napsat. Sám Andreas Weiß (který bydlel v domě pana Lorenze Meydela a po jeho odjezdu z Prahy měl spravovat dům pana nejvyššího kancléře a výše uvedené věci tam nechat uschovat do tajné místnosti) byl vzat do

³⁷¹ *Tamtéž*, s. 167.

vězení. Říká se, že u jednoho posla u brány našli dopis adresovaný panu Lorenzu Meydelovi, který je v současné době s ženou a dětmi na panství pana nejvyššího kancléře v Jindřichově Hradci. Říká se, že prý našli také nemalou sumu peněz zadrženu v domě pana ze Strahlendorfu. Dům pana nejvyššího purkrabího je ještě celý a neporušený. Říká se, že saský kurfiřt nechal pečlivě zaznamenat veškeré víno a obilí, které se odvezlo z panství Lovosice zmíněného pana nejvyššího purkrabího, a chce to zaplatit. Jestli se tak stane, ukáže čas. Včera hledali a kopali v kostele sv. Jana na Malé Straně, protože se domnívají, že prý tam jsou zakopány a ukryty nějaké věci. Tázali se mnoha zedníků a chtěli do nich vědět, zda a komu co zadrželi.

Neznámý pisatel dále sděluje, že si nepřeje déle zůstat v Praze, je mnoho těch, kteří přišli o všechn svůj majetek a k tomu jsou denně utiskováni a žádány na nich kontribuce, umírají strachy. Říká se, ano je docela jisté, že Sasové poslali 12. tohoto měsíce kurýra ke kurfiřtovi do Drážďan a psali, že saští vojáci trpí velkým nedostatkem potravin a kvůli tomu umírají a císařští zajíždějí blízko k Praze. Očekávají kurfiřtovu resoluci, zda mají odtud vytáhnout, dříve než jim císařští obsadí všechny cesty a pak se jistě nebudou moci zachránit. Jinak se zde má za to, že v několika málo dnech přijde jiné, čerstvé a ve velkém počtu naverbované saské vojsko a nynější posádka a zeměbranecký lid odtáhne a odebere se domů do Míšně.³⁷²

V jednom dopise ze dne 2. ledna 1632 doručeném Slavatovi z Prahy se píše, že v Praze je veliká dražota a nouze o dřevo. Z domů jsou strhávány střechy a dřevo z nich používáno na topení.³⁷³

Ani císařským zajatcům se nedařilo nejlépe. Z dopisu, který napsali kancléř a radové jičínské komory den před Štědrým večerem Albrechtovi z Valdštejna se dozvídáme, že důvěryhodný svědek, který včera přišel z Prahy, jim sdělil, že viděl důstojníky vsazené do vězení a pevně spoutané řetezy a provazy. Domnívá se, že by měli být popraveni. Obyčejní vojáci byli všichni do jednoho odzbrojeni a museli tři dny a tři noci stát nebo ležet pod širým nebem na mostě.³⁷⁴

Špatné podmínky k živení vojska, nedostatek žoldu a zejména proviantu a z toho vyplývající špatné stravování mužstva způsobilo šíření nemocí. To bylo patrné zvláště v Praze a v Brandýse nad Labem, kde z jedné setniny vojska zbylo jen devět či sedm

³⁷² ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58, anonym Praha, 16. 1. 1632. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 564.

³⁷³ *Tamtéž*, karton 68. Aus dem Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg – original italienisch.

³⁷⁴ *Tamtéž*, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4, Jičínská komora Valdštejnovi, Jičín 23. 12. 1631.

bojeschopných mužů, v některých případech dokonce ani jeden.³⁷⁵ Nejspíše na mor zemřel v Praze 14. února večer před 9. hodinou jeden z pražských velících plukovníků Jan Jiří hrabě ze Solmsu.³⁷⁶

Z jiných hlášení je známo, že vojáci nemají žádnou obuv a chodí otrhaní ve starých hadrech. Císařský plukovník Mikuláš baron Des Fours píše Valdštejnovi, že má od trubače plukovníka Schaffgotsche, který přijel z Prahy, informace, že Hofkirchen mustroval na Staroměstském náměstí pluk jízdy. Kornety nejsou ozbrojeni a nejsou silnější než 70 nebo 80 jezdců.³⁷⁷ Zbylý pražský velitel plukovník Hofkirchen psal otevřeně kurfiřtovi, že s armádou v takovém stavu nemůže v žádném případě bránit Prahu proti císařským, a žádal o pomoc. V pozdějším dopise z Prahy kurfiřtovi píše, že by raději pásl všechny ovce a krávy v Míšni, než byl zde delší dobu v takovém stavu.³⁷⁸

Málo peněz, které kurfiřt poslal v únoru, uklidnilo situaci jen na chvíli. Saská armáda byla ve zcela nebojeschopném stavu, mužstvo se muselo živit loupežemi, ale spíše umíralo hladu. O špatné situaci ve městě je zachována řada zpráv z korespondence saských důstojníků a vojáků. Poslední únorový den, 29. 2., píše z Prahy podplukovník

³⁷⁵ Údaje o nemocnosti mužstva lze vyčíst ze zachovaných seznamů z počátku března roku 1632. Ke dni 6. 3. měl v Praze ležící pluk polního maršála celkem 1436 mužů, z nichž bylo 148 nemocných, tj. 10%. Seznam z následujícího dne se týká Starschedelova pluku, který měl 810 mužů zdravých a 159 nemocných. V pluku po zemřelém hraběti ze Solmsu bylo 26. února 1419 mužů, z toho 362 nemocných. SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 387 – 388.

³⁷⁶ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632. Zde je zachováno *Inventarium der Mobilien* sepsané po smrti hraběte a potvrzené pětí důstojníky včetně plukovníka Hofkirchena. Ze seznamu zanechaných věcí je možné učinit si představu o vybavení pražské domácnosti saského plukovníka. Zanechal například 5 košíl, 12 párů ponožek, stříbrem vyšíváné modré kalhoty, rukavice, modrou šerpu, stříbrný opasek, 14 kapesníků, 2 povlaky na polštáře, množství drobných peněz, zlatý řetěz se zlatým přívěskem, ozdobnou šňůru na klobouk s dvaceti diamanty, pár prošívaných rukavic a důstojnickou šerpu, 1 pár zlacených ostruh, tučet stříbrných knoflíků, modré sametové bačkory, zlacenou modlitební knihu, postroj na koně spolu s čabrakami, 5 klobouků, 1 bílé a 1 černobílé pero ke klobouku, liščí ohon ke klobouku, 1 malé hodinky, krabici plnou léků, stříbrnou psací soupravu, stříbrný psací stůl, balíček dopisů, různé druhy zlaceného stolního nádobí, 3 kordy, 1 pistoli, 2 páry jezdeckých pistolí s pouzdry, kočár, partyzánu, 6 šedých hřebců, 6 hnědých klisen, 4 hnědé kočárové koně, 2 šedivé jezdecké koně a řadu dalších věcí. Saský kurfiřt píše Joachimůvi von Schleinitz 18. 2. 1632 z Drážďan: „...*der Wolgeborne, unser gewesener Oberster, Herr Hanns Georg Graff zu Solms die Nacht vor den Sechsten huius zu Prag mit Todt abgangen.*“ Dále píše, že je nanejvýš nutné, aby byl někdo odvelen do Prahy, aby zaujal místo po zemřelém plukovníkovi. Z Litoměřic se má do Prahy odebrat plukovník Dietrich von Starschedel a převzít velení nad pěchotou místo Solmse. SHStA Dresden, Film KI 616, 7124, s. 61.

³⁷⁷ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 IV., karton 61, Des Fours Valdštejnovi, Chlumec, 17. 4. 1632.

³⁷⁸ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632. Hofkirchen kurfiřtovi, Praha, 9. 4. 1632.

Starschedelova pluku spolu se všemi kapitány a jinými důstojníky kurfiřtovi. Prosí jej, aby vyslyšel trpělivě jejich prosby, které musí vypsát a to z velké nouze, aby si tak zachránili čest. Sdělují, že místa, která jim byla svěřena v době, když byl pluk celý, nemohou v současné době bránit. Nalezli pouze rozbořené hradby, brány bez stráží, spletné uličky, odlehlá místa a nevládné obyvatelstvo. Pluky jsou početně tak slabé, že tato místa nelze obsadit, vojáci žijí tak politováníhodně, že se k tomu nedá nic říci, a proto to také nechtějí komentovat. Pokud jim kurfiřt nepomůže, budou zcela zničeni.³⁷⁹

Vojáci pluku zemské obrany z Freibergu byli jedni z mnohých, kteří psali z Prahy kurfiřtovi, že nemohou opominout, že jsou již sedmý měsíc ve službě, opustili svá řemesla a živnosti, také ženy a děti a slouží jako věrní poddaní. Během této doby, co jsou tak dlouho v Praze, musí snášet velkou nouzi, dokonce i hlad a bídu. Je jim dána trocha peněz a byli strčeni do prázdných a pustých domů, kde není žádný hospodář. V některých domech nemá hospodář s ženou a dětmi vůbec nic k živobytí. Kvůli dalekým cestám, takové nejistotě, že nikdo nemůže bezpečně cestovat, jim nemůže být od jejich manželek a z jejich skromného majetku nic posláno, aby se mohli trochu zachránit. Jsou téměř bez oděvu. Zkrátka trpí tak velkou nouzí, že je lepší raději mlčet.³⁸⁰ Vojáci stejného pluku psali o dva dny dříve kapitánu Badehornovi, že k napsání dopisu je nutí veliká nouze, protože většina hospodářů z domů, které jim byly přiděleny ke kvartýrování, utekla s tvrzením, že jim již od dříve ubytovaných vojáků byly všechny zásoby sebrány. Nechtějí jim nic dát, když tak jen málo. Dále píší: proto trpíme čím dál tím větší nouzí, nemocných každý den prudce přibývá, nehledě na to, kolik z našich již zemřelo. Když nic jiného, musíme snášet hlad a přitom konat četné nebezpečné stráže na nebezpečných místech, protože naverbovaní vojáci tam nechtějí stát. Na hlídky se nemůže poslat nikdy více než jen 20 lidí. Kvůli takové strašné zimě a nastalému mrazu stoupá už tak velká nemocnost a přitom nemáme žádný prostředek k opatření si nutného ubytování a pohodlí.³⁸¹

³⁷⁹ *Tamtéž*, Loc. 9243/4 Fernere Schreiben und Berichte aus Böhmen 1632, podplukovník, kapitáni a ostatní důstojníci Starschedelova pluku kurfiřtovi, Praha, 29. 2. 1632.

³⁸⁰ *Tamtéž*, Vojáci pluku zemské obrany z Freibergu kurfiřtovi, Praha, 15. 3. 1632

³⁸¹ *Tamtéž*, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen von Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632. Záležitost zřejmě nebyla řešena, a tak si podobným způsobem stěžují stejní pisatelé dne 1. 4. 1632. *Tamtéž*, film KI 616, sign. 7214, s. 122. Vojáci freiberského zeměbranceckého pluku kapitánu Hansi Siegmundu Badehornovi, Staré Město pražské, 1. 4. 1632. Badehorn opět píše 3. 4. 1632 z Prahy plukovníku von Schwalbachovi. *Tamtéž*, s. 124.

Kapitán Badehorn psal svému nadřízenému plukovníkovi Johannu Melchiorovi von Schwalbach 15. března ze Starého Města pražského: Ve Starém Městě v Praze leží nemnoho bojeschopných vojáků. Docela málo vojska vytáhlo kvůli zemřelým a nemocným, aby ti mohli mít ve městě kvartýr. Tvoje Milosti, kvůli nedostatku kvartýrů se nemoc mezi jezdci rychle šíří. Mohou být výše uvedené dvě kompanie odtud vyzdviženy a odvedeny? Také jezdci mohou být takto lépe zaopatřeni kvartýry. Kvůli tomu mám prosbu na pana plukovníka, zda by chtěl v tomto u Jeho kurfiřtské Jasnosti zprostředkovat, aby Jeho Jasnost vydala milostivé nařízení k výše uvedeným navrhovaným prostředkům, vidíce ubohé vojáky a jejich velkou bídu. Nevím, co při takto nastalých věcech dále poradit. Nepochybuji ale, že pan plukovník, náš nejmilostivější ochránce, se nás v tomto případě ujme a poskytne veškerou podporu, kterou já a moji vojáci očekáváme, a nenechá tuto prosbu odeznít bez výsledků.³⁸² Saští proviantmistři, pokud ještě něco někde sehnali, posílali to do bezpečí, do Saska.

Katastrofální situace Sasů v hlavním městě císařští nevyužili a zřejmě k tomu měli nějaký podstatný důvod. To se dozvídáme od Slavaty, který Adamovi z Valdštejna sděluje 3. ledna, že nepochybuje o tom, že vévoda Frýdlantský má závažné důvody k tomu, že nyní nedobývá Prahu a že se císařská armáda stahuje do svých zimních ležení. Císař vévodovi důvěřuje a doufá, že vévoda porazí nepřátele. Slavata dodává, že s položením vojáků do zimních kvartýrů konečně ustane rabování a plnění.³⁸³ Císař Ferdinand II. také nařizuje českým místodržícím, aby se ve vojenských záležitostech příště obraceli na vévodu Frýdlantského, kterému přísluší *directio armorum*. Tím se ušetří mnoho času.³⁸⁴

Mezi Sasy v pražské posádce vzrůstal strach. Bylo zakázáno jakkoliv korespondovat s císařskými nebo donášet do Prahy dopisy a zprávy.³⁸⁵ V dopise doručeném z Prahy Slavatovi stojí, že bylo zadrženo pět poslů, kteří obstarávali poštovní spojení s Prahou. Byli oběšeni před Novoměstskou branou a na krk jim byly pověšeny tabulky s českým a německým textem: Jako vyzvědače jej dostihl spravedlivý

³⁸² *Tamtéž*, Kapitán Hans Siegmund Badehorn Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Staré Město pražské, 15. 3. 1632.

³⁸³ DBBTI V., No 152, s. 70. Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna, Vídeň, 3. 1. 1632.

³⁸⁴ V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války*, s. 287.; DBBTI V., No 156, s. 71. Ferdinand II. českým místodržícím, Vídeň, 10. 1. 1632.

³⁸⁵ Marradas sděluje Valdštejnovi, že patenty týkající se bývalých císařských vojáků, kteří slouží u Sasů a vrátí-li se k císařské armádě, budou omilostněni, nechal zveřejnit v Plzni, Mladé Boleslavi a Českých Budějovicích. Chce také jeden nebo dva patenty nechat tajně doručit do Prahy a tam je v noci přibýt na nějaké klidné místo nebo je nechat potichu zveřejnit. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59, Marradas Valdštejnovi, Tábor, 21. 2. 1632.

trest.³⁸⁶ Když nějaký tesařský tovaryš 29. března přinesl do Prahy dopis a nedokázal saskému plukovníkovi dostatečně zdůvodnit, proč tak přes jeho zákaz konal, byl mučen natahováním na skřípec a nakonec oběšen na Staroměstském náměstí na nově postavené šibenici.

Aby problémů nebylo málo, začalo se proslýchat, že radní pražských měst upadli u vídeňského dvora v nemilost, že prý pražská města příliš snadno vzdali nepříteli, nebránili se, a ještě se se Sasy spojili. Z tohoto důvodu radní zaslali tajně dopis Albrechtovi z Valdštejna a prosili jej, aby se jich zastal, přimluvil se za ně u císaře a dokazoval jejich nevinu.

Za nejvyššího utajení napsali staroměstští páni radní také dopis císaři, který předali hraběti Trčkovi, aby jej doručil do Vídně. V tomto dopise zejména zdůrazňovali a žádali císaře, aby nevěřil lživým pomluvám, které o Pražanech kolují, aby je uvrhly v nemilost u Jeho Veličenstva, že prý sami Pražané jsou vinni vzdáním a zkázou pražských měst. Radní císaři psali: „*Od toho času, jak saské vojsko do Měst pražských strhlo, až do dnešního dne v Praze ležící, jídlem, pitím, penězy a obrokem vychovati Sasy musíme; v Městech pražských již několik set prázdných domův stojí a ti od lidu vojanskýho se kazejí, bořejí a v nic obracejí. Mnozí měšťané a měšťanky velkým hořem, zármutkem, starostí, vyšturmováním, oblaupením a velkým utiskováním svých smyslův pozbyli, také i mnozí zemřeli; my pak ostatní obyvatelové pražští, kteří již na samém z Měst pražských odjiti (poněvadž jsme o všeckno naše jmění přišli, nemajíce více nač vojáky vychovávati) zůstáváme a to po Pánu Bohu V. C. Mti před celým světem žalujeme.*“³⁸⁷

Dne 18. února píše císař Valdštejnovi, že mu byly kapucínem Valeriánem Magnim doručeny dva dopisy napsané měšťany všech tří pražských měst, zvláště malostranskými a také dvěma rytíři. Jeden byl psán tajně a druhý s vědomím kurfiřtových tajných radů. Omlouvají se, že při vzetí města byli zbaveni všech prostředků k obraně a k odporu byli sami příliš slabí. Prosí, aby neupadli v nemilost.³⁸⁸

Albrecht z Valdštejna psal císaři, že poté, co budou pražská města opět osvobozena, vyjde najevo nevinu pražských měšťanů, o čemž nepochybuje.³⁸⁹ Vilém

³⁸⁶ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 XIII., karton 68, Aus dem Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg – original italienisch.

³⁸⁷ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 168.

³⁸⁸ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59, Ferdinand II. Albrechtovi z Valdštejna, Vídeň, 18. 2. 1632.

³⁸⁹ *Tamtéž*, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, Valdštejn Ferdinandovi II., Znojmo, 23. 2. 1632.

Slavata píše Adamovi z Valdštejna, že císař nedává vinu za obsazení Prahy ani vojenským velitelům, ani úředníkům. Podle Slavatova názoru by bylo lepší o celé věci mlčet.³⁹⁰

Vyhladovělé a nedisciplinované mužstvo se snažil Hofkirchen pacifikovat přísnými nařízeními, aby se vojáci neopíjeli a neprali se, ale nemělo to příliš velký účinek. Mnoho měšťanů se nakazilo od nemocných saských vojáků a řada jich pak zemřela. Jejich domy byly zcela vyplundrovány nebo úplně pobořeny a z bohatých patriciů se stali žebráci. V loupení nezustával pozadu ani sám kurfiřt, který v lednu rozkázal, aby všechny cennosti v pražské zbrojnici a komoře dobře zabalili a za přítomnosti vojenských stráží přepravili po vodě do Drážďan. Údajně již 16. prosince si kurfiřt odvezl z Pražského Hradu na 50 vozů uměleckých předmětů a zbraní, nyní se v loupení rudolfinských sbírek pokračovalo. Bralo se vše, od obrazů, plastik a zbraní, až po mince. Je zachován seznam dělostřeleckého vybavení, které patří kurfiřtovi a dosud zůstává v Praze. Šlo o 3 flakonety, celkem 1 ½ centu střelného prachu různého druhu, kule do mušket, sekané olovo, 41 ½ centu luntů, 244 rýčů, 133 železných lopat, 244 motyk, 101 palici, 7 dřevěných lopat okovaných železem, 31 holandských rýčů, 31 seker, 24 zahnutých nožů, 2 lampy na svícení, sud s koženými vaky a řadu dalších věcí. Podle poznámky patří k tomuto seznamu ještě 12 vozů.³⁹¹ Jiný seznam shrnuje děla ukořistěná na Pražském Hradě. Jsou zde zmínky také o předchozích majitelích určených na základě výzdoby hlavní erby, emblémy a nápisy. Celkově bylo na patnácti lodích do Drážďan přepraveno 29 děl, z nichž byly například dvojce varhany (vícehlavňové dělo), jeden kartoun střílející 90-ti liberní kamenné koule nebo jeden kartoun střílející 42 liberní železné koule, poloviční kartoun a několik menších kusů.³⁹²

S nastalou situací si konšelé nevěděli rady. Prosili Hofkirchena, zda by mohli napsat Arnimovi i kurfiřtovi a vylíčit jim zoufalou situaci ve městě. Plukovník jim dovolil, aby si stěžovali na zchudlost města, nemoci, bídu, chování soldatesky, ale zakázal jim stěžovat si na náboženské poměry. Koncepty obou dopisů prý osobně zkontroloval a přísně zakázal vyslanci, který je měl doručit do Drážďan, aby přednášel

³⁹⁰ DBBTI V., No 168, s. 75. Vilém Slavata Adamovi z Valdštejna, Vídeň, 21. 2. 1632.

³⁹¹ SHStA Dresden, film KI 627, sign. 7342 s. 40. *Verzeichnis Was noch zu Prage ruckstendig, unndt ihrer Churf. Durchl. zugehörigk.*

³⁹² *Tamtéž.*, s. 100. *Verzeichnis derer Stück gross und Klein welche auff den funffZehen schieffen zu beefinden sein.*

kurfiřtovi cokoliv, co není obsahem jemu svěřených listů.³⁹³ Dopisy poslali konšelé do Drážďan a po čase je obdrželi zpět – neotevřené.³⁹⁴

Dne 19. března plukovník Vavřinec Hofkirchen rozkázal, že v případě, kdyby měla být Praha dobývána císařským vojskem, nemá se žádný z katolických obyvatel města ukazovat v oknech, natož pak na ulicích nebo na náměstích. Evangelíci a ti, kteří jsou na straně saského kurfiřta se mají shromáždit dobře ozbrojeni na Koňském trhu na Novém Městě pražském nebo na Malostranském náměstí. Zde mají vyčkat dalších rozkazů. Na plukovníkův rozkaz začaly být po Praze hloubeny příkopy a stavěny náspy a také bylo vyrobeno na 400 žebříků. Z toho je zřejmé, že Vavřinec Hofkirchen pomýšlel na aktivní obranu Prahy proti císařským.³⁹⁵ O tom, zda by byl úspěšný, lze vážně pochybovat. Sami saští vojáci se prý vyjádřili, že jakmile se císařští objeví, nebudou bojovat a ukryjí se do domů.³⁹⁶

Na Zelený čtvrtek 8. dubna zakázal Hofkirchen stavět po celé Praze v kostelech Boží hroby a na Velký pátek bylo zakázáno vykonávání všech bohoslužeb a ceremonií. Týden po Velikonocích, 15. dubna, odjel saský velící plukovník s deseti kompaniemi na Pražský Hrad. Nechal ze zbrojnice vytáhnout několik velkých děl a odvézt je z Prahy. Dne 17. dubna píše císařský nejvyšší strážmistr Georg Friedrich hrabě Schlick generálu Gallasovi z Berouna, že se něco saského vojska vydalo z Prahy s několika děly na Bílou Horu a leží u kostela. Domnívá se, že tak udělalo místo 1 000 kyrysníkům, kteří mají podle zpráv přijít ku Praze pod velením dánského prince a jak se říká, má jej následovat s větším množstvím vojska sám kurfiřt.³⁹⁷

³⁹³ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 210r.

³⁹⁴ *Tamtéž.* „*Ale emigranti čeští...že takové psaní naše kurfiřtu saskému ani z Arnymbu dodané nebyly, způsobili, nýbrž nám zasespátkem odeslána jsou; kterážto tak zpečetěné, jakž jsou nám z Drážďan spátkem navrácena a odeslána, in originali příkládáme.* Zřejmě přílohy k originálu relace.

³⁹⁵ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 XIII., karton 68, Aus dem Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg – original italienisch. Neznámý pisatel sděluje Slavatovi dne 16. 1. 1632: Plukovník Hofkirchen se při příležitosti návštěvy u kněžny z Lobkovicz měl prý vyjádřit, že kdyby císařští zaútočili na Prahu před 15 dny, pravděpodobně by byli úspěšní. Ovšem nyní, když jdou opevňovací práce rychle kupředu, nemůžou s něčím takovým s jistotou počítat. Ve stejném dopise je psáno, že saští důstojníci a soldateska již tak vyrabovali město, že císařští nemají příliš chuť k dobývání, touží po něčem lepším.

³⁹⁶ *Tamtéž.* V jiném dopise ze 31. 1. 1632 psaném Slavatovi, stojí, že se saští důstojníci a vojáci stahují na Hrad, kde chtějí kapitulovat za příznivých podmínek. Z listu z 20. 1. je zřejmé, že se Sasové opevňují na Pražském Hradě, kam nechávají ze všech pražských měst přivážet zásoby potravin. Všem přítomným pekařům bylo nařizováno, aby pekli chléb a dodávali jej na Hrad.

³⁹⁷ *Tamtéž.* HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, Schlik Gallasovi, Beroun, 17. 4. 1632. Zprávu o odchodu 2 pluků jízdy, 3 pluků pěchoty, které s sebou vzali 8 děl sděluje o den později i Gallas Valdštejnovi. *Tamtéž.* KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 IV., karton 61, Gallas Valdštejnovi, Plzeň, 18. 4. 1632.

V předposlední dubnový den byli vykopány z krypty kostela sv. Salvátora nějaké lidské kosti. Když to vyšlo najevo, vzbudilo to mezi evangelíky velké pozdvižení, neboť se říkalo, že to Pauláni před svým vystěhováním vykopali tělo sřatého hraběte Schlika. Ukázalo se ovšem, že řeholníci nic takového neudělali a ani neměli v úmyslu tělo hraběte vykopávat či místo jeho posledního odpočinku nějak poškozovat, což také vysvětlili Hofkirchenovi, který byl s jejich vysvětlením spokojen.

Jelikož nepřestávalo vykrádání a boření domů saskou soldateskou, snažil se Hofkirchen řádění svého vojska zastavit. Vydal přísný zákaz loupení v domech pražských měšťanů, ten však nebyl po několika týdnech vůbec dodržován. Vojáci se například zmocnili věcí kardinála Harracha, které byly uschovány v domě probošta chrámu sv. Víta, jež byl celý vydrancován. Pavel Schwertner, zřejmě Valdštejnův úředník v Praze, sděluje jičínské komoře, že 28. dubna byly na rozkaz plukovníka Butlitze vzaty všechny sudy s valdštejnovým vínem do sklepa do domu důchodního na Vlašském náměstí a odtud se prodávalo, žejdlík za 4 krejcare. Schwertner si šel stěžovat Hofkirchenovi, který právě hostil císařského plukovníka Sparra a jiné osoby, takže s ním nemohl mluvit, nechal mu tedy vyřídít vzkaz. Hofkirchen poslal k plukovníku Butlizovi svého sekretáře, který mu řekl, že víno má být vráceno zpět, což se také stalo. Schwertner píše, že nechal odvést do Valdštejnovy rezidence 22 zbylých sudů a poznamenává, že víno v některých sudech bylo velmi ředěné vodou.³⁹⁸

V okolí Prahy řádily císařské jednotky lehké chorvatské jízdy generála Isolaniho. Zapálily vesnice Ďáblice a Michli, ty obklíčily a utíkající vesničany zaháněly zpátky do plamenů. Kvůli jezdeckým výpadům chorvatských jednotek, které ovládly přístupové cesty do Prahy, nastala v pražských městech bída a hlad. Každý, kdo nesl do Prahy potraviny či něco jiného, byl císařskými lehkými jezdci okraden a někdy i zabit. Z hladu povstala epidemie moru, které podlehl velké množství saských vojáků i místního obyvatelstva. Kdo měl možnost, raději z Prahy před hladem a morem odjel.

Týden před tím, než se u Prahy objevila císařská armáda, 17. května, napsal Zikmund von Wolfersdorf, jeden z pražských velících plukovníků, dopis adresovaný nejspíše plukovníku Schleinitzovi. Wolfersdorf sděluje, že zjistil, že z pražské zbrojnice byla již většina děl odvezena a strážce zbrojnice mu sdělil, že zbytek má být také odvezen. Jelikož je ale těžké bránit zdejší Hrad bez děl, nepochybuje, že plukovník vydá

³⁹⁸ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, Paul Schwertner jičínské komoře, Praha, 2. 5. 1632.

rozkaz, jaká děla zde mají být ponechána. Musí zde zůstat několik velkých děl, aby bylo možno ostřelovat mosty a řeku, podle rozvážení samotného pana plukovníka.³⁹⁹

V době, kdy se blížila císařská armáda pod Valdštejnovým velením každým dnem k Praze, poslal saský kurfiřt Jan Jiří I. 20. května do Prahy dopis, adresovaný panu Butlitzovi, plukovníkovi pěchoty, na který měli Pražané okamžitě odpovědět, a podle něhož měli vyplatit čtyřem saským plukům v Praze požadovaný žold. Díky tomuto dopisu se páni radní a pražští měšťané ocitli ve velkých nesnázích. Text dopisu začínal oslovením „Unseren lieben Getreuen“, což je oslovení používané suverénem vůči poddaným. Radní páni se obávali, aby neměli ve Vídni potíže, protože přijali od saského kurfiřta dopis s nepříslušnou titulaturou. Uvažovali, zda mají dopis odeslat kurfiřtovi zpět do Drážďan neotevřený, aby tak dali najevo, že za svoji vrchnost uznávají pouze císaře Ferdinanda II. a nikoliv saského kurfiřta.⁴⁰⁰ Jelikož Praha byla stále v držení kurfiřtské armády, nechtěli riskovat, že by se pražská města dostala ještě do horší situace, vznesli proti takovému oslovení námitky a pak dopis otevřeli a přečetli.⁴⁰¹ Jeho obsahem byli zděšeni, neboť nebyly k dispozici žádné prostředky, aby byl vyplacen požadovaný žold čtyřem plukům. V dopise bylo uvedeno, že Pražané nikdy nežádali kurfiřta, aby byli osvobozeni od povinnosti platit žold jeho armádě, že o této záležitosti nebylo nic vloženo do kapitulací smlouvy. Kurfiřt také sděloval, že Pražané odmítli přijmout Arnimem navrhovanou kontribuční taxu, Arnimovo psaní poslané před uzavřením kapitulací smlouvy Pražanům se nevztahuje na samotné přijetí vojska do města a že při odjezdu kurfiřta z Prahy s ním mluvili pouze páni malostranští, nikoliv i zástupci ostatních měst.⁴⁰² Šokovaní radní se dostavili k Hofkirchenovi, aby mu vysvětlili, že není možné splnit kurfiřtův požadavek, což saský plukovník uznal a měl jim odpovědět: „*Sám to poznávám, že věc nemožná jest Pražanům ty čtyry regementy zaplatiti; at' tedy páni Pražané tu svau nemožnost v spis uvedau a mně jej dodají, neboť také já kurfirštu mýmu psáti budu a skrze Jana Hoffmanna, který v malé chvíli do Drážďan k J. M. kurfirštské pojede, oboje psaní rád odešlu a co dobrého při něm Pražanům objednati budu mocti, rád učiním.*“⁴⁰³

Koncem dubna se vydal na pochod vrchní velitel císařských vojsk Albrecht z Valdštejna s nově naverbovanou armádou a postupoval pomalu z Moravy do Čech.

³⁹⁹ SHStA Dresden, film KI 616, sig. 7214, s. 252.

⁴⁰⁰ AMP, Sbírnka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 211r.

⁴⁰¹ *Tamtéž*, fol. 210r – 210v.

⁴⁰² J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 185 - 186.

⁴⁰³ AMP, Sbírnka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 211v.

Zprvu nechtěl znovu přijmout nabízené velení, ale po mnohém přemlouvání nakonec naléhavým žádostem samotného císaře vyhověl a převzal provizorně, na dobu tří měsíců, nejvyšší velení císařské armády. Provizorium se později stalo trvalým stavem až do vévodova zavraždění.

Kurfirťovi důstojníci se domnívali, že útok valdštejnových vojáků začne na Novém Městě, které nejdřív oblehnou a pak jej budou dobývat. Z toho důvodu začali na Starém Městě kopat příkopy a budovat opevnění, aby se ubránili alespoň v této části Prahy. Plukovník Zikmund von Wolfersdorf oznámil staroměstským radním, že svůj pluk přivede na Staré Město, ale nehodlá nijak škodit měšťanům, ale bude se bránit proti císařským. Na Pražském Hradě se sešli důstojníci k válečné poradě a na náměstích i v ulicích se připravovaly oddíly kurfirťského vojska. Všude se formovaly saské jednotky, na Staroměstském náměstí stála pěchota a byl zakázán přechod přes Karlův most ze Starého Města na Malou Stranu.

Sasové viděli, že město neudrží a že jim již zbývá málo času. Začali loupit a drancovat úplně všude, bez ohledu na dříve poskytnutou salva guardiu. Vyloupili arcibiskupský palác i domy kardinála Dietrichsteina, hraběte Slavaty, hraběte Michny a svatovítského probošta.⁴⁰⁴ Hofkirchen se sice snažil vojáky zastavit, ale nebylo to vůbec nic platné, nikdo z nich jej neposlouchal. Již dříve, 21. května, Arnim rozkázal, aby Hofkirchen a Butlitz odvedli své pluky z Prahy a táhli k Roudnici. V hlavním městě měly zůstat jen pluky pod velení Wolfersdorfa a Starschedela, kterým bylo nařízeno, aby se bránily do poslední chvíle. Dne 23. května táhl Hofkirchen se svým plukem jízdy a s jedním pěším plukem maršála Arnima na Pražský Hrad a chtěl vytáhnout z Prahy přes Bílou Horu, do jejíž blízkosti již směřovala císařská armáda. Zůstal stát za Prahou až do noci a pak se vydal jinou cestou k saským hranicím. Následujícího dne přišel k Arnimovi do Roudnice. V Praze zanechal dva tisíce pěšáků a také jezdeckvo.

⁴⁰⁴ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632. Zde je úryvek z dopisu ze dne 18. 2. 1632 psaného ze Znojma Albrechtem z Valdštejna Arnimovi, ve kterém ho žádá, aby se přimluvil na příslušných místech, aby dům kardinála z Dietrichsteina na Malé Straně zůstal nepoškozen. O jedenáct dní později píše Valdštejn Arnimovi, že mu psal Pavel Michna z Vacínova, aby se Valdštejn přimluvil za to, aby Michnův dům a vedle stojící dům pana von der Wahl nebyly od ubytovaných vojáků zpuštěny, ale uchráněny před zničením a zanechány v původním stavu. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59, Valdštejn Arnimovi, Znojmo, 29. 2. 1632. Z jiného dopisu Valdštejna Arnimovi vyplývá, že Arnim rozkázal Hofkirchenovi, aby nechal domy kardinála Dietrichsteina a hraběte Michny neporušené. ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, Valdštejn Arnimovi, Znojmo, 9. 4. 1632.

Zřejmě déle trvající spory Hofkirchena s Arnimem lze vysledovat z jednoho zajímavého dopisu. Arnim si stěžuje kurfiřtovi na Hofkirchena, že je jisté, že ten získal ve svůj prospěch v Praze přes zimu sto tisíc tolarů. Také sděluje, že na zasedání tajné rady všichni plukovníci souhlasili s tím, aby byly z Prahy odvedeny dva pluky, jelikož za současné situace s nimi těžko něco zmůže. Hofkirchena napadlo, že prý by se mohl v Praze držet 8 dní, což pokládá Arnim za nemožné, protože v případě, že by císařští vpadli do Prahy na různých místech a zmocnili se nějakých domů, pak by byl *mein guetter Hoffkirchen* zadržen se svou jízdou v úzkých uličkách. Dále píše, že musel z města odvést dva zmíněné pluky, aby nebylo veškeré vojsko zničeno. Hofkirchen říká, že se domnívá, že kdyby zapálil Staré a Nové Město, tak by mohl držet Malou Stranu. K tomu Arnim dodává, že prostředky, jakými by to chtěl provést, jsou poněkud k smíchu. Kvůli cestám na Malé Straně, které jsou kurfiřtovi dobře známy, a kvůli tam ležícímu nepříteli by se nemohl vyprostit z obležení. Velice dobře vidí, že Hofkirchen je pod vlivem hraběte Thurna. Možná se také domluvili, že budou záměrně konat proti Arnimovi. To je dík za to, že se maršál tolik snažil přivést ho do služeb kurfiřtské Jasnosti.⁴⁰⁵

Dne 24. května stál Valdštejn s vojskem na Bílé Hoře, ve stejných místech, jako v polovině listopadu minulého roku Arnim a sbor exulantů. Do večera čekal na kurfiřtovu odpověď z Drážďan, jak se hodlá zachovat vůči jeho nabídce, že zruší restituční edikt a prosadí náboženskou svobodu pro nekatolíky v říši. Odpověď žádná nepřišla, a tak ještě týž den večer poslal trubače na Pražský Hrad s žádostí, aby se tamější posádka vzdala. Saští velitelé odpověděli, že se chtějí bránit do posledního muže.⁴⁰⁶ Valdštejn se přichystal k boji.

⁴⁰⁵ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9271/1 Schreiben, welche zwischen unserm gnädigsten Herrn und dem Herrn feldmarschall gewechselt. Item des Herrn Feldmarschalls unterschiedliche Bedencken inn Kriegssachen Hier bei ist Ihrer Churf. Durch. endliche erklärung gegen den feldmarschall, wegen führung des Krieges 1631. Arnim kurfiřtovi, Litoměřice, 31. 5. 1632. Fáma o tom, že císařští chtějí zaútočit na Pražský Hrad, byla rozšířená již v lednu 1632. V takovém případě by Sasové města vypálili, k čemuž již konají přípravy a shromažďují zápalné koule, smolné věnce a další podobné věci. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 XIII., karton 68, Aus dem Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg – original italienisch. Dopis z 20. 1. 1632.

⁴⁰⁶ Dobový anonymní spis, jehož autorem je nejspíše někdo z českých exulantů, s názvem *Ecclesiarum evangelico-bohemiarum status modernus orbi christiano cum ad informandas, erudiendas ac erigendas rectas, tum admonendas movendas persuadendasque deviantes mentes, mense Junio anni 1632 fideli narratione expositus*, popisuje události za saského vpádu. Znění v němčině publikoval Christian Adolph PESCHECK, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen II.*, 2. Ausgabe, Leipzig 1850, s. 333 – 345. (cituji jako Ch. A. PESCHECK, *Geschichte: Status modernus*). Zde uvádí, že tím, kdo Valdštejnovu nabídku odmítl, byl plukovník Zikmund von Wolfersdorf.

Útok císařských začal v noci z 24. na 25. května kanonádou a rozbitím opevnění na Petříně. Odtud pak ze strahovské a kapucínské zahrady začala střelba na Hradčany a Malou Stranu. Kapucíni vylámali kus své klášterní zdi a touto mezeru se dostal do města pluk hraběte Carretto-Milessima. Císařští obsadili Pohořelec a tlačili Sasy na Hradčanské náměstí a do areálu Pražského Hradu. Zde se postup císařských zastavil, neboť Sasové vykopali na náměstí a v ulicích hluboké příkopy a postavili palisády a násypy a hustou střelbou ohrožovali valdštejnovy vojáky. Boj trval skoro tři hodiny, do 11-ti hodin, než Sasové vyvěsili bílý prapor na znamení kapitulace.

V den císařského útoku, 25. května, táhl Arnim na Prahu s celým svým vojskem, aby vysvobodil tamější posádku. Z hlavního města mezitím prchaly skupiny vojáků, exulantů i evangelických kněží, mezi nimi Jan Rosacius, Daniel Alginus, Raimund Římský (bývalý mnich) a Pavel Cruppius. Arnim přitáhl s vojskem k Mělníku, kde se dozvěděl, že Praha je v moci císařských.⁴⁰⁷ Aby se přesvědčil, zda je tomu opravdu tak, rychlým pochodem se přiblížil 26. května ve 3 hodiny v noci do blízkosti hlavního města a zjistil, že je skutečně Praha v rukou Albrechta z Valdštejna. Arnimova armáda spěšně ustupovala až do Litoměřic.

Mezitím byla na staroměstskou radnici doručena zpráva, že Valdštejnův trubač očekává někoho z pánů radních. Jan ml. Petráček z Vokounštejna s nasazením vlastního života běžel ke Strahovské bráně, kde mu čekající trubač sdělil, ať se Pražané neobávají žádných škod ze strany císařského vojska a ať obsadí urychleně všechny brány opuštěné Sasy na Novém a Starém Městě. Městská hotovost povzbuzena těmito zprávami našla dostatek odvahy, aby rozprášila malý oddíl Sasů stojící u jezuitského kostela na Starém Městě. Kdyby Sasové měli k dispozici více vojska, byl by jistě boj o Prahu složitější, neboť všude byly vykopány příkopy, vybudovány zátarasy a palisády. Jakmile se však vzdala posádka na Hradě, veškerý odpor Sasů skončil. Císařští se nyní snadno zmocnili všech pražských měst. Když císařští sestupovali Malou Stranou na Staré a Nové Město, z některých domů se na císařské vojáky střílelo.⁴⁰⁸ Albrecht z Valdštejna poručil ihned tyto domy dobýt a vyplundrovat. Na přímluvy konšelů nebyla vypleněna celá Praha.

⁴⁰⁷ Arnim sděluje kurfiřotvi 25. 5. 1632 z Litoměřic, že postupuje kupředu, aby se pokusil, s Božím přispěním, zmocnit se Prahy. Dodává, že ten, kdo je nejsilnější v poli, je také pánem Prahy. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II*, No 902.

⁴⁰⁸ Existuje zajímavý seznam sepsaný císařskými úředníky Antonínem Binago a Johannem Chiesou, ve kterém je uvedeno kolik peněz se má na rozkaz hraběte Michny vyplatit vojákům zraněným při dobývání Prahy. Deseti plukům bylo vyplaceno celkem 2635 zlatých. Šlo o tyto pluky: Chieovský 80 zl., Berchtolda hraběte z Valdštejna 770 zl., hraběte Colloreda 100 zl., Manteuffelův 265 zl., Aldringenův 480 zl., Wanglerův 490 zl., markýze de Grana 230 zl., starosaský 120 zl., Tiefenbachův 40 zl., Schaffenbergův (?) 60 zl.; ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 V. – VII., karton 62.

Sasové museli složit veškeré zbraně, praporec, partyzány, korouhve, bubny a muškety a do půl dne opustit Prahu. Byli jim ponechány poboční zbraně a místo střelných zbraní dostal každý z vojáků bílou hůl.⁴⁰⁹ Získané prapory poslal Valdštejn císaři do Vídně prostřednictvím hraběte Werdenberga, který tam se získanými trofejemi dorazil 2. června večer. Werdenberg také sdělil ve Vídni dosud zůstávajícímu Slavatovi, že se vévoda frýdlantský chystá společně s vojskem ze Slezska a s Baltazarem Marradasem k odchodu z Prahy do Litoměřic proti Sasům.⁴¹⁰

Vilém Slavata píše Jaroslavu Bořitovi z Martinic, že na základě obdržených zpráv si nedovede vysvětlit, proč Sasové po dobytí Prahy město nebránili a proč saský kurfiřt vyzýval své vojsko k obraně města, když mu pak sám neposkytl slibovanou pomoc. Slavata očekával vítězství Valdštejna nad saským vojskem. Je toho názoru, že by bylo lepší saského kurfiřta porazit, než s ním vyjednávat.⁴¹¹

Čtyři dny po dobytí Prahy vznikl v Drážďanech dlouhý seznam toho, co bylo do kurfiřtova sídelního města přivezeno z Prahy, když kurfiřt české hlavní město opouštěl. Z tohoto seznamu je zřejmé, že kurfiřt dobře využil pražský pobyt k obohacení své zbrojnice různými potřebnými a užitečnými věcmi. Seznam obsahuje například: 6 polovičních kartounů s řetězy, dvojím nabíjecím náradím a veškeré příslušenství, 600 železných kulí, 6 soudků se střelným prachem a kožené vaky, malé a velké vytěrky hlavní, řemeny k vozům, řemeny k sedlům, 3 nová sedla, 6 nepoškozených zbrojí s řemeny, 1 kovový hrnec, 1 partyzánu, 9 žerdí k praporcům, 13 bubnů, 6 pišťal včetně pouzder, 8 seker, 11 okovaných kol, 30 sochorů, 436 luntů, množství prachu, 9 000 malých železných kulí, 78 granátů, 27 starých sedel, vosk, terpentýn, len, provaz, 18 000 kusů různých hřebíků ke stavění palisád, 5 000 malých kovových známek, 300

⁴⁰⁹ Arnim si stěžuje kurfiřtovi, že vzdání Prahy bylo velmi potupné. Jízdy i pěší vojsko bylo odzbrojeno a muselo odejít beze zbraní a bez praporů. Arnim kurfiřtovi, Litoměřice, 27. 5. 1632. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 905.

⁴¹⁰ DBBTI V., No 221, s. 89. Vilém Slavata Jaroslavu Bořitovi z Martinic, Vídeň, 2. 6. 1632.

⁴¹¹ *Tamtéž*, No 224, s. 89 – 90. Týž témuž, Vídeň, 9. 6. 1632. „... Než byl bych rád relací od jednoho z Prahy dostal, kterej by byl napsal, jak se ty dva dni před vzetí Prahy tam vedlo. Proč Hofkircher s tisíc koní a s dílem lidu pěšího odtud táhl a zdalíž jsou se sasští opravdově brániti chtěli. Z mnohých až posavad činů, jak při vzetí Slaného, tak při vzetí Prahy, zdá se býti velká jako nějaká collusio mezi Saským a knížetem a že bez dalšího mnohého krve proliti Saský sobě usmyslí a proti J.M.C. dále válčiti nebude. Ale mně se vidí, že jak pro víru svatou katolickou, tak pro J.M.C. autoritatem bylo by mnohem lépeji, aby raději Saský mocí přemožen byl, nežli aby se s ním jakákoliv smlouva učiněna býti měla.“ O tři dny později, 12. 6., píše Slavata Martinicovi, že se Michna domnívá, že trvající rozhovory vévody frýdlantského se saským kurfiřtem se týkají uzavření míru. Slavata se domnívá, že s kurfiřtem mělo být jednáno již dříve. Vévoda frýdlantský pokračuje v jednáních se saským kurfiřtem. *Tamtéž*, No 225, s. 90 – 91. Týž témuž, Vídeň, 12. 6. 1632.

kovových známek s číslem dvacet, 300 kovových známek s číslem třicet a velké množství různých jiných věcí.⁴¹²

Pavel hrabě Michna z Vacínova, jeden z „pocitivých“, který včas utekl z Prahy, oznámil měšťanům: „*Obyvatelé pražští mnohé zlé věci proti Vám, osobám radním, vyhledávají, ale J. M. Knížecí vás se ujal a zastával;*⁴¹³ *všechno jste sice dobře dělali, toliko zabloudili jste v tom, že jste klíče ven z Prahy nepřátelům poslali.*“ Na to oni odpověděli: „*Křivda se nám před Pánem Bohem, před J. M. Cskau, před J. M. Knížecí, také před celý světem děje; neboť bychom děti byli a pan polní maršál vojska saského, Jan Jiří Arnymb a z Becenburgu, kdyby se to bylo od nás dobrovolně stalo – čemuž odpíráme, nebyl by k nám podruhé svýho trubače poslal.*“⁴¹⁴ S takovou odpovědí byl Michna spokojen a poručil radním, aby se nyní řídili rozkazy městských hejtmanů a pro císařskou armádu opatřili 180 sudů vína, Staroměstští 100 a Novoměstští 80 sudů a k tomu ještě dostatek obilí. Michna jim přislíbil, že cokoliv vydají na císařskou armádu, bude jim odečteno na kontribucích.

Evangeličtí kněží, kteří nestačili utéci z Prahy se shromáždili v kostele sv. Salvátora a očekávali v modlitbách svůj osud. K nim se přidali zbývající exulanti a evangelíci, takže kostel byl přeplněný. Po několika hodinách někdo začal bušit na dveře a požadoval, aby Samuel Martinius z Dražova vydal klíče od Týnského chrámu a ospravedlnil své dosavadní jednání. Martinius vyšel ven spolu s Hertvitiem, ale v ten okamžik byly vyraženy dveře a do kostela vtrhla skupina katolických studentů z Klementinské koleje a spolu s nimi i jiní katolíci. Všichni byli ozbrojeni ručnicemi, šavlemi, dýkami a klacky. Někteří z přítomných kněží byli poraženi na zem, zmláceni a obráni o šaty. Nastal velký křik a zmatek. Do kostela přišel, spolu s dalšími ozbrojenci, katolický kněz Jan Böhm a zatkl jménem arcibiskupa Samuela Martinia z Dražova a další duchovní, kteří byli odvedeni do vězení na Staroměstskou radnici.⁴¹⁵ K nim se ze solidarity připojilo mnoho světských osob. Jiní duchovní byli pochyťáni na ulicích a v domech, a také uvězněni na radnici. Odvádění kněží museli vyslechnout nejednu nadávku a snášet i fyzická napadání. Jejich fary a byty byly zapečetěny. Vězení uchránilo evangelické duchovní před násilím, ale i tak nebyla jejich situace jednoduchá. V radničním vězení je navštěvovali řeholníci různých řádů a snažili se je získat pro

⁴¹² SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 290 an.

⁴¹³ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 209v. Druhou část výroku má J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 189.

⁴¹⁴ *Tamtéž.*

⁴¹⁵ Ch. A. PESCHECK. *Geschichte*: Status modernus, s. 340 an.

katolickou víru. Nejhůře snad dopadl Jan Haječ, který byl dříve katolickým řeholníkem, a který nyní pobýval v arcibiskupském vězení. Potrestán měl být také opětovně uvězněný Mikuláš Diviš z Doubravína, který spoluorganizoval snímání hlav z Mostecké věže. Zůstal ve vězení nejdéle ze všech – až do 4. ledna 1636 a pak byl vymrskán z Prahy. Jednotliví vězni byli později rozsazeni do různých místností. Směly je navštěvovat manželky a děti. Byla jim zakázána jakákoliv korespondence a v nejistotě očekávali, co s nimi dále bude. Mimo Diviše z Doubravína a Haječe prohlásil Albrecht z Valdštejna uvězněné za vězně Jeho císařské Milosti, což znamenalo, že nespádali pod pravomoc arcibiskupa. To pro ně znamenalo jistou záchranu. Poslední květnový den byli věznění kněží přivedeni do místnosti desetisoudců, kde jim bylo oznámeno, že je vévoda Frýdlantský propouští na svobodu s tou podmínkou, aby se se všemi svými věcmi vystěhovali do večera z Prahy, pod ochranou kompanie Valdštejnových jezdců. Kněží se seřadili a v doprovodu vojáků, kteří se k nim chovali slušně, opustili přes Malou Stranu a Hradčany Prahu.⁴¹⁶ Od malostranských měšťanů si vyslechli urážky a posměch. Když Matyáš hrabě Gallas z Lobkowiczského paláce pozoroval, jak se k evangelickým duchovním chovají Pražané, nechal jim poslat velký vůz s šesti nejlepšími koňmi, aby si na něj mohli naložit své věci, a tak jim trochu ulehčil cestu z hlavního města království. Také rozkázal svým jezdcům, kteří byli určeni jako doprovod, aby neopomenuli prokazovat odcházejícím veškeré dobrodiní. Pochod byl pomalý s ohledem na starce, ženy a děti, jezdci půjčovali své koně.⁴¹⁷

Téhož dne, ve svatodušní pondělí, se konalo velké děkovné procesí z pražských měst do chrámu sv. Víta a odtud ke strahovskému kostelu a zpět na Hrad, jako poděkování za to, že „Bůh města pražská od vojska saského vysvoboditi ráčil.“ Kostely, fary, kláštery byly navraceny katolíkům, stejně tak i Karlova kolej a jiné školy. Jan Čechiades byl 6. června slavnostně uveden na týnskou faru. Jezuité se navrátili do Klementina a Pauláni ke sv. Salvátoru. Albrecht z Valdštejna nařídil opravit městské hradby a zanechal v Praze posádku, neboť se obával vpádu vojsk švédského krále a exulantů. Dne 5. června pokračoval se svojí armádou podél Vltavy směrem k Mělníku. O týden dříve píší čeští místodržící z Českých Budějovic císařským úředníkům solného tácu Binagovi a Chiesovi, že dostali od císaře rozkaz, aby se vrátili do Prahy. Žádají,

⁴¹⁶ *Tamtéž*, s. 343 – 344. Kněží byli propuštěni na žádost maršála Arnima. NA Praha, SM, VL, poř. č. 75, sign. F 67/53, karton 162. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallenstein II.*, No 930.

⁴¹⁷ *Tamtéž*, s. 344.

aby jim k dopravě registratury byla poslána nová loď.⁴¹⁸ Do Prahy se pomalu navracel arcibiskup, místodržící, světští i duchovní hodnostáři, královská kancelář a česká komora. Pražští měšťané osvědčili svoji věrnost císaři, církvi a poměrům pobělohorské doby.

Saský vpád nepřinesl žádné trvalé změny poměrů v Praze. Poměry politické, náboženské a vojenské zůstaly do budoucna fakticky nezměněny.

* * *

Vedle saského vojska přijeli do Prahy také exulanti z řad aristokracie, měšťanů i evangelických duchovních, v čele s Jindřichem Matyášem hrabětem z Thurnu. Někteří z nich sloužili přímo v kurfiřtské armádě, jiní, jako Thurn, švédskému králi. První z nich se objevili v pražských ulicích již 15. listopadu, další část přijela v doprovodu saského kurfiřta 20. listopadu a jiní jej vzápětí následovali o dva dny později.⁴¹⁹ Vrátilo se několik desítek duchovních,⁴²⁰ uvádí se počet asi 80-ti osob.⁴²¹ Ostatních exulantů, kteří se v Praze za saského vpádu zdržovali, byly necelé dvě stovky, většinou společně s rodinnými příslušníky.⁴²²

Hlavním iniciátorem všech exulantských podniků byl ambiciózní duchovní Samuel Martinus z Dražova,⁴²³ který byl také jedním z prvních, kdo se objevil v Praze již 15. listopadu spolu s Janem Jiřím z Arnimu a Thurnem. Nejspíše ze společné iniciativy Thurna a Martinia se 18. listopadu ujali někteří luteránští kněží chrámu sv. Víta na Pražském Hradě, kde kázali a vysluhovali pod obojí početnému shromáždění

⁴¹⁸ V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války*, s. 292. Čeští místodržící solním úředníkům v Čechách Chiesovi a Binagovi. České Budějovice, 29. 5. 1632.

⁴¹⁹ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 138.

⁴²⁰ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 174 – 175. Uvádí přísedící konzistoře a dále jmenovitě 15 duchovních.

⁴²¹ Václav LÍVA, *Vypuzené evangelické duchovenstvo žádá české stavy po svém návratu za saského vpádu za vrácení kostelů, obnovení konsistoře pod obojí a akademie*, in: RS 4, Praha 1931, s. 96 – 100.

⁴²² TÝŽ, *Studie o Praze pobělohorské*, in: SPP 6, 1930 – emigrace, s. 414. Podle Lívy se za saského vpádu vrátilo do Pražských měst 185 exulantů, jejichž jména v seznamu uvádí. Ze Starého Města to bylo 66 osob, včetně čtyř žen, z Nového Města 76 osob včetně čtyř žen, z Malé Strany 20 osob z nichž byla jedna exulantka, z Hradčan 6 exulantů a 17 jiných pražských měšťanů. Naproti tomu Bílek uvádí pouze 153 exulanty odsouzené Frýdlantskou konfiskační komisí a to 49 ze SMP, 46 z NMP, 16 z MMP, 6 osob z Hradčan a 26 jiných ze všech měst Pražských. Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 II.*, Praha 1883, s. 1035 – 1037. Líva použil staroměstskou knihu dekretů AMP, Sbírnka rukopisů, rkp. č. 744, fol. 122r – 125v s poznámkou, že tento seznam není úplný, neboť v něm chybí osoby, které se prokazatelně navrátily. Bílek použil fondy Staré manipulace: NA Praha, SM, inv. č. 665, sign. C 215/P2/1, karton 450.

⁴²³ K osobě Martinia např.: Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.): *Několik listův Martinia z Dražova*, ČČM 49, 1875, s. 26-46.; Karel BEDNAŘÍK, *Samuel Martinus z Dražova*, Heraldická ročenka 1982, s. 40-42.; TÝŽ, *Der englische Wappenbrief für den böhmischen Exulanten Samuel Martinus*, Adler – Zeitschrift für Genealogie und Heraldik, Heft 12, Wien 1982, s. 437-439. Četné a nekompromisní výtky vůči chování a jednání Martinia v Praze viz Josef Th. MÜLLER (ed.), *Jana Felina rozebrání Obrany Sam. Martinia*, Spisy Jana Amosa Komenského 6, Praha 1902, s. 135 an.

věřících. Kněží se také v prostorách Hradu ubytovali. Kanovníci svatovítské kapituly, kteří se stále zdržovali na Hradě, si stěžovali kurfiřtovi na evangelické duchovní. Jan Jiří rozkázal, aby bylo pod přísným trestem zakázáno jakýmkoliv způsobem rušit katolické duchovní. Evangelíci měli ihned opustit svatovítský chrám.

Tento kurfiřtův rozkaz byl zcela v souladu s kapitulační smlouvou, ovšem v žádném případě se nezamlouval Thurnovi, který se z moci své funkce generálního komisaře švédské koruny v Českém království ujal Hradu a svatovítského chrámu k rukám švédského krále.

Zdá se, že kurfiřt nemohl zcela opominout přání svých souvěrců z řad exulantů, kteří podporovali jeho armádu, ale vše, co činil, činil opatrně a s velkým rozmyslem. To je nejspíše důvod, proč se dalších exulantských záležitostí ujal na vlastní pěst švédský generál Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu.

Chrám sv. Víta museli evangelíci opustit, ale bylo jim trpěno, aby konali bohoslužby v kapli Všech Svatých na Hradčanech. Jednotliví luteránští kněží opustili Pražský Hrad a ubytovali se v pražských městech.⁴²⁴ Pod vedením Samuela Martinia z Dražova adresovali stavům Království českého žádost, aby jim byly navraceny kostely, kde se dříve konaly bohoslužby podle České konfese.⁴²⁵ Následovala druhá žádost o obnovení konzistoře, se kterou ovšem nebyli stavové příliš srozuměni.⁴²⁶ Zásadní krok, který vedl k postupnému zabírání pražských kostelů učinil 22. listopadu hrabě Thurn, když uvedl na faru kostela Panny Marie před Týnem asi 30 evangelických kněží a to ze své vlastní moci, jako generální komisař švédské koruny v Království českém.⁴²⁷ Tamější katolický farář Jan Petr Čechiades se tomu nejdříve bránil, ale musel ustoupit a odešel do kláštera sv. Michala na Nové Město, který řeholníci řádu Servitů opustili. Na faře ubytovaní evangeličtí kněží žádali úředníky Týnského chrámu, aby jim byl sjednán kuchař a na faru posláno potřebné vybavení kuchyně a domácnosti.⁴²⁸ Radní Starého

⁴²⁴ Čelakovský cituje z AMP, Sbirka rukopisů, rkp. č. 172. Několik protestantských kazatelů bylo ubytováno v domě nejvyššího purkrabího na Malé Straně „*nic německy neuměli a u hospodáře čtyři neděle se zdržovali.*“ Jakýsi Nič, čeledín purkrabího „*svévolně tyto polní kazatele a jiné oficíry k sobě zval, s nimi hodoval, v panské zahradě kratochvil provozoval a je nejlepším vínem ze sklepa panského tak zbytečně, že již více pít nemohli, ctil a napájel. A když oni tomu, aby ta vína česká býti měla, nevěřili a je za španělská pili, jistil jim, že mnohem lepších ve sklepích páně má. Potom po čtyřech nedělích dva němečtí praedikanté do domu přišli, s hospodářem rozprávějice do zahrady vešli a v kuželky hráli, avšak panského vína ani nekoštovali.*“ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 118.

⁴²⁵ V. LÍVA, *Vypuzené evangelické duchovenstvo žádá české stavy po svém návratu za saského vpádu za vrácení kostelů, obnovení konsistoře pod obojí a akademie*, s. 96 – 100. Žadatelé jsou zde jmenovitě uvedeni.

⁴²⁶ *Tamtéž.*

⁴²⁷ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 204r.

⁴²⁸ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 138.

Města pražského vyslali Jindřicha ml. Řečického, Jakuba Včelína, Václava Karmazína a radního písaře Cipriána Kozla, aby se zeptali evangelíků, jakým právem, na čí rozkaz či povolení obsadili faru Týnského chrámu a vyhnali katolického duchovního, když sami dobře vědí, že patrony jsou radní Starého Města. Kněží na dotaz staroměstského kancléře Jakuba Včelína odpověděli, že jim hrabě z Thurnu vykázal týnskou faru za příbytek.⁴²⁹ Kostel ovšem ještě nebyl v rukou exulantů.

Na návrh bývalého prezidenta stavovského direktoria Václava Viléma z Roupova se evangelické stavy dohodly, že první adventní neděli, 30. listopadu, budou z Mostecké věže sejmuty a pohřbeny hlavy osob popravených na Staroměstském náměstí v červnu roku 1621. Bylo jisté, že pro tuto záležitost je nejvhodnější právě Týnský chrám, a tak byla ke staroměstským radním vyslána delegace exulantů, kteří žádali primátora Františka Cortesia z Peregrinu jménem všech „*tří stavů Království českého tělo a krev Páně pod obojí způsobou přijímajících*“, aby jim byl postoupen kostel Panny Marie před Týnem a byly jim odevzdány klíče od kostela, sakristie, kostelních klenotů a zvonice.⁴³⁰ Na to Cortesi odpověděl, že o žádných třech stavech Království českého pod obojí tělo a krev Páně přijímajících nic neví a klíče nevydá, protože by to znamenalo porušení smlouvy, která byla uzavřena se saským kurfiřtem. Pokud exulanti nepřinesou rozkaz podepsaný kurfiřtem, pod jehož ochranou je nyní Praha, nelze s tím nic dělat. Sdělil vyslancům, že jim a těm, kteří je vyslali, vzkazuje své služby a přeje všechno dobré.⁴³¹ Exulanti z radnice odešli s nepořízenou.

Zanedlouho vyhledali opět Staroměstského primátora a sdělili mu, že kurfiřt ví o tom, že žádají o vydání klíčů, mají jim být tedy vydány a pokud se tak nestane získají je jiným způsobem.⁴³² Cortesi ovšem trval na svém a klíče by vydal jedině v případě, že mu bude přinesen kurfiřtův písemný rozkaz. Do celé věci se vložil opět hrabě Thurn a dlouho rozmlouval s Janem ml. Petráčkem z Vokounštejna a Ondřejem Leinholzem. Není známo o čem spolu hovořili. Snad exulanti dosáhli nějakého ústupku, neboť 30. listopadu ráno počkali před Týnským chrámem a přinutili Čechiadesu, aby jim klíče od kostela vydal, což se stalo.

⁴²⁹ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 204r.

⁴³⁰ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 146.

⁴³¹ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 204v.

⁴³² *Tamtéž*.

Ihned začaly bít zvony a nekatolický lid se hrnul do kostela. Chrám byl zcela zaplněn lidmi, přišlo 66 evangelických kněží⁴³³ a téměř veškerá aristokracie z řad exulantů přítomná toho dne v Praze, a také měšťané a obecný lid.⁴³⁴ Po zpěvu náboženských písní vystoupil na kazatelnu Samuel Martinius z Dražova, pronesl kázání, poděkoval Bohu za možnost návratu do vlasti a oznámil přítomným, že o druhé hodině odpolední bude vykonán pohřeb těch, kteří byli popraveni na Staroměstském náměstí 21. června 1621, a vyzval shromážděné, aby se pohřbu zúčastnili.⁴³⁵ Lid se rozešel a chrám byl hlídán vojáky pod velením Pavla Kaplíře ze Sulevic, aby se jej katolíci nezmocnili a nebyl zavřen. Odpoledne se u Mostecké věže sešlo značné množství pražského obyvatelstva, včetně kněží a přední aristokracie, byli zde Václav Vilém z Roupova, Otto purkrabí z Donína, Jiří Křinecký z Ronova, Jan Záruba z Hustířan, Jan z Roupova, Jan a Kryštof Slavatové z Chlumu a Košmberka, Jan Všemír Rodovský z Hustířan, Alexander a Pavel Kaplířové ze Sulevic, kteří přišli pohřbít hlavu svého děda Kašpara. Přítomni byli také exulanti z řad měšťanů, mezi nimi doktor lékařství Tobiáš Štefek z Koloděj, který sňal hlavu svého otce. Celou smuteční slavnost řídil Jan Gallus. Hlavy byly sejmuty z věže, odneseny do blízké budovy celnice, kde je Mikuláš Diviš z Doubravína⁴³⁶ uložil do 11 krabic, na které přilepil cedulky se jmény, a krabice byly naskládány do rakve, kterou přikryl černou hedvábnou látkou s vyšitým stříbrným křížem.⁴³⁷

Mezitím se u Mostecké věže seřadili přihlížející účastníci do pohřebního průvodu, v jehož čele jel na koni bývalý prezident stavovského direktoria Václav Vilém z Roupova. Za ním byl nesen velký cínový kříž, následovalo jej 66 duchovních a poslední před rakví s lebkami šel administrátor Samuel Martinius z Dražova. Za ním

⁴³³ V. LÍVA, *Vypuzené evangelické duchovenstvo žádá české stavy po svém návratu za saského vpádu za vrácení kostelů, obnovení konsistoře pod obojí a akademie*, s. 96 – 100. Pisemnou žádost stavům podepsalo 85 duchovních. Dopis byl napsán mezi 15. a 29. listopadem 1631, jistě v Praze. Někteří z nich pravděpodobně v době pohřbu nebyli v Praze. Že by někteří z nich odmítli účast na pietním aktu nebo jim nebyla Martiniem dovolena? Údaje o počtu osob se liší téměř o dvacet.

⁴³⁴ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 147.

⁴³⁵ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 205r.

⁴³⁶ Vojtěch SOKOL, *Mikuláš Diviš z Doubravína*, VKČSN 1931, třída I., Praha, 1932, s. 1 - 80.

⁴³⁷ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 205r.; Lebka prvního popraveného Jáchyma Ondřeje hraběte Schlika byla 9. 5. 1622 vrácena vdově a uložena do rodinné hrobky do kostela sv. Salvátora, ale byla vyzvednuta a skončila v hraběcí rodinné hrobce. Ferdinand HREJSA, *U Salvátora – z dějin evangelické církve v Praze (1609 – 1632)*, Praha 1930, s. 85. Jáchymova lebka byla ze Schlikovské hrobky před několika lety ukradena. Podle nejnovějších zpráv, které mám k dispozici, je jediná dodnes známá lebka popraveného z roku 1621 opět v majetku hrabat Schliků. Ch. A. PESCHECK, *Geschichte*, s. 336, uvádí v poznámce, že před několika lety (pozn. před r. 1850) byla v Michalovicích nalezena cínová rakev, ve které byla pouze lebka a klade si otázku, zda to nebyla lebka popraveného rytíře z Michalovic.

byla nesena rakev s ostatky.⁴³⁸ Následovali truchlíci, zarmoucení a dojatí páni, rytíři, měšťané a obecný lid. Průvod se ubíral do Týna, jehož zvony vyzváněly, a účastníci pohřbu zpívali píseň „Křesťané, pravdy boží praví milovníci, pro jeho pravdu drahú násilně trpící, přijmětež potešení z jeho zaslíbení, abyste byli stálí v těžkém pokušení.“⁴³⁹ V kostele byla rakev postavena na lešení před hlavní oltář a Samuel Martinius z Dražova pronesl smuteční řeč na slova Zjevení sv. Jana: „Tito jsou, kteří přišli z velikého soužení a obmyli roucha svá a zbílili je v krvi Beránkově“,⁴⁴⁰ ve které vzpomenu života a ctihodných skutků popravených, vyličil jejich utrpení a vyhlásil všechny popravené za mučedníky. Toto kázání jistě působilo velmi emocionálně a dojemně, neboť všichni přítomní plakali. Po kázání se lidé z kostela rozešli a pohřbení rakve s lebkami popravených bylo svěřeno několika mužům a provedeno v naprosté tajnosti, aby nikdo nevěděl, kde jsou ostatky popravených pochovány.⁴⁴¹ Hrozilo totiž nebezpečí, že by lebky byly katolíky vykopány.⁴⁴² Celá tato akce vzbudila v části pražského obyvatelstva sympatie, jak na straně konvertovaných katolíků, tajných evangelíků, tak ale i na straně osob vždy věrně katolických.⁴⁴³

Konšelé a purkmistři Starého Města protestovali proti převzetí Týnského chrámu evangelíky a samozřejmě nesouhlasili ani s pohřbením hlav popravených. Arnim ani kurfiřt neměli o takové akci povědomost a k ničemu takovému nedali svolení, vše proběhlo z vlastní iniciativy exulantů.⁴⁴⁴ Reakcí exulantů na dopis pražských radních z počátku prosince (viz poznámky výše) je dopis od „tří evangelických stavů“ ze dne 10. prosince adresovaný kurfiřtovi. Píší mu mj., že se dozvěděli z tištěných jezuitských letáků, které se odvažují dotýkat se cti nejen jich, ale i samotného administrátora

⁴³⁸ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 148.

⁴³⁹ F. HREJSA, *U Salvátora*, s. 83.

⁴⁴⁰ *Tamtéž*.

⁴⁴¹ Místo uložení lebek patří dodnes k nevyřešeným záhadám. Jeden z přímých účastníků, Matěj Krocínovský zanechal spis o svém uvěznění a výslechu v roce 1636, kde píše, že lebky byly odvezeny z kaple Týnského chrámu do Karolina a dále je již nikdy neviděl. V Týnském chrámu však nejsou. Krocínovskému byly svěřeny klíče od kaple Týnského chrámu, kam byla rakev s lebkami po ukončení trzny přenesena. Spis Krocínovského: *Carceres Crociniani, hoc est, brevis, vera et non fucata historia, quibus modis Matthiam Crocinowski, Christi ecclesiae Richnovii in Bohemia olim pastorem, causa confessionis coelestis veritatis in carceribus pontificii et Jesovitae Anno Christiano 1636 tractarun, Publici juris facta ab eodem Matthia Crocinowsky, Christi exule. Anno salutis humanae 1644*. K autorovi Josef RISS, *Matěj Krocínovský (Krocín)*, ČČM 42, 1868, s. 96 – 107. K tomu také F. HREJSA, *U Salvátora*, s. 83 – 85.

⁴⁴² SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber. Zde dopis pražských radních kurfiřtovi ze začátku prosince, ve kterém se zmiňují, že minulou první adventní neděli, se někteří odvážili, s naznačením, že se tak děje s vědomím kurfiřta, sejmut hlavy z pražské Mostecké věže a nechali je doprovázet do Týnského chrámu.

⁴⁴³ Toto zajímavé tvrzení uvádí A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 125 – 126, bez dalších odkazů na prameny.

⁴⁴⁴ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 206r.

Samuela Martinia, o lživém obvinění ohledně zmocnění se klíčů od kostela. Kurfiřtovi sdělují, že to, jak slušně a skromně si výše uvedený administrátor spolu s některými jinými duchovními osobami vyžádal zmíněné klíče, lze vidět z přiloženého dopisu.⁴⁴⁵ Pokračují, že se nezmocnili žádného katolického kostela, ale pouze těch, které byly majetkem evngelíků, a které byly z části postaveny za pomoci kurfiřta a dalších křesťanských suverénů.⁴⁴⁶ Údajně sám kurfiřt, když se o všem dozvěděl, nesouhlasil s aktivitami exulantů a prohlásil „a snad ještě ta věc bude někomu trpká.“⁴⁴⁷

Na druhou stranu sám Arnim se zmocnil kostela sv. Salvátora, který v té době patřil Paulánům, což ovšem saský maršál odůvodnil tím, že dříve jeho pán, saský kurfiřt, přispěl na stavbu kostela velkou finanční částkou. Na základě Arnimova povolení mohli v tomto kostele vykonávat bohoslužby i exulanti, kteří si za kostelníka a správce kostela zvolili pražského měšťana Pavla Prčku.⁴⁴⁸

Také generální vikář pražského arcibiskupa, kardinála Harracha, Vilém Acker, protestoval u kurfiřta i u pražských radních proti aktivitám exulantů, kteří tak porušovali kapitulační smlouvu. V dopise z 5. prosince, který je adresován pražským radním a který páni konšelé zaslali kurfiřtovi, Acker píše, že kostely, kláštery a koleje spolu s jejich duchovními mají být na základě smlouvy uzavřené s kurfiřtem ponechány na pokoji a chráněny. Přesto se bez povolení a rozkazu kurfiřta ujal administrátor Samuel hlavního kostela na Starém Městě a řádnému děkanovi sebral klíče. Opozářil se spolu se svými lidmi za použití pohrůžek zmocnit se většiny kostelů. Vikář nabádal radní, aby se přimluvili u kurfiřta za dodržování smlouvy, aby mohly duchovní osoby nerušeně a svobodně vykonávat v chrámech církevní obřady a také za to, aby nebyly Thurnovi a jeho stoupencům dovoleny další zásahy.⁴⁴⁹ Radní vikáři odpověděli, že exulantům budou vždy klást odpor. Ten však proti exulantským podnikům nebyl vůbec nic platný.

Evangelická aristokracie a měšťané se deklarovali jako stavy Království českého a v posledních dnech měsíce listopadu se sešli v Karlově koleji, aby projednali restauraci stavovské monarchie na základě Rudolfova majestátu. Zejména přičiněním Samuela Martinia z Dražova a účasti jiných kněží se jednalo o tom, jak převzít univerzitu a obnovit konzistoř. Tato jednání duchovních probíhala paralelně vedle

⁴⁴⁵ Bohužel příloha chybí.

⁴⁴⁶ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

⁴⁴⁷ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 206r.

⁴⁴⁸ Ferdinand HREJSA, *U Salvátora*, s. 82 – 83.

⁴⁴⁹ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

sněmu zemských stavů, kteří žádali, aby byl urychleně zvolen administrátor a přisedící konzistoře.⁴⁵⁰ Obsah jednání sněmu bohužel neznáme. Není známo, kdo všechno se jej zúčastnil, lze jen předpokládat, že to byly nejvýznamnější osoby z řad exulantů. Předsedajícím byl snad bývalý prezident stavovského direktoria Václav Vilém z Roupova a spolu s ním ještě jediný dosud žijící bývalý direktor Václav Písecký z Kranichfeldu, který také direktorský titul používal. Shromáždění tří stavů zvolilo další direktory a správní i zemské úředníky, avšak neznáme ani jejich přesný počet, ani jejich jména.⁴⁵¹

V Praze se brzy rozkřiklo, že navrátilí se exulanti mají v úmyslu obnovit konzistoř a stavovskou vládu, proto radní žádali kurfiřta, aby nedovolil konání takových podniků. Evangelíci zase napsali kurfiřtovi dopis, ve kterém protestovali proti nařčení generálního vikáře, že se násilně ujímají pražských kostelů. Argumentovali tím, že vše co činí, dělají na základě Rudolfova majestátu, potvrzeného i císařem Matyášem, který pak byl ale rozstřížen a jinak poškozen. Doufali, že je kurfiřt jako obránce evangelického náboženství ochrání. Žádné odpovědi se však od kurfiřta nedočkali.

S volbou administrátora zřejmě nebyli srozuměni ani někteří exulanti, ale Martiniovi se podařilo, že byl 8. prosince zvolen jak administrátor, tak konzistoř, aniž by čekal na rozhodnutí zemských stavů. Po volbě byly hlasy zapečetěny a poslány do Karlovy koleje, aby stavové ještě též den potvrdili volbu a ustanovili administrátora. Stavové volbu nejspíše schválili na nátlak Václava Viléma z Roupova a ostatních nově zvolených direktorů. Po sečtení hlasů byl za administrátora zvolen a prohlášen Samuel Martinius z Dražova a za přisedící konzistoře byli ustanoveni Adam Klement, bývalý farář na Novém Městě u sv. Václava, Jan Rosacius, bývalý farář u sv. Mikuláše na Malé Straně, Jan Hertvicius, bývalý farář u sv. Štěpána a sv. Apolináře, mistr Pavel Cruppius a Štěpán Olomučanský.⁴⁵² Sekretářem byl ustanoven Jan Hippius.⁴⁵³ Jan Rosacius Hořovský a Adam Klement byli členy konzistoře již před rokem 1620.

Konzistoř i administrátoři začali dosazovat duchovní na fary v pražských městech a také na venkov, kde byla situace složitá, neboť nikdo z přisedících

⁴⁵⁰ Josef Th. MÜLLER (ed.), *Jana Felina rozebrání Obrany Sam. Martinia*, s. 135 an.

⁴⁵¹ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 174. Rezek se domnívá, že mezi nově zvolené direktory patřili Jan z Roupova, Jiří Křinecký z Ronova, Jan Záruba z Hustířan, Jan Slavata z Chlumu a Košmberka, Kryštof Slavata z Chlumu a Košmberka, Jan Všemír Rodovský z Hustířan. A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 128.

⁴⁵² *Tamtéž*, s. 174 – 175.; Ch. A. PESCHECK, *Geschichte: Status modernus*, s. 337.

⁴⁵³ Magdaléna ČÍŽKOVÁ, *Život a kariéra novoměstského měšťana a exulanta Jana Hippia Vodňanského*, in: *Víra nebo vlast? Exil v dějinách raného novověku*, ed.: Michaela HRUBÁ, Ústí nad Labem 2001, s. 283 – 290.

konzistoře nemohl být dosazen na své bývalé působiště.⁴⁵⁴ Nedlouho po volbě však vyšlo najevo, že Martinius přijímal za konfirmace na fary úplatky.⁴⁵⁵

Brzy po volbě konzistoře a administrátora se exulanti zmocnili také Karlovy koleje. Samuel Martinius z Dražova, nyní administrátor, svolal kněze a Mistry a žádal je, aby zvolili probošta koleje. Někteří namítali, že to není tak jednoduché, že se musí nejdříve ustanovit profesori akademie a teprve z nich se zvolí probošt. Také namítali, že při volbě má být přítomen kancléř Starého Města, ale ten v danou chvíli nestojí na jejich straně. Tyto oprávněné námitky ale příliš nepomohly. Martinius sice shromáždění rozpustil, ale vzápětí svolal nové, ze kterého vyloučil ty, kteří měli nějaké připomínky. Tak se mohl Martinius snadno nechat zvolit za probošta a ujmout se důchodů akademie a koleje. V tomto mu pomáhali Jiří Křínecký z Ronova a Jan Slavata z Chlumu a Košumberka. Akademie byla připravena na výuku a byl vydán seznam přednášek. V krátké době se přihlásilo na 200 mladých mužů, kteří slíbili dodržovat univerzitní předpisy a účast na přednáškách.⁴⁵⁶ Sekretář konzistoře Jan Hippus se stal kvestorem a sekretářem obnovené akademie. Martinius, který nyní měl funkci administrátora konzistoře i probošta Karlovy koleje, si ve všem vedl příliš „mocně, skvostně, nádherně a pyšně“ a nejen, že „držel otevřenou tabuli, měl dobrou mysl každý den, stříbrná flaše před ním vždycky stála a za ním při stolici lautenista“, ale také jezdil po Praze v krytém kočáře a začal se stranit kněží.⁴⁵⁷

Nově zvolení direktori se chtěli stát skutečnými vládci v Království a až do doby, dokud neusedne na trůn nekatolický panovník, měli držet Pražský Hrad a nejvyšší úřady v zemi.⁴⁵⁸ Nechali zamknout a zapečetit českou komoru, purkrabský soud a také úřad zemských desk. Klíče od nich byly zapečetěny a uschovány až do doby dalšího rozhodnutí.⁴⁵⁹ Hlavním aktérem při tom byl exulant Vojtěch mladší Koutský z Jenštejna spolu se Zachariášem Světlíkem, měšťanem Nového Města, též exulantem. To byla závažná situace, neboť se v rukou exulantů fakticky ocitly zemské desky. Naskytla se

⁴⁵⁴ Není jasné, zda se pohraniční oblasti království, obsazené saským vojskem, také spravovaly obnovenou konzistoří.

⁴⁵⁵ J. Th. MÜLLER (ed.), *Jana Felina rozebrání Obrany Sam. Martinia*, s. 135 an.

⁴⁵⁶ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 205v.

⁴⁵⁷ J. Th. MÜLLER (ed.), *Jana Felina rozebrání Obrany Sam. Martinia*, s. 135 an.

⁴⁵⁸ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. č. 327, fol. 205v. Zde zajímavé tvrzení: „Avšak kdyby byl kurfiršt saský takovou všetečnost jejich nezastavil, bylby zajisté podle zlostmého předsevzetí svého to všechno i něco dalšího zlého skutečně vykonali.“

⁴⁵⁹ SHStA Dresden, Copial 916, s. 136. V nedatovaném memoriálu pro saského kurfiršta je psáno: Co se týče zemských desk, které jsou klenotem Království, byly svěřeny zemskému písaři Bořivoji Měsíčkovi z Výškova, kterému byl sebrán klíč a zmíněné desky byly zapečetěny. Byla zavřena také kancelář, komora, zelená světnice (*Grüne stuben*), úřad purkrabího, daně, apelace a účtárna.

tak teoretická možnost zásadně změnit majetkovou strukturu v zemi. Že této jedinečné příležitosti včas nevyužili, ukazuje na jejich určitou bezradnost a nepřipravenost. Pokud spoléhali v těchto záležitostech na podporu ze strany saského kurfiřta, pak nehodnotili situaci realisticky, neboť je zřejmé, že zájmy kurfiřta a jeho armády se nekryly s tím, co by si přáli oni. Uzamčením důležitých úřadů porušili exulanti kapitulační smlouvu a to byl také jeden z důvodů, proč nemohli očekávat podporu od Jana Jiřího I., který zakázal dosazování nových úředníků a jakékoliv další podobné kroky. Kurfiřt stál na opačné straně. Vše, co činil, dělal s ohledem na císaře nebo ve svůj vlastní prospěch. V takovém případě nebral ohled na uzavřenou kapitulační smlouvu a klidně ji porušoval tam, kde se mu to zrovna hodilo. Politický převrat se z vůle kurfiřtovy nekonal a konat nemohl. Exulanti byli ve svých představách a snech zcela osamoceni a nemohli je za dané situace bez další podpory sami realizovat.

Jedním z porušení smlouvy ze strany kurfiřta byla skutečnost, že ubytování saského vojska v pražských městech bylo odňato konšelům a přiděleno ubytovacím komisařům, kteří byli jmenováni Sasy z řad českých exulantů. Tito saští ubytovací komisaři byli: Jiří Křinecký z Ronova, Petr Pešík z Komárova, Jan Vodňanský z Uračova na Starém Městě, Jan Záruba z Hustířan a Jindřich Myslík z Hyršova na Novém Městě, Jan Roupovec z Roupova na Malé Straně. Není vyloučeno, že pro každé z měst byli ustanoveni tři komisaři, ale jsou známa jen tato jména.

Když Jan Jiří I. opustil Prahu, nezměnilo se z politického hlediska nic, ale určitý obrat nastal v náboženských záležitostech. Velíci plukovníci v Praze, Jan Jiří hrabě ze Solmsu a zejména Vavřinec z Hofkirchen přáli českým protestantům. Hofkirchenovým hofmistrem byl také český exulant Oldřich Homout z Harasova. Ovšem v této době se již ukazovalo, že ani převraty náboženského charakteru nebudou trvat příliš dlouho, protože se výrazně měnily poměry na císařské straně.

Poslední měsíc v roce 1631 ještě měli v náboženských záležitostech hlavní slovo exulanti. Nejistou situaci prožívali členové v Praze existujících řeholních domů. Například řád Servitů opustil svůj klášter a kostel sv. Michala na Starém Městě a odešel z Prahy. Arcibiskupská konzistoř nařídila, aby byl na faru u sv. Michala dosazen z Týnského chrámu vyhnaný farář Čechiades, což se také stalo. Koncem roku 1631 byl zcela vypleněn a vypálen Královský dvůr na Starém Městě, který právě v roce 1631 koupil kardinál Harrach, aby v něm zřídil seminář pro výchovu katolických kněží. Bohoslovci utekli a z objektu zůstaly jen ohořelé zdi.

Hned po Novém roce, 3. ledna 1632, byl z rozkazu plukovníka Hofkirchena zatčen Jan Čechiades, farář u sv. Michala, a spolu se dvěma svými pomocníky odveden do vězení na Staroměstskou radnici. Byl obviněn z toho, že vedl tajnou korespondenci s císařskými, tajně u sebe přechovával některé jezuity a odmítal pohřbívat zemřelé saské vojáky na katolickém hřbitově. Čechiadesovi kaplani byli ještě týž den propuštěni, ale Čechiades zůstával dále ve vězení bez ohledu na přímluvy generálního vikáře či staroměstských konšelů. Dne 20. ledna byl katolíkům odebrán kostel sv. Benedikta na Starém Městě, 1. února přišli o kostel sv. Jindřicha na Novém Městě, kam byl dosazen přisedící dolní konzistoře mistr Pavel Cruppius.⁴⁶⁰ Z rozkazu plukovníka hraběte ze Solmsu museli 6. února nechat malostranští konšelé vyklidit kostel i faru u sv. Mikuláše na Malé Straně, protože Solms chtěl kostel užívat pro sebe a hned tam byl dosazen Jan Rosacius Hořovský s pomocníky mistrem Danielem Alginem a mistrem Janem Landsmannem. Následující neděli již Rosacius v kostele kázal.⁴⁶¹ Stejného dne přešel do protestantských rukou i kostel Panny Marie Vítězné patřící karmelitánům. V tomto kostele pronášel Jan Rosacius německá a u sv. Mikuláše pak česká kázání. Od 23. února působil v karmelitánském kostele jiný duchovní.⁴⁶² Ve staroměstském kostele Panny Marie na Louži, kde kázal sám administrátor konzistoře Samuel Martinius z Dražova, se začaly konat první luteránské bohoslužby 11. března.⁴⁶³

Evangelíkům velice záleželo na tom, aby získali pod svoji správu i památnou Betlémskou kapli. Bylo zvykem, že ustanovení faráře příslušelo v tomto případě třem univerzitním Mistrům a staroměstskému purkmistrovi. Toho pozval Samuel Martinius k volbě duchovního na 9. března; v dopise píše „...*A poznavše to, kterak Bethlémská kapla správce svého pořádného a pravého zbavena jest, na tom jsme, abychom ji služebníkem Božím hodným opatřili. Podle čehož V. Mti v známost uvozujeme, že jsme se na tom snesli, abychom na taková volení správce církevního do též kaply (dá nám Pán Bůh dobré zdraví dočekať) v auterý nejprv příští, dne devátého března, v hodinu šestnáctau zasedli a tauž věc s pomocí Pána Boha všemohaucího, vedle mínění a vůle fundátora i starobylé zvyklosti konali. Protož V. Mť. za to žádáme, že se k témuž dni a*

⁴⁶⁰ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 168.; J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace české roku 1631*, s. 174 – 175.; Ch. A. PESCHECK, *Geschichte: Status modernus*, s. 337.

⁴⁶¹ J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 168.

⁴⁶² *Tamtéž*, s. 172. Roku 1628 darovala pražským Karmelitánům Polyxena z Lobkowicz sošku tzv. Pražského Jezulátka. Při rabování kostela a kláštera za saského vpádu byly Jezulátku přelámány ruce a bylo hozeno za oltář mezi odpadky, kde leželo delší dobu bez povšimnutí, aniž by byl poškozen jeho voskový obličej. Bylo nalezeno až později. F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve a kníže-arcibiskup pražský*, Praha 1886, s. 317 an.

⁴⁶³ *Tamtéž*, s. 174.

hodině uprázdniti a k nám do Kolleje Veliké najíti dáti a takové volení podle fundací vykonati nápomocni býti ráčíte...⁴⁶⁴ Avšak tehdejší purkmistr Jiří Pagerle z Kopfsteina toto pozvání odmítl. Farářem byl i bez jeho spoluúčasti zvolen Daniel Algin Bobrovius, který měl v Betlémské kapli první české kázání 21. března.⁴⁶⁵ Ve čtvrtek 25. března byla také obsazena fara i kostel sv. Petra na Poříčí na Novém Městě, kde se stal farářem Štěpán Olomučanský, který ještě téhož dne pronesl kázání.⁴⁶⁶

Do rukou evangelíků se dostalo celkem 24 kostelů, např. kostel sv. Václava na Novém Městě, kostel sv. Vojtěcha tamtéž, kostel sv. Martina na Starém Městě, kaple Božího Těla na Dobytčím trhu, kostel sv. Štěpána na Novém Městě i jiné. Exulantští kněží, kteří nezískali některou z far, pomáhali svým kolegům v církevní správě. Byly zabráný i kostely a fary v okolí Prahy, např. v Hloubětíně nebo ve vsi Prosík (dnes Prosek).⁴⁶⁷ Počet osob, které se za saského vpádu přihlásily v Praze k protestantismu lze těžko odhadnout. Podle Slavaty šlo řádově o tisíce věřících.⁴⁶⁸ Anonymní exulantská relace z roku 1632, zmiňuje, že v Praze a v jejím okolí šlo o 2 000 věrných, ke kterým se během týdnů přidalo dalších 5000, kteří se vrátili k evangelické víře.⁴⁶⁹ Návraty ke staré víře se snažili svojí kazatelskou činností mírnit nejprve jezuité, kteří přemlouvali Pražany, aby neupadli do kacířských bludů a zůstali věrní katolické církvi. Po jejich odchodu se kázání ujali kapucíni, zejména burgund'an Alexius, který pilně kázal v kostele sv. Tomáše a vyzýval Samuela Martinia z Dražova k veřejné disputaci o články víry. Několikrát byl administrátor žádán prostřednictvím šlechtičny z Malovic a jiných katolíků i protestantů, aby určil čas a místo disputace, avšak ten nic nenavrhl s odůvodněním, že disputace by byla marná, neboť žádná ze stran by se nenechala druhou stranou přesvědčit. Páter Alexius byl velmi aktivní. Nechal pořádat 40-ti hodinovou pobožnost za odvrácení těžkých ran zasazených katolíkům v Praze, navštěvoval nemocné a umírající, chránil majetek kněží a sbíral almužny pro řeholnice.

⁴⁶⁴ *Tamtéž*, s. 173.

⁴⁶⁵ *Tamtéž*, s. 175.

⁴⁶⁶ *Tamtéž*.

⁴⁶⁷ AMP, Sbírnka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 207v.; Též J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 171 – 172, který cituje celý dopis ohledně dosazení kněze na faru z vůle administrátora Samuela Martinia a přisedících konzistoře ze dne 14. 2. 1632.

⁴⁶⁸ František TISCHER (ed.), *Dopisy Viléma hraběte Slavaty Jaroslavu Bořítovi hraběti z Martinic z let 1631 a 1632.*, in: SHK 2, 1884, s. 97.

⁴⁶⁹ Ch. A. PESCHECK, *Geschichte: Status modernus*, s. 338. O uvedených číslech lze pochybovat. V. LÍVA *Studie o Praze pobělohorské*, in: SPP 7, s. 69 – 70, cituje zprávu psanou Harrachovi, jejímž autorem je nejspíše Vilém Acker s doplněním, že kdyby tisíce konvertitů skutečně existovaly, neopomněl by se o tom pisatel, očitý svědek a aktivní účastník událostí, zmínit. Originál relace viz NA Praha, APA, sign. B 2/10 Kopiař listů arcibiskupa Harracha 1631/7 – 1632/9 (*Missivae a mense Julio 1631 usque ad mensem septembris anni 1632*), inv. č. 1197, fol. 230 – 258.

Hájil domy kardinálů Harracha a Dietrichsteina. Na Velký pátek 8. dubna 1632 uspořádal velké flagelantské procesí, na něž se seběhly stovky katolíků i protestantů. Naopak saský plukovník Vavřinec z Hofkirchen zakázal stavět v tyto dny v kostelech Boží hroby a konat obvyklé katolické ceremonie.

Exulanti se ujímali i majetku pražských katolíků a jejich domy i paláce důkladně vydrancovali. Nejhuře se asi vedlo těm, kteří byli spojováni s prováděním rekatolizace nebo byli z různých příčin politicky aktivní na císařské straně a tedy exulanty nenáviděni. Dům Filipa Fabricia byl zcela rozbořen, Přibík Jeníšek z Újezda si útekem jen taktak zachránil život.

Nejradikálnějším činem evangelíků, kterým pobouřili katolíky nejen v Českém království, byl exces rytmistů saské armády a exulantů Oldřicha z Říčan a Jana Donnera. Ti na sklonku roku 1631 vydrancovali Starou Boleslav a z tamějšího kostela ukradli veškeré cennosti.⁴⁷⁰ Přitom sebrali také staroboleslavský mariánský obraz – paladium země české, který darovali plukovníku Hofkirchenovi. Ten si jej pověsil ve svém bytě, který měl v domě pána z Binago, císařského úředníka solného tácu, na Staroměstském náměstí před Týnským chrámem. Brzy se však rozšířila pověst, že byl obraz zázračně odnesen anděly zpět do kostela na Starou Boleslav. Aby Hofkirchen tuto legendu vyvrátil, přikázal 29. března přinést na náměstí dvě židle a umístit je k nově postavené šibenici. Na ně byl posazen staroboleslavský mariánský obraz.⁴⁷¹ Kolem něho nechal udělat provizorní zábradlí z pík a mušket a nechal jej hlídat vojáky. Takto demonstroval, že obraz je stále v Praze a nebyl anděly odnesen, jak tvrdí katolíci. Vedle toho byl pak připevněn německý text s vysvětlením, co toto celé divadlo znamená. Okolo obrazu se hned seběhlo množství zvědavých lidí, jak katolíků, tak protestantů, kteří si neodpustili hanlivé posměšky a urážky. Jak je psáno ve staroměstské pamětní knize: „*Jaké pak posměšné o témž obrazu zázračném od soldátův vartujících mluvení a jaké náboženství katolickému utržení bylo, o tom věrní katolíci rozprávěti mohou.*“⁴⁷² Provokativní vystavení posvátného obrazu vedle šibenice, na které byl téhož dne pověšen tesařský tovaryš, vyvolalo mezi katolíky velké pohoršení. Paní Alžběta

⁴⁷⁰ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 208v. Vedle obrazu se jednalo také o relikvie: krev, vlasy a stěviec sv. Václava, rukavice sv. Vojtěcha, trn z Kristovy koruny a jiné kostelní klenoty. Liturgické předměty a další kostelní cennosti nejen ze Staré Boleslavi, ale i z jiných zabraných kostelů, nechal Hofkirchen převézt do kostela sv. Salvátora na Staré Město. Tamější luteránští kněží měli za úkol cenné předměty opatrovat. J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 165 – 166.

⁴⁷¹ Krátce po pohřbu hlav popravených roku 1621 zbořili exulanti staroměstskou šibenici, na které byly již deset let připevněny tabulky se jmény největších a nejnebezpečnějších rebelů. Hofkirchen musel nechat koncem března postavit šibenici novou. AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 205r.

⁴⁷² *Tamtéž*, fol. 208v.

z Plavna, rozená Kořenská z Terešova se prodrala stráží, poklekla před obrazem a žádala Pannu Marii, aby se nemstila svým nepřátelům. Dávala takto v sázku svůj život, avšak vojáci ji nechali odejít.⁴⁷³

Po ukradení památného obrazu se snažil staroboleslavský probošt Felix de Cancelariis, aby byl vrácen zpět do Staré Boleslavi. Poslal císaři žádost, aby byl obraz vysvobozen z moci nepřátel.⁴⁷⁴ Ferdinand II. napsal druhý den, 20. března, dopis Albrechtovi z Valdštejna, aby udělal, co je možné, aby byl obraz nepřátelům sebrán a vrácen na své původní místo.⁴⁷⁵ Vévoda frýdlantský se snažil obraz od Sasů koupit, ale bezúspěšně.⁴⁷⁶

Ze strany saských vojáků nebylo vystavení obrazu na Staroměstském náměstí jediným excesem, který musel pobouřit pražské měšťany. Ze zápisu v městské knize se dozvídáme o jiném neslýchaném skutku, jehož pachatelem byl Jan Zeißig. On a jeho kumpáni se dne 2. ledna 1632 zmocnili sedmi sudů vína z majetku Jana Hartunga, registrátora při účtárně na Pražském Hradě. Pětice saských vojáků celý den zdatně pila a poté se čtveřice z nich, značně opilá, uložila k odpočinku na slámu v jedné místnosti domu. O již jmenovaném Zeißigovi se v městské knize píše: *člověk nešlechtného života, jsouce prve velice ožralý, tovaryše své odpočívající k dašímu a prodlouženějšímu pití pobízeli a jim spáti překáželi. Oni však jsou prve pitím dosti obtíženi tomu odepřeli. Tento pak Jan Zeißig nešlechtně sobě počínal a spatříc obraz Pána Krista v zahradě se modlíciho, k pití těmi slovy, kteréž pobožné uši slyšeti se ostejchají a sotva strachem slyšeti mohou „Du Sakrament sauf mit, sauf mit.“ pobízeli. A nemajíc dosti na takové bezbožné nešlechtné své řeči, naposledy ze svých zlořečených úst šeredným krchnutím na týž obraz Pána Krista jakožto bohaprázdný bezbožný člověk plil a prsy Krista Pána*

⁴⁷³ Při odjezdu z Prahy vzal plukovník Vavřinec z Hofkirchen mariánský obraz s sebou do Lipska. Po odchodu Sasů nechal Antonín rytíř Binago ve svém domě na Staroměstském náměstí ozdobit pokoj, kde obraz visel a v místnosti nechal vystavět oltář s jeho kopií. Před něj pověsil věčné světlo a každou sobotu, někdy i častěji s celou svojí rodinou konal u tohoto oltáře pobožnosti. Jeho syn zachovával tento zvyk a na dům nechal namalovat obraz Panny Marie staroboleslavské za mříží, který doplnil nápisy v italštině, němčině, latině a češtině. Český zní: Kde jsem byla v potupení z nepřátelského vězení, tu jsem našla uctivosti Binagovau horlivostí. Pod obrazem pak stálo: Cheeš-li v žádostivým pokoji dlahu setrvati, hled mnoho dáti, málo dáti a nic nežádati. Dále byl nápis: Svatý obraz Rodičky Boží staroboleslavský zázraky se stkvějící, saský generál po vzdání Měst pražských saskému lidu, z kostela staroboleslavského skrze nepřátele vzaty a do Prahy přivezený, v tomto domě jako v nějakém zajetí zavřený byl, kteraužto Rodičku Boží rod Binagovský, příklad Obedodoma následující, chtěje pobožně uctíti a od Požehnané požehnání dosáhnouti, k věčné památce ten příběh léta 1671, zde vyobraziti dal. J. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 191 - 192.

⁴⁷⁴ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60. Staroboleslavský probošt Ferdinandovi II., 19. 3. 1632. Zde originál.

⁴⁷⁵ *Tamtéž*, Ferdinand II. Albrechtovi z Valdštejna, Vídeň, 20. 3. 1632. Císař píše, aby sebral Sasům, když už ne všechny naloupené kostelní klenoty, tak alespoň mariánský obraz a vrátil jej na jeho původní místo.

⁴⁷⁶ K tomu viz též H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallenstein II.*, No 771, 808, 809.

malovaného na témž obraze nešlechetně uplval (!). Továryši jeho ožralí, vidouce člověka ožralého bezbožné a nešlechetné činy, aby se na odpočínutí položil napomínali a že Bůh ho trestati bude, hrozili. Jan pak Czeysygg ožralstvím svým oněmněvši se položivši náhle zcepeněl. Továryši jeho z takového svého ožralství a ze sna procitivši všecko zčernalé tělo bez duše našli.⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 208r.

4. CHEB A OKOLÍ

Není dosud zcela jasné, zda Arnimem vedená armáda postupující ze severních Čech na Prahu byla jediným saským vojskem, které proniklo na území království, nebo zda existovalo ještě jedno vojsko, které překročilo zemské hranice právě na Chebsku, či zda šlo v případě Chebu a Chebska o soukromou iniciativu některých exulantů. Také není zcela zřejmé, kdy se tak stalo.⁴⁷⁸ Dobové noviny *Mercurii Ordinarii Zeitung* oznamují ke dni 3. listopadu 1631 z Chebu, že v zemi je velký strach a utíkání, protože švédští tu a tam činí vpády a dobývají mnoho panských sídel, co pak je jisté, že se Jáchymov vzdal švédskému předvoji a musel holdovat jménem starého hraběte Thurna.⁴⁷⁹

Pravděpodobně 8. listopadu poslal exulant ve švédských službách Jobst Hans Tiesel z Daltiz dopis z Jáchymova purkmistrům svobodných horních měst v Božím Daru, Abertamách, Horní Blatné a v Hřebečné, ve kterém jménem švédského krále požaduje, aby se jejich obyvatelé dostavili ozbrojeni do Jáchymova a tam pod širým nebem složili přísahu, že nasadí pro křesťanskou spasitelnou víru, stejně jako ostatní zbožní křesťané, život, čest, krev a statky. Jsou očekáváni v Jáchymově, kde budou přísahat Nejsvětější Trojici, evangelické církvi a všem poctivým křesťanům.⁴⁸⁰

Město Cheb se ocitlo ve stavu zvýšené vojenské pohotovosti, neboť se dalo předpokládat, že jedni z prvních saských vojáků se objeví právě před Chebem či v jeho blízkém okolí. Bylo provedeno mustrování měšťanstva a byli jmenováni důstojníci městské hotovosti. Městská rada nechala zavolat na radnici 150 mladých mužů a rozkázala jim, aby se ozbrojili a připravili se k obraně města, ale jasně jim vysvětlila, že nemají zbytečně riskovat své životy bez žoldu a zaopatření. Dvě kompanie císařského jezdecktva, přítomné ve městě od 8. července, byly počátkem října vystřídány třemi stovkami pěšáků, kteří s sebou do města přivedli mnoho raněných.

Koncem září, dne 26. 9. 1631, provedla rada města další mustrování městské hotovosti a velení přenechala Melchioru Adamu Moserovi, který byl ustanoven

⁴⁷⁸ Zdá se, že jeden oddíl saských vojáků spolu s exulanty překročil hranice v blízkosti Jáchymova, který obsadili, a odtud se zmocnili Žatce a celého Žateckého kraje. Císařský mincmistr v Jáchymově Jiří Steinmüller přešel na stranu Sasů a horlivě pomáhal i navracejícím se exulantům.

⁴⁷⁹ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 10716/2 Avisen welche sub finem Anni 1630 und von Anfang biß zum Ende des 1631 Jahres bey der Churfürst Sächs. geheimen Canzley einkommen.

⁴⁸⁰ ÖStA Wien, HHStA, Große Korrespondenz, Collection diplomatique, Fasz. 30/1. Publikoval též František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, ČČH 34, 1928, s. 473 – 573.

městským nejvyšším strážmistrem. Jako poručíci byli jmenováni Jiří Adam Söldner, Pavel Eck, Hans Bereuder a Praetor, Moserovým zástupcem byl jmenován Jaeger.

Koncem prvního listopadového týdne roku 1631 požadovali místodržící Království českého, aby městská rada zjistila, jak postupují nepřátelská vojska na Chebsku. Místodržící také zaslali komisařům Plzeňského kraje opis rozkazu, ve kterém je nabádali, aby dali dobrý pozor na vývoj tamější situace, jak bylo projednáno.⁴⁸¹

Poté, co Arnimova armáda překročila zemské hranice, se od ní zřejmě oddělila část saských vojsk, která pak zamířila do severozápadních a západních Čech. Vojsko dorazilo až před Cheb, k předměstí u Mostecké brány. Císařská posádka již před tím z města utekla.⁴⁸²

Jobst Hans Tiesel z Daltiz, „*Jeho královského Majestátu ve Švédsku ustanovený kapitán a jeho kurfiřtské Jasnosti ryt mistr*“, zaslal dne 12. prosince ze Skalné dopis chebskému purkmistrovi Paulu von Juncker se zprávou, že obdržel od svého pána Arnošta knížete z Anhaltu, rozkaz „*die Order so in den Egrischen Krayse, mit meinem Volk, so bey Elbogen gelegen, zu defendieren und zue schützen*“⁴⁸³

⁴⁸¹ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65. Zápis ze středy 5. listopadu: „...*die H. Stadthalther begehren was vor feindselige progress alhe in der Nachbarschaft erkundiget werden, also bald zu bringen, schicken auch abschrift der Neuen Commiss. befehl an die H. Commisarien zu Pilßen, mit ermahnung daß der orth wie nuhmehro sollicitirn sollen u(n)d soll beids (?) observiret werden.*“

⁴⁸² Arnimova vojska následoval sám saský kurfiřt s další armádou. Dozvěděl se o nečekaně úspěšném pochodu svého maršála na území Čech, a tak pod svým velením přivedl do Českého království další vojska. Spolu s ním přišlo do Čech i množství pobělohorských exulantů, kteří se začali ujímat svých bývalých statků. Také exulanti z Loketska a Chebska se při první možné příležitosti zmocnili svého bývalého majetku. Do Chebu se vrátilo 23 exulantských rodin, včetně mocných patricijských rodů, jako byla rodina von Junker nebo bývalý chebský purkmistr Wolf Adam Pachelbel von Gehag, který se stal jedním ze saských komisařů v chebském kraji. Rezek uvádí 17 šlechtických rodin z Chebska, které se vrátily: Jiří Wolf Brandner z Brandu (statek Ostroh/Seeberg), bratři Wolf Arnošt a Jan Adam Elbogner von Unter Schönfeld, Mikuláš Globner z Globen, Julius Hofer von Lobenstein (statek Sichelau), Filip Lang von Langenfeld, Jan Wolf Lang von Langenfeldu, Sabina Lochnar z Palitz, Jiří Albrecht a Jan Fabián Multz von Waldau, Gerhard Schwoll rytíř z Palitz, Engelhart Štampach ze Štampachu (statek Vranov/Frohnau), Jan Kryštof Tanner, Jiří Kryštof z Trautenbergu (zde není jisté, zda byl Čechách), Jáchym Bedřich a Matyáš Bernard z Unruhe, Humboldt Winkler z Hainfeldu se syny Jiřím Adamem, Fridrichem a Jaroslavem (statek Děpoltovice/Tüppelsgrün). Také do Lokte a Loketského kraje se navracely patricijské a aristokratické rodiny: Jaroslav Hoffman z Münchhofen, Eva Hozlauerová (statek Kirchenbirg), Wolf Kryštof Lochnar z Palitz (statky Mnichov/Münchhof a Jimlíkov/Imligau), Jan Fabián a Jan Matyáš Perglasové z Perglasu, Zikmund Rabicar z Rabic, Jan Bartoloměj z Reizenbachu, Fridrich a Jan Šebestián Štampachové ze Štampachu, Florián a Wolf Adam Steinsdorferové ze Steinsdorfu, Jiří Adam Štolc z Gostomky, Kryštof Jindřich Tejn z Tejnu, Kryštof Ferdinand Mangolt. A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 72. Obsáhlejší seznam Vinzenz PRÖKL, *Eger und das Egerland*, 2. Auflage, Falckenau 1877, s. 166 – 170.

Dějinám chebské aristokracie a patriciátu v době třicetileté války dosud nebyla věnována patřičná pozornost, což platí i o chebských pobělohorských exulantech. Pro starší období a částečně i pro 16. století jsou nejdostupnější české práce Františka Kubů.

⁴⁸³ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65. *Ehrevvester, Hochachtbar undt Wohlweiser sonders günstiger Herr Burgermeister, demnach von meinem gnädiger heren Fürst. Ernesten von Anhalt Ihr Churf. durchl. zue Sachßen Obristen, die Order so in den Egerischen Krayse gehörigt, mit meinen Volck so bey Ellbogen gelegen zue defentiren undt zueschützen von Praga außbefohlen worden,*

Kapitán švédské armády Friedrich Gropp žádal 10. prosince písemně chebskou městskou radu, aby se pokorně podrobila švédskému králi a přistoupila na požadavek ubytování dvou kompanií vojska.⁴⁸⁴ Na takový požadavek nepovažovala rada za nutné odpovídat.

Jeden ze saských důstojníků, Jan Jiří z Karlowitz, který se na předměstí Chebu utábořil se 150-ti jezdci, poslal 12. prosince na radnici trubače s požadavkem, aby bylo saské vojsko vpuštěno do města. Purkmistr měl prostřednictvím tohoto trubače sdělit, zda Sasové obdrží povolení ke vstupu do města, či nikoliv.⁴⁸⁵ Purkmistr Junker na to odpověděl, že o takové věci nemůže sám rozhodovat, že nezáleží jen na jeho rozhodnutí, ale je to záležitost celého města a musí se tedy obrátit na ostatní členy městské rady, aby o takové vážné věci spolurozhodovali.

Rada na požadavek Sasů neodpověděla a trubače nechala zavřít do vězení. Odpoledne vydal Jobst Hans Tiesel z Daltiz jménem saského kurfiřta verbovací patent, aby mohl naverbovat 125 jezdců, a poslal městské radě dopis, že pokud by město nechtělo přijmout jeho vojáky, nechá vše vypálit a zpusťošit.⁴⁸⁶ Zvonením byl vyhlášen poplach a někteří měšťané začali střílet z děl na saská vojska, která se již v noci předcházejícího dne usadila před městskými hradbami. Sasové ustoupili na vzdálenost jedné míle od města. Obrany města se účastnili pouze katolíci, což dokazovalo, že ostatní obyvatelé přijali římsko-katolickou víru většinou z donucení a příslušnost ke katolictví pouze předstírali. Většina měšťanů si přála obnovení luterské víry, což, jak měšťané doufali, se zdaří po předání města Sasům.

O den později, 13. prosince, byl na žádost Sasů zajatý trubač propuštěn. Tentýž den odpoledne přijelo do Chebu 150 saských jezdců, kteří se schovali za dům koželuha Hanse Bernharda. Bylo jim slíbeno, že se dostanou do města, aniž by ztratili jediného

dieweil Ich aber in erfahrung kommen, daß andere mehr Volcker in zuzugksein sollen, Auß habe ich zeigern meiner Trommeter abgeforderget, den Heren solches zue notifitiren undt wiesendt zue machen, Ob sie mich, Sie undt die Ihrigen zue defendiren undt zuschutzen einlaßen wollen oder nicht mich bey meinem Trommeter hiewieder zuberichten, In vorbleibung aber weßen ich mich solchen zuvorhalten, Welches denen Herrn Ich vormelden sollet undt denselben zue diesen bin ich willigk. Dat. Wilttschtein den 12 Decembris ao 1631 Dero Königl. May. in Schweden bestalter capitain undt Ihr Churf. durchl. Rittmeister Jobst hanß Tiesl von daltiz MP

⁴⁸⁴ Tamtéž, zápis ze středy 10. prosince.

⁴⁸⁵ Tamtéž, podle zápisu ze soboty 13. prosince to byl Hans Jobst Tiesel z Daltiz, který nechal poslat do města trubače s písemným rozkazem purkmistru Junckerovi, aby se poddal saskému kurfiřtovi. „Ist v. E. Rath, Gericht und Gemeind zusammen gefordrt undt der selben vorgetragen worden, wie den abent zuvor H. Hanß Jobst Tießel von daltietz Riethmeister einen drombther in die Stadt gesant und H. Burgerm. Juncker schrieflich vermahnet In Churf. devotion sich zuergeben...“

⁴⁸⁶ Tamtéž, Zápis z odpoledne dne 13. prosince: „H. Jobst Hanß thießel Alß er abermahl etliche auß seiner Compagnia herein gesant von Churf. durchl. zu Sagsen Ein mußter patent uff 125 pferd dohin zu neustern produciret, dorbey ein schreiben an die gemeihne Burgerschafft, wo man Ihn nicht Einnehmen wirdt, Er alles verbrennen u(n)d verhehren wolle.“

muže. Saský velitel, podpořen tímto příslibem a ujištěn probíhajícími přípravami, poslal odpoledne do města opět trubače s pěti dragouny. Jménem kurfiřta znovu požadovali, aby rada předala město do rukou saských vojsk, jinak prý bude Cheb vydrancován a vypálen. Taková hrozba zřejmě neměla na patriciát příliš velký účinek, a tak se jezci vraceli s negativní odpovědí k Mostecké bráně. Během toho, jak bylo smluveno, přivezli koželuhové na padací most plně naložené trakaře a jistý Spitz spolu s protestantsky smýšlejícím městským strážmistrem Moserem a městským katem Fischerem přeřízli lana určená ke zvedání mostu, aby nemohl být vytažen. Čtyři jiní měšťané rozbili na druhé straně řeky skříně, které také měly zamezit zvednutí mostu. Podle Abelinova historického díla *Teatrum Europeum* měšťané rozbili sekerami městskou bránu, aby mohlo vojsko vstoupit do města.⁴⁸⁷ Na dohodnutý signál vyrazili Sasové kupředu Kamennou ulicí až na náměstí. Císařskými zcela vyplundrované město se stalo kořistí saského vojska.

Na náměstí se usadilo více než 900 vojáků pěchoty a jezdeckva a v klidu čekali, než jim městská rada přidělí kvartýry.⁴⁸⁸ Jak již bylo výše zmíněno, Cheb byl bez císařské posádky, protože ta zbaběle utekla z obav před nepřátelským vpádem.

Na radnici shromážděná městská rada uvažovala o tom, jak by mohla překazit případná zrádná jednání s nepřítelem. Jak asi musela být překvapena, když viděla, že město je dobyté a obsazeno? Nebyly k dispozici žádné prostředky, jak se nezvaných hostů zbavit.

O událostech informuje saský rytmistr Tiesel Jana Jiřího I. v dopise ze dne 15. prosince. Píše, že jemu nadřízený plukovník, kníže z Anhaltu, obdržel od kurfiřta patenty a rozkazy, ze kterých se Tiesel dozvěděl, že Anhalt žádá, aby mohl mustrovat svůj pluk ve městě Chebu. Jelikož měl Tiesel zaručenou zprávu o tom, že chebští katoličtí radní informují o situaci císařské, kteří se pohybují několik mil od města, přišel tuto sobotu, 13. prosince, před město se svojí kompanií jezdeckva, aby tak chránil vojsko odvelené sem kurfiřtem. Přátelsky se ucházel o ležení ve městě a předložil i kurfiřtské patenty, z čehož byli měšťané potěšeni, že budou pod ochranou Jeho kurfiřtské Jasnosti. Kvartýr ale kvůli katolickému patriciátu nemohl obdržet. Za spolupráce měšťanů, kteří rozbili závory a brány, se ihned zmocnil města. Na to, aby

⁴⁸⁷ J. P. ABELIN, *Theatrum Europeum, Historische Chronicken Continuation der Warhaffie Beschreibung aller denckwürdigen Geschichten so sich hin und wider in der Weltt vom Jahr Christi 1629 bis in das Jahr 1633 zugetragen, darinnen sonderlich die jetzund schwebenden Kriegslaufften außgeführt werden*, s. 500.

⁴⁸⁸ *Tamtéž.*

obsadil takové město a strategicky důležitou cestu, se cítí se svojí kompanií příliš slabý. Umístil sem také svoji kompanii pěchoty a napsal panu Karlowitzovi, zemskému lovcímu kurfiřta, aby mu poslal 300 mužů z pěšího vojska, které leží na hranicích, aby s nimi mohl město lépe zabezpečit. Karlowitz mu vyhověl. Město chce takto držet, dokud nepřijde nově naverbovaný pluk jeho pana plukovníka, knížete z Anhaltu. Prosí kurfiřta, aby vydal rozkaz, aby vojáci zemského lovcího mohli zůstat ve městě a dále sem mohl být odvelen prapor zeměbranceckého vojska nebo 500 mušketýrů, aby tak mohlo být město lépe chráněno. Sděluje, že bude jednat se zdejším městem a jeho obyvateli přátelsky, aby neměli důvod si na něj stěžovat a mohl je tak využít proti nepříteli.⁴⁸⁹

Ačkoliv větší část Chebu byla zdánlivě katolická, bylo zde, tak jako ve většině případů v Čechách, katolické vyznání vnuceno. Náklonnost k protestantismu zdaleka nevymizela. Roku 1621 přislíbil saský kurfiřt Jan Jiří I. Chebským, že bude ochraňovat přívržence Augsburského vyznání. Nebylo tedy možné očekávat, že by měšťanstvo pozvedlo proti saským jednotkám zbraň, což se ukázalo již dříve při vyzvánění na poplach, kdy větší část měšťanstva zůstala pasivní.

Nedlouho po obsazení města informuje Tiesel kurfiřta o vývoji situace v nedatovaném dopise: Poté, co jsem nechal odeslat nejponíženější zprávu, datovanou v Chebu 15. prosince, o vzetí města, nechal jsem spolu s Janem Jiřím z Karlowitz, zemským lovcím Tvé kurfiřtské Jasnosti, předvolat všechny prosté měšťany, kterým jsem důrazně domlouval jménem Tvé kurfiřtské Jasnosti, a tázal se jich, že když je nyní město dobyto, zda by katolíci společně s luterány byli a zůstali oddáni Tvé kurfiřtské Jasnosti. Také pokud by mělo být toto město obléháno, zda by oni spolu se mnou a s vojskem, které zde mám, jako čestní lidé město bránili a ochraňovali. Zda také chtějí při Tvé kurfiřtské Jasnosti nasadit život, statky, čest a krev. Na to všichni společně, luteráni i katolíci, s velkým křikem a jáсотem odpověděli ano, že s pomocí Ježíše Krista chtěli tak konat. Protože pak takoví lidé, jako velitelé městské hotovosti, strážmistři, praporčíci a jiní velitelé nebyli přítomni, tak nejsou nikomu zavázáni, nýbrž jsou těmi radními, kteří jsou oddáni Tvé kurfiřtské Jasnosti, považováni za podezřelé, jelikož mne nechtěli pustit do města. Bylo by velmi zapotřebí, aby tito měšťané a měšťtí velitelé byli bez prodlení a bez obvyklých pravidel uvedeni v povinnost vůči Tvé kurfiřtské Jasnosti. Je zapotřebí, aby byla dosazena městská rada, podezřelé a zvláště pak katolické osoby byly odstraněny a rada znovu dosazena, aby mohl fungovat soud a

⁴⁸⁹ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber. Jobst Hans Tiesel z Daltiz, Cheb, 15. prosince 1631.

spravedlnost. Nebylo by také na škodu, aby rytířstvo a všichni sedláci, kteří chtějí, poslušně přísahali Tvé kurfiřtské Jasnosti. Všichni katoličtí faráři z okolních vsí utekli, a ačkoliv jsou nějací ve městě, měšťané nechtějí, aby křtili a kázali. Faráři mají velký strach, aby jim měšťané nepřerazili vaz. Různí lidé mě prosili, abych nechal jejich děti pokřtít luteránským duchovním a nechal kázat v městském kostele. K takovému jednání je třeba zřídit komisi. Tvá kurfiřtská Jasnost by mohla přece jen bez prodlení a obvyklých pravidel k tomu použít pana zemského lovčího, kterému by k tomu museli být dáni ještě jiní poctiví lidé, neboť je znám svojí zaneprázdněností ve městě i na venkově. Na žádost měšťanů jsem nechal ctihodného, váženého a učeného pana Georga Merczena z Aše křtít děti a kázat v kostele. Ten by pak také mohl, podle libosti Tvé kurfiřtské Jasnosti, získat kostelní úřad a místo učitele.⁴⁹⁰

V noci dorazila do Chebu skupina luteránských sedláků z Voigtlandu, kteří měli posílit stráž ve městě. Karlowitz požadoval po purkmistru Schmiedelovi, aby mu byla předána zbrojnice ke kontrole a také aby se měšťané postavili k obraně města společně po bok Sasů. Pokud ne, bude vyzdviženo na 5 000 vojáků, kteří ihned přijdou do města, aby jej bránili.⁴⁹¹

Třetí den po obsazení města se do Chebu vrátilo množství exulantů i se svými rodinami a opět se ujali svých statků. Již dříve předal M. Egidius Brandner, který byl chebským exulantem a saským polním kazatelem, kurfiřtovi v Lipsku prosebný list, ve kterém exulanti z Chebska žádali Jana Jiřího I., aby se jich ujal v otázce opětného získání nejen jim odebrané náboženské svobody, ale i císařem konfiskovaného majetku.⁴⁹² Za takové situace bylo velmi pravděpodobné, ba jisté, že se měšťané za podpory exulantů a Sasů pokusí o obnovení náboženských poměrů ve městě na základě augsburského vyznání. Luteránské obyvatelstvo jávalo a měšťanky, jak píše chebský historik a archivář Karl Siegl, nazývaly Sasy spasiteli, ale brzy se z nich vyklubal čert.⁴⁹³

Saský velitel v Chebu, plukovník a zemský lovčí Jan Jiří von Karlowitz sdělil dne 23. prosince městské radě, že na Boží hod vánoční se bude v chebském farním

⁴⁹⁰ H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins I.*, No 463. Autor datuje dopis dnem 16. prosince 1631.

⁴⁹¹ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65. Zápis z pondělí 15. prosince.

⁴⁹² Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Vertriebene und bedrängte Protestanten in Leipzig unter dem Schutze Johann Georg I.*, NASGA 16, 1895, s. 277.

⁴⁹³ Karl SIEGL, *Die Übrerrumpfung der Stadt Eger durch die Sachsen im J. 1631 und ihre Befreiung durch Wallenstein'sche Truppen im J. 1632*, MVGDB 47, 1909, s. 23.

kostele konat luteránská bohoslužba a kázání.⁴⁹⁴ Nevzal na vědomí návrh, podle kterého mu měl být za tímto účelem předán kostel Nejsvětější Trojice. Jelikož rada nemohla tomuto požadavku klást žádný odpor, bylo mu to povoleno s tím, aby kostel ponechal v původním stavu. Na všeobecné přání Chebských přešel městský farní kostel zcela v držení protestantů. Katoličtí kněží museli ustoupit.

Luteránští duchovní Egidius Brandner, Abraham Bruschi a Wolfgang Fleischmann se vrátili spolu s jinými exulanty a ujali se svých úřadů. Bylo jim odevzdáno pět bohoslužebných kalichů a v městském farním kostele se opět konaly evangelické křty a svatby. Přesto si směli katolíci ve farním kostele ponechat jeden oltář a jednu kazatelnu. Plukovník von Karlowitz přislíbil katolíkům plnou ochranu, ale obecný lid, osvobozený od dosavadních útisků, nechtěl o náboženské snášenlivosti ani slyšet a za utrpená přikořil se mstil utiskováním katolických duchovních.

O několik dní dříve, 14. prosince po rozednění, o třetí adventní neděli, vyplundrovala soldateska a obecný lid komendu Řádu křížovníků s červenou hvězdou. Krutým způsobem zacházeli se starým komturem Georgem Runnerem von Kaldischin, kterému se nakonec podařilo utéci k františkánům, u nichž na následky leknutí zemřel. V kostele sv. Mikuláše se konala adventní mše sloužená jezuitou, kterou soldateska rušila svým nevhodným chováním, což nebyl ze strany Sasů ojedinělý případ. Vojáci se často během bohoslužeb v městském kostele chovali nevhodně. Také vyhrožovali, že se násilím zmocní uzavřené školy, kde bydleli jezuité, pokud by jim nebyla otevřena. Po jejím otevření pobrali cínové nádoby, prádlo a oblečení a byli by se odvážili i více, kdyby jeden člen městské rady vojáky neuklidnil a nezahnal obecný lid. Odpoledne se pokusili o přepadení kláštera jeptišek svaté Kláry, který byl od vyplundrování a násilností ochráněn jedním statečným důstojníkem.

Do města přijeli Jan Jiří Colonna z Felsu a Mikuláš Globner z Globen a s nimi také sesazený purkmistr Wolf Adam Pachelbel von Gehag. Všichni tři byli Sasy ustanoveni jako saští komisaři v Chebském a Loketském kraji. Již dva dny předtím se ve městě objevil v exilu zůstávající purkmistr Adam von Juncker, ale pouze na několik dní, aby prohlédl škody na svém zničeném majetku, a pak se vrátil zpět do Wunsiedelu, aniž by se něčeho dalšího účastnil.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ SOkA Cheb, městské knihy, kniha 68. Zápis z úterý 23. prosince: „H. P. *Ambsträger Schmiedel referiret wie an heutt zu frühe Her Jagermeister von Carlowitz Ihn zu sich bescheiden, undt zu vernehmen geben, daß uff Nechsten H. Christag Er in der Pfarrkirchen lutherisch Predigen lassen wolthe...*“

⁴⁹⁵ Většina chebských exulantů se v době rekatolizace odebrala do Wunsiedelu pod ochranu Christiana markraběte braniborského. O situaci v Čechách píše markraběti saský knížecí správce v Ostrově nad Ohří

Pachelbel zachránil město před obecným vyplundrováním a převzal od Sasů úřad komisaře města a Chebska. Purkmistra a personální složení městské rady ponechali Sasové beze změn tak, jak byli potvrzeni. Brunner, který byl jedním z reformačních komisařů i radním, zemřel a na jeho místo nastoupil, v souladu s městským právem, Wolfgang Vetterle von Wildenbrunn, který byl horlivým katolíkem. Samotného Pachelbela hodnotili katoličtí radní ve svém pozdějším omluvném hlášení zemským úřadům, po odchodu Sasů, celkem dobře: „*Ale protože se vidělo, že se tenkrát nedalo nic jiného dělat, chtěli jsme raději přijmout domácího, jehož věrnost nám byla známa, než nějakého cizího. Jak mu dosvědčuje celé město, plně dbal na dodržování nařízení a zabránil úplnému vyplundrování města. Na jeho chování si nemůžeme stěžovat. Přáli bychom si, aby přijal katolickou víru, pak by se městu, ve kterém by byl pokládán za váženého a schopného, nedařilo špatně.*“⁴⁹⁶

Sasové požadovali od měšťanů výpalné ve výši 4 000 zlatých a vedle toho ještě každý týden 3 000 zlatých na ubytování vojska. Ve městě ubytovali 5 nebo 6 kornet jezdeckta a pěší pluk pod velením plukovníka Hanse von Rochau. Zajali také několik významných měšťanů. Purkmistr Paul Juncker byl ve svém domě hlídán mušketýry a byl propuštěn nejprve poté, co za něj byla poskytnuta záruka. Klement Holdorf a Wolfgang Vetterle museli snášet potupné zacházení. Ne o mnoho lépe se vedlo jezuitům a katolickým duchovním, městskému faráři Troyerovi, farářům ze Skalné a Kopaniny, kteří utekli do školy, kde bydleli jezuité. Ve škole je Sasové věznili osm dní. Tehdy prokázala městská rada náklonnost vůči jezuitům a zaopatřovala vězně vším potřebným.

dne 21. 12. 1631. Sděluje markraběti, že do Čech přišel generál Gallas s 16 000 vojáky a rychle pochodoval k Rokycanům, kde se k němu má připojit generál don Baltazar s 12 000 muži. Jejich záměrem je jít na Prahu, aby ji spolu s jinými městy v Čechách osvobodili. Jeho kurfiřtská Jasnost již odjela z Prahy zpět do Drážďan. Generál polní maršál Arnim odvedl všechno naverbované vojsko, včetně dělostřelectva, směrem k Plzni. Prahu obsadil zeměbrancekým vojskem. Zde v Ostrově má kurfiřtskou salvu guardii, takže je, zaplať Bůh, v dobrých rukou. Píše, že Locket, Žatec, Most, Chomutov a všechna ostatní města, která se nacházejí u saských hranic, jsou obsazena saským vojskem nebo zeměbranou. Důstojníci se zmocňují velké kořisti. Obilí, dobytek a víno nechávají ve velkém odvázet do Míšně, což vede v této zemi k velkému hladu a drahotě. Můj nejjasnější kníže a pán mi z Vídně píše, že doufá, že budou nalezeny prostředky, aby mohlo být dosaženo míru mezi císařskou Výsostí a saským kurfiřtem. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins I.*, No 476. K rekatolizaci v Chebu a na Chebsku V. PRÖKL, *Eger und das Egerland*, 2. Auflage, Falckenau 1877, s. 153 – 168. Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892, s. 94 – 105; 248 – 251.

⁴⁹⁶ „*Weil man aber gesehen, daß es damals nit anders hat sein können, haben wir lieber einen Patrioten, dessen Treue uns bekannt, als eine fremden hungrigen Bruder annehmen wollen, wie ihm denn die ganze Stadt das Zeugniß gibt, daß er die Grenzen der Commission getreulich observirt und die Stadt vor einer Generalplüderung abgehalten hat. Ueber sein Verhalten haben wir uns nit zu beklagen; hätten vielmehr gewünscht, daß er die katholische Religion angenommen; wäre gemeiner Stadt nit übel gestanden, indem er ein gelehrter und glimpflicher Mann gewesen.*“

Dokonce luteránské měšťanky, dojaté jejich těžkou situací, jim posílali prostřednictvím svých synů jídlo a pití.

Představenému koleje jezuitů P. Emerichovi a dále P. Danielu Sanderovi, P. Paulovi Koweindlovi, M. Peteru Merkelovi, M. Johannu Brendtovi a Fr. Konrádu Feyovi bylo Sasy nařízeno, aby pod hrozbou zmlácení, mučení a zmrzačení nosu i uší, zaplatili výkupné ve výši 1 000 zlatých.⁴⁹⁷ Od jezuitů a kněží bylo požadováno celkem 800 a po převorovi 200 zlatých. Nakonec se spokojili v případě jezuitů s částkou 680 zlatých, s čehož rada darovala 100 a jeden dobrosrdečný měšťan se ještě zaručil zaplatit částku 300 zlatých. Tudíž sami jezuité nezaplatili více než 280 zlatých na hotovosti. Devět duchovních, kteří byli v polovině ledna vyhnáni z města, doprovázelo několik ozbrojených dobrovolníků z řad měšťanů až do Horní Falce. O této události dorazily zprávy i do Prahy. Anonymní pražský katolík sděluje, že z Chebu se dozvěděl, že prý chebští otcové Tovaryšstva Ježíšova před svým odchodem museli zaplatit, každý z nich, 100 zlatých. Poté jim byl dán škodlivý a urážlivý průvodní list s textem: nechte tyto lehkomyšlné a nepoctivé nepřátele Ježíše svobodně a bez překážek odejít k čertu, aby jim na hlavě nezůstal ani vlas atd.⁴⁹⁸

Dne 21. prosince napsal Jan Jiří z Karlowitz kurfiřtovi zprávu, že situace ve městě je těžká. Katoličtí páni radní a měšťané vedou lehkovážné a nebezpečné řeči. Každý den vysílají k nepřítelům posla, aby jim sdělil, co se v Chebu děje a mohli tak být přivedeni do města. Jezuité, kterých je ve městě deset, chystají nějaké zrádné kousky. Puškařům, kterých je v Chebu 18 a jsou z větší části katolíci, se nedá důvěřovat. Prosí kurfiřta, aby odvelel do Chebu nějaké jiné puškaře, stejně tak i dva dělostřelce s granáty. Sděluje, že mu bylo zaklínováno pět děl. Karlowitz se domnívá, že je nutné, aby byla městská rada dosazena ze starých luteránů, aby složila přísahu, protože jinak v ní nebude nikdo na straně kurfiřta, ale několik těch, jako je purkmistr Paul Juncker, městský písař Wolfgang Vetterle a Hans Bereuder a jiní, kteří vykonávali rekatolizaci. Pokud radní zasílali nepříteli zprávy, měl by být do rady dosazen čestný muž, aby nemohli činit nic bez jeho vědomí. Měl by být také dosazen krajský hejtman, který by dbal zájmů kurfiřta.⁴⁹⁹

Předposlední den roku 1631 piší z Chebu Sasy ustanovení krajští komisaři Wolf Adam Pachelbel, Mikuláš Globner z Globen a Jan Jiří Colonna z Felsu kurfiřtovi, že se

⁴⁹⁷ Zde není zcela jasné, zda se jednalo o částky v říšských tolarech nebo v rýnských zlatých.

⁴⁹⁸ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58, anonym Praha, 16. 1. 1632. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 564.

⁴⁹⁹ SHStA Dresden, fond: Bergmann'sche Exulantensammlung, Band 56.

do města a chebského kraje položily bez jakéhokoliv rozkazu různé jednotky pěchoty a jezdeckta naverbované jménem švédského krále. Skoro vše zde zničily a vyjedly. Do Chebu bylo maršálem Arnimem přivedeno množství vojska k ubytování a mustrování, 6 kompanií jezdeckta pluku dánského prince, jedna kompanie a štáb pluku Jobsta Hanse Tiesela z Daltiz patřícího k pluku knížete z Anhaltu, 8 kompanií pluku zemské obrany a ozbrojení venkované. Ve městě se tedy ubytovalo 17 kompanií a je zde sotva sto domů. V kraji stojí ale necelých 500 statků. Oba dva kraje jsou císařskými zcela vyčerpány, zbaveny zásob, sil a odvahy. Ano, nemohou již nic víc vydržet, neboť přísun zásob z českých krajů a zvláště z Plzeňského kraje, ze kterých dosud většinou žili, je zamezen a nedostává se ničeho. Ve městě ležící kompanie nemohou být již více živeny. V obou krajích po dvě léta za sebou není možné získat žádné osivo, a pokud přece jen něco, tak v porovnání s dobrými léty sotva jednu desetinu. Komisaři se obávají, že pokud vojsko zůstane déle než šest dnů a denně budou přicházet další vojáci, město i kraj upadnou do naprosté zkázy. Pisatelé žádají kurfiřta o vydání rozkazu, aby bylo pěší a jízdní vojsko, které nutně potřebuje kvartýr, z tohoto malého a široko daleko zruinovaného kraje i města položeno někam jinam.⁵⁰⁰

Začátkem roku 1632 přijel do Chebu Arnošt kníže z Anhaltu se svým dvorem a vojskem. Kníže, který zůstal ve městě až do 10. března, bydlel od 15. do 25. ledna v domě, který patřil v exilu přebývajícimu purkmistrovi Adamu Junckerovi (náměstí č. 2), tedy ve stejném domě, kde později bydleli Heinrich von Holk nebo Albrecht z Valdštejna. Rada musela pro knížete a jeho generální štáb sehnat potraviny. V Okresním archivu v Chebu se zachoval seznam toho, co mělo město dodávat anhaltskému knížecímu dvoru každý týden.⁵⁰¹

Tyto požadavky jsou zcela v rozporu s reálnou situací ve městě a jeho okolí. Mezi mnoha stížnostmi na poměry v Chebu nalézáme dopis plukovníka Karlowitze

⁵⁰⁰ *Tamtéž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10838 Nr. 555a Ausgefertigte Konzepte und eingelaufene Schreiben, die Soldatesca in Eger und Ellenbogischen Kreis betrft. 1631 – 1632.

⁵⁰¹ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65. „*Verzeichnus, was ein Ehrbar Rath dieser Stadt vor Ihre fürstl. Gnaden von Anhalt Hoffstadt Wöchentlich liefferen muß.*“ Tedy: 3½ centu hověžího masa, 9 telat, 9 ovcí, 45 kuřat, 56 liber ryb, 24 liber sádla, 24 liber čerstvého másla, 4 kopy vajec, 2 nebo 3 kusy zvěřiny, 5 misek bílé mouky, 8 liber cukru, 2 libry pepře, 2 libry zázvoru, 6 liber velkých rozinek, 4 libry malých rozinek, 6 liber mandlí, 16 lotů muškátových oříšků, 14 lotů šafránu, 16 lotů hřebíčku, 16 lotů skořice, 8 liber rýže, 14 liber švestek, 14 liber hrušek, 16 citronů, 28 lemonů, 30 liber špeku, 21 liber tresek, 14 lososů, 4 svazky sušených ryb, 1½ kopy říčních mihulí, 1½ libry olivového oleje, 6 liber holandského sýra a 6 mázů vinného octa, ze sladkostí: 2 libry oloupaných mandlí, 2 libry skořice, 2 libry krystalového cukru, 2 libry koriandru, 1 libru cukrového chleba, 2 libry fiků, 2 libry cukroví, 2 libry velkých rozinek, 2 libry malých rozinek, 2 libry oloupaných mandlí (opakuje se) a 1 libru míšeňských jablek, z nápojů: 7 věder vína, 16 věder piva. Pro městskou radu to musela být celkem svízelná situace, neboť kde měla sehnat za války a ještě ke všemu v lednu citrony, lemons, veškeré koření, švestky a hrušky?

kurfiřtovi z 15. ledna, ve kterém píše, že ani město, ani kraj neodvádějí na kontribucích jediný feník a neposílají žádné potraviny z toho důvodu, že téměř všechny vesnice v chebském kraji jsou vyjedeny anhaltovým vojskem, v loketském kraji pak od viztumových pěšáků. Je nemožné sehnat jakékoliv kontribuce.⁵⁰²

Sotva Anhaltova vojska opustila Cheb, přišel 27. března saský plukovník Dietrich von Starschedel se svým štábem a vojskem, aby se ubytoval ve městě.

Kurfiřtovi by nebylo proti mysli, kdyby z říšského města Chebu učinil saské zemské město. Jan Jiří I. požadoval od městské rady hold a písemný revers o podrobení se. Rada obojí odmítla. Následovalo obsazení a uzavření ulic vojskem. Podle zápisu v městské knize ze středy 17. března přednesli dva kapitáni saské armády, Troys a Arnim, městské radě žádost jménem saského kurfiřta a nejvyššího strážmistra von Güntterode, aby rada složila přísahu věrnosti kurfiřtovi. Také si stěžovali, že luteráni byli a jsou pronásledováni katolíky, a to i v městské radě. Městská rada se omluvila s tím, že již byla učiněna dohoda s plukovníkem von Karlowitzem, který rukoudáním slavnostně slíbil ochraňovat jak katolíky, tak luterány.⁵⁰³ Další den se dostavili poslové se stejným požadavkem, a když opět neuspěli, byla obsazena celá radnice vojáky, rada byla prohlášena za zatčenou, nikdo nesměl radní místnost opustit, a to tak dlouho, dokud by nebyla složena přísaha. Na náměstí byl rozestaven celý pluk vojska. Nepomohly žádné prosby a shromážděná rada musela pod tímto nátlakem složit vynucenou přísahu⁵⁰⁴: *Zůstat věrní Jeho kurfiřtské Jasnosti tak dlouho, dokud bude držet toto město, nebýt v písemném kontaktu s nepřitelem, sdělit vše, co by měli nepřátelé v úmyslu učinit proti tomuto městu, a podporovat vše co může být ku prospěchu Jeho kurfiřtské Jasnosti a zdejšímu městu.*⁵⁰⁵ Tuto přísahu byli donuceni složit a svými podpisy stvrdit i členové městského soudu.

⁵⁰² SHStA Dresden, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10838 Nr. 555a Ausgefertigte Konzepte und eingelaufene Schreiben, die Soldatesca in Eger und Ellenbogischen Kreis betrf. 1631 – 1632.

⁵⁰³ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu 65. Zápis ze středy 17. 3. 1632 „...So begehret Er von Ein Rath, ihme ein Eydtt und pflicht abzulegen hierauff hat man sich entschuldigt, dß weil kein bestehe vorhanden, h. Carlowitz zu Churfr.dhl. haben ein Handstreich genohmen und versprochen Catholisch und Lutherische zu schützen, ...“

⁵⁰⁴ Tamtéž, zápis ze čtvrtka 18. 3. 1632 „...aber sobald die beede Hauptleutte, ein wenig zuor von Rathauß kommen, haben sie das ganze Rathauß, mit Solttat zu aller orten besezt, den Rath arrestirt und keinen aus der Ratsstuben ehr zu gelassen...“ a dále: „...weil das ganze Regiment uff den Marck gehalten unnd in geringsten kein schuz oder Hoffnung solches zu enden sich findten wollen dß jurament bewilligest, und unterschrieben worden.“

⁵⁰⁵ „Sr. Churfürstliche Durchlaucht in Devotion, so lang sie diesen Ort halten, getreu zu verbleiben, mit keinem Feinde zu korrespondiren, Alles, was die Feinde gegen die Stadt in Anschlag hätten, zu entdecken, und alles was Ihre Durchlaucht und hiesiger Stadt zu Diensten geschehen kann, zu befördern etc.“ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65. Následuje úryvek z přísahy zapsané do knihy ve čtvrtek 18. 3. 1632: „Wir der Burgermeister unnd Samtliche Rathsverwandten der Stad Eger, Als ein

Saskému veliteli nestačila přísaha magistrátu a dřívější hold měšťanstva, žádal mimo to od magistrátu písemné stvrzení o vykonané přísaze věrnosti, avšak radní odmítli přísahu zpečetit svými osobními erbovními pečeti. Přísaha byla nakonec zpečetěna městskou pečetí a radními podepsána. Radní doufali, že páni důstojníci učiní totéž a potvrdí ze své strany přísahu pečetěmi a podpisy, ale ti to odmítli.⁵⁰⁶

Velice politováníhodnou situaci prožívali ti, kteří pobírali almužny v chudobinci. Pohrůzkami a násilím byli nuceni, aby se bezpodmínečně přiklonili hned k té, hned k oné náboženské víře, jinak přijdou o to málo, co jim zbývá. Saští komisaři vydali rozkaz, aby nemocní a chudí nedostávali tak dlouho chleba, dokud se nestanou luterány. Stejným mučením je dříve nutily rekatolizační komise ke katolictví. Obyvatelé chudobince se museli po odchodu Sasů zřít luterství nejspíše stejným způsobem. Sám představený křižovnického špitálu neoplýval příliš křesťanskou láskou a milosrdenstvím k bližnímu, když někdy koncem ledna žádal městskou radu, aby byli nesvéprávní vojáci, kteří se nejspíše zbláznili z válečných hrůz, odvedeni ze špitálu na nějaké jiné místo.⁵⁰⁷

Strategickou důležitost říšského města si dobře uvědomovali i na dvoře bavorských vévodů. Koncem února roku 1632 píše bavorský dvorní kancléř Joachim von Donnerberg císaři Ferdinandovi II., že se obává spojení švédského vojska se Sasy právě u Chebu. Píše, že švédský král by mohl obejít franckou pevnost Forchheim a skrze Horní Falc pokračovat do Čech. Nevyhnutelná nutnost pak vyžaduje, aby Jeho císařské Veličenstvo uvedlo co nejdříve do pohybu v Čechách ležící vojenský lid, a jak jen to je možné, odvedlo pozornost nepřátelských jednotek ležících okolo Chebu od spojení s výše zmíněným švédským vojskem nebo zabránilo napomáhání k nepřátelskému úderu.⁵⁰⁸

jeder vor sich N. N. schwehre Auß uffrichtigen Redtlichen gemütt, daß so lange Alß hiesige Stadt mitt dero Churfust. dhl. zu Sachßen unsers Allergnedigsten Churfürst. und herrn Volckh beseze bleiben wirdt, daß wir in Keinerley wege mitt höchst gedachter Churf. dhl. auch deroselben hoch ansehnlichen adherenten, feinde wieder heimlich noch öffentlich schrieftlich oder mündtlich auch durch keine andere manns oder weibs person corespondiren oder einige freundschaftt halitten werden, sondern dero Commandanten so Alhier oder Künfftig von mehr und höchst gedacht Ihr Churf. dhl. anhero geordnet werden möchten Alle feindseelige Anschlege, so gegen sie gepflogen und nur offenbahr werden möchten treulich und ohne einige arglieftigkeit zu enddecken...“

⁵⁰⁶ Tamtéž, zápis z pátku 19. března.

⁵⁰⁷ Tamtéž, zápis z pátku 30. ledna. „H. Commendator in Hospital deßen begern nach soll der unsinnige Soldaten auß Spital genommen und an andere ortt verschafft werden.“

⁵⁰⁸ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, příloha dopisu Gerharda z Questenbergu Valdštejnovi z 23. 2. 1632 ve Vídni. Publikoval též Beda DUDÍK (Hg.), *Waldstein von seiner Enthebung bis zur abermaligen Uebnahme des Arme-Ober-Commando, vom 13. August 1630 bis 13. April 1632*, Wien 1858, s. 323 an.

Obavy císařských z toho, že by švédský král mohl využít strategické pozice města a zaútočit na České království, zaměstnávaly císařskou generalitu. Johann z Aldringen píše Albrechtovi z Valdštejna z Ambergu, že hrabě Tilly je toho názoru, že kdyby byl generál zbrojmistr Gallas opatřen větším množstvím vojska, zvláště pěchoty, mohlo by být přinejmenším znovu získáno město Cheb a ostatní místa.⁵⁰⁹ Dne 23. února sděluje Valdštejn Gallasovi, že kdyby se nepřítel chtěl obrátit do Horní Falce, má dávat pozor, jestli se nepohybuje u Chebu, a jak je to jen možné, odvrátit jeho pozornost. Kdyby se chtěl nepřítel v těchto místech o něco pokusit, mají být proti němu posláni jezdcí z Horní Falce, spolu s tamějším vojskem.⁵¹⁰ Toto souvisí s předcházejícími dopisy a nepřítelem je míněn jistě Gustav II. Adolf. Tilly sděluje Valdštejnovi, že pokládá za nutné, aby generál polní zbrojmistr Gallas posílil své vojsko takovým způsobem, aby se mohl v případě potřeby s Tillym spojit a mohl mu tak pomáhat odporovat nepříteli.⁵¹¹ Obavy z toho, že by Švédové mohli proniknout do Českého království, přetrvávaly a v této souvislosti byla strategicky důležitá oblast Chebska nejhroženější. Císařští generálové si byli vědomi toho, že případné sjednocení armád Švédů a Sasů v příhraničních oblastech by mohlo mít pro České království a Habsburky katastrofální následky. Z tohoto důvodu navrhuje 11. března Tilly Valdštejnovi, že pomůže Gallasovi s posílením vojska, protože kdyby byly Gallasovy jednotky ještě posíleny, mohli by oba dva zaútočit na nepřítel v Chebu spojenými silami naráz ze dvou stran a následně osvobodit celé České království od saského vojska.⁵¹² Valdštejn odpověděl Tillymu na jeho dopis psaný z Laufu 6. března, že nechává poslat Gallasovi do Čech tolik vojska, kolik nyní může dát dohromady, nejen aby odvedl pozornost nepřítel, nýbrž také proto, aby zaútočil na Cheb a zabezpečil Horní Falc před všemi nepřátelskými útoky. Rozkázal také velícímu generálovi v Čechách Marradasovi, aby poslal k císařskému vojsku do říše ještě 2 000 jezdců, které mají brzy následovat další 3000, aby se spojili s Tillym.⁵¹³

Během doby, co měli Sasové město ve své moci, podnikali z Chebu často výpady do okolí. Na Chebsku, ve Falci a v Bavorsku plundrovali a loupili vše, co jim

⁵⁰⁹ *Tamtéž*, Johann z Aldringen Valdštejnovi, Amberg, 1. 3. 1632.

⁵¹⁰ *Tamtéž*, Valdštejn Gallasovi, Znojmo, 23. 2. 1632. S tím také souvisí druhý Valdštejnův dopis Gallasovi ze stejného dne ohledně opatření proviantu pro vojsko. Pokud chce nyní Gallas podniknout něco proti nepříteli, má to včas sdělit císařským komisařům na příslušných místech, aby mu mohlo být včas dodáno to, co potřebuje. Kvůli tomu má napsat také hraběti Michnovi z Vacínova. *Tamtéž*.

⁵¹¹ *Tamtéž*, Tilly Valdštejnovi, Lauf, 6. 3. 1632. K tomu viz také H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II*, No 729, 730.

⁵¹² *Tamtéž*, Tilly Valdštejnovi, Bamberg, 11. 3. 1632.

⁵¹³ *Tamtéž*, Valdštejn Tillymu, Znojmo, 12. 3. 1632.

přišlo pod ruku. Jen z Waldsassenu přivezli do Chebu 5 000 nádob ovsa spolu s jinou kořistí. Z Tirschenreuthu odvezli 300 ovcí a množství dobytka. V nočních hodinách přepadli nic netušící obyvatele Mitterteichu, 100 mužů posádky pozabíjeli, 100 vzali do zajetí a městečko vyplundrovali. Koncem května (28. 5.) vytáhla z Chebu saská posádka se třemi děly do Falknova. Sami císařští, kterým se podařilo obsadit zámek, zapálili městečko a donutili tak Sasy k návratu do Chebu. Celý Falknov, včetně kostela a školy, vyhořel. Krajský komisař Colonna z Felsu žádal kurfiřta, aby vydal patent, kterým by povolil pohořelým obyvatelům Falknova chodit po žebrotě i v kurfiřtských zemích.⁵¹⁴

Situace nejen ve městě, ale i v okolí byla pro civilní obyvatelstvo velmi těžká a zejména obyvatelé vesnic v okolí říšského města trpěli neustálými výpravami saských vojsk, která sháněla obživu pro sebe i koně a vybírala kontribuce. To ve skutečnosti vypadalo tak, že vojáci ukradli vše, na co přišli. Šesti desátníkům, kteří obsadili hrad, měla být denně dáována libra masa a to tak dlouho, dokud tam budou nakvartýrováni. Plukovník Starschedel požadoval pro sebe 215 říšských tolarů týdně, pro každého koně, kterých měl dohromady 15, požadoval denně $\frac{1}{8}$ strychu ovsa, 12 strychů sena a týdně dvě otepi slámy a vedle toho ještě nocleh, svíčky, sůl a dříví.⁵¹⁵ Podle zápisu z městské knihy z 10. března bylo požadováno, aby Cheb spolu s Loktem vyplatil nejvyššímu strážmistrovovi Hansi von Rochau 4 000 říšských tolarů. Na to městská rada zareagovala tvrzením, že pro velkou bídu není možné částku odvést.⁵¹⁶

Císařský velící generál v Čechách hrabě de Marradas se zmiňuje v dopise Valdštejnovi z poloviny února 1632, že mu polní zbrojmistr Gallas píše, že se Sasové museli z Chebu a z některých dalších míst stáhnout, kvůli šířícím se zlým nemocem.⁵¹⁷

Na šíření chorob ve městě si mj. stěžují i purkmistr, rada a veškerá obec v dopise kurfiřtovi, píší: ve městě leží 15 kompanií jezdeckta a pěchoty. Přišli také Anhaltovi jezdci, kteří zabrali několik vesnic v tomto kraji. S nimi jsou ve městě také dvě kompanie tělesné stráže pod velením maršála Arnima. Přinesli s sebou do města choroby, které se ve městě dále šíří, takže nejenom v domě purkmistra leží pět, šest i

⁵¹⁴ SHStA Dresden, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10838 Nr. 555a Ausgefertigte Konzepte und eingelaufene Schreiben, die Soldatesca in Eger und Ellenbogischen Kreis betrř. 1631 – 1632. Jan Jiřĩ Colonna z Felsu kurfiřtovi, Pirna, 20. 6. 1632.

⁵¹⁵ SOkA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu ř. 65, zápis z pondělĩ 17. 5. „...wie h. Starschedel für sein tractament wochentlich erfordert 215 Rthl. uff jedes Pferd deren er 15 $\frac{1}{8}$ Strich Haber 12 St. heu täglich und wochentlich 2. bundstrehe bey nebens die servitien, Lager, Licht, Salz und Holz...“

⁵¹⁶ Tamtéř, „...dař andere begern Aber, dař Eger und Elbogen, dem Obr. Wachtmeist. Rochaw 4000 Rthl. bezahlen soll: ist zu vollziehen nit möglich, daher die höchste unuermögenheit vorzuwenden.“

⁵¹⁷ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58, Marradas Valdštejnovi, Tábor, 15. 2. 1632.

deset vojáků, ale jsou i v jiných domech. Mezi vojáky pak leží smrtelně nemocen hospodář, jeho žena, děti a čeleď, takže nemohou pomáhat ani vojákům a ani vojáci hospodáři a všichni musí tak společně zahynout. Každý den jich několik zemře.⁵¹⁸ Velitel saské posádky v Chebu Hans von Rochau sděluje Janu Jiřímu I., že město Cheb a chebský kraj jsou jízdním i pěším vojskem tak přeplněny, že lidsky není možné, aby takový stav mohlo město a kraj ještě měsíc vydržet, obyvatelé podle něj musí opustit své domy a hospodářství.⁵¹⁹ Chebští měšťané zaslali kurfiřtovi 16. ledna dopis, ve kterém sdělují, že ve městě je osm kompanií pěchoty Klinzingova pluku, tři kornety jezdeckta Hauensteinova pluku, ještě pět nespecifikovaných kompanií včetně štábu a jedna kompanie zeměbranecké pěchoty. Ležení je přeplněno takovým množstvím vojska, že někteří měšťané mají nakvartýrováno 12, 14, 18, 20 a víc osob, o které se musí starat. Chebští měli v úmyslu požádat kurfiřta, aby vydal rozkaz, aby bylo něco vojska odvedeno z města, dozvídají se ale, že naproti tomu byl vložen do města knížecí anhaltský pluk o 1 000 jezdcích, a snaží se o uživení. K tomu ještě dvě kompanie jezdeckta z pluku maršála Arnima a také Hofkirchenův pluk pobírají z města a z chebského i loketského kraje kontribuce. Dále sdělují kurfiřtovi, že musí již deset let snášet válečný útisk, kvůli čemuž se zhroutily měšťanské živnosti a také veškerý obchod.⁵²⁰ Doba je čím dál tím horší. Jak špatně to vypadá u zásobovací komise, o tom budou kurfiřta informovat páni komisaři. Kvůli nouzi nemůžou vybrat ani peníze, ani potraviny pro vojsko. Také píší: My, chudí měšťané, máme sami co dělat a mnoho starostí, abychom sehnali pro sebe a své ženy a děti každodenní výdělek a mohli se uživit. Vojáci na takový úpadek a citelnou bídu reagují netrpělivě a s nadávkami, nechybí ani bití, chtějí z nás vyždímat dostatek jídla a pití. Tedy nevíme, jak to dlouho

⁵¹⁸ SHStA Dresden, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10838 Nr. 555a Ausgefertigte Konzepte und eingelaufene Schreiben, die Soldatesca in Eger und Ellenbogischen Kreis betrf. 1631 – 1632, Purkmistr, rada a celá obec města Chebu kurfiřtovi, Cheb, 14. 1. 1632. V jiném dopise, který napsali Colonna a Pachelbel kurfiřtovi o den dříve, stojí, že ve městě je 17 kompanií jezdeckta a pěchoty. V některých domech je ubytováno i 20 vojáků. Vojáci, zvláště jezdcí, s sebou přinesli šířící se *ungerische Kopfkrankheit*, v domech leží 2, 3 ale i 10 nakažených, z čehož povstalo velké utíkání, bída a nárek, který musíme poslouchat od vojáků i od měšťanů. Množství vojska je ve městě tak velké, že pisatelům vstávají vlasy hrůzou na hlavě. Dům od domu je prohledáván a jsou hledány a vybírány peníze, nehledě na to, že v tuto roční dobu vůbec není možné platit každý týden hotovými penězi. Dále sdělují, že oba dva kraje jsou malé a nepřesahují velikost jednoho hrabství s počtem ne větším než 1600 dvorů. Vojáci s měšťany spějí společně k zániku, umírají hlady a na nemoci. Pisatelé žádají kurfiřta, aby jim byla poskytnuta ze sousedství nějaká pomoc, jinak nemůžou žít 1 000 anhaltových jezdců, kterým byl tento kraj určen za ležení. *Tamtéž*, Jan Jiří Colonna z Felsu a Adam Wolf Pachelbel kurfiřtovi, Cheb, 13. 1. 1632.

⁵¹⁹ *Tamtéž*, Hans von Rochau kurfiřtovi, Cheb, 15. 1. 1632.

⁵²⁰ Dne 5. dubna sděluje cech chebských ševců komisaři Colonnovi z Felsu, že jeden saský nejvyšší strážmistr rozkázal, aby vyrobili 400 párů bot s tím, že budou hotově zaplacený. Jelikož již třetí týden nedošlo k proplacení, nutí velká nouze chudé a vojskem utiskované řemeslníky žádat kurfiřta, aby vydal rozkaz o zaplacení. *Tamtéž*.

budeme moci vydržet. Jestliže nebude toto obsazení brzy ukončeno, musíme z velké nouze nechat zde stát své domy a dvory a spolu s manželkami a dětmi odtud odejít do vyhnanství. Je nemožné takovou velkou zátěž a útrapy déle snášet, zvláště když se prostřednictvím vojáků zvyšuje počet nemocných a těch, kteří denně umírají. Také mnoho mezi námi měšťany onemocnělo a umírá. Ti se nakazili od vojáků tak, že tam leží v jednom domě 5, 6 i více či méně osob, včetně nemocných. Měšťané žádají kurfiřta, aby zmenšil chebskou posádku, aby nebylo město a krajina úplně zničeny a do základu zpustošeny.⁵²¹

Předposlední únorový den sděluje Gallas Valdštejnovi, že se shromážděným vojskem vyhnal Sasy ze Slavkova a Falknova a několik jich pozabíjel.⁵²² O umístění císařských posádek v západních Čechách a jinde po dobytí Falknova nás informují zachované seznamy, nejspíše z počátku dubna roku 1632. Podle nich leželo na falknovském zámku 150 pěšáků Manteufelova pluku, v samotném městě pak 200 jezdců a 20 dragounů. V Kynšperku nad Ohří byli ubytováni jezdci z tzv. Novosaského pluku, na hradě Bečově leželo 100 mužů ze dvou kompanií z pluku markýze de Grana a v Teplé tři kompanie téhož pluku.⁵²³ Podle jiného seznamu, napsaného patrně o několik dní později, se předchozí údaje nemění, je pouze doplněno, že v Kynšperku leží 300 jezdců a 200 pěšáků a stejný počet vojska se nachází také na Kynžvartu. Naverbované vojsko se zavazadly se zdržuje ve Slavkově.⁵²⁴

Nezjištěný pisatel píše 4. dubna Gallasovi, že dnes poslal nejvyššího strážmistra Diodadiho s 500 mušketýry a 150 jezdci, aby se pokusil zmocnit se přístupové cesty do Jáchymova, neboť se domnívá, že je velmi důležitá.⁵²⁵ Dále píše, že poslal do Lokte 40 saní s municí, do Chebu vyslal svého podplukovníka s množstvím jezdců na výzvědy,

⁵²¹ *Tamtéž*, Chebští měšťané kurfiřtovi, Cheb, 16. 1. 1632.

⁵²² ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58, Gallas Valdštejnovi, Plzeň, 28. 2. 1632.

⁵²³ *Tamtéž*, 1632 IV., karton 61: *Verzeichnis wie starckh nachfolgende Örther im Königreich Böhmen besezt sein.*

⁵²⁴ *Tamtéž*. Dne 17. 2. píše Jan Jiří Colonna z Felsu, že toho dne vyhnali císařští saské jednotky ze Slavkova. SHStA Dresden, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10838 Nr. 555a Ausgefertigte Konzepte und eingelaufene Schreiben, die Soldatesca in Eger und Ellenbogischen Kreis betrf. 1631 – 1632, Jan Jiří Colonna z Felsu kurfiřtovi, Cheb, 17. 2. 1632.

⁵²⁵ V nedatované anonymní relaci kurfiřtovi stojí, aby kurfiřt rozvážil, zda by neměl obsadit horní městečko Jáchymov, neboť ten je vstupní branou do země. Kdyby se jej zmocnil nepřítel, mohl by celý zdejší kraj dnem i nocí přepadat a plundrovat. SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/1 Fernere Schreiben und Berichte von Eger, aus dem Voigtländischen unnd Gebürgischen Kreissen, von Herzog Johann Wilhelmen zu Sachsen, Fürst Ernten zu Anhalt, Obersten Dterichen von Starschedel betref. 1632.

ale nemá od něho dosud žádné zprávy. Do Kynžvartu a Kynšperku nechal položit 600 jezdců a stejný počet pěšáků.⁵²⁶

Situace se začala radikálně měnit koncem května roku 1632 díky energickému nejvyššímu veliteli císařské armády Albrechtovi z Valdštejna, který svým strategickým manévrováním vytlačil saskou armádu z Českého království téměř bez jediného výstřelu.

Nejmenovaný špión zanechal krátkou zprávu z 26. května o pohybu císařských jednotek, ve které sděluje, že don Baltazar de Marradas má pochodovat se 14-ti praporci pěchoty a 6-ti kompaniemi jezdeckva směrem k Lokti, ale někteří mají za to, že chce směřovat na Slaný.⁵²⁷ Den před tím píše kurfiřt komisařům chebského kraje: Jelikož jsme zjistili, že nepřítel byl viděn se svým vojskem tu na jednom, tu na druhém místě, a nevíme, kam ještě by rád strčil nos, chceme si toho pilně hledět, abychom celou chebskou cestu a vše okolo zajistili před nebezpečím a vpádem. Proto tam odvelíme část naší armády. Pro její lepší opatření jsme milostivě nařídili, aby k ní byly přivezeny z našich zemí značné zásoby potravin. Také měšťané v Chebu a poddaní na venkově dostali rozkaz, aby navařili dostatečnou zásobu piva.⁵²⁸ Splnit poslední kurfiřtův požadavek zřejmě nebylo vůbec možné, neboť podle zprávy, kterou zaslal Colonna z Felsu 29. května kurfiřtovi, nelze obstarat dostatečné množství piva, neboť ani ve městě, ani na venkově není k dispozici slad. Malé množství piva, které je v zásobě, nemůže zde ležícím zeměbranceckým vojákům stačit, a on neví, jakým způsobem by mohl v sousedství sehnat nějaké pivo nebo slad, protože nemůže doufat, že by něco dostal z Čech nebo z Horní Falce a i v Braniborsku je mezi lidmi nedostatek. Nemůže zamlčet, že letos bude sotva možné vařit pivo.⁵²⁹ Velící plukovník v Chebu Dietrich von Starschedel píše kurfiřtovi 22. května, že koncem minulého měsíce přitáhl do Chebu pluk knížete z Altenburgu a pluk knížete z Anhaltu, a také komanie zeměbrany od Pflugova a Löserova pluku a další zeměbrancecké pěší vojsko, kterého je mimo velitelů 480 mužů, aby vystřídalo zde dlouhodobě ležících šest kompanií Klinzingova pluku pod velením podplukovníka Ulricha von Wolfersdorf. Tyto Wolfersdorfovy komanie odešly druhého dne v 9 hodin dopoledne do Lokte, odkud doprovodily Viztumovy

⁵²⁶ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 IV., karton 61, N. jistě Gallasovi, Slavkov, 4. 4. 1632.

⁵²⁷ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/2 Fernere Schreiben und Berichte von Eger an dem Voigtlande, den Verlaufft in Kriegs Sachen, Item was nach Übergebung der Stadt Eger und Ellnbogen einkommen 1632.

⁵²⁸ *Tamtéž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10838 Nr. 555a Ausgefertigte Konzepte und eingelaufene Schreiben, die Soldatesca in Eger und Ellenbogischen Kreis betrf. 1631 – 1632.

⁵²⁹ *Tamtéž*, Jan Jiří Colonna z Felsu a Adam Wolf Pachelbel kurfiřtovi, Cheb, 29. 5. 1632.

vojáky k hranicím a pokračovaly dále do Mostu, kam, jak pisatel doufá, šťastně dorazily. Před odchodem z Chebu odevzdal nejvyšší strážmistr Wolf Ernst von Güntterode Starschedelovi přebývajícím v municii, jak může kurfiřt vidět z přiloženého seznamu.⁵³⁰ Z druhého seznamu pak může kurfiřt zjistit, kolik měšťanů je posíláno na hlídky na hradby.⁵³¹ Zdejší kompanie jsou početně velmi slabé, neboť minulou zimu zde zemřelo 900 mužů, z nichž většina v nich sloužila a tito nejsou dosud nahrazeni. Ve městě je k dispozici mnoho mladých mužů, kteří jsou v porovnání s přivedenými 480-ti muži plní síly, ale nedá se jim důvěřovat, jelikož celá městská rada, stejně tak i městský strážmistr a jeho zástupce jsou katolíci. V tomto lidnatém městě je také velice malá zásoba obilí. Jak je možné vidět z přiloženého seznamu, není zde víc než 408 ½ káry obilí, což dělá 1 225 ½ pražského strychu, tedy stejný počet drážďanských beček. Z toho se musí uživit 9 000 duší, a protože jsou z toho živi již sedmý den, je nasnadě, že v zásobě zbývá již velmi málo. Zvláště na vesnicích, kde jsou nakvartýrováni jezdcí, není u žádného ze sedláků ani chléb, ani obilí. Sami sedláci musí chléb kupovat ve městě. Jelikož se zásoby tenčí, pisatel neví, jak dlouho se s vojskem v Chebu udrží. V okolních vesnicích nelze nic získat, protože vojsko, které tam leželo předtím, vše odvezlo. Vesničané utekli a vše je do základů pobořeno. Nejsou k dispozici žádné potraviny, jezdcí veškeré obilí na polích posekali a rozdupali koňmi. Starschedel žádá, aby byly přivezeny zásoby z Adorfu, jinak se na místě může udržet jen několik málo dní. Co se týče vojáků na hranicích, neví, jak je tam zajistit. Když jich tam první den přijde 2 000, druhého dne jich tam zůstane sotva 200 a třetí den nehlídá cesty ani jeden. Aby tam zůstali delší dobu, musí k nim být odveleni důstojníci. Na základě průzkumu Starschedel zjistil, že pokud by měl tak rozlehlé město jako je Cheb dostatečně obsadit, aniž by odvolal jedinou stráž, musel by zde mít přinejmenším 4 000 mužů a aby mohl takové město, které je převyšeno okolními kopci, bránit před nepřítelem, potřebuje velké množství vojáků. Píše kurfiřtovi, že mu zásobovatel města, který je luterán, sdělil, že nepřítel o síle 8 000 mužů pochoduje směrem k Chebu a má v úmyslu na město zaútočit. Ve chvíli, kdy se dozvěděl, že prý kurfiřtské vojsko táhne do Čech, změnil své plány a stáhl se dvě míle zpět. Není známo, kde teď leží a kam chce ještě strčit nos. Omlouvá se, že takové zprávy neposílá dřív, ale není to jeho vina. Příčinou je zdejší

⁵³⁰ *Vorzeichnuß der Munition So in der Stadt Eger bey den Abzugk des Klinzingischen Volckes von den Obristen Wachmeister Wolff Ernst Güntteroden hinterlaßen worden.* Jednalo se střelný prach do mušket, menších děl a surové olovo, svazky ne příliš kvalitních luntů.

⁵³¹ *Wie starck die Burgerschaft zue Eger vonn den Vier eingetheilten Virtteln uff die Wache ziehen.* První čtvrt 176 mužů, druhá 155 mužů, třetí 126 mužů a poslední 157 mužů, celkem všechny městské čtvrti dohromady 614 mužů.

protivná městská rada a také to, že nedostává žádné pravdivé zprávy, protože ty rada zatajuje. Nevidí jiný způsob řešení situace, než učinit změny ve složení rady. Stěžuje si, že rada vůbec nechce pomáhat měšťanům. Když ji o něco žádají, s nadávkami je odmítá, z čehož jsou velmi rozhořčeni. Rada to vede tak, že podle něj nakonec přiměje měšťany ke vzpouře.⁵³²

Z korespondence je zřetelné, že se kurfiřtští důstojníci obávali útoků císařských jednotek na Sasko. Počítali s tím, že dokud budou Cheb a Loket v držení Sasů, nebude moci císařská armáda pod velením Albrechta z Valdštejna vážně ohrožovat tažení švédského krále do Horní Falce. To císařský generalissimus také velice dobře věděl. Maršál Arnim navrhoval kurfiřtovi, aby se saské vojsko spojilo v blízkosti Chebu se Švédy. Tento Arnimův plán, který měl jemu samotnému posloužit k získání lepšího postavení u saského dvora, kurfiřt odmítl s argumentem, že kdyby vojsko opustilo Polabí a soustředilo by se na jednom místě, nemohlo by se pak uživit.⁵³³

V obsáhlém dopise ze 6. června píše plukovník Dietrich von Starschedel kurfiřtovi, že nechal vyhotovit a odeslat patenty pro verbování zeměbranceckých vojáků, ale obává se, že se jich dostaví málo. Na základě různých přísných patentů již shromáždil ne více než 700 mužů, z nich ovšem více než stovka utekla. Neví, jak by mohl ty, kteří sem byli posláni z okolních městeček, ozbrojit, protože nejsou k dispozici žádné zbraně. V případě, že by se některá městečka sama chtěla vyzbrojit, stalo by se tak starými halapartnami, kopími a klacky, se kterými není možné nic bránit. Jelikož neví, jakým způsobem by získal potřebné zbraně, prosí kurfiřta, aby vydal rozkaz, aby měšťané ve Zwickau odevzdali zbraně do místní zbrojnice, které jim z ní loňského roku rozdál zemřelý kapitán. Muškety a další zbraně, které se ve zbrojnici nyní nacházejí, jsou špatné a je jich málo. Kurfiřt má vše sám uvážit. Dále píše, že z tisícovky mušket, která byla odtud poslána podplukovníku Viztumovi do Lokte, zůstalo ještě v Chebu 50 kusů. Pisatel se domnívá, že kdyby je Viztum potřeboval, vyžádal by si je, ale protože se tak nestalo, prosí kurfiřta, aby si je mohl ponechat a vyzbrojit jimi své vojáky, neboť má ve vojsku část pikenýrů, se kterými ve městě těžko něco zmůže. Co se týče stráží, potřebuje dostatek mužů na hlídky. Nemá ani jednoho, a to z toho důvodu, že nebyli ustanoveni žádní velitelé, kteří by veleli takovému vojsku, dávali pozor, aby vojáci

⁵³² SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/2 Fernere Schreiben und Berichte von Eger an dem Voigtlande, den Verlauff in Kriegs Sachen, Item was nach Übergebung der Stadt Eger und Ellnbogen einkommen 1632. Přílohy tohoto dopisu viz dvě předcházející poznámky.

⁵³³ K tomu podrobně Hermann HALLWICH (Hg.), *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen 1631 – 1632*, FDG 21, 1881, s. 196 – 197, 209.

nedezertovali, a byli u vojska neustále přítomni. S hlídáním hranic si Starschedel neví rady a prosí kurfiřta, aby tento úkol svěřil někomu jinému. Píše, že venkované, které tam nechal z blízka i z daleka poslat, nevydrželi na místě déle než pět nebo šest dnů a pak utekli; nedá se na ně spoléhat. Sděluje, že má potíže se zasiláním zpráv, neboť jeho jediný posel onemocněl a nikdo jiný nechce nastoupit na jeho místo. Zkoušel někoho sehnat, ale dosud se mu to nepodařilo. Bude to dále zkoušet. V současné době nemá žádné zvláštní zprávy, jen ty, které se dozví od lidí, kteří mají kontakty ve Falci a v Norimberku. Dělá co může, ale k úkolům nemá k dispozici ani to nejmenší, co je potřeba, žádné granáty, zápalné baňky, smolné a útočné věnce, pytle se střelným prachem. Není možné z malého množství prachu, které zde má, něco vyrobit, jelikož zde není nikdo, kdo by s takovými věcmi uměl zacházet. Shrnuje, že prostředky, které má k obraně města, jsou zcela nedostatečné a takové místo není možné bránit jinak, než s dostatečným množstvím vojska.⁵³⁴ O dva dny později si opět Starschedel stěžuje kurfiřtovi na špatnou situaci ohledně hlídání hranic, píše, že kdyby zde bylo pohromadě pět nebo šest tisíc mužů a přijeli by jedna nebo dvě stovky jezdců či stejný počet dobrých mušketýrů a začali by trochu dělat hluk, všichni by utekli a nechali by cesty opuštěné. Pak by po nich mohl do země vpadnout nepřítel a škodit v ní podle své libosti a nebyl by nikdo, kdo by se mu postavil na odpor. Minulou sobotu zdejší rada oznámila, že podle propočtů jsou zde k dispozici potraviny jen na 14 dní. Až dojdou, vůbec neví, co dělat dál. V takovém případě bychom museli všichni pít vodu, jako ti v Lokti. Sděluje, že na hradbách je 170 pikenýrů, se kterými se zde nedá mnoho dělat, a nemá zde víc než 456 mušketýrů, se kterými na tak rozsáhlém místě také mnoho nezmůže.⁵³⁵ Dne 8. června sděluje kurfiřt z Drážďan plukovníku Karlowitzovi, aby neváhal se zasekáváním průsmyků a cest, a dává mu vědět, že všechny cesty v horách mezi Ústím a Chebem mají být zasekány v šířce 60-ti stop, za tím má být vykopán příkop široký 10 nebo 12 stop s předprsní hradbou, stejně tak i s navršeným polním opevněním. Hlavní cesty mají být tímto způsobem zasekány dvakrát nebo třikrát za sebou, protože kdyby byli mušketýři z jednoho místa vyhnáni, měli by k dispozici ještě druhé nebo třetí postavení.⁵³⁶

⁵³⁴ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/2 Fernere Schreiben und Berichte von Eger an dem Voigtlande, den Verlaufft in Kriegs Sachen, Item was nach Übergebung der Stadt Eger und Ellnbogen einkommen 1632.

⁵³⁵ *Tamtéž*, Starschedel kurfiřtovi, Cheb, 24. 5. 1632.

⁵³⁶ *Tamtéž*, kurfiřt Karlowitzovi, Drážďany, 8. 6. 1632.

Sasové se ještě pokusili o znovudobytí Falknova, jak znepokojeně sděluje 2. června Valdštejn Arnimovi. Píše, že se dozvěděl, že před několika málo dny vojsko, které leželo v Lokti, podniklo neúspěšný nájezd na Falknov, ale ničeho nedocílilo, a tak městečko vypálilo. Proč se tak stalo, není Valdštejnovi známo. Arnimovi sděluje, že co se týče vypalování, má k dispozici mnoho Chorvatů, Uhrů a Poláků, kteří mohou mnohem spíše vypálit celou zemi, než jen ono město či vesnici. Žádá Arnima, aby takové excesy zastavil.⁵³⁷

Dne 17. června přitáhly k Chebu početné císařské jednotky, 52 praporů pěchoty a 80 kompanií jezdeckva pod vedením Valdštejnova oblíbeného velitele, generál strážmistra Heinricha svobodného pána von Holk, *římského císaře a také uherského a českého královského majestátu komořího a knížecí Jasnosti vévody Meklenburského, Frýdlantského a Saganského, jakožto Generalissima plně ustanoveného generál-vachtmistra nad jeho celým pěším i jízdním vojskem.*

O dobytí Chebu císařskými se zachovalo několik zpráv, včetně dopisu saského plukovníka Starschedela.⁵³⁸ Jedna z relací je také zapsána v městské knize.⁵³⁹ Holk obsadil všechny přístupové cesty a vybízel Sasy k předání města. Veliteli saské posádky v Chebu, Dietrichu von Starschedelovi, adresoval dopis, ve kterém mu nabízí kapitulaci, píše: Ke cti Jeho kurfiřtské Jasnosti, jsem prokázal dostatečně a ochotně pánu a jeho důstojníkům, že jsem sem nepřišel jen tak s prázdnýma rukama, nýbrž s 15-ti pluky, předvojem císařské armády, nyní pod velením Jeho Jasnosti vévody Meklenburského,

⁵³⁷ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 V.- VII., karton 62, Valdštejn Arnimovi, Praha, 2. 6. 1632.

⁵³⁸ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/2 Fernere Schreiben und Berichte von Eger an dem Voigtlande, den Verlauff in Kriegs Sachen, Item was nach Übergebung der Stadt Eger und Ellnbogen einkommen 1632. Starschedel mj. kurfiřtovi píše, že ve středu 6./16. června v 5 hodin večer k Chebu přitáhlo císařské vojsko o síle 15 pluků jezdeckva a pěchoty. Císařští požadovali 7./17. prostřednictvím trubače a bubeníka vzdání města a na to 8./18. silně zaútočili dělostřelbou, granáty a zápalnými koulemi. Došlo to tak daleko, že část měšťanů a část Starschedelových vojáků propadla zoufalství a vzbouřila se, takže sotva menší část měšťanů mohl před plánovaným útokem přivést na hrady k obraně a sotva mohl zadržet luteránské měšťany před násilnostmi vůči katolíkům. Pak byl donucen naléhavou nouzí v sobotu (19.) večer uzavřít s nepřítelem smlouvu o vzdání města za jistých podmínek obsažených v příloženém opise. Nato v neděli v jednu hodinu po poledni odtáhl z Chebu, s vojskem, se střelnými i chladnými zbraněmi, hořícími lunty, zavazadly, také s malým množstvím ušetřeného prachu a olova, s poskytnutým doprovodem čtyř kompanií jezdeckva do Adorfu.

⁵³⁹ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65, zápis: *Belagerung der Stadt Eger von Kays. Kriegsvolck* ze čtvrtka dne 17. 6. 1632. „Ist daß Kays. Kriegsvolck zu Roß und Fueß in großer Anzahl über 52 Fendel Knecht zu Fueß und in etlich und 80 Compagnien zu Roß unter dem Commando deß Hoch: und wolgeborenen Herrn, Herrn Heinrich Freyherrn von Helcken Röm. Kay. Auch zu Hungern und Böhheimb König. Mayst. Cammerern und der Fürst. dhl. Herzog zu Mechelburg, Friedland und Sagan etc. Alß Generalissimi hoch wolbestelten General Wachmeister über deroselben ganzen Armee zu Roß und Fueß Alhier vor der Stadt Eger angelangt,...“ zápis pokračuje: „...Chursächs. Obriste Starschedel, so hierinn in 800 defensionisten logirte und Commandirt, zu ahngbottenen accord nicht verstehen wollen, sondern vielmehr richten seine defensionisten hin: und wieder uff der Ringmauern ermahnet und zum gegewehr,...“

Frydlantského a Zaháňského etc. Učinil jsem ve dne se 47 praporci pěchoty obléhací zákopy kolem města až k městským příkopům, také jsem obsadil všechny cesty s více než 70-ti kornetami jezdeckva, aby on /Starschedel/ nedoufal v žádnou vojenskou pomoc. K záchraně mého svědomí a k zabránění politováníhodného zla, jaké by naprosto nevyhnutelně vzniklo, přesto nabízím, že přistoupím na to, že bude moci pán dobrovolně opustit říšské město, kdykoliv o to požádá, pokud zítra brzo ráno ve 4 hodiny předloží návrhy k uzavření svorné a zdvořilé kapitulační smlouvy. Pak na krátký čas zastavím boj, což se má stát z obou stran. Pán se může docela snadno domnívat, že jakmile my nyní opustíme toto město, bude jej moci Sas nebo Švéd rychle osvobodit, ale jakkoliv bude kvůli něčemu tak bezvýznamnému riskovat celé své dosavadní dílo, my jej náležitě potrestáme. Ztrestáme jej opravdovým výstražným příkladem k jeho vlastní škodě, obzvláště o to více, že má /od nás/ přísný rozkaz. Má pak podle povahy věci očekávat drastický důsledek.⁵⁴⁰ Dietrich von Starschedel s 800 muži posádky⁵⁴¹ nechal zavřít brány a povzbuzoval své vojáky a měšťany k obraně městských hradeb. Jelikož saský plukovník nechtěl přistoupit na nabízenou dohodu o předání města, začal Holk v pátek 18. června po poledni město ostřelovat. Po uplynutí asi jedné a půl hodiny byli opět vysláni bubeník a trubač s nabídkou dohody. Mezitím byla zakázána střelba z obou stran pod trestem smrti; toho využili císařští a získali tak chebské předměstí bez ztráty jediného muže. Starschedel nechal Holkovu žádost o předání města vůbec na vědomí. Císařský generál tak nechal celou noc město znovu ostřelovat a vzájemná střelba trvala až do půlnoci. Také následujícího dne v sobotu 19. června se začalo brzy se střelbou. Hned mezi 2. a 3. hodinou byly na město vystřeleny zápalné koule a pokračovalo se až do 5-ti nebo 6-ti hodin.⁵⁴² Poté, co ve městě přišli o život dva vojáci saské armády a dva civilisté, odmítli měšťané další obranu hradeb. Sami viděli, že je výhodnější se včas vzdát, než vyčkávat v nejistotě a dávat v sázku život svůj i svých rodin a riskovat ztrátu majetku. Také malá vojenská posádka se nemohla udržet delší dobu. Ještě téhož dne došlo ke kapitulaci. Bylo dohodnuto, že mezi 7 a 8 hodinou vtáhnou do města císařští a mezi 10 a 11 hodinou saská posádka opustí město. Starschedel předložil císařským své požadavky, za kterých je ochoten vzdát město. Na

⁵⁴⁰ H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 953. Originál dopisu není datován, Hallwich doplňuje 19. červen 1632.

⁵⁴¹ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65. Podle zápisu z pátku 4. června bylo v Chebu celkem 877 vojáků, 431 ve městě, 293 na předměstí a 153 v domech komisařů.

⁵⁴² *Tamtéž*, zápis ze dne 17. 6. 1632, „...ist daß schiessen uff einander wieder zum hefftigsten angangen und hat also in die halbe Nacht hineingewehret auch frue sambstag Alßbald zwischen 2 und 3 Uhr wieder Angefangen und etliche Feuerkuegel so gleich wol alsobalden gekampfft werden herein geworffen und also mit schießen biß nach 5 und 6 Uhr continiret...“

jejich základě pak byly sepsány následující podmínky, za kterých generál Holk umožňuje Starschedelovi, jeho vojákům a saským civilistům, aby kapitulovali a opustili město.⁵⁴³

První bod se týkal odchodu saské posádky z Chebu. Plukovníkovi, jemu podřízeným velitelům a vojsku a také jejich služebnictvu s vozy a koňmi bylo dovoleno svobodně odejít se střelnými i chladnými zbraněmi, zavazadly, hořícími luntly, kulí v ústech, s bezpečným a dostatečným doprovodem. Toto bylo slíbeno na plukovníkovu žádost. Za druhé bylo slíbeno nechat při odchodu bezpečně projet beze škody veškerá zavazadla. Za třetí mají být do smlouvy pojata zároveň s vojskem také kurfiřtští komisaři, včetně jejich rodinných příslušníků a služebnictva, také jejich koňe a svršky mají být bezpečně odvezeny. Za čtvrté bylo povoleno, aby úředníci saského kurfiřta, zásobovatelé se svým služebnictvem, koňmi a zavazadly mohli svobodně, bezpečně a bez urážek odejít společně s vojskem. Co se týče munice a proviantu, nebylo možné je odvézt okamžitě stejným způsobem. Bylo dohodnuto, že budou odvezeny postupně. Za páté, co se týče generálního pardonu, toto je v moci Jeho císařského Veličenstva. Velitel chebské posádky, plukovník Starschedel, se domníval, že poctivá rada a měšťané nebudou pardon potřebovat, neboť je považoval za věrné císaři. Za šesté, duchovním, kostelním i školním služebníkům je tímto slíben bezpečný odchod se ženami, dětmi a movitým majetkem, stejně jako vojsku. Za sedmé Jeho kurfiřtská Jasnost nebude činit nic, co by vedlo k podpoře vzpoury. Těm, kteří chtějí odejít, bude dopřáno vzít si s sebou všechno to, co si do města přinesli.⁵⁴⁴ Za osmé, co se týče ve městě se zdržující aristokracie a do města uprchlých mužů a žen, je jim dovoleno, aby se bezpečně a bez překážek vrátili na své statky nebo odešli, kam budou chtít. Co se ale týče exulantů, jelikož byli již potrestáni, budou posláni zpět, na milost a nemilost Jeho knížecí Jasnosti pana generalissima. Za deváté je přítomným švédským vojákům, služebníkům s koňmi a zavazadly, také slíben bezpečný odchod, stejně jako vojákům saského kurfiřta. Za

⁵⁴³ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/2 Fernere Schreiben und Berichte von Eger an dem Voigtlande, den Verlauff in Kriegs Sachen, Item was nach Übergebung der Stadt Eger und Ellnbogen einkommen 1632. Text tvoří přílohu Starschedelova dopisu kurfiřtovi o vzdání města. Starschedel kurfiřtovi, Adorf, 1. 7. 1632.

⁵⁴⁴ Sedmý bod kapitulace smlouvy je poněkud nejasný a jeho překlad obtížný. V originále zní: *Siebendes, werdet Ihr Churf. durchl. selbstenn alß ein Herr, der vernehme Landt undt Leuthe hatt, so ein Eingangk nicht suchen zu machen, dahero mehr rebellion versteckhet werdtten, demnach Lust hatt, sein Haus undt Hoff stehen zu lasen, kan ihm leicht vergönnet werdtten, mit was er ietzo fortbringen kan, abzuziehen.* ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Nepatrně odlišný text publikoval z městské knihy K. SIEGL, *Die Überrumpfung der Stadt Eger durch die Sachsen im J. 1631*, s. 42. Sieglem publikovaný originál zápisu smlouvy SOKa Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65, zápis ze čtvrtka dne 7./17. 6. 1632.

desáté, nebudou kurfiřtovi vojáci to, co není jejich nebo výše uvedených osob, kterým je dovolen odchod, nespravedlivě krást a odvázet z města, kostela, kláštera, duchovním či světským obyvatelům, ale naopak mají na základě uzavřené smlouvy ve všech bodech okamžitě odchod urychlit a podporovat. Na závěr smlouvy je uvedeno, že dokud nebude podepsána oběma stranami, má být zastaveno veškeré střelení a nepřátelství, aby toto všechno mohlo být tento večer dokonale projednáno a vykonáno. Starschedel smlouvu stvrdil svým podpisem a přitiskl k ní svoji pečeť. Kapitulace je datována 19. červnem 1632.

O celém chebském tažení zaslal Dietrich von Straschedel saskému kurfiřtovi obšírnou zprávu, psanou v Ölsnitz dne 25. června 1632. Píše: Tvá kurfiřtská Jasnost se z mé poslední nejponíženější zprávy milostivě dozvěděla, jakým způsobem jsem musel vzdát město Cheb a odtamtud odtáhnout, a jak se mi to nanejvýš přičilo. Tvé kurfiřtské Jasnosti musím sdělit celý průběh toho, jak se to vlastně stalo. Nedávno, uplynulého 17. června večer v 5 hodin, se před městem Chebem objevil nepřítel s 15-ti kornetami a ještě nějakými jednotkami jezdeckva, které byly odhadovány nejméně na 3 000 jezdců. Nepřítel město ihned obklíčil, postavil stráže a vodu, která je vedena potrubím do města (bezpochyby zradou katolických měšťanů) zastavil, takže také kašny v ulicích byly zcela vyčerpány a nebyla v nich žádná voda.

Následujícího dne, v pátek ráno v 9 hodin, přišlo ještě 13 kornet a nějaké jednotky jezdeckva vedle 6-ti pluků pěchoty, z nichž každý měl 1 800 nebo nejméně 1500 mužů, jak je bylo možno vidět z věží a vysokých domů, když pochodovali. Bez jezdeckva, které bylo odvedeno na druhou stranu a ponecháno za kopci a na cestách, jež obsadilo, se tedy shromáždilo pravděpodobně 15 pluků vojska, tedy 9 jízdních a 6 pěších, jak bylo odhadnuto z přítomnosti plukovníků a velitelů a jak také dosvědčili někteří zajatci, kteří sem přeběhli od nepřítele. Potom nepřítel (nedbaje toho, že jsem na něj střílel z děl a také vojáci a měšťané na něj stříleli z dvojitých hákovnic a mušket) ihned zakopal na různých místech osm děl a tři moždíře. (Měšťanů je ve městě dobře k 5-ti nebo 600, z nichž jsem ale s velkou námahou za tři a půl hodiny mohl přivést na hradby sotva 150 mužů). Nepřítel poslal ke mně jednoho trubače a bubeníka a požadoval předání města. Tomu jsem odpověděl, že jsem neměl od Tvé kurfiřtské Jasnosti žádný rozkaz, abych město vzdal, nýbrž mi bylo naopak nařízeno bránit je, což jsem také poníženě poslechl a chtěl se s mými vojáky bránit. Mezitím ale přitáhl nepřítel s pěchotou na předměstí (která jsou vystavěna dokola kolem města a nechráněna), silou zaútočil na město a silně střílel z obsazených domů na městské

hradby. Část děl a moždířů přivezl především k městu a na hřbitov, a zakopal je. Já zase, jak je výše uvedeno, jsem na něj dále silně střílel. Když pak několik jeho vojáků padlo, byli tam ponecháni celý den a následující noc až do tří hodin do rána, kdy nepřítel začal střílet granáty a zápalné koule v domnění, že město zapálí. Jakmile se pak na dvou místech vznítilo, bylo opět rychle uhašeno. Také silně střílel směrem do města, což když měšťané viděli, tolik se polekali, že úplně všichni utekli z hradeb do svých domů. Také ti, kteří byli postaveni na předsunuté hlídce, jakmile byly otevřeny brány, násilím do nich vtrhli a taková místa opustili. Ačkoliv byli již velmi důrazně vyzýváni, aby tam zůstali, nebyli s to tam vydržet, nýbrž odcházeli pryč, že často po 200 i více krocích nestál na hradbách žádný muž, ani měšťan, ani zeměbranecký voják. Když jsem jim domlouval městská rada a městští důstojníci tvrdili, že v současné době nemohou měšťany k tomu nutit a na ně naléhat s konstatováním, že oni je k něčemu takovému nemohli nutit v klidných dobách, tím méně pak v současné neklidné době. Když pak ještě došlo k obležení města a příchodu nepřítele, žádal jsem měšťany, aby sjednotili praporence městské hotovosti, neboť tyto se ukázaly zcela nedostatečné. S nimi měli být nastoupeni jen po tři noci, nechtěli se tím ale řídit, ve dvou dnech vůbec nevytáhli a ani v nejmenším se neosvědčili v tom, k čemu se na začátku nabídli. Rovněž hned na začátku, při první střelbě, se stalo, že asi během dvou hodin se žádný z nich nedostavil na hradby s odůvodněním, že nemohli nechat svůj dům a statek shořet a k tomu se strachovali, že by se jim mohlo přihodit to, co Magdeburským. Podobně pak, když sami zeměbranečtí vojáci shledali, že jsou k boji příliš slabí a viděli nemožnost se bránit, jen tam otáleli, z těchto stanovišť utekli s důrazným prohlášením, že když sami měšťané nechtěli pomáhat bránit své město, oni sami by to dělat nemohli. Také již třetí den nejedli nic teplého, nýbrž nepřetržitě musí zůstat na hradbách a v noci by byli krutě zmrzli. Chtěli odejít pryč, nehledě na to, že jsem je vedle jejich velitelů důrazně napomínal, aby od takového zlého úmyslu ustoupili. Nezalekli se a já už u sebe nemám ani jednoho jediného kapitána, který by mi mohl pomoci dbát na disciplínu. Toto pak nemálo zapříčinilo a docela dost k tomu přispělo, že vojáci musí z části ležet celých 8 dní na ulicích a na dláždění. Dříve jim rada města poskytla ubytování a beztak se z částí z nich zacházelo docela špatně. V kvartýrech jim většinou nedávali denně víc, než chleba za 6 feniků a máz piva. Přestože jsem katolickou městskou radu kvůli tomu všemožně nabádal, nemohl jsem ale v této věci nic změnit. Rada se mi omluvila s tím, že prý je město zcela vyčerpáno.

Pak jsem zjistil a pociťoval, že část měšťanů, a zvláště rada a velitelé městské hotovosti, jsou katolíci a stáli na straně nepřítele (jak si na to stěžovala část luteránských měšťanů). Společně se scházeli v domech katolíků a chlástali s velkým potěšením nad příjezdem nepřítele, a když byli hledáni, aby veleli měšťanům, nemohli být nalezeni, a tím méně mohla rada někoho povolat k hašení zápalných koulí. Tehdy pak tady bylo přes 200 sedláků a venkovanů, které si rada zjednala k vyklízení svého movitého majetku, který uložila do svých sklepů. Také mimoto po celou dobu, co jsem tam byl, jsem je nemohl přimět k tomu, aby něco dělali, ačkoliv to ihned slíbili. Měšťanstvo není jednotné, nýbrž zcela proti sobě a kdyby jim v tom nebylo přísně zabráněno, luteráni by zradili katolíky a navíc ze strachu ze střelby nebudou moci být ponecháni společně na strážích a na hradbách. Také si nechtějí nechat rozkazovat od velitelů zeměbrany, ale násilím jim odporují. Právě proto se porval městský strážmistr a jeho poručík se mnou a praporčíkem kapitána Greisinga. Také část dělostřelců od bran, a zvláště od brány na hradě, kde stála dvě velká děla a odkud je možné se nejlépe bránit proti nepříteli, utekla. Vojáci zavřeli brány a nechali se ve svých domech zapírat, takže také několik hodin nebylo stříleno z děl, dokud je nenašli. Nepřítel přepadl a vyplundroval valchovnu a podhradí v místech, kde jsou rámy na napínání sukna. Z těchto důvodů jsem nemohl bránit a udržet tak rozlehlé město sám a bez pomoci měšťanů, jen s malým množstvím již unavených vojáků. Mezi nimi nebylo víc než 400 mušketýrů a pikenýry jsem musel použít ke strážím u bran a k obsluze děl. Dvě strážní stanoviště, která jsou mimo město, tedy přísluší jinému právu, musela být nutně obsazena, ale musel bych je obsadit toliko s 200 muži. Nedoufal jsem v žádnou pomoc, protože Jeho královská Výsost, švédský král, jak se tvrdí, ještě nedorazil se svojí armádou do markrabství (tam jsem psal Jeho knížecí Jasnosti markraběti Christianu Braniborskému) a nevím, jestli psaní také řádně došlo. Protože mně byl plukovníkem Holkem znovu nabízen akord, jak je možné vidět z opisu jeho psaní a byl jsem zbaven všech prostředků k udržení tohoto města, musel jsem, zvláště kvůli vzpouře měšťanů a soldatesky, město nutně a nevyhnutelně vzdát. Opis kapitulační smlouvy Tvoje kurfiřtská Jasnost obdrží. A ačkoliv jsem sice mnohé žádal, přece jsem nic nezískal, nýbrž jsem musel za takových podmínek odtáhnout uplynulou neděli, 20. tohoto měsíce v jednu hodinu po poledni. Zbylou municí, které sice nebylo nikterak mnoho, spíš málo, jsem odvezl, několik svazků luntů tam však muselo pro nedostatek vozů zůstat. Podle smlouvy mne plukovník Holk doprovodil se čtyřmi kompaniemi kyrysníků do Adorfu, kam jsem dorazil ve dvě hodiny v noci.

V post scriptu Starschedel dodává: Co se týče katolíků v Chebu, kteří měli srozumění s nepřítelem, mezitím, co byla uzavřena smlouva, já jsem se svými vojáky odtáhl a nepřítel měl vtáhnout do města, tito katoličtí měšťané vyvěsili na své domy bílé šátky upevněné na tyčích. Na mnohých byl císařský erb, černý orel ve žlutém poli, který byl namalován na papíru a upevněn uprostřed látky, aby tak byly nepřátelskými vojáky katolické domy rozpoznány, jak bez pochyby oni zamýšleli. A tehdy díky zradě města mohl nepřátelský útok pokračovat. Nechali malovat takové erby, aby mohli být ušetřeni drancování a loupení. Z čeho Tvoje kurfiřtská Jasnost cítí, jak oni dbali na to, aby konali svoji povinnost, jak tu zapomněli a nikdy ji nesplnili. Také co se týče očekávané pomoci a dobré vůle, čeho jsme se od nich nadáli. Z toho lze dobře vyvodit, že již dlouho předtím museli s nepřítelem kout pikle, jak jsem se pak od něho dozvěděl. Téměř denně s ním korespondovali a vše, co zjistili o saské armádě, mu prozrazovali, což sami někteří z nepřátelských velitelů připomínali.

Vedle toho se stalo také toto: následkem toho, že jsem musel stále nechávat vojáky na hradbách a tito nemohli mít v kvartýrech od měšťanů nic k živobytí, nařídil jsem městské radě, aby bylo upečeno něco chleba a vojákům na hradby bylo posláno několik sudů piva. Rada kategoricky prohlásila, že by nemohla vojákům dodat denně víc, než jen 300 bochníků chleba, každý o váze dvou liber, a to ne déle, než po tři dny, protože zásoby jsou velmi špatné a oni kvůli nedostatku vody mlýny téměř vůbec neužívají, proto se tak málo mele. Rádi by se zmocnili toho mála, co tu je, a postarali by se o to, aby se vojákům nedostávalo žádného proviantu. A tak jim nebyl dán ani chleba, ani pivo, takže vedle mnoha jiných závad, byla také nouze o potraviny.⁵⁴⁵

Holk, který se ubytoval v domě v exilu zůstávajícího purkmistra Adama Junckera, přitáhl do města s 10 000 muži pěchoty a 1000 dragouny. Ti se nakvartýrovali u měšťanů a řádili stejně jako Sasové a exulanti. Holk nechal v dalších dnech svolat katolickou městskou radu, která i během saské přítomnosti zůstala v úřadu, a nařídil jí, aby zveřejnila jeho rozkaz, aby:

1. Všichni ve městě se zdržující sedláci odešli z města a vrátili se do svých chatrčí spolu se svým dobytkem.

2. Čtyři poručíci městské hotovosti byli zavřeni do vězení.

3. Vůdcové vzpoury: Andreß Frischeisen, Wolff Langen, výrobce střelného prachu, Assmuß Neumann, soukeník, Hans Struntzen, dráteník, Lorenz Nonner,

⁵⁴⁵ H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 970.

koželuh, Battel Eckhard, platněř, Andreß Wagner, řezník, Wolff Herold a Hannß Schöner, oba velitelé od Mostecké brány, Hanns Striegel, perníkář, Martin Vogel, řezník, Martin Werner, zdobič klobouků, Hieornymus Lochner, soukeník, Hanns Opitz, koželuh, Georg Ernstberger koželuh, a povozník Nikl byli všichni zavřeni do vězení.

4. Všechny střelné i chladné zbraně měšťané odevzdali na radnici pod trestem oběšení, což se ale netýkalo členů městské rady.

5. Jeho Excelenci propadly veškeré kovové věci, zbraně, zvony a jiné. Také by mu příslušelo nechat celé město vyplundrovat.⁵⁴⁶

S městem a měšťany se zacházelo jako s nepřáteli státu, neboť na nich ulpívало obvinění ze zrady, že před šesti měsíci vydali Sasům město bez jakéhokoliv odporu.

Co se pátého bodu nařízení týče, došlo k porovnání mezi Holkem a městem. Chebští měli zaplatit výpalné ve výši 10 000 tolarů. Také sedláci byli vyhnáni z města, jmenovaní měšťané byli uvězněni, zbraně odevzdány. K umoření 10 000 tolarů byla ihned nařízena mimořádná daň, o kterou byli žádáni: purkmistr Paul Juncker, radní pan Chemnitzer, pan Vetterl, pan Frischeisen, soudce pan Rampff a obecní starší pan Adam Waltter.

Městská rada zkoušela všechno možné, aby sehnala výpalné, což bylo samo o sobě nemožné, neboť již k zaplacení Sasům museli použít šperky a veškeré stříbro. Pouze úpěnlivé prosby, tisíce prolitých slz a nářky chudých a nanejvýš vyhladovělých chebských měšťanů a dokazovaná nemajetnost obměkčily Holka do té míry, že z částky 10 000 slevil 2 000 říšských tolarů s podmínkou, že bude do čtyř hodin do večera složeno a zaplaceno 8 000 tolarů, jinak vloží do města velké množství vojska. Z obou zel bylo zvoleno to menší. Vše bylo přetaveno na peníze. Talíře, výrobky ze stříbra, šperky, které byly po generace uchovávány v truhlicích a skříních měšťanů, byly s pláčem vyhledány a shromážděny, což ovšem nestačilo, a tak byly od Židů i křesťanů brány půjčky.⁵⁴⁷ Odpoledne ve 4 hodiny bylo složeno na stůl v hotovosti 6 000 říšských tolarů a zaplacení dlužných 2000 tolarů, bylo slíbeno zaplatit do určené lhůty plukovníku Chiesovi.

⁵⁴⁶ Excelenci je myšlen Albrecht z Valdštejna, jak vyplývá z Holkova dopisu Valdštejnovi. ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, Holk Valdštejnovi, Cheb, 21. 6. 1632. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 961. Originál dopisu uložen nyní v NA Praha, SM, VL, sign. F 67/53, přijatá korespondence, červen 1632 an., karton 163.

⁵⁴⁷ SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65. Zápis ze čtvrtka 17. 6. 1632. „...daß sie Alles vorhandenes Silbergeschmied, so sie in Küesten und Casten gehabt und Iren von ihren lieben von Eltern zugefallen, mit weinen und flehen zusammengetragen hat aber doch bey weitt nit erglöcket daher man Allerley anticipations mittel bey Christen und Jueden suchen und ihr Excell. zu Contentiren mittel suchen müßen,...“

Spolu s tímto výpalným měli měšťané a šlechta kraje za povinnost nesnesitelné kvartýrování a zásobování vojska. Radní byli přinuceni vyhrůzkami, že jim bude do domu vloženo 100 vojáků, odevzdat 50 dukátů, údajně proto, aby mohl být zaplacen kurýr. Čtyři purkmistři a 18 radních ihned složilo 50 dukátů ve zlatě a předali je veliteli. Domy měšťanů byly přeplněny vojáky. V některých bylo ubytováno 40 až 50 vojáků a 20 až 25 koní. K jednotkám, které obsadily město přibýly dvě kornety jezdců spolu s dvěma praporci pěchoty a ještě dva praporce Breunerových vojáků.

Dne 21. června odevzdalo 472 měšťanů, z toho 11 důstojníků, na radnici 847 kusů zbraní, mezi kterými bylo 475 mušket, 131 ručnic, 58 menších ručnic, 146 kratších zbraní, 24 loveckých oštěpů a 13 bitevních mečů. Ze všech těchto zbraní si vzali císařští důstojníci Gordon 358 kusů na hrad, Steinheim 6 kusů, Adelshofer 20 kusů. Holk požadoval přísnou vojenskou kázeň. Pod trestem smrti zakázal, aby byl některý z měšťanů napadán nebo zraněn. Žádný měšťan nebyl povinen kvartýrovat u sebe vojsko. Měšťané měli právo nakupovat a prodávat, vcházet do města i opouštět jej do té doby, dokud nebudou uzavřeny městské brány. Stejný den píše Holk Albrechtovi z Valdštejna, že saská posádka, která čítala 700 mužů, zanechala po svém odchodu ve městě 20 centů střelného prachu, 2 000 strychů obilí, 22 děl různé ráže, mezi nimi většinou šestiliberní děla a jedno, které Holk ještě neviděl, a které údajně střílí 56-ti liberní koule. K tomu 900 dělových koulí, 33 dvojitých seker a 3 000 kulí do mušket. Holk sděluje Valdštejnovi, že neví, jak město dobře opatřit; píše, že je tam starý hrad, ze kterého je možné udělat pevnost a obsadit ji 300 vojáky. Přesto nadělali měšťané císařským velké škody a nechtěli se vzdát. Také saský plukovník jim neumožnil přečíst si podmínky kapitulace města, protože měšťané nebyli do smlouvy zahrnuti. Proto je nutné měšťany odzbrojit, nebo ve městě nechat posádku o 2000 mužích. Vévodovi také sděluje, že ve vězení má čtyři exulanty, z nichž jeden je lékař, dva jsou *blutarme Leuthe*, a čtvrtý je velmi bohatý, má peníze a vlastní statky a uvádí jejich jména.⁵⁴⁸

Poté, co byl Cheb zproštěn saského obsazení, konali se s těmi, kteří byli považováni za zrádce, soudní procesy. Někteří komisaři na sebe vzali úlohu soudu, zpočátku bez vědomí magistrátu. Městský strážmistr Moser byl zavřen do hradní věže, ostatní provinilci do Vodní věže a do Feilthurm, aby tam činili doživotní pokání.

⁵⁴⁸ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, Holk Valdštejnovi, Cheb 21. 6. 1632. Publikováno H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 960. Jména u Hallwicha nepřesně. Šlo o exulanty MUDr. Matthiase Hornicka, Hanße Bartolda von Rotenbach, Jeremiase Schenzena a Hanse Christoffa Tannera. Originál dopisu uložen nyní v NA Praha, SM, VL, sign. F 67/53, přijatá korespondence, červen 1632 an., karton 163.

V Lokti se také zdržovala saská posádka, jejímž velitelem byl plukovník Dam Viztum von Eckstädt. Dne 19. února píše Viztum Johannu Melchiorovi von Schwalbach z Lokte, že do Slavkova přijel především osobně kníže z Anhaltu, aby místo prozkoumal a zvažil, jakým způsobem by mohlo být zamezeno útoku. Potom sice nechal kníže na náměstí seřadit všechny přítomné vojáky i měšťany, aby tam celou noc očekávali nepřítele, ale ten tu noc nic nepodnikl. Včera však mezi 9 a 10 hodinou učinil výpad s velkou silou současně na několika místech, a protože je to místo nechráněné, Jeho knížecí Jasnost byla příliš slabá na to, aby mohla odporovat nepříteli, a proto musel kníže Slavkov opustit a hledat záchranu zde v Lokti. Nyní přišla zpráva, že nepřítel má 2 000 vojáků a právě teď prý pochoduje na Karlovy Vary. Z toho se lze domnívat, že nezničí jenom taková místa jako je Slavkov, ale i jiná ležení pisatelova pluku a odřízne ho tak od veškerého zásobování. Neví, jak se pak bude držet se svým vojskem v Lokti, kde leží i jiní neozbrojení vojáci, a kde je zásoben potravinami a municí maximálně na osm dní, proto žádá Schwalbacha, zda by nemohl vyhnat nepřítele z tohoto kraje, z obsazených míst jako je Bečov, Žlutice a Teplá. Také žádá, aby byl Ostrov nad Ohří, který patří saskému vévodovi⁵⁴⁹ a byl Viztumovi určen k ubytování, opatřen ochrannou stráží, protože nyní není plně obsazen. Kdyby se ho nyní nepřítel zmocnil a obsadil jej, bylo by na Loketsku a Chebsku ještě hůře a nepřítel by pak mohl podnikat nájezdy do Jáchymova, ba i do Míšně. Z tohoto důvodu vyžaduje nejvyšší nouze, aby byl Ostrov obsazen. Vše ponechává k úvaze generála polního zbrojmistra a očekává jeho rozkaz. Na konci dopisu v post scriptu sděluje, že pokud má zůstat se svým vojskem v Lokti, je nutné poslat munici a 300 nebo 400 mušket. Nebude ovšem možné, aby v tomto kraji zůstalo ubytováno všech šest pisatelových kompanií. Sděluje, že kníže z Anhaltu byl o půlnoci při vpádu do Slavkova zajat a několik jezdců bylo zabito, 30 z Klinzingova pluku, a pouze 30 zajato.⁵⁵⁰ Podobný dopis, ve kterém jsou shrnuty předchozí události, napsal Viztum společně s Anhaltem týž den saskému kurfiřtovi s dodatkem, že podle výpovědi zajatců má být u vojska přítomen sám Gallas. Oba pisatelé také sdělují, že považují za nanejvýš nutné, aby byl obsazen Ostrov, což je místo, kde je možné se ještě udržet. Dodávají, že je tam mnoho zlých lidí, kteří korespondují s nepřítelem, který, kdyby Ostrov obsadil, zruinoval by ho a mohl by odtud táhnout do Jáchymova a do

⁵⁴⁹ Od roku 1625 bylo panství v majetku Julia Jindřicha vévody Sasko-Lauenburského.

⁵⁵⁰ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwisch, Fasz. 5, Dam Viztum Melchiorovi von Schwalbach, Loket, 19. 2. 1632. V tomto případě se jedná o opis z lokátu 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes nezvěstný. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

Mísně. Žádají kurfiřta, aby posílal rozkazy do Chebu a ne do Lokte, protože to není bezpečné.⁵⁵¹ V post scriptu dodávají, že právě dostali zprávu, že císařští zcela vyplundrovali Slavkov, všechno rozbili a obrátili se opět do Teplé a do Bečova. Jejich kvartýry leží od saských jen dvě nebo tři míle, a když budou císařští chtít, mohou Sasy přepadnout a zničit.⁵⁵² Dne 25. února sděluje kníže z Anhaltu kurfiřtovi z Chebu ve velkém spěchu, že včera večer se položil před Sokolov nepřítel s 1 000 jezdci a stejným počtem mušketýrů. Jakmile se to kníže dozvěděl, táhl tam se svým vojskem, ale nemohl se svými jednotkami nic pořídít, protože poručík Klinzingova pluku, který držel zámek, ho vzdal nepříteli a odtáhl odtamtud beze zbraní. Nyní je od něj plukovník Viztum v Lokti zcela odříznut a má máloco k živobytí. Nepřítel sílí a shromažďuje velké vojsko ve Falci. Anhaltovi ani jeho jezdcům se nedostává potravin, ani oves, ani seno a ani stéblo slámy, proto jsou jezdci velmi netrpěliví a je těžké bojovat s neozbrojeným a nemustrovaným vojskem. Pisatel se velmi obává, že pokud v tomto případě nevydá kurfiřt nějaký naléhavý rozkaz, bude se moci nepřítel zmocnit nejen města Chebu, ale také Lokte a přístupových cest. Žádá kurfiřta, aby neodkladně a bez průtahů vydal rozkaz, aby byl Anhaltův nemustrovaný pluk položen na bezpečné místo a na jeho post odveleno jiné bojeschopné vojsko, schopné osvobodit cesty a odporovat nepříteli. V případě neočekávané nepříznivé události je v nebezpečí nejen kurfiřtova armáda, ale i jeho země a poddaní. Anhalt očekává co nejrychlejší kurfiřtský rozkaz.⁵⁵³

V dopise ze dne 16. března si Viztum stěžuje Starschedelovi a potvrzuje tak Anhaltovo sdělení kurfiřtovi. Píše, že Loket je malé město a on má se svým štábem a svým vojskem sotva co k živobytí. Pokud mu nebude nic posláno, nemůže se zde udržet. Chce nechat nakvartýrovat vojáky do okolních vesnic.⁵⁵⁴ O kritické situaci v Lokti informuje Starschedel kurfiřta dopisem z Chebu: Nepřítel o síle 1 500 pěších

⁵⁵¹ Na závěr dopisu Johanna Melchiora von Schwalbach psaného saskému kurfiřtovi z Litoměřic dne 24. 2. 1632 je uvedeno, že pošta do Chebu a okolních míst nemůže být doručována, jak tomu bylo dosud, nýbrž musí být zřízena jiná cesta přes zemi Jeho kurfiřtské Jasnosti. *Tamtéž*. V tomto případě se jedná o opis z lokátu 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes nezvěstný. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

⁵⁵² *Tamtéž*. V tomto případě se jedná o opis z lokátu 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes nezvěstný. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

⁵⁵³ *Tamtéž*. V tomto případě se jedná o opis z lokátu 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes nezvěstný. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

⁵⁵⁴ SHSTA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/1 Fernere Schreiben und Berichte von Eger, aus dem Voigtländischen unnd Gebürgischen Kreissen, von Herzog Johann Wilhelmen zu Sachsen, Fürst Ernsten zu Anhalt, Obersten Dterichen von Starschedel betref. 1632. Viztum Starschedelovi, Loket, 15. 3. 1632.

přišel k Lokti a zapálil předměstí. Přitáhl také vévoda Frýdlantský ještě s 15 000 vojáky a chce Loket obléhat. Pokud může radit, mělo by tam být posláno další vojsko, neboť dva pluky knížete z Anhaltu a tři kompanie zeměbrany jsou proti takové síle příliš slabé. Kurfirť by měl uvážit jakými prostředky a jakým způsobem by měl být nepřítel odražen. Jestliže se tak nestane a Starschedel neobdrží žádnou radu, mohl by se nepřítel Lokte zmocnit, a pak by mohl, jelikož je toto důležitý průchod, jistě postupovat dále. Nechává sem povolat 5 kompanií pluku knížete z Altenburgu, ale neví, jak by je zde mohl udržet, protože ve Voigtlandu již nejsou vůbec žádné potraviny. Do Chebu přišel proviantní důstojník, aby obstaral zásoby pro jezdecko, protože je kvůli nedostatku potravin velmi nespokojeno. Důstojníci bez zvláštních rozkazů nechtějí v takové situaci nic podnikat. Za takového stavu není možné, aby se zde pisatel dlouho udržel. Kurfirť musí něco učinit, jinak by se mohly stát jeho zemi a poddaným veliké a nenávratné škody.⁵⁵⁵

Holk sděluje 21. června 1632 Valdštejnovi, že nechal Loket důkladně obklíčit Buttlerovými dragouny, kteří leželi před městskými hradbami. Všiml si, že si chce Viztum zachovat čest a slávu prostřednictvím vzájemného ostřelování. Holk se obává, že mu takovou čest sotva může prokázat, když nemá dělostřelectvo. Očekává vévodovy rozkazy ohledně povstalých markraběcích sedláků a počtu posádky, kterou má v Lokti zanechat v případě, že bude tažení dále pokračovat. Dále sděluje, že důstojníky a ty, které ostatní považovali za vůdce vzpurných měšťanů, nechal dnes popraviti. V boji o město padlo 33 mužů, jeden z nich byl poručík z Traunova pluku, a jistě tolik bylo zraněno. Bere na svoji zodpovědnost, že začal útok proti městu bez rozkazu Valdštejna. Chce se o jeho dobytí co nejpilněji pokusit, ale podle jeho názoru se čtyřmi polovičními děly s malým dostřelem těžko něco zmůže. Očekává tedy Valdštejnův rozkaz.⁵⁵⁶

Loketští se bránili tři dny a 24. června kapitulovali. Podmínky, za kterých opustila saská posádka Loket jsou datovány 24. červnem a vlastnoručně podepsány a zpečetěny Heinrichem von Holk a Damem Viztummem. Podmínky loketské kapitulace jsou podobné těm, za kterých byl vzdán Cheb: 1. Panu plukovníkovi, včetně velitelů a soldatesky, včetně služebnictva a koní, je dovolen bezpečný odchod se střelnými i chladnými zbraněmi, zavazadly, hořícími luntky a kulí v ústech. Všem je dovoleno za vojenského doprovodu nerušeně dojet až do Annabergu. 2. Veškerá zavazadla mají bezpečně projet a při odchodu se jich nikdo nesmí žádným způsobem zmocnit. 3. Co se

⁵⁵⁵ *Tamtéž*, Starschedel Janu Jiřímu I., Cheb, červen 1632.

⁵⁵⁶ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632, karton 62, Holk Valdštejnovi, Cheb, 21. 6. 1632. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 960. Těž NA Praha, SM, VL, sign. F 67/53, karton 163.

týče generálního pardonu pro měšťany, rozhodnutí o něm přísluší samotnému císaři, ale měšťanům se slibuje, že nebudou vystaveni plundrování a nemusí platit výkupné. 4. Také duchovním a kostelním i školním služebníkům je slíben bezpečný odchod spolu s ženami, dětmi a movitým majetkem. 5. Těm měšťanům a obyvatelům, kteří chtějí odejít, je to dovoleno. Všem těm, kteří poslali své ženy a děti pryč z města, je dovoleno, aby je opět bezpečně přivedli zpět. 6. Šlechticům a jiným vysoce postaveným osobám, mužům i ženám je dovoleno, aby se bezpečně odebrali na svá sídla. 7. Do téže smlouvy je zahrnuto i švédské vojsko se svými služebníky, zavazadly a koňmi a je jim slíben bezpečný odchod. 8. Na druhou stranu nesmí kurfiřtští vojáci odtud odnášet žádný movitý majetek, mimo toho, co každý dostal pro koně. 9. Pro přepravu nemocných je povoleno vypůjčit si s sebou vozy a koně a pak je s doprovodem poslat zpět. 10. Na závěr bylo toto všechno oboustranně upřímně a bez zlých úmyslů slíbeno a uznáno.⁵⁵⁷

Po odchodu z Lokte informuje o tamějších událostech Viztum kurfiřta dopisem psaným v Annabergu 27. června 1632, ve kterém stojí: Tvé kurfiřtské Jasnosti tímto poníženě sděluji, že minulý pátek, poté, co jsem byl v Lokti po deset dní obležen císařskými a silně jimi napadán, jsem za dobrých podmínek odtáhl, protože už jsem neměl žádnou municí, trpěl jsem nedostatkem proviantu a i jinými nedostatky. Byl jsem doprovázen až do Wiesenthalu. Tedy bych si byl přál, milostivý kurfiřte a pane, abych na milostivý rozkaz Tvé kurfiřtské Jasnosti co nejposlušněji opatřil město Loket vším nutným, nechal jej obsazené jednou kompanií a ostatní kompanie mohl odvést ven, ale čas to však nechtěl dovolit. Dne 16. června brzy ráno jsem přišel se značně velkým nebezpečím opět do Lokte, když již kolem města leželo několik kompanií císařského jezdeckta. Potom 17. června táhl kolem Lokte k Chebu císařský generálmajor Holk s několika tisíci jezdci a pěšáky a také několika děly. Loket nechal oblehnout dvěma pluky jezdeckta, a když dostal Cheb, sám přitáhl před Loket s nějakou pěchotou, čtyřmi děly a třemi mozdíři, město zcela obklíčil a zaútočil, takže jsem nemohl poslat Tvé kurfiřtské Jasnosti žádnou zprávu, jak bych rád chtěl. Také jsem nemohl vyjet s částí vojska ven, tím méně získat z Chebu děla, municí a mouku a tedy jsem musel kvůli nouzi a výše nejposlušněji ohlášenému nedostatku město předat.

V post scriptu dodává, že včera přišel k Chebu vévoda frýdlantský se silnou armádou, stejně tak i bavorský kurfiřt, jehož armáda se nachází v okolí Weidenu

⁵⁵⁷ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/2 Fernere Schreiben und Berichte von Eger an dem Voigtlande, den Verlauff in Kriegs Sachen, Item was nach Übergebung der Stadt Eger und Ellnbogen einkommen 1632.

v Horní Falci. Chtějí táhnout proti Jeho Veličenstvu švédskému králi, který nyní leží se silnou armádou u Norimberka, snad by tam brzo mohlo dojít ke krvavé bitvě. Ať Všemohoucí Bůh stojí milostivě při Jeho královské Výsosti.⁵⁵⁸

Generalissimus císařských vojsk Albrecht z Valdštejna přijel do Chebu 25. června v čele svého vojska a zůstal ve městě pět dní. Paul Juncker, dříve Valdštejnův podplukovník, nyní purkmistr, uvítal svého bývalého nadřízeného. Všechny domy, velké náměstí i uličky byly přeplněny lidmi, koňmi a vozy. Brzy nastala nouze o potraviny, a proto prováděly jednotky výpady do Saska a Bavorska, kde ukořistily velké množství obilí a dobytka.

Počet Valdštejnových vojáků bývá uváděn číslem 40 000, ale soudobý nedatovaný seznam sděluje v krátkosti následující:

*„Alhier: Cornet 88, zu Fuess 10000 Tragonen 1000 Herzog zu Friedlandt: 15 Regiment zu Fuess, 5 Regiment zu Ross; Don Baltahsar: 15000 Mann; Munsur Ilo: 18000 Mann; Isalan: 7000 Crobaten, in summa 89000 man zu Ross und Fuess, ausser der 6000 Mann, so ihr fürstliche Gnaden von Friedland anjetzo den Churfürsten von Beyern zugeschickh. Item der junge König: 5000 Crobaten, 6 Regiment zu Fuess und 5000 Polackhen.“*⁵⁵⁹

Císařská armáda po několika dnech opustila Cheb, aby se vydala do Horní Falce a zabránila tak postupu Švédů do Saska, což se jí nakonec tímto Valdštejnovým tažením podařilo.

Po odchodu Valdštejnových vojsk zůstaly v Chebu dvě komanie Breunerova pluku jako posádka a počátkem července se k nim připojily tři eskadrony jezdeckva. O tři dny později přijel plukovník Georg Ernst von Sparr se sedmi pluky Uhrů a Chorvatů. Koncem června a začátkem července nechal magistrát města opravit městské opevnění, nechal zrušit evangelický hřbitov a srovnat jej se zemí, měly být také zvýšeny obranné valy na hradě. Práce byly zastaveny poté, co Sparrovy jednotky sebraly 6 děl

⁵⁵⁸ H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 980.

⁵⁵⁹ Uvádí se, že Valdštejn tenkrát sebral vojsko o 40 až 50 tisících mužích. Arnim píše kurfiřtovi z Loun 22. 5. 1632: *Der Feind ist gewisse 30,000 Man starck*, viz H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 885. Výše uvedený počet je překvapující, protože zde máme před sebou úřední zápis. Také v radním protokolu z 29. 6. je uvedeno, že týž den, kdy Valdštejn odtáhl, muselo být shromážděno 1000 strychů obilí k upečení 70 000 chlebů. SOKA Cheb, městské knihy, kniha radního protokolu č. 65. Zápis ze čtvrtka 29. 6. 1632: *„1000 Strich Korn zur proviant zuerschaffen und 70000 brod drauß backen lassen, ...“* Ohledně zásobování císařské armády v Chebu vydal Albrecht z Valdštejna dne 21. června v Plzni patent, aby se hejtmanovi chebského a loketského kraje Gottfriedu Härtlovi von Leuttersdorf, císařskému říšskému radovi nečinily žádné překážky při obstarávání proviantu pro císařskou armádu a byla mu poskytnuta veškerá pomoc a podpora, aby mohl svobodně a bez překážek cestovat. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 V. – VII., karton 62, Valdštejn Gottfriedu Härtlovi, Plzeň, 21. 6. 1632.

z městských hradeb. Dne 20. července přišel do města plukovník Maxmilián z Valdštejna, a tak se v Chebu neustále střídaly různé vojenské jednotky. Od této doby nezůstalo říšské město Cheb bez císařské posádky.

5. SASKÉ VOJSKO A KAŽDODENNÍ ŽIVOT

Jak bylo v tehdejší době obvyklé, každé vojsko, ať císařské nebo saské, malého či většího suveréna, švédské nebo francouzské, bylo verbováno.⁵⁶⁰ To platí jistě pro

⁵⁶⁰ Z nepřeberného množství literatury ke každodennosti za třicetileté války zde pouze výběr. Ulrich BRÖCKLIN, Michael SIKORA, (Hgg.), *Armeen und ihre Deserteure. Vernachlässigte Kapitel einer Militärgeschichte der Neuzeit*, Göttingen 1998.; Peter BURSCHEL, *Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts*, Göttingen 1994.; TÝŽ, *Himmelreich und Hölle. Ein Söldner, sein Tagebuch und die Ordnungen des Krieges*, in: Benigna von Krusenstjern, Hans Medick (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999., s. 181 – 194.; Claudio DONATI, *Militärstrukturen der italienischen Staaten in der frühen Neuzeit: ein Forschungsbericht jüngsten Studien*, Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit. Bulletin 7, Heft 2, 2003, s. 145 – 167.; Heinz DURCHHARDT, Patrice VEIT (Hgg.), *Krieg und Frieden im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Theorie- Praxis-Bilder*, Mainz 2000.; Karen HAGEMANN, Ralf PRÖVE, *Landsknechte, Soldatenfrauen und National Krieger. Militär, Krieg und Geschlechterordnung im historischen Wandel*, Frankfurt/ New York 1998.; Wolfgang HARMS, Michael SCHILLING, *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts*, Tübingen 1980 – 1997.; Mikko HUHTAMIES, *Kriegswesen und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit in der finnisch-schwedischen Geschichtsforschung*, Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit. Bulletin 5, Heft 2, 2001, s. 118 – 127.; Michael KAISER, Stefan KROLL, *Militär und die Religiosität in der Frühen Neuzeit*, Münster 2004.; Michael KAISER, *Die Söldner und die Bevölkerung. Überlegungen zu Konstituierung und Überwindung eines lebensweltlichen Antagonismus*, in: Stefan Kroll, Kersten Krüger (Hgg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Hamburg 2000, s. 79 – 120.; TÝŽ, *Inmitten des Kriegstheaters, Die Bevölkerung als militärischer Faktor und Kriegsteilnehmer im Dreissigjährigen Krieg*, in: Bernhard Kroener, Ralf Pröve (Hgg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 281 – 303.; Frank KLEINEHAGENBROCK, *Grafschaft Hohenlohe im Dreissigjährigen Krieg. Eine erfahrungsgeschichtliche Untersuchung zu Herrschaft und Untertanen*, Stuttgart 2003.; Arnošt KLÍMA, *Dlouhá válka (1619 – 1648)*, Praha 1996.; Petr KLUČINA, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618 – 1648*, Praha 2000.; Marie KOLDINSKÁ, *Válka a všední den. Odras třicetileté války v každodenním životě české šlechty*, Historie a vojenství 50, 2001, č. 1, s. 10 – 23.; TÁŽ, *Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího*, in: Aristokratické residence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999, s. 559 – 574.; Bernhard R. KROENER, *Militär in der Gesellschaft. Aspekte einer neuen Militärgeschichte in der frühen Neuzeit*, in: Thomas Khüene, Benjamin Ziemann (Hgg.), *Was ist Militärgeschichte*, Paderborn u. a. 2000, s. 283 – 299.; Bernhard R. KROENER, Ralf PRÖVE (Hgg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn 1999.; Bernhard R. KROENER, „Die Soldaten sind ganz arm, bloss, nackend, ausgemattet,“ *Lebensverhältnisse und Organisationsstruktur der militärischen Gesellschaft während des Dreissigjährigen Krieges*, in: Klaus Bussmann, Heinz Schilling (Hgg.), 1648. *Krieg und Frieden in Europa*. Katalog., Textband I.: Politik, Religion, Recht und Gesellschaft, Münster 1998, s. 285 – 292.; Stefan KROLL, Kersten KRÜGER (Hgg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Münster/Hamburg/ London 2000.; Benigna von KRUSENSTJERN, Hans MEDICK (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999.; Benigna von KRUSENSTJERN, *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis*, Berlin 1997.; Hedvika KUCHAROVÁ, *Třicetiletá válka Jana Tomáše Brisigella*, in: Sborník okresního archivu v Lounech 10, 2001, s. 123 – 164.; Eduard MAUR, *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války*, FHB 8, 1985, s. 241 – 257.; Markus MEUMANN, Dirk NIEFANGER (Hgg.), *Ein Schauplatz herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert*, Göttingen 1997.; Jutta NOWOSADTKO, *Krieg, Gewalt und Ordnung. Einführung in die Militärgeschichte*, Tübingen 2002.; Jan PETERS (Hg.), *Ein Söldnerleben im Dreissigjährigen Krieg. Eine Quelle zur Sozialgeschichte*, Berlin 1993.; Ralf PRÖVE (Hg.), *Klio in Uniform? Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der frühen Neuzeit*, Wien 1997.; TÝŽ, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube.“ Das frühneuzeitliche Einquartierungssystem und die sozioökonomischen Folgen*, in: Bernhard Kroener, Ralf Pröve (Hgg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996.; TÝŽ, *Dimension und Reichweite der Paradigmen „Sozialdisziplinierung“ und „Militarisierung“ im Heiligen Römischen Reich*, in: Heinz Schilling (Hg.), *Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa*, Frankfurt am Main 1999.; Konrad REPGEN, *Über die Geschichtsschreibung des Dreissigjährigen Krieges: Begriff und Konzeption*, in: TÝŽ (Hg.), *Krieg und Politik 1618 – 1648. Europäische Probleme und Perspektiven*, München 1988, s. 1 – 84.; Bernd ROECK, *Der Dreissigjährige Krieg und die Menschen im Reich. Überlegungen zu den Formen psychischer Krisenbewältigung in der erste Hälfte des 17. Jahrhunderts*, in: Bernhard Kroener, Ralf Pröve (Hgg.), *Krieg und Frieden. Militär*

první třetinu sedmnáctého století. Základem všeho byly peníze. Kdo chtěl vést válku, musel na ni mít finanční prostředky, hodně prostředků. Voják byl naverbován za peníze a bojoval většinou za peníze. Do určité míry výjimku snad představovalo švédské vojsko, které bylo na počátku tažení tvořeno z naprosté většiny poddanými Gustava II. Adolfa, a kde byl pravděpodobně přednější zápal náboženský spojený s úctou a službou králi, než peníze. Je třeba zdůraznit, že moderní nacionalistické smýšlení v té době neexistovalo tak, jak ho známe dnes, proto také neexistovaly národnostně homogenní armády. Moderní jazyková či státní příslušnost, pokud o ní můžeme vůbec v první polovině 17. století hovořit, nehrála téměř žádnou roli. Co se pro tuto dobu zdá být důležité a směřodonné, je hledisko náboženské. Ovšem ani ono není tmelícím faktorem v armádách v době třicetileté války. Náboženská příslušnost nebyla bezpodmínečně rozhodující pro vojenskou službu na té či oné straně. Schopného nekatolického důstojníka neváhal získat pro svoji armádu Albrecht z Valdštejna. Příkladem by mohl být již mnohokrát zmíněný luterán Jan Jiří z Arnimu nebo dánský šlechtic a zároveň císařský polní maršál Jindřich Holk, který vždy zůstal luteránem a patřil mezi nejbližší spolubojovníky císařského generalissima.

Majitel pluku či armády, který dobře a pokud možno pravidelně platil, měl šanci nejen na to, že získá dostatečný počet mužů ochotných válčit pod praporem jeho pluku, ale mohl počítat i s tím, že zájemců bude tolik, že si z nich bude moci vybrat ty opravdu schopné a odolné. Čím proslulejší jméno se objevilo na verbovacích patentech, tím větší byla šance, že majitel patentu brzy postaví dostatečný počet „kompanií“ nebo „praporů“ o předepsané síle. Verbovací patenty přiděloval zeměpán jednotlivým důstojníkům, zpravidla plukovníkům, kteří pak pověřili své podřízené praktickým provedením

und Gesellschaft in der frühen Neuzeit, Paderborn 1996, s. 265 – 280.; Bernd ROECK, *Einige offene Fragen und Perspektiven der Forschung*, in: Benigna von Krusenstjern, Hans Medick (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999., s. 609 – 620.; Bernd ROECK, *Diskurse über den Dreissigjährigen Krieg. Zum Stand der Forschung und zu einigen offenen Problemen*, in: Heinz Durchhardt, Patrice Veit (Hgg.), *Krieg und Frieden im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Theorie-Praxis-Bilder*, Mainz 2000., s. 181 – 193.; Martin SCHENNACH, *Der Soldat sich nit mit dem Baur, auch der Baur nit mit dem Soldaten betrag. Das Verhältnis zwischen Tiroler Landbevölkerung und Militär von 1600 bis 1650*, in: Stefan Kroll, Kersten Krüger (Hgg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Münster/Hamburg/ London 2000.; Milan SVOBODA, *Švédské obsazení Frýdlantu roku 1639 pohledem očitého svědectví Heinricha Griessela, zámeckého hejtmána*, Proměny Nissy 1, 2000, s. 19 – 39.; Otto ULBRICHT, *Supplikationen als Ego-Dokumente. Bittschriften von Leibeigenen aus der erste Hälfte des 17. Jahrhundert als Beispiel*, in: Winfried Schulze (Hg.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996, s. 149 – 174.; Norbert WINNIGE, *Wirtschaften im Dreissigjährigen Krieg. Das Beispiel Göttingen*, in: Benigna von Krusenstjern, Hans Medick (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999., s. 273 – 306.; Hans ZILLHARDT, *Der Dreissigjährige Krieg in zeitgenössischer Darstellung. Hans Heberles „Zeytregister“ (1618 – 1672). Aufzeichnungen aus dem Ulmer Territorien. Ein Beitrag zu Geschichtsschreibung und Geschichtsverständnis der Unterschichten*, Ulm 1975.

„verbuňku“. Exempláře takových předtištěných patentů s vynechaným místem pro dopsání jména toho, pro něhož byl patent vystaven, jsou uloženy jak v Rakouském státním archivu ve Vídni, tak i v Saském státním archivu v Drážďanech. Zde je úryvek z císařského patentu na rok 1632 s přitištěnou pečetí Ferdinanda II., jeho vlastnoručním podpisem, spolupodepsaný válečným radou Gerhardem z Questenbergu:

Ferdinand etc.

....Daß demnach Unsere angelegene Kriegsdiensten der Zeit unumbgänglich erfordern, Uns mit mehrerm Kriegsvolck zuversehen und auff die Bein zubringen, daß Wir daher Vorweisern disen _____ (místo pro jméno) gnedigsten Befelch gegeben, daß derselbe noch ain Fändl Knecht von dreyhundert Mann, eilents zusamben bringen solle...

.....und Unsern aber ernstlich befelchent, daß sie oberntes Unsers _____ (jméno) hierzue obgeordnete Befelchshaber zusamb bringung der bedürfftigen Mannschafft, in ihro Landen, Herrschafften und Gebieten, Werben zulassen, auch dieselben geworbene Knecht, derselben und andern Orthen, Päß, Claussen und Jurisdictionen, zu Wasser und Land durch zu Paßiren verstaten, allen gutten Willen, Vorschub und befüderung mit Herberig unnd anderer Notturfftsraichung erweisen,.... Geben in Unserer Stadt Wien, den _____ (místo pro napsání data) Anno Ain Tausent, Sechshundert Zway und Dreyssigisten⁵⁶¹

S takovými patenty objížděli verbíří kraj i cizí země a lákali jménem svého pána mladé muže ke službě u vojska. Mohlo to vypadat asi tak, že do vsi nebo města přijeli verbíří a usadili se někde v centru společenského dění, zpravidla v hostinci nebo na návsi či náměstí. Přijeli patřičně upravení, vyzdobení, v pestrých oděvech často s drahými módními doplňky, řetězy, ozdobami, peřím na kloboucích. To vše bylo nezbytnou součástí přesvědčovací taktiky, aby bylo získáno co nejvíce „soldátů“ neboli „knechtů“. Zpravidla zkušeni vojáci lákali budoucí žoldáky přesvědčováním, že pokud vstoupí do armády, budou se mít jako páni, budou moci nosit také takový nádherný oděv, jako nyní vidí, ba ještě lepší a skvostnější. Budou mít všeho dostatek, jídla, pití, budou si moci opatřit dostatek peněz z kontribucí, přitažlivé ženy, zažijí dobrodružství, opatří si ušlechtilé koně, při troše štěstí i kočár a možná se stanou i důstojníky a velkými pány. Pokud nepomohla tato metoda lží a podvodů, zpravidla kombinovaná s alkoholem, pak přišly na řadu drsnější a krutější způsoby, jako hra v kostky o jednotlivé nešťastníky či použití násilí a odvláčení rekruta do vojenského ležení. K verbířům přicházeli dobrovolně ti, kteří podle svého mínění už neměli co ztratit. Nikdo nezjišťoval, co je kdo zač, jaký je jeho původ nebo minulost. V nejnaléhavějších případech, pokud se nedostávalo potřebného počtu k doplnění

⁵⁶¹ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) XIII., karton 57.

mužstva pluku, navštěvovali verbíři věznice, a tak vstup do armády mohl být způsobem, jak se odsouzený vyhnul šibenici nebo lámání v kole. Po více či méně dobrovolném souhlasu bývala někdy s novým žoldákem sepsána smlouva, kterou, pokud uměl psát, podepsal, či jinak potvrdil a dostal na ruku první finanční částku, „*Handgeld*“. Po zařazení do jednotky přísahal nový rekrut zeměpánu, pod jehož prapory se dal naverbovat. Saský voják odřikal následující přísahu: *Ich gelobe und schwere, alle dem jenigen, so mir vorgehalten und dieser Articulen brief besogen und einem ehrlichen Kriegsmann zu thun gebühret, in Ihrer Churf. durchl. wehrendem diensten getreulich und uffrichtig nachzukommen. So wahr mir Gott helffe und Sein Heiliges wort.*⁵⁶²

Verbovací patenty se odlišovaly podle druhu vojska, které mělo být verbováno. Rozlišují pěchotu, tedy „*Knechte zu fueß*“ a jezdeckto „*Knechte zu roß*“ neboli „*Reuterey*“. Například v době od 23. prosince 1631 do 9. ledna 1632 bylo rozdáno mezi vysoké císařské důstojníky 643 verbovacích patentů, z toho 277 pro jezdeckto a 366 pro verbování pěchoty.⁵⁶³

Císařská armáda se dělila na pěchotu, „*Infanteria*“, jezdeckto, „*Cavaleria*“, a dělostřelectvo, „*Artolorie*“. K pěchotě náleželi pikenýři a mušketyři. Nově naverbovaný žoldněř pěšího vojska začínal službu a kariéru v armádě zpravidla u pikenýřů. Jejich hlavní zbraní byla píka, tedy zhruba 5 metrů (!) dlouhá tyč z jasanového dřeva na jejímž konci byla připevněna kovová špice. Několik dochovaných exemplářů můžeme dnes vidět například ve Vojenském historickém muzeu ve Vídni. Doposud se ještě užívá úsloví pocházející z doby třicetileté války: „začínat od píky“, které je v úzu udržováno především vlivem krásné literatury. Jako poboční zbraň užíval pikenýř dlouhý kord.

Pěšáci oblékali kabátec s dlouhými přiléhavými rukávy, široké, ke kolenům sahající kalhoty a punčochy oddělené od nohavice ozdobnou barevnou mašlí. Pikenýři zpravidla nosili střevíce ozdobené mašlí. Ve švédské armádě měl voják na sobě dvoje punčochy a proti vodě odolné vyšší boty. Hlavu pokrýval plstěný klobouk s krepkou, někdy mírně zdvihnutou. Důstojníci zdobili své klobouky peřím, nákladným stuhami z drahých materiálů, s výšivkami, drahými kovy a drahými kameny či připevňovali na klobouky ozdobné spony, taktéž z ceněných materiálů. Stuhy či spony na klobouk patřily mezi nákladné a reprezentativní dary. Pikenýř nosil jako ochrannou výstroj náprsní kovové brnění, ovšem bez „rukávů“. Na spodní části tohoto kyrysu byly přezky,

⁵⁶² SHStA Dresden, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10828 Nr. 342 Ordonnanzen, Befehle und dergleichen, die Ritterpferde 1631 – 1632.

⁵⁶³ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58.

na které se připínaly kovové pláty, respektive kožené obdélníky s našitými kovovými pásky, které chránily stehna. Kyrys se připevňoval k trupu pomocí kožených řemenů kolem pasu a na zádech. Hlavu pak mohl pikenýr v boji pokrýt místo kloboukem kovovou helmicí, tzv. *Sturmhaube*. Ta mohla být opět zdobena, nejčastěji barevným peřím.

Mušketýři příležitostně nosili také kovové helmice, ale neměli žádné ochranné brnění. Oděv byl v podstatě stejný jako u pikenýrů. Jejich poboční zbraní byla šavle s širší čepelí o délce asi 90 centimetrů, na konci mírně zahnutá. Hlavní zbraní mušketýra byla samozřejmě mušketa a k ní příslušející výbava. Mušketa byla asi 150 centimetrů dlouhá. Vidlice, do které se zbraň při výstřelu opírala měřila přibližně 120 centimetrů. Tvořila ji dřevěná tyč s kovovou špicí na jednom konci, která se zabodla do země, a na druhém konci s kovovou „vidlicí“, někdy zdobenou, do které se vkládala hlaveň muškety. Pod ní bylo uvázáno oko z koženého řemínku, které se při pochodu navlékalo na ruku. Zbraň se nosila na rameni. Od levého ramene k pravému boku nosil voják tzv. bandalír, kožený řemen, na kterém bylo na provázcích připevněno několik dřevěných či kovových schránek obsahujících odměřenou dávku prachu na jeden výstřel. Na konci bandalíru pak visela prachovnice, kožený sáček s olověnými kulkami a nářadím k čištění muškety a tzv. lunt – zápalná šňůra.

Cvičení s mušketou se odehrávalo podle 143 rozkazů, z toho 99 bylo určeno pro samotnou střelbu a opakované nabíjení. Nejdůležitější z nich byly: pochod a následně výchozí postavení vojáka připraveného k nabíjení. Dále otevření kapsle s prachem na bandalíru a nasypání prachu do hlavní zbraně, vložení kule a napěchování nabíjíkem, který byl upevněn pod hlavní muškety, následovalo nasypání prachu z prachovnice na tzv. pánvičku muškety, která byla spojena navrtaným otvorem v hlavni s napěchovaným prachem, připravení hořícího luntu a jeho uchycení do úderníku, nasazení muškety do vidlice, zamíření a výstřel - „*feuer*“. Dostřel muškety byl necelých 300 metrů, na vzdálenost 100 metrů prorazila olověná kule - ty si vojáci sami odlévali - tehdy běžné brnění.

Pro zacházení s píkou bylo předepsáno 21 základních úkonů. V základním postavení držel voják píku hrotem vzhůru, její druhý konec byl opřen o zem u jeho pravé nohy. Za pochodu se nosila píka na rameni, druhá ruka byla na rukojeti kordu. Proti nepřátelské pěchotě stál pikenýr zpravidla natočen mírně bokem, píku držel oběma rukama horizontálně ve výši ramen. Proti útoku jezdeckva zaujal pikenýr následující postavení: vykročil levou nohou, pokrčil ji v koleni a přenesl na ni váhu těla, pravou

mírně ukročil dozadu. Konec píky opřel o zem u chodidla pravé nohy a levá ruka držela píku vztyčenou proti útočícímu jezdeckvu. V pravé ruce svíral voják kord. Pro leváky bylo postavení obrácené.

Důkazem o tom, jak mohl být pikenýr užitečný a že je řádně třeba dbát na kvalitu tohoto druhu pěšího vojska, je slavný rozkaz Albrechta z Valdštejna týkající se pikenýrů. Valdštejn píše všem plukovníkům pěchoty, že se u pluků ujal špatný zvyk, že nejhorší vojáci bývají ozbrojeni píkami, se kterými neumí ani zacházet a má se obecně za to, že je to tak správně. Když se ale pěší pluk střetne s nepřítelem semknutý v husté řady, jsou v takovém případě mušketýři velmi málo účinní, zato pikenýři mají nejlepší výsledky. Z tohoto důvodu rozkazuje plukovníkům, aby ve svých plucích vybavili píkami ty nejstatečnější a nejlepší vojáky. Také jim nařizuje, aby u svých pluků dbali na to, aby byli pikenýři vybaveni přinejmenším kyrysem a také mají dávat pozor, zda oni tyto kyrysy skutečně dostanou. Pokud je v rychlosti neobdrží celý praporec, mají se co nejpilněji snažit nějaké sehnat, aby jimi mohli vybavit alespoň první dvě nebo tři řady. Rozkaz je dán ve Znojmě, dne 26. března 1632.⁵⁶⁴ Matyáš hrabě Gallas sděluje z Plzně vévodovi, že obdržel rozkaz, aby u svého pluku ozbrojil ty nejlepší a nejstatečnější vojáky nejen píkami, nýbrž také, jak je to jen možné, je vybavil i kyrysy. Tento rozkaz splní.⁵⁶⁵

Pěší vojsko se členilo do pluků, *regimentů*, a každý pluk měl 10 praporců, alespoň v ideálním případě při plném počtu mužstva. Každý praporec měl mít teoreticky původně 300 mužů, vždy 150 mušketýrů a 150 pikenýrů. Celý pluk v ideálním početním stavu měl 3 000 vojáků. V průběhu bojů a hlavně kvůli chorobám a útrapám ve vojenských leženích počet mužů u jednotlivých regimentů prudce klesal, takže bylo běžné, že jeden pluk měl místo ideálních 3000 pěšáků méně než třetinu tohoto počtu. Jedna kompanie pěšího pluku byla rozdělena do tří částí. V bojové formaci tvořili pikenýři střední část a na každém křídle stála jedna četa mušketýrů.

Bojová taktika císařských mušketýrů v bitvě byla následující: po výstřelu se vojáci přesunuli okolo pravého i levého křídla celé kompanie za poslední řadu vojáků, kde nabíjeli své zbraně a čekali, až na ně přijde opět řada při střelbě. Takto to fungovalo, když vystřelila celá řada. Pokud byli mušketýři rozestaveni do jednotlivých rot, vraceli se po výstřelu mezerami mezi svými kolegy, nikoliv však až okolo „křidel“ celé formace.

⁵⁶⁴ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60.

⁵⁶⁵ *Tamtéž*, 1632 IV., karton 61. Gallas Valdštejnovi, Plzeň, 2. 4. 1632.

Základní pochodové postavení zaujal celý pluk ve formě čtyřúhelníku, čtverce (tercios) nebo obdélníku. Pikenýři stáli ve středu, obklopení ze všech stran třemi řadami mušketýrů.

Odznakem důstojníka mušketýrů byla partyzána a kord, u pikenýrů místo partyzány píka. Každý důstojník pěchoty nosil ochranné náprsní brnění a přes něj převázané tzv. *Feldbinde*, šerpu z kvalitní a drahé látky. U císařských vojsk bylo důstojnické označení zásadně červené. Pro usnadnění orientace vojáků v poli a také jako symbol jednotlivých pluků a kompanií byly používány pestrobarevné a někdy nákladně zhotovené prapory. Každý pluk měl svůj prapor, na kterém převládala jedna z barev, v naprosté většině barva podkladová. Na podkladu byly umístěny náboženské, heraldické či alegorické symboly, doplněné hesly a pokřiky jednotlivých praporců nebo kompanií. Ukořistění nepřátelských praporů, ať už kompanie nebo dokonce pluku bylo považováno za kořist mimořádné hodnoty, naopak ztráta vlastního praporu byla pro celou jednotku velkou hanbou a potupou. Ukořistěné prapory nepřátel pak byly vystavovány na obdiv při slavnostním nástupu jednotek nebo byly umístěny v k tomu určených prostorách, ve zbrojnicích či ve významných kostelech. Vojenská muzea po celé Evropě dodnes uchovávají prapory jednak vlastních jednotek, jednak i prapory ukořistěné nepříteli z různých dob, vzácně i z třicetileté války.

Jezdeckvo císařských se dělilo na těžké a lehké. K těžkému jezdecktvu se řadili kyrysníci a arkebuzíři, k lehkému dragouni a huláni. Stejně jako pěchota, bylo i jezdeckvo děleno do pluků a dále do kompanií. Počet kompanií u jednotlivých pluků nebyl stalý a kolísal mezi dvěma až osmi o síle asi 70-ti jezdců. Počet jezdců v jednom pluku se tak v průběhu války výrazně měnil od 200 do 800. Pluku jezdeckva velel buď generál, *General der Cavallerie*, nebo plukovník, *Oberst*, pod kterým byl hodnostně níže podplukovník, *Oberstleutnant*. Každá kompanie měla ve svém čele rytmistra *Rittmeister*, jehož zástupcem byl, stejně jako u pěchoty, poručík, *Leutnant*. Praporečník nesl jezdeckou standartu. Ke kompanii náleželi ještě písař, strážmistr (dnes se užívá označení major), *Wachmeister*, několik ubytovatelů, *Quartiermeister*, a desátníků, *Korporale*, 2 trubači, *Trompeter*,⁵⁶⁶ kovář, ranhojič a sedlář.

⁵⁶⁶ Trubač byl v kompanii velmi důležitou osobou, neboť pomocí trubky se jezdecktvu udávaly povely v poli. Pouze u kyrysníků byly rozkazy vydávány bubnováním na dva velké tympány, které měl bubeník připevněny po stranách jezdeckého sedla. Ukořistění tympánu v bitvě se považovalo za nejcennější kořist, daleko více ceněnou, než získání praporu. U pěchoty vydával rozkazy vojsku bubeník. Existuje zajímavá smlouva ohledně výuky císařského trubače. V textu z 16. dubna 1632 se píše: každému budiž tímto uvedeno ve známost, že dnes pod uvedeným datem a v přítomnosti ctihodných a nadaných trubačů, příslušných kdysi k pluku kyrysníků hraběte Trčky byl podle zvyklostí a řádu od ctihodného a nadaného

Jezdec v kyrysnickém pluku byl téměř celý oděn v plátovou zbroj vážící dohromady asi 25 kilogramů. Hlavním znakem kyrysníků, podle kterého je tato jednotka i pojmenována, byl železný náprsní kyrys, zpravidla dvojitý, kdy se na menší vnitřní kyrys připevňoval ještě jeden vrchní, ke kterému se připojovaly pomocí kožených řemenů další součásti výstroje. Hlavu kyrysníka pokrývala uzavřená helmice se zdvižným hledím, šíje a ramena byly chráněny samostatným dílem brnění, stejně jako paže. Helmice byla uvnitř vyložena látkou. Na portrétech vojevůdců a vysokých důstojníků je někdy zřetelný červený samet uvnitř helmy. Na ruku nosil voják kovové rukavice, tedy rukavice z kůže pošívané kovovými destičkami. Nohy od pasu ke kolenům kryla plátová zbroj, včetně kovových chráničů kolen. Pod nimi začínaly vysoké kožené jezdecké boty na podpatku s ostruhami, které se k botě připevňovaly koženými řemínky vedenými přes nárt a pod podpatkem boty. Císařský generalissimus Albrecht z Valdštejna, který nejspíše trpěl bérčovými vředy, si nechával boty vystlat kožešinou. Ostruhy vysoce postavených osob byly skvostně propracované a vzácně býval pár ostruh, zpravidla z drahých kovů a vykládané kameny, darován vysoce postavenou osobou jako důkaz mimořádné přízně a odměny.

Zbraní kyrysníka byla šavle s velkým košem chránícím ruku. Jezdeckou šavli mohl voják použít jak pro sečné, tak bodné rány, u těžkého jezdeckva nebyla zahnutá. V kožených pouzdrech, tzv. holstrech, umístěných po jednom po obou stranách sedla, měl kyrysník dvě dlouhé jezdecké pistole, jejichž hlaveň byla asi 50 centimetrů dlouhá. Konec rukojeti byl zdoben a zpravidla okován či vyroben z tvrdého dřeva, aby mohl jezdec, poté, co z pistole vystřelil, použít zbraň při obráceném držení jako palici. K nezbytné výbavě jezdce patřilo samozřejmě i více či méně zdobené sedlo se třmeny, někdy zdobenými.

Arkebuzíři byli mušketýry mezi jezdeckvem. Jejich hlavní zbraní byla krátká karabina – arkebuza. Vedle ní měli, stejně jako kyrysníci u sedla z každé strany pouzdro

Viléma Doležala z Číželové (?), polního trubače jeho milosti vysoce urozeného pána, pána Adama Erdmana hraběte Trčky z Lípy, přijat do učení mládenec jménem Johann Harlacher z Erdtingu, rozený z Bavor, a to takovým způsobem, že se zmíněný mládenec bude učit po dobu dvou let u výše jmenovaného mistra. Za jeho úsilí a pílí mu má zaplatit a dát 100 tolarů, jinak nebude dříve propuštěn a zproštěn služby. Měl by se pak zcela a úplně s učitelem spokojit. Zmíněný Vilém Doležal není povinen mládenci dávat nebo opatřovat jídlo, pití ani oblečení, mimo to, co chce učinit z dobré vůle. Během učení si má často jmenovaný mládenec ve všem počínat náležitě a přiměřeně slavnému a svobodnému umění, tak i vůči svému mistru a jiným podobným. V případě ale, že v rozporu s očekáváním a povinností v době výuky z učení vystoupí, nemá mu být nadále žádným způsobem dovoleno, aby odešel a učil se tomuto svobodnému umění někde jinde. Pro lepší platnost toho všeho jsme my podepsaní polní trubači přitiskli své obvyklé pečeti a vlastnoručně se podepsali bez škody a újmy nám a našim dědicům. Text je zakončen jedenácti podpisy polních trubačů. ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5.

s jezdeckou pistolí a u pasu šavli. Arkebuzu nosili na bandalíru, na němž byla na pravé straně upevněna i *Patronentasche* s připravenými dávkami střeliva. Měšec s ostatním střelivem, klíčem ke kolečkovému zámku arkebuzy a se soupravou k čištění zbraně visel připevněn u sedla. Obvykle byli arkebužíři oblečeni stejně jako mušketýři, s tím rozdílem, že na hlavě nosili helmici a tělo bylo někdy chráněno kyrysem.

Téměř identická výstroj a výzbroj byla u dragounů, kteří ještě navíc měli u sedla upevněnu válečnou sekeru. Husarské jednotky, které byly verbovány zejména v řadách uherské aristokracie, se vyskytovaly pouze v císařské armádě. Jejich výzbroj a výstroj byla tvořena sedlem, pistolemi, karabinou a šavlí. Vše bylo často nákladně zdobené stříbrem, vykládané drahými kameny. Na oděvu užívali stříbrných knoflíků a na kabátcích pak ozdobných tepaných destiček ze stříbra či zlata. Pestrý oděv uherských jednotek nepodléhal žádným předpisům.

Jezdecké pluky byly seskupovány k útoku ve třech až deseti typech útvarů, přičemž se rozlišovala různá postavení jednotlivých skupin. Buď mohl být útvar formován do základního postavení, tedy čtverce 10 x 10 jezdců, nebo do tzv. širokého postavení, což byl obdélník 5 x 20 jezdců, nebo úzkého, tvořeného též obdélníkem, ale tentokrát o počtu 2 x 20 jezdců. Kyrysníci útočili přímo, s napřaženou rukou, ve které drželi nabitou pistolí. K nepříteli se přiblížili asi na vzdálenost 60-ti kroků, kdy mohl být jistý zásah muže nebo koně, a vystřelili. Arkebužíři stříleli ve čtyřčlenném postavení podobným způsobem jako mušketýři. Během útoku stříleli z pistolí. Dragouni patřili v jezdecku, přesněji k tzv. opěšalému jezdecku, což znamená, že se na bojiště nebo při přesunech armády přepravovali koňmo, ale v bitvě sesedli z koní a bojovali jako pěchota. Dragouni byli vyhledávanou zbraní vzhledem ke své osvědčené statečnosti a bojovnosti a byli používáni zejména jako ochrana konvojů, jako záložní jednotky, přepadové oddíly nebo hlídky, případně byli nasazováni k plnění jiných speciálních úkolů. Husaři tvořili v císařské armádě nepravidelné jezdecku. Byli používáni jako předsunuté hlídky, průzkumníci, přepadávali nepřátelské konvoje se zavazadly, pronásledovali utíkající nepřátelská vojska a zahajovali bitvu útokem na křídla protivníka.

Císařské dělostřelectvo bylo vedle pěchoty a jezdeckva třetí bojovou složkou armády. Na 4 000 mužů pěchoty a 2 000 mužů jezdeckva připadlo šest děl. Děla se členila do několika kategorií a podskupin:

Kartouny: čtvrtinové střílely 11 až 12-ti liberní koule kalibru, tedy vnitřním průměru hlavně 26.⁵⁶⁷

Poloviční kartouny střílely 24 – 25-ti liberní koule o kalibru 22.

Celé kartouny střílely 48 – 50-ti liberní koule o kalibru 18.

Poloviční falkonety střílely ½ - 1 liberní koule o kalibru 36 – 40.

Celé falkonety střílely 4 – 6-ti liberní koule, kalibru 32.

Osminové kartouny střílely 6 – 8-mi liberní koule o kalibru 32.

Čtvrtinové kartouny střílely 11 – 12-ti liberní koule o kalibru 26.

Poloviční kartouny střílely 20 – 25-ti liberní koule o kalibru 32.

Celé kartouny střílely 48 – 50-ti liberní koule o kalibru 32.

Tzv. komorní kusy, *Kammerstücke*, střílely širokou škálu munice 12,5 – 400 liberní koule.

Podle nedatovaného seznamu nejspíše z prosince roku 1631 bylo v císařské hlavní zbrojnici k dispozici 14 kartounů, které střílely 40-ti liberní koule, kterých bylo v zásobě 620, tzv. píšťal *Singerin*, které střílely 24-ti liberní železné koule, bylo ve zbrojnici 30 a k nim 610 koulí, 4 píšťaly střílely 22-ti liberní koule, kterých bylo k dispozici 600. Dále bylo ve zbrojnici pět čtvrtinových kartounů střílejících 8-mi nebo 10-ti liberní koule, pět falkonet pro 5-ti a 6-ti liberní koule, dvě dvojité falkonety, dvě jednoduché falkonety střílející jedolibrové koule a další děla se zásobou příslušné munice.⁵⁶⁸

Oděv dělostřelců a dělostřeleckého personálu nepodléhal žádným pravidlům. Všichni dělostřelci nosili krátký meč, mistr dělostřelců tzv. *Luntenspieß*. Vybavení a výzbroj se blížila nejvíce arkebuzírům.

Dělostřelci a další personál artilerie vykazují v porovnání s předchozími druhy zbraní větší různorodost. K dělostřelectvu v císařské armádě náležely následující hodnosti a funkce: Polní zbrojmistr, *Generalfeldzugmeister*, což byla generálská hodnost, generálporučík *Generalleutnant*, zbrojmistr. V jednom pluku bylo devět výrobců sudů na prach, 63 tzv. pionýrů, kteří hloubili zákopy pro děla, tři pevnostní inženýři, tři mistři dělostřelci, *Batteriemeister*, vozmistr, *Wagenmeister*, správce výzbroje, *Geschierrmeister*, stavitel mostů, *Brückenmeister*, tři ohňostrůjci, mistr minérů, ubytovatel, tesařský mistr, kolář, mistr kovář, mistr zámečnick, lazebník, profous, stejně tak jako nepravidelný počet čeledínů a pomocníků.

⁵⁶⁷ Není zřejmé o jakou měrnou jednotku šlo.

⁵⁶⁸ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) XIII., karton 57.

Dělo bylo obsluhováno jedním či dvěma mistry dělostřelci a stejným počtem jejich pomocníků. Je zajímavé, že mistr dělostřelec byl do vojska najímán na základě smlouvy a vykonával v armádě své řemeslo, neboť dělostřelci patřili mezi svobodné cechy a vztahovala se na ně zvláštní práva a pravidla. Pomocníci mistra byli také členy cechu.

Jako příklad uveďme, že dne 3. prosince 1631 bylo ze Svídnice do Čech posláno několik důstojníků a vojáků dělostřelectva spolu s vozy, koňmi, děly a municí. Jednalo se o jednoho velitele, jeho zástupce, desátníka dělostřelců, ohňostrůjce, pět dělostřelců a nádeníka, kovářského tovaryše, vozmistra, správce výstroje a jeho pomocníka, 63 nádeníků k vozům, 3 falkonety střílející 6-ti liberní železné koule a k nim 36 koní, celkem 160 centů kulí do mušket na 23 vozech, 100 centů střelného prachu na 14 vozech, 800 kusů náradí ke stavbě opevnění na čtyřech vozech, 300 kusů koulí na třech vozech, sochory na jednom voze, podkovy a k nim hřeby na jednom voze. Dále byl poslán správce výzbroje a několik dělostřelců, kterým bylo dáno různé množství zápalných věcí, granátů a petard. K tomu je poznámka, že pan maršál z Tiefenbachu požadoval na pana Schaumburgovi, aby mu ze Svídnice poslal do Čech ještě sto centů střelného prachu a k tomu luntý a olovo.⁵⁶⁹

Před bitvou zakopali dělostřelci nejtěžší děla, v pramenech té doby označované jako „kusy“ *Stücke*, do země nebo je zajistili zatlučenými dřevěnými kolíky tak, aby zabránili nebezpečným a silným zpětným nárazům po výstřelu. Na povel začali střelbu proti nepříteli. Děla bývala v bitvě rozdělena do dvou velkých baterií. Vzájemná střelba z obou stran mohla trvat i několik hodin, než začala samotná bitva. Účelem bylo nejen zastrážit protivníka, ale způsobit mu i citelné ztráty, což se občas podařilo, neboť důstojníci stáli před bitvou před svými pluky a patřili mezi první oběti dělostřelby. Při napadení vlastního vojska ponechali dělostřelci vše na místě a utíkali pod ochranu nejbližších pěších jednotek. V takovém případě se často druhá strana zmocnila všech opuštěných děl, což se stalo i v bitvě u Breitenfeldu, kde císařská armáda ostřelovala utíkající Sasy z jejich vlastních kusů. Nezřídka se stávalo, že vozkové se svými spřeženími určenými k přepravě děl, opustili v průběhu bitvy bojiště i se svými koňmi, aby jim i sobě zachránili život. O ochranu dělostřelců a děl se staralo jezdeckvo.

⁵⁶⁹ *Tamtéž*. Možná v této souvislosti sděluje v nedatovaném dopise Hans Guerlein, písař zbrojnice Pražského Hradu, Albrechtovi z Valdštejna, že ve zbrojnici se nachází několik set rozbitých sudů na prach, proto nechal udělat 220 nových sudů na prach i koule. Za 287 obručí, z nichž každá stála jeden krejcar, bylo zapláceno cekem 4 zlaté a 47 krejcarů. *Tamtéž*.

Generální štáb byl v armádách třicetileté války tvořen vysokými důstojníky v následujícím pořadí, od nejvyšší k nejnižší hodnosti: Generál nebo generalissimus, což byl titul příslušející pouze veliteli císařských vojsk Albrechtovi z Valdštejna, velel armádě nebo armádnímu sboru. Generálovým zástupcem byl generálporučík, *Generalleutnant*. Kupodivu v pořadí až třetí hodností byl polní maršál, *Feldmarschall*, což byla původně osoba zodpovědná za pochodový pořádek vojska, za organizaci bitvy, vojenského ležení a zásobování vojska. Pod ním byl hodnostně polní zbrojmistr, *Generalfeldzeugmeister*, který byl nejvyšším velitelem dělostřelectva, pod ním stáli plukovníci, *Obersten*, kteří veleli jednotlivým plukům. Nižší hodností než plukovník byl nejvyšší válečný komisař, *Oberkriegskommissar*, následovaný generálním ubytovatelem, *Generalquartiermeister*, zodpovědným za ubytování vojáků. Hodnostně posledními byli v generálním štábu ti, co dohlíželi na prováděné mustrování pluků *Musterinspektoren*. Ti z generálů nebo plukovníků, kteří se dožili 60-ti let, byli převeleni na místa městských nebo pevnostních velitelů, nebo odešli na odpočinek a byla jim vyplácena penze.

Vojsko doprovázel houf civilistů táhnoucích krajinou spolu s vojenskými jednotkami. Jednalo se o manželky, děti a jiné rodinné příslušníky vojáků či o jejich milenky. Nemohli chybět řezníci, pekaři, kuchaři a jiní řemeslníci, obchodníci, služebnictvo důstojníků. Nedílnou součástí byla také městská i vesnická lůza, různé zkrachovalé existence, prostitutky, zlodějčci, podvodníci, a veškeré osoby, které více či méně poctivým způsobem založily svoji existenci na symbióze s táhnoucím vojskem. Bylo jich i několikrát více než samotných vojáků v bojových jednotkách.

Co neukradli, nesnědli nebo nezničili vojáci, to zpravidla padlo za oběť těmto nedisciplinovaným tlupám. Jejich mužští členové zpravidla odmítali bojovat a byli první, kdo opouštěl bojiště v případě nebezpečí. Jako první se na něj po bitvě vraceli, aby okradli mrtvé, případně dobili raněné, aby je pak také mohli o všechno obrát. Při útěku z bojiště někdy stačili vyrabovat vlastní zásobovací vozy nebo trén důstojníků, přeřezat postroje koní u vozů nebo dokonce odjet s celým vozem nakradeného majetku.

Voják bydlel ve vojenském táboře se svojí ženou, případně dětmi. Ženy se o vojáky staraly, praly, vařily a pekly, pečovaly o raněné a nemocné. Musely snášet obtíže drsného způsobu života v poli, nezřídka docházelo k násilí. Za pochodu nesly nebo vedly děti a vše, co se nevešlo do vozů vlekly na zádech v pytlích. Často za špatného počasí, bez vyhovujících hygienických podmínek, bez dostatečné obuvi a oblečení.

Tento doprovodný houf podléhal tzv. *Dirnenwaibel* zvanému také *Hurenweibel*, což byl zpravidla starý, délesloužící voják, dosazený do této funkce plukovníkem. Příležitostně mu byl dán k ruce poručík nebo praporečník, to v případě, že i tato tlupa za pochodu nesla prapor, a bylo třeba, aby i za pochodu dodržovala nějaký pochodový pořádek. Občas byli muži, chlapci a silné ženy ozbrojeny, aby mohli odrazit menší pokus o přepadení. Osob doprovázejících vojsko bylo možno dobře využít při pomocných pracích ve vojenském táboře, jako bylo pletení košů (ty sloužily k odnášení hlíny ze zákopů, velké pak byly naplněny hlínou a poskytovaly ochranu obsluze děl), kopání příkopů kolem tábora nebo jiných obranných staveb.

Ve vojsku byli zásobeni potravinami pouze vojáci, případně jejich koně, nikoliv však osoby z doprovodného houfu. O to více a brutálněji proto plundrovaly.

Veškerá nařízení generálů a vysokých důstojníků, která měla zmírnit násilí a plundrování na civilním obyvatelstvu, byla neúčinná, občas pomohly k zastrašení tvrdé exemplární tresty, zpravidla poprava provinilce. Mimo trestu za útěk od své jednotky nebo zbabělý útěk z bojiště neplatilo pro naverbované žoldáky žádné přísné trestní omezení. Voják mohl zabíjet, znásilňovat, krást, plundrovat, vypalovat, mučit, vše podle své vůle, a v podstatě beztrestně.

Podle válečných zvyklostí si voják vše opatřoval za svůj žold či jiným způsobem. Pouze sůl, ocet, světlo (louče či lůj ke svícení, svíčky byly drahé) a dřevo, u jezdeckta ustájení, slámu a seno dodával erár. To byla ovšem teorie. Žold často nebyl vyplácen pravidelně nebo téměř vůbec a také *Quartiermeister* neměl vždy dostatek všeho potřebného.

Na základě zachovaných pramenů lze sestavit soupis saských velitelů, kteří se se svými jednotkami podíleli na dění za saské přítomnosti v Českém království.⁵⁷⁰ Ze seznamu je také možno vyčíst, kdy byl který důstojník ustanoven a koho nebo kým byl ve své funkci nahrazen, což zde pro lepší přehlednost vynechávám.⁵⁷¹ V čele generálního štábu stál polní maršál Jan Jiří z Arnimu na Boizenburgu, ustanovený 1. července 1631, generálem-polním zbrojmistrem byl jmenován dne 19. srpna 1631 Johann Melchior rytíř ze Schwalbach, generálmajor, *Generalwachmeister*, nad

⁵⁷⁰ Podle Arnimova sdělení kurfiřtovi měla saská armáda v roce 1631 ne více než 15 000 pěšáků a 8 000 jezdců. SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9275/5 Schreiben vom (an Churf.) und an Herrn Generallietenant Arnim 1631 – 1632. Arnim kurfiřtovi, bez data a místa.

⁵⁷¹ *Tamtéž*, Loc. 9130/1 Verzeichniß der Hohen und niedern KriegsOfficiere zu Roß und zu fuß bei der Kurf. Armee Anno 1631, 1632.

jezdeckem byl plukovník Vavřinec z Hofkirchen,⁵⁷² stejná funkce pro pěchotu nebyla ve sledovaném období obsazena, generálem válečným komisařem byl jmenován Joachim ze Schleinitz, generálním ubytovatelem byl Zikmund z Wolfersdorfu, kterého 14. března 1632 vystřídal Jiří Adam svobodný pán z Trautsch, nejvyšším zásobovatelem byl ustanoven Kryštof von Rochau, místo nejvyššího soudce nebylo obsazeno, generálním profousem byl ustanoven Walthauser Pleunagel a generálním vozmistrem Jan Arnošt Dreker.

Saské jezdeckto bylo tvořeno 11 pluky, z nichž první byla tělesná garda kurfiřta o síle deseti kompanií. V čele stál plukovník a nejvyšší štolba Dietrich von Taube. Součástí kurfiřtské gardy byly zřejmě i dvě kompanie tělesné stráže polního maršála v čele s rytmisty Jiřím Adamem z Trautsch a Friedrichem Wilhelmem Viztumem von Eckstätt. Druhému pluku jízdy velel saský vévoda Johann Wilhelm, třetímu pluku původně velel Hans Rudolf von Bindauf, který padl v bitvě u Breitenfeldu. Na jeho místo byl dosazen až 2. dubna 1632 Ulrich vévoda Schleswig-Holstein, jehož nejvyšší strážmistr Hans von Rochau byl zajat císařskými v Mostě a pak propuštěn. Čtvrtému pluku jízdy velel Arnošt kníže z Anhaltu, pátému pluku velel po odstoupení Wolfa Adama von Steinau nejspíše Friedrich Wilhelm vévoda Saský. Není jisté, zda von Steinau abdikoval ještě před příchodem saské armády do Čech. V čele šestého pluku stál pozdější pražský velící plukovník Vavřinec svobodný pán z Hofkirchen, sedmý pluk podléhal velení Albrechta von Kalckenstein, osmému velel Friedrich Wilhelm Viztum von Eckstätt starší, devátému jeho příbuzný Friedrich Wilhelm Viztum von Eckstätt auf Cannawurf u něhož je poznámka, zřejmě s chybným datem, že zahynul u Prahy 1. července 1632 (!), v čele desátého pluku o počtu 500 jezdců stál plukovník Martin von der Wilben, v čele 11. pluku pak polní maršál Franz Albrecht vévoda Saský, u něhož je poznámka *ist in Arest*. Tento poslední pluk, kde není v seznamu uveden jiný velitel, byl naverbován až po návratu saské armády z Čech do Saska.

Saská pěchota se skládala z deseti pěších pluků, z nichž první byl také označen jako *Leibregiment*, tedy stejně jako je tomu u jezdeckta. V čele tohoto pluku stál Hans Casimir von Schaumburg. K tomuto pluku náležely navíc ještě tři praporece, kapitánem jednoho z nich byl Albanus von Brandenstein, který padl v bitvě u Nymburka.

⁵⁷² Nebylo neobvyklé, že vysocí důstojníci generálního štábu byli zároveň plukovníky jednotlivých pluků, neboť plukovník byl zejména majitelem regimentu. Faktickým velitelem dávajícím rozkazy býval někdy i podplukovník. V této souvislosti je třeba poznamenat, že ani služba ve dvou armádách nebyla nic výjimečného, jak můžeme vidět např. u Jobsta Hanse Tiesela z Daltiz, který byl kapitánem švédské pěchoty a rytmistrem saské jízdy.

Plukovníkem druhého pěšího pluku byl generál polní maršál Jan Jiří Arnim. V čele třetího pěšího pluku stál Johann Melchior von Schwalbach, čtvrtému velel Dietrich von Starschedel, pátému Eustach Löser, šestému Hans Caspar von Klizing, jeho zástupcem, podplukovníkem, byl jeho příbuzný Kryštof, který byl zabit v bitvě u Nymburka. Sedmému pluku velel v Praze zemřelý Jan Jiří hrabě ze Solmsu, jehož zástupcem byl Zikmund z Wolfersdorfu, osmý pluk podléhal Damu Viztumovi von Eckstädt. Devátý a desátý pluk byly nejspíše ustanoveny až po červnu 1632, neboť podle záznamů byli jejich velitelé dosazeni až v lednu a dubnu roku 1633.

Pro ilustraci budiž uveden přehled nákladů na jezdecké kompanie a pěší praporce v pluku saské armády v roce 1631.⁵⁷³ Štáb jezdeckého pluku tvořilo 17 osob. V čele stál plukovník s měsíčním platem 500 říšských tolarů. Jeho zástupce, podplukovník, dostával z válečné pokladny podstatně méně, 180 tolarů. Téměř o 100 tolarů méně dostal major, který následoval v hodnostním žebříčku za zástupcem majitele pluku. Dalším byl ubytovatel, *Quartiermeister*, s 53 tolarů žoldu. Každý z výše uvedených vlastnil 4 koně. Plukovní soudce, *Schultheiß*, pobíral 40 tolarů a pouze o 10 méně pak polní duchovní, *Feldprediger*. Za ním následovaly další osoby v tomto pořadí: sekretář pluku s platem 21 tolarů, ranhojič a vozmistr oba se stejným platem, plukovní zásobovatel, *Proviandmeister*, pobíral 25 tolarů měsíčně a trubač 20 tolarů, které mu měly vystačit i na péči o jeho koně. Profous byl odměňován 35-ti tolarů a jeho zástupce pak 12-ti tolarů měsíčně. Plukovní účetní, *Rentmeister*, pobíral 6 tolarů a polovinu jeho platu pak biřic, *Steckenknecht*, kteří byli ve štábu pluku dva. Prováděním trestů byl pověřen kat, *Scharfrichter*, s platem 14 tolarů.

Jedné kompanii kyrysníků velel rytmistr, *Rittmeister*, který měl podle seznamu k dispozici šest koní a dostával 200 tolarů měsíčně. Poručík, *Leutenant*, který jej zastupoval, pobíral 60 tolarů, za které musel obstarat i své čtyři koně. Za ním následoval praporčík jezdecký, *Kornet*, který měl tři koně a plat 50 tolarů. Součástí kompanie byl i její ubytovatel, *Furier*, který měl k dispozici jednoho koně a plat 10 tolarů. Následovali tři desátníci, *Korporal*, z nichž každý měl dva koně a dohromady na všechny tři připadlo 45 tolarů. Každý z následujících vojáků měl pouze jednoho koně a stejný plat 10 tolarů, písař, *Musterschreiber*, lékař, *Feldscherr*, kompanie měla svého kováře, *Fahenschmied*, platnéře, *Platner*, sedláře, *Satler* a tři trubače *Trompeter*, a samozřejmě

⁵⁷³ SHStA Dresden 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 20045 neue Nr. 5 Nachrichten, die Errichtung der regimenter zu Roß und zu Fuß sowie der Garden betr. 1631 – 1680.

kyrysníky, *Courassierer*, kterých bylo v tomto případě 125, z nichž každý pobíral 13 tolarů, tedy v celé kompanii bylo 140 osob, na které se platilo měsíčně 2 070 tolarů.

Velmi podobná struktura byla i u kompanií arkebuzírů, v jejichž čele stál také rytmistr, který měl k dispozici 6 koní a plat 170 tolarů. Zastupoval jej poručík, který měl čtyři koně a plat 50 tolarů. Následovali praporčík se třemi koňmi a platem 40 tolarů, ubytovatel arkebuzírů bral 10 tolarů, tři desátníci, každý se dvěma koňmi, dostávali dohromady celkem 36 tolarů, písař, lékař, kovář a sedlák a tři trubači každý 10 tolarů. Stejnou částkou byli odměněni i arkebuzíři, kterých zde bylo 125. Kompanie arkebuzírů měla 128 osob a celkové náklady na 139 osob čítaly 1 626 tolarů. Pluk jezdecký se čtyřmi kompaniemi kyrysníků o počtu 560 mužů, čtyřmi kompaniemi arkebuzírů s 556 muži a 17 osobami štábu měl dohromady 1 133 mužů a celkové náklady se vyšplhaly na částku 15 909 říšských tolarů.

Nepříliš odlišná situace panovala u pěchoty. Štáb pěšího pluku měl 18 osob, tedy plukovníka s platem 500 tolarů, podplukovníka, *Obristen Leutenant*, s platem 150 tolarů, majora, který byl také někdy nazýván nejvyšším strážmistrem, *Obristen Wachtmeister*, s žoldem 80 tolarů. Následoval ubytovatel s 50-ti tolarů, plukovní soudce se 40-ti, sekretář pluku s 25-ti tolarů, polní duchovní s 30-ti tolarů, plukovní lékař, *Regiments Feldscherr*, s platem 20 tolarů měsíčně, zásobovatel, *Proviantmeister*, s 25-ti tolarů, vozmistr, *Wagenmeister*, s žoldem o pět tolarů nižším, profous s 30-ti tolarů a jeho zástupce s 12-ti tolarů, dále dva trabanti jako plukovníkova osobní stráž, z nichž každý pobíral 6 tolarů, biřic, *Steckmeister*, se stejným platem, plukovní kat se 14-ti tolarů, velitel nad houfem civilistů *Hurenweibel* s 10-ti tolarů a plukovní bubeník *Regiments Tambour* se čtyřmi tolarů měsíčně.

Kompanii pěchoty velel kapitán, *Hauptmann*, s žoldem 170 tolarů měsíčně. Zastupoval jej poručík s platem 45 tolarů. Praporčík, *Fähnrich*, byl odměňován 35-ti tolarů, šikovatel, *Feldwbel*, 18-ti tolarů, písař 11-ti tolarů a stejně tak i ubytovatel a poddůstojník označovaný jako velitel, *Führer*. O jeden tolar méně dostával lékař a každý ze dvou velitelů nad rodinnými příslušníky vojáků. Každý ze tří desátníků dostával 8 tolarů a každý ze tří bubeníků o tolar méně než desátník. Stejnou částku jako bubeník, 7 tolarů, obdržel i pištec. Biřic, *Steckenknecht*, dostával 5 tolarů. V kompanii bylo dvacet svobodníků, *Gefreiter*, a také každý z nich obdržel po 7 tolaře. Pikenýři, kterých bylo podle tohoto seznamu 72 dostali dohromady 432 tolarů, tedy 6 každý z nich. Mušketyrů měla kompanie 108 a každý dostával 5 tolarů měsíčního žoldu. Celá

pěší kompanie čítala 218 mužů a stála 1 500 tolarů. Celý pluk saské pěchoty o deseti kompaniích a 18-ti mužích štábu tak přišel roku 1631 na 16 028 tolarů.⁵⁷⁴

Náklady na pluky v císařské armádě byly poněkud jiné.⁵⁷⁵ Na štáb jezdeckého pluku bylo vydáno měsíčně 1 087 zlatých,⁵⁷⁶ z nichž 600 připadlo plukovníkovi, jeho zástupci pouhých 160 zlatých, nejvyššímu strážmistrovovi 80 zlatých, ubytovateli 68 zlatých, soudci 40 zlatých, polnímu kaplanovi 30 zlatých, plukovnímu sekretáři 35 zlatých, vozmistrovi 24 tolarů, profousovi a jeho lidem dohromady 50 zlatých. Deset kompanií kyrysníků stálo 5 910 zlatých, jedna kompanie tedy 591 zlatý, z nichž bylo vyplaceno rytmistrovi 250, poručíkovi 80, praporčíkovi 60, třem desátníkům dohromady 60, ubytovateli 20, písaři a lékaři každému 18, sedláři 25 a kováři i platněři každému 15 zlatých. V kompanii bylo 80 kyrysníků a každý z nich dostával měsíčně 16 zlatých. Na mužstvo deseti kompanií se tak měsíčně platilo 12 800, k tomu je třeba připočítat deseti násobek částky na důstojníky jedné kompanie a plat na štáb jezdeckého pluku a dostaneme úctyhodnou sumu 19 797 zlatých, což odpovídá částce 13 198 říšských tolarů.

Štáb císařského pěšího pluku měl stejnou strukturu. Plukovníkovi náležel plat 600 zlatých, podplukovníkovi 160, nejvyššímu strážmistrovovi 70, ubytovateli 50, plukovnímu soudci 40, plukovnímu kaplanovi 30, sekretáři 35, vozmistrovi 24, zásobovateli 30 a profousovi dohromady s jeho lidmi 60, což dělalo celkem 1099 zlatých. V pěším pluku bylo deset praporců, jeden praporec měl v této době 200 mužů,

⁵⁷⁴ Stejný seznam nákladů na štáb a deset praporců pěchoty je *Tamtéž*, Loc. 10841 Nr. 681 Protokoll des Kurfürsten Johann Georg I. Über gehaltene Musterung der Armee zu Roß und Pferd betr. 1631.

⁵⁷⁵ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) XIII., karton 57.

⁵⁷⁶ Zde prezentované prameny uvádějí různé měnové jednotky. Saské seznamy říšské toлары, císařské rýnské zlaté. Jindy se můžeme setkat i s počtem kop míšeňských nebo kop českých. Tyto jednotky je třeba umět adekvátně převádět. Rýnský zlatý, stejně tak i kopy vyjadřovaly početní jednotky: 1 zlatý = 60 krejcarů; 1 míšeňská kopa = 70 krejcarů nebo 1 zlatý a 10 krejcarů; 1 česká kopa = 140 krejcarů nebo 2 zlaté a 20 krejcarů; 1 říšský tolar = 90 krejcarů. Z nepřeberného množství numismatické literatury vybírám základní: Kliment ČERMÁK; Bedřich SKRBK, *Mince Království českého za panování rodu Habsburského od roku 1526*, I. – III. díl, Pardubice 1891 – 1913.; Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd*, Opava 1964.; Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české*, Praha 2000. Přehlednou tabulku cen a platů v době třicetileté války přináší Miroslav HUS, *Tolarový nález se Sytna, okr. Tachov a jeho historické souvislosti*, Numismatické listy 5-6, roč. 42, 1987, s. 129 – 141. Jako příklady cen Hus uvádí pro léta 1625 – 1659 žejdlík (0,472 litru) pálenky 16 – 20 kr., žejdlík vína 3 – 9 kr., žejdlík piva 1 – 3 kr., žejdlík octa 2 – 3.5 kr., žejdlík másla 6 – 8 kr., libra (0,514 kg) špeku 6 kr., libra masa 2 – 3 kr., libra sýra 2.5 – 4 kr., libra chleba 1 – 3 kr., bílá země 1 kr., sada preclíků 1 kr., kopa vajec 10 – 18 kr., pletenec cibule 14 kr., korec (93,59 litrů) křížal 360 kr., jitrnice 1 kr., kapr 6 – 8 kr., štika 8 kr., slaneček 3 kr., úhoř 40 kr., kuře 2 kr., slepice 5 – 8 kr., kohout 6 kr., kapoun 12 kr., kachna 7 – 9 kr., husa 14 – 20 kr., zajíc 4 – 5 kr., ovce 1 zlatý, tele 1 – 2.5 zlatého, vepř 2 – 4 zl., kráva 7 – 20 zl., býk 16 – 24 zl., kůň 16 – 50 zl., korec žita 1 – 2 zl., korec pšenice 1.5 – 2.5 zl., korec ovsu 0.5 – 1.5 zl., libra sena 1 kr., otep slámy 2 kr., další výrobky: klobouk 90 kr., boty pro služebnictvo 20 kr., střevíce obyčejné 40 – 50 kr., vysoké boty 80 kr., lopata 24 kr., píka 60 kr., mušketa 225 kr., libra svíček 8 kr.

z nichž každý dostával měsíčně 6½ tolaru žoldu. Na jeden praporec pěchoty se vynaložilo 1 300 zlatých. Na úředníky jednoho praporce připadlo 581 zlatý, těch bylo u pluku deset. Tedy na celý pěší pluk císařské armády včetně štábu byly náklady ve výši 19 909 zlatých, což činilo necelých 13 273 tolarů, což je o necelé tři tisíce tolarů méně než ve výše jmenovaném případě saských pěšáků. Tento rozdíl ovlivňuje řada faktorů, včetně těch těžko zjištělných a ověřitelných, jako byly např. tzv. mrtvé duše v pluku, na které ovšem plukovník dostal z válečné pokladny peníze, které skončily v jeho vlastní kapse.

Finančně náročné bylo sestavení pluku dělostřelectva a zaplacení všech k němu příslušejících řemeslníků. Seznam výplaty měsíčního žoldu na saské dělostřelce táhnoucí proti císařské armádě v sobě zahrnuje celou řadu zajímavých položek.⁵⁷⁷ Generálu dělostřelectva a veliteli Johannu Melchiorovi rytíři von Schwalbach bylo vyplaceno na koně a další *servicie* 1 200 říšských tolarů, jeho podplukovníkovi Dietrichu von Taube 400 tolarů, polnímu zbrojmistrovi 200 tolarů a k tomu ještě 40 tolarů na čtyři koně. Filipu Zirckelbachovi, který byl velitelem zbrojnice a nejvyšším ohňostrůjcem *Oberfeuerwergkmeister*, bylo vypláceno 100 tolarů z titulu velitele a zároveň 100 tolarů z titulu úřadu nejvyššího ohňostrůjce, tedy 200 tolarů dohromady a k tomu ještě 26 tolarů a 6 grošů na dva koně. Ubytovatel Zikmund von Schallendorf obdržel měsíčně 50 tolarů. Poručík Joachim Setzeln byl placen 26-ti tolarů, avšak 20. prosince odstoupil a na jeho místo byl dosazen Kryštof Schmidt. Lékař dostával 30 tolarů, jeho pomocník 10 tolarů,⁵⁷⁸ zásobovatel Burkhardt Glasern dostával stejný plat jako lékař, stejně tak i profous. O deset tolarů méně náleželo plukovnímu trubači. Zástupce profouse obdržel 12 tolarů, po 6-ti tolařech dostali dva trabantí a stejný plat měl i žalárník. Každý ze dvou plukovních služebníků bral 5 tolarů. Další z osob, které náležely k dělostřelectvu byly mistr dělostřelby, *Batterienmeister*, s platem 100 tolarů, jeho zástupce měl 40 tolarů. Velitel zákopníků pobíral 70 tolarů měsíčně. Každý ze dvou správců zbrojnice pobíral 50 tolarů, písař zbrojnice 30 tolarů a čtyři jízdní služebníci dohromady 80 tolarů. Šest pěších služebníků každý 18 tolarů, dohromady 108 tolarů. Každý z jedenácti puškařů dostával měsíčně 11 tolarů, jiných 26 puškařů dostávalo pouze 10 tolarů. Proč tomu tak bylo, není jasné. U dvou z nich je poznámka, že jsou z Tillyho armády, šest osob přechovávajících prach dostávalo po 7 tolařech,

⁵⁷⁷ SHStA Dresden, Film KI 616, sign. 7212, s. 200 an. *Die Auszahlung bey Ihr Churf. Durchl. zu Sachßen, Unsern gnedigsten Herrn, anicz zu Arthilleria gehörige Officianten und andere Persohnen, so bey iczigen Fordtzuge gegen Kayserl. Armee in Kriegsdiensten sich gebrauchen laßen.*

⁵⁷⁸ Zde není jasné, zda byl pouze jeden nebo jich bylo více.

dohromady 42 tolarů. Osmdesáti nádeníkům celkem 400 tolarů, každému po pěti tolařech. Mistru mostnímu staviteli 70 tolarů, výrobci petard 30 tolarů a jeho dvěma pomocníkům dohromady 28 tolarů, dvěma ohňostrůjcům stejný plat, vozmistrovi 30 tolarů a jeho dvěma zástupcům, každému 20 tolarů. Správci výzbroje, *Geschiermeister*, 30 tolarů, každému z jeho dvou zástupců 20 tolarů, jeho písaři také 20 tolarů, šesti výzbrojním čeledínům, *Geschierknechten*, každému po šesti tolařech. Celkem to činilo 190 tolarů. Kočím ke spřežením k přepravě děl bylo vypláceno, každému měsíčně 5 tolarů. V seznamu je poznámka, že k těmto 38 kočím má být přiřazeno ještě dalších 42 a těm musí být také dán měsíční žold 5 tolarů. Deset tolarů má dostat košíkář, *Schanzkorbmacher*, který vyrábí koše k přepravě hlíny, 7 tolarů dostává bubeník dělostřelectva a stejně i pištec. Další oddíl seznamu tvoří ti, kdo se podílejí na stavbách a řemeslníci. Velitel nad zákopovými pracemi, *Oberschanzmeister*, kapitán Sebastian Fuesen 200 tolarů měsíčně a k tomu 40 tolarů na jeho čtyři koně. Stejná částka 200 tolarů má být dána dohromady dvěma inženýrům, *Ingeneurn*, a k tomu také 40 tolarů na jejich čtyři koně. Devadesát tolarů mají obdržet tři kapitáni dohlízející nad kopáči obranných příkopů a valů, *Schanzgräber*, každý z nich tedy 30 tolarů. Každý ze tří poručíků pluku má dostat 15 tolarů, každý ze tří praporečnicků, *Fähndrichen*, 12 tolarů, každý ze tří písařů 8 tolarů, každý ze tří bubeníků 6 tolarů a každý z třiceti jezdců 6 tolarů. Každému z 600 kopáčů, z nichž jsou utvořeny tři prapory po 200 mužích, 4 tolarů měsíčně, tedy 2 400 tolarů celkem. Z toho je zřejmé, že pluk se skládal ze tří částí. Dvěma strážmistrům 60 tolarů, každému 30, dvěma jejich zástupcům, každému 15 tolarů. Deseti *Wahlfezergesellen*⁵⁷⁹ po 7 tolařech.

Jinou kategorií osob u pluku tvořili zvláště uvedení řemeslníci, mezi které patřil tesař k dělům, *Zeugzimmermeister*, s platem 20 tolarů měsíčně, jeho zástupce s 10 tolarů, 31 jejich čeledínů, každý se 6 tolarů měsíčně, což činí 186 tolarů měsíčního žoldu. Nechybí samozřejmě kovář s platem 20 tolarů a jeho šest pomocníků s celkovou sumou 36 tolarů. Kolář bral 13 tolarů měsíčně a jeho dva pomocníci, každý 6 tolarů. Kovář specializující se na výrobu podkov dostával 20 tolarů. Ti byly u pluku dva spolu s 6 čeledíny, z nichž každý pobíral 6 tolarů měsíčně. Bednář měl plat 12 tolarů a každý z jeho dvou čeledínů 6 tolarů, výrobce střelných zbraní, *Buchsenschmied*, dostával 13 tolarů, jeho dva pomocníci dohromady 12 tolarů. Stejný plat má dostat i zámečnick a jeho dva pomocníci a také řemenář se dvěma pomocníky a totéž platí o soustružníkovi,

⁵⁷⁹ Český ekvivalent nezjištěn.

truhláři, lodníkovi, sedláři, výrobci stanů. O jeden tolar méně pak náleží provazníkovi a jeho dvěma pomocníkům se má dávat dohromady 12 tolarů. Platněří, který podle poznámky zemřel 5. března 1632 v Litoměřicích náleželo 13 tolarů a jeho dvěma pomocníkům po sedmi tolarech. Jelikož k přepravě vozů s municí a výstrojí a k tahání děl, zvláště těžkých kusů, bylo potřeba dostatečné množství koní, bylo u pluku 840 koní pro 210 muničních vozů, na které se dohromady platilo 8 400 tolarů, a k tomu je ještě třeba připočítat plat na 420 kočích. Dále bylo u pluku 80 koní k tažení 4 velkých děl, polovičních kartounů, ke každému tedy 20 koní! V záloze bylo ještě několik koní k tažení dvanáctiliberních děl a vozů se sedly a sudy. Celkově bylo u pluku dělostřelectva 1 102 koní, na které se musely měsíčně sehnat prostředky ve výši 11 020 tolarů. Celý pluk přišel svého majitele, při zachování takového počtu mužstva i koní, každý měsíc na slušnou sumu 21 202 tolarů.⁵⁸⁰

Náročné personální obsazení rozmanitých funkcí u dělostřelectva a celé vybavení pluku, včetně koní, se odráží ve skutečnosti, že výdaje na saský dělostřelecký pluk převyšovaly o jednu třetinu výdaje např. na pluk císařských kyrysníků. Důležitým faktorem je počet osob v samotných jednotkách. Takto podrobné údaje pro císařské dělostřelectvo v době saského tažení se mi dosud nepodařilo nalézt, tedy nebylo zatím možné vytvořit adekvátní srovnání nákladů na dělostřelectvo na obou stranách.

O platech na štáb a úředníky nejvyššího velitele císařské armády Albrechta z Valdštejna, které byly vypláceny z válečné pokladny krátce poté, co se vévoda frýdlantský ujal natrvalo své funkce, si můžeme učinit představu z následujícího rozpisu:⁵⁸¹ Jeho knížecí Jasnost vévoda Meklenburský a Frýdlantský 6 000 zlatých, generální komisař pan hrabě z Vacínova dosud nebyl oficiálně ustanoven, dva generální vikáři pobírali dohromady 500 zlatých, jeden 200, druhý 300. Proč tomu tak bylo, není jasné. František Chiesa a Antonín Binago, představení celního polního úřadu, pobírali 500 zlatých, každý z nich 250, sekretář Jeho knížecí Jasnosti 150 zlatých, celá knížecí kancelář dohromady 320 zlatých, dva sekretáři kanceláře generálního komisaře každý 100 zlatých, celá kancelář dohromady pak 200 zlatých, tři doktoři lékařství dohromady 480 zlatých, první dva po 150 a třetí 130 zlatých, tři chirurgové, každý se dvěma

⁵⁸⁰ V originále je celková suma uvedena chybně, jelikož některé položky nejsou započítány. Součet výdajů na vojsko činí v originále 8 543 tolarů a 6 grošů, ale po doplnění nezapočítaných částek dostáváme sumu 9 972 tolarů a 6 grošů. Přičteme-li správně spočítané výdaje na koně, pak celkové náklady nečiní uvedených 19 563 tolarů, ale 21 202 tolarů a 6 grošů, tedy 31 803 zlatých a 6 grošů.

⁵⁸¹ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. *Verzeichnis aller deren, so ihre underhalt aus der Generalkriegs-Cassa monatlich empfangen*, asi z 25. 4. 1632. Zde jsou ještě další seznamy s platy a počty koní a porcí na jednotlivé generály, jejich pobočníky a úředníky štábu. *Tamtéž, Lista der Stabs-Personen a Lista der Generalstabs*. Oba seznamy jsou také nejspíše z konce dubna 1632.

pomocníky, po 140 zlatých, dohromady 420 zlatých, lékárník 140 zlatých. Platy devíti komisařů se pohybovaly v rozmezí od 50 do 200 zlatých, desátý komisař nebyl dosud ustanoven. Úřad nejvyššího zásobovatele s celým štábem pobíral 1 200 zlatých, profous s celým svým štábem 300 zlatých, dvorní ubytovatel 100 zlatých, generální vozmistr včetně svých úředníků 150 zlatých, polní poštmistr 40 zlatých, z osmi polních kurýrů každý 15 zlatých, dohromady tedy 120 zlatých, dva poslové, každý šest zlatých, kapitán stráže 50 zlatých. Důstojníci dělostřelectva, kteří byli mustrováni každý měsíc, dostávali každý svůj žold, což dělalo přibližně 8 500 zlatých, koně k dělostřelectvu byly také mustrovány každý měsíc a výdaje na ně činily přibližně 9 000 zlatých. Zvláštní stálý pobočník Jeho knížecí Jasnosti Maxmilián Adam von Leichtenberg dostával 500 zlatých a jeho kolega Otto svobodný pán von Medem 300 zlatých. Celková částka na štáb a úředníky Albrechta z Valdštejna činila 30 107 zlatých s poznámkou, že suma by byla ještě vyšší, kdyby byl ustanoven generální komisař a chybějící desátý komisař Wolf Haffner.

Z výše uvedeného je zřejmé, že měsíční výdaje na důstojníky a pluky byly značné a vyčerpávaly již tak téměř prázdnou císařskou válečnou pokladnu. Finanční a materiální podpora, kterou Albrecht z Valdštejna poskytl císaři byla tedy nezbytně nutná pro úspěch dalšího válečného tažení. Valdštejnem sestavená armáda by se mohla v kraji živit na vlastní pěst, ale vzhledem k věvodově známé přísnosti, se vojáci žádných výrazných excesů nedopouštěli. Aby mohli být vojáci živeni, vydal Valdštejn ve Znojmě 27. března 1632 rozkaz, kolik má každý poddaný odvádět ze svého na kontribucích. Mělo se tak zamezit nepříjemnostem ze strany nespokojené soldatesky. Pokud nemůže poddaný učinit odvod z toho důvodu, že jeho dům je zcela pustý nebo nemá co dát, pak za něj má platit jeho vrchnost a to na základě soupisu počtu poddaných z roku 1631 daného při úřadu zemských desk v Praze. Od 31. března do 10. dubna má být odvedeno do skladu potravin v Chrudimi (?) na penězích každý týden 6 krejcarů, 7 liber masa, nebo místo něj za každou libru 3 krejcare, dva strychy žita nebo dva krejcare, dva strychy pšenice nebo dva krejcare. Pokud je na panství vařeno pivo, mají být místo dvou strychů pšenice dána 4 vědra bílého piva, ova za dva krejcare týdně, dvě otepi slámy po dvou krejcarech, seno, a sice dvanáct osob týdně jeden vůz, pokud ovšem poddaní nemohou se senem vystačit, pak má každý z nich dát na 4 týdny oves za dva krejcare. To je vše, co má být odváděno.⁵⁸²

⁵⁸² Tímto seznamem je možné doplnit výše uvedený soupis cen jednotlivých komodit. ÖStA Wien, HHStA, Kriegsakten, Juli – Dezember, ohne Datum, 1632 (alt 97, 98, 99), karton 71. Podle dopisu

Jiný rozkaz ohledně zásobování vojska vydal vévoda frýdlantský dne 5. ledna 1632 ve Znojmě. Týkal se zásobování pěších a jízdních jednotek usazených v zimních leženích v Horních Rakousích. Aby zabránil veškerým nepořádkům, nařizuje, aby každý plukovník a důstojník v jim vykázaném ležení nejen dbal na to, aby jemu podřízení vojáci dodržovali pořádek a disciplínu, ale je také povinen své ležení chránit a bránit proti nepřátelskému vpádu, loupežím a drancování. V opačném případě budou jemu a jeho vojákům strženy dávky a podle povahy věci po něm bude požadována náhrada škody jiným způsobem. Těm důstojníkům a vojákům, kteří jsou skutečně u svých kompanií, náleží následující denní dávky: u pěchoty obyčejným vojákům dvě libry chleba, jedna libra masa, dva mázy piva nebo podle místních poměrů a volby hospodáře jeden máz vína, vedle toho každý měsíc čtyři zlaté. Mezi tím také servicie, které se mají vyzvednout z válečné pokladny a dodat podle rozkazů těmto vojákům proto, aby voják od hospodáře nic dalšího zvláštního nevyžadoval. Plukovník pěchoty s celým svým štábem má být zaplacen každý měsíc hotovými penězi podle svého postavení, avšak to, co si v leženích vezmou z proviantu, jim má být strženo z žoldu. Vedle toho je dovoleno plukovníkovi pěchoty vlastnit 15 koní, podplukovníkovi 8, kapitánovi s ostatními veliteli také 8 koní, na krmivu jim denně přísluší dvě libry sena a týdně dvě otepi slámy. Kyrýsníkům se mají dávat denně dvě libry chleba, jedna libra masa, dva mázy piva nebo podle místních poměrů a volby hospodáře jeden máz vína, měrice ovsa, měsíčně devět zlatých a na každého koně stejně krmiva, jak je uvedeno výše. Arkebuzírům, Polákům a Chorvatům se má dávat denně stejné množství potravin, ale pouze 6 zlatých měsíčně. Plukovník se svým štábem a ostatní důstojníci mají být stejně jako u pěchoty placeni měsíčně v hotovosti, ale s tím rozdílem, že plukovník nad jedním tisícem jezdců má dostávat plný žold, ale ten, který velí jen 5 kompaniím, má dostávat poloviční žold. Také potraviny, které obdrží v ležení, jim mají být od žoldu odečteny. Cokoliv, co bude z ležení vzato pro nově naverbované vojáky, má být včas oznámeno některému plukovníkovi nebo ubytovacím komisařům.⁵⁸³

O tom, kolik obilí a jiných potravin bylo možno získat v úrodných oblastech království, si lze učinit představu ze seznamů obilí a vína, které připadlo saským

jičínské komory Heinrichu Grieselovi ze dne 21. 2. 1632 ustanovil zemský sněm konaný v Budějovicích, že od každého poddaného má být týdně vybráno 5 liber masa, od faráře 4½ libry, od ovčáka 7½ libry a od jeho čeledínů 2½ libry masa nebo místo jedné libry masa 3 krejčary.

⁵⁸³ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58.

důstojníkům v Litoměřicích.⁵⁸⁴ Celkem se jednalo o 124 sudů vína a 989 strychů obilí od 22 měšťanů ve městě i na předměstí. Jiný seznam uvádí, že z litoměřických čtvrtí, z předměstí a z židovského města bylo na rozkaz generála polního zbrojmistra Johanna Melchiora von Schwalbach shromážděno ve dnech 19. a 20. ledna celkem 1108 ½ sudu vína a 466 strychů obilí.⁵⁸⁵

V Lounech byla zásoba obilí poněkud menší. Podle soupisu z 16. dubna se zde nacházelo 387 strychů ve formě obilí, mouky či již upečeného chleba. K tomu je nejspíše pozdější poznámka, že již 155 ½ bylo spotřebováno, takže zbývá dosud v zásobě 231 ½ strychů, z čehož vyplývá, že pokud se denně spotřebuje 11 ½ strychu, měla by zásoba stačit ještě asi na dvacet dní. Ve městě bylo dále k dispozici 56 sudů vína, ze kterých již bylo vyšenkováno nebo odvedeno komisařům celkem deset, takže i s těmi osmi, které jsou v radničním sklepě, zbývá 54 sudů. Pokud bude vojsku dáвано každé tři dny šest sudů, jak tomu bylo doposud, zásoba se spotřebuje za 27 dní. Dále byla k dispozici zásoba 14 strychů sladu a ječmene, ze kterých bylo možné navařit 168 sudů piva, ze kterých, když se komisařům odevzdá polovina, by mohla být soldateska živena po dobu 16 dní, což ale není možné, neboť slad, ječmen a víno jsou z větší části v domech, kde jsou ubytováni vysocí důstojníci. Pšenice, která zůstane po odvedení kontribuce, je vyhrazena také jim.⁵⁸⁶ Dne 1. května bylo z výše uvedených 231 ½ strychu spotřebováno 92 a několik liber, v zásobě tedy zbývalo přibližně 139 strychů obilí a dále ještě 31 sudů vína a 11 strychů sladu a 1 strych ječmene.⁵⁸⁷

Komisaři, kteří byli Sasy ustanoveni v jednotlivých krajích, měli za povinnost dbát na řádné odvádění kontribucí ve prospěch saské armády, respektive jejích velitelů. Komisaři Litoměřického kraje Wolf ze Salhausenu, Alexander Kaplíř ze Sulevic a Jan Mostník z Nyštic sdělují v nedatovaném dopise generálu polnímu zbrojmistrovi Schwalbachovi, že nemohou zásobit potravinami město Litoměřice z několika důvodů,

⁵⁸⁴ SHStA Dresden, Film KI 616, sign. 7212, s. 195 an., *Verzeichnuß, was noch von Getreid und Weine in der Stadt den Krigsofficirern gehörig*. V litoměřickém kraji byla na štáb a deset praporců pluku arkebuzírů nařízena měsíční kontribuce ve výši 16 087 tolarů. Na jeden pěší pluk včetně štábu mělo připadnout 16 434 tolarů měsíčně a k tomu ještě na čtyři pěší praporce Schwalbachova pluku měsíčně 6 052 tolarů. Na dělostřelectvo, včetně padesáti vozů mělo být měsíčně odvedeno z litoměřického kraje 10 545 tolarů, tedy celková suma na všechny výše uvedené jednotky činila měsíčně závratných 49 118 tolarů. Například od 17. ledna do 15. února 1632 bylo vydáno na dělostřelectvo v Litoměřicích 3 924 tolarů a 18 grošů. *Tamtéž*, s. 444 – 447.

⁵⁸⁵ *Tamtéž*, sign. 7214, s. 508 – 510. Podle jiného nedatovaného seznamu, který zahrnuje také všechny čtyři městské čtvrti, ale bez židovského města a předměstí, bylo na plukovníkův rozkaz shromážděno celkem 451 sudů vína a 602 strychů obilí. Tyto zachované seznamy jsou zajímavé např. i pro genealogická bádání, neboť jednotliví měšťané Litoměřic jsou v nich uvedeni jmenovitě. *Tamtéž*, s. 511 – 512.

⁵⁸⁶ *Tamtéž*, s. 517 – 518. Seznamy z 16. 4. a 1. 5. 1632.

⁵⁸⁷ *Tamtéž*, s. 519 – 520.

mj. protože bylo nutné při příchodu vojska ve městě rozdat velké množství zásob a nejlepší místa v kraji jsou natolik zpustošena, že tam nic není. Jak dosvědčuje rada města Mělníka, při prvním vtažení vojska do města bylo odvezeno velké množství potravin, což se také děje za současného dále trvajících ubytování vojska. Sám plukovník Löser nechal poslat po vodě do Roudnice 74 sudů vína ze zámeckých sklepů a také 710 strychů pšenice a sladu, 519 strychů žita, 470 strychů ječmene a 50 strychů ova. Z kláštera v Oseku odvezl Römer více než 100 strychů obilí, na panství Úštěk patřícím jezuitům, na kterém je 572 poddaných, je vše poschováváno, nebo zcela zničeno. Ve městě Litoměřicích a jeho okolí bylo hodně obilí, všechny stodoly plné, vedle nich ještě na poli stojící stohy, které důstojníci nechali v okolních dvorech a vesnicích vymlátit a spolu s množstvím sudů vína nechali odvézt pryč. V Litoměřicích bylo ještě 500 strychů na kontribuci, které nechal plukovník Löser spolu s uloženými penězi také odvézt. I plukovník Solms nechal z tohoto kraje tajně odvézt asi sto strychů obilí a velké množství peněz. To, jak je kraj zbaven dobytka a vína, není třeba nijak dokazovat, je to vše očividné. Situace na velkých i malých statcích je úplně stejná, zbylo na nich málo nebo vůbec nic. Jen malý statek Velké Březno, kde je 40 poddaných, měl nějakých 100 strychů obilí, sudy vína a pěknou zásobu *gebackenes obstes*, všechno je pryč. Vojáci odvezli také osivo, ovce, hovězí dobytek, dokonce i lavice a další nábytek. Mnoho těch, kteří bydlí u řeky Labe, by mohli vyprávět, jak kolem proplouvají plně naložené lodě.⁵⁸⁸

Johannu Melchiorovi von Schwalbach sděluje Christof von Darndorf z Loun, že 3. února v noci přešlo 1 000 jezdců zamrzlé Labe a zcela vyplundrovali zámek v Postoloprtech a okolní vesnice. Vojáci odvedli dobytek i koně. Ochrannou stráž, která sem byla určena, zajali a také odvěkli pryč. Nechali se slyšet, že by chtěli znovu přijet a odvézt s sebou také obilí. Co se týče kontribuce, během sedmi týdnů bylo sehnáno sotva tolik, co by stačilo na jeden týden. Je těžké docílit něco více. Pisatel neví, jak by mohl za takového stavu dále živit armádu, když uváží, že z venkova nic nedostává a také zdejší měšťané nemohou vojsko ubytovat. Žádá Schwalbacha, aby rozvážil, jak by mohli být vojáci za takové nouze živeni. Na závěr sděluje, že napsal Hansi von Rochau, aby přemístil své jezdecko podél toku Ohře a nechal břehy hlídat silnými jízdními

⁵⁸⁸ *Tamtéž*, s. 94 an., Nedatovaný dopis litoměřických krajských komisařů Salhausena, Kaplíře a Mostníka Schwalbachovi.

hlídkami, na některých místech v řece má také nechat natlouct kůly od jednoho břehu k druhému, aby znemožnil císařským průchod.⁵⁸⁹

Ke stavbě opevnění litoměřického mostu bylo třeba dodat na 100 kop prken, a protože tam nebyla žádná pila, měla být prkna přivezena po lodích z Děčína. Ostatní stavební dřevo bylo třeba získat na místě. Dále bylo potřeba 100 kop hřebíků do prken, 30 kop polovičních hřebíků do prken, aby mohly být opraveny trakaře, dále 800 okovaných trakařů. Jelikož ty nebylo možno získat, bylo nutné nechat je vyrobit v Drážďanech a poslat je do Litoměřic. V Drážďanech mělo být také vyrobeno na 300 kol k těmto trakařům. Měl být poslán také dostatečný počet prken na dna trakařů a dvě kopy prken k opravám jejich postranic, také pět tisíc velkých a malých plechových známek pro evidenci dělníků. K tomu všemu musely být zbrojmistrovi v Drážďanech poskytnuty peníze. Dále byly žádány následující osoby: mistr ke stavbám hradeb, jeho zástupce, kapitán nad stavebními dělníky, jeho zástupce, 12 stavitelů valů a hradeb a jim podřízení lidé, které bylo možné použít na stavbu hradeb, vyrývání drnů a jako dozor, stavební písař, pět výrobců plechových známek, mistr ke stavbě koleček se dvěma pomocníky a 1 000 dělníků ke stavbě valů, což mají být poddaní z tohoto kraje. K zaplacení stavebních mistrů, dozorců, písařů, zámečníků, kovářů, tesařů, lodníků a z materiálu dřeva, vápence se musely získat finanční zdroje ve výši 5 000 tolarů, jinak by nikdo nepracoval a nebylo by možné něčeho dosáhnout.⁵⁹⁰

Obavy z reálného a všudypřítomného nebezpečí kontaktů domácího obyvatelstva s císařským vojskem byly u saských důstojníků zcela oprávněné. Svědčí o tom vzácné zmínky o šifrovacích klíčích v korespondenci, jako například v dopisu plukovníka Taubeho kurfiřtovi z Teplic ze dne 6. března 1632. V post scriptu plukovník Dietrich von Taube píše, že šifry v korespondenci znamenají následující: jménem Hipoliton je označen Taube, 3 znamená císaře, 5 Jeho kurfiřtskou Jasnost, 18 Schaffgotsche, který je pisatelem šifrovaného dopisu, který bohužel není k dispozici. V témž dále dopise píše, že mu zvědové sdělují rozdílné zprávy. Jeden to, druhý zas ono, jeden referuje o velkém množství nepřátelského vojska, druhý o jeho velmi špatném stavu. Včerejšího dne zajali jeho vojáci velmi blízko saského tábora

⁵⁸⁹ *Tamtéž*, s. 41. Christof von Darndorf Melchiorovi von Schwalbach, Louny, 4. 2. 1632. Na řádění lounské posádky ve Slánském kraji si stěžoval slánský krajský komisař Václav Pelargus Eustachu Löserovi, který informoval kurfiřta. Jan Jiří I. rozkázal, aby plundrování bylo včas zastaveno a soldateska ve svém jednání omezena pod hrozbou přísných trestů. *Tamtéž*, s. 119, rozkaz kurfiřta, Drážďany, 30. 3. 1632.

⁵⁹⁰ *Tamtéž*, s. 109, *Verzeichnus Was zu dem gnädigst angeordneten Schantzenbau vor die Leutmeritzer Brucke von nöthen sein wirdt.*

v Duchcově nepřátelského vojáka *ein pur lauter Bohemb*, čeledína z okolí Žatce, který při výslechu sdělil, že nepřítel není silnější než 15 kompanií jízdy a 5 praporců pěchoty. Toto prý oznámil pravdivě, ale přesto nechal Taube vyslat tento večer jednoho desátníka, který slíbil, že s nasazením vlastního života zjistí skutečnou sílu nepřítele.⁵⁹¹

Dalším pramenem, svědčícím o strachu Sasů z kontaktů domácího obyvatelstva s císařskými a o snaze získat důležité informace, jsou zachované výslechové protokoly zajatců.

Dne 12. března 1632 byl v Mělníce vyslýchán zajatý Hans Scherer, který potvrdil, že minulou neděli 7. března zde před městskou branou obdržel dopis od nepřítele z Mladé Boleslavi, který po přečtení spálil v krejčovské dílně svého švagra. Odmítl nařčení z toho, že by dvěma poslům, kteří dopis přinesli, ukazoval nově zbudované zákopy. Byl tázán, zda je pravda, že byl v písemném i ústním kontaktu s nepřítelem. Na to Scherer odpověděl, že další kontakty se měly odehrávat jen na základě ústních sdělení. Vyslýcháný potvrdil, že se na takových věcech domlouval při návštěvách u nejmenovaného výrobce pažeb ke střelným zbraním. Nevěděl nic o tom, že by císařští jezdci očekávali odpověď od posla, který byl Sasy zajat, nevěděl nic o kontaktech a spolupráci starého zvoníka který byl několikrát v minulých dnech poslán k císařským. Odmítl přiznání, že by oběma poslům poručil, aby utekli jak jen mohou, neboť by mohli být dopadeni. Více informací se od zajatého Scherera Sasové nedozvěděli.⁵⁹²

S tímto případem souvisí výslech další osoby a to Kryštofa Labera, který byl vyslýchán téhož dne, nejspíše také v Mělníce. Ten potvrdil, že v neděli 7. března přinesl mělnickému purkmistru Hansi Schererovi dopis od mladoboleslavského rychtáře a odevzdal mu jej před městskou branou. Potvrdil, že purkmistr přišel k městské bráně a dopis od něj převzal. Na otázku, zda měl dát rychtáři v Mladé Boleslavi nejen ústní, ale

⁵⁹¹ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Jedná se opis z drážďanského archivu uložený v Hallwichově pozůstalosti. Lokát, s názvem Schreiben und Berichte aus Böhmen von Herrn Grafen zu Solms, ze kterého tento dopis pochází, dnes pravděpodobně neexistuje.

⁵⁹² SHStA Dresden, Film KI 616, sign. 7212, s. 104, *Interrogatoria des gefangenen Hans Scherers. Primum in Melnik den 2/12 Marty 1632*. Saští důstojníci se obávali útoku císařských ve středních Čechách již počátkem roku 1632. Dne 3. ledna píše Johann Melchior von Schwalbach z Litoměřic nejspíše velícímu plukovníkovi v Mělníce Eustachu Löserovi, že se očekává útok císařských na Mělník, nabádá jej, aby se měl na pozoru, místo dobře obsadil vojskem, vyslal důvěryhodné lidi, aby pečlivě prozkoumali, zda se nepřítel blíží, v každém případě má postavit dobré stráže, aby nebyl nenadále přepaden. SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Löserers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fürgegangen 1632. Johann Melchior von Schwalbach asi Eustachu Löserovi, Litoměřice, 3. 1. 1632.

i písemnou odpověď od purkmistra odpověděl, že neměl nic psát, nýbrž vše sdělit pouze ústně. Dále byl dotazován, zda mu purkmistr přikázal, aby odtud utíkal jak nejrychleji může. Odpověděl, že o tom nic neví. Na otázku, zda téhož dne byly nějaké kompanie jezdeckva u Hostína, které by očekávaly jeho odpověď, vyslýchaný Laber prohlásil, že u Nebušel (?) bylo 40 Chorvatů, kteří odváděli pryč dobytek. Byl dotazován, zda se přizná, že několikrát rozdílně zapíral, že by neměl u sebe žádné psaní a že by žádné purkmistrovi nepřinesl, když za ním desátník poslal několika jezdců. Odpověděl, že měl od výrobce pařeb jen jeden dopis pro svého bratra. Ptali se jej, zda mu purkmistr zakázal, aby v budoucnu přinášel písemné odpovědi, nýbrž jen ústní sdělení. Na to odpověděl poněkud bez souvislostí, že prý požádal městského rychtáře, aby jej seznámil s rytmistrem. Napadlo jej, že by mohl být ušetřen. Přiznal, že ho pozval do své zahrady, kde mu dal 7 tolarů. Tvrdil, že zrádcem je posel. Ptali se jej, zda to všechno, co řekl, že se stalo v onu neděli, by řekl do očí i purkmistrovi, zde v přítomnosti všech důstojníků. To Laber potvrdil. Na otázku, zda je mu více známo o měšťanech a jejich jednání a účasti na takovém spiknutí odpověděl negativně. Stejně negativně odpověděl na otázku, zda již dříve od mladoboleslavského rychtáře nebo jiných osob přinášel písemné nebo ústní zprávy. Na otázku, co to bylo za strážce, se kterým se bavil ve strážnici, odpověděl, že jej nezná. Na dotaz, zda tento nebyl vyslán nepřitelem, aby doručil zprávu, vyslýchaný odpověděl negativně. Stejnou odpověď dostali vyslychající na dotaz, zda Laber neběžel opět k nepříteli, aby mu podal ústní zprávy. Záporně odpověděl vyslýchaný i na otázku, zda někomu nakázal, aby něco sděloval nepříteli. Na dotaz, zda vypověděl o všem, co je mu o této konspiraci známo a zda by chtěl také označit jiné zainteresované osoby, nechtěl nic říci. Pokud by setrval u takové odpovědi, musel by být vyslýchán ostřejším způsobem na mučidlech. Na poslední otázku, zda přinesl dopis zpět zastrčený za šňůrou u klobouku odpověděl záporně.⁵⁹³

Na rozkaz generálzbrojmistra Schwalbacha byl vyslýchán na mučidlech Kryštof Sabors (!), od kterého se dozvěděli následující přiznání, že když byl učiněn nepřátelský útok za pomoci tlust'ocha neboli zdejšího purkmistra, měl vést vojsko za pustý dům, který je za rohovým domem na náměstí. Pusté domy ale leží u městských hradeb. Přiznal, že klíčník od brány o tomto plánu dobře věděl a celou dobu doručoval druhé straně zprávy, stejně tak i krejčí. Jiný zajatec Adam Hoffen sem měl prý přivést vojsko od Mladé Boleslavi a purkmistr s klíčником jej měli odvést dovnitř do města. Nakonec

⁵⁹³ SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 400 – 401.

mělo být z Boleslavi odveleno na 600 mušketýrů a tři kornety jízdy a od Nymburka nějací Chorvaté, nevěděl však kolik. To vše prozradí purkmistr neboli tlust'och, jak jej zajatý nazývá. Vše se mělo stát na rozkaz purkmistra následující čtvrtek nebo pátek, kdyby nebyli zajati. Chorvaté, kteří byli minulou neděli v Nebušelicích (?), měli v plánu zaútočit na Mělník, totiž měli vyplundrovat předměstí, po odchodu našich je obklíčit a pobít. Vyslýchaný dále zopakoval, že vojsko mělo přijít k pustému domu a tlust'och, totiž primas neboli purkmistr, měl dírou v hradbách vyjít ven a spolu s klíčником vojáky přivést do města. Na otázku, jaké je jeho zaměstnání, odpověděl, že sloužil jako jezdec v Bernsteinově pluku pod jedním desátníkem, ale utekl, protože zbil děvku svého pána. Jelikož nyní prý vše přiznal, měl by také říci, co psal tlust'ochovi, totiž aby vojsko přivezlo s sebou i dva kartouny. Mlynář, kterému poskytl úkryt a který opět utekl, byl vyslán, aby zjistil, zda je ještě vězněn a zda by mohl být osvobozen. Zmíněný mlynář mu prý sdělil, že prý měli v úmyslu přijít s celým vojskem a zaútočit. Kdyby se jim to povedlo, bylo by to dobré, pokud ne, hned tak by se nevrátili. Vyslýchaný uprchlému mlynáři také přikázal, aby vše, co mu řekl tlust'och neboli primas ohledně útoku, vyzradil boleslavskému rychtáři. Jestliže mají už opravdu přijít, má mu to oznámit jeden den dopředu, aby je bezpečně přivedl prostřednictvím primasa nebo klíčnika na stanovené místo. Vojsko se prý mělo rozdělit na dvě části, to z Boleslavi o 600 pěšácích a 300 jezdcích mělo táhnout směrem na Ruppín (?) a dále ke kostelu. V neděli po letnicích mají táhnout tři kornety Chorvatů a 600 pěších se dvěma kartouny z Ludeburgu (?) na Byšice. Když byl tázán, proč se útok neuskutečnil, odpověděl, že by se uskutečnil opožděně, protože jej ale zajali, bylo vše prozrazeno. Mlynář mu také sdělil, aby dával dobře pozor a konal stráž. Mlynář byl vyslán, aby mu zakázal cokoliv za nic na světě prozradit a káral zajatého, aby Sasům neprozrazoval, že u něj byl třikrát ubytován. Nakonec se pokusil mlynáře vyhodit, když se u něj ukryl, aby unikl nebezpečí. O rychtáři a císařském rychtáři v Boleslavi prohlásil, že jsou prohnání zrádci, kteří jej uvrhli do takového neštěstí. Na dotaz, jakým způsobem chtěl vyváznout, odpověděl, že prý chtěl vykonat plánovaný útok. Mimoto vypověděl, že jezdcí v Boleslavi jsou špatně vybavení, neměli by žádný střelný prach, kdyby jim na něj tamější Židé nepůjčili a že zmínění Židé obstarávali stálou poštu z Prahy až do Casteliz (?) a odtud do Boleslavi. Nedávno bylo u něj v domku pět Židů poslaných z Prahy, kteří tvrdili, že kdyby bylo k dispozici 5 000 vojáků, bylo by snadné dobýt Prahu, neboť počet vojska je tam kvůli velké úmrtnosti velmi malý. Židé z Lípy prý obstarávali důležité zprávy do Boleslavi. Obyvatelé Bělé pod Bezdězem požadovali na

Boleslavských pomoc a v případě, že by přišli Sasové, chtěli se proti nim bránit. Tímto tentokrát své přiznání ukončil.⁵⁹⁴

Výslechových protokolů z doby saské přítomnosti v Čechách je v drážďanském archivu několik. Dalším případem byl např. bývalý rychtář v Křešicích Blažej Stich, který byl na rozkaz Johanna Melchiora von Schwalbach uvězněn pro podezření ze zrady. Velícího plukovníka v Litoměřicích Stich žádá, aby mohl být propuštěn na nastávající velikonoční svátky domů a slibuje jako poctivý muž, že se po nich zase navrátí do vězení. Může dosvědčit, že nemá nikoho, kdo by mu pomohl na svátky obstarat jídlo a pití. Zda mu bylo vyhověno, nevíme.⁵⁹⁵ V jiném dopisu z 9. dubna prosí Stich plukovníka o propuštění z vězení, píše, že může před Bohem a s dobrým svědomím dosvědčit, že byl uvězněn pro podezření ze zrady nevinně a prosí jej, aby byl propuštěn na řádně odevzdaný revers, který k dopisu přikládá. Opět slibuje, že pokud provede něco zločinného, vždy a v každé době se dostaví před soud. Z přiloženého notářsky ověřeného reversu se dozvídáme, že Stich byl zatčen 20. března. Za to, že bude propuštěn, se v reversu pro větší jistotu zavázal, vedle svých dědiců, stanovením zástavy v podobě všech statků, včetně domu a dvoru ležícího v Křešicích a nemovitých i movitých věcí na jiných místech, nic z toho nevyjímaje. Jelikož neumí číst ani psát, požádal doktora medicíny a bakaláře obojího práva a notáře Johanna de Meera, aby revers za něj sepsal.⁵⁹⁶

Některé z tajně pašovaných dopisů se podařilo saským vojákům zadržet a jejich originály skončily v drážďanském archivu, kde jsou dodnes. Některé z těchto listů jsou psány česky a jsou anonymní. Předpokládám, že se jedná o korespondenci duchovních se svými věrnými služebníky nebo poddanými. Jeden z pisatelů nabádá adresáta k dobrému hospodaření na statcích a k napomínání poddaných k věrnosti a stálosti: *„Jiříku milej, sem děkuji P.B. zdráv a brzy vás navštívím, bud' zatím dobrým hospodářem a napomeň mý věrný poddaný, aby stáli byli, nežli tejden pomine bude jináče a kterej jest mi věrnej já jemu to všecko odměniti chci, pozdrav zatím mý věrný poddaný ode mne všeckny, já je neopustím a jestli kterej uběhlej se domů navrátí li, řekni jim, že aby doma zůstali, že já jim to všecko co sou proti mně provinili, odpustiti chci, pakli to neučiní, tehdy já je konečně najdu kdekoliv budou, zatím P.B. s vámi se*

⁵⁹⁴ *Tamtéž*, s. 402.

⁵⁹⁵ *Tamtéž*, s. 425.

⁵⁹⁶ *Tamtéž*, s. 427 - 429.

*všemi býti rač etc. Vzkaž mi jaký obilí máš a co stohu jest SK MP a jak mý hospodářství jest spraveno vzkaž po jednom z mých věrných poddaných kterýhož ty znáš.“*⁵⁹⁷

Pisatelem jiného anonymu je možná litoměřický probošt, který v dopise psaném v masopustní úterý děkuje nejspíše svému hospodáři za dopis a sděluje instrukce ohledně hospodaření a vyjadřuje naději, že brzy taková situace skončí: „*Můj přemilej Jeníčku, že si zdráv, to tě přeji z upřímného srdce a že si mi o všelijakejch domu a probšství mého na příležitostech napsal, vděčně od tebe přijímám a na to se bezpeč, že tebe bohda neopustím. Já sem již tobě i p. děkanu předešle několikrát psal, nevím zdaliž vám psaní jsou dodána. Že pak p. děkan majice takovou příležitost nám nic nepsal, musím to na ten čas p. bohu poručiti, věrná pravda, že v čas potřeby a nouze přítel se rozezná, to tam, neb předce mne srdce bolí zaplat' Pán bůh každému, kdo v tomto neštěstí se mnou dobře miní a mně jak může slouží. Můj milej Jene, již niak udělej aby vinice se dělali, i ty kteří na mne připadly aspoň z polovice, ať v zdi škoda se neděje, však vinařové to mohou, pokad se jich žádnej neujal, správa Rychtářům Křešickému a Třeboutickému, nechť je dělají místo robot, ať se spořádají, však jim bohda z toho srdce rád zaplatím. A poněvadž pan děkan bere z vín, proč také nemá na vinice nakládat? a k tomu já sem jeho za auředníka nenařídil, tím však ať jest jistej, že mi ze všeho práv bejti musí, nechť nemyslí, že probošství rancíruje (?) chce li mejch důchodův a poddanejch se ujmíti, začez jemu poděkuji, nechť se ujde k mému dobrému a ne k svému užitku. Mezitím co mi koliv můžete schránit, schraňte a nadevšecko dejte pozor na pánev v pivovaře, aby aspoň ta zůstati mohla a v sobě pomáhejte, jak můžete. Přijde k vám brzo vojsko císařské pak hled' to niak opatřiti, aby si mohl salvam guardiam dostati, nechť pan děkan pomůže, kderého ode mne předce pozdrav s oznámením, že se opravdu hněvám, že mi nic nepsal, já že sem chvála Bohu zdráv a ještě živ a na poděkování dobrého hospodářství, že ho pozvu dáli Pán Bůh na kuřátko, za paní hraběnkou z Kolowrat ať slouží Requiem, já nad ní mám kázati. Lidu, že všeckni, co jich vás tam jest pozdrav, bohda se brzo zase shledáme, mějte jen malé strpení a dobrou mysl sobě dejte. Pana císařského rychtáře tolikéž pozdrav a oznam, že appropinquet redemptio nostra. Kde že se pak Daněk poděl, že ho posel neviděl? napiš mi, jak se máte a co se s vinicemi děje, uznáš li toho potřebu a nahodí li se kupec, prodej z těch přispádlejš některou vinici. Kněz Jakub ať se za mne Pánu Bohu modlí. A kterak je*

⁵⁹⁷ Tamtéž, s. 440 - 442.

*v klášteře S. Michala? A tak můj milej Jene, měj se dobře, brzo, brzo, brzo než se nadějete se uhlídáme. Datum v Auterey Masopustní.“*⁵⁹⁸

Nepřipravenost a špatný stav saské armády dokládají stížnosti důstojníků a řadových vojáků adresované vyšším velitelům. Ne zrovna potěšující novoroční pozdrav napsali důstojníci a vojáci voigtlandského jezdecktva sloužící pod kompanií generálního zásobovatele Christofa von Rochau Eustachu Löserovi. Piší 1. ledna 1632 z kvartýru ve Slaném, že kvůli obtížnému dnem i nocí trvajícím pochodu jsou nanejvýš opotřebována nejen sedla a výstroj, ale i většina koní je nemocná či zraněna a část z nich zcela vyčerpána, nebo již zemřela. Také větší část vojáků je bez oděvu. Nic nedostali, protože jim nemohlo být nic posláno, ani oděv, ani sedla, výzbroj a výstroj a ani s nemocnými koňmi nemohou postupovat dále. Tam, kam přišli, byly již kvartýry zpustošeny tak, že ani jezdcí ani koně neměli nic k živobytí, nýbrž museli trpět nesnesitelným hladem a velkým nedostatkem potravin a krmiva pro koně. K tomu všemu při nastalém sněžení, při tak velké zimě a mrazech musí vykonávat nepřetržité noční stráž. Jezdci i koně hladoví a mrznou a musí tak zahynout. Někteří jezdcí již onemocněli, ruce i nohy jim tak zmrzly, že již nemohou roztát. Ano, někteří odtud odjeli domů, aby se mohli obléci, takže je teď kompanie, co do počtu mužů i koní, velmi slabá. Prosí plukovníka Lösera, aby se přimluvil u kurfiřta, aby vojáci mohli dostat několik týdnů dovolenou, jet domů a tam se obléci a opatřit si sedla, koně a výstroj, protože dále už to nebude možné vydržet.⁵⁹⁹

Přímlovu o možnost, aby vojáci mohli navštívit své rodiny, adresují 3. února 1632 kurfiřtovi také rychtář a starší obce Sněžník u Děčína. Šlo jim nejspíše o to, aby se zbavili posádky ve svém městě. Sdělují, že kurfiřtovi je dobře známo, že u zeměbraneckých jednotek slouží z větší části chudí, nemajetní řemeslníci, jejichž ženy a děti musí kvůli jejich již devět měsíců trvajícím nepřítomnosti snášet velkou nouzi a bídu. Některé rodiny nic nemají, sotva přežívají. Přáli by si, aby mohli opatřit svým rodinám a dětem, které trpí nouzí, nutnou obživu. Podpora od ostatních obyvatel Sněžníku by vojákům mohla stačit, ale v ležení stejně nic není, jen chudoba a žádné prostředky k obživě. Žádají kurfiřta, aby ve městě ležící nemocné vojáky propustil z prapore a

⁵⁹⁸ *Tamtéž.*

⁵⁹⁹ *Tamtéž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632. Voigtlandské jezdecktvo Eustachu Löserovi, Slaný, 1. 1. 1632.

dovolil jim odebrat se na čas domů, kde by si mohli odpočinout a opět nabrat síly a s Boží pomocí mohli zajistit svou těžkou řemeslnou prací svým dětem obživu.⁶⁰⁰

Všechny stavy a obyvatelé Žateckého kraje si stěžují kurfiřtovým komisařům Litoměřického kraje na saské vojáky. Posledního dne roku 1631 píše, že saský kurfiřt, jejich nejmilostivější pán, nechal do Žateckého kraje a tohoto království uložit do zimních kvartýrů několik pluků pěšího a jízdního vojska. K jeho živení nařídil odvádět jisté daně; peníze, obilí a další potraviny. Jelikož za poslední uplynulé dva měsíce obyvatelé kraje tyto nechtěli zaplatit, rozkázal, aby byly získány nátlakem. Pisatelé sdělují, že stejně jako jejich poddaní upadli do velké chudoby, nejen kvůli útisku od různých vojáků pěchoty i jezdeckta, kteří leží v Žateckém kraji více než deset let, nýbrž jsou také zcela vyčerpáni verbováním, mustrováním a průtahy vojska a také Božím řízením byla v minulých letech malá úroda ovoce a obilí. Kvůli bídě nespočet osedlých odešlo a nechali stát své domy a statky opuštěné, zčásti spálené, zčásti zcela zpustlé. Malý počet těch, kteří zůstali, byli kurfiřtovými vojáky přivedeni zcela na mizinu, neboť jim vojáci sebrali dobytek, koně, obilí a další potřebné věci k uživení, takže, pokud to milý Bůh neodvrátí, nelze očekávat nic jistějšího, než hlad, bídu, drahotu a úplný zánik.⁶⁰¹

Na krádeže dobytka upozorňuje ještě 15. června saského maršála Arnima císařský plukovník Sparr, píše, že někteří kurfiřtští vojáci odvedli sedlákům v okolí Ústí nad Labem dobytek. Sparr se domnívá, že se tak stalo, aniž by o tom Arnim něco věděl.⁶⁰²

Memoriál ze dne 11. listopadu 1631 shrnuje to, co bylo nařízeno a učiněno z rozkazu Johanna Melchiora von Schwalbach za nepřítomnosti polního maršála Arnima. Je zde uvedeno, že armáda se dala 10. listopadu ráno na pochod z Budyně do Loun a Postoloprty podle vydaného pochodového pořádku a má za pochodu pilně hlídat za pomoci jezdeckta cesty a průsmyky v povodí Ohře. Všechny průsmyky a brody přes Ohři mezi Budyní a Postoloprty má pilně hlídat mistr dělostřelby, kterému mají být dáni k ruce tesaři a dělníci ke kopání příkopů a vedle nich ještě pěší a jízdní doprovod. Průsmyky a brody má přepažit dřevěnými kůly a zakopat. Mistr dělostřelby má všechny mosty mezi Budyní a Louny vyhodit do vzduchu a díry po nich zasypat, aby nemohly být znovu postaveny. Mosty v Lounech má dobře prohlédnout, a pokud jsou ty

⁶⁰⁰ *Tamtéž*, rychtář a starší obce Sněžník kurfiřtovi, Sněžník, 3. 2. 1632.

⁶⁰¹ *Tamtéž*, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10833 Nr. 452 Allerhand böhmische Sachen während der sächsische Okkupation 1631 – 1632.

⁶⁰² *Tamtéž*, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9189/2 Kriegswesen in Schlesien betrf. 1631 – 1633.

v Postoloprtech lepší, má také mosty v Lounech zničit. Má také dávat pozor na to, kde je řeka Ohře mělká a kde se na obou jejích stranách stejně zvedají břehy. Na konec je uvedeno, že poddaní mají být podle možností chráněni před nespravedlivým násilím a má být všude držen dobrý regiment, tzn. pořádek a disciplína. O všem, co je možné sdělit písemně, má být Arnim informován do Ústí a armáda má čekat v Postoloprtech.⁶⁰³

Každodenní život vojáků ve vojenských leženích tu a tam narušily vzájemné spory, jak o tom svědčí i záznam o výsledku rozhádaných poddůstojníků před přísedními soudci v Lounech, zapsaný dne 9. ledna roku 1632. August Findekeller, praporčík v kompanii pod kapitánem Christianem Euleanem, vypověděl, že byl hostem u praporčíka Eliase von Ponickau a bratra pana nejvyššího strážmistra (pozn. majora). Po obědě k nim přišli dva dělostřelci. Pan von Ponickau požádal o velkou sklenici, která mu byla dána, a pily se připitky na zdraví. Bratr pana nejvyššího strážmistra začal pít na zdraví všech členů rodu von Ponickau. Když dostal sklenici Georg Puchner, omluvil se, že prý je sklenice moc velká, chtěl by zde zůstat střízlivý a neopíjet se. Nato začal bratr pana strážmistra, že začal pít na zdraví všech Ponickau a že on mu nechce na připítek odpovědět. Praporčík (tj. Ponickau) řekl, že ten, kdo by na připítek neodpověděl je medvědí kůže (*Bernheuter*) a nato vytáhl kord a chtěl se bít s dělostřelcem Loßem a vyzýval praporčíka Findekellera, aby se bil také, ale ten se nechtěl přidat a domlouval Ponickauovi, kterému chtěl vzít kord, při čemž si poranil levou ruku. Začal napomínal pana z Ponickau, aby kord schoval. Findekeller se cítil uražen a opustil místnost, ale vzpomněl si na své uvěznění⁶⁰⁴ a vrátil se do místnosti. Von Ponickau začal za jeho zády prohlašovat: „Praporčíku Findekellere jsi mizerný padouch, jestliže se se mnou nechceš bít!“, což sice on neslyšel, ale dozvěděl se to od jiných. Jelikož se cítil uražen, uchopil svůj kord a chtěl za ním jít dolů, šikovatel ho ale žádal, aby to nechal být, což on také učinil. Praporčík Ponickau se posadil na koně a dále mu nadával do mizerů, padouchů, kujónů a dalších nactiutračných slov, jestliže by Findekeller nepřišel a nechtěl se s ním bít nebo jej ráno nevyzval na souboj. Praporčík sám toto neslyšel, ale odvolává se na svého šikovatele a jeho sluhu. Co se dělo v místnosti, to by mohli sdělit dělostřelci. Toto vše přísluší před vojenský soud.

Praporčík Elias von Ponickau před soudci vypověděl, že jej praporčík Findekeller pozval k obědu, neboť jej Findekeller požádal, aby zašel za jeho kapitánem

⁶⁰³ *Tamtéž*, film KI 616, sign. 7212, s. 30. *Memorial von General Feldzeugmeister was in abwesen des Herrn Feldmarschalgs er zu verrichten undt an zu ordnen habe, den 1. 11. 1631.*

⁶⁰⁴ Z kontextu není jasné, o jakou záležitost se jednalo.

kvůli vězení, což on udělal a přinesl mu od jeho kapitána odpověď. Byla také podána velká sklenice, ze které se připíjelo na zdraví. Findekeller nechal přivést také pištce a bubeníka. Praporčík Ponickau odešel z místnosti a hodlal odjet pryč, nadto mu vyšel po schodech naproti bratr pana nejvyššího strážmistra a sdělil svému příbuznému (*Vetter*), že zde nahoře se opovrhuje rodem von Ponickau, ve kterém jsou všichni do jednoho opilí. Elias vyšel nahoru a požadoval vysvětlení z jakého důvodu se opovrhuje rodem von Ponickau a při tom pronesl ke společnosti několik urážlivých slov, která by teď nepovažoval za významná. To vše zapříčinilo, že vytasil kord, který mu byl také násilím vyražen z ruky a odnesen pryč k dveřím místnosti a měl jej dostat zpět až doma. Ponickau na to řekl, že to bylo mizerné, urážlivé jednání jednomu vytrhnout kord z ruky a odnést jej pryč. Poté nasedl na svého koně a odjel odtud s tvrzením, že když se Findekeller cítí uražen, má s ním zítřejšího dne projednat, kdy dojde k satisfakci. Odvolává se na bratra pana nejvyššího strážmistra, který to viděl a slyšel. Výslech je ukončen konstatováním, že bratrovi strážmistra není nic jiného známo.⁶⁰⁵

Sasy ustanovený správce mělnického panství Andreas Petzelb sděluje nejspíše Johannu Melchiorovi von Schwalbach v dopise psaném v Mělníce, dne 22. dubna, že 16. téhož měsíce přijel k městu plukovník Albrecht von Kalckenstein se vším svým vojskem. Jelikož je město malé a nepříliš majetné, musel položit své vojáky nejen do města, ale i na předměstí, do kláštera a za městské hradby, kde leží celá kompanie jezdeckva. Vojáci odhánějí z domů zbývající hovězí dobytek a ovce. Předstírají, že z toho důvodu, že zde musí ležet tak natěsnaní, jsou nuceni vyhledávat k živobytí vše, co kde jen mohou najít. Nelze jim odporovat, nýbrž se musí nechat žít podle jejich vůle. Poddaní jsou nyní díky své vzpurnosti od vojáků popleněni a zle poraženi, byl jim sebrán veškerý majetek a z vesnic na této straně řeky všichni utekli. Na druhé straně řeky pobrali vojáci plukovníka Lösera minulou noc z prostoru u hradeb 51 kusů hovězího dobytka a sedm hřibat, nepočítaje další dobytek. Zvířata byla na rozkaz plukovníka Lösera odvedena k tomu vyslanými vojáky do vojenského ležení. Dále sděluje, že má u sebe 80 sudů vína a 5 várek pšeničného sladu, které by chtěl podle rozkazu generálního komisaře Schleinitze doručit do Lovosic. Jelikož pivovar je v místech, kde je nakvartýrováno vojsko, nemůže se pustit do vaření piva. Pivo se

⁶⁰⁵ SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7212, s. 182.

nevaří a pisatel se obává, že by se vojáci mohli v noci vlámat do sladovny a vše z ní odnést, jak to již udělali s pivovarským dřevem, které použili na stavbu palisád.⁶⁰⁶

Na Kalckensteinovy jezdce si stěžuje i Bohuslav Styfr, zřejmě jeden z úředníků na panství Roudnice, které patří kněžně z Lobkowicz. Dne 12. dubna si stěžuje Johannu Melchiorovi von Schwalbach, že poddaní kněžny z Lobkowicz z různých míst panství si stěžují, že poté, co se u nich ubytoval plukovník Klackenstein se svým jezdeckem, je jim to málo, co dosud s velkou námahou zachovali, násilím pobráno. Vojáci neušetřili od rabování ani kostely. Z vesnic vzali veškeré obilí, které našli, a ubozí poddaní jsou tak zcela na mizině. Pokud nebude toto násilné okrádání zastaveno, bude zcela nemožné vybrat jakékoliv kontribuce. Pisatel snažně Schwalbacha prosí, aby byla učiněna nejmilostivější opatření, aby ustaly násilnosti. Věří, že generál udělá vše proto, aby chudí lidé nepřišli úplně o všechno. Jinak pokud by neměli z čeho žít a útlak by pokračoval dále, byly by bezpochyby nuceni opustit své statečky a odebrat se odtud pryč na různá jiná místa, jak se již stalo kvůli hrozící chudobě.⁶⁰⁷

Městská rada v Lounech na místě celé městské obce píše 17. dubna generálzbrojmistru Johannu Melchiorovi von Schwalbach, že je město zatíženo ubytováním šesti pěších praporců vojska, nehledě na vojáky ve švédských službách,⁶⁰⁸ odváděním kontribucí a živěním vojska, takže jsou z toho mnozí zcela vyčerpaní, odcházejí odtud s prázdnou a musí zde nechat stát své statky. Z této nouze je také mnoho domů vojáky zbouráno a vypáleno. Jestliže z nich a z ostatních měšťanů nebude snáta tato velká a déle nesnesitelná zátěž, je třeba myslet na to, že to již nikdo nemůže dále snášet a celé město zůstane liduprázdné a zpustošené a vojáci nebudou mít ani to nejmenší k živobytí. Aby se z celého města nestaly úplné trosky, což se již bohužel z části stalo, žádá rada plukovníka, aby přednesl saskému kurfiřtovi poníženou prosbu o pomoc a odvrácení nebezpečí zániku města.⁶⁰⁹

Z panství, která byla vyrabována saskými vojáky, bylo obtížné získat kontribuce. Wolf ze Salhausenu a Heinrich ze Salhausenu sdělují 30. dubna generálzbrojmistrovi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, že to, jak těžké je vybírat kontribuce je zcela zřejmé.⁶¹⁰ Na panství Šluknov použili všechny prostředky k tomu, aby něco získali,

⁶⁰⁶ *Tamtéž*, s. 170 - 171. Andreas Petzelb kurfiřtský správce panství Mělník Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Mělník, 22. 4. 1632.

⁶⁰⁷ *Tamtéž*, s. 146 - 147. Bohuslav Styfr Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Roudnice, 12. 4. 1632.

⁶⁰⁸ Zde jsou jistě myšleni navrátilí se exulanti.

⁶⁰⁹ SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 159.

⁶¹⁰ Wolf ze Salhausenu, který byl komisařem litoměřického kraje spolu s Alexandrem Kaplířem ze Sulevic a Janem Mostníkem z Nyštic, je podepsán pod česky psaným patentem z 16. prosince 1631,

přesto nedostali ani krejcar. I tak na konci měsíce vybrali v kraji 2 560 tolarů, ale žádné potraviny. Všude si lidé stěžují, že kvůli nedostatku musí prodávat své oděvy, aby získali něco k jídlu. Z Děčína a ostatních statků, které patří Thunům a na kterých je 1070 poddaných, nevybrali vůbec nic, ačkoliv do pokladny mělo na konci měsíce připadnout z těchto panství 5 350 tolarů. Z jiných míst nemohou pro nemajetnost také nic odvést. Nehledě na to, jak se nyní těžce kontribuce vybírají, po plucích, které zde byly nakvartýrovány předtím, přišli nyní jezdcí plukovníka Kalckensteina a vévody Holsteinského. Zvláště Kalckensteinovi vojáci svými přesuny zahubili mnoho lidí, takže kontribuce u mnohých nelze vybírat. Města Litoměřice, Mělník, Ústí nad Labem a Ústěk jsou ubytováním vojska tak vyčerpána, že mnozí jejich obyvatelé hynou. Na venkově má jen nepatrná část ještě něco k jídlu. Naprostá většina koní a dobytka je pryč, takže není možné cokoli odvádět. Pisatelé žádají Schwalbacha, aby je omluvil u kurfiřta, že nevědí, jak jinak by mohli ještě něco sehnat. Mohou sice vybírat kontribuce vojenskou exekucí, ale pak mnozí z hladu ještě z panství utečou.⁶¹¹

Komisaři Litoměřického kraje neustále řešili problémy s ubytováním vojska a vybíráním dávek. V nedatovaném dopise sdělují Schwalbachovi, že se dozvěděli z rozkazu, který on obdržel od kurfiřta, že mají odvézt z tohoto kvartýru potraviny pro plukovníka Dietricha von Taube a kompaniím knížete holštýnského. Píší, že je adresátovi dobře známo, že po rozdělení kraje připadlo plukovníku Taubemu v jeho třetině 3 517 osedlých a ostatní dvě třetiny s 7 034 osedlými zůstaly nerozděleny k živění 4 kompanií pana generála polního zbrojmistra, také pěšího pluku a koní k dělům a vozům. Co se týče potravin, nemůže plukovník Taube s jemu přidělenou třetinou vystačit, proto mu byly k lepšímu uživení jezdeckva z ostatních částí přiznány veškeré statky Kinských s 1 356 osedlými a statek Prißnitz náležející Dětrichovi z Bünau s 211 osedlými. Plukovník Taube tedy dostával potraviny od 5 083 osedlých a zbývající dvě třetiny byly živěny jen od 5 467 osedlých, tedy Taubeho třetina má jen o

kterým se nařizuje odvádění kontribucí ve prospěch saského kurfiřta: „... *Vedle kteréhožto milostivého J. M. kurfiřtské poručení a instrukci dané, při jednom každém z pánův obyvatelův kraje tohoto, kteří by poddané osedlé měli, z povinnosti na nás vložené nařizujeme, od osob pak svých přátelsky a služebně žádáme, aby zatím a na další aučet (poněvadž ty věci rychlého a brzkého penězi hotovými opatření potřebují žádného odkladu trpěti nemohou) od poddaného osedlého po říšským tolaru vybral a pokudžby poddaní peněz na tak hbitý čas neměli, z důchodu svého založil a sem do města Litoměřic při listu přiznávajícím, ihned jakž by ho tento list náš došel, konečně k osobám k tomu zřízeným dodati hleděl. Ač se chce kdo před další škodou uvarovati. O čemž vědauce nepochybujeme, než-li že se tak zachovati a co na upřímný milovníky vlasti náleží od sebe činiti neobmeškají.*“ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56. Příloha dopisu Ilgena von Ilgenau Valdštejnovi.

⁶¹¹ SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 192 – 193. Wolf ze Salhausenu a Heinrich ze Salhausenu Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Litoměřice, 30. 4. 1632.

necelých 400 lidí méně, než Schwalbachovy dvě třetiny. Nesmí se zapomenout, že poddaní na statku Vršovice (?) odvádějí kontribuce do Loun, takže tato část kraje má sotva o 200 poplatníků více, než ona třetina, kde je ubytován plukovník Taube. Poddaní v počtu 5 267 musí živit odedneška jednu kompanii plukovníka Taubeho a také dva štáby a 14 praporců pěchoty a nejméně 200 jezdců, také několik set koní k dělům a vozům. Vedle toho jsou zde velké spory kvůli štábu, protože k jeho živění se musí dávat obilí již odvedené komisařům. Pisatelé sdělují, že by rádi a ochotně pomohli plukovníku Taubemu získat potraviny, jen kdyby Kalckensteinův pluk nečinil v této části kraje tak velké překážky při získávání kontribucí. Zároveň sami komisaři nemohou vyžadovat, aby bylo ve velkém spěchu shromážděno dostatečné množství potravin a krmiva pro koně, protože z mnohých míst sem přicházejí téměř denně nářky a bědování a další odvádění kontribucí a potravin pokládají za nemožné. Ta místa, kterými prošlo vojsko, byla zbavena množství dobytka a koní. Z vlastního statku jednoho z pisatelů dopisu, salhausenovském Birgsteinu,⁶¹² který před časem vlastnil bývalý reformátor Zdeněk hrabě z Kolowrat, bylo odvedeno pryč 70 koní, poddaní vyhnáni, truhly a skříně rozbity a lidé byli nuceni k příliš velkým výdajům. Jelikož je kraj zcela vyčerpán, neví, jakým způsobem by mohli pomoci. Aby zde mohla být živena ubytovaná soldateska, žádají, aby mohli všechny okolnosti poníženě sdělit Jeho kurfiřtské Jasnosti a jsou ochotni a připraveni nejposlušněji a v každé době vykonat vše, co Jeho kurfiřtská Jasnost nařídí.⁶¹³

S řáděním vojáků na panstvích své manželky se potýkal i navrátilší se Ladislav Velen ze Žerotína, který píše nejspíše Schwalbachovi 1. května z Libochovic. Sděluje, že před dvěma dny vpadli vojáci do jedné vesnice, nějakému chudému muži odvedli koně a vesnici vyplundrovali. Jeden z vojáků, který sem byl určen panem plukovníkem jako ochranná stráž se je snažil pronásledovat, ale nemohl je dohonit. Jeden strážmistr z kompanie pana Fürstenau z pluku pod velením plukovníka von Taube vpadl do vesnice Solany (?), vlámal se do dvou tamějších mlýnů a z každého sebral na dvacet strychů obilí, sedláky těžce vyplundroval, rozbil truhly a skříně. Když mu byla ukázána sepsaná a zpečetěná salva guardia a bylo požadováno, aby svého jednání zanechal,

⁶¹² O tom, že se Wolf Salhausen navrátil do země a ujal se jmenovaného statku, informuje Jiřík Karmaunský (?) inspektora valdštejnových panství Václava Králíka dopisem daném *ve strachu a na spěch Pod Hrází* z 20. 11. 1631. Píše: *Pánu oznamuji, že pan Wolf Solhauz na své statky přijel, Byrgštejna se ujal a poddanost mu slibovali.* ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56.

⁶¹³ SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 456 – 458. Wolf ze Salhausenu, Heinrich ze Salhausenu a Jan Mostník z Nyštic Johannu Melchiorovi von Schwalbach, asi Litoměřice, bez data.

nevzal rukopis a pečeť pana plukovníka vůbec na vědomí. Nejen, že tímto poškodil pisatelovu manželku a její chudé poddané, nýbrž také zesměšnil pana plukovníka a oslabil tak jeho autoritu. Žerotín píše, že doufá, že plukovník dobře ví, jak autoritu opět nabýt. Prosí jej, aby se přátelsky ujal poddaných a zda by mohl onen chudý muž, který přišel o majetek, a stejně tak i ostatní poddaní dostat své věci zpět, což přispěje nejen k dobré pověsti pana plukovníka, ale také k zachování poslušnosti u vojska.⁶¹⁴

Plukovník Kalckenstein se nájezdy a pleněním nejspíše vyčerpal, neboť 6. května 1632 prosí z Mělníka generála Schwalbacha o lék proti horečce. Píše, že o jeho stavu informoval generála jistě již jeho podplukovník. Adresátovi netají, že si nemyslí, že by zase vstal z postele, nýbrž zůstane ležet. Dnes mu začal Bůh pomáhat, ale myslí si, že má terciální horečku a zítra jí bude opět zasažen. Od svého podplukovníka se dozvěděl, že pan generál má k dispozici prostředek proti takovým obtížím a úpěnlivě jej prosí, zda by mu nemohl prokázat přátelskou službu a ten mu zaslat i s dopisem, jak jej má užívat a jak si v té věci dále počínat.⁶¹⁵

Na saské vojsko si Schwalbachovi stěžuje také židovská obec v Úštěku, jejíž členové mu v nedatovaném dopise sdělují, že z velké nouze a bídy jsou chudí Židé nuceni sdělit, že minulý pátek, osm dní před příchodem Tvé Jasnosti, přijel do Úštěku kapitán se svým vojskem a především nás, Židy, zatížil povinností ubytovat vojsko. Museli jim dávat jídlo a pití, jinak je bili a obávali se, že je připraví i o život. Z velké nouze a útrap slíbili dát kapitánovi 50 dukátů, jak on požadoval. Nevěděli ale, kde je mají sehnat. Namísto nich dali kapitánovi 104 loty stříbra, které bylo před sto lety darováno do místní synagogy a minulý pátek museli opět odvést 18 tolarů, které vyprosili od jiných Židů. Jednoho z Židů držel kapitán ve vězení tak dlouho, dokud mu nebude dáno 40 dukátů, které neměli kde vzít. Pisatel sděluje, že ve městě jsou chudí Židé, kteří již nemají nic víc k živobytí, a nikdo z plukovníků ani z velitelů je tak těžce neutiskoval, jak to činil tento kapitán, nýbrž v každé době měli s námi tisíce těch, co zde protáhli, slitování. Žádají poníženě adresáta, aby jim udělil tu milost a slitoval se nad nimi a nechal vydat přísný rozkaz kapitánovi, aby stříbro, které patří synagoze bylo vráceno zpět, aby byli propuštěni z vězení, aby je již dále neutiskoval, nýbrž je ochraňoval. Co se týče 18-ti tolarů, ty mu rádi darují.⁶¹⁶

⁶¹⁴ *Tamtéž*, s. 196. Ladislav Velen ze Žerotína, Libochovice, 1. 5. 1632. Na řádění vojska si stěžují i obyvatelé poškozené vesnice Solany (?) v nedatovaném dopise. *Tamtéž*, s. 229.

⁶¹⁵ *Tamtéž*, s. 219. Plukovník Albrecht von Kalckenstein nejspíše Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Mělník, 6. 5. 1632.

⁶¹⁶ *Tamtéž*, s. 359. Židé v Úštěku asi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, bez data.

Chování saského vojska v Čechách nejspíše přimělo saského kurfiřta Jana Jiřího I., aby vydal 6. května v Drážďanech tištěný patent adresovaný plukovníkům jízdy i pěchoty, jejich podplukovníkům a ostatním velitelům. V nařízení se píše: Při ujímání se měst, zámků a míst v Království českém se dopouštěla saská soldateska rozmanitého plundrování, odvážela obilí, koně, voly, ovce a jiný dobytek bez jakéhokoliv ostychu, nehledě na salva guardie, a pak jej prodávala za nepatrné částky a tak snížila hodnotu proviantu, který je k dispozici ve skaldech a u posádek, což velmi poškozuje kurfiřta, jako toho, kdo vede válku, plukovníkům ubírá na autoritě a škodí na živobytí samotným pěšákům i jezdcům a také velmi brání udržení poslušnosti u obyvatelstva. Má se více hledět na blaho celé armády a zachování pluků, než na soukromý prospěch. Zásoby nepřisluší nikomu jinému, jen kurfiřtovi jako pánu války a podléhají úřadu generálního zásobovatele, ze kterého je živeno vojsko. Žádný z plukovníků a jiných velitelů nesmí nechat vozit jakékoliv zásoby mimo ležení. U žádného pluku se nesmí rozmáhat plundrování chudých lidí, ani odvážení obilí, koní, volů a dobytka, ani rozbíjení truhel a skříní. Zásoby obilí a jiných potravin v současných i budoucích kvartýrech nemají být ponechány v táborech, ale mají být nahlášeny a skrze plukovního zásobovatele vydány generálnímu zásobovateli. Kurfiřt se rozhodl, že to obilí, které získali plukovníci na kontribucích by mělo být dodáno do proviantního skladu a zaplaceno podle taxy udané v tištěném patentu. Tak se má s nimi učinit vyrovnání, aby byli spokojeni. Také těm, kteří získali potraviny koupí, má být za ně počítáno podle obvyklých poplatků a ne více. Podle toho budou dbát všichni plukovníci na to, aby vedli své pluky dobře a disciplinovaně a opatřili je nutným živobytím, aby byl zachován plný počet vojáků a nebyly zcela v troskách. Obyvatelstvo na všech místech má být ponecháno v klidu a v bezpečí na svých polnostech. Jelikož se v minulých letech vypěstovalo na všech místech kvůli suchu a malé úrodě velmi málo a u pluků a kompanií se nalézá velký počet vozů k přepravě zavazadel, bylo jezdcům stejným způsobem odebráno krmivo pro koně, což zapříčinilo velkou nouzi. Proto Jeho kurfiřtská Jasnost nařizuje tímto patentem, aby u každé kompanie jízdy nebylo více než pět vozů a u každého praporce pěchoty ne více než tři vozy, vyjma těch civilních osob, které musí bezpodmínečně sloužit u pluku. Při nejbližším pochodu mají být vozy evidovány a spočítány. Aby nedošlo k žádným překážkám při řádné a včasné dodávce proviantu plukům kvůli nedostatečnému množství k tomu potřebných vozů, považuje Jeho kurfiřtská Jasnost za nutné, aby u každé kompanie a velitelů byl vybaven alespoň jeden vůz, když ne dva, čtyřmi dobrými koňmi, které mají být kompaniemi převzati k přivezení a odvezení

proviantu, což se má stát vždy prostřednictvím plukovního zásobovatele nebo vozmistra. Každý zásobovatel, sekretář, písař a ubytovatel má ovládat vyúčtování dosud přijatého a vydaného proviantu do té míry, aby mohl být co nejdříve nápomocen našemu generálnímu válečnému komisaři Joachimimu von Schleinitz a informovat ho o stavu vyúčtování, bude-li o to požádán. Nyní bude každý vědět, jak má dodržovat tato nařízení, aby se vyvaroval nejvyšší kurfiřtské nemilosti a pokuty, a jak má napomáhat k zachování a blahobytu každého pluku. Ty, kteří se dopustí něčeho proti tomuto nařízení, mají plukovníci náležitě a přísně potrestat.⁶¹⁷

Podle seznamu ze začátku prosince roku 1631 bylo rozmístění saských jednotek v Čechách následující:

Jezdectvo: pluk kurfiřtovy tělesné grady leží v Kladně, Újezdě, Schneizna (?) a Schermenta (?) ve Slánském kraji, dvě kompanie polního maršála Arnima jsou v Loketském a v Chebském kraji, tisíc jezdců Arnošta knížete z Anhaltu je nakvartýrováno v Chebu, tisíc jezdců Johanna Wilhelma vévody Saského leží v Žateckém kraji, stejný počet jezdecka vévody Holštýnského je v Plzeňském kraji, plukovník Hofkirchen s tisíci jezdci je v Loketském a v Plzeňském kraji, jízdní pluk Eustacha Löser je v Litoměřickém (?) kraji, plukovník Caesar von Pflug v Kouřimském kraji, plukovník Wolf Adam von Steinau v Rakovnickém kraji, Albrecht von Kalckstein v Plzeňském kraji, u Friedircha Wilhelma von Viztum není kraj uveden.

Pěchota: pluk kurfiřtské tělesné gardy a pluk pana polního maršála jsou v Praze, stejně tak i pluk Jana Jiřího hraběte ze Solmsu, Johann Melchior von Schwalbach a také dělostřelectvo leží v Litoměřickém kraji, pluk Diericha von Starschedel je nakvartýrován v Praze, Hans Kašpar von Klinzing v Žateckém kraji a Dam Viztum von Eckstätt ve městě Lokti.⁶¹⁸

Podle nedatovaného seznamu leželo v Lounech šest praporců Schwalbachova pluku s následujícím vybavením: 33 brnění, 28 kovových límců k brnění, 13 helmic, 43 pík, 22 mušket a 27 bandalírů. Další tři kompanie téhož pluku měly dohromady 36 brnění, 31 límců k brnění, 13 helmic, 51 pík, 34 mušket, 32 bandalírů, 12 vidlic k mušketám.⁶¹⁹ Podle seznamu z 22. ledna mělo šest praporců Schwalbachova pluku v Lounech dohromady 823 mužů, a to 150 tělesný prapor plukovníka, 121

⁶¹⁷ *Taměž*, s. 346. Tištěný dekret kurfiřta z 6. 5. 1632.

⁶¹⁸ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

⁶¹⁹ *Taměž*, film KI 616, sign. 7214, s. 365. *Am Überschickten gewehr uff mein Regiment gebühret.*

podplukovník Christof von Darndorf, 168 nejvyšší strážmistr Bianca, 124 plukovník Dietrich von Taube, 130 kapitán Köppens, 130 kapitán Eulaneus.⁶²⁰

Podle jiného seznamu mělo šest Schwalbachových praporců v Lounech celkem 871 mužů, z nichž bylo 725 zdravých a 146 nemocných. Seznam není datován.⁶²¹ Další nedatovaný seznam o nich přináší poněkud podrobnější informace. Dozvídáme se, že je zde celkem 940 mužů, z nichž je devadesát nemocných a deset není přítomno u pluku, neboť provádějí verbování. V prvním Schwalbachově praporci je 105 mušketýrů, 36 pikenýrů a 19 mužů beze zbraní. Deset vojáků je nemocných a stejný počet byl vyslán na verbování. Celkově chybí do plného stavu praporce o 200 mužích 18 brnění, 44 límců k brnění, 44 pík, 68 helmic, 15 mušket a 15 bandalírů.

Praporec podplukovníka měl 102 mušketýrů, 47 pikenýrů, tedy 149 mužů, ze kterých bylo 13 nemocných. Chybí jim 18 mušket a stejný počet bandalírů, 41 brnění, 51 helmic, 46 pík a 36 límců k brnění.

Praporec nejvyššího strážmistra měl celkem 181 mužů, z toho 130 mušketýrů a 51 pikenýrů, nemocných zde bylo 27. Na výzbroji a výstroji chybí 12 brnění, 41 límců k brnění, 68 helmic, 18 pík.

Praporec Dietricha von Taube měl 143 mužů z toho sedm nemocných. Mušketýrů bylo 89 a pikenýrů 54. Do plného počtu jim chybělo 200 mužů 31 mušket a stejný počet bandalírů, 17 brnění, 41 límců a 25 pík.

Praporec kapitána Koppense čítal 120 mužů zdravých a 20 nemocných, celkem 140 vojáků, z nichž bylo 113 mušketýrů a 27 pikenýrů. Na výzbroji pro plný stav 200 mužů chybělo 40 pík, 32 brnění a 7 mušket.

Praporec kapitána Eulena měl celkem 167 mužů, z nichž bylo 13 nemocných a na výzbroji do plného stavu chyběly 3 muškety, 37 brnění a stejný počet helmic i límců k brnění.

Celkově na výzbroji a výstroji chybělo do plného počtu 200 mužů v každém praporci v těchto šesti praporcích 74 mušket, 64 bandalírů, 157 brnění, 199 límců k brnění, 224 helmic a 210 pík.⁶²²

Nedostatku výzbroje a výstroje se v tomto případě nelze příliš divit, neboť výrobci zbraní neměli dostatečné podmínky k živobytí. Devět saských puškařů z Prahy

⁶²⁰ *Tamtéž*, s. 374. *Verzeichnus Wie starck sich anizo die sechs Compagnienn des Schwalbachs Regiment zu Launa befinden.*

⁶²¹ *Tamtéž*, s. 380.

⁶²² *Tamtéž*, s. 389. *Designatio der Mannschafft über sechs Compagnien des hochlob. Schwalbachischen Regiment im Quartier Launa.*

se obrátilo na generála polního zbrojmistra Schwalbacha dopisem ze dne 14. května s tím, že trpí v Praze takovou nouzí, nedostatkem jídla a pití, že to nelze ani vypsát. Žádají co nejponíženěji adresáta, aby jim nechal zaslat nějaké peníze, za které by si mohli opatřit něco k živobytí.⁶²³

Další nemalé problémy čekaly saskou armádu při jejím odchodu z Českého království. Johann Melchior von Schwalbach sděluje zbrojmistrovi v drážďanské zbrojnici z Kysíbelu 9. června 1632, že při pochodu přes hory byla zničena kola a osy u vozů a děl a prosí jej, aby ta, která nechal objednat u kolářů, byla urychleně poslána. Především to má zařídit tak, aby mohla být okamžitě dodána kola a osy k šestiliberním dělům, protože jinak nemohou postupovat dále. V post scriptu dodává, že kvůli nedostatku vozů a horskému terénu nemůže šestiliberní kartouny spolu s municí a nářadím ke stavbě opevnění dopravovat dále, poslal je tedy dolů po lodích.⁶²⁴

Sasy ustanovený zástupce polního zbrojmistra Filip Zirckelbach píše také z Kysíbelu drážďanskému zbrojmistrovi, aby poslal mimo jiných kol i 12 velkých kol a k nim, aby bylo uděláno ještě dalších pět párů, u čtyřech vozů bylo vyměněno sedm kol. Dále je potřeba ještě 12 dobrých kol pro přepravu velkých děl a šest náhradních kol k vozům pro přepravu munice, dva nákladní vozy a dva velké vozy pro přepravu těžkých nákladů, 12 řemenů k nošení břemen, 17 sedel pro dragouny, jaká byla poslána posledně, také papír, červený a zelený pečetní vosk a dále má být ustanoven sedlář, neboť jeden zde zemřel.⁶²⁵

Zdá se, že to byla saská soldateska a spolu s ní i sedláci, kdo plundrovali na valdštejnových panstvích, jak v rychlosti a ve strachu píše 20. listopadu 1631 Jiřík Karmaunský inspektoru vévodových statků Václavu Králíkovi. Mimo jiné píše: „*Já novinu pánu oznamuji, že Novej Zámek vyplundrován jest. Všechno nejlepší pobráno i purkrabího sebou vzali. Velkou škodu činili, vrata posekali. Hejtmanu jeho dvůr i písaři důchodnímu vyplundrovali a koně pobrali. Dobytek všude, kde mohou, berou. A kdo co má, toho obrat usilují, jeden neví jak před soldáty, tak sedláky statky, hrdly a dobytky též vjecmi svejmi bezpečen. P. Sedláci Novozámští se na Novém zámku do vína dali a sklepy vyčistiti chtěli... Ačkolivěk salvu guardii máme však proti moci obzvláště ročního času nikdá bezpečni nejsme. A kdybych já přec ujel tehdy všechno panství*

⁶²³ *Tamtéž*, s. 275. Puškaři z Prahy generál polnímu zbrojmistru Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Praha, 14. 5. 1632.

⁶²⁴ *Tamtéž*, s. 309. Johann Melchior von Schwalbach nejspíše Hillerovi, zbrojmistru v drážďanské zbrojnici, Kysíbel, 9. 5. 1632.

⁶²⁵ *Tamtéž*, s. 310. Filip Zirckelbach, zástupce polního zbrojmistra, zbrojmistrovi v Drážďanech, Kysíbel, 9. 5. 1632.

k splundrování přivedeno bude. Poněvadž pak sem až posavad to panství beze vší škody zachoval, že se ještě žádná škoda nestala, aniž jak já, tak purkrabí hrdly svejmi bezpečni nejsme a tudíž děle býti (bychme nejraději chtěli) nesmíme... Poněvadž pak ty všechné ryby po dnešní den vylovené na sádkách zůstávají a každěj den soldáti u nás a okolo nás jsou a sedláků po nich na velkém počtě jest. Když soldáti lepší věci poberou, sedláci za nimi, aniž co by za krejcar platilo, nenechávají.“⁶²⁶

Podobně píše i Tobiáš Gregory jičínské komoře z Nového Zámku stejného dne. Stěžuje si, že včera a dnes vojáci zcela vyloupili a vyplenili Nový Zámek, rozbili všechny truhly, skříně a vše, co bylo zamčené, zajali pana purkrabího a odvedli jej pryč, takže se neví, co se s ním děje. Po odchodu vojáků řádili v zámku sedláci podle své vůle, urbáře a gruntovní knihy rozházeli a část z nich roztrhali, totéž učinili i s registry osedlých a vším jiným, co patřilo k úřadu, takže se pisatel obává v budoucnu velkých zmatků. Všechny koně a klisny vzali vojáci pryč, všechna čeled' utekla a žádný z důstojníků není na zámku, neboť ti utekli.⁶²⁷

Sasům se zřejmě podařilo zmocnit se Nového Zámku na nějaký čas, neboť na něj dosadili svého správce, kapitána Hanse Schencka. Ten píše 3. prosince 1631 kurfiřtovi, že mu generální komisař saské armády plukovník Heinrich von Schleinitz 26. listopadu přikázal, aby se urychleně položil se svojí kompanií do Nového Zámku a tam zůstal, dokud neobdrží další rozkazy. Na zámku je již půl dne, když tu přišel komisař vyslaný bývalým majitelem panství panem z Wartenberka, ne s tím, aby se zmocnil celého panství a zdejších zásob, ale s rozkazem, aby byly panu z Wartenberga poslány veškeré zásoby a víno do Prahy. Komisař se bez vědomí kapitána opovážil vzít valdštejnskému úřednímu písaři 50 tolarů, které přinesl svému pánovi. Jelikož ale kapitán neobdržel od kurfiřta žádný rozkaz, zda má dovolit panu z Wartenberga, aby se zmocnil celého panství nebo aby jemu nebo někomu jinému bylo dovoleno něco odtud vozit do Prahy nebo někam jinam, domníval se, že bez vědomí kurfiřta nesmí nic povolit nebo předem nařídít. Žádá kurfiřta, aby jej ráčil včas informovat, jak se má v jednom či druhém případě zachovat. Dále sděluje kurfiřtovi, že na zámku je k dispozici osm pěkných polních děl s několika sty centy olova, které tam podle zpráv dříve nechal přivést kníže z Valdštejna z Gosslaru. Žádá kurfiřta o radu jak s nimi má naložit v případě, že by měl ze zámku odejít, neboť nepřítel, který je nedaleko, se na něj již zaměřil a také se na něj již několikrát pokusil zaútočit. Minulý čtvrtek v noci chtěl

⁶²⁶ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56.

⁶²⁷ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

podniknout nepřítel s 5-ti kompaniemi jezdeckva, 5-ti praporci pěchoty a 200 dragouny útok, ale protože měl pisatel o tom dobré zprávy, nechal nabít děla a postavit je tam, kam bylo třeba. Ale protože se to také nepřítel dozvěděl, stáhl se zpět a zanechal zde mnoho seker. Hejtman očekával nepřítele, který ležel tři míle od zámku a měl u sebe dvě děla, každou hodinu. Kdyby měl u sebe jezdeckvo, mohl by na nepřítele později zaútočit, neboť ten leží rozptýlen. Na závěr sděluje, že se dosud neujal žádných jiných klíčů, než těch k místnosti, kde byla děla a střelivo. Valdštejnovu služebníku, který je má u sebe, byly klíče ponechány, neboť ten obstarává a podává vojsku nutné potraviny.⁶²⁸

Události na Novém Zámku během několika dnů, od 20. listopadu. do 26. listopadu, shrnují v příloze dopisu vévodovi úředníci jičínské komory den před Štědrým večerem roku 1631, mimo již uvedeného píše, že druhý den ráno po rozbřesku, tj. 21. listopadu přišel znovu praporčík Klinzingova pluku se čtyřiceti dragouny, kteří zajali hejtmana, zbili jej mušketami, vysvlékli jej až na košili, svázali jej řetězy a odtáhli jej do Úštěku, kde jej drželi tak dlouho, dokud se nevykoupil částkou 60-ti tolarů. Když vojáci odtáhli, vtrhlo do zámku nějakých sto sedláků a to, co tam vojsko zanechalo, odnesli pryč. Vlámali se také do sklepa, kde zcela vypili sedm sudů letošního vína a větší část pak nechali vytéct na zem. Dne 24. listopadu přijel podplukovník Heinrich von Schleinitz se dvěma kompaniemi kyrysníků. Na zámku zůstal dva dny a třetí den odešel se dvěma vozy naloženými olovem. Po něm přišla ještě třetí kompanie, která odvedla pryč na poli se pasoucí dobytek, ze kterého po mnohém korespondování a přemlouvání bylo vráceno 47 kusů, ale více než dvacet si jich vojáci ponechali. Dne 26. listopadu přišel na zámek kapitán Hans Schenk s 600 mušketéry a zdržel se tam 11 dní. Každý den nechal porazit 5 nebo 6 krav a 30 i více ovcí a stejně tak snědli i veškerou drůbež. Za dobu svého pobytu nechal Schenk ze zámku vyvézt do Drážďan sto kamenů ovčí vlny, sud vína a mnoho másla. Z olova dnem i nocí odlévali kule do mušket a při tom roztavili mnoho věcí. Obilí nechal kapitán prodat a utržené peníze rozdělil mezi své důstojníky. Poddaní mu museli vyplatit 300 tolarů za to, že nepoloží do vesnic žádné vojáky, také požadoval peníze z pivního tácu od novozámeckého rychtáře a důchodní pisař musel být z vězení vykoupěn 74 zlatými. Kapitán Schenk se každý den nechal hostit jídlem a pitím. Je téměř neuvěřitelné, co všechno bylo denně spotřebováno na chlebu, pivě a jiných potravinách a co všechno bylo zbytečně promrháno! Poté, co

⁶²⁸ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

Schenk dostal rozkaz, aby zámek opustil, nechal v něm jeden prapor pěchoty. Tito vojáci se usadili v zámku a požadovali k pití víno, které jim kapitán spolu s ostatními důstojníky nechtěli dovolit. Pak se začala soldateska chovat vzpurně, násilím se vlámala do sklepa, žádný z důstojníků jim nemohl více rozkazovat, protože se museli zamknout ve svých pokojích. Pak vběhli vojáci do sklepa, rozbili čepy u sudů a každý pil víno podle své vůle. Víno vyteklo na zem, takže se jím vojáci brodili až po kotníky. Poté, co nyní bylo všechno vzhůru nohama, rozmlátili veškerá okna, kamna a dveře (mimo těch k místnosti, kde byl jejich velitel), vylámali veškeré zámky a nakonec se sami pomlátili, až byl jeden z nich hrubě zabit. Když se vydali na pochod, vzal velitel s sebou čtyři děla, ale jedno nechali na cestě stát a pokračovali se zbylými třemi dále. Odvezli také jeden sud vína, zvěřinu, jelení a srnčí a jiné potraviny, kterými zcela napěchovali spížní vůz. Poddaní museli poskytnout 104 kusy tažných zvířat, z nichž dosud nebylo vráceno ani jedno. Slámu v horní místnosti zapálili a stáje již hořely, takže je museli hasit vínem, které zbylo. Dveře, za kterými byla uschována veškerá registra v noci rozmlátili, vše rozházeli, roztrhali a vzali si s sebou. Jaké se dopouštěli svévole, to se nedá dostatečně vypsát.⁶²⁹

Jiný valdštejnův úředník Štěpán Ilgen von Ilgenau oznamuje Heinrichu Grieselovi z Jičína dne 29. května 1632, že zlodějské chátory, která ještě škodí na panství Frýdlant pod záminkou, že se jedná o saské vojsko ležící v Lužici, není zase tak velké množství. Sami sedláci by se jí mohli postavit, pokud k tomu najdou odvahu. Ilgenau se domnívá, že k zastavení bouřící se chátory bude brzy posláno něco málo vojska do Liberce a jeho okolí. Dále si stěžuje na chování frýdlantského děkana Sebastiana Baltazara von Waldheusena, kterého nazývá velmi nevybíravými slovy, a k tomu doslova píše, že žral a chlatal s jinými faráři dnem i nocí a vyvolával konflikty.⁶³⁰

Ani císařští vojáci nebrali příliš ohledy na domácí obyvatelstvo, a ani na jemu poskytnutou salva guardii od dona Baltazara de Marradas, jak sděluje starý kuchař z Březnického zámku, Tobiáš Schreiber dne 27. prosince 1631 podkomořímu v Království českém. V obsáhlém dopise líčí přepadení města a zámku Březnice, píše, že jemu, chudému služebníku, spolu s ostatními poctivými lidmi, kteří přebývají na zámku a v městě Březnici, se staly velké škody, tedy že včera kolem poledne nenadálým způsobem přijelo na 1 000 jezdců. Přepadali jak zámek, tak i město, nevzali na vědomí psanou salva guardii od pana hraběte Baltazara, nýbrž s lidmi na zámku zacházeli

⁶²⁹ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

⁶³⁰ *Tamtéž*, Fasz. 5.

s větší zlostí než pohané a Turci. V zámku rozsekali uzamčené dveře, ve městě vyrabovali domy a co v nich našli, to pobrali. Pisatel dále pokračuje: Mě, Tobiáše Schreiberu, starého kuchaře, stejně jako zdejší čeled, rovněž pana Hrobčického, také Itala Petra a mimo ně i mnoho jiných ve městě vysvlékli ze všeho oblečení až na košili. Tedy já chudý tovaryš, poté, co jsem přišel o všechny své věci, které jsem měl, totiž o 4 statné koně, pěkné dobré brnění, peníze a oděvy, zůstávám nyní v košili. Mé zbědované tělo oblékám do robotných šatů a v těch musím chodit jako žebrák. Ale písař, protože si nemůže vypůjčit žádný oděv, musí stejně jako já chodit bez všeho oblečení, jelikož mu všechno sebrali. Také nemáme, kde bychom si mohli opatřit nějaké jiné. Co se týče Tvojí Milosti, vzali jí též 6 grošovaných klisen, spolu s plemenným hřebcem a dalších 9 plemenných klisen z březnického dvora a mnoho jiných věcí, které byly zde v místnostech a které jsem nemohl tak rychle schovat, kvůli na mě spáchanému násilí. Panu z Lokšan a jeho ženě vzali všechno co měli, totiž cestovní truhlu s krásnými stříbrnými věcmi, oděvy, kožich, různé pěkné věci, muškety a zbraně, 14 (!) koní a klisen, panu Hrobčickému 8 a panu Adamu Loubskému 7 klisen. Ve městě Počaply všem pobrali tolik, že o tom všem nemohu ani psát. Paní Byšické (?), která také zůstává na Březnici ukradli stejně tak věci v hodnotě několika set, tedy výše uvedení lidé jsou na tom s bohatstvím, šperky a penězi stejně jako já, jsou žebráci. Zmíněnému panu z Lokšan mimo to všechno sebrali také kabátec a kožich, víno ve sklepech zčásti vypili, sudy prorazili a zčásti nechali vytéct na zem, takže není možné, aby sám Turek zlostněji řádl. K tomu všemu neušetřili ani pokoj paní, nýbrž paní z Lokšan, která je v šestinedělí, neřádným způsobem prohledávali v její posteli, jestli u sebe něco neschovala. Poté, co se u nás zdrželi 48 hodin a ubohým lidem na zámku i ve městě všechno vzali a odvezli pryč a je vyplundrovali, odjeli do Mirovic, Drahenic a okolních vsí a tam řádili stejným způsobem. Je žalostné o tom psát. Důrazně jsem je napomínal, aby přestali s takovým rabováním. Odpověděli, mimo jiné řeči, kterými se na mne obořili jak čert na hříšnou duši, že jim je to prý dovoleno, ale neřekli od koho. Vedle toho vyhrožovali, že přijedou s povozy a chtějí odvézt obilí do svého ležení.

Když jsem nyní k Tvojí Milosti pilně vypravil tohoto posla, není mi možné, abych za takového stavu věcí déle zůstával v těchto službách, tak tímto snažně žádám Tvojí Milost, aby ráčila uvážit, zda na toto místo, k tomuto panství, dosadit někoho jiného, kdo by uměl panství ochránit od dalšího plení.

Pana faráře vyrabovali stejným způsobem, vzali mu jeho oděv a vedle toho i jeden kalich. Viktora Roudnického, který je od rabování odrazoval zranili na levé ruce a

on kvůli tomu trpí velkými bolestmi a újmou na zdraví. Pan Jiří z Lokšan, pan Adam Loubský a pan Hrobčický nechávají pozdravovat a dávají na vědomí, že zcela jistě hodlali přijet na zemský sněm a tak vykonat příkaz Jeho Veličenstva, ale protože se jim stalo včera takové neštěstí, že přišli o všechny koně a jsou skoro nazí, prosí Tvoji Milost, zda by je neomluvila na příslušných místech. Jestli tam mají skutečně přijít, musí vzít do ruky hůl a po způsobu venkovanů se musí na zemský sněm odebrat po svých. Na závěr dopisu připojil březnický kuchař post scriptum: nic nedali na ochrannou stráž poskytnutou od pana hraběte Baltazara, nýbrž prohlásili, že pokud by on sám nebo podobně i nějaký kníže byl přítomen, také by jej oloupili a vydrancovali.⁶³¹

Vedle známého dobytí města Nymburka a následných bojů o město,⁶³² došlo ve sledovaném období ještě k jinému relativně většímu konfliktu. Jednalo se o bitvu u Rakovníka a dobývání města císařskými, o kterém informoval 28. prosince Heinrich Holk Matyáše Gallase. Psal, že přišel k Rakovníku ten den ráno v osm hodin a ihned rozkázal, aby bylo vedle jedné brány umístěno 300 jezdců, zbytek byl ponechán v záloze, před útokem na město postavil pěchotu do všech čtyř stran, jezdeckvo začalo u hlavní brány se střelbou, aby tak znemožnilo nepřítelům výpad. Nakonec se nepřítel přesto odvážil a vyšel jednou branou z města, tam kde byl Montecuccoli, který se nepříteli stavěl na odpor velmi statečně. Pluk pisatele napadl nepřítel na křídlech, bylo zabito sto nepřátelských vojáků, sto padesát zajato a získány tři prapory, když nepřítel se dvěma utekl. Mezi zajatci se nacházel jeden podplukovník a mnoho důstojníků. Ve městě se neodehrálo žádné krveprolití, přesto vojáci získali nějakou kořist. Město bylo obsazeno posádkou o 500 jezdcích a o stejném počtu pěšáků. Ve městě bylo přítomno dvacet českých pánů a rytířů se svými rodinami, kteří tam hledali útočiště.⁶³³

Zprávu o svém zranění v bitvě u Rakovníka, zajetí a následném vlídném zacházení ze strany císařských velitelů podává kurfiřtovi podplukovník Steinauova pluku Georg von Rauchhaupt dne 19. dubna 1632. Podplukovník píše, že zprávu, kterou kurfiřt požadoval, nyní opožděně posílá, jelikož tak kvůli zranění nemohl učinit dříve. Prosí Jana Jiřího I. za prominutí. Na žádost kurfiřta sděluje, jaké neštěstí jej potkalo u Rakovníka. Dvakrát se svalil i se svým koněm k zemi, navíc byl postřelen a jedním španělským poručíkem a dalšími císařskými vojáky zajat a odtud odvezen samotným

⁶³¹ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56.

⁶³² Otakar ODLOŽILÍK, *Zkáza města Nymburka za třicetileté války*, Nymburk 1934.

⁶³³ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) XIII., karton 57. Aus dem Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg – original italienisch.

panem plukovníkem Holkem do Schöfferrath (?) ke generálmajoru hraběti Gallasovi, který jej předal španělskému poručíkovi, aby za pisatele požadoval výkupné podle své vůle. Odtud byl odvezen do Kolína, kde má ležení plukovník Schaffgotsch, a protože byl od utrpeného zranění velmi slabý, že se obával o svůj život, ujal se jej plukovník Schaffgotsch. Obstaral mu ubytování, ranhojiče a jiné potřebné věci. Ležel tam více než 14 týdnů a potom byl jedním desátníkem a sedmi jezdci odvezen do Ceullin (?Kolín), kde potkal dva praporčíky svého pana plukovníka Johanna von Schöppach. Hned druhého dne odjížděl s plukovníkem v kolese za doprovodu španělského poručíka, který pisatele zajal, a dvaceti jezdci do Tábora. Když tam přijeli, nechal je generál poručík don Baltazar pozvat prostřednictvím pana majora k obědu. Prokazoval jim veškerou dobrou vůli a ukázal Rachhauptovi jeden rozkaz, který obdržel od pana generalissima, vévody frýdlantského a vyzýval ho, aby se veselil.

Podplukovník byl spolu se dvěma praporčíky osvobozen. Generál Marradas je chtěl dát ve svém kočáře odvézt za doprovodu jednoho poručíka a dvaceti Chorvatů na půl cesty do Prahy nebo rovnou až tam, kam by pisatel a jeho spolucestující požadovali. Podplukovník přijal doprovod, a když byl asi hodinu nebo hodinu a půl cesty od Prahy, byl vyslán jeden nepřátelský trubač a pak i praporčík plukovníka Schöppacha, pan Filip Kryštof von Mohsbach do Prahy, aby dali Sasům a panu plukovníkovi Hofkirchenovi vědět o jejich příjezdu a pan plukovník vyslechnul, jak se má jednat s nepřátelským doprovodem a všemi ostatními. Na to jim vyjel vstříc podplukovník Hans von der Pfordten s několika svými mušketry. Když se to pisatel dozvěděl, požadoval, aby doprovod Chorvatů odjel pryč, což se hned stalo. Jeli v kočáře do Prahy spolu s jedním poručíkem a nepřátelským trubačem. Dále Rauchhaupt píše, že minulou neděli vyrazili z Prahy k saskému vojsku do Litoměřic a následně včera se vydali do Drážďan, kde očekávají nejmilostivější kurfiřtské rozkazy.

O jiných zajatých vojácích může pisatel podat kurfiřtovi jen stručné zprávy o tom, kam se jeden či druhý voják poděl. Z důvodu, že se nepřátelský vpád uskutečnil od různých pluků jízdy a pěchoty, bylo vojsko snadno rozděleno a stáhlo se do zimních ležení a každý vzal s sebou ty zajatce, kterých se zmocnil. Dosud nemá ani tu nejmenší zprávu ani o svém panu plukovníkovi ani o pluku. Velmi si přeje vědět, co se s nimi stalo.⁶³⁴

⁶³⁴ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/1 Fernere Schreiben und Berichte von Eger, aus dem Voigtländischen unnd Gebürgischen Kreissen, von Herzog Johann Wilhelm zu Sachsen, Fürst Ernsten zu Anhalt, Obersten Dterichen von Starschedel betref. 1632. Úryvek z jiné zprávy téhož pisatele

Výše uvedené se odehrálo jistě na základě Valdštejnova rozkazu. Vévoda bral ohled na Arnima a saské důstojníky, což je zřejmé také z dopisu adresovaném dne 27. února 1632 donu Baltazarovi de Marradas, ve kterém sděluje, že saský podplukovník a ostatní důstojníci, kteří byli zajati v bitvě u Rakovníka, mají být propuštěni na svobodu aniž by se museli vykoupit. Valdštejn upomíná Marradase, že jakmile mu Montecuccoli pošle zmíněné zajaté důstojníky, má je bez výkupného nechat doprovodit bezpečně do Prahy nebo tam, kde se nachází nějaká saská posádka a má jim také poskytnout veškerou možnou podporu a prokazovat ochotu a těmto důstojníkům při odchodu předat dopis pro Arnima.⁶³⁵

Jiným, nepřilíš velkým válečným podnikem bylo dobytí Žatce císařskými. O této události zanechal krátkou zprávu v dopise jeden přímých účastníků, saský podplukovník Karl Böse. V dopise daném v Rakovníku dne 29. února 1632 píše Wilhelmovi von Schönfels, majorovi saské armády. Sděluje adresátovi, že je mu jistě dobře známo ono neštěstí, když jej minulé pondělí⁶³⁶ brzy ráno, jednu hodinu před rozedněním, přepadl nepřítel v Žatci. Ten vstoupil do města na několika místech současně a zmocnil se jej útokem. Pisatel byl spolu s panem majorem von Rochau vzat do zajetí. Stěžuje si, že byli zrazeni a prodáni svými vlastními jezdci a pěšáky, kteří před tím sloužili v císařském vojsku a kteří si podle nich vedli lehkomyšlně. Stejně tak byli zrazeni i obyvatelstvem, jak chce pisatel referovat adresátovi při společném setkání. Dále píše, že plukovník Morzin, který je zajal, s nimi jedná dobře a také doufá, že co nejdříve dosáhnou propuštění. Prosí adresáta, aby vzkázal panu plukovníkovi pisatelovy dobré služby a poprosil ho, aby se přimluvil u plukovníka Morzina za jeho propuštění. Píše, že je zde ještě 178 zajatých vojáků, zbytek těch, kteří nepadli, jsou zde ubytováni a živeni. Jeho vojáci, které převzal v Litoměřicích, přešli k nepříteli hned po jeho příchodu. V nastalém boji bylo po Bösem dvakrát vystřeleno jeho vlastními vojáky. Píše, že taková zrada se jen tak nevidí. Ztratil všechno v hodnotě několika tisíc zlatých. Nemá jedinou košili. Pokračuje, že Hans Walter je již k dispozici, jinak ze saských důstojníků jich mnoho nepřežilo, mimo plukovního zásobovatele. Kolik přežilo obyčejných jezdců, to se neví. Prosí majora, aby o jeho stavu napsal jeho rodině, že je chvála Bohu ještě zdrav, a aby žádal pana plukovníka o propuštění jeho i kapitána Buttnera a vojáků. Stýská si, že jsou chudáci, nemůže ani pomyslet na to, co vše ztratil. Pan major je

ze dne 26. dubna o bojích o Rakovník publikoval Hermann HALLWICH (Hg.), *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen 1631 – 1632*, FDG 21, Wien 1881, s. 150 – 151.

⁶³⁵ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5.

⁶³⁶ 23. 2. 1632.

ohledně vybírání kontribuce velmi pilný, takže by mohl zase něco získat. Na závěr dopisu žádá adresáta, aby vyřídil jeho pozdravy všem ostatním důstojníkům, kteří mu snad vypomohou jedním koněm. Prosí Schönfelse, aby toto psaní, které napsal pan major, bylo co nejdříve posláno do Litoměřic.⁶³⁷

O pět dní dříve píše generál polní zbrojmistr Johann Melchior von Schwalbach kurfiřtovi, že zaslouhou zprávu o vzdání Žatce nepovažuje za zcela věrohodnou, jde spíše o pokřik vzešlý od části zbabělců, kteří odtamtud utekli. Píše, že se včera večer, tj. 23. února, vydal na cestu směrem do Loun se třemi děly, dvěma moždíři, pěti sty pěšáky a dvěma kompaniemi jezdeckva spolu s padesáti jezdci, kteří byli jinak určeni jako doprovod do Prahy. V Lounech se k němu má připojit se značným množstvím jezdeckva plukovník Taube. Schwalbach se domnívá, že s pomocí kompanií, které přivede z Litoměřic do Loun a s vojskem plukovníka Lösera přispěchají na pomoc Žatci, nebo pomohou zachránit město Louny a v něm ležící vojsko, aby nebylo přepadeno a pobito stejným způsobem jako to v Žatci, jak to již podle zpráv hrozilo.⁶³⁸

V souvislosti s připravovaným válečným tažením, jehož hlavním cílem byla porážka velkého valdštejnova soupeře, švédského krále Gustava II. Adolfa, vydal vévoda frýdlantský, řadu patentů týkajících se naverbování nové císařské armády, která nejen že 25. května 1632 dobyla Prahu a téměř bez výstřelu strategicky „vymanévrovala“ saskou armádu z území Čech, ale následně pokračovala v tažení směrem do říšských zemí, proti švédskému králi.

Exempláře jednotlivých tištěných patentů či jejich opisy, zpravidla s vlastnoručním podpisem vévody, se dodnes dochovaly jak v Národním archivu v Praze, tak i v Rakouském státním archivu ve Vídni. Patenty byly v Čechách zasílány českým místodržicím dočasně ubytovaným v Českých Budějovicích. Ti například dne 21. února 1632 děkují Valdštejnovi za šest zaslanych patentů a sdělují mu, že je nařídili zveřejnit prostřednictvím krajských hejtmanů v jednotlivých krajích, ve kterých leží císařští vojáci pod valdštejnovým velením. Jeden z patentů zveřejnili v Budějovicích, další pak v Bechyňském, Prácheňském, Plzeňském, Rakovnickém a Poděbradském kraji

⁶³⁷ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. V tomto případě se jedná o opis z lokátu 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes neznámý. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat. Tuto správu neúplně publikoval H. HALLWICH (Hg.), *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen 1631 – 1632*, s. 168.

⁶³⁸ HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. V tomto případě se jedná o opis z lokátu 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes neznámý. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

a žádají Valdštejna, aby nechal poslat ještě další exempláře, neboť je třeba jejich obsah uvést ve známost co největšímu počtu obyvatel. Bohužel se v dopise nepraví, o jaké patenty se jednalo. Z dopisu je zřejmé, že mohly být vydány 14. února nebo několik dní před tímto datem.⁶³⁹

Prvního únorového dne vydal Albrecht z Valdštejna ve Znojmě patent o dodržování vojenské disciplíny v císařském vojsku a možnosti potrestat provinilce vězením. V tomto patentu se píše, že ze všech stran přišly různé zprávy o stížnostech na příliš velké, velice trestuhodné a přehnané ukrutnosti páchané bohužel císařským vojskem, takže ani hospodáři ve svých domech, ani cestující na silnicích nejsou v bezpečí. Všechna místa jsou vyplundrována, truhly a skříně rozmláceny, koně a hovězí dobytek odvedeny pryč nebo vyhnány a vše je zruinováno. Stejně tak se děly i jiné zcela neomluvitelné věci. Z toho důvodu, aby byla ušetřena veškerá řemesla a obchod, zemědělství na venkově a nebyly ztraceny všechny prostředky k nutnému zaopatření císařského vojska a plukům tak nevznikaly obrovské škody, je nyní nanejvýš nutné ty, kteří se zavázali službou v císařském vojsku, nejen přivést zpět k plukům, nýbrž jim také v jejich jednání dále zabránit. Proto Valdštejn vydal následující přísné nařízení, aby v budoucnu každý plukovník a velitel v oblasti, která mu byla přidělena ke kvartýrování, zastavil neslušnosti a neřády, ať se staly od kohokoliv, zejména pak ale od jeho podřízených. Je také povinen bránit jiné neznámé úřední osoby. Jestliže provinilec nebude podle svého skutku náležitě potrestán, má za to nést zodpovědnost velitel. Za druhé, nikomu z pěšího ani z jízdního vojska nepřísluší bez vědomí plukovníka a bez platného pasu vyjít nebo vyjíždět z ležení. Každý velitel, který takové vyjížděky a výpravy svého mužstva nezastaví, bude zodpovědný za to, co tito vojáci, kteří opustili ležení, spáchali, a podle tohoto jejich provinění má být potrestán. Za třetí uděluje Valdštejn tímto patentem plnou moc místním vrchnostem, aby mohly ty vojáky, kteří budou na jejich panstvích dopadeni kvůli násilnostem, zvláště pak takové, kteří by se neprokázali platným pasem od svých důstojníků s údaji, kam jedou, jak dlouho tam budou a kdy se mají vrátit ke svému pluku, nebo by vrchnostem nějakým způsobem vyhrožovali, ihned uvěznit. Zatčené pak není vrchnost povinna poslat zpět k pluku, i kdyby o to hned žádali, nýbrž je může ponechat zatčené u sebe a takové nahlásit Valdštejnovi. Vévoda je pak spolu s jejich důstojníky bude moci náležitě potrestat. Aby se nikdo neomlouval neznalostí, nechal vévoda text tohoto patentu zveřejnit na všech

⁶³⁹ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59.

příslušných místech, aby se jím každý řídil a věděl, jak zabránit škodám, nepořádku a dodržoval dobrou disciplínu.⁶⁴⁰

Dne 13. února vydal vévoda frýdlantský ve Znojmě patent týkající se odvodu vymláčeného a nevymláčeného obilí císařské armádě. Tímto patentem se všem stavům a obyvatelům království dává na vědomí, že nevyhnutelná nouze nutí císaře přivést do Čech větší množství vojska, aby se tak lépe zabránilo nepřátelským akcím. Jelikož ale očekávaná kontribuce, která se má pro uživení tohoto vojska vybrat, nebude zdaleka stačit, hejtman nad komorními statky a komisař pan Jiří Vilém Michna svobodný pán z Vacínova nařídil, aby vymláčené i nevymláčené obilí, které je tu a tam k dispozici, bylo získáno pro císařskou armádu z těch domů, které k tomu byly ustanoveny. Těm, od kterých bude obilí přijato, se má dané množství srazit při příštím výběru kontribucí nebo jim mají být poskytnuty nějaké jiné výhody. Dříve než bude obilí odvezeno, má se přesně sepsat a vydat o tom správné potvrzení. Valdštejn žádá adresáty patentu, aby ukázali dobrou vůli a obilí Michnovi odvedli, což jim bude následně odečteno z kontribucí. Valdštejn očekává od adresátů tohoto patentu, že nikdo nebude tomuto nařízení odporovat, nýbrž sami budou pomáhat k zachování svého vlastního blahobytu a budou brát zřetel na nutnou obranu celého království a nedopustí, aby císařské vojsko snad z nouze a bídy samo takové obilí násilím vzalo pryč.⁶⁴¹

Jeden z patentů vydaných Albrechtem z Valdštejna dne 20. února 1632 ve Znojmě se týkal osvobození řemeslníků, kteří vykonávají svoji práci pro císařské dělostřelectvo. Vévoda tímto patentem všem oznamuje, ať je kdo jakéhokoliv zaměstnání, důstojnosti a stavu, zvláště pak ustanoveným císařským podplukovníkům, rytmistrům a kapitánům a také vyšším i nižším důstojníkům jízdy a pěchoty, že naléhavá potřeba vyžaduje, aby byli k výrobě různých nepostradatelných věcí pro císařské dělostřelectvo sjednání někteří řemeslníci. Všem nařizuje a na každém požaduje, aby všichni ti řemeslníci, kteří byli sjednání k práci pro císařské dělostřelectvo a na důkaz toho předloží tištěné nařízení, byli zcela osvobozeni od veškerého ubytování vojska. Nemají se jim činit žádné překážky a je povinností jim pomáhat.⁶⁴²

O jiném patentu se zmiňuje Marradas Valdštejnovi v dopise z 21. února 1632 psaném v Marradasově hlavním stanu v Táboře. Píše, že nechal zveřejnit patenty

⁶⁴⁰ ÖStA Wien, HHStA, Staatskanzlei, Patentensammlung, karton 11.; NA Praha, SM, VL, sign. F 67/53, odeslaná korespondence leden – červen 1632, karton 157.

⁶⁴¹ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59.

⁶⁴² *Tamtéž.*

týkající se vojáků, kteří zůstávají nebo slouží u nepřítele. Některé poslal do Plzně nejvyššímu polnímu zbrojmistru Gallasovi a pak generálmajoru Des Foursovi do Mladé Boleslavi a některé také do Českých Budějovic a také rozkázal, aby byly zveřejněny, neboť to považuje za velmi užitečné. Je totiž jisté, že by to této armádě velmi prospělo a nepříteli přineslo velké ztráty se zřetelem na to, že docela dost vojáků, kteří dříve sloužili v císařské armádě, uteče od nepřítele a dá se k našemu vojsku. Pokud budou takovým patentem ujištěni o milosti a pardonu, bude jich tak ještě více pohnuto k tomu, aby se dali k dispozici. Pro lepší podporu té věci chce také jeden nebo dva patenty nechat tajně doručit do Prahy a tam je v noci přibít na nějaké klidné místo nebo je nechat potichu zveřejnit. Ostatní patenty chce nechat zveřejnit ve všech leženích vojska.⁶⁴³ V tomto výše zmíněném Valdštejnově tištěném patentu, jehož koncept je datován 1. únorem 1632 se dává na vědomí plukovníkům, podplukovníkům a všem nižším i vyšším důstojníkům a také všem vojákům pěchoty a jezdeckva, všem, ať jsou jakéhokoliv stavu a stojí ve službách proti císaři, ať již se dali do nepřátelských služeb dobrovolně nebo k tomu byli přinuceni, že jsou z císařské milosti pardonováni. Ať je to kdokoliv, buď ti, kteří vstoupili do služeb nepřítele a zůstávají v nich, nebo ti, kteří bez řádného propuštění vojsko opustili a nyní se zdržují na různých místech a rádi by se vrátili do císařských služeb, každý má možnost se během šesti měsíců vrátit a opět vstoupit do císařských služeb⁶⁴⁴ do pluku či komanie vybrané podle své libosti. Všichni vysocí i nižší důstojníci mají tímto patentem pardonovaného vojáka opět přijmout do svého pluku nebo komanie bez jakýchkoliv pochybností a zvláště žádným způsobem je za toto jejich provinění netrestat, ale využít tohoto odpuštění.⁶⁴⁵

Další Valdštejnův rozkaz ze dne 25. února se odvolával na starší nařízení, aby při verbování nových pluků a doplňování starých, nebyli verbováni v císařských dědičných královstvích a zemích hospodáři, ale byli ponecháni na svých hospodářstvích. Jelikož uvážil, že se mezi nimi nalézají také množství statečných vojáků, kteří by rádi sloužili císaři a vlasti, a kteří chtějí prokázat svoji nejponíženější oddanost vůči Jeho císařské Milosti bojem za vlast, hodlá takovým lidem k tomu poskytnout příležitost. Tímto ruší předchozí rozkaz a dovoluje verbovat osedlé bez rozdílu do císařských služeb, pokud o to požádají.⁶⁴⁶

⁶⁴³ *Tamtéž.*

⁶⁴⁴ Tato lhůta byla v pozdějším podobném patentu, nejspíše ze 4. května, prodloužena o další tři měsíce.

⁶⁴⁵ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59.

⁶⁴⁶ *Tamtéž.*; NA Praha, SM, VL, sign. F 67/53, odeslaná korespondence leden – červen 1632, karton 157.

Dne 26. února 1632 nařizuje Albrecht z Valdštejna všem plukovníkům jízdy, aby se snažili doplnit jezdecké komanie v Čechách, které jsou početně velmi slabé. Doufá, že se budou plukovníci snažit, aby je doplnili do počtu jednoho sta mužů v kompanii a vyzbrojili je zbraněmi, které mají nyní k dispozici, jak nejlépe je to možné, dokud neobdrží další zbraně. V případě, že takové komanie nebudou moci postavit v plné síle, mají z jiných kompanií, které jsou mimo území Českého království, vzít tolik jezdců, kolik je třeba, a jimi ty v Čechách doplnit a dávat pozor na to, aby byli tito jezdci ke konci měsíce března přítomni u svých jednotek.⁶⁴⁷

Posledního únorového dne vydává Valdštejn podobný patent, který se týká doplnění pěších praporců do počtu 300 mužů, s čímž se nemá otálet. Stejně tak se mají tyto jednotky vybavit zbraněmi, které jsou nyní k dispozici, dokud nebudou poslány další. Velitelům u těchto praporců má být rozkázáno, aby u vojska za pochodu přísně dodržovali pořádek.⁶⁴⁸

Marradas v dopise z Tábora ze dne 3. března 1632 Valdštejnovi sděluje, že pokud je mu známo, všichni kapitáni jezdecka a pěchoty, kteří leží v Čechách, se nanejvýš snaží doplnit své komanie podle rozkazu Jeho knížecí Jasnosti, avšak od části z nich se dozvěděl, že na to dostali od svých plukovníků málo peněz a z kvartýrů mají málo k živobytí, protože musí žít přesně podle rozkazu. (V tomto případě jde o Valdštejnovu nařízení ohledně denních dávek a platů pro vojsko). Marradas dále píše, že minulý týden byla v Českých Budějovicích mustrována komanie kapitána Kosteleckého, která je kompletní a dobře vyzbrojená a podle zpráv, které mu byly zaslány hrabětem Michnou, jde o samé zkušené vojáky.⁶⁴⁹

Předposledního únorového dne, 28. 2., informuje Gallas Valdštejna, že do Plzně přišlo 500 vojáků, které tam poslal don Baltazar de Marradas, se kterými nemůže pořídit nic víc, než s nimi nechat obsadit Rakovník, Žatec a okolní místa. Mimoto je na těchto místech k dispozici 200 mužů z pluku hraběte z Valdštejna, asi 300 od plukovníka Manteufela, 4 komanie markýze de Grana, 750 Aldringenových vojáků, 300 Scharfenbergových, pisatelových 120 a pak přibližně 200 Mansfeldových a 100 Goltzových, kteří jsou zdraví. S tímto vojskem je obsazen Beroun, Křivoklát, Karlštejn, Kaceřov, Zvíkovec u Zbiroha, Rokycany, Plzeň, Žlutice, Teplá a Krasíkov. Tedy

⁶⁴⁷ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59. Podobný patent daný dne 17. 4. 1632 ve Znojmě viz *Tamtéž*, karton 61.

⁶⁴⁸ *Tamtéž*, 1632 II., karton 59.

⁶⁴⁹ *Tamtéž*, 1632 III., karton 60.

Valdštejn vidí, že s tím nic víc Gallas dělat nemůže, než co psal a sdělil vévodovi v jiném psaní.

Dne 5. dubna nařizuje Valdštejn ze Znojma Piccolominimu, aby podle jeho rozkazu pilně doplnil a vyzbrojil své jezdecktvo a nyní se s ním může vydat do pole. Připomíná mu, aby neopomenul těch několik kompanií, které mu byly poslány navíc k těm, co už má, a ty které nejsou v plném počtu sto jezdců, doplnit a to do konce měsíce dubna. Předcházející kompanie mají zůstat do konce měsíce května ve svých kvartýrech, aby mohly být v té době vybrány peníze na uživení nově naverbovaných vojáků, které by stačily na dobu pěti měsíců. Pokud by peníze nebyly dobrovolně vyplaceny, je možné, aby byly, podle potřeby, vymáhány vojenskou exekucí. Co se týče zbraní, Valdštejn připomíná, že pokud je ještě pro své jezdce neobdržel, má se o to postarat, zvláště v případě, kdy nemají žádné a tedy nemohou prokázat žádné služby. Piccolomini je má ozbrojit tím, co v rychlosti sežene, dokud nedostane jiné zbraně.⁶⁵⁰ Téměř identický rozkaz, datovaný stejného dne, obdrželi i všichni plukovníci pěchoty, jen s tím rozdílem, že mají své praporce doplnit do počtu 300 mužů v každém praporci.⁶⁵¹

V závěru tažení na území Českého království vydává císařský generalissimus patent v Rakovníku dne 18. června 1632, kterým nařizuje všem duchovním i světským osobám, z vyšších i nižších stavů, aby pro udržení existence císařské armády a pokračování válečných služeb odvedli ustanoveným válečným komisařům dávky na penězích, obilí, ovsu a mase (v případě nedostatku masa 2 krejcary z každou libru váhy) a to podle přiznání počtu poddaných z roku 1630. Tam, kde poddaní nemají žádný majetek, má za ně odvézt požadované kontribuce jejich vrchnost. Ti, kteří by odepřeli nebo s odvodem váhali, budou přinuceni vojenskou exekucí, aby každý bez rozdílu splnil svoji povinnost, neboť to slouží k obecnému dobrému.⁶⁵²

Valdštejn, který se obával o statky ve svém frýdlantském vévodství a tam usdlé poddané, píše z Pardubic 14. listopadu 1631 plukovníku Götzovi, že se dozvěděl, že se již polní maršál von Tiefenbach vydal s císařskou armádou na pochod ze Slezska do Čech. Obává se, že při takovém pochodu by mohlo trpět frýdlantské vévodství a jelikož včas proti tomu neučinil žádná opatření, žádá nakonec pana maršála, aby s pochodující armádou směřoval dále do vnitrozemí a zmíněné vévodství frýdlantské tak šetřil od

⁶⁵⁰ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5.

⁶⁵¹ *Tamtéž.*

⁶⁵² ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 V. – VII., karton 62. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 947.

vojenských kvartýrů, zabránil všem výpadům a plundrování a vyslal několik důstojníků s vojáky na valdštejnova panství jako salvu guardii. Důvěřuje Tiefenbachovi, že zařídí, jak nejlépe bude umět, aby Poláci, Uhři, Chorvati a jiné lehké jezdeckto nepůsobili potíže a včas opatří valdštejnova panství spolehlivou salvou guardii.⁶⁵³

Vévodovy obavy byly zcela oprávněné, neboť na chování císařského vojska na valdštejnových statcích si stěžuje již 2. listopadu 1631 hejtman frýdlantského zámku Heinrich Griesel plukovníku Mikuláši Des Foursovi. Sděluje, že poddaní na panství Frýdlant jsou od císařských vojáků úplně zruinováni, jejich tažný a hovězí dobytek v počtu až 800 kusů jim byl sebrán a odveden pryč, stejně tak i 1 400 ovcí. Také z Grieselova statku vzali padesát ovcí a dvacet kusů hovězího dobytka nepočítaje to, co sebrali zdejšími leníky. Pisatel zjistil, že ve vojenském ležení je několik set kusů dobytka a pan polní maršál prohlásil, že chce chudým lidem pomoci, aby získali nějaký dobytek.⁶⁵⁴

Hejtman na panství Bělá pod Bezdězem Dietrich von Starschedel (!) hlásí jičínské komoře, že včera 15. listopadu přijelo z Mělníka 50 jezdců a vyplundrovali poplužní dvůr v Malovicích. Rozbili 21 zámků, ukradli obilí, čeled' obrali o oblečení a sháněli se po nějakých koních, ale žádné nenašli, neboť již dva dny před tím vzal pisatel osm klisen a dvě hříbata na zámek. Místo nich odtud ale odvedli čtyři voly. Má za to, že kdyby mohli zajmout hejtmana, dostali by velmi dobré výkupné. Když pak vtáhli skrz ves Kluky, vzali v tamějším dvoře vše, co tam bylo.⁶⁵⁵

Vévoda frýdlantský nemohl být na svých panstvích osobně přítomen, a tak se snažil svůj majetek chránit co nejúčinnějšími písemnými rozkazy. Ze Znojma si v česky psaném dopise ze dne 21. ledna 1632 stěžuje a přísně nařizuje úředníkům jičínské komory: „*Srozumívám, že jste mně byli 100 knechtů od mého strejce Berchtolda regimentu na Nový Zámek položili, čemuž se nemálo divím, nebo skrze jste k tomu přivedli, že ještě 100 knechtů saskejch v Lipém leží a tak jste slušně zasloužili, abych vám kdo jste to koliv nařídili dal hlavy srážeti, jakož pak tím jisti buďte, že mně všecko to, co ti sasští tam protráví platiti musíte. Nyní na Novém Zámku ať víceji nezůstává toliko 10 mušketýrů, na Housce 40, na Friedlandu 50 a 100 na Jičíně a tito všickni*

⁶⁵³ *Tamtéž.*

⁶⁵⁴ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

⁶⁵⁵ *Tamtéž.*

mušketýři at' nejsou od armády než moje vlastní a Saským at' žádného příkoří nečiní, poněvadž oni mého státu šanují.“⁶⁵⁶

Jobst Elbel, purkrabí na Novém Zámku sděluje tamějšímu hejtmanovi dne 9. března 1632, že včera, 8. března, sem přišla nově naverbovaná soldateska, která způsobila škody na panstvích Doksy a Nový Zámek, která náleží Jeho knížecí Milosti. Všechny ty početné tlupy pěchoty a jezdeckva se dostavily před Nový Zámek a požadovaly, aby jim byl vzdán. Zámecký správce se omluvil a vzdání odmítl kvůli hrozícímu velkému nebezpečí. Tlupy zaútočily, třicet osob se sekýrami rozsekalo bránu, a když vnikly násilně do zámku, odzbrojily posádku a zajaly ji. To málo, co vojáci našli v zámku, sebrali a odnesli pryč. Opravená okna, kamna a dveře znovu úplně rozmlátili, hledali úředníky, chtěli se jich zmocnit násilím a tvrdili, že prý mají zaručenou zprávu, že hejtman má být v zámku také a odvezli velkou sumu peněz. Dostali ale jen málo, protože veškeré peníze se nacházely ve městě, kde je nenašli. Mušketýry ze zámku vzali s sebou a správce a jeho ženu zcela zruinovali a nechali je beze všeho utéci. V podhradí vzali 36 kusů nejlepšího hovězího dobytka a vyplundrovali všechny tamější poddané. Chudým poddaným z ovčínů také vzali oblečení a všechno další, co tam bylo, stejně tak vše, co našli u chalupníků, kteří žijí v okolí zámku. Na zpáteční cestě zcela vydrancovali vesničku jménem Újezd. Obyvatele zmlátili a vzali jim vše, co našli a pokračovali v cestě na panství Doksy, kde teď řádí.⁶⁵⁷

Komorní radové vévodství frýdlantského sdělují 4. března 1632 Valdštejnovi z Jičína, že podle vévodova rozkazu informovali hraběte Trčku o vpádu a škodách, které způsobili saští a švédští (!) vojáci na panstvích Wartenberg, Nový Zámek, Doksy, Houska a z části v Bělé pod Bezdězem. Píší, že průtahy vojáků nemají konce, plundrují vesnice a dvory. Také se vzdává neozbrojený lid a chátra, čím déle, tím více, takže zámek v Doksech je nyní zcela vydrancován. Z veškerých dvorů na výše zmíněných valdštejnových panstvích a ze všech vesnic byl ukraden nábytek a další movité věci.

Přílohu tohoto dopisu tvořila zpráva purkmistra a rady městečka Doksy, adresovaná Maxmiliánu Khýnovi z Khýnu, hejtmanu panství Doksy a Houska ze dne 3. března 1632. Měšťané píší, že dnešního dne před polednem nenadále přijelo k městečku 50 jezdců, rozbili zámky a závory a násilím vnikli do města. Vlámali se nejen do zámku, který vyrabovali, nýbrž také vtrhli do městečka, které začali drancovat. Kryštofu Michelovi vzali dva koně. Pisatelé, chudí lidé, si nejsou jisti a bezpečni v žádnou denní

⁶⁵⁶ NA Praha, SM,VL, sign. F 67/53, kniha odeslané korespondence, karton 177.

⁶⁵⁷ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60.

ani noční hodinu, nýbrž jsou ve velkém nebezpečí. Také jejich susedé si velmi stěžují, protože na nich požadují dávky a peníze a odnikud nemohou dostat žádnou ochranu a pomoc. Za takového stavu nemohou nic dát. Prosí nejponíženěji knížete, aby je ochraňoval přispěním a pomocí a poskytl jim nějakou dobrou radu, podle které by se mohli řídit a jednat. Věří, že je vévoda nenechá bez pomoci.⁶⁵⁸

Hejtman na zámku Houska Maxmilián Khýn z Khýnu si stěžuje rytířům a radám knížecí frýdlantské komory, dne 3. března 1632 naříká: „...*již rady jaké sobě dáti nevím. Nebo dnešního dne, v Lobzích také ostatních 5 volů i s čeládkou vzali a tak již na obojích panstvích těchto nemají nežli ve dvoře bezděckém a houseckém žádných potahův, že ani kusu dříví do dvora čím sobě přivéstí nemají... Pročež nebude-li tomu zlému po tomto nynějším mém při V. M. ohlášení v častu ukráceno, na krátce se V. M. opovídám, že se zde víceji s takovou správou zdržovati mě možné nebude, nýbrž musím, jak sám sebe, tak také manželku a dítky své časně před takovou nešlechtnou sběří opatřiti.*“⁶⁵⁹

Již 20. prosince 1631 píše správce ledečského panství Jana Rudolfa hraběte Trčky o řádění Poláků v blízkosti trčkovských Kounic. Svému pánovi píše, že se se smutkem v srdci dozvěděl, že včerejšího dne přijeli do Kounic Poláci a dragouni od Kolína a Poděbrad, ves i zámek zplundrovali a ještě teď plundrují. Ze zámku odvezli pryč všechno povlečení, peřiny, polštáře a všechny možné jiné věci, co jen kde bylo. Po dva dny a dvě noci jedni odjížděli a jiní zase přijížděli. Víno nechali vytéct na zem, stejně tak i všechno navařené pivo a vyprázdňené sudy naplnili dalším vínem. Odvezli pryč oves, správce panství úplně vysvlékli, kancelář celou rozmlátili a vše odvezli pryč. Aby toho nebylo málo, chtěli správce zabít. On však získal výhodu tím, že se jeho věznilé opili, a tak on a purkrabí s námahou utekli. Purkrabího neviděl od té doby celý den. Vojáci se brodili ve víně po kotníky a v peří po kolena. Ještě nikdy před tím se nic takového nestalo, žádný nepřítel nemůže řídit hůře. Nyní jsou všichni jen o chlebu, nemají z čeho žít. Není žádná možnost, aby něco v tomto kraji dostali nebo že by někde něco zbylo. Jausovu ženu umučili a ovčáka umlátíli. Včera se uprchlí čeledíní vrátili zpět a sdělili, že naplavené dřevo u Hrádku, zámku pana nejvyššího purkrabího, tam zůstalo beze změny, ale v současné době jej nelze nijak uchránit. Kvůli velké nouzi nelze přimět sedláky k poslušnosti, toulají se sem a tam.

⁶⁵⁸ *Tamtéž.*

⁶⁵⁹ *Tamtéž.*

Pisatel dále hraběti sděluje, že mu píše hejtman pana nejvyššího purkrabího o nastalých obrovských škodách a loupení na tamějším panství. V porovnání s trčkovským majetkem jsou škody na statcích nejvyššího purkrabího mnohem horší. Vojáci tam vyplundrovali již přes třicet vesnic, odvěkli koně, dobytek a vše odvezli pryč, vsi jsou zcela zpustošené. Na zámek přichází denně padesát i více osob, které přinášejí cenné věci, když ještě nějaké najdou. Cennosti pana hejtmana a také jiných osob, jsou již všechny pryč. Hejtman píše, že už nemůže více vydržet, v jeho požehnaném věku by ho to mohlo také stát život. Chce se zachránit a s prázdnýma rukama se dát pod ochranu svého pána. Ve Vlašíně (?) a na jiných místech řádí stejným způsobem. Do tamějšího zámku se položilo 70 jezdců. Toto „hospodaření“ se rozprostírá mnoho mil daleko. Největší nářky jsou od ubohých sedláků, se kterými nepochybně křesťansky soucítí.⁶⁶⁰

Tento dopis byl přílohou jiného psaní, které zaslali čeští místodržící z Budějovic samotnému císaři a českému králi Ferdinandovi II. V dopise daném v Českých Budějovicích dne 27. prosince 1631 píše, že nechtějí císaři tajit, že jim ve věci rozdělení zimních kvartýrů pro vojsko dosud nepřišla od hraběte Michny ani od nikoho jiného urozeného žádná zpráva a mezitím se sama soldateska podle své vůle a libosti násilím ujímá kvartýrů. Nešetří ani zámky, ani tvrze a dvory (které byly částečně vystavěny z prostředků stavů), nýbrž vše bez rozdílu ničí, pustoší a plení. Přitom se vojáci neohlížejí ani na duchovní ani na světské osoby mužského nebo ženského pohlaví, nýbrž je olupují a násilně vysvlékají, ano také se dopouštějí takových neslýchaných troufalostí, násilností, svévole, útrap a znásilňování (což může Jeho Veličenstvo zčásti vidět z přiloženého výpisu), že by se to od nepřítele nemohlo udát zlostněji. Ano, kámen by se slitoval, nemluvě o křesťanu. Tedy za takového stavu, pokud nebude ustanoven lepší pořádek, se nedá očekávat nic jiného, než definitivní zánik, záhuba a obrácení v popel tohoto drahocenného království a našich vždy věrných poddaných a služebníků. Jeho Veličenstvo jistě samo uváží, že kdyby byli zbaveni všech prostředků ke kvartýrování a vyživování vojska, tak by při takto nastalých věcech a ještě dále pokračujících nepříjemnostech přišli venkované nutně na mizinu. Místodržitelé žádají krále, aby toto přednesl generálnímu komisaři hraběti z Vacínova (neboť jemu je dobře znám stav celé země a všech krajů) a aby mu přikázal, aby se odebral do Českých Budějovic a podle obdržených pokynů zjednal v ještě zbývající části země pořádek.⁶⁶¹

⁶⁶⁰ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

⁶⁶¹ *Tamtéž.*

V jiném dopise ze dne 27. prosince 1631 píší čeští místodržící z Českých Budějovic králi, že město Plzeň v každé době zůstává pevně a vytrvale věrné a oddané císaři, což prokazuje netoliko skutky, nýbrž také při současných průtazích císařské armády. Město spolu s krajem mnoho trpí, zakusí a je vyčerpáno. Jestliže budou této nedisciplinované soldatesce dále bez omezení dovoleny troufalosti, násilí a svévole a nebude postavena pod kontrolu, pak město spěje k zániku a k záhubě. Z toho důvodu se místodržící u krále poníženě přimlouvají, aby se král ráčil ujmout obyvatel tohoto věrného města, ochraňoval je a bez dalších opatření ze strany místodržících na příslušných místech nařídil, aby byly zmíněnému plukovníku Illovi přísně a jasně takové velké obtížnosti (Beschwerüsse) zapovězeny a toto chudé město mohlo zůstat ušetřeno.⁶⁶²

Válečné události ovšem vyžadovaly, aby byla posádka v Plzni po půl druhém měsíci doplněna dalším vojskem. Matyáš Gallas sděluje vévodovi frýdlantskému z Plzně dne 6. února 1632, že je potěšen, že vévoda rozkázal, aby do Plzně přišlo ještě sedm praporců vojska, neboť vojsko, jak jezdeckvo, tak i pěchota, začalo být velmi nemocné a umírat. Ze stovky Goltzových vojáků, kteří leží v Berouně, je jich jen osm zdravých.⁶⁶³

To samozřejmě vůbec nebyla dobrá situace, neboť z Berouna téhož dne Václav Zahrádecký poníženě sděluje donu Baltazarovi de Marradas, že včera brzo ráno tam přijel nepřítel se značným počtem jezdeckva a pěchoty a také se třemi vozy, na kterých bezpochyby přivezl děla a další nástroje k útoku, a hned se položil na předměstí. Na to nechal Zahrádecký toto předměstí, které leží v blízkosti města, na různých místech zapálit. Nepřítel pak po prudkých soubojích ustoupil směrem ku Praze. Císařští jej pronásledovali, některé vojáky zastřelili a 13 jich vzali do zajetí. Zahrádeckého jezdcům shořely všechny potraviny uskladněné na předměstích a byla jim ukradena veškerá zavazadla. Pisatel nechal vojáky vložit do města, kde jsou tak natěsnaní, že na jednu kompanii připadá jen šest domů, a kvůli nedostatku potravin trpí velkou nouzí a dalšími potížemi. Komisaři ani krajští hejtmani do města vůbec nepřijdou, a proto jízdni pluk a všichni ostatní upadají do naprosté zkázy. Pisatel prosí Marradase, aby komisařům přísně rozkázal přijet do Berouna, aby pomohli vojákům a uklidnili je, protože ti již

⁶⁶² *Tamtéž.*

⁶⁶³ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59.

nemohou déle tak trpět, jinak pisatel spolu s celým svým plukem upadne do největší bídy.⁶⁶⁴

Koncem první dekády měsíce dubna byly přípravy na tažení v plném proudu. Dne 10. dubna píše Marradas Valdštejnovi z Tábora, že vojsko je soustředěno v okolí Plzně a na dalších místech tak, aby se mohlo rychle shromáždit. Veškerá píle se soustředí na to, aby byl dostatek potravin a píce pro koně, přesto se zdá, že toho bude málo. Již byli obstaráni tesaři ke stavbě mostů přes Vltavu, kteří tesají a připravují dřevo v Týně nad Vltavou a v okolních místech. Až to vše bude hotové, bude během několika málo dní splaveno dolů na nějaké vhodné místo. Marradas se domnívá, že nechá postavit mosty na takových místech, aby vojsko mohlo během 4 nebo 5 hodin dojít k Berounu.⁶⁶⁵

Mikuláš baron Des Fours sděluje 21. dubna 1632 Valdštejnovi, že jeho kompanie, vedle dalších dvou, o síle 300 jezdců se stále nachází v Čechách, protože není plně zásobena tak, jak Valdštejn přikázal. Padesát důstojníků a vojáků nedostalo své servicie. Pisatel sám také nic nedostal, ani ve Slezsku, ani v Čechách, týdně ani jediný krejcar, což může dosvědčit pan nejvyšší komisař. Zásoby, které zde dostává, nechává pisatel opět předat pánům důstojníkům, kteří jej navštěvují kvůli svým plukům. Potvrzuje, že se mu nedostává peněz na nákup vína a mnoha jiných věcí, za to mu ale generální komisař dá více pšenice a žita. Také tři kompanie, které leží u Mladé Boleslavi, nedostaly dosud ani krejcar. Jinak jsou jeho jezdcí většinou dobře vyzbrojeni a důstojníci dostávají denně další výstroj a výzbroj. Několik málo mužů je nemocných.⁶⁶⁶

Existuje několik nedatovaných seznamů, nejspíše z počátku dubna roku 1632, ze kterých je možné vyčíst stav císařské armády v různých leženích v Čechách. Tak například v Žatci se ubytoval generálmajor Heinrich von Holk se stovkou těžkých jezdců a s 50-ti Chorvaty a s 1 600 pěšáky. V Rakovníku je sto těžkých jezdců a 500 Aldringenových a 200 Goltzových pěšáků. V Kadani leží 300 Holkových jezdců pod velením Holkova podplukovníka a 200 Mansfeldových vojáků. Ve Valči (?) je sto Holkových jezdců a 50 Mansfeldových vojáků. V Chomutově leží plukovník Morzin se 400 jezdcí a 200 Mansfeldovými vojáky, v jedné vesnici u Mostu leží 300 jezdců Starosaského pluku a 50 Mansfeldových mušketýrů. Ve Žluticích jsou čtyři Wanglerovy

⁶⁶⁴ *Tamtéž.*

⁶⁶⁵ *Tamtéž*, 1632 IV., karton 61.

⁶⁶⁶ *Tamtéž.*

kompanie. V Berouně, na Křivoklátě a na Karlštejně leží tři kompanie plukovníka Schaffenbega a 80 Isolanových Chorvatů, na Zbizoze je 60 Wanglerových vojáků, na Krasíkově sto, v Plzni jsou tři kompanie plukovníka Aldringena a 100 Gallasových mužů, Sokolovský zámek drží 100 Manteufelových vojáků a ve městě je 200 jezdců a 20 dragounů. Jezdci z Novosaského pluku leží v Kynšperku, na hradě Bečově je 100 mužů ze dvou kompanií markýze de Grana, který je v Tachově. Další tři jeho kompanie jsou v Teplé. V Rokycanech jsou neozbrojení vojáci plukovníka Götze a ti ozbrojení z téhož pluku leží v Rakovníku.⁶⁶⁷

Jiný, bohužel také nedatovaný seznam uvádí rozložení kompanií ve dvou hlavních leženích, v Táboře pod velením Marradase a v Plzni pod velením Gallase. Asi 1 200 mužů ze sedmi a půl kompanie hraběte ze Sulzu obsadilo zámky Konopiště, Český Šternberk, Orlík, Vysoký Chlumeč a Kleisenberg (?), pět Marradasových kompanií jezdeckva leží v Miličíně a Sedlčanech, v Budějovicích je pět kompanií Maxmiliána hraběte z Valdštejna o počtu přibližně 400 mužů a v blízkosti dvě kompanie Ferrariho jezdeckva o počtu asi 60 jezdců. V Soběslavi je pět kompanií Aldobrandiniho, tj. asi 150 jezdců, v Týně nad Vltavou 100 jezdců tří kompanií Strozzioho, ve Vlašimi (?Wlaschin) a Domašíně (?Domaschin) leží pět Chiesových praporců tj. asi 300 pěšáků, v Pilgram (?) je asi 100 jezdců Coroniniho, v Klatovech a v Kazau (?) je pět Dietrichsteinových praporců o počtu 200 mužů, v Jindřichově Hradci jsou tři praporce hraběte Colloreda, asi 125 mužů, ve Strakonících dva Bredovy praporce, přibližně 100 mužů, v Horažďovicích 5 Piccolominiho praporců asi 200 mužů, v Písku jsou tři praporce Viztumových pěšáků, asi 80 mužů. Dohromady je veškerého vojska, které náleží do tábořského ležení, celkem 35 praporců pěchoty o 2605 mužích a 15 kompanií jízdy o 410 mužích.

V hlavním stanu v Plzni je umístěno 5 praporců pěchoty hraběte Gallase, tj. asi sto mužů, pět Aldringenových praporců pěchoty o počtu 750 vojáků, pět Schaffenbergových praporců, tj. asi 500 mužů, 1 kompanie Marradasových jezdců. Dále je sto mužů umístěno na hradě Krasíkov, stejný počet je na Křivoklátě, 60 mužů je na Karlštejně a stejný počet na Zbirohu, v Rokycanech je šest kompanií Poláků, ve Stříbře asi 200 pěšáků, tj. dva praporce hraběte Mansfelda, v Kladrubech u Stříbra dvě kompanie Wittenhorstových jezdců, na Zelené Hoře jeden praporec markýze de Grana, asi 150 mužů, v Klatovech 5 kompanií Starosaského pluku, v Tachově 2 kompaie

⁶⁶⁷ *Tamtéž.*; Podobný nedatovaný seznam také NA Praha, SM, VL, sign. F 67/53, karton 162.

markýze de Grana, asi 300 mužů a půl pluku hraběte de Merode, asi sto jezdců, v Sušici 5 kompanií Novosaského pluku, v Horšovském Týně dvě kompanie Gonzagových jezdců, asi 60 mužů, v Domažlicích asi 100 mužů ze dvou kompanií Rangoniho, v Boru u Tachova pět Holkových kompanií, asi 500 jezdců a jedna kompanie markýze de Grana, tj. asi 100 jezdců. Celkově připadlo na plzeňský hlavní stan 30 praporců pěchoty o síle 1 740 mužů a 19 kompanií jízdy o síle 710 jezdců.⁶⁶⁸

Na začátku polního tažení, které vedlo k vytlačení saské armády z Čech a skončilo porážkou Gustava II. Adofa v bitvě u Lützen, vydal Albrecht z Valdštejna dne 14. května 1632 v Plzni armádní rozkaz tohoto obsahu: Jeho knížecí Milost, pan generál polní hejtman, vévoda meklenburský, frýdlantský a zaháňský rozkázal, aby byly následující body ústně předneseny a písemně dodány pánům plukovníkům a velitelům, kteří jsou vedeni panem polním maršálem, aby každý věděl, jak se má chovat podle rozkazů a vůle Jeho knížecí Milosti.

Za prvé, Jeho knížecí Milost, pan generál polní hejtman, sám shledal, že je sice ještě dost časné, aby bylo vojsko vedeno do pole, protože je ale nepřítel se svojí armádou připraven, musí se mu v těchto místech postavit na odpor. Bylo by mu milejší, kdyby mohlo vojsko ještě nějaký čas zůstat v leženích. A jelikož to protentokrát nelze změnit, chce nechat pánům plukovníkům a velitelům tyto body oznámit, jakým způsobem se mají v tom či onom zachovat. Když někdo připomene něco navíc, co by přispělo k službám císaři, chce se o tom Jeho knížecí Jasnost ráda dozvědět. Protože je nyní ještě velká nouze o potraviny, je proto nanejvýš nutné, aby bylo odstraněno množství přebytečných zavazadel a houf osob doprovázejících vojsko co nejvíce zmenšen. Tedy Jeho knížecí Milost nařizuje, aby u každé kompanie nebylo povoleno více než 6 vozů. Jelikož by armáda ráda dospěla na určené místo a protože nemůže být řádně doprovázena přidělem potravin, nařizuje Jeho knížecí Milost, aby nenastala nouze a každý mohl být u svého pluku nebo kompanie zaopatřen chlebem, aby každá kompanie jezdeckta vezla s sebou příruční mlýn na mletí obilí a každá kompanie pěchoty dva, které má každý velitel nechat pro svoji kompanii neprodleně zhotovit. Z rozkazu Jeho knížecí Milosti jim budou na to vynaložené peníze vyplaceny. Velitelé také mají se zmíněnými vozy k přepravě zavazadel vyzvednout všechen proviant a municí a tyto naložené vozy vzít s sebou. Ke každému mají být zapřaženi minimálně čtyři koně.

⁶⁶⁸ *Tamtéž*, Stücke ohne Datum, karton 129.

Žádnému nemá být dovoleno, ať je to kdokoliv, aby vyjel shánět potraviny bez povolení a rozkazu, nýbrž pokud by to vyžadovala nouze, měl by se ohlásit u velícího důstojníka, který pak má takové nařízení vydat. Pokud je to nutné, má vyslat vojáky do okolí a k nim řádně ustanovit velitele, který by měl být přítomen u těch, kteří vyjíždějí nebo jedou shánět potraviny, jet s nimi, aby tak bylo zamezeno nepořádkům.

Žádnému není dovoleno, ať je to kdokoliv, aby odháněl nebo posílal pryč koně či dobytek z ležení nebo z kraje, kde se válčí.. Ten, který by se toto opovážil, má být potrestán na životě. A když někdo o něčem takovém bude vědět a zatají to, místo toho aby to nahlásil, stihne ho stejný trest.

Nemocným, kteří se nyní nacházejí u pluku, mají být přidělena bezpečná místa a na těchto místech mají být živeni potravinami z ležení. Stejným způsobem se má zacházet s těmi, kteří později onemocní v poli. Avšak jakmile se některý z nich uzdraví, má se v nejbližší době opět odebrat ke svému pluku. Každý pluk má u svých nemocných ponechat jednoho velitele a ranhojiče, který pečuje o nemocné a dává na ně pozor.

Jeho císařské Veličenstvo milostivě povolilo a Jeho knížecí Milost přísně rozkázala, pokud by nemohl nějaký pluk po dobrém získat jemu stanovené kontribuce, může si je vynutit vojenskou exekucí. Z toho může každý vycítit, že Jeho knížecí Milost s potěšením vidí, že každý může dostat a užívat své kontribuce. Naproti tomu nabádá pány plukovníky, rytmisty a kapitány, aby usilovali o to, držet své pluky a kompanie v plném počtu a dobře vyzbrojené, a aby zvláště u pěchoty ty nejlepší vojáky vybavili kyrysem a když ne všechny, tak alespoň první tři nebo čtyři řady u každé kompanie, jak jim již předtím Jeho knížecí Milost nařídila.

Žádný kapitán nebo jiný velitel pěchoty se nesmí opovážit nosit jezdecké boty nebo ostruhy.

Jeho knížecí Milost doufá, že staré pluky mají ještě k dispozici děla, která jim byla dána, jestliže ne, požaduje vědět, kde je zanechali a mají se přihlásit o jiná. Pluky si mají dobře hledět určených vozů s obléhacími děly, aby je měli a mohli je v případě potřeby použít.

Jeho knížecí Milostí bylo také zakázáno, aby žádný důstojník nebo voják nenosil v poli žádné jiné rozlišovací znamení než červené. Je také zakázáno nenosit vůbec žádné.

Každý pluk, který se chce vydat na pochod, se má zaopatřit potravinami na 8 dní a každý bude vědět, jak se má spravovat.⁶⁶⁹

Předcházející prameny výmluvně ilustrují, jak se změnila situace v císařské armádě během půl roku v porovnání se situací na podzim roku 1631, se kterou nás seznamuje Marradasův dopis psaný Valdštejnovi z Tábora dne 28. listopadu 1631 v souvislosti s odchodem císařské posádky z Prahy. Velící generál v Čechách vévodu žádá, aby se jej zastal před zlými a špatně informovanými lidmi ve Vídni, kteří reptají kvůli jeho odchodu z Prahy. Tito lidé neberou ohled na to, jak velká zodpovědnost na něm spočívá a na nepatrné množství lidu, který má k dispozici. Rozhodl se, že po důkladné poradě se stáhne zpět. I když měl veškeré mužstvo pohromadě, k obraně Prahy by mu nestačil ani mnohonásobně větší počet. S vojskem, který měl k dispozici, obsadil mnohá místa. U pražských pluků bylo mnoho nemocných a vozků a často požadoval další vojáky, aniž by mu nějakí byli dáni. Nedomohl se ani 300 nebo 400 mužů a několika dalších od Wanglera, kteří přísahali, že nebudou bojovat proti Sasům a ani pěti kompanií jízdy, které jsou kvůli vysilujícím tažením a zlému zacházení ztenčeny na počet kolem 300 mužů. S těmi od hraběte Trčky by jich mohlo být tak 500 mužů, o kterých je možno říci, že na ně lze brát zřetel. Takové vojsko stačí, včetně všech jeho nenáležitostí (Unzukommentlichkeiten), leda tak k obraně nějaké hospody, než k obraně království nebo nějakého velkého hlavního města, jako je Praha a její obyvatelé.⁶⁷⁰

Tato Marradasova stížnost není jediná. Matyáš hrabě Gallas píše 4. ledna 1632 z Plzně Valdštejnovi, že pěšáků je ve všech plucích, mimo generálmajora Aldringena, velmi málo. Domníval se, že by mohl podle rozkazu generála Marradase zanechat na určeném místě posádku o pěti stech mužích, ale z pluku jich muže použít sotva tři sta. Neví, jak má pak dobývat nějaké místo nebo jak by jej mohl osvobodit z obležení. Všem plukovníkům jízdy i pěchoty sdělil Valdštejnovy úmysly a ti se společně nabídli, že budou činit to nejlepší a nebudou ztrácet čas. Sami plukovníci jízdy nevidí žádnou možnost, jak by mohli získat zbraně pro vojsko, ale chtějí pro to také udělat to nejlepší.⁶⁷¹

Výše uvedené řádky, které jsou obsahem autentických dokumentů, jen potvrzují obecně známou skutečnost, že na tažení jakékoli armády nejvíce doplácelo civilní

⁶⁶⁹ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5.

⁶⁷⁰ *Tamtéž*, Fasz. 4.

⁶⁷¹ *Tamtéž*, Fasz. 5.

obyvatelstvo. Tažení saského vojska v letech 1631 a 1632 a jeho krátká přítomnost v Českém království nebyly výjimkou. Přestože nedocházelo k větším válečným konfliktům, byli zabíjeni lidé a ti, kteří přežili, trpěli nemocemi, hlady a nouzí. Za několik let měly ovšem přijít ještě horší časy. Hrůzy třicetileté války budou pokračovat ještě dalších dlouhých 16 let a intenzivně zasáhnou i České království.

6. EXULANTI ZA SASKÉHO VPÁDU

Po porážce českého stavovského povstání mohl císař Ferdinand II. účinně začít s prosazováním plánů vedoucích k posílení svého mocenského postavení v zemích Koruny české. Snahy o stejnost víry v Českém království, kde doposud nebylo možné k náboženské jednotě dospět, dostávaly konkrétní podobu v rekatolizačních patentech a nařízeních, jejichž počet dosahoval ve dvacátých letech 17. století několika desítek.⁶⁷²

Po bitvě na Bílé hoře opustil král Fridrich Falcký se svým dvorem České království. Na tomto útěku jej doprovázeli aristokraté bezprostředně spjatí s královským dvorem a také ti, kteří výrazně zasahovali do tehdejší politiky. Po této první exilové vlně následovaly další, zpravidla jako důsledek vydání některého rekatolizačního nařízení.

Před koncem roku 1621 byli z Prahy a ostatních královských měst vypovězeni nekatoličtí kněží. Je zajímavé, že primárním důvodem vypovězení není jejich náboženské vyznání, ale jejich snaha bouřit lid proti císaři a králi. O necelé tři roky později, na jaře roku 1624, byl vydán patent nařizující nekatolíkům v královských městech konverzi ke katolické víře, což se týkalo i poddaných v celém království. Rekatolizační opatření vůči obyvatelstvu královských měst byla v následujících měsících ještě zostřována, stejně tak i proti nekatolickým duchovním, jejichž počet v zemi byl ještě stále značný. Rekatolizační patent z posledního červencového dne roku 1627 zasáhl elitu tehdejší společnosti, zemskou aristokracii.⁶⁷³

Obyvatelům Českého království, kteří se nehodlali vzdát víry svých předků, zbývalo jediné legální řešení situace: odchod do exilu. Tuto možnost mělo jen osobně svobodné obyvatelstvo, poddaní museli přijmout víru své vrchnosti nebo opustit zemi nezákonně. Po vydání patentů a uplynutí příslušných lhůt pro vyřízení osobních záležitostí, následovaly jednotlivé vlny odchodů.

Exulanti si vybrali za svůj nový domov, jak sami předpokládali domov provizorní, tu zemi, která svým převažujícím vyznáním měla blízko k jejich vlastnímu smýšlení. Biskup Jednoty bratrské, Jan Amos Komenský se odebral svými souvěrci do polského Lešna, kde se utvořila významná exulantská obec. Jiní nekatoličtí vyhnanci odešli do Uher, do Slezska nebo ještě dále západním směrem, do Braniborska,

⁶⁷² Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892.

⁶⁷³ K problematice rekatolizace, zvláště šlechty, viz nejnovější práci: Jiří MIKULEC, *31. 7. 1627 rekatolizace šlechty v Čechách. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.

Nizozemí i na Britské ostrovy, jak je zaznamenáno v Historii o těžkých protivenstvích církve české: „Nícméně však přece ti, jimž nebeské věci nad zemské milejší byly, a kteříž se mandátu nebeského císaře (jenž dí: Vyjděte z Babylona, lide můj!) více než mandátu zemského císaře báli, zanechavše dědičných svých sídel a všechněch nemovitín, některé sto domů, obojího pohlaví, šli z země, do okolních krajů Foitlandu, Míšně, Lužic, Slezska, Polska i do Uher se rozptýlivše. Někteří až do Prus, do Rus, do Sedmihradské země, do Denemarku i do Nidrlandu, aby vyhnanství své tím snáze snášeti mohli, se odebrali.“⁶⁷⁴ V průběhu třicetileté války spojila řada aristokratů svůj osud se službou v protihabsburských armádách, zvláště ve vojsku švédského krále Gustava II. Adolfa, který se stal na krátkou dobu nadějí všech exulantů na změnu poměrů v jejich staré vlasti.⁶⁷⁵

Většina luteránů směřovala do Saska, kde od roku 1611 seděl na kurfiřtském stolci Jan Jiří I. Také novoutrakvisté volili za místa svého dočasného pobytu města a vsi na saské straně Krušných hor, protože jim nebylo cizí učení Martina Luthera. Podstatnou roli hrály i dlouhodobé obchodní a přátelské či příbuzenské kontakty, u některých rodů také držba nemovitého majetku na obou stranách zemské hranice.⁶⁷⁶ Důležitá byla i skutečnost, že České království bylo relativně nedaleko a dobře dostupné.

Obyvatelé pohraničních oblastí v západních a severních Čechách si za svá dočasná útočiště vybírali místa jako Annaberg, Buchholz, Marienberg, Wolkenstein, Lengefeld, Jöhstadt, Steinbach, Arnsfeld, Satzung, Wiesenthal, Bärnstein, Karlsfeld, Zöblitz, Sorge,⁶⁷⁷ Reichenau, Lichtenberg, Markersdorf, Oppelsdorf a další.⁶⁷⁸ Častými příchozími do těchto míst byli obyvatelé Jáchymova, Kadaně, Přisečnice, Abertam, Božího Daru, Chomutova, Liberce, Jablonce nebo Frýdlantu. Z pražských měst a

⁶⁷⁴ Jan Amos KOMENSKÝ (ed.), *Historie o těžkých protivenstvích církve české*, Praha 1902, s. 226.

⁶⁷⁵ Seznam exulantů, kteří sloužili pod švédskými prapory publikoval z Pelclovy pozůstalosti Alois KOMÍNEK, *Vystěhovalci čeští po bitvě bělohorské*, PA 9, 1874, s. 554-558. Tato zastaralá studie by si zasloužila aktualizovat badáním ve švédských, saských, braniborských i nizozemských archivech. K archiváliím ve švédských archivech viz stručnou starší stať: Vlastimil KYBAL, *Z cest a archivů*, in: *Drobné spisy historické I.*, Praha 1915, s. 49 – 77.

⁶⁷⁶ Heinrich XV. von BÜNAU, *Die Exulanten des Geschlechtes von Bünau*, *Mitteilungen des Roland* 1938, s. 49-57, 1939 s. 42.; Lenka BOBKOVÁ, *Česká exulantská šlechta v Pirně v roce 1629*, in: *FHB* 19, Praha 1998, s. 88-89.; Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten in Kursachsen nach Urkunden des Dresdner Hauptstatsarchiv*, *Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel-, und Familienkunde* 30, 1902, s. 66-264.

⁶⁷⁷ Bernhard WOLF, *Einwanderung böhmischer Protestanten in das obere Erzgebirge zur Zeit der Gegenreformation*, in: *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte von Annaberg und Umgegend*, III. Jhg., *Jahrbuch für 1890-1892*, Annaberg 1893, s. 17-89.

⁶⁷⁸ O. VOLLPRECHT, *Die böhmischen Exulanten in Sächsisch-Reichenau und seinen Kirchspieldörfern Lichtenberg und Markersdorf*, in: *Mitteilungen des Vereins für die Heimatkunde des Jeschken-Isergaues V.*, Reichenbach i. B. 1911, s. 25-38.

z Litoměřicka se největší počet exulantů soustředil v Pirně. Nekatolíci ovšem neutíkali jen do Pirny, ale i do Königsteinu, Freibergu,⁶⁷⁹ Hofu, Míšně, Lipska, Žandavy (dnešní Bad Schandau), Žitavy⁶⁸⁰ a Drážďan,⁶⁸¹ kde ovšem nebylo snadné získat povolení k pobytu. Výjimečné postavení mezi všemi získalo město Pirna, kde se soustředil největší počet uprchlíků.⁶⁸² Někteří z pirenských exulantů z řad aristokracie, zastávali důstojnická místa v saské či švédské armádě.⁶⁸³ Například Adam Kinský z Vchynic a Tetova,⁶⁸⁴ Pavel Kaplíř ze Sulevic,⁶⁸⁵ Jan Adam Haugvic z Biskupic,⁶⁸⁶ budoucí polní maršál císařské armády a obránce Vídně před Turky Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic,⁶⁸⁷ Bohuslav Elsnic z Elsnic,⁶⁸⁸ a jeho bratr Bernard Elsnic z Elsnic,⁶⁸⁹ nebo Václav a Jiří Kamýtští z Elstiboře.⁶⁹⁰ Tito i mnozí jiní byli v kontaktu s generálem švédské armády Jindřichem Matyášem hrabětem z Thurnu a Valsassiny,⁶⁹¹ neoficiálním představitelem českých exulantů a snad nejaktivnějším odpůrcem Ferdinanda II.

* * *

Vylodění švédského krále Gustava II. Adolfa na ostrově Usedom v červenci 1630 a následný nečekaně rychlý postup švédského vojska do říšského vnitrozemí dával

⁶⁷⁹ Josef VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce v letech 1620 – 1640*, VKČSN 1911, Praha 1912, s. 1-142.

⁶⁸⁰ Karl Gottlob MORÁWEK, *Geschichte der böhmisch-evangelischen Exulantengemeinde in Zittau von 1621-1847*, Zittau 1847, 110 s.; K. HAENSCH, *Die Exulanten in den Zittauer Kirchenbüchern*, in: *Zittauer Geschichtsblätter* No. 35, 36, 44, 47, 48, Jahr 1937; No. 4, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 39, 40, 43, 44, 47, 48, Jahr 1938; No. 4, 12, 16, 20, 24, Jahr 1939; No. 7, 8, 11, Jahr 1941. nedokončeno. Pokračování: Liselotte HEIDRICH, *Die Exulanten in den Zittauer Kirchenbüchern*, *Genealogie-Deutsche Zeitschrift für Familienkunde*, Heft 7-8, 36. Jahrgang, 1987, s. 602-651.

⁶⁸¹ Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Die böhmischen Exulanten unter der kursächsischen Regierung in Dresden*, NASGA 22, 1901, s. 291-343.

⁶⁸² Lenka BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a jihozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999.; Richard FLACHS, 40 Jahre Pirnaer Geschichtsverein: *Verzeichnis der Schriften zur Pirnaer Geschichte*, *Pirnaer Geschichtsblätter* 2, 1925, 44 s.

⁶⁸³ L. BOBKOVÁ, *Exulanti*, s. 131.

⁶⁸⁴ Břetislav JELÍNEK, *Die Böhmen im Kampfe um ihre Selbstständigkeit 1618-1648 I., II.*, Prag 1916.; R. SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten*, s. 118-119; L. Bobková uvádí, že Adamova manželka Ester roz. Kostomlatská z Vřesovic bydlela u hraběnky Kinské, vdově po zavražděném Vilémovi hr. Kinském.

⁶⁸⁵ B. JELÍNEK, *Die Böhmen im Kampfe II.*, s. 44-45.; Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 I., II.*, Praha 1882-1883.

⁶⁸⁶ B. JELÍNEK, *Die Böhmen im Kampfe II.*, s. 27; R. SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten*, s. 94 -95.

⁶⁸⁷ B. JELÍNEK, *Die Böhmen im Kampfe II.*, s. 42-43.

⁶⁸⁸ Václav ELSNIC, *Kronika rodu Elsnic z Elsnic*, Praha 1979. Rukopis uložený v knihovně NA Praha pod sign. IIIg B 134.; TÝŽ, *Prosebný list pobělohorských exulantů císaři Ferdinandu III. roku 1637*, *Listy Genealogické a heraldické společnosti* 4, 1976, s. 115 - 125. ; B. JELÍNEK, *Die Böhmen im Kampfe II.*, s. 21.

⁶⁸⁹ V. ELSNIC, *Kronika rodu*, s. 239 – 240.; T.V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 94 -95.

⁶⁹⁰ T.V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 228-229.; R. SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten*, s. 106-107.

⁶⁹¹ František HRUBÝ, *Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jich českomoravské větve*, ČČH 28, 1922, s. 74 – 108, 305 – 334.; František HRUBÝ, *Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hraběti z Thurnu*, ČČH 38, 1932, s. 12 – 55.; Otakar ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant. Kapitoly z dějin třicetileté války.*, Londýn 1944.; Miloš POJAR, *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998.

exulantům naději, že s pomocí tohoto severského krále bude císařské vojsko na hlavu poraženo, dobyty habsburské dědičné země a katolický císař Ferdinand zbaven českého královského trůnu, možná i vyhnán z Hofburgu. Téměř každý bojeschopný muž z řad exulantů se snažil nějakým způsobem přispět švédskému králi pomocí či radou k rychlejšímu vítězství, aby se pak mohli čeští exulanti, jak doufali, trvale vrátit domů, do království, ve kterém by byly obnoveny předbělohorské poměry.

Několik měsíců před příchodem saské armády do Čech, v souvislosti s úspěšným tažením Gustava II. Adolfa, se zamýšlel předák moravské emigrace a vedle hraběte z Thurnu jeden z nejvlivnějších mužů z řad exulantů Ladislav Velen ze Žerotína nad tím, jak podpořit švédské vojsko vlastním tažením do Slezska a dále na Moravu. V dopise z Gdaňska ze dne 2. června 1631 sděluje švédskému kancléři Oxenstiernovi, že situace ve Slezsku je pro Gustava II. Adolfa příznivá a všichni očekávají jeho příchod s vojskem. Břežský vévoda chce učinit ve prospěch krále vše, co bude v jeho silách a moci. Kdyby pak císař odvedl veškeré své vojsko ze Slezska, vévodové z Břehu a Lehnice by naverbovali vojsko a obsadili by tamější města. Žerotín také kancléři píše, že podle březského vévody, všechna přední knížata a stavové ve Slezsku doufali a rádi by viděli, kdyby král mohl během konání sněmu přijet s armádou do Slezska, vědí ale, že toto král nemůže učinit kvůli Tillymu.⁶⁹² O měsíc později píše Ladislav Velen ze Žerotína švédskému polnímu maršálovi Gustavu Hornovi z Frankfurtu nad Odrou. Navrhuje, jakým způsobem by bylo nejlepší a nejjednodušší vpadnout do Slezska a obsadit je ve prospěch Gustava II. Adolfa. Následně by bylo možné také vpadnout na Moravu a do Čech a dále do Rakouských zemí a vyvoláním všeobecného povstání se v těchto zemích zmocnit vlády. Navrhuje a radí k tomu, aby byla naverbována armáda o počtu osm až deset tisíc mužů. Pokud by se stavové a knížata ve Slezsku věrně poddali švédskému králi, mohl by Gustav II. Adolf v krátké době posílit svoji armádu o několik tisíc vojáků, takže by král mohl mít netoliko dvě armády, nýbrž i tři. Nouze o finanční prostředky by také nebyla, i když jsou země od císařské armády vyčerpány. Aby se země zbavily císařského vojska, pokud by nedošlo k boji, navrhuje Žerotín, aby byly do Čech, na Moravu a do Rakous poslány jisté osoby, které jsou známy v zemi, i vojákům, a v případě naléhavé potřeby poslat i kapitány a jiné důstojníky, kteří by sedláky a poddané podněcovali k povstání, které by pak jistě začalo. Musí k tomu být ale vydány patenty s královou pečeti. Pokud to král považuje za dobré, chtěl by se Žerotín ucházet

⁶⁹² František HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930, s. 329 – 331.

o takové lidi, kteří jsou pro takové věci vhodní. Navrhuje, že totéž má činit i hrabě Thurn, který je usedlý v Čechách, je světoznámý a má velké množství přívrženců, jelikož Žerotín není v Čechách tak znám, ale zato na Moravě a na česko-moravských hranicích. Pisatel je toho názoru, že zmíněný hrabě, kdyby švédská královská armáda vtáhla do Slezska, tak by se s ní chtěl spojit spolu s několika jezdci, které nabídli naverbovat sami exulanti.⁶⁹³ S tímto plánem souhlasil jak maršál Horn, tak i Gustav II. Adolf. Nic z toho ale nemohlo být uskutečněno, protože švédský král nemohl, vzhledem k tažení proti Tillymu, svoji armádu rozdělit. Koncem měsíce června, dne 27. 6., píše z Berlína Jindřich Matyáš hrabě Thurn švédskému králi, že jsou zde různí čestní a poctiví čeští šlechtici jako Beřkovský,⁶⁹⁴ Sommerfeldt⁶⁹⁵ a mnoho jiných, kteří budou na své náklady verbovat kompanie jízdy, když jim k tomu bude určeno místo. Prosili Thurna, aby nad nimi bděl a ujistili ho, že budou dodržovat pořádek a poslušnost. Thurn se zmiňuje o bohatém Zdeslavu Hrzánovi z Harasova, který má *guette Geldtmittl* a je zbožný a věrný, těší se vážnosti u kurfiřtského dvora, protože má peníze a půjčil kurfiřtovi jistou sumu a rád s kurfiřtem pije. Thurn doufá, že také pana Viléma Kinského přiměje ke značné finanční pomoci a také jiní se nechali slyšet, že nechtějí šetřit na pili a svědomitosti.⁶⁹⁶

V září roku 1631, ještě před bitvou u Breitenfeldu, adresovalo několik starých aristokratů z řad exulantů své dopisy švédskému generálu Thurnovi. Dne 5. září píše ze Žitavy Kryštof nejstarší Kapoun ze Svojkova Thurnovi do Berlína: „...*mnozí jiní poctiví lidé vyššího i nižšího řádu jak při Jeho Milosti králi švédském, tak i při Vaší hraběcí Milosti buď skrze psaní a neb zase osobami svými (jsouce mladí a čerství a k tomu i při možnosti jakéž takéž) přítomně se ozejvati, služby své poníženě a povolně praesentýrovati a tudy favoru a přízně Jeho Mi. Královské Vaší hraběcí Milosti až i jiných vzácných J.M.K. oficírův, sobě hledati neobmeškávají: Já pak jsa věkem sešlý a okolo 64 let stáří k tomu u velikém nedostatku (poněvadž mi moji statečkové, jak dědičný Valečov, tak i nápadní Hlušice se všemi svršky a nábytky vzat a odňat jest a co tak kde ještě jsem měl, to téměř všechno na vojáky, dokud sem ještě v vlasti zůstával, pronaložil a potom v tak dlouhém Exilium potratil) postavený a nad to vejšeji na zdraví svém, o čemž poctivým lidem dobře je vědomé, velmi nestatečný, abych vedle jiných*

⁶⁹³ *Tamtéž*, s. 331 – 334.

⁶⁹⁴ Pravděpodobně Albrecht Beřkovský ze Šebířova, který padl v bitvě u Wittstocku roku 1636.

⁶⁹⁵ Pravděpodobně Kryštof Erasmus Zummerfeldt z Tumnice, který byl rytmistrem.

⁶⁹⁶ Emil HILDEBRAND (Hg.), *Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. Actenstücke aus dem schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm*, Frankfurt am Main 1885, s. 1 – 2.

*J.M.K. jako i V.H.M. k službě povinné se postavil, toho mi možné učiniti není. Pročež aspoň tímto psaním při V.H.M. se ozejvaje, tudy svou bezelstnou omluvu činím, a za to V.H.M. se vši náležitou uctivostí žádám, aby V.H.M. takovou mou omluvu netoliko při sobě, ale podle příhodnosti času, obzvláště při Jeho Mi. Královské a jiných J.M.K. vzáctných oficířích, milostivě a laskavě vážiti, mně věkem sešlého, starého a upřímného Čecha, pravé pravdy evangelitské stálého vyznavače a Kristova Exula dobře commendirovati a vedle J.M.K. na potomní časy a zvláště při šťastném do naší milé vlasti (kdy se koliv Pánu Bohu líbiti bude a dáli mi to ještě ve zdraví s potěšením dočekati) navrácení a se dostání, mne i s mým statečkem, kterýž jsem pro pravdu Pána Ježíše Krista rád okusil a oželel a tou příčinou raději v exiliu v mnohém nedostatku a nepohodlnosti zůstávám, dále ji poručeného míti, pomíjeti neráčila. Já se toho V.H.M. nepominu svými povolnými službami, každého času volně odsluhovati.“*⁶⁹⁷ Podobně se omlouvá i Zachariáš Světlík, který také pro své stáří, dnu a jiné nemoci nemůže sloužit ve vojsku. Rád by přispěl k návratu krále Fridricha a královny Alžběty, k obnově náboženské svobody a ke klidu v zemi alespoň radou. Posílá starý alchymistický recept z knihy sepsané panem Rodovským z Hustiřan na výrobu jedovatých a ohnivých koulí k dobývání pevností, měst a ničení nepřátelských vojsk.⁶⁹⁸

Exulanti z Mostu sdělují 27. října hraběti Thurnovi, že se dozvěděli, že hrabě opět šťastně přijel až na hranice Českého království, z čehož mají radost. Denně se modlí za to, aby se jich ujal švédský král, skrze něhož by se co nejdříve chtěli opět vydat do své milé vlasti. Prosí Thurna, aby se jich u krále ujal.⁶⁹⁹

Švédské vítězství v bitvě nedaleko Lipska dávalo českým exulantům nově naděje na návrat do staré vlasti. Byli ochotni nasadit své životy a veškeré prostředky k tomu, aby došlo k porážce císaře a krále Ferdinanda II. a k následné restauraci předbělohorských poměrů v zemi. Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu ujišťoval Gustava II. Adolfa, že shromáždí expediční sbor složený z českých exulantů, se kterým potáhne do Čech, zatím co Jan Jiří I. měl směřovat se svým vojskem do Slezska. Král s plány exulantů souhlasil a podporoval je, na rozdíl od jeho nového spojence saského kurfiřta, který organizování exulantů pod vedením Thurna viděl velmi nerad.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ ÖStA Wien, HHStA, Grosse Korrespondenz, Collection diplomatique, Thurn, Heinrich Matthias Graf – seine Korrespondenz mit Verschiedenen 1625 – 1631, lokat: G. C. Fasz. 30/1. Publikoval František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, ČCH 34, 1928, s. 473 – 573.

⁶⁹⁸ *Tamtéž*. Publikoval F. HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, s. 563 – 564.

⁶⁹⁹ *Tamtéž*. Publikoval F. HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, s. 567 – 569.

⁷⁰⁰ Není úplně jasné, proč švédský král nevyužil situace a sám nevtáhl se svojí armádou do Čech, kde se nacházelo jen menší množství císařského vojska a svěřil tento úkol hraběti Thurnovi. Domnívám se, že to

Několik dní před tím, než Arnimem vedená armáda překročila zemskou hranici, dává Jindřich Matyáš hrabě Thurn ve jménu svého pána švédského krále Gustava II. Adolfa plnou moc Jobstu Hansi Tieselovi z Daltiz, aby se položil se svým vojskem na českých hranicích a v jejich blízkosti, byl ve shodě s tamějšími věrnými a milými přáteli, bral ohled na poddané v těchto místech a počínal si obezřetně. Má podávat o svém postupu pilné zprávy. Dobří přátelé mu bez pochyby poskytnou veškerou podporu a pomoc.⁷⁰¹

Zajímavý je také dopis Johanny hraběnky Schlikové, rozené baronky z Wildenfelsu, psaný nejspíše na některém schlikovském sídle v pohraničí, ve kterém hraběnka píše, že se dozvěděla, že Thurn přišel do země a prosí jej, aby jí důvěrně sdělil, zda také on, Thurn, doufá, že jejich dlouhotrvající utrpení s pomocí Boží již brzy skončí.⁷⁰²

Saský kurfiřt ani maršál Jan Jiří Arnim nesouhlasili s českými plány, podle kterých měl Thurn s exulanty vyvolat v zemi povstání proti Habsburskému domu, bez jakékoliv součinnosti Saska, a s velkou pravděpodobností ve prospěch Sasy nenáviděného kalvínského krále Fridricha Falckého.⁷⁰³

Švédská podpora exulantů a naděje exulantů vkládané do Gustava II. Adolfa výrazně ovlivnily vztahy mezi švédským králem a exulanty na jedné straně a Sasy, Valdštejnem a císařem na straně druhé. Postoj saské strany vůči exulantům pak následně ovlivnil i spojenecké vazby ke Švédům a také další politické a vojenské dění nejen mezi saskou a švédskou stranou, ale také mezi saským a císařským táborem.

bylo z toho důvodu, že si byl vědom snah exulantů o restauraci náboženských a politických poměrů v Českém království z doby před rokem 1620 a hrabě Thurn s exulanty, kteří dobře znali domácí prostředí, se mu pro tento úkol zdál nevhodnějším. Zůstává dosud nevyjasněno, proč jej se svou armádou nepodpořil. Podle Čelakovského byli exulanti zklamáni, že je král se svojí armádou nepodpořil. Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, Osvěta 2, 1872, s. 809 – 811. Prý to byli sami exulanti, kteří jej k tažení do Čech nabádali. Úkolem saského maršála Arnima bylo napadení císařského maršála Rudolfa z Tiefenbachu ve Slezsku. K tomu viz také Arnold GAEDEKE, *Die Eroberung Nordböhmens und die Besetzung Prags durch die Sachsen im Jahre 1631*, ASG 9, 1888, s. 232 – 270. S něčím takovým mohl Arnim sotva souhlasit, neboť kdyby držel Tiefenbacha v šachu, hrozilo nebezpečí, že exulantské vojsko za pomoci několika švédských pluků vpadne do Čech, kde se pokusí o vyvolání povstání. *Tamtéž*, s. 235.

⁷⁰¹ ÖStA Wien, HHStA, Grosse Korrespondenz, Collection diplomatique, Thurn, Heinrich Matthias Graf – seine Korrespondenz mit Verschiedenen 1625 – 1631, lokat: G. C. Fasz. 30/1. Dopis nese datum 15. 10. Předpokládám, že je datován podle starého kalendáře, tedy 25. 10. 1631. Publikoval F. HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, s. 567.

⁷⁰² F. HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, s. 570. Dopis je datován 28. 10. Předpokládám, že podle starého kalendáře, tedy 8. 11., v době, kdy již exulantské vojsko postupovalo do českého vnitrozemí.

⁷⁰³ Georg IRMER, *Hans Georg von Arnim. Lebensbild eines protestantischen Feldherrn und Staatsmannes aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges*, Leipzig 1894, s. 144.

Podle představy švédského krále měl Thurn vpadnout s vojskem do Čech, a tak zasáhnout srdce habsburské moci.⁷⁰⁴ Exulanti měli postavit vojsko o počtu asi pět až šest tisíc mužů a v zemi pak podle plánů, které naznačil již v létě téhož roku Ladislav Velen ze Žerotína, vyvolat povstání. Verbovací patenty měly být vydány Gustavem II. Adolfem a celou akci měli financovat sami exulanti. Podle anonymního dopisu z 20. října 1631 zasláného Hansem Heinrichem von Reinach Franzi Wilhelmovi biskupu v Osnabrücku se nyní plukovník z Bubna vyskytuje v Čechách, kde zkouší vyvolat nové povstání, kterému pak mají pomáhat Švédové se třemi pluky jízdy, dvěma pluky dragounů a čtyřmi pluky pěchoty pod velením starého hraběte Thurna, pana ze Žerotína a plukovníka Kaplíře. Také hledá místo pro verbování nového vojska.⁷⁰⁵

S plány na vyvolání povstání v Čechách za účasti exulantů a jiných nespokojenců v království se Thurn v říjnu objevil v Drážďanech. O všem informuje svého chotě Jana Jiřího I. Magdalena Sybilla v pozdějším dopise z 21. listopadu 1631. Píše, že při tajných setkáních s exulanty se Thurn radil, jak opět získat v Čechách ztracené svobody, které měli již před mnoha lety, jak sebrat české vojsko a jak by mohli dopomoci českému králi Fridrichovi opět ke královské koruně. Thurn má být v Čechách královským místodržitelem, má se ujmout všech svých bývalých statků a pisatelka jmenuje ty, kteří měli v noci do 10 nebo 11 hodin tajnou schůzku, kde něco podepisovali a pečetili. Byli to hrabě z Thurnu, hrabě Kinský, pán z Roupova, plukovník Schlieff, Kaplíř ze Sulevic a Sahlhausen. Magdalena Sybilla radí svému choti, aby okolo sebe shromáždil spolehlivé lidi, kteří by mu pomohli zamezit praktikám

⁷⁰⁴ Wilhelm von Vitzum ve své relaci z 3. 2. 1632 píše, že král se domníval, že kurfiřt potáhne proti nepříteli do Lužice a vpád do Čech měl být proveden na základě návrhů hraběte Thurna. A. GAEDEKE (Hg.), *Wallensteins Verhandlungen*, s. 126 – 127. Podle sdělení Laurentia Nikolaie švédskému sekretáři Laurentiu Grubbemu ze dne 5. 1. 1632, byl král velmi překvapen tím, že Arnim tak náhle opustil Slezsko (!), nepřítel nechal v zádech a napochodoval do Čech. Georg IRMER (Hg.), *Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634*, Band I., in: Publikationen aus den Königl. Preußischen Staatsarchiven, Band 44, Leipzig 1888, s. 77 an.

⁷⁰⁵ G. IRMER (Hg.), *Die Verhandlungen Schwedens*, s. 15 – 16. Kaplířem je míněn Pavel Kaplíř ze Sulevic. Plukovníkem Bubnou pak nejspíše Jan ml. Varlejš z Bubna. Zajímavý dopis v češtině, který psal Bubna Thurnovi 15. 4. 1631 z Lübecku, kde si stěžuje na obvinění z kolaborace a na nemoc, která mu zabraňuje ukázat *co dobrýho císaři přejí. Necht' mu se jenom tak vede, jak jemu přejí*. ÖStA Wien, HHStA, Grosse Korrespondenz, Collection diplomatique, Thurn, Heinrich Matthias Graf – seine Korrespondenz mit Verschiedenen 1625 – 1631, lokat: G. C. Fasz. 30/1. Publikoval F. HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, s. 562 – 563. V této souvislosti je třeba odmítnout tvrzení finského historika Pekky Suvanta, který tvrdí, že na jaře 1631 exulanti vzdali myšlenky na návrat do vlasti. Pekka SUVANTO, *Die deutsche Politik Oxenstiernas und Wallenstein*, Helsinki 1979, s. 38. I druhá Suvantova práce je věcně i terminologicky poměrně slabá. TÝŽ, *Wallenstein und seiner Anhänger am Wiener Hof zur Zeit des zweiten Generalats 1631 – 1634*, Helsinki 1963. Na řadu chyb upozornil v recenzi Georg LUTZ, *Wallenstein, Ferdinand II. und der Wiener Hof. Bemerkungen zu einem erneuten Beitrag zur alten Wallensteinfrage*, in: Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 48, Wien 1968, s. 207 – 243.

exulantů.⁷⁰⁶ Jindřich Matyáš hrabě Thurn se sešel již někdy v polovině října s Arnimem a požádal jej, aby mu poskytl několik pluků k realizaci plánů exulantů. Saský maršál pokládal Thurnovy plány za škodlivé vůči říši, stejně tak i švédské vítězství v bitvě u Breitenfeldu. Sám Arnim měl málo vojska a už vůbec jej nehodlal poskytnout Thurnovi a českým exulantům, kteří uvažovali o zničení císaře a říše a o rebelii v Českém království.⁷⁰⁷ Arnim musel plán Thurnovi překazit a vpadnout do Čech dříve, než tak učiní exulanti a budou se snažit provádět své plány. Zabránit realizaci restaurace kalvínského království v sousedství luteránského Saska, znamenalo pro Arnima nutnost překazit Thurnovy plány a v jeho záměru jej co nejdříve předejít.⁷⁰⁸ Tuto skutečnost pokládám za jednu z hlavních příčin, ne-li snad za příčinu nejdůležitější, proč došlo k tažení saského vojska do Čech po bitvě u Breitenfeldu. Arnim si byl jistě vědom toho, že jedná v rozporu s představami a plány Švédů, nových kurfiřtových spojenců. Také se snažil, aby se vyhnul setkání s kurfiřtem, který s celou akcí, tak jak byla Arnimem podniknuta, nesouhlasil, snad pod vlivem některých tajných radů, a mohl by Arnimovi další postup na společné schůzce zakázat.⁷⁰⁹ Aby maršál legalizoval své konání v očích švédských spojenců, nechal si později od kurfiřta vystavit písemné potvrzení, že v tomto případě jednal na výslovný kurfiřtův rozkaz. Zda tomu tak skutečně bylo, není jisté.⁷¹⁰

Předposlední říjnový den roku 1631 adresoval Jindřich Matyáš hrabě Thurn, generál švédské armády, dopis saskému kurfiřtovi, ve kterém jej žádá, aby mu byla poskytnuta místa k mustrování vojska. Píše, že nastávající zimní období jej nutí požádat Jeho kurfiřtskou Jasnost jménem a na místě všech tří evangelických stavů Království českého, aby prokázala velké dobrodiní a povolila jim na krátký čas v blízkosti hranic *Musterplatz*. Má se myslet na to, aby se Jeho kurfiřtské Jasnosti nestala žádná škoda a chudí poddaní mohli vše snášet bez obtíží. Co se týče výzbroje a munice, chtějí se zavázat kurfiřtovi nejposlušnějším díkem a zaplacením na úvěr a tuto milost a dobrodiní

⁷⁰⁶ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 8559/1 Schreiben an churfürst. Durchlaucht Johann Georg I. zu Sachsen von deroselben Herzgeliebten Gemahlin Anno 1631 – 1656; Publikoval A. GAEDEKE, *Die Eroberung Nordböhmens*, s. 266 – 267. V tomto dopise se také objevuje poněkud komická rada, že pokud by byla jejímu choti nabídnuta v Čechách královská koruna, nemá se zdráhat ji přijmout.

⁷⁰⁷ Josef PEKAŘ, *Valdštejn 1630 – 1634*, s. 121.

⁷⁰⁸ Oldřich KORTUS, *Počátky saského vpádu do Čech v roce 1631*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 163.

⁷⁰⁹ *Taméž*, s. 161 – 162.

⁷¹⁰ Staří kurfiřtští radové, kteří měli podporu kurfiřta a byli oddáni císaři, představovali na saském dvoře mocensky vlivnou skupinu. Vyslovili se proti otevřené podpoře českých rebelů. A. GAEDEKE, *Die Eroberung Nordböhmens*, s. 238.

mu nikdy nezapomenou.⁷¹¹ Následujícího dne kurfiřt na takový požadavek odpověděl, že by záměrům hraběte a jeho krajanů ve všem rád vyhověl, ale co se týče prvního bodu, musí se nutně omluvit, neboť je zřejmé, že jeho poddaní v zemi dosud velmi trpěli velkými potížemi kvůli různým zde vykázaným místům k verbování, shromažďování a ubytování vojska. Poddaní museli strpět nejrozmanitější plundrování, rabování, násilné okrádání a další neslýchané násilí od Tillyho soldatesky, a když budou ještě dále zatíženi zřízením míst k mustrování vojska, musí pak na konec zcela zahynout. Nehledě na to, že sám kurfiřt potřebuje nějaká místa, kde by mohl mustrovat své vojsko, a tak posílit svoji armádu.⁷¹² Kurfiřt nepomýšlel na revoluční změny v Čechách, které by se s pomocí exulantů podařily.⁷¹³ V zásadě zůstával Jan Jiří I. v dobrých vztazích s císařem a navazoval tak na vstřícnou procísařskou politiku svých předchůdců.

V době, kdy Arnim překročil se svými vojáky české hranice, neměl Thurn o jeho kroku ani nejmenší tušení. To, že saská armáda pod Arnimovým velením vstoupila na území Českého království, se dozvěděl až v době, kdy Sasové již rychle postupovali do českého vnitrozemí. Thurn a exulanti tomu zprvu nechtěli vůbec uvěřit a cítili se Arnimovým jednáním odstrčeni. Saská strana nechávala Thurna v nevědomosti, dokud se tažení do Čech neuskutečnilo.⁷¹⁴ Arnim i kurfiřt zklamali nejen exulanty, ale klamali i Gustava II. Adolfa.⁷¹⁵ Švédský vyslanec v Drážďanech Laurens Nicolai sděluje sekretáři švédského krále Filipu Sadlerovi v dopise ze dne 24. listopadu 1631 z Drážďan, že Thurn následoval maršála Arnima do Lužice, když jej tam nenašel, vrátil se zpět do Drážďan nespokojený, že se tažení do Čech uskutečnilo bez předchozího sdělení a porady s ním.⁷¹⁶ Nejspíše počátkem listopadu píše Thurn Arnimovi dopis, ve kterém si stěžuje na to, že byl odmrštěn a co se týče záměru táhnout do Čech, ten mu byl úplně zatajen. Prosí Arnima, aby vyslechl švédského podplukovníka Steinackera, protože jemu samotnému to nebylo dovoleno a žádá tajnou a důvěrnou odpověď, zda má Jeho kurfiřtská Jasnost v úmyslu zmocnit se Českého království nebo táhnout jen na

⁷¹¹ Arnold GAEDEKE (Hg.), *Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631 – 1634*, Frankfurt am Main 1885, dopis č. 6, s. 111. Stará fotokopie originálu v ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

⁷¹² *Tamtéž*, dopis č. 7, s. 111 – 112.

⁷¹³ Anton GINDELY, *Geschichte des dreißigjährigen Krieges, II. Abteilung: Der niedersächsische, dänische und schwedische Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1622 bis 1632*, Prag 1882, s. 259.

⁷¹⁴ Arnold GAEDEKE (Hg.), *Aus den Papieren des kursächsischen Generallieutenants Hans Georg von Arnim*, in: NASGA 7, 1886, s. 281.

⁷¹⁵ Josef PEKAŘ, *Valdštejn 1630 – 1634*, s. 125.

⁷¹⁶ E. HILDEBRAND (Hg.), *Wallenstein und seine Verbindungen*, dopis č. 2, s. 3.

hranice a uspokojit tak soldatesku tím, že se obohatí.⁷¹⁷ Nakonec se rozmrzelý Thurn rozhodl následovat Arnima i s několika předními krajany a 12. listopadu se odebral z Drážďan přes Pirnu dále do Čech v Arnimových stopách.⁷¹⁸ V dopise ze 13. prosince 1631 Thurn oznamuje švédskému kancléři Oxenstiernovi, že mu bylo rozkázáno, aby táhl do Čech, ale jelikož mu švédský král s vojskem nemohl pomoci kvůli nepříteli (pozn. Tillymu), vtáhla do Čech saská armáda.⁷¹⁹

Zdá se, že saský maršál měl původně v úmyslu zmocnit se pouze pohraničních oblastí Českého království, povodí Ohře a Labe až k Litoměřicím. O tažení na Prahu zpočátku vůbec neuvažoval. K němu se rozhodl zcela nečekaně, když se dozvěděl, že hlavní město opustila císařská armáda a vysoká aristokracie, většina císařských úředníků a bohatí měšťané.

Dne 9. listopadu píše Arnim kurfiřtovi z Litoměřic, že záležitosti hraběte Thurna je třeba důkladně zvážit, neboť jsou to věci s velkými důsledky, takže neví, jak se má v tomto rozhodnout. Počká na to, až bude kurfiřt přítomen. Čím více Thurn neschvaluje kurfiřtův záměr jít do Čech, jak kurfiřt Arnimovi poručil, tím více se zdají pisateli Thurnovy záležitosti podezřelé. O to více se musí v díle bez prodlení pokračovat.⁷²⁰ Vzájemná nedůvěra a nevraživost obou stran, saského maršála a českých exulantů, zejména hraběte Thurna, ještě více vzrůstala. Thurn, který byl zplnomocněncem švédského krále na drážďanském dvoře, měl v Čechách vystupovat jako švédský generální komisař, tedy jako samostatný mocenský subjekt. Domnívám se, že z tohoto důvodu jej Arnim považoval za faktického konkurenta majícího zcela odlišné politické zájmy a plány.

Gustav II. Adolf o dva dny dříve, 7. listopadu 1631, vystavil ve Würzburgu Ladislavu Velenovi ze Žerotína verbovací patenty, podle kterých bylo „zemskému hejtmanovi Markrabství moravského“ umožněno, aby pro služby švédského krále a ke spásné obnově své vlasti Markrabství moravského a tam téměř zcela rozpadlé svobody, naverboval tři pěší pluky, každý po 1 800 mužích a k tomu ještě 2 000 jezdců a 500 dragounů. K nim mají být jmenováni a vypraveni potřební vyšší i nižší důstojníci jízdy i pěchoty. Jezdci a pěšáci se mají odebrat na králem určená místa ve Slezsku k mustrování. Mají složit přísahu švédskému králi. Placení žoldu má být svěřeno

⁷¹⁷ A. GAEDEKE (Hg.), *Aus den Papieren des kursächsischen Generallieutenants*, s. 286 – 287.

⁷¹⁸ Oskar SPECK, *Pirna und Umgegend in den Kriegsjahren 1630- 1631*, Mitteilungen aus dem Verein für die Geschichte der Stadt Pirna, Heft 4, 1912, s. 16.

⁷¹⁹ E. HILDEBRAND (Hg.), *Wallenstein und seine Verbindungen*, s. 5.

⁷²⁰ A. GAEDEKE (Hg.), *Wallensteins Verhandlungen*, s. 118 – 119.

moravskému markrabství. Vše se má dít podle obvyklých vojenských řádů švédské armády.⁷²¹ I tento krok musel s velkou pravděpodobností vzbudit nelibost Arnima a snad i kurfiřta, neboť oba dva byli proti takovým revolučním změnám, které by byly namířeny proti císaři. Z tohoto důvodu bylo také hraběti z Thurnu zcela odmítnuto vyhovět v otázce zřízení míst pro verbování vojska na česko-saských hranicích. Sasko tak bezpochyby v zárodku zabránilo plánu českých exulantů, který počítal s vypuknutím povstání v Českém království. Takové povstání by mohlo mít pro Habsburský dům fatální následky. Jistě by bylo také zabrzdilo, ne-li přímo přerušilo organizování nového císařského vojska, kterého se provizorně ujal Albrecht z Valdštejna a jehož konečným cílem bylo tažení proti Švédům, tedy těm, kteří zabraňovali uskutečnění nejdůležitějšího vévodova plánu, ustanovení univerzálního míru v říši. Byl to právě saský maršál, koho kurfiřt zmocnil k jednáním o míru s Valdštejnem. Tato jednání měla být utajena před švédským králem, ale snaha o utajení byla neúspěšná. Gustav II. Adolf byl z postoje Arnima a saské politiky vůči němu zklamán. Je velmi pravděpodobné, že hlavní podíl na tom, že nedůvěra švédských kruhů vůči Arnimovi vzrůstala den ode dne, měl také hrabě Thurn a jeho přátelé.

Čeští exulanti využili skutečnosti, že Arnimem vedená armáda vstoupila do Českého království a podnikali výpravy do vnitrozemí na vlastní pěst. Ještě před tím, než dorazil hrabě Thurn v doprovodu významných osob z řad exulantů před Prahu po boku Arnimovy armády, objevovaly se v zemi malé skupinky navrátilců, kteří využili dané situace a začali se svévolně ujímat jim dříve konfiskovaného majetku. Druhá vlna pak vstoupila do země vedle armády, kterou přivedl do Čech saský kurfiřt v době, kdy se dozvěděl, že Arnim postoupil až k Praze a následně se mu podařilo vtáhnout do hlavního města.

V hlavním městě se saský maršál snažil zabraňovat bezohlednému a svévolnému vystupování exulantů. Ani kurfiřt, ani Arnim o podnicích Thurna a jeho přívrženců v Praze nic nevěděli a nesouhlasili s nimi.⁷²² To byl nejspíše jeden z důvodů, proč byl Arnim později obviňován švédskými agenty a publicistikou ze všeho možného: z toho, že se v Praze zmocnil velké kořisti, i z toho, že se prý chtěl stát katolíkem. Tato propaganda značně poškodila Arnimův obraz u tehdejší veřejnosti.⁷²³ Thurn dával svoji

⁷²¹ F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 338 – 339.; SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

⁷²² AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 206r. Viz také kapitolu o Praze v této práci.

⁷²³ G. IRMER, *Hans Georg von Arnim*, s. 164.

rozladěnost s Arnimovým jednáním vůči němu a exulantům veřejně najevo a švédského krále před Arnimem varoval s tím, že by Sasové mohli vyhnat Švédy z říše.⁷²⁴

Thurn jako hlava exulantů a švédský generální komisař získal pro švédské zájmy jednoho z pražských velících plukovníků, Vavřince z Hofkirchen. Tomu se podařilo při jedné hostině opít císařského vyjednavče plukovníka Sparra a vylákat z něj jeho tajemství. Sparr ukázal Hofkirchenovi nějaké vlastnoruční dopisy maršála Arnima, jejichž obsah nebyl v žádném případě vhodný pro oči Švédů a jejich spojenců. Hofkirchen, který nebyl s Arnimem v nejlepších vztazích,⁷²⁵ neučinil nic jiného, než že tyto dopisy ve velkém spěchu opsal a na radu hraběte Thurna (!) je prostřednictvím podplukovníka Steinackera, který byl rozhodným přívržencem Švédů, doručil švédskému vyslanci v Drážďanech Filipu Reinhardtovi hraběti ze Solmsu. Obsah těchto tří dopisů se nejspíše týkal mírových jednání mezi Arnimem a Albrechtem z Valdštejna, při kterých plukovník Sparr sloužil jako zprostředkovatel. Steinacker se odebral do švédského hlavního tábora, aby o kontaktech Arnima s vévodou informoval Gustava II. Adolfa, neboť z pohledu Švédů představovala tato jednání zradu nejhoršího druhu. Hrabě Solms chtěl sám spěchat do Prahy, aby tam společně s plukovníkem Hofkirchenem, hrabětem Thurnem a jinými prošvédsky smýšlejícími osobami zabránil Arnimovým a Sparrovým pletichám. Kdyby to bylo nutné, i násilím. Před jeho odjezdem mu sám saský kurfiřt neočekávaně sdělil, že Valdštejn prostřednictvím plné moci dané mu císařem učinil Arnimovi, prostřednictvím plukovníka Sparra, nové nabídky týkající se uzavření míru. Hrabě Solms kurfiřtovi přímo sdělil, že se mu nová jednání mezi Arnimem a Valdštejnem zdají nanejvýš podezřelá.⁷²⁶ Kdyby kurfiřt Solmsovi slíbil, že Arnima za toto požene k zodpovědnosti, je prý připraven kurfiřtovi předložit Arnimovy dopisy, na jejichž základě by již kurfiřt o jeho zrádných jednáních nepochyboval. Když kurfiřt slíbil, co Solms požadoval, předložil švédský vyslanec Janu Jiřímu I. opisy Arnimových dopisů adresovaných plukovníku Sparrovi, jak je opsal rakouský exulant a nyní saský plukovník Hofkirchen. Ještě téhož dne se konal výslech Arnima v přítomnosti kurfiřta a mnoha kurfiřtových radů, ovšem bez přítomnosti

⁷²⁴ Friedrich Emanuel von HURTER, *Wallenstein's vier letzte Lebensjahre*, Wien 1862, s. 107.

⁷²⁵ SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9271/1 Schreiben, welche zwischen unserm gnädigsten Herrn und dem Herrn feldmarschall gewechselt. Item des Herrn Feldmarschalls unterschiedliche Bedencken inn Kriegssachen Hier bei ist Ihrer Churf. Durch. endliche erklärung gegen den feldmarschall, wegen führung des Krieges 1631. Arnim kurfiřtovi, Litoměřice, 31. 5. 1632. Tento dopis viz kapitulu o Praze.

⁷²⁶ G. IRMER, *Hans Georg von Arnim*, s. 172.; J. PEKAŘ, *Valdštejn 1630 – 1634.*, s. 189 píše, že dopisy obsahovaly informaci ohledně vedení války, která má být jen tak na oko předstírána, aby nebylo vzbuzeno podezření z uzavření separátního míru.

švédského vyslance. Kurfiřt věděl o korespondenci Arnima se Sparrem a dopisy znal dříve, než mu je Solms ukázal a sám rozkázal Arnimovi, aby s frýdlantským vévodou jednal. Aniž by o tom Solms věděl, žádný Arnimův výslech se nekonal a v následujících dnech nechal kurfiřt svému maršálovi doručit písemné potvrzení o odvolání urážky. Švédský vyslanec dostal od krále instrukce, aby plukovníci Hofkirchen, Taube a jiní přivedli své pluky Gustavu II. Adolfovi, kdyby Arnim uzavřel s Valdštejnem separátní mír.

Podpora exulantů ze strany švédského krále se mj. projevovala tím, že saský kurfiřt psal z podnětu Gustava II. Adolfa svým komisařům v litoměřickém kraji, aby nezadržovali pohledávky pana Ladislava Veleny ze Žerotína, který je ve švédských službách, na statcích jeho manželky Libochovicích a Budyni a byli mu naopak nápomocni a neobtěžovali jej nesnáze.⁷²⁷ Sasové neměli nic proti tomu, aby se exulanti ujímali svých bývalých statků, ale vadila jim jejich politická aktivita nebo takové podniky, které poškozovaly vlastní saské zájmy. Takovou akcí bylo například zabírání pražských kostelů navrátilivšími se duchovními, což bylo v rozporu se smlouvou o vzdání Prahy, kterou Arnim a kurfiřt uzavřeli se zástupci pražských měst. Pro odpor kurfiřta a saských důstojníků nebylo obnoveno direktorium a nebyly provedeny personální změny v zemských úřadech. Pokud by se exulantům podařilo prakticky využít toho, že zamkli úřad zemských desk, mohlo pak dojít k rozsáhlým majetkovým změnám v zemi v neprospěch císaři věrných poddaných. Chtěli si také přivlastnit královské důchody a vypsát berně, aby mohli organizovat zeměbranu, jelikož na kurfiřtskou armádu se již nemohli spoléhat. Nově zřízená zemská defense se pak měla postavit na odpor císařským vojákům v Čechách.⁷²⁸ Královských regálů se nakonec zmocnil samotný kurfiřt, aby získal prostředky do své válečné pokladny.

Nejzávažnější skutky a nejzávažnější provinění exulantů, kteří přijel do Českého království, jsou shrnuty v patentu o zřízení Frýdlantské konfiskační komise. Tato komise měla v letech 1633 – 1634 postihovat zejména exulanty, kteří přijeli bez císařského povolení do země a dále ty, kteří se nějakým způsobem provinili vůči císaři za tzv. saského vpádu. V *Registru vejpovědí* jsou jasně uvedeny prohřešky navrátilců, jak jednotlivců, tak obecně, formulí z nařízení vydaného Valdštejnem o ustanovení konfiskační komise: *Když ten lid kurfiřta saského nepřátelský sem do tohoto dědičného J.M.C. Království českého nenadálý vpád učinil, s týmž lidem také vpadli do země*

⁷²⁷ F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 221 – 222.

⁷²⁸ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 177.

emigranti a exulanti čeští, panského, rytířského a městského stavu s nepřitelem se spojili a stovaryšili, ochrany a všelijakého fedruňku při armádě nepřátelské skutečně užívali. Mnozí z nich za stavy Království českého se vydávali a zapověděné schůzky drživali J.M.C^{ké} věrné stavy a poddané turbírovali a rozpakovali; proti té jim prve per formam universitatis, od J.M.C. udělené milosti, nových zlých účinků se dopouštěli a jakožto domnělí stavové desk zemských a jiných expediti ujímati se opovážili a ty jsou se též v zámky, tvrze, města, městečka, domy i jiné grunty na onen čas, na J.M.C^{ou} v pokutě přišlé a připadlé a potom jiným obyvatelům Království českého, J.M.C. věrným poddaným, prodané, tolikéž v statky duchovní a klášterské, i v jiné mnohé, jako i v ty jim na onen čas, vlastně náležející, potom pak od nich prodané a neb jiným zadané mocně uvázali, lidi poddané sobě v poddanost uvozovali, proti J.M.C. pozdvihovali, v zemi rozržitost a bouřku tropili, ty statky, kterých jsou se tak ujímali, šumovali, zplundrovali, obilí, vína i jiné věci pryč ven z země vyvážeti dali, těch justifikovaných osob na věž Mostskou vystavené hlavy dolů z snímali a mnozí až dosavad při nepříteli v službách vojenských skutečně zůstávají.⁷²⁹ Je zde přímo uvedeno, že exulanti se spojili se saským vojskem, což není tak úplně pravda, jak jsem se snažil v předchozích řádcích naznačit. Sasové exulanty odmítali a neměli o žádné spojení s nimi vůbec zájem, snad až na některé prošvédsky orientované důstojníky, jako byl Hofkirchen, který se ovšem snažil intrikovat proti Arnimovi. O ochraně nebo snad podpoře exulantů ze strany Sasů také nemůže být řeč. To, že exulanti konali různá shromáždění, zejména v Praze a s velkou pravděpodobností i jinde, je nepochybné, stejně tak nelze zpochybnit snahy o bouření poddaných na některých panstvích. Ujímáním se zemských desk a jiných úřadů se jednoznačně provinili a stavěli se tak proti zmíněné milosti udělené císařem. Zabírání bývalého nemovitého majetku, který byl zkonfiskován císařem a následně mohl být přidělen císaři věrným osobám, stejně tak jako plundrování hradů, zámků, tvrzí a domů, bylo na denním pořádku. O množství vyvezeného vína, obilí a jiných potravin svědčí zachované seznamy.⁷³⁰ Snímání hlav popravených rebelů a vojenská služba v armádě nepřátelské císaři, to vše bylo pokládáno také za velmi těžká provinění. Domnívám se,

⁷²⁹ NA Praha, SM, sign. C 215/C1/7a, karton 360. *Registrum Vejpovědí vztahujících se na osoby z stavův panského, rytířského a městského, v Království českém, na Commissi Confiscationis condemnované, podle křtěných jmen a alfabet. 1631 usq. 1634.* Obsahem tohoto spisu je především abecední jmenný seznam provinilců sestavený podle křestních jmen. Osoby jsou rozděleny podle jednotlivých stavů, na stav panský, rytířský, městský. U nejvýznamnějších osob je pak stručně uvedeno jejich provinění ve sledované době. Tohoto pramene bylo také využito pro sestavení jmenného seznamu osob, který tvoří poslední z příloh této práce.

⁷³⁰ SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7212, s. 195 an., *Verzeichnuß, was noch von Getreid und Weine in der Stadt den Krigsofficirern gehörig.*; *Tamtéž*, film KI 616, sign. 7214. s. 508 – 512, 517 – 520.

že nepřátelskou armádou je zde míněn zejména exulantský sbor pod velením hraběte Thurna.

Nejvýznamnějším osobám ze všech tří stavů se kladla za vinu například tato provinění: *Václav Vilém z Roupova, ačkoliv pro své předešlé proti J.M.C. těžké provinění byl jest Criminaliter in totum condemnován, však jsouce J.M.C.⁷³¹ víceji k milosrdenství nežli k přísnosti nakloněný, ráčil jest jemu obzvláštní milost učiniti a též jeho provinění prominouti. Proti čemuž jest se on J.M.C. reversíroval, že nechce nikdy víceji proti J.M.C. v ničemž bývati a nic practicirovati, nýbrž v pokoji zůstávati, ale takového reversu svého jest nezdržel a jej protrhl. A když kurfiřt saský sám osobně do Království českého i do měst pražských přijel, jest on Václav Vilém z Roupova, zapomněvši se nad svou přípovědí a reversem svým také do země přijel, statků svých jemu na onen čas náležejících a J.M.C. v pokutě připadených, se mocně ujal, lidi v poddanost a člověčenství sobě uvedl a přijedouce do měst pražských, v radách kurfiřtských a nepřátelských, i s Hendrychem Matesem z Turnu, jedním úhlavním nepřitelem J.M.C., bejval, a toho také byl veliká příčina, že ty hlavy stínané byly jsou dolů z věže Mostské snímané, při snímání jich přítomný byl, od Mostské brány až do kostela Matky Boží před Tejnem, na způsob pohřbu, jedouce sám napřed na koni je doprovázeti pomáhal, to vše sám dirigiroval, a jak hlavního kostela Tejnského, tak i jiných kostelův hlavních ujímati se poroučel. V témž kostele Tejnským administrátora i jiné kněžstvo vedle jiných volil. A tak podruhé za zjevného nepřitele J.M.C. a vši zemi se postavil, tu milost jemu od J.M.C. udělenou zrušil a jí se zbavivše potratil.⁷³¹ Otto purkrabí z Donína se ujal statků, které koupil Pavel hrabě Michna z Vacínova, a ty důkladně vyplundroval. Byl také přítomen při snímání hlav z Mostecké věže a jejich pohřbu a zůstával v Praze až do jejího dobytí Albrechtem z Valdštejna.⁷³² Jiří Křinecký z Ronova mimo stejných již výše uvedených skutků, byl i ubytovacím komisařem saského vojska na Starém Městě pražském. Stejnou funkci na Novém Městě pražském zastával Jan Záruba z Hustířan a na v Menším Městě pražském byl Sasy ustanoven za ubytovatele Jan z Roupova. Provinění člena nejbohatší předbělohorské rodiny Zdeslava Hrzána z Harasova byla taková, že v pražských městech zůstával, dokud tam byl také saský kurfiřt a lidem mnoho zlého činil, ujímal se svých bývalých statků a poddaným císaře činil těžkosti. David Jindřich Černhauz z Černhauzu poručil správci svého bývalého statku v Libni, aby z něj vyvážel do ciziny některé věci a peníze, a další*

⁷³¹ NA Praha, SM, *Registrum Vejpovědí*, karta 360.

⁷³² *Tamtéž.*

vymáhal nepřátelskou vojenskou exekucí. Jan Habart Kostomlatský z Vřesovic, stejně jako předchozí, odjel pro náboženství ze země, vrátil se a ujal se statku Ploskovice. Po smrti svého strýce Adama z Vřesovic se ujal jeho statku Manský Újezd a tamější poddané *vedl v poddanost a člověčenství*. Ujal se také hotových peněz na Zahořanech po svém strýci.⁷³³ Bohuslav Hodějovský z Hodějova přijel do pražských měst, kde se ubytoval u Matěje Koukola, který jej musel živit. Hodějovský prý prohlásil, že císař nemůže odolat množství a síle vojska švédského krále, který míní na jaře táhnout na Vídeň a císaře z Vídně vyhnat.⁷³⁴ Ladislav Zejdlic ze Šenfeldu přijel do země, ujal se svého bývalého statku Encovany, v Praze se přidržel hraběte z Thurnu a s mnohými jinými jeho přívrženci *v radách býval*.⁷³⁵ Alexander Kaplír ze Sulevic z rytířského stavu také přijel do země a ujal se nejen svých bývalých statků, ale i těch, ke kterým neměl žádná práva, tamější poddané *v poddanost a člověčenství sobě uvedl a skrze to roztržitost a bouřku v zemi tropil*. Sasy byl ustanoven komisařem v Litoměřickém kraji a vybíral pro ně berně. Také přijel do Prahy a zúčastnil se snímání hlav z Mostecké věže, doprovázel pohřební průvod do Týnského chrámu a pomáhal volit administrátora a jiné duchovní.⁷³⁶ Albrecht Mateřovský z Mateřova přijel s nepřítelem do země, byl ve vojenských službách švédského krále, byl zjevným nepřítelem císaře a obyvatelům Litoměřic vyhrožoval, že je chce dát pozatýkat.⁷³⁷ Jaroslav Rašín z Rýzmburka⁷³⁸ byl služebníkem hraběte z Thurnu, v jehož společnosti býval každý den, pomáhal drancovat domy a lidem pobrané věci dal několikrát odvázet do Míšně a činil velké škody. Václav starší Dobranovský z Dobranova přijel do Prahy s hrabětem z Thurnu, byl jeho hofmistrem a *skrze něho všechny věci hraběti z Turnu přednášeny a dodávány*.⁷³⁹ Jan

⁷³³ *Tamtéž.*; Jeho provinění jsou také zaznamenána v SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9240/9 Kriegs Sachen betrf. 1630 – 1634.

⁷³⁴ *Tamtéž.*

⁷³⁵ *Tamtéž.*

⁷³⁶ *Tamtéž.*

⁷³⁷ *Tamtéž.*

⁷³⁸ *Tamtéž.* Rašín je autorem relace, která byla po něm pojmenována a autor ji sepsal za tím účelem, aby mu byly navráceny zkonfiskované statky. Rašín nebyl jediným autorem tohoto textu, jehož hlavním účelem bylo očernit Albrechta z Valdštejna a dokázat jeho zradu vůči císaři. Text publikovali, německou verzi, František DVORSKÝ (ed.), *Historické doklady k záměrům Albrechta z Valdštejna a jeho spojenců*, Praha 1851 a český překlad Josef PEKAŘ; Zdeněk KRISTEN (edd.), *Odhalení o Valdštejnově zradě a smrti. České znění relací Jaroslava Rašína a Octavia Piccolominiho*, Překlad Zdeňka Kristena, úvody a poznámky Josefa Pekaře, Praha 1934. Spory o tom, zda Valdštejn zradil císaře či nikoliv, se vedou již od konce roku 1633 až do nejnovejší doby. Úvahy o této nesmírně komplikované problematice nejsou účelem této práce. Relaci jako celek považují za tendenční a nedůvěryhodnou, přestože některá její tvrzení lze doložit některými dosud zachovanými originálními prameny. Předmětem této práce není ani kritika, ani novodobý rozbor Rašínovy relace. V této práci je také vynechána faktografie a prameny k jednáním mezi Arnimem a Valdštejnem ohledně uzavření míru, dále zde záměrně není blíže rozebírána ani mezinárodní politika a ani mezinárodní vztahy.

⁷³⁹ *Tamtéž.*

Adam Haugvic z Biskupic byl rytmistrem v Hofkirchenově pluku a přijel s celou kompanií do Prahy, se kterou ležel na Hradčanech a potom v doksanském klášteře. V pozdějších letech sloužil dále v nepřátelské armádě a byl považován za zjevného nepřítele Jeho císařské Milosti. Desítky dalších osob z řad exulantů, *když jest nepřítel města pražská opanoval, jsou za ním do země a potom do měst pražských přijeli, sami se v městech pražských, skrze vyslané své, napřed do Prahy, semotam po domích rozložirovali, kteréž Pražané vychovávati a od nich mnohé těžké protivnosti a soužení snášeti museli.*⁷⁴⁰

Exulanty, kteří přišli do Čech, lze rozdělit z několika hledisek na různé nehomogenní skupiny. Část z nich, nelze odhadnout jak velká, věřila v úspěch tažení a v trvalý návrat domů. Jiní poznali, že nelze počítat s jakoukoliv podporou ze strany Arnima a saského kurfiřta a nečekali žádné výrazné politické změny a využili situace a své přítomnosti ve staré vlasti, aby odvezli ze země zbytek svého movitého majetku, který ještě měli v Čechách. To se zpravidla dělo tím způsobem, že své bývalé statky, které po konfiskaci mohly i vícekrát změnit majitele, důkladně vyplenili. Jedním z těch, kdo přestal věřit v úspěch celé akce byl právě jeden z jejich exulantských iniciátorů, hrabě Thurn! Jedinou možnost, jak zabránit jednáním mezi Sasy a císařskými, která měla nakonec vést k uzavření míru, viděl hrabě Thurn ve vpádu Gustava II. Adolfa do Čech.⁷⁴¹

Účast exulantů na těchto událostech nelze omezit výhradně pouze na luteránské věřící ze Saska. Je zmiňována přítomnost minimálně dvou „neluteránských“ exulantů, a to prezidenta bývalého stavovského direktoria Václava Viléma z Roupova, významného stoupence krále Fridricha Falckého, a také bratrského duchovního Pavla Fabricia.⁷⁴²

Někteří z exulantů se snažili v praxi provádět původní plány vůdců emigrace a snažili se bouřit poddané na několika českých panstvích, neboť marně doufali, že tyto lokální vzpoury se změní v celozemský odpor proti císaři. V okolí Jílového bouřil a

⁷⁴⁰ *Tamtéž.*

⁷⁴¹ A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 164.

⁷⁴² *Tamtéž*, s. 61. Na účast exulantů při saském tažení do Čech reagoval i nejznámější pobělohorský exulant, biskup Jednoty bratrské Jan Amos Komenský. V naději na definitivní návrat do vlasti, sepisuje v letech 1631 – 1632 *Pozoun milostivého léta pro národ český*. V době, kdy je text vydán, jsou již exulanti zpět ve vyhnanství. Není to jediné Komenského dílo napsané v souvislosti s předpokládaným návratem do vlasti. Josef BRAMBORA, Josef POLIŠENSKÝ (edd.), *Vybrané spisy Jana Amose Komenského 6*, Praha 1972, s. 115 – 126. Jiným spisem je *Navržení krátké o obnovení škol v Království českém*. K tomu viz Dagmar ČAPKOVÁ, Bedřich HAVRÁNEK (edd.): *Dílo Jana Amose Komenského 11*, Praha 1973, s. 351 – 358. Dalším spisem Komenského je *Haggaeus redivivus*. J. DAÑHELKA a kol. (edd.): *Dílo Jana Amose Komenského 2*, Praha 1971, s. 293 – 368. V souvislosti se saskou a exulantskou přítomností v Čechách vznikl i text *Otázky některé o Jednotě Bratří Českých*. Josef Th. MÜLLER, Jan V. NOVÁK (edd.), *Otázky některé o Jednotě Bratří Českých*, VŠJAK 17, Brno 1912.

verboval sedláky Oldřich Václav Kavka z Říčan.⁷⁴³ Znáмым příkladem je činnost Kryštofa Čabelického ze Soutic, který společně s Davidem Chlumčanským z Přestavlk chtěl mezi venkovským lidem naverbovat vojsko, které by pak pomáhalo exulantům prosazovat zamýšlené změny. V čele tohoto selského vojska se snažil bránit postupu císařské armády směrem na Prahu. V Mníšku pod Brdy byl ovšem někdy koncem února nebo začátkem března přepaden a spolu se svými „spolubojovníky“ zajat. K tomu píše Marradas Valdštejnovi z Tábora dne 10. března: Panu podplukovníkovi Zahrádeckému jsem přikázal, aby sem poslal s dobrým doprovodem zajatého Kryštofa Čabelického, kterého chci pak nechat dobře hlídat a budu očekávat další nařízení Tvoji knížecí Milosti, co se s ním má udělat. Podle mého názoru (avšak ten není rozhodující) si dobře zaslouží, aby na něm byl proveden strašný trest, ostatním takovým rebelům pro výstrahu.⁷⁴⁴ Čabelický byl dopraven do Českých Budějovic a jako zrádce jej čekal přiměřený trest ztráty cti, hrdla a statků. Nejvyšší kancléř Vilém Slavata z Chlumu a Košmberka k tomu v dopise Jaroslavu Bořitovi z Martinic ze dne 13. března 1632 dodává: Strany toho zajatého Čabelického vidí mně se, že by se dobře a spravedlivě stalo, aby se s ním tím způsobem, jak psáti ráčíš, procedirovalo, ale obávám se, poněvadž jure militari jest jat, že vojáci nebudou chtít jej ad forum politicum vydati. Ale strany předešlého podezření, že by měl příčinou býti smrti nebožtíka Voračického, švagra svého, ad forum politicum slušně by náležel.⁷⁴⁵ Poprava zajatého exulanta se konala začátkem května roku 1632 na budějovickém náměstí, kde bylo postaveno popravčí lešení. Několik dní po exekuci Čabelického byli popraveni i dva jeho služebníci na popravišti před Vídeňskou branou a jejich hlavy byly vyvěšeny na městských branách. Šesti zajatým sedlákům byly uřezány nosy a uši. Exemplární tresty měly sloužit k zastrašení poddaných, neboť příchod saských vojsk a exulantů povzbudil poddané k drobným revoltám.⁷⁴⁶ Chátra ovšem zpravidla plundrovala panství své vrchnosti nebo jejich sousedů.

Rabování ze strany exulantů, respektive jejich přičiněním vzbouřených sedláků, se nevyhnula ani panství vévody frýdlantského. Valdštejn se dozvěděl, z dopisu ze dne 22. listopadu od úředníků jičínské komory, že exulanti, kteří se svévolně položili s vojskem na panství Doksy a Nový Zámek i na jiná místa, tato zruinovali, stejně tak i

⁷⁴³ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 257 – 258.

⁷⁴⁴ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60.

⁷⁴⁵ F. TISCHER (ed.), *Dopisy Viléma hraběte Slavaty Jaroslavu Bořitovi hraběti z Martinic*, s. 314.

⁷⁴⁶ Karel PLETZER, *Poprava Kryštofa Čabelického ze Soutic v Č. Budějovicích roku 1632*, Výběr 30/2, 1993, s. 113 – 114.

Frýdlant a Liberec. Z tohoto důvodu je nyní těžké zasílat z těchto panství nějaké potraviny a peníze knížecímu dvoru do Pardubic, jak tomu bylo dříve.⁷⁴⁷ Den před svátkem sv. Mikuláše píše Valdštejn z Pardubic maršálu Tiefenbachovi, že mu jeden z radů jičínské komory, Hans Kaspar Sitt, sděluje, že svévolných činů exulantů v jeho vévodství frýdlantském den ode dne přibývá, a proto musí být nyní do Nového Zámku a Lipé položeno něco vojska. Saský maršál Arnim Valdštejnovi při jejich setkání, které se konalo v Kounicích slíbil, že bude podporovat to, aby takovému jednání exulantů byla učiněna přítrž. Valdštejn, jelikož toho dosud nebylo dosaženo, požádal Tiefenbacha, aby maršálu Arnimovi nechal po trubači doručit dopis ohledně této záležitosti.⁷⁴⁸

Již v listopadu vydal Arnim přísný rozkaz ohledně dodržování vojenské disciplíny. Vojsko se nemělo dopouštět žádných excesů vůči civilnímu obyvatelstvu. K exulantům, kteří vtrhli do vévodství, se přidali tamější vzbouření sedláci, kteří přepadli panství Nový Zámek a zajali zámeckého hejtmana. Objekt zámku důkladně vyrabovali. V Mnichově Hradišti se hejtman panství Gerhard z Taxisu přidal na stranu vzbouřenců a za to jej Valdštejn odsoudil k trestu smrti. Valdštejn si také stěžoval Arnimovi, že exulanti svévolně zabrali statky na jeho panstvích Nový Zámek, Lipé, Bělá pod Bezdězem, Houska a Doksy i jinde. Exulanti podněcují poddané ke vzpouře proti tamějším valdštejnovým úředníkům, vězní je a na jejich místo dosazují jiné, od kterých vybírají platy. Jelikož počínání exulantů den ode dne vzrůstá, má být na Nový Zámek a do Lipé položeno něco vojska. Vévoda nepochybuje, že tomu Arnim zamezí, že všichni vévodovi úředníci zajatí exulanty budou propuštěni na svobodu a nebudou jim činěny žádné potíže.⁷⁴⁹ Maršál se v dopise z Prahy ze dne 11. prosince omluvil za excesy, sdělil, že nechal zavřít do vězení podplukovníka Schleinitze, deset vojáků, kteří řádili na Novém Zámku bylo potrestáno a tři děla, která s sebou odvezl kapitán, budou ihned poslána zpět. Otázku exulantů ale Arnim v dopise opominul.⁷⁵⁰

Dne 18. prosince píše vévoda frýdlantský úředníkům jičínské komory, že se z jejich dopisu dozvěděl, že saští komisaři litoměřického kraje poslali do frýdlantského

⁷⁴⁷ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Armee Akten, karton 2513.

⁷⁴⁸ *Tamtéž*, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

⁷⁴⁹ *Tamtéž*, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56. Valdštejn Arnimovi, Pardubice, 4. 12. 1631.

⁷⁵⁰ Exulanti představovali pro Albrechta z Valdštejna velké nebezpečí. Hrozilo totiž, že by si jeho vévodství rozdělili, neboť bylo tvořeno konfiskáty, tedy jejich bývalými statky. Valdštejn přijal opět velení císařské armády právě proto, aby ochránil Frýdlantsko a celé České království před exulanty a před realizací jejich plánů mj. majetkových restitucí. K druhému generalátu frýdlantského vévody Josef KOLLMANN, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631 – 1634.*, Praha 2001. Arnimův omluvný dopis vévodovi publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins I.*, No 451.

vévodství jeho úředníkům na Nový Zámek a do Lipé, patenty k uveřejnění. Jednalo se o nařízení, aby poddaní každý týden odváděli kontribuce. Adresáti se mají postarat o to, aby byly kontribuce odváděny jen do Jičina. Nemálo se diví, že mu nebylo oznámeno, zda se ještě na Novém Zámku a v Lipé nalézají Wartenbergovi a Salhausenovi lidé, neboť maršál Arnim mu slíbil, že je tam odsud odvede pryč, aby nečinili valdštejnovým podřízeným žádné potíže.⁷⁵¹

Na Tři krále roku 1631 sdělují z Jičina úředníci jičínské komory Heinrichu Grieselovi, že se velmi neradi dozvěděli, že se v sousedství nalézá opět mnoho saského a švédského vojska, které již začalo s výpady do vévodství Frýdlantského. Dále píše: Jelikož saský kurfiřt a náš milostivý kníže a pán dosud mají důvod jeden druhého šetřit, tak také Jeho kurfiřtská Jasnost ihned na žádost našeho milostivého knížete a pána nechala odvést vojsko z Nového Zámku a z Lipé. Když se Jeho kurfiřtská Jasnost dozvěděla, jak zle tam řádili, nechala ty, kteří vystavili nebezpečí svoji čest i život, přísně potrestat.⁷⁵² Švédským vojskem, zmiňovaným v dopise Grieselovi, jsou myšleni jistě čeští pobělohorští exulanti, stoupcenci švédského generála hraběte z Thurnu.

Ohledně rabování valdštejnových statků píše Arnim vévodovi dne 21. března 1632 z Annabergu: Mohu také Tvoji knížecí Jasnost ujistit, že sama Jeho kurfiřtská Jasnost tím byla velmi nespokojena a hned nechala zjišťovat, podle rytmistrova jména, u kterého pluku dotyčný slouží. Zjistilo se, že nikdo s takovým jménem nikdy nebyl ve službách Jeho kurfiřtské Jasnosti. Tedy se neomylně domnívám, že to musí být jeden z těch od hraběte Thurna, který sám propůjčoval rytmistrovské patenty. Vzpomínám si, že v Jablonné nějací takoví leželi. Jakmile jsem se o takových dozvěděl, okamžitě jsem myslel na to, aby byly nepřístojnosti zastaveny. Proto jsem rozkázal, aby jim nadále nebylo poskytováno živobytí. Zda se tak stalo, nevím. Jestliže ne, pak se musí srocovat na stejném místě a páchat takové troufalosti. Nechci polevit, nýbrž je pronásledovat, dokud je nedopadnu. Pak je chci poslat Tvé knížecí Milosti nebo je, podle libosti Tvoji knížecí Jasnosti, sám ztrestat.⁷⁵³ Druhého dne se komorní radové vévodství frýdlantského omlouvají svému pánovi, že nejsou schopni poslat ustanovený den požadované peníze, i přes veškerou vynaloženou píli. Hájí se tím, že na různých panstvích, zvláště na Novém Zámku, Vartemberku, v Doksech, Housce a Bělé pod Bezdězem, také na Frýdlantu a Liberci zlomyslná chátra, kterou naverbovali exulanti,

⁷⁵¹ Jmenovaní jsou zřejmě exulanti Wolf Salhausen ze Salhausenu a Jan Jiří z Wartenbergu. H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins I*, No 465.

⁷⁵² TÝŽ, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 530.

⁷⁵³ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60.

téměř denně přepadává a plundruje vesnice a kvůli tomu je možné poslat jen málo peněz. Následujícího dne, 25. tohoto měsíce, má důchodní účetní poslat do Pardubic asi 18 – 20 tisíc zlatých v doprovodu hraběte Liechtensteina z Castelkornu, který sem byl kvůli tomu vyslán.⁷⁵⁴

Valdštejn jim odepsal dne 30. března, že v tomto případě nepřijímá žádnou omluvu a zmíněné peníze mají být posílány řádně každý měsíc bez nejmenšího prodlení. Přísně jim rozkazuje, aby dbali na to, aby řádným zasíláním takových peněz nevznikla sebemenší nouze, v opačném případě mu to budou muset zaplatit vlastními hlavami. V post scriptu dodává, že jejich omluvy jsou jen lži a považuje je za nepravdivé a jestli je jim milá spása jejich duší, ať jej netahají za nos. Jestliže mu nebude každý měsíc zasíláno požadované množství peněz, bude to úředníky stát hlavu. Dodává, že k jejich postupům již dost dlouho mlčel, mají si na něj dávat pozor, neboť s nimi opravdu nežertuje.⁷⁵⁵

O čtrnáct dní později píše Heinrich Giesel úředníkům jičínské komory, že jeden kavalír, který byl v Praze na hostině, vyprávěl, že kapitán Schencke, jehož jméno pisatel předtím neznal, byl prý kvůli spáchaným činům na Novém Zámku a v Lipé na kurfiřtův rozkaz oběšen.⁷⁵⁶

Výše uvedeného Kryštofa Kapouna nejstaršího ze Svojkova zastoupil v exulantském vojsku jeho příbuzný Albrecht, jak se dovídáme z dopisu, který napsal 15. ledna 1632 v Menším Městě pražském hrabě z Thurnu, generálporučík Jeho Veličenstva švédského krále a vyslanec u saského dvora. Adresoval jej purkmistru, radám a celé obci města Jablonná. Sděluje jim, že pan Albrecht Kapoun ze Svojkova se na velmi krátkou dobu shromáždí s vojskem o počtu jedné kompanie jezdců a malým počtem pěchoty v Jablonné a v sousedních vsích. Thurn radní napomíná a požaduje, aby Kapounovi a jeho vojákům dali najevo dobrou vůli, poskytl jim podle svých možností náležitou a nutnou obživu a podporovali je. Vojáci nemají měšťanům působit žádné škody a mají s nimi žít svorně a bratrsky a spokojit se s tím, co jim bude poskytnuto. Měšťané také mají být chráněni před násilnostmi. V případě, že by byly obyvatelům Jablonné, proti Thrunově vůli a očekávání, způsobeny nějaké škody, mají to co nejrychleji nahlásit do Prahy. Thurn pak hodlá takové jednání okamžitě zastavit a zakázat. Avšak před tím mají škody nahlásit poručíku Karlu Bibritzovi, který velí

⁷⁵⁴ *Tamtéž.*

⁷⁵⁵ *Tamtéž.* Albrecht z Valdštejna komorním radům v Jičíně, Znojmo, 30. 3. 1362.

⁷⁵⁶ H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 577. Dopis kapitána Hanse Schenckeho kurfiřtovi ze dne 3. 12. 1631 viz v kapitole o saském vojsku a každodenním životě.

jezdecku a výše uvedenému panu Kapounovi, který verbuje pěšáky. Švédský generál slibuje, že nechce nechat uvedené kompanie u měšťanů příliš dlouho. Píše, že jakmile přijede náš nejjasnější král a vojsko Jeho Veličenstva švédského krále, které by mělo být mohutné a početně silné, toto naše vojsko ihned od Vás vyzvedneme a také všechno v budoucnu dobře uvážíme a milostivě na to vzpomene a obstojně, ochotně a přátelsky to oplatíme. Na to se můžete spolehnout.⁷⁵⁷ Tento dopis považuji za mimořádně důležitý, neboť zde hrabě z Thurnu počítá s příjezdem krále, podle mého názoru Fridricha Falckého, a dokonce i s příchodem švédské armády. Z toho je zřejmé, že exulanti stále pomýšleli na návrat zimního krále na český královský trůn a také na vojenskou podporu ze strany Švédů. Obavy císařských z vpádu armády Gustava II. Adolfa byly tedy zcela oprávněné.⁷⁵⁸ Případná restaurace Fridricha Falckého a změny poměrů v zemi nebyly ani v zájmu císaře, ani saského kurfiřta Jana Jiřího I. Takových změn se katolický i luteránský kurfiřt velmi obávali a bylo třeba učinit vše proto, aby bylo zabráněno v jejich realizaci.

Uvedení exulanti Albrecht Kapoun ze Svojkova a Karel z Bibritz zaslali 23. ledna 1632 správci panství v Lemberku následující žádost. Píší, že netají, že když včera přišli na rozkaz Jeho Excelence pana generálporučíka Jeho Veličenstva švédského krále pana hraběte z Thurnu se dvěma kompaniemi jízdy a pěchoty do Jablonné, že tam zůstanou delší dobu. Proto ihned na rozkaz Jeho Excelence žádají, aby bylo odevzdáno následující: Z celého panství Lemberk má každý sedlák týdně odvést do skaldu potravin v Jablonné od 23. tohoto měsíce ½ strychu ovsa, 3 krávy, 6 beranů, 10 kuřat, 3 sudy piva, 2 fůry sena, 2 otepi slámy, ½ kopy vajec, 10 liber másla.⁷⁵⁹ V opačném případě nemůže být panství zabezpečeno před škodami.⁷⁶⁰

⁷⁵⁷ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58.

⁷⁵⁸ O těchto obavách se zmiňují i vysocí císařští generálové a úředníci. Albrecht z Valdštejna píše Gerhardu z Questenberga ze Znojma dne 20. 12. 1631, že plukovník Bannér, jehož vojsko leží kolem Magdeburgu, má snad táhnout do Čech. Vévoda žádá adresáta, aby pilně urgoval vyhotovení verbovacích patentů a tyto zaslal na příslušná místa, čím dříve, tím lépe. ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4. Ve Slavatově italském kopiáři je poznámka ze dne 3. 1. 1632: Říká se, že švédský král pošle do Prahy posilu o počtu 15 000 mužů. ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten 1632 XIII, karton 68. Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg. Zde jsou překlady vztahující se k roku 1632. Dne 2. 4. 1632 píše z Beilngries Johann von Aldringen Valdštejnovi, že jsou obavy, že by se nepřítel rád zmocnil Horní Falce, ba táhl do Čech, aby tamější království izoloval od říše. H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 788 a též 790. Albrecht z Valdštejna nařizuje hraběti Michnovi ze Znojma dne 7. 4. 1632, aby poslal do Čech více vojska, protože je to nutné, neboť podle došlých zpráv má švédský král v úmyslu zaměřit se na České království. Stejný den píše Trčkoví, aby se neprodleně odebrali všichni jeho jezdcí, arkebuzíři, kyrysníci a také dragouni do Českého království, bez ohledu na to, jestli jsou jednotky v plném početním stavu či nikoliv. V Čechách pak budou postupně zkompletovány. *Tamtéž*, 1632 VI., karton 61.

⁷⁵⁹ Jedná se o neuvěřitelné množství potravin, které má týdně odvádět jedna osoba. Není jasné, zda v případě hovězího nebo skopového jde o kusy dobytka nebo o váhu masa v librách, jak bývá obvyklejší.

V souvislosti s exulanty píše Hans Kaspar Sitt generálu Traunovi z Jičína dne 26. ledna 1632, že saský kurfiřt mu prostřednictvím plukovníka Schwalbacha odpověděl, že pokud se týče saských vojáků, kteří obtěžují ve vévodství, tito mají být zatčeni a oznámeni. Co se týče švédského vojska, nebyly mu dány v Čechách ani kvartýry, ani rozkazy, proto adresátům přísluší, aby s ním zacházeli podle své libosti.⁷⁶¹ V tomto případě se jedná o další důležitý dopis, ve kterém se kurfiřt jasně distancuje od akcí exulantů, které nepovažuje za součást své vlastní armády, neboť jim nebyly dány rozkazy, ani poskytnuto ubytování. V originále jsou exulanti označeni, jak je v tomto případě a souvislostech obvyklé, jako *Schwedisch Volkh*. O čtyři dny později píše opět Sitt Traunovi z Jičína: Právě v tuto hodinu přišla psaní z panství Vartemberk, ve kterých se píše, že těch, co jsou v Jablonné den ode dne přibývá, zatěžují knížecí poddané kontribucemi a plundrováním, takže lze každým dnem očekávat další zlomyslnosti. V případě včasných opatření k mrzutostem nedojde.⁷⁶²

O významných aktivitách exulantů v hlavním městě bylo již pojednáno v příslušné kapitole o Praze. Zdá se, že se mezi Sasy a exulanty vytvořila jakási nechtěná symbióza z nouze. Sasové využili exulanty tam, kde z různých důvodů, nemohli nebo nechtěli nasadit vlastní lidi. Typickým příkladem bylo jmenování exulantů do vojenských a správních funkcí ubytovatelů vojska nebo krajských komisařů v krajích, které byly v držení saské armády. To se stalo pravděpodobně také z toho důvodu, že ustanovení komisaři mohli mít v přidělených krajích kontakty, znali prostředí a jazyk, ale příčin, proč se tak stalo, mohlo být více.

Podle bližší nedatovaného soupisu z roku 1632 byla saská armáda ubytována, včetně Prahy, v těchto českých krajích: Litoměřickém, Žateckém, Chebském a Loketském, Slánském, Boleslavském a Rakovnickém.⁷⁶³ Pokud je známo, úřady saských krajských komisařů zastávaly tito exulanti: v Litoměřickém kraji Alexander Kaplíř ze Sulevic, Wolf Salhausen ze Salhausenu, Jan Mostník z Nyštic a Friedrich

I množství ostatních potravin je zarážející. Originální zápis zní takto: „...von der Herrschafft Lamberg auf deroselben ganzen Gebüth, ieder Bauer ½ Scheffel Haber, 3 Rinder, 6 Schopße, 10 Hürner, 3 vaß Bier, 2 fuder Heu, 2 fuder Stro, ½ sß Eyr, 10 lb. Putter eine Wochen von 23 dito nach der Statt Gahbel ins Proviant Hauß liefern sollen“

⁷⁶⁰ ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58. Zde je obtížné rozhodnout, zda je dopis datován podle juliánského nebo podle gregoriánského kalendáře. Podle data 23. ledna je zařazen v archivu do kartonu chronologicky mezi ostatní korespondenci z měsíce ledna. Vzhledem k tomu, že dále následují dopisy valdštejnských úředníků, které se také týkají Jablonné, lze předpokládat, že v tomto případě pisatelé – exulanti – užili gregoriánského datování.

⁷⁶¹ Tamtéž.

⁷⁶² Tamtéž. Publikoval H. HALLWICH, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.*, No 623.

⁷⁶³ SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214. *Designatio Wie die Churfürst. Sächs. Regimenten anitzo logiren.*

z Bílé,⁷⁶⁴ ve Slánském kraji Bohuslav Elsnic z Elsnic, Jiří Müller z Müllhausen a Václav Pelargus, radní města Slaného. V prosinci roku 1631 byl zřejmě jen provizorně ustanoven za krajského komisaře ve Slánském kraji Odolen Pětipeský z Chyš a Eggenberka, který nebyl exulantem, ale přidal se k Sasům. V kraji Chebském a Loketském byli ustanovenými komisaři Mikuláš Globner z Globen, Jan Jiří Colonna z Felsu a Wolf Adam Pachelbel von Gehag, v Rakovnickém kraji působil Karel Chotek z Chotkova.⁷⁶⁵ Komisaři byli nejspíše dosazováni také do jednotlivých obsazených měst, jako v případě Jana Arnošta Elsnice z Elsnic, komisaře v České Kamenici.⁷⁶⁶ V Lounech byl nařízeným komisařem Jan Ilburk Kyšperský z Vřesovic, kterému ve výběru kontribucí pomáhal Petr Boryně ze Lhoty.⁷⁶⁷ Úkolem komisařů bylo vybírat kontribuce od místního obyvatelstva pro saskou armádu a její jednotlivé oddíly ubytovávat v zimních kvartýrech v přiděleném kraji. Zdejší obyvatelstvo k nim mělo jistě větší důvěru, než k saským vojákům. Obyvatelé Slaného si krajským komisařům často stěžovali na saské vojáky. Ještě 14. května 1632 Slánští prosí krajské komisaře nařízené od kurfirta, aby se jich ujali proti útiskům ze strany nejvyššího strážmistra (majora) saské armády.⁷⁶⁸

Exulanti se neujímali kostelů a far pouze v Praze, ale ve velké míře i v dalších obsazených městech a vesnicích, jak je zmíněno i v zápise ve Staroměstské pamětní knize: „...*emigranti a Praedicanti čeští s pomocí a mocí správcův vojenských v svém zlostném nám velice škodlivém předsevzetí předce kráčeli, kostely jak nám Pražanům všech tří měst Pražských v rozdílných dnech, tak i okolo Prahy v vesnicích a v jiných krajích odníмали, duchovní vytiskovali,*...“⁷⁶⁹ Administrátor konzistoře Samuel Martinius z Dražova vysílal na mimopražské fary duchovní, jak tomu bylo například ve Slaném v případě Václava Mitise Vodňanského. Jistě se tak dělo i jinde, avšak za

⁷⁶⁴ Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten in Kursachsen nach Urkunden des Dresdner Hauptstatsarchiv*, Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel-, und Familienkunde 30, 1902, s. 73. Někdy je také mezi komisaře v litoměřickém kraji počítán i Jiří Křinecký z Ronova. Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Die böhmischen Exulanten unter der kursächsischen Regierung in Dresden*, NASGA 22, 1901, s. 302. Není vyloučeno, že buď některý z komisařů byl časem ve své funkci nahrazen někým jiným nebo býval v některých krajích větší počet komisařů než běžně jinde se vyskytující tři.

⁷⁶⁵ J. ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace*, s. 178.; A. REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech*, s. 73 – 74. U Rezka údaje poněkud nejasné. Zatím se podařilo zjistit pouze tato jména, není vyloučeno, že další výzkumem bude možno seznam doplnit o dosud neznámé údaje nejen o jednotlivcích v úřadech, ale i fungování saské vojenské správy v českých krajích.

⁷⁶⁶ V. ELSNIC, *Kronika Elsniců z Elsnic*, s. 221.

⁷⁶⁷ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 I.*, Praha 1882, s. 34.

⁷⁶⁸ V. FIALA, *Slaný v letech 1618 – 1632*, in: Rozpravy Královské české společnosti nauk, třída filosofická, historická, jazykozpytná, nová řada 8, č. 1, Praha 1925, s. 74 – 83.

⁷⁶⁹ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. č. 327, fol. 207v.

současného stavu poznání si o těchto skutečnostech nemůžeme učinit podrobnější představu. Doufejme, že regionální bádání značně rozšíří naše znalosti o změnách v církevní správě v době saské přítomnosti v Čechách. Nelze vyloučit, že důležitou roli při obsazování far evangelickými duchovními hráli i Sasy ustanovení krajští komisaři, jak by o tom mohl svědčit výše citovaný zápis. Do jaké míry byla s takovým jednáním srozuměna saská strana, zejména kurfiřt a někteří důstojníci saské armády, nelze určit. Jak je již výše uvedeno, někteří z vysokých saských důstojníků byli v otázce náboženských změn vůči exulantům pozitivně nakloněni.

Kurfiřt a ani jeho důstojníci nenamítali nic proti tomu, aby se exulanti začali hned po příchodu do země ujímat svých bývalých statků. Desítky, ba stovky navrátilců se zmocnily majetku, který jim byl za účast ve vzpouře proti panovníkovi zkonfiskován a který v řadě případů již dávno několikrát změnil majitele. Řada statků byla v takovém stavu, že z nich již téměř nebylo co odvézt a statky vynášely málo nebo vůbec nic. Majetkové změny byly možné samozřejmě jen v těch částech země, které byly pod kontrolou saské armády. Jako příklady uveďme tyto: Zdeslav Hrzán z Harasova se zmocnil statku Skalka na Litoměřicku, Günter z Büнау se ujal statku Blankenstein u Ústí nad Labem, Vojtěch Kyšperský z Vřesovic statku Brňan na Litoměřicku, Litold Kozelka z Hřivic Černčic na Žatecku, bratři Jiří a Bernard Hochauzarové z Hochhauzu se ujali statku Eisenberg v Žateckém kraji, Bohuslav starší Hrobčický z Hrobčic se ujal statku Vroutek, který náležel Heřmanovi Czerninovi z Chudenic a celý jej vyplundroval, Jan Jiří Kamýtský z Elstiboře statku Kamejk na Litoměřicku, Václav Kamýtský z Elstiboře Libochovan a Žernosek na Litoměřicku, bratři Jan Jindřich a Petr Kouč z Kouče vyplundrovali statky Horní Trmice a Dubnice v Litoměřickém kraji, které jim předtím náležely, Jan Iburk Kyšperský z Vřesovic se ujal panství Novohradského, které patřilo císařskému maršálovi Johannu z Aldringenu, Sabina Lochnarová z Palič se ujala statku Těšova a podporovala Sasy, Václav Vilém z Roupova statků Kopisty, Hrdle, Pokratice, Travčice, Počaply, Trnovany a Žitenice na Litoměřicku, Kryštof Felix Slavata z Chlumu a Košmberka Pakoměřic, Jiří Matouš z Těchenic se zmocnil města Mělníka, Karel Pfefferkorn z Ottopachu statku Podbradce v Litoměřickém kraji, Ladislav Zejdlíc ze Šenfeldu Encovan v Litoměřickém kraji a výčet by mohl dále pokračovat mnohými příklady. Někteří, jako například Georg Beutel von Luttenberg, obdrželi povolení od saského kurfiřta, aby se opět ujali svých statků!⁷⁷⁰

⁷⁷⁰ R. SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten*, s. 72 - 73.

Ti z exulantů, kteří se z nejrůznějších důvodů nemohli připojit k Thurnově sboru nebo k armádě doprovázející kurfiřta, žádali Jana Jiřího I., aby se ujal statků, které jim dříve náležely, v jejich prospěch, případně je opatřil dostatečnou salva guardiou. Staronoví majitelé nemovitostí z řad aristokracie byli také oporou pro saské krajské komisaře v jejich činnosti. Exulanti, jejichž statky se nacházely mimo území ovládané saskou armádou, nemohli počítat s žádnými změnami ve svůj vlastní prospěch. V souvislosti s majetkovými změnami je zajímavá poznámka Christiana von Starschedel. Podle něj prý sám kurfiřt prohlásil, že prý podnikl válečné tažení proto, aby ti, kteří byli poškozeni na svém majetku a statcích, tyto získali zpět.⁷⁷¹

Také duchovní žádali kurfiřta, aby se mohli opět ujmout svých úřadů, jako Adam Kaiser, vyhnaný farář a Georgius Arenius vyhnaný učitel ze Šluknova. Kaiser pobýval v exilu v hrabství Mansfeld, ve městě Stedten, byl dříve 14 let farářem ve Šluknově. Arenius byl rektorem školy v Neustadtu a učitelem stejně dlouho jako Kaiser.⁷⁷²

Wolf Seifhart, horník z Horní Krupky, psal dne 19. listopadu 1631 z Fürstenau kurfiřtovi a žádal jej, aby mu byl opět postoupen jeho statek. Píše, že žije bídě v exilu, zatímco mu radní města Krupky násilím odňali statek, dům, dvůr a pole, aby je pak za směšnou cenu prodali.⁷⁷³ Dne 28. listopadu 1631 žádají exulanti z Krupky, kteří byli vyhnáni před sedmi a deseti lety v kruté zimě, kurfiřta, aby se mohli opět ujmout svých statků a prosí o zajištění svobody vyznání.⁷⁷⁴ Také purkmistr, soudci, rada a obec města Ostrov nad Ohří prosí kurfiřta, dne 22. listopadu, o poskytnutí slavy guardie a o to, aby mohli opatřit opět své kostely a školy svými dřívějšími pravověrnými duchovními a také se směli ujmout opět svých bývalých městských a venkovských statků.⁷⁷⁵ Dne 4. prosince žádá Silvestr (?) Kundmann, doktor lékařství a astrolog z Mostu, aby jej kurfiřt ochránil na jeho bývalých statcích, kterých se nyní opět zmocnil.⁷⁷⁶

Řada exulantů sloužila v saské nebo švédské armádě, zpravidla v důstojnických hodnostech a také v různých úřadech.⁷⁷⁷ Někteří z nich se aktivně podíleli na tažení do

⁷⁷¹ TÝŽ, *Die böhmischen Exulanten*, s. 303.

⁷⁷² Georg LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, JGGPÖ 42 – 44, Wien/Leipzig 1923, s. 423.

⁷⁷³ *Tamtéž*, s. 424.

⁷⁷⁴ *Tamtéž*.

⁷⁷⁵ *Tamtéž*.

⁷⁷⁶ *Tamtéž*.

⁷⁷⁷ Alois KOMÍNEK, *Vystěhovalci čeští po bitvě bělohorské*, PA 9, 1874, s. 554-558. Komínek ve zkrácené verzi publikoval zápisky z Pelcloyvy pozůstalosti. Jde o seznam 7 osob panského stavu, 31 osob rytířského stavu, 16 měšťanů. K tomu je připojen ještě soupis 40 osob, které v literním umění se excellirovaly, doktoři, mistři a učení lidé byli.

Čech, buď v řadách Thurnova exulantského sboru nebo v plucích saské armády. Tak je tomu například u příbuzného slavného rakouského polního maršála Radeckého, Jana Jiřího Radeckého z Radče, který sloužil déle než čtyři roky v jezdecku plukovníka Hofkirchena a byl s tímto plukem také v Praze.⁷⁷⁸ Václav starší Dobranovský z Dobranova byl hofmistrem hraběte Thurna a jeho prostřednictvím *hraběti všecky věci byly dodávány a přednášeny*,⁷⁷⁹ Oldřich Homout z Harasova byl hofmistrem plukovníka Vavřince z Hofkirchenu,⁷⁸⁰ Simeon Hoffman z Kolinec sloužil za saského tažení v kurfiřtské armádě v hodnosti poručíka,⁷⁸¹ ve stejné hodnosti se v Čechách objevil i Adam Šťastný Vojkovský z Milhostic a Vojkova,⁷⁸² Oldřich Myška ze Žlunic sloužil jako rytmistr v saské armádě, se kterou přišel do Čech,⁷⁸³ Schmertosch o něm udává, že byl nejvyšším strážmistrem – majorem, švédské armády. Shromáždil 4 nebo 5 kompanií dragounů a na dobrozdání hraběte Thurna a jiných čestných kavalírů a exulantů obsadil dne 19. listopadu město Most. Na rozkaz saského plukovníka Klinzinga byl plukovníkovým nejvyšším strážmistrem v noci přepaden a zajat.⁷⁸⁴ Tato skutečnost by nasvědčovala tomu, že vztahy mezi exulanty a některými saskými důstojníky nebyly zrovna nejlepší. Podle sdělení správce v Altenbergu vyplundroval Myška klášter v Oseku.⁷⁸⁵ Jan Jakub Vitych byl ubytovatelem saské armády v Čechách,⁷⁸⁶ Zikmund Vilém Licek z Rýzemburka, rytmistr saské armády, žádal v Lounech v dubnu 1632 Johanna Melchiora von Schwalbach, aby byly jeho jezdcům a dragounům dány luntý, prach a několik mušket, protože ještě nejsou všichni ozbrojeni.⁷⁸⁷ Naverboval jednu kompanii jízdy na své vlastní náklady, stejně jako Jan Adam Haugvic z Biskupic. Pavel Bořek Hamza za Zábědovic sloužil jako praporčík v saské armádě, ale není jisté, zda byl také v letech 1631 a 1632 v Čechách.⁷⁸⁸ Hans Georg Hofer z Lobensteinu byl v roce 1631 praporčíkem v pluku Jana Jiřího hraběte ze Solmsu, ale není jisté, jestli se zúčastnil tažení do Čech.⁷⁸⁹ Jeho příbuzný Georg Friedrich Hofer von Lobenstein, který byl poručíkem švédské armády, vystavil Václavu Příchovskému z Příchovic, Jindřichu

⁷⁷⁸ R. SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten*, s. 163.

⁷⁷⁹ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 75.

⁷⁸⁰ *Tamtéž*, s. 164 – 165.

⁷⁸¹ *Tamtéž*, s. 157.

⁷⁸² *Tamtéž*, s. 888.

⁷⁸³ *Tamtéž*, s. 389.

⁷⁸⁴ R. SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten*, s. 145.

⁷⁸⁵ G. LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, s. 424.

⁷⁸⁶ *Tamtéž*, s. 881 – 882.

⁷⁸⁷ R. SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten*, s. 136.

⁷⁸⁸ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 135.

⁷⁸⁹ R. SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten*, s. 98.

Oldřichovi Příkladovskému z Příkladovic a jiným exulantům z řad aristokracie pasy na cestu do Prahy.⁷⁹⁰ Karel Věžník z Věžník byl rytmistrem v armádě Gustava II. Adolfa a přišel v roce 1631 do Čech.⁷⁹¹

Značně se provinil Joachim Libštejnský z Kolowrat, který sice nebyl exulantem, ale za saského vpádu bouřil poddané v západočeském Manětíně proti tamější vrchnosti a vyhlásil za jejich řádnou vrchnost exulanta Jana Roupovce z Roupova, kterého se ujal a hostil jej na svém zámku v Rabštejně nad Střelou, a také podporoval saské vojáky.⁷⁹²

Pobyt exulantů ve vlasti netrval příliš dlouho. Někteří z exulantů odešli z Čech zpět do Saska ještě v roce 1631, jako doprovod saského kurfiřta, který se dne 16. prosince vracel z Prahy do své země. Jiní zůstávali dále ve své staré vlasti a opustili ji buď průběžně nebo až v posledních květnových dnech roku 1632 pod tlakem císařského vojska pod velením Albrechta z Valdštejna.

Opakovaný odchod do exilu neznamenal jen definitivní ztrátu zbytků majetku po odsouzení Frýdlantskou konfiskační komisí, ale hlavně zklamání z nevydařených plánů, zklamání z nemožnosti vrátit se natrvalo domů a v neposlední řadě i zklamání z postoje saského kurfiřta, který přestával být definitivně zárukou změn (a snad ji nikdy ani nebyl), které by exulanti rádi uskutečnili. Saské tažení do Čech k toužebným změnám nevedlo a ani vést nemohlo.

⁷⁹⁰ *Tamtéž*, s. 160.

⁷⁹¹ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 853.

⁷⁹² *Tamtéž*, s. 288.

ZÁVĚR

Předmětem této práce je zpracování epizodické události z dějin třicetileté války, tažení saské armády do Čech v letech 1631 a 1632. Text práce je rozvržen do šesti kapitol. První z nich shrnuje přehled dosavadního bádání o tématu a seznamuje čtenáře s existující literaturou a použitými prameny pro sepsání tohoto pojednání. Druhá kapitola věnovaná počátkům tažení saského vojska do Čech řeší odpověď na některé z otázek položených v úvodu: Proč se uskutečnilo tažení do Čech? Na tuto otázku nelze zcela jednoznačně odpovědět. Podnětem k němu mohly být dva důvody spojené z faktem, že této příležitosti bylo možné využít k živení saské armády na území Čech. Prvním důvodem mohly být obavy saské strany z napadení kurfiřtství císařskými vojsky pod velením Aldringena a Tiefenbacha. Druhým důvodem mohla být obava z plánů českých pobělohorských exulantů. Ti, pod vedením Jindřicha Matyáše hraběte z Thurnu usilovali o návrat do staré vlasti a o obnovení náboženských a politických poměrů do té míry, jaké existovaly před rokem 1620. Toto se mělo zdařit vyvoláním povstání v zemi proti císaři a českému králi Ferdinandovi II. za podpory švédské armády. Tažení švédského vojska do Čech a následně do rakouských zemí se císařský dvůr, generalita a vlivné politické osobnosti dlouhou dobu velmi obávaly.

Mám za to, že Arnimovo tažení do Čech bylo podniknuto zejména z toho důvodu, aby bylo zabráněno chystaným exulantským plánům, které počítaly i s intronizací dosud žijícího korunovaného českého krále Fridricha Falckého. Vznik kalvínského království v sousedství luteránského Saska jistě nebyl v zájmu saského kurfiřta Jana Jiřího I. Také teoretická podpora exulantů ze strany Švédů byla pro saského kurfiřta, jakožto stoupence říšské jednoty, nepřijatelná. I přes počáteční rozladěnost nad chováním císařských velitelů v Sasku, zůstával Jan Jiří I. stále spojencem Ferdinanda II. a jeho snahou bylo zamezit v říši jakýmkoli zásahům zvenčí. Nezanedbatelnou skutečností byla i zástava území markrabství Obojí Lužice. Z těchto důvodů musel Arnim přijít se saskou armádou do Čech dříve, než tak učiní hrabě Thurn a jeho stoupenci, shromáždění v exulantské vojenské sbory. Tento Arnimův záměr se zdařil a Thurn byl z jednání Sasů vůči němu velmi zklamán. Exulantům nezbyvalo nic jiného, než využít dané situace a připojit se k saské armádě postupující z Horní Lužice na území Čech. Exulanti se tak ocitli v druhořadé roli. Nikdo o ně nestál.

Na otázku, kdo byl iniciátorem celé akce není odpověď jednodušší. Domnívám se, že za současného stavu poznání, lze iniciativu připsat saskému maršálovi Janu Jiřímu z Arnimu na Boizenburgu který provedl, podle mého názoru, tažení z vlastního rozhodnutí, bez konzultace s kurfiřtem, vědom si výše uvedeného nebezpečí ze strany exulantů. Kurfiřt jeho krok následně akceptoval. Později, pravděpodobně na jaře roku 1632, si nechal Arnim od Jana Jiřího I. vystavit dokument, kterým kurfiřt potvrzoval, že maršál podnikl tažení z jeho rozkazu. Ze strany Arnima šlo nejspíše o strategický krok, aby získal argument proti kurfiřtovým tajným radům, kteří stáli v opozici proti němu a s tažením do Čech zásadně nesouhlasili.

Třetí kapitola je věnována událostem v zemském hlavním městě. Arnimovým úmyslem nebylo táhnout na Prahu, ale poté, co se dozvěděl o útěku císařské posádky, využil dané situace a dělal vše proto, aby se svým vojskem dorazil do Prahy co nejdříve. Pražští měšťané se jeho příchodu obávali, ale očekávali jej. Dne 15. listopadu předložili saskému maršálovi kapitulaci smlouvu na jejímž základě Prahu vzdali. I přes tuto skutečnost nebyla situace ve městě vůbec jednoduchá a pražští radní a patriciát neustále zdůrazňovali svoji věrnost českému králi Ferdinandovi II. Saská strana často smlouvu nedodržovala, v rozporu s ní docházelo k rabování, ubytování vojska i k zabírání kostelů. V tomto směru projevil aktivitu zejména navrátilší se exulanti, kteří se v Praze ujali 24 kostelů, včetně Týnského chrámu, zvolili administrátora konzistoře pod obojí, probošta Karlovy koleje, sňali z Mostecké věže lebky popravených rebelů, svolali sněm zemských stavů a zabírali nejen majetek, který jim byl nedávno konfiskován, ale i cizí. Zmocnili se úřadu zemských desk, ale této skutečnosti nedokázali (nebo nesměli) využít k majetkovým změnám. Sasové ponechali rady jednotlivých pražských měst v jejich dosavadních funkcích. Již tak složitou situaci ještě zhoršovalo další nebezpečí v podobě hrozících nepokojů od městské a venkovské lůzy. Sasové vzdali Prahu po krátkých pouličních bojích Albrechtovi z Valdštejna dne 25. května 1632. Pražané osvědčili svoji věrnost císaři a králi Ferdinandovi II.

Čtvrtá kapitola je věnována dění za saského tažení v historicky specifickém regionu části západních Čech. Tato kapitola se zaměřuje na dění za saského tažení do Čech v říšském městě Chebu, v jeho okolí a v nedalekém Lokti. Obě zmíněná města byla v prosinci roku 1631 obsazena saským vojskem. Situace zde byla poněkud odlišná, než v Praze, neboť větší část obyvatelstva se aktivně přihlásila k luteránství. Chebští měšťané odmítli hájit na příkaz katolické městské rady hradbu města proti saskému vojsku. Byli to chebští měšťané a zejména luteránsky silně smýšlející řemeslníci, kteří

usnadnili saským jednotkám vstup do města. Sasové nechali katolické radní v jejich funkcích, avšak museli složit přísahu věrnosti saskému kurfiřtovi. Nedlouho po příchodu vojska do města se začala situace obyvatel zhoršovat. V polovině června město oblehl císařský generál Holk a po dvoudenním boji město kapitulovalo. Velitel saské posádky v Chebu marně povzbuzoval Chebské k obraně města proti císařské armádě. Aktivnější odpor ze strany Loketských také příliš dlouho nevydržel a Loket byl vzdán za podobných podmínek jako Cheb.

Pátá z kapitol je založena na pramenném materiálu vztahujícím se ke zkoumanému období let 1631 a 1632. Na jeho základě lze sledovat soužití obyvatelstva země jak se saskou, tak s domácí, císařskou armádou. Je zde vysvětlena struktura tehdejších armád, druhy jednotek, pořadí existujících hodností a funkcí, včetně k jednotkám příslušejícího personálu. Následují údaje o výši žoldu v saské i císařské armádě v této době, o výzbroji a výstroji. To je doplněno dobovými reáliemi, jako je množství obilí a vína v proviantních skladech, výslechové protokoly zajatců, zprávy úředníků z různých panství o řádění vojsk, stížnosti vojáků na špatné životní podmínky, nedostatek potravin, oblečení, výzbroje, výstroje. Následují seznamy udávající počty vojáků v posádkách a jejich rozmístění v zemi nebo stížnosti domácího obyvatelstva na saskou či císařskou soldatesku. Nechybí ani několik patentů vydaných Albrechtem z Valdštejna, saským kurfiřtem či císařem a králem Ferdinandem.

Poslední kapitola je věnována českým pobělohorským exulantům v kontextu s tažením saské armády do Čech. Po stručném úvodu o příčinách odchodu z vlasti jsou nastíněny plány na opětovný a netrpělivě očekávaný návrat. Nejdůležitější postavení, v souvislosti s příchodem Sasů do Čech, zaujímal vytrvalý odpůrce Habsburského domu Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu, generálporučík švédské armády. Nejen z jeho iniciativy, ale i z podnětu Ladislava Veleny ze Žerotína se emigrace chystala k samostatnému vpádu do Čech a doufala v podporu švédského krále. Gustav II. Adolf plány exulantů podporoval, na rozdíl od saského kurfiřta. Jan Jiří I., spolu se svým polním maršálem Arnimem, s plány exulantů nesouhlasil a už vůbec je nemínil podporovat. Thurn byl saskou stranou záměrně opominut. I přesto přišli do Čech po boku kurfiřtova vojska do Čech skupiny exulantů. Jejich hlavní aktivity se odehrávaly v hlavním městě a Arnim se jim v nich snažil bránit. Vše, co konali, činili ze svého vlastního rozhodnutí. Většina z nich se ujímala svých bývalých statků, které důkladně vyrabovala. Plenění ze strany exulantů se nevyhnuly ani statky císařského vojevůdce Albrechta z Valdštejna. Exulanti se také pokoušeli o vyvolání vzpoury mezi obecným

lidem na několika místech v Čechách, avšak tyto snahy byly neúspěšné. Zdá se, že se mezi Sasy a exulanty vytvořila jakási nechtěná symbióza z nouze. Sasové například využili exulantů a jmenovali je na místa saských krajských komisařů a také nic nenamítali, když se navrátilci ujímali svých bývalých statků. Kurfířt zřejmě nemohl zcela ignorovat všechna jejich přání, neboť část z nich sloužila v jeho armádě. Druhý odchod do exilu byl pro exulanty zklamáním. Ještě větší rozčarování prožívali z postoje Jana Jiřího I. vůči nim. Saský vpád se neuskutečnil v jejich prospěch, ale naopak.

Na konci práce je zařazeno téměř sto textových příloh, které jsou tvořeny úplným nebo částečným zněním vybraných pramenů, z větší části dosud nepublikovaných a zcela neznámých. Přílohy byly ponechány v původních jazycích.

Závěrem je možné konstatovat, že tato práce je pokusem o zpracování několika témat, která spolu více či méně souvisí. Jejich společným jmenovatelem je událost označovaná v dobových pramenech jako *Feldzug in Böhmen*. Po dlouhé době tak vznikl pokus o částečné monografické zpracování tohoto tématu v české historiografii. Není úplné, neboť jej lze nahlížet z mnoha různých úhlů pohledu. Jak již bylo v úvodu zmíněno, není zde primárně věnována pozornost mezinárodní politice, osobnosti Albrechta z Valdštejna, císařsko-saským pokusům o mírová jednání a ani problematice tzv. Valdštejnovy zrady. Těžiště práce spočívá především v pokusu o novou interpretaci důvodu vpádu, ve dvou studiích zaměřených regionálně (Praha, Cheb), v názorném líčení každodenního života v Čechách ve sledovaných letech a konečně ve vystižení vzájemných vztahů mezi Sasy a pobělohorskými exulanty, se kterými je tato událost spojována. Ve všech uvedených částech bylo užito dosud málo známých či zcela neznámých pramenů, z nichž jsou některé publikovány vůbec poprvé.

Práce by se mohla stát východiskem pro další bádání. Na základě pramenů lze dále značně rozšířit dosavadní poznatky o každodenním životě císařského i saského vojska na našem území v této době. Zajímavým by se mohly ukázat další objevy pramenného materiálu vztahujícímu se k českým pobělohorským exulantům, jednak v německých (nejen saských) archivech, ale i v archivech švédských či nizozemských. Chybí dosud, až na výjimky, zachycení vnímání saské přítomnosti v Čechách ze strany osob trvale se pohybujících u vídeňského dvora, nemáme dostatek zpráv z prostředí mocensky méně vlivné aristokracie z oblastí Čech, kam nesahala moc Sasů. Chybí celá řada regionálně zaměřených studií o městech, která byla na krátkou dobu v držení saského vojska, jako jsou např. Litoměřice, Louny, Mělník a Žatec nebo celé zpracování dějů v oblasti severních a severozápadních Čech.

Co se týče saského tažení do Čech, čeká historiky ještě velké množství práce.
Jsme zatím teprve na začátku.

PRAMENY A LITERATURA*

Nevydané prameny:

Národní archiv, Praha

Archiv pražského arcibiskupství (APA):

Inv. č. 4009, sign. D 136/4-5,6 karton 2632

Inv. č. 4010, sign. D 136/6 karton 2632

Inv. č. 1197, sign. B2/10.

Stará manipulace (SM):

Inv. č. 652, sign. C 215/ B 7 karton 348

Inv. č. 652, sign. C 215/ B 31 karton 353

Inv. č. 653, sign. C 215 /C1/7a karton 360

Inv. č. 655, sign. C 215 E1 kartony 375, 376

Inv. č. 655, sign. C 215/ E2 – E3 karton 377

Inv. č. 655, sign. C 215/ E4 karton 378.

Inv. č. 661, sign. C 215/ L5 – L8 karton 429

Inv. č. 662, sign. C 215/ M 5 karton 434

Inv. č. 665, sign. C 215/P2/1 karton 450

Inv. č. 665, sign. C 215/P2/3-4 karton 451

Inv. č. 665, sign. C 215/P2/4-5 karton 452

Inv. č. 926, sign. C 215 /F9/15 karton 729

Inv. č. 3009, sign. R 109/13 kartony 1986, 1987

Inv. č. 3009, sign. R 109/ 13 – 14 karton 1988

Staré militare (ML), kartony 65, 66.

Sbírka přepisů, přepisy Drážd'any, Vídeň

Sbírka patentů, patenty č. 363, 364, 365, 372

Valdštejniána (VL):

Č. poř. 47, sign. F 67/23 kartony 34, 35, 36;

Č. poř. 74, sign. F 67/53 karton 157

Č. poř. 75, sign. F 67/53 162, 163, 167

Č. poř. 77, sign. F 67/52-53 karton 174

Č. poř. 8, č. knihy 8, č. knihy 16, karton 177

elenchy č. 8 – 14 karton 177

Archiv hlavního města Prahy

Sbírka rukopisů, rkp. č. 327, 333, 744.

Státní okresní archiv Cheb

městské knihy, kniha radního protokolu č. 65

knihy smluv No 6, sign. 6131

kopie č. 702

* Téma tzv. saského vpádu v sobě zahrnuje několik samostatných témat a badatelských okruhů a problémů. Nejedná se pouze o samotnou přítomnost saských vojsk v Čechách, ale i o problematiku českého pobělohorského exilu. Dalším tématem může být každodenní život obyvatelstva a vojska v době pobytu Sasů v Českém království, v neposlední řadě i velmi diskutovaná otázka zrady Albrechta z Valdštejna. Vzhledem k těmto skutečnostem si zde uvedený seznam literatury a pramenů si nečiní nárok na úplnost; jde pouze o reprezentativní výběr. Jen bibliografie prací k osobě Albrechta z Valdštejna by obsahovala tisíce položek.

kartony 37, 38, 42, 342, 343.

Österreichisches Staatsarchiv Wien (ÖStA)

oddělení Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)

Kriegsakten, kartony 68, 69, 70, 71

Große Korrespondenz, Collection Diplomatique (Diplomatische Korrespondenz),
Faszikel 30/1

Staatskanzlei, Patentensammlung, karton 11

Nachlässe, Nachlass Hallwich: I. Wallensteiniana, Fasz. 4, 5, 21, 23

oddělení Kriegsarchiv (KA)

Alte Feldakten, Operative Akten, kartony 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 68, 129

Alte Feldakten, Armee Akten, karton 2513

Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden (SHStA)

Bergmann'sche Exulantensammlung, Band 54, 56, 59

Archivische Sammlungen: Mandaten 1631, 1632

SHStA 10024 Geheimes Archiv, Locaten:

8107/3 Erste Buch Friedenstractationes zwischen der Röm. Kay. Mt., dem König in Schweden und Evangelischen Churfürsten und Stände Anno 1631, 1632

8107/4 Ander Buch, Friedenstractaten zwischen der Key. Mait. König inn Schweden und Evangelischen Churfürsten und Ständen Anno 1632

8559/1 Schreiben an churfürst. Durchlaucht Johann Georg I. zu Sachsen von deroselben Herzgeliebten Gemahlin Anno 1631 - 1656

9088/2 Patente für den Grafen von Brandenstein zur Werbung 1631

9130/1 Verzeichniß der Hohen und niedern KriegsOfficiere zu Roß und zu fuß bei der Kurf. Armee Anno 1631, 1632

9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber

9227/3 Kriegswesen im Reich 111. Buch 1631

9227/5 Kriegswesen im Reich 114. Buch

9228/1 Kriegswesen im Reich 115. Buch 3/1632 – 6/1632

9229/4 Kriegswesen im Reich betref. 1632

9231/5 Schwedische Kriegsexpedition im Reich 3. Buch 1631

9231/6 Schwedische Kriegsexpedition im Reich 4. Buch 1632

9240/9 Kriegs Sachen betref. 1630 – 1634

9242/3 Verschiedene Schreiben an den kais. Obersten Holke 1631, 1632

9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand... Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern füngangen 1632

9243/4 Fernere Schreiben und Berichte aus Böhmen 1632

9269/12 die von Churfürst Johann Georgen dem Isten von Sachsen dem Feldmarschallen Hans Georgen von Arnim gethane Vorhaltung wegen heimlich mit dem Kayser als feind. General. Lieut. Herzogen von Friedland fuhrende correspondenz betref. 1632

9270/27 Schreiben an den kaiserlichen Obrsten Heinrich Holke 1630 – 1632

9271/1 Schreiben, welche zwischen unserm gnädigsten Herrn und dem Herrn feldmarschall gewechselt. Item des Herrn Feldmarschalls unterschiedliche Bedencken

inn Kriegssachen Hier bei ist Ihrer Churf. Durch. endliche erklärung gegen den
feldmarschall, wegen führung des Krieges 1631
9275/5 Schreiben vom (an Churf.) und an Herrn Generallietenant Arnim 1631 – 1632
10331/14 Dritte Buch Einnehmung derienigen so aus Böhmen und von andern Orthen
weichen müssen Anno 1629 - 1632
10332/1 Die böhmischen Exulanten betr. 1631 - 1652
10716/2 Avisen welche sub finem Anni 1630 und von Anfang biß zum Ende des 1631
Jahres bey der Churfürst Sächs. geheimen Canzley einkommen.
10718/2 Avisen se bey der Churf. Sächs. Geheimen Canzley Anno 1632 von Anfang
biß auf den Monath Maium inclusive einkommen.

SHStA 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Locaten:

10779 Nr. 935 b Des Generalkriegskommissars von Schleinitz Privat-Korespondenz
1632 - 1633

10790 Nr. 1024 Proviantsachen 19.10.1631 – 16.2.1632

10790 Nr. 1025 Proviantsachen betr. 1631 – 1632

10791 Nr. 1030 Allerhand Befehle, wie auch Proviant und andere Sachen, die
Herrschaft Tetschen betr. 1631 - 1635

10795 Nr. 1085 Verschiedene Schreiben und Gesuche wegen Paßzettel 1631 – 1632

10795 Nr. 1087 Convolut Salva guardien von unterschiedenen Jahren, darbey einige
Supplicata, worinnen umb Salva guardien angesuchet worden

10796 Nr. 1161 Akte, den zu Leitmeritz gefangenen Martin Hangschaar, welcher von
den kaiserlichen ausgeschickt sein soll, die kursächsische Quartiere zu suchen und
Leitmeritz zu rekognoscieren.

10799/4 Alte Bestellungen in Concepten vor hohe Kriegs Officirer, welche Churf.
Durchl. zu Sachßen zu Felde bestellet darbey ein und andere orig. finden von Anno
1631 biß 1655

10800/2 Nr. 29 Reverse von den Kriegsofficiren

10800/8 Nr. 30 Reverse Officiren bey den Regimenten Ritterpferde Reverse so die
Officirer und Befehlichshaber von beyden Regim. der Ritterpferde bey ausantwortung
der Bestellungen von sich gestellet Anno 1631, 1632, 1651, 1652, 1656, 1678

10822 Nr. 63a Deren Oberst und Oberst Lieutenanten zu Roß, Werbe, Liefer Geld und
Verpflegung betr. 1631 – 1638

10823 Nr. 98 Prag und die Einquartierung daselbst und sonst in Böhmen betr. 1631 -
1632

10827 Nr. 212 General Sachen bestehend...Anno 1632, 1634, 1635

10828/4 Nr. 340 Verschiedene Nachrichten in Kriegssachen, besonders das Regiment
Ritterpferde unter dem Oberst Caesar Pflugk 1631 - 1633

10828/5 Nr. 339 Ritterschaftspferde unter dem Oberst Eustach Loeser betr. 1631 –
1632

10833 Nr. 452 Allerhand böhmische Sachen während der sächsische Okkupation 1631
– 1632

10833 Nr. 457 Verwahrung und Verhauung deren Pässe desgleichen den Schanzbau
betr. Anno 1632

10833/3 Nr. 461 Das Kloster Osseg und Schwätz betr. 1631 – 1632

10834 Nr. 472a Kursächsische Zollämter im Egerischen Kreise betr. 1631 – 1632

10834 Nr. 472b Böhmen der Exulanten Güter und deren Gesuche betr. 1631

10837 Nr. 473 Sächs. Zollämter im Königreich Böhmen betr. 1631 – 1632

10837/1 Nr. 540 Die Schwedische Armee betrf.

10838 Nr. 555a Ausgefertigte Konzepte und eingelaufene Schreiben, die Soldatesca in Eger und Ellenbogischen Kreis betr. 1631 – 1632
10838 Nr. 560 Das kurfürstliche Bier und Wein decem in Böhmen betr. 1631 - 1632
10838/3 Nr. 563 Die Joachimsthaler Bergwerke betr. 1632
20045 neue Nr. 5 nachrichten, die Errichtung der Regimenter zu Roß und zu Fuß sowie der Garden betr. 1631 - 1680

SHStA 11269 Hauptzeughaus, Locaten:
11162 Nr. 355 Allerhand Kriegsnachrichten betr. 1631
19663 Nr. 354 Den Feldzug 1631 in Böhmen betr.
19867 Nr. 356 Den Feldzug in Böhmen betr.

Tištěné prameny:

Karl Maria Freiherr von ARETIN (Hg.), *Wallenstein, Beiträge zur näheren Kenntniss seines Charakters, seiner Pläne, seines Verhältnisses zu Bayern*, Regensburg 1846.
Karel BEDNAŘÍK; Věra HAVELKOVÁ (edd.), *Česky psané závěti z fondu státního archivu v Drážďanech*, in: SAP 34, 1984, s. 439-511.
Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.): *Několik listův Martinia z Dražova*, ČČM 49, 1875, s. 26-46.
Johann Gustav DROYSEN (Hg.), *Schriftstücke von Gustaf Adolf zumeist an evangelische Fürsten Deutschland's*, Stockholm 1877.
Beda DUDÍK (Hg.), *Correspondenz Kaisers Ferdinand II. und seiner erlauchten Familie mit P. Martinus Becanus und P. Wilhelm Lamarmani, Kaiserl. Beichvätern S.J.*, AÖG 54B, Wien 1876.
Beda DUDÍK (Hg.), *Waldstein's Correspondenz. Eine Nachlese aus dem K.K. Kriegsarchive in Wien, Band I. und II.*, AÖG 36, Wien 1865/1866.
Beda DUDÍK (Hg.), *Waldstein von seiner Enthebung bis zur abermaligen Uebernahme des Armee-Ober-Commando, vom 13. August 1630 bis 13. April 1632*, Wien 1858.
František DVORSKÝ (ed.), *Historické doklady k záměrům Albrechta z Valdštejna a jeho spojenců*, Praha 1851.
Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Sasové v Praze léta 1631*, ČČM 27, 1853, s. 499 – 525; 710 – 727.
Friedrich FÖRSTER (Hg.), *Albrecht von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte eingehändige Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634 an Arnheim, Aldringen, Gallas, Piccolomini, Tilly und andere Fürsten und Feldherrn seiner Zeit. Mit einer Charakteristik des Lebens und der Feldzüge Wallensteins. II.-III.* Berlin 1828 – 1829.
Arnold GAEDEKE (Hg.), *Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631 – 1634*, Frankfurt am Main 1885.
Arnold GAEDEKE (Hg.), *Aus den Papieren des kursächsischen Generallieutenants Hans Georg von Arnim*, NASGA 7, 1886, s. 278 – 296.
Arnold GAEDEKE (Hg.), *Zu den Verhandlungen Wallensteins mit den Schweden und Sachsen im Jahre 1633*, NASGA 7, 1886, s. 156 – 162.
Arnold GAEDEKE (Hg.), *Zur Politik Wallensteins und Kursachsen in den Jahren 1630 – 1634*, NASGA 10, 1889.
Hermann HALLWICH (Hg.), *Wallenstein und Arnim im Frühjahr 1632*, MVGDB 17, Prag 1878.
Hermann HALLWICH (Hg.), *Wallenstein's Ende, Ungeruckte Briefe und Akten, 2. Bände*, Leipzig 1879.

- Hermann HALLWICH (Hg.), *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen 1631 – 1632*, FDG 21, Wien 1881.
- Hermann HALLWICH (Hg.), *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins 1630 – 1634* Band. I. – IV., in: FRA 63 - 66, Zweite Abteilung, Diplomataria et acta, Wien 1912.
- Karl Gustav HELBIG (Hg.), *Ein Brief des Generals Hans Georg von Arnim über die böhmischen Feldzug der Sachsen 1631 – 1632*, NASGA 9, 1888, s. 326 – 328.
- Emil HILDEBRAND (Hg.), *Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. Actenstücke aus dem schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm*, Frankfurt am Main 1885.
- František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636 I. –II.*, Brno 1934 – 1937.
- Georg IRMER (Hg.), *Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634*, Band I.- III., in: Publikationen aus den Königl. Preußischen Staatsarchiven 44 – 46, Leipzig 1888 – 1891.
- Josef JANÁČEK, Josef POLIŠENSKÝ, Josef KOČÍ, Gabriela ČECHOVÁ a kol. (edd.), *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia I. – VII.*, Praha 1971 – 1981 (zejména svazek V.).
- Hans JESSEN (Hg.), *Der dreißigjährige Krieg in Augenzeugenberichten*, Düsseldorf 1963.
- Josef JIREČEK, *Některé listy Viléma hr. Slavaty*, Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury, roč. I., Vídeň 1860, s. 80 – 85.
- Stanislav KRÁLÍK, Rudolf ŘÍČAN (edd.), *Haggaeus redivivus*, in: Dílo Jana Amose Komenského 2, Praha 1978.
- Václav LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války, Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze*, díl IV. 1626 – 1635, Praha 1953.
- Václav LOCHMAN (ed.), *Pamětní kniha děkanství v Libochovicích – vklady z let 1618 – 1742*, in: Vlastivědný sborník Podřipsko, č. 6/2, 1996, s. 121 – 125.
- Gottfried LORENZ (Hg.), *Quellen zur Geschichte Wallensteins*, Darmstadt 1987.
- Ferdinand MENČÍK, *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdržic od roku 1624 do roku 1648*, Praha 1897.
- Jan Bohuslav MILTNER (ed.), *Kalendář historický Daniele Vepřka, měštěná slánského*, in: Výroční zpráva cis. král. gymnasia v Hradci Králové, Hradec Králové 1883, s. 1 – 19.
- Josef PEKAŘ, Zdeněk KRISTEN (edd.), *Odhalení o Valdštejnově zradě a smrti. České znění relací Jaroslava Rašína a Octavia Piccolominiho*, Překlad Zdeňka Kristena, úvody a poznámky Josefa Pekaře, Praha 1934.
- Antonín REZEK (ed.), Jan BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhův českých*, díl druhý (Od roku 1526 – 1715), Praha 1880.
- Edmund SCHEBEK (Hg.), *Wallensteiniana, in Memorien, Briefen und Urkunden*, MVGDB 13, 1875, s. 9 – 35.
- Edmund SCHEBEK (Hg.), *Die Lösung der Wallensteinfrage*, Berlin 1881.
- Edmund SCHEBEK, *Kinsky und Feuquières. Nachtrag zur Lösung der Wallensteinfrage*, Berlin 1882.
- Cyrill Antonín STRAKA (ed.), *Albrecht z Valdštejna a jeho doba. Na základě korespondence opata strahovského Kašpara z Questenberga*, in: Rozpravy české Akademie Císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 44, Praha 1911.
- František TEPLÝ (ed.), *Proč se stal Vilém Slavata z Chlumu a Košmberka z českého bratra katolíkem*, in: SHK 12, 1912, s. 205 – 221; 14, 1913, s. 25 – 41, 171 – 181.

František TEPLÝ (ed.), *Vilém Slavata vybízí svého bratrance Kryštofa Slavatu k návratu do církve katolické a do Čech*, in: SHK 18, 1917, s. 65-70.

František TISCHER (ed.), *Dopisy Viléma hraběte Slavaty Jaroslavu Bořitovi hraběti z Martinic z let 1631 a 1632.*, in: SHK 1, 1883, s. 305 – 322.

Literatura:

Johann Philipp ABELIN, *Theatrum Europeum, Historische Chronicken Continuation der Warhafftige Beschreibung aller denckwürdigen Geschichten so sich hin und wider in der Weltt vom Jahr Christi 1629 bis in das Jahr 1633 zugetragen, darinnen sonderlich die jetzund schwebenden Kriegsclaufften außgeführt werden.* Mitt Kupfferstücken gezieret unnd verlegt durch Mattheum Merian inn Franckfurt 1646.

Nils AHNLUND, *Gustav Adolf král švédský*, Praha 1939.

Dieter ALBRECHT, *Richelieu, Gustav Adolf und das Reich*, München 1959.

Dieter ALBRECHT, *Die auswärtige Politik Maximilians von Bayern 1618 – 1635*, Göttingen 1962.

Dieter ALBRECHT, *Maximilian I. von Bayern 1573 – 1651*, München 1998.

Matthias ASCHE, Anton SCHINDLING, *Das Strafgericht Gottes. Kriegserfahrungen und Religion im Heiligen römischen Reich deutscher Nation im Zeitalter des dreissigjährigen Krieges*, 2. Auflage, Münster 2002.

František BAREŠ, *Paměti města Ml. Boleslavě*, Mladá Boleslav 1920.

Thomas M. BARKER, *Generalleutenant Ottavio Fürst Piccolomini. Zur Korrektur eines ungerechten historischen Urteils*, Österreichische Osthefte 22, Wien 1980, s. 322 – 369.

Bertold BAUSTAEDT, *Richelieu und Deutschland. Von der Schlacht bei Breitenfeld bis zum Tode Bernhards von Weimar*, Historische Studien 295, Berlin 1936.

Richard BECK, *Tobias Hauschkon ein böhmischer Exulant*, in: Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte, Heft 7, Leipzig 1892, s. 33-48.

Karel BEDNAŘÍK, *Samuel Martinius z Dražova*, Heraldická ročenka 1982, s. 40-42.

Karel BEDNAŘÍK, *Der englische Wappenbrief für den böhmischen Exulanten Samuel Martinius*, Adler – Zeitschrift für Genealogie und Heraldik, Heft 12, Wien 1982, s. 437-439.

Karel BEDNAŘÍK, *Náhrobní kámen mistra Mikuláše Troila Hagiochorana*, in: Zprávy archivu UK 5, 1984, s. 3-10.

Karel BEDNAŘÍK, Karel BERÁNEK, *Z osudů takzvané knihovny českých exulantů v Pirně*, Křesťanská revue 52, 1985, s. 34-41.

Karel BEDNAŘÍK, Manfred KOBUCH, *Bergmannova sbírka ve Státním archivu v Drážďanech*, AČ 31, 1981, s. 161.

J. BEIERLEIN, *Zeitgenössische Berichte über den Holkschen Einfall in Vogtland vom Jahre 1632*, in: Mitteilungen für Vogtlandische Geschichte 39, 1935, s. 29 – 75.

Josef BERGL, *Wer war der Verfasser des Chaos perduellionis*, MVGDB 72, 1934, s. 84 – 102.

Alwin BERGMANN, *Die von Stubenberg, ein ausgestorbenes Exulantengeschlecht aus Sachsen*, Mitteilungen des Roland 1927, s. 12-15.

Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 I., II.*, Praha 1882-1883.

Tomáš V. BÍLEK, *Beiträge zur Geschichte Waldstein's*, Praha 1886.

Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892.

Lenka BOBKOVÁ, *Česká exulantská šlechta v Pirně v roce 1629*, in: FHB 19, 1998, s. 83 - 116.

- Lenka BOBKOVÁ, *Česká komunita v Pirně v letech 1629 – 1639*, in: Česko-Slovenská Historická ročenka, Brno 1999.
- Lenka BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a jihozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999.
- G. BOSSERT, *Ein Hilferuf böhmischer Exulanten in Pirna*, JGGPÖ 28, 1907, s. 215.
- Ludvík BÖHM, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, Mělník 1892.
- J.G.L. BRÜCKNER, *Die gewaltsame Vertreibung der Evangelischen aus der Herrschaft Friedland in Böhmen im 30 jährigen Kriege*, Neues Lausitzischer Magazin 6, 1827, s. 477-858.
- Heinrich BÜCHELER, *Von Pappenheim zu Piccolomini. Sechs Gestalten aus Wallensteins Lager*, Sigmaringen 1994.
- Heinrich XV. von BÜNAU, *Die Exulanten des Geschlechtes von Büchau*, Mitteilungen des Roland 1938, s. 49-57, 1939 s. 42.
- Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Návrat emigrace české roku 1631*, Osvěta 2, 1872, s. 702 – 716; 746 – 752; 805 – 822; 911 – 926.; 3, 1873, s. 114 – 123; 172 – 183; 249 – 259.
- Magdaléna ČÍŽKOVÁ, *Život a kariéra novoměstského měšťana a exulanta Jana Hippia Vodňanského*, in: *Víra nebo vlast? Exil v dějinách raného novověku*, ed.: Michaela HRUBÁ, Ústí nad Labem 2001, s. 283 – 290.
- August von DOERR, *Genealogische Daten über einige böhmische Exulanten in Sachsen aus dem 17ten Jahrhundert*, VKČSN 1900, s. 1-30.
- Jaroslav DOUŠA, *Seznamy staroměstských konšelů v letech 1547 – 1650*, in: PSH 14, 1981, s. 65 – 119.
- Jaroslav DOUŠA, *Městské rady v Plzni a na Starém městě pražském v letech 1550 – 1650*, in: SAP 32/2, 1982, s. 321 – 418.
- Jaroslav DOUŠA, *Činnost a postavení pražských městských rad za saské okupace v letech 1631 – 1632*, in: DP 6/1., 1986, s. 182 – 197.
- Jaroslav DOUŠA, *Plzeň za saského vpádu 1631 – 1632*, MZK 30, 1994, s. 23 – 71.
- Paul DREWS, *Böhmische Brüderexulanten im Meissnischen, in der Oberlausitz und in Schlesien*, Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte, Heft 5, Jahresheft für 1889, 1890, s. 22-49.
- Gustav DROYSEN, *Gustav Adolf I. – II.*, Leipzig 1869, 1870.
- Gustav DROYSEN, *Ueber die Feldzüge der Sachsen im Bunde mit Schweden*, ASG 12, Leipzig 1874.
- Alfred ECKERT, *Ein Juwel aus der Exulantenforschung, das „Pirnaer Wappenbuch“*, in: *Erbe und Auftrag der Reformation in den böhmischen Ländern* 29, 1994, s. 17-27.
- Gottlob EGELHAAF, *Gustav Adolf in Deutschland 1630 – 1632*, in: *Schriften des Vereins für die Reformationsgeschichte* 68, 18. Jhrg., Halle 1901.
- Václav ELSNIC, *Prosebný list pobělohorských exulantů císaři Ferdinandu III. roku 1637*, *Listy Genealogické a heraldické společnosti* 4, 1976, s. 115-125.
- Václav ELSNIC, *Pirenská erbovní kniha*, *Heraldika a genealogie* 27/2, 1994, s. 75-90.
- Václav ELSNIC, *Kronika rodu Elsnic z Elsnic*, (strojopis v knihovně NA Praha, sign. IIIg B 134)
- O.(tto) ELSTER, *Die Piccolomini-Regimenter während des 30jährigen Krieges besonders das Kürassier-Regiment Alt Piccolomini*, Wien 1903.
- Christian Ritter d'ELVERT (Hg.), *Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder, insbesondere Mährens im siebzehnten Jahrhundert*, *Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. m. schl. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde* 22, 1875.

Christian Ritter d'ELVERT, *Die Grafen von Magnis*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 16, 1869, s. 25 – 31.

Hildegard ERNST, *Madrid und Wien 1632 – 1637. Politik und Finanzen in den Beziehungen zwischen Philipp IV. und Ferdinand II.*, in: Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte 18, Aschendorf 1991.

Anton ERNSTBERGER, *Wallenstein als Volkswirt im Herzogtumb Friedland*, Liberec 1929.

Anton ERNSTBERGER, *Wallensteins Heeressabotage und die Breitenfelder Schlacht*, HZ 142, 1930, s. 41 – 72.

Erwin von FEILITZSCH, *Exilirte böhmische Adelsgeschlechter im sächsischen oberen Elbtal*, Der Deutsche Herold 1897, s. 174 - 178.

Václav FIALA, *Slavný v letech 1618 – 1632. České město za 30leté války*, Praha 1925.

Josef FIEDLER, *Zur Geschichte Wallensteins. Erläuterung eines im K.K. Haus-, Hof- und Staatsarchive in Wien aufgefundenen Schreibens des Grafen Thurn an Gustav Adolf*, in: Jahrbuch für vaterländische Geschichte 1861, Wien 1861, s. 189 – 205.

Josef FORBELSKÝ, *Španělé, Říše a Čechy v 16. a 17. století*, Praha 2006.

Friedrich FÖRSTER, *Wallenstein Herzog zu Mecklenburg, Friedland und Sagan, als Feldherr und Landesfürst in seinem öffentlichen und Privat-Leben*, Potsdam 1834.

Friedrich FÖRSTER, *Wallensteins Prozess vor den Schrancken des Weltgerichts und des k. k. Fiscus zu Prag*, Leipzig 1844.

Günther FRANZ, *Glaube und Recht im politischen Denken Kaiser Ferdinands II.*, in: Hans Ulrich RUDOLF (Hg.), *Der Dreißigjährige Krieg. Perspektiven und Strukturen*, Darmstadt 1977, s. 413 – 427.

F. FRIEDRICH, *Wallenstein Herzog zu Mecklenburg, Friedland und Sagan, als Feldherr und Landesfürst in seinem öffentlichen und Privat-Leben*, Potsdam 1834.

Arnold GAEDEKE, *Die Eroberung Nordböhmens und die Besetzung Prags durch die Sachsen im Jahre 1631*, ASG 9, 1888, s. 232 – 270.

Arnold GAEDEKE, *Die Ergebnisse der neueren Wallensteinforschung*, in: Historisches Taschenbuch 8, 1889, s. 1 – 120.

Anton GINDELY, *Geschichte des dreißigjährigen Krieges, II. Abteilung: Der niedersächsische, dänische und schwedische Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1622 bis 1632*, Prag 1882.

Anton GINDELY, *Zweite Antwort an Dr. Hallwich*, Prag/Leipzig 1887.

Anton GINDELY, *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625 – 1630, I. - II.*, Prag/Leipzig 1886.

Anton GINDELY, *Waldstein's Vertrag mit dem Kaiser mit dem Übernahme des zweiten Generalats*, Prag 1889.

Anton GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Nach dem Tode des Verfassers hrsg. V. Th. Tupetz, Leipzig 1894.

K. HAENSCH, *Die Exulanten in den Zittauer Kirchenbüchern*, Zittauer Geschichtsblätter No. 35, 36, 44, 47, 48, Jahr 1937; No. 4, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 39, 40, 43, 44, 47, 48, Jahr 1938; No. 4, 12, 16, 20, 24, Jahr 1939; No. 7, 8, 11, Jahr 1941.

Hermann HALLWICH, *Zur Geschichte Wallenstein's im Jahre 1633*, Leipzig 1877.

Hermann HALLWICH, *Über „Wallenstein's Verrath“*. Ein Vortrag gehalten zu Eger, am 1. Juni 1879, MVGDB 18, 1879/1880, s. 1- 15.

Hermann HALLWICH, *Heinrich Matthias Thurn als Zeuge im Process Wallenstein*, Leipzig 1883.

- Hermann HALLWICH, *Der Geburtstag Wallenstein's*, Neue Freie Presse vom 27. 6. 1883, No 6764.
- Hermann HALLWICH, *Wallenstein'sche Berufung zum Generalat*, in: Zeitschrift für Allgemeine Geschichte, Kultur-, Literatur – und Kunstgeschichte, Köln 1884.
- Hermann HALLWICH, *Gestalten aus Wallenstein's Lager I. Johann Merode. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges*, Leipzig 1885.
- Hermann HALLWICH, *Gestalten aus Wallenstein's Lager II. Johann Aldringen*, Leipzig 1885.
- Hermann HALLWICH, *Waldstein oder Wallenstein. Ein offener Brief an Dr. Gindely*, Leipzig 1887.
- Hermann HALLWICH, *Wolf Adam Pachelbel von Gehag*, ADB 26, Leipzig 1887, s. 48 – 59.
- Hermann HALLWICH, *Fünf Bücher Geschichte Wallensteins*, 1. – 3. Band, Leipzig 1910.
- Anja Victorine HARTMANN, *Von Regensburg nach Hamburg. Die diplomatische Beziehungen zwischen dem französischen König und dem Kaiser vom Regensburger Vertrag (13. Okt. 1630) bis zum Hamburger Präliminarfrieden (25. Dez. 1641)*, in: Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte 27, Münster 1998.
- Liselotte HEIDRICH, *Die Exulanten in den Zittauer Kirchenbüchern*, Genealogie-Deutsche Zeitschrift für Familienkunde 36/7-8, 1987, s. 602-651.
- Karl Gustav HELBIG, *Wallenstein und Arnim 1632 – 1634. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges*, Dresden 1850.
- Karl Gustav HELBIG, *Der Kaiser Ferdinand und der Herzog von Friedland während des Winters 1633 – 1634*, Dresden 1852.
- Karl Gustav HELBIG, *Die Resultate der neuesten Forschungen über Wallensteins Verrath*, in: Allgemeine Monatschrift für Wissenschaft und Literatur, Braunschweig 1853, s. 715 – 725.
- Karl Gustav HELBIG, *Gustav Adolf und die Kurfürsten von Sachsen und Brandenburg 1630 – 1632*, Leipzig 1854.
- Walther Ernst HEYDENDORFF, *Die Fürsten und Freiherren zu Eggenberg und ihre Vorfahren*, Graz/Wien/Köln 1965.
- J. HIRN, *Archivalische Beiträge zu Wallenstein*, in: MIÖG 1896 –1903, V. Ergänzungsband, Wien 1903, s. 119 – 163.
- Zdeněk HOJDA, *Tradiční životě a smrti Albrechta z Valdštejna ve dvou stoletích po chebské exekuci*, in: AUC Philosophica et Historica. Studia Historica 35. Problémy dějin historiografie 4/1, 1988, s. 75 – 110.
- Anna HOLINOVÁ, *Povzdechy českých exulantů z roku 1629-31*, ČČM 83, 1909, s. 138-141.
- Alexander HOPF, *Anton Wolfradt Fürst Bischof von Wien und Abt des Benediktinenstiftes Kremsmünster, geheimer Rath und Minister Kaiser Ferdinands II.*, Wien 1891.
- František HORÁK (ed.), *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století, II. díl – tisky z let 1500-1800, část VII.*, Praha 1957.
- Ferdinand HREJSA: *Čeští exulanti od 16. století, zvláště na Žitavsku*, in: Antonín FRINTA, Hugo ROKYTA (edd.): *Žitavsko v českých dějinách*, Praha 1947, s. 100 – 169.
- Ferdinand HREJSA, *Dr. Josef Volf a exulanti, k 10. výročí jeho smrti*, ČČM 116, 1947, s. 71 – 77.

- Ferdinand HREJSA, *U Salvátora – z dějin evangelické církve v Praze (1609 – 1632)*, Praha 1930.
- František HRUBÝ, *Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jich českomoravské větve*, ČČH 28, 1922, s. 74 – 108; 305 – 334.
- František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, ČČH 34, 1928, s. 473 – 573.
- František HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930.
- František HRUBÝ, *Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hraběti z Thurnu*, ČČH 38, 1932, s. 12 – 55.
- František HRUBÝ, *Václav Vilém z Roupova a Vilém z Roupova, čeští emigranti*, ČČH 43, 1937, s. 24 – 50.
- Friedrich Emanuel von HURTER, *Geschichte Kaiser Ferdinands II.*, Schaffhausen 1850-1864.
- Friedrich Emanuel von HURTER, *Zur Geschichte Wallenstein's*, Schaffhausen 1855.
- Friedrich Emanuel von HURTER, *Französische Feindseligkeiten gegen das Haus Oesterreich zur Zeit Kaiser Ferdinand's des Zweiten*, Wien 1859.
- Friedrich Emanuel von HURTER, *Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinand's II. Nebst des apostolischen Nuntius Carl Carafa Bericht über Ferdinand's Lebensweise, Familien, Hof, Rätthe und Politik*, Wien 1860.
- Friedrich Emanuel von HURTER, *Wallenstein's vier letzte Lebensjahre*, Wien 1862
- Georg IRMER, *Hans Georg von Arnim. Lebensbild eines protestantischen Feldherrn und Staatsmannes aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges*, Leipzig 1894.
- Josef JANÁČEK, *Valdštejnova smrt*, Praha 1970.
- Josef JANÁČEK, *Valdštejnův Jičín. Příspěvek k otázce rozvoje vrchnostenských měst v první polovině 17. století*, ČsČH 25, 1977, s. 87 – 100.
- Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978.
- Josef JANÁČEK, František KUBŮ, Jaromír BOHÁČ, *Albrecht z Valdštejna a Cheb*, 2. doplněné vydání, Cheb 2005.
- Břetislav JELÍNEK, *Die Böhmen im Kampfe um ihre Selbstständigkeit 1618-1648 I. – II.*, Prag 1916.
- Josef JIREČEK, *Literatura exulantův českých*, ČČM 48, 1874, s. 190-235.
- Michael KAISER, *Politik und Kriegsführung. Maximilian von Bayern, Tilly und die Katholische Liga im Dreißigjährigen Krieg*, Münster 1999.
- Zdeněk KALISTA, *Slavatovský italský kopiář*, in: JSH 35, 1966, s. 193 – 198.
- Christoph KAMPMANN, *Vídeňský dvůr a Valdštejnův pád. Říšské právo a trestní justice 17. století*, in: FHB 19, 1998, 117 – 146.
- Stanislav KASÍK, *Vývoj znaku Viléma Slavaty z Chlumu a Košmberka*, Heraldika a genealogie 26, 1993, s. 63 – 78.
- Karel KAZDA, *Slaný po stránce historické (město a jeho kraj)*, Slaný 1920.
- Stephan KEKULE von STRADONITZ, *Ein Gedenkbuch einer böhmischen Exulantenfamilie in der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel*, Der Deutsche Herold 39, 1908, s. 97-98; 192-194.
- Franz Christoph KHEVENHÜLLER, *Annales Ferdinandeae*, 12 Bände, Leipzig 1721.
- Jan KILIÁN, *Jan Matyáš Gallas pohledem kritické historiografie*, Fontes Nissae 3, 2002, s. 37 – 59.
- Heinrich Viktor KLEIN, *Die Krankheit Wallensteins*, in: Sudhoffs Archiv für die Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften 28, 1936, s. 81 – 113.
- Onno KLOPP, *Tilly im dreissigjährigen Kriege*, Band II., Stuttgart 1861. druhé vydání: Onno KLOPP, *Der dreissigjähriger Krieg bis zum Tode Gustav Adolf 1632*, Paderborn 1893 – 1895.

- Václav KOČKA, *Dějiny politického okresu Kralovického, I. díl soudní okres Kralovický*, Kralovice 1930.
- Václav KOČKA, *Dějiny politického okresu Kralovického, II. díl soudní okres Manětínský*, Kralovice 1932.
- Hynek KOLLMANN, *Některé příspěvky k smlouvě göllersdorfské uzavřené v příčině druhého generalátu Valdštýnova*, ČČH 1, 1895, s. 347 – 371.
- Josef KOLLMANN, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631 – 1634*, Praha 2001.
- Alois KOMÍNEK, *Vystěhovalci čeští po bitvě bělohorské*, PA 9, 1874, s. 554-558.
- Oldřich KORTUS, *Počátky saského vpádu do Čech v roce 1631*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 155 – 168.
- František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve a kníže-arcibiskup pražský*, Praha 1886.
- Benigna von KRUSENSTJERN; Hans MEDICK, *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe.*, in: *Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte* 148, Göttingen 1999.
- Vlastimil KYBAL, *Drobné spisy historické I., Z cest a archivů*, Praha 1915.
- Max LENZ, *Zur Kritik Sezyma Rašin's*, in: *HZ* 59, *Neue Folge* 23 München/Leipzig 1888, s. 1 – 68; 385 – 480.
- Julius LIPPERT, *Geschichte der Stadt Leitmeritz*, Prag 1871.
- Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské*, in: *SPP* 6, 1930 – emigrace, s. 357-419; 7, 1933 – rekatolizace, s. 1-121; 9, 1935 – změny v domovním majetku a konfiskace, s. 1-439.
- Václav LÍVA, *Vypuzené evangelické duchovenstvo žádá české stavy po svém návratu za saského vpádu za vrácení kostelů, obnovení konsistoře pod obojí a akademie*, in: *RS* 4, 1931, s. 96 – 105.
- Václav LÍVA, *Kolik obyvatelů měla Praha před třicetiletou válkou a po ní*, ČČH 42, 1936, s. 332 – 347.
- Václav LÍVA, *Národnostní poměry v Praze za třicetileté války*, ČČH 43, 1937, s. 301 – 322; 487 – 519.
- Václav LÍVA, *Doplňky k seznamům pražských exulantů*, in: *RS* 6, 1937, s. 129 – 132.
- Václav LÍVA, *Exulant Pavel Wincler a jeho rodina*, in: *RS* 6, 1937, s. 132 – 135.
- Georg LOESCHE, *Von den böhmischen Exulanten in Sachsen*, *NASGA* 39, 1918, s. 288 – 310.
- Georg LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, *JGGPÖ* 42 – 44, Wien /Leipzig 1923.
- Victor LOEWE, *Die Organisation und Verwaltung der Wallensteinischen Heere*, Freiburg i.B./ Leipzig 1895.
- Georg LUTZ, *Wallenstein, Ferdinand II. und der Wiener Hof. Bemerkungen zu einem erneuten Beitrag zur alten Wallensteinfrage*, in: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 48, Wien 1968, s. 207 – 243.
- Alena MALÁ, *Bohemika v Hlavním zemském archivu v Drážďanech*, *AČ* 10, 1960, s. 241-242.
- Golo MANN, *Wallenstein. Sein Leben erzählt von Golo Mann*, Frankfurt am Main 1971.
- Holger MANNIGEL, *Wallenstein in Weimar, Wien und Berlin. Das Urteil über Albrecht von Wallenstein in der deutschen Historiographie von Friedrich von Schiller bis Leopold von Ranke.*, in: *Historische Studien* 474, Husum 2003.

- Franz MAREŠ, *Beiträge zur Geschichte der Beziehungen des Fürsten Johann Ulrich von Eggenberg zu Kaiser Ferdinand und zu Waldstein*, in: Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Prag 1893.
- R. MARŠAN, *Valdštejnovy choroby a jejich vliv na zmar jeho plánů*, Jičín 1935.
- Jan MARTÍNEK, *Svědectví nově objeveného rukopisu o povaze a rozsahu Nosidlových pamětí*, Strahovská knihovna 9, 1974, s. 99 – 113.
- Antonín MAŘÍK, *Karlovy Vary uprostřed třicetileté války*, MZK 26, 1990, s. 145 – 156.
- Friedrich MATERNA, *Die Materna von Kwietnitz Saga*, Augsburg 1991, s. 165-169; 231-235.
- J. MATIEGKA; J. MALÝ, *Tělesná povaha Albrechta z Valdštejna vévody frýdlantského a jeho první choti Lukrecie Nekšovy z Landeka*, Praha 1934.
- František MELICHAR, *Monografie města Unhoště*, Praha 1888.
- Jaroslava MENDELOVÁ, *Rada Nového Města pražského v letech 1600 – 1650*, in: PSH 29, 1996, s. 59 – 106.
- Jaroslava MENDELOVÁ, *Třicetiletá válka a Nové Město pražské (1620 – 1650)*, in: PSH 31, 2000, s. 149 – 185.
- Jaroslava MENDELOVÁ, *Staroměstské a novoměstské rady v první polovině 17. století*, in: DP 21, 2002, s. 81 – 92.
- Wolfgang MICHAEL, *Wallensteins Vertrag mit dem Kaiser im Jahre 1632*, HZ 88, 1902, s. 385 – 435.
- Karl Gottlob MORÁWEK, *Geschichte der böhmisch-evangelischen Exulantengemeinde in Zittau von 1621-1847*, Zittau 1847.
- Karl Gottlob MORÁWEK, *Nachträge und Berichtigungen zur Geschichte der böhmisch-evangelischen Exulantengemeinde in Zittau*, Zittau 1847.
- Alfons NOWACK, *Die Reichsgrafen Colonna, Freiherrn von Fels, auf Gross-Strehlitz, Tost und Tworog in Oberschlesien*, Gross-Strehlitz 1902.
- Alfons NOWACK, *Die Reichsgrafen Colonna, Freiherrn von Fels, auf Tost und Gross-Strehlitz bis 1695*, in: Jahresbericht des Königlichen Gymnasiums zu Neustadt Ob. – Schles. Über das Schuljahr 1901/1902, Neustadt O.-S. 1902.
- Lubomír NEMEŠKAL, *Materiál k saskému vpádu r. 1631 v archivu pražské mincovny. Zápisky katedry československý dějin a archivního studia FF UK, č. 1*, Praha 1956, s. 35 – 37.
- Lubomír NEMEŠKAL, *Pražská mincovna v době saského vpádu r. 1631 – 1632. Příspěvek k charakteru saského vpádu do Čech*, ČNM 125, 1956, s. 146 – 159.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621-1624*, VKČSN 1932, Praha 1933, s. 1-198.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Ze zápasu pobělohorské emigrace*, ČMM 56, 1932, s. 1-58; 57, 1933, s. 369-388.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Zkáza města Nymburka za třicetileté války*, Nymburk 1934.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Česká emigrace*, in: Jaroslav Prokeš (ed.), *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna*, Praha 1934, s. 85 – 117.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant. Kapitoly z dějin třicetileté války*, Londýn 1944.
- Friedrich PARNEMANN, *Der Briefwechsel der Generale Gallas, Aldringen und Piccolomini im Januar und Februar 1634*, in: Historische Studien 92, Berlin 1911.
- Kurt PEBALL, *Zur Quellenlage der Annales Ferdinandi des Grafen Franz Christoph Khevenhüller-Frankenburg*, in: Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 9, Wien 1956.

- Josef PEKAŘ, *Valdštejn 1630 – 1634. Dějiny valdštejnského spiknutí*, 2. vydání, Praha 1933 – 1934.
- Josef PEKAŘ, *Valdštejn a česká otázka*, ČČH 40, Praha 1934, s. 1 – 11.
- Christian Adolph PESCHECK, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen I. – II.*, 2. Ausgabe, Leipzig 1850.
- Christian Adolph PESCHECK, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, Leipzig 1857.
- Christian Adolph PESCHECK, *Die Auswanderung glaubenstreuer Protestanten nach Sachsen im 17. Jahrhundert*, Leipzig 1858.
- Jan PETERS, *Ein Söldnerleben im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 1993.
- Karel PLETZER, *Poprava Kryštofa Čabelického ze Soutic v Č. Budějovicích roku 1632*, Výběr 30/2, 1993, s. 113 – 114.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970.
- Josef POLIŠENSKÝ, Josef KOLLMANN, *Valdštejn, ani císař ani král.*, Praha 1995.
- Andreas POSCH, *Zur Tätigkeit und Beurteilung Lamormains*, in: MIÖG 63, Graz/Köln 1955.
- Justin V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem – město, panství, okres II*, Brandejs nad Labem 1910.
- Arndt PREIL, *Österreichs Schlachtfelder, Band 1: Breitenfeld 1631, Lützen 1632, Breitenfeld 1642*, Graz 1990.
- Jaroslav PROKEŠ (ed.), *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna*, Praha 1934.
- Vinzenz PRÖKL, *Waldstein, Herzogs von Friedland letzte Lebensjahre und Tod in Eger*, Eger 1876.
- Vinzenz PRÖKL, *Eger und das Egerland*, 2. Auflage, Falckenau 1877.
- Samuel PUFENDORF, *Sechs und Zwanzig Bücher der Schwedisch und Deutschen Kriegs Geschichte von König Gustav Adolfs Feldzuge in Deutschland an Biß zur Abdanckung der Königin Christina....*, Franckfurt am Main und Leipzig 1688.
- Leopold von RANKE, *Geschichte Wallensteins*, Leipzig 1869.
- Antonín REZEK, *Paměti o vpádu saském do Čech z r. 1631*, ČČM 54, 1880, s. 80 – 84.
- Antonín REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech (1631-1632) a návrat emigrace*, Praha 1889.
- Josef RISS, *Matěj Krocínovský (Krocín)*, ČČM 42, 1868, s. 96 – 107.
- Moritz RITTER, *Das Kontributionssystem Wallensteins*, HZ 90, 1903, s. 193 – 249.
- Moritz RITTER, *Rezension über Jacobs Buch Von Lützen nach Nördlingen*, HZ 95, 1905, s. 92 – 95.
- Moritz RITTER, *Der Untergang Wallensteins*, HZ 97, 1906, s. 237 – 303.
- Moritz RITTER, *Untersuchungen zur Geschichte Wallensteins 1625 – 1629*, Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Teil IV., Band II., Freiburg i. B. 1890.
- Moritz RITTER, *Der Ursprung des Restitutionsedikts*, HZ 76, 1896, s. 62 – 102.
- Georg ROSENBERGER, *Von Exulanten aus dem nördlichen Böhmen*, Archiv für Sippenforschung und alle verwandten Gebiete, Heft 11, November 1943, s. 213-220.
- František ROUBÍK, *Osudy registratury jičínské komory*. Sborník archivu ministerstva vnitra 2, Praha 1929, s. 115 – 150.
- František ROUBÍK, *Itinerář Albrechta z Valdštejna z let 1625 – 1634*. Přátelé čs. Starožitností svému učiteli. K šedesátinám prof. Dr. J. V. Šimáka, ČSPSČ 38, Praha 1930.
- Hans Ulrich RUDOLF (Hg.), *Der Dreißigjährige Krieg. Perspektiven und Strukturen*, Darmstadt 1977.
- Jaroslav RŮŽIČKA, *Emigranti z Německého Brodu za reformace pobělohorské*. ČSPSČ 16, 1908, s. 95-103.

- Marie RYANTOVÁ, *Těžké časy urozeného a statečného rytíře Bořka Mateřovského z Mateřova, exulanta v městě Pirně*, in: Vira nebo vlast? Exil v dějinách raného novověku, ed.: Michaela HRUBÁ, Ústí nad Labem 2001, s. 249-257.
- Antonín RYBIČKA, *Václav Nosidlo z Geblic*, ČČM 85, 1911, s. 92-95.
- Arthur SALZ, *Wallenstein als Merkantilist*, MVGDB 47, 1909, s. 433 – 469.
- Josef SEIDLER, *Das Prager Blutgericht 1633* Heimat und Volk, Forschungsbeiträge zur sudetendeutschen Geschichte, Prag 1937.
- Josef SEIDLER, *Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen 1632*, Memmingen 1954.
- Edmund SCHEBEK, *Die Capitulation Wallensteins beim Wiederantritte des Generalates im Jahre 1632*, in: Österreichische-ungarische Revue, Neue Folge 11, Prag 1884.
- Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Vertriebene und bedrängte Protestanten in Leipzig unter dem Schutze Johann Georg I.*, NASGA 16, 1895, s. 261-291.
- Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Die böhmischen Exulanten unter der kursächsischen Regierung in Dresden*, NASGA 22, 1901, s. 291-343.
- Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Adelige Exulanten in Kursachsen nach Urkunden des Dresdner Hauptstatsarchiv*, Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel-, und Familienkunde 30, 1902, s. 66-264.
- Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Nikolaus Troilus, der letzte utraquistische Rektor der Universität Prag*, JGGPÖ 24, 1905, s. 91-105.
- Richard SCHMERTOSCH von RIESENTHAL, *Zwei Nachlaßverzeichnisse einer Prager Patrizierfamilie aus dem 16. Jahrhundert*, Familiengeschichtliche Blätter 15/9, 1917, s. 242-248, 15/10, s. 257-260.
- Julius Max SCHOTTKY, *Über Wallensteins Privatleben*, München 1832.
- Carl Christian SCHROETER: *Merkwürdige Exulanten-Historie, darinnen besonders um des reinen Evangelii willen vertriebener Prediger und Schul-Lehrer ihre Lebens-Geschichte enthalten*, Budissin 1715.
- F. H. SCHUBERT, *Ludwig Camerarius*, Kallmünz 1955.
- F.H. SCHUBERT, *Die pfälzische Exilregierung im Dreißigjährigen Krieg*, in: Zeitschrift für Geschichte des Oberreihns 102, 1954.
- Oscar SCHUSTER; F. A. FRANCKE, *Geschichte der sächsischen Armee von derer Einrichtung bis auf neueste Zeit.*, 1. – 3. Teil, Leipzig 1885.
- Helmut SCHWARZ, *Wallenstein und Gustav Adolf nach dem Kurfürstentag zu Regensburg (1630)*, Hamburg 1937.
- Karl SIEGL, *Ein ungedruckter Brief Wallenstein's*, MVGDB 40, 1902, s. 398 – 400.
- Karl SIEGL, *Die Übereinnahme der Stadt Eger durch die Sachsen im J. 1631 und ihre Befreiung durch Wallenstein'sche Truppen im J. 1632*, MVGDB 47, 1909, s. 18 – 46.
- Fritz SKOWRONNEK, *Quellenkritische Beiträge zur Wallensteinfrage*, Königsberg i. Pr. 1882.
- Vojtěch SOKOL, *Mikuláš Diviš z Doubravína*, VKČSN 1931, třída I., Praha 1632, s. 1-80.
- Stanislav SOUSEDÍK, *Valerián Magni 1586/1661. Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století*, Praha 1983.
- Oskar SPECK, *Zur Geschichte der Stadt Pirna im dreißigjährigen Kriege*, Pirna 1884.
- Oskar SPECK, *Wie Pirna böhmisch und wieder meißnisch wurde*, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Stadt Pirna 2, 1905.
- Oskar SPECK, *Pirna und Umgegend in den Kriegsjahren 1630- 1631*, Mitteilungen aus dem Verein für die Geschichte der Stadt Pirna, Heft 4, 1912, s. 16-27.

- Heinrich Ritter von SRBIK, *Wallensteins Ende. Ursachen, Verlauf und Folgen der Katastrophe*, 2. vermehrte und verbesserte Auflage, Salzburg 1952.
- Friedrich STEUER, *Zur Kritik der Flugschriften über Wallensteins Tod, Teil I. und II.*, Berlin 1904.
- Rudolf STIEGELE, *Beiträge zur eine Biographie des Jesuiten Wilhelm Lamormaini I. und II.*, Historisches Jahrbuch 28, München 1907.
- Franz Otto STICHERT, *Mittheilungen über einige voigtländische Exulanten*, Jahresbericht des Voigtländischen Alterthumsforschenden Vereins, 18. - 19., 1843/1844, Gera 1844, s. 73-80.
- Cyrill A. STRAKA, *Zápisky exulantů ve Strahovské bibliothece z r. 1622 a 1628*, ČČM 83, 1909, s. 145-146.
- Hans STURMBERGER, *Aufstand in Böhmen. Der Beginn des Dreissigjährigen Krieges*, München 1959.
- Hans STURMBERGER, *Kaiser Ferdinand II. und das Problem des Absolutismus*, München 1957.
- Hans STURMBERGER, *Georg Erasmus Tschernembl. Religion, Libertät, Widerstand*, Graz 1953.
- Pekka SUVANTO, *Wallenstein und seiner Anhänger am Wiener Hof zur Zeir des zweiten Generalats 1631 – 1634*, Helsinki 1963.
- Pekka SUVANTO, *Die deutsche Politik Oxenstiernas und Wallenstein*, Helsinki 1979.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Vodňanští z Uračova a jejich zápisky*, ČČM 68, 1894, s. 274-285.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Listář fary Turnovské z let 1620 – 1696. díl VI.*, VKČSN, 1910, 154 s.
- František TEPLÝ, *O českých exulantech v Perně po r. 1621*, ČSPSČ 7, 1899, s. 34-45, 94-97.
- František TEPLÝ, *Čeští exulanti v Hofu*, Časopis rodopisné společnosti Československé v Praze, roč. II./1930, č. 1-2, Praha 1930, s. 15-18.
- Karel TIEFTRUNK, *Příspěvky k dějinám exulantů českých*, PA 5, 1863, s. 27 – 33.
- František TISCHER, *Kostely, kláštery a duchovní správa katolická vpádu saského v Praze 1631, 1632*, Časopis katolického duchovenstva 77 (102), 1936, s. 440 – 453.
- Miroslav TOEGEL, *Příčiny saského vpádu do Čech v roce 1631*, ČsČH 21, 1973, s. 553 – 558.
- Hermann TÜCHLE (Hg.), *Acta sc de propaganda fide Germaniam Spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622 – 1649*, Paderborn 1962.
- František VACEK, *Dějiny Bubenče, Dejvic, Šárky a okolí*, in: SPP 4, 1923.
- Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolín nad Labem II. (od r. 1618 až po naše časy)*, Kolín 1888.
- Emanuel VLČEK, *Diagnóza zdravotního stavu Albrechta z Valdštejna na základě nejnovějšího průzkumu jeho kosterních pozůstatků*. Časopis lékařů českých 115, Praha 1976.
- Emanuel VLČEK, *Jak zemřeli. Významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*, Praha 1993.
- Josef VOLF, *Genealogické příspěvky k rodu Pfefferkornů z Ottopachu*, PA 23, 1908, s. 333-338, 587-590.
- Josef VOLF, *Knižní dary českých exulantů do školní knihovny ve Freiberce*, ČČM 84, 1910, s. 452-457.
- Josef VOLF, *Pavla Stránského Okřik na nedbalého Čecha učiněný 1618*, ČČM 84, 1910, s. 23 -40.

- Josef VOLF, *Příspěvek ke sporu o českou konfesi v Sasku v l. 1631 – 7*, VKČSN 1910, Praha 1911, s. 1 – 55.
- Josef VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce v letech 1620 – 1640*, VKČSN 1911, Praha 1912 s. 1-142.
- Josef VOLF, *Neznámá latinská báseň Pavla Stránského z roku 1634*, ČČM 93, 1919, s. 283-285.
- Josef VOLF, *Tragedie perenská ve zprávách českých exulantů*, in: Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů – pokutníků a přátel rodopisu v Praze, roč. II./2, 1931, s. 16-31.
- Josef VOLF, *Čeští exulanti v matrikách perenských*, in: Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů – pokutníků a přátel rodopisu v Praze, roč. III./ 2, 3-4, 1932, roč. IV./ 1-4, 1933 (od č. 2 pod názvem: Sborník Jednoty starých českých rodů v Praze), roč. V./1-4, 1934, roč. VI./ 1-4, 1935, VII./ 1-4, 1936.
- O. VOLLPRECHT, *Die böhmischen Exulanten in Sächsisch-Reichenau und seinen Kirchspielsdörfern Lichtenberg und Markersdorf*, Mitteilungen des Vereins für die Heimatskunde des Jeschken-Isergaues V., Reichenbach i. B. 1911, s. 25-38.
- Georg von WAGNER, *Wallenstein und der Landesherr v. Tirol*, in: MIÖG 83, 1975, s. 75 – 113.
- Cicely V. WEDGWOOD, *Der 30jährige Krieg*, München 1999.
- Eduard WINTER, *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin 1955.
- Zikmund WINTER, *Křivoklát za vpádu kurfiřtského r. 1631*, PA 13, 1885, s. 125 – 132.
- Zikmund WINTER, *Město a kraj Rakovnický za vojny třicetileté. Příspěvek k dějinám českým*. ČČM 60, 1886, s. 225 – 241; ČČM 61, 1887, s. 168 – 187; 446 – 464; ČČM 62, 1888, s. 63 – 85; 279 – 305.; ČČM 63, 1889, s. 96 – 121.
- Karl WITTICH, *Wallenstein und die Spanier*. Preussische Jahrbücher 23, Berlin 1869
- Karl WITTICH, *Zur Geschichte Wallensteins I. – III.*, HZ 68, 1892, s. 211 – 274; 385 – 427; HZ 69, 1893, s. 1 – 37.
- Karl WITTICH, *Zur Würdigung Hans Georgs von Arnim*, NASGA 22, 1901, s. 21 – 68.
- Bernhard WOLF, *Einwanderung böhmischer Protestanten in das obere Erzgebirge zur Zeit der Gegenreformation*, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte von Annaberg und Umgegend, III. Jhg., Jahrbuch für 1890-1892, Annaberg 1893, s. 17-89.
- Franz J. WUENSCH, *Die Herrschaft Neuschloß-Leipa in den Kriegsjahren 1631-1635*, in: Beihefte zu den Mitteilungen des Nordböhmischen Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege 1, 1930, s. 24.
- Isidor Th. ZAHRADNÍK, *Samuele Nymburského „Paměti Litoměřické“*, in: SHK 1, Praha 1900, s. 22 – 27.
- Vincent ZAHRADNÍK, *Krátké sepsání třicetileté války. Z rukopisu Václava Kocmanecia Čáslavského*, ČČM 7, 1833, s. 93 – 116; 123 – 163.
- Hans von ZWIEDINECK-SÜDENHORST, *Hans Ulrich von Eggenberg, Freund und erster Minister Kaiser Ferdinand II.*, Wien 1880.

ZKRATKY

Periodika:

AČ – Archivní časopis
ADB – Allgemeine Deutsche Biographie
AÖG – Archiv für Osterreichische Geschichte
ASG – Archiv für Sächsische Geschichte
ČČH – Český časopis historický
ČČM (ČMČ, ČNM) – Časopis českého museum, Časopis Národního muzea
ČMM – Časopis Matice moravské
ČsČH – Československý časopis historický
ČSPSČ – Časopis přátel starožitností českých
DP – Documenta Pragensia
FDG – Forschungen zur deutschen Geschichte
FHB – Folia Historica Bohemica
FRA – Fontes rerum Austriacarum
HZ – Historische Zeitschrift
JGGPÖ – Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich
JSH – Jihočeský sborník historický
MIÖG – Mitteilungen des Institut für die Osterreichische Geschichtsforschung
MVGDB – Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen
MZK – Minulostí západočeského kraje
NASGA – Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde
PA – Památky archeologické a místopisné
PSH – Pražský sborník historický
RS – Reformační sborník
SAP – Sborník archivních prací
SHK – Sborník historického kroužku
SPP – Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy
VKČSN – Věstník Královské české společnosti nauk
VSJAK – Veškeré spisy Jana Amosa Komenského

Instituce:

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv
KA - Kriegsarchiv
NA – Národní archiv
ÖStA Wien – Osterreichisches Staatsarchiv Wien
SHStA – Sächsisches Hauptstaatsarchiv
SOkA – Státní okresní archiv

PŘÍLOHY

Soubor příloh je výběrovou edicí pramenů či jejich částí, které mají bezprostřední vztah ke zpracovávanému tématu, jsou nějakým způsobem zajímavé či nebyly nikdy publikovány. Jde o edici pouze informační, jejímž cílem je doplnit předchozí kapitoly autentickým zněním vybraných dokumentů. Proto zde autor pro tuto chvíli rezignoval na provedení kritické edice. Pravopisné a jazykové zvláštnosti byly ponechány. Zkratky byly většinou ponechány bez rozepsání. Data, pokud je to možné, byla uvedena podle gregoriánského kalendáře, případně je ponechán autentický zápis data. Znamení (?) je vloženo tam, kde je nejistota ve čtení textu. Znamení (!) zdůrazňuje některé pravopisné zvláštnosti. Texty jsou řazeny zpravidla chronologicky.

SEZNAM PŘÍLOH

- 1) Ferdinand II. donu Baltazarovi de Marradas, (Vídeň), 22. října 1631
- 2) Jindřich Matyáš hrabě Thurn saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Drážďany, 30. října 1631
- 3) Purkmistr a rada Starého Města pražského Albrechtovi z Valdštejna, Praha, 11. listopadu 1631
- 4) Purkmistři a rady Starého, Nového a Menších Měst pražských Albrechtovi z Valdštejna, Praha, 12. listopadu 1631
- 5) Rozkaz saského maršálka Jana Jiřího Arnima generálu polnímu zbrojmistrovi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Louny, 13. listopadu 1631
- 6) Saský maršál Jan Jiří Arnim a pražská města, Praha, 15. listopadu 1631
- 7) Tobiáš Gregory jičínské komoře, Nový Zámek, 20. listopadu 1631
- 8) Rozkazy saského kurfiřta Jana Jiřího I. Bernardovi von Starschedel, Praha, 23. listopadu 1631
- 9) Verbovací patent pro Johanna Melchiora von Schwalbach, Praha, 27. listopadu 1631
- 10) Don Baltazar de Marradas Albrechtovi z Valdštejna, Tábor, 28. listopadu 1631
- 11) Noviny z Amsterdamu se zprávou o situaci v Praze, tištěny 29. listopadu 1631
- 12) Arnimův rozkaz, Praha, 3. prosince 1631
- 13) Ferdinand II. Johannovi von Aldringen, Vídeň, 3. prosince 1631 (úryvek)
- 14) Purkmistři pražských měst saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Praha, asi 8. prosince 1631. Příloha: arcibiskupský generální vikář Vilém Acker primátorům pražských měst. Seznam kvartýrů a míst k mustrování pluků v Království českém, asi začátek prosince 1631.
- 15) Seznam kvartýrů a míst k mustrování pluků v Království českém, asi začátek prosince 1631.
- 16) Johann Filip Kratz hrabě ze Scharfensteinu místodržícím Království českého, Kout na Šumavě, 8. prosince 1631
- 17) Komisaři litoměřického kraje: Wolf Salhaus ze Salhausu, Alexander Kaplíř ze Sulevic, Jan Mostník z Nyštice Ilgenovi von Ilgenau, Litoměřice 9. prosince 1631
- 18) Evangelické stavy Království českého saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Praha, 10. prosince 1631
- 19) Saský kurfiřt Jan Jiří I. hejtmanovi Pražského Hradu, Praha, 15. prosince 1631
- 20) Matyáš Gallas Albrechtovi z Valdštejna, Chiera, 18. prosince 1631
- 21) Jičínská komora Albrechtovi z Valdštejna, příloha dopisu, Jičín, 23. prosince 1631
- 22) Albrecht z Valdštejna Janu Kunešovi z Lukavec, Znojmo, 26. prosince 1631
- 23) Tobiáš Schreiber, kuchař na zámku Březnice, podkomořímu Království českého, Březnice 27. prosince 1631
- 24) Místodržící Království českého císaři a králi Ferdinandovi II., České Budějovice, 27. prosince 1631
- 25) Požadavky kurfiřta ke zřízení pěšího poštovního spojení mezi Drážďanami a Prahou, Drážďany, 29. prosince 1631
- 26) Albrecht z Valdštejna Janu Kunešovi z Lukavec, Znojmo, 1. ledna 1632
- 27) Voigtlandské rytířstvo plukovníkovi Eustachu von Löser, Slaný, 1. ledna 1632
- 28) Úryvek z nařízení Albrechta z Valdštejna týkajícího se zásobování a zaopatření armády, Znojmo, 5. ledna 1632
- 29) Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu radním a obci města Jablonné, Praha, 15. ledna 1632
- 30) Anonymní dopis z Prahy, Praha, 16. ledna 1632
- 31) Albrecht z Valdštejna jičínské komoře, Znojmo, 21. ledna 1632

- 32) Karl von Bibrisch, poručík, a Albrecht Kapoun ze Svojkova, kapitán, správci ve Lvové, Jablonné 23. ledna 1632
- 33) Seznam rozdaných tištěných verbovních patentů pro pěchotu a jezdeckto, asi leden 1632
- 34) Požadavky evangelických stavů, asi leden nebo květen 1632
- 35) Matyáš Gallas Albrechtovi z Valdštejna, Plzeň, 6. února 1632
- 36) Václav Zahrádecký donu Baltazarovi de Marradas, Beroun, 6. února 1632
- 37) Saský kurfiřt Jan Jiří I. Johannu Melchiorovi von Schwalbach, saskému generálu polnímu zbrojmistrovi, Drážďany, 18. února 1632
- 38) Saský kurfiřt Jan Jiří I. asi saskému generálnímu komisaři Joachimmu von Schleinitz, Drážďany, 18. února 1632
- 39) Saský kurfiřt Jan Jiří I. asi saskému generálnímu komisaři Joachimmu von Schleinitz, Drážďany, 18. února 1632
- 40) Saský plukovník Dam Vizthum von Eckstatt Johannu Melchiorovi von Schwalbach, saskému generálu polnímu zbrojmistrovi, Loket, 19. února 1632
- 41) Arnošt kníže z Anhaltu a saský plukovník Dam Vizthum von Eckstatt saskému kurfiřtu Janu Jiřímu I., Loket, 19. února 1632
- 42) Saský plukovník Johann Melchior von Schwalbach saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Litoměřice, 23. února 1632
- 43) Saský plukovník Johann Melchior von Schwalbach saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Litoměřice, 24. února 1632
- 44) Adam hrabě Trčka z Lípy Janu Kunešovi z Lukavec, Žleby, 24. února 1632
- 45) Arnošt kníže z Anhaltu saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Cheb, 25. února 1632
- 46) Saský plukovník Dietrich von Taube saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Teplice, 25. února 1632
- 47) Rozkaz Albrechta z Valdštejna, Znojmo, 25. února 1632
- 48) Matyáš Gallas Albrechtovi z Valdštejna, Plzeň, 28. února 1632
- 49) Adam hrabě Trčka z Lípy Janu Kunešovi z Lukavec, Opočno, 28. února 1632
- 50) Adam hrabě Trčka z Lípy Janu Kunešovi z Lukavec, Smiřice, 29. února 1632
- 51) Albrecht z Valdštejna všem plukovníkům jízdy a pěchoty, Znojmo, 29. února 1632
- 52) Podplukovník Starschedelova pluku, včetně kapitánů a ostatních důstojníků, Janu Jiřímu I., Praha, 29. února 1632
- 53) Saský podplukovník Karl Bose Vilémovi ze Schönfeldu, ustanovenému kurfiřtskému nejvyššímu strážmistrov, Rakovník, 29. února 1632.
- 54) Purkmistr a rada města Doksy Maxmiliánu Kýnovi z Kýnu, hejtmanu panství Doksy a Houska, Doksy, 3. března 1632
- 55) Komorní radové vévodství Frýdlantského Albrechtovi z Valdštejna, Jičín, 4. března 1632
- 56) Jobst Elbl, purkrabí na Novém Zámku, kapitánovi na Novém Zámku, Nový Zámek, 9. března 1632
- 57) Vojáci zařazení mimo freiberskou domobranu kapitánu Hansi Siegmundu Badehornovi, Praha, 13. března 1632
- 58) Hans Siegmund Badehorn, saský kapitán, Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Praha, 15. března 1632
- 59) Vojáci praporu freiberské domobrany Janu Jiřímu I., Praha, 15. března 1632
- 60) Mladoboleslavský probošt císaři Ferdinandovi II., (Mladá Boleslav), 19. března 1632
- 61) Ferdinand II. Albrechtovi z Valdštejna, Vídeň, 20. března 1632
- 62) Albrecht z Valdštejna jičínské komoře, Znojmo, 30. března 1632

- 63) Mužstvo freiberské domobrany asi kapitánu Hansi Siegmundu Badehornovi, Staré Město pražské, 1. dubna 1632
- 64) Saský kapitán Hans Siegmund Badehorn generálu polnímu zbrojmistrovi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Praha, 3. dubna 1632
- 65) Albrecht z Valdštejna Pavlu Michnovi hraběti z Vacínova, Znojmo, 7. dubna 1632
- 66) Albrecht z Valdštejna Adamu hraběti Trčkovi z Lípy, Znojmo, 7. dubna 1632 (úryvek)
- 67) Sestra saského kurfiřta bratrovi, Štětín, asi 8. dubna 1632
- 68) Vavřinec z Hofkirchen saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Praha, 9. dubna 1632
- 69) Albrecht z Valdštejna donu Baltazarovi de Marradas, Znojmo, 17. dubna 1632
- 70) Jiří Bedřich hrabě Schlik Matyáši hraběti Gallasovi, Beroun, 17. dubna 1632
- 71) Zpráva saského podplukovníka Georga von Rauchhaupt o jeho zajetí a přepadení Rakovníka, Drážďany, 19. dubna 1632
- 72) Seznam padlých a zajatých vojáků z bojů u Rakovníka, bez data
- 73) Adam Trčka z Lípy Albrechtovi z Valdštejna, Žleby, 21. dubna 1632
- 74) Mikuláš baron Des Fours Albrechtovi z Valdštejna, Chlumecko, 21. dubna 1632 (úryvek)
- 75) Johann Wangler, císařský plukovník, Albrechtovi z Valdštejna, Kralovice, 24. dubna 1632
- 76) Wolf ze Salhausenu a Heinrich ze Salhausenu generál polnímu zbrojmistrovi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Litoměřice, 30. dubna 1632
- 77) Tištěný dekret saského kurfiřta Jana Jiřího I., Drážďany, 6. května 1632
- 78) Císařský plukovník Konrad Behem von Ehrenstein Albrechtovi z Valdštejna, Soběslav, 13. května 1632
- 79) Rozkaz Albrechta z Valdštejna před tažením roku 1632, Plzeň, 14. května 1632
- 80) Wilhelm Micrander Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Louny, 16. května 1632
- 81) Adam Trčka z Lípy Albrechtovi z Valdštejna, asi Kutná Hora, 19. května 1632
- 82) Saský maršál Jan Jiří Arnim saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Litoměřice, 31. května 1632
- 83) Albrecht z Valdštejna saskému maršálkovi Janu Jiřímu Arnimovi, Praha, 2. června 1632
- 84) Saský maršál Jan Jiří Arnim saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Drážďany, nejspíše první polovina června 1632
- 85) Saský plukovník Dietrich von Starschedel saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Adorf, 21. června 1632
- 86) Císařský generál strážmistr Jindřich Holk Albrechtovi z Valdštejna, Cheb, 21. června 1632
- 87) Císařský generál strážmistr Jindřich Holk Albrechtovi z Valdštejna, Cheb, 21. června 1632
- 88) Císařský generál strážmistr Johann hrabě Aldringen Albrechtovi z Valdštejna, Tirschenreuth, 25. června 1632
- 89) Přísaha saských vojáků, bez data
- 90) Měsíční žold pro pěší pluk saského vojska, podle hodností, bez data
- 91) Soupis kvartýrů saské armády v Čechách, bez data, 1632
- 92) Patent Ferdinanda II. k naverbování komanie o 100 jezdcích, Vídeň, 1632 (úryvek)
- 93) Seznam míst v Království českém obsazených císařskou armádou, bez data (asi počátek dubna 1632)
- 94) Stav vojska císařské armády ve městech Království českého, bez data
- 95) Exulanti, kteří se vrátili se Sasy, provinili se vpádem do země, a také i jiné osoby, které se provinily v souvislosti se saskou přítomností v Čechách v letech 1631 a 1632 a za to byly odsouzeny Frýdlantskou konfiskační komisí.

1) Ferdinand II. donu Baltazarovi de Marradas, (Videň), 22. října 1631
(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4)

Ferdinand II.

Demnach mit unserm gnstn. Vorwissen und bewilligung unsers geliebten Oheim, Fürsten und General Veldthauptman des Hochgebornen Albrechten Herzogen zu Meckelnburg, Fridland und Sagan Ld. mit dem Churfürstlichen Sächsischen Veldt Marschalken Hans Georgen v. Arnimb wichtiger, das algemeine wesen confernirender sachen halber eine mündliche Conferenz angestellt: Als haben wir dir solches zu dem und hiemit gdst. notificiren und anfügen wollen, damit du gedachten v. Arnimb entweder in aigner Persohn oder aber, da er nit abkommen könnte und iemand andern an sein stöl abordnen würde, denselben gleich ihm selbst auf Vorzeigung unsers Gelaitsbriefs nit allein aller orthen, wohin ihme zu gedachtes Herzogen Ld. zukommen belieben würdet, frei, sicher und unuerhindert passiren und repassiren, besondern auch mit gnugsamer convoy und allen möglichen vorschub desselben rais befördern laßen sollest. Solches ist unser gdster beuelch, wil und meinung und verbleiben dir mit Khay^{en} gnaden wohlgewogen.

2) Jindřich Matyáš hrabě Thurn saskému kurfiřtovi Janu Jiřimu I., Drážd'any, 30. října 1631
(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4)⁷⁹³

Durchleuchtigster Churfürst,

Gnedigster Herr, der milden gnad und guette So E. Chf. Dh. gegen mein Obersten Leutenanst erwiesen, Ihn anhhörung auch Vertröstung der Resolution so sie darieber gnedigist geben wollen was ich mit gnugsomb unterthenig zu bedenken, Biette Gott die gelegenhait zu haben solches gehorsamist zu verdienen, die angetretene Winters Zeit, traibt mich E. Chf. dh. zue ersuechen, wegen Resolution In Namen und Anstatt aller der Euangelischen drey Standt des Königreichs Böhmen die große gnad und wolthat zue Erzägen, auf ain Khurze Zeit den Musterblacz nahet ohn den Granizen zue Erlauben es sol auf solche Mitl gedacht werden, das E. Ch. dh. khein schaden werden haben, den Armen und Ohn dß beschwertten Unthernanen (!) möge ertreglich sein.

*Was der Bewehrung und Munition halber gedacht worden wollen wier Ihn gesambt, uns verschraiben und Verbinden E. Ch. dh. solches mit höchsten gehorsamisten dankh zubezahl, und diese gnad und woltat nimermher vergeßen, Verblaib E. Ch. dh. untherte: gehorsambster diener
HM Graf von Thurn*

3) Purkmistr a rada Starého Města pražského Albrechtovi z Valdštejna, Praha, 11. listopadu 1631
(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56)⁷⁹⁴

Osvícené kníže a pane, pane milostivý,

⁷⁹³ Publikoval František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, ČČH 34, 1928, s. 473 – 573

⁷⁹⁴ Publikoval Beda DUDÍK (Hg.), *Waldstein von seiner Enthebung bis zur abermaligen Uebernahme des Arme-Ober-Commando, vom 13. August 1630 bis 13. April 1632*, Wien 1858. No 70.

Ve vší šetrné uctivosti netajíme Vaší Vyso: Kni: Milosti, že ihned po objezdu Vaší Vy: Kni: Mi.^{oti} z Měst pražských, trubač jeden, dvě hodiny přede dnem dnešního dne, k bráně Bruské jest přijel a psaní Vaší Vy: Kni: Mi.^{oti} svědčící od Jeho nejvyššího pana, pana Jeho kurfiřt: etc. Mi.^{oti} kurfiřta Saského polního maršálka pana z Armhaymu etc. přinesl. A je skrze dvířky vartě dodal, kteréž v tom strachu, nevíme jakým způsobem otevřeno a nám dodáno jest.

Pročež je Vaší Vy: Kni: Mi.^{oti} odsilajíce, Vaší Vy: Kni: Mi.^{ot} jak bychom se dále v tomto příběhu chovati měli, za milostivé naučení poslušně žádáme.

Poroučejíce Vaší Vy: Kni: Mi.^{oti} sebe a obec tuto Starého města pražského k milostivé ochraně. Actum v Auterý den S^o Martina biskupa 11 Novembris Ao 1631

Vaší Vy: Kni: Mi.^{oti} poslušní

Purkmistr a rada Starého města pražského

4) Purkmistři a rady Starého, Nového a Menších Měst pražských Albrechtovi z Valdštejna, Praha, 12. listopadu 1631

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56)

Osvícené kníže a pane, pane milostivý,

Přišed jest po obzvláštním kurýru, k nám do měst pražských, dvoje psaní od Jeho [m]^{ti} nejvyššího pana, pana Rudolfa z Tyfnpachu, jedno Jich mi.^{tem} pánům, pánům místodržícím v Království českém a druhé Jeho: [m]^{ti} panu generálu Don Balthasarovi svědčící, a jsouce všeckna tři Města pražská, pro opatření Měst pražských, v tomto nebezpečenství, v rathauze Starého města pražského shromážděna, vidělo se nám, aby takové psaní Jich mi.^{tem} svědčící, pro vyrozumění a potěšení nás všech v tomto nebezpečenství, v radě v tejnosti otevřeno bylo.

Kteréž Vaší Vys: Kni: Mi.^{oti} ve vší poslušnosti odsíláme a sebe všeckny obce, všech tří měst pražských, V V: Kni: Mi.^{oti} k milostivé ochraně poručena činíme. Act. Starém městě pražském ve středu po S^m martinu, 12 Novembris léta Páně 1631

Vaší Vy: Kni: Mi.^{oti} k službám poslušní

Purkmistři a rady Starého, Nového a Menšího měst pražských.

PS. Právě, když tato psaní V V: Kni: Mi.^{oti} odeslána býti měla, v též chvíli přišlo opět troje psaní od J.M.Cz. z města Vídně, jedno Jich mi.^{tem} pánům, pánům místodržícím a dvoje Jeho [m]^{ti} panu, panu generálu Don Balthasarovi svědčící, kteréž V V: Kni: Mi.^{oti} odsíláme a vždy sebe V V: Kni: Mi.^{oti} v milostivou ochranu poručena činíme.

5) Rozkaz saského maršála Jana Jiřího Arnima generálu polnímu zbrojmistrovi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Louny, 13. listopadu 1631

(SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7212)

Hoch Edtler Gestrenger her General Zeugmeister

Ich muß zweiffeln Ob der Her von Außig meine ordonanz bekommen, die weil ich vernehme, daß Sie noch nicht aufgebrochen da es nicht geschehen, wolle der Her alß baldt noch Empfangener ordonanz mit allen Volcke zu Roß und fuß sich aufmachen und nach Schlany marchiren, die weil Er nicht mal heuten erreicher wirdt kan er auch biß teinitz ziehen und desalbst (!) die Nacht überbleiben, dahin, wie Ich, gelebtes gott, auch noch heuttten kommen, Signe Laune dem 3 9bris 1631

HG V Arnimb

6) Saský maršál Jan Jiří Arnim a pražská města, Praha, 15. listopadu 1631
(ÖStA Wien, HHStA, Kriegsakten, karton 69)

Accord

So zwischen Ihr. Excellenz, dem wolgeborenen Herren, Herren Johann Georgen von Arenheimb: Ihrer Churf. Durchl. zue Sachßenn bestalten General feldt Marschalln an Einem, und denen Ehrenweßten wohlweisen Burgermeistern unnd Räten, der dreyen Prager Stätte Anders theils den 15. Monats tag Novemb: Ao 1631 new calenders geschloßen werden.

Demnach obwolgedachter Herr General Feldtmarschall denen dreyen Prager Städten ingesamt, dreyerley unterschiedliche schreiben zu gefertiget, unnd inhalts begehret, daß Churf. Sächß. Kriegsvolck in alle drey Prager städte einzunehmen, unnd einlosieren zuelaßen, gestalt ietzberurte schreiben mit mehrem außweisen, unnd aber oberwehnte drey Städte allerhandt defension unnd schutzes gantz unnd gar entblößet, Insonderheit aber, von ihrer Excell: Herrn, Herrn General feldtMarschaln Mundlich vernommen, daß derselbe mit nichts anders alß freundlich gegen Ihnen sich zu erweisen gnedigst, auch Niemand ohne gnungsahme (!) erheblichkeit an leib und leben, Haab unnd guth schaden wollen,

derowegen dann so habenn mit Ihr. Eccel: Herrn General FeldtMarschalck obbemelte drey Städte, sambt denen doselbst vorbliebenen Geistlichen Herren unnd Ritterstandes Persohnen, sich folgender gestaldt vergliechenn.

Erstlichen, das wan diese Soldatesca in diese Stedte eingelaßenn, sie dieselbe fried samblich verhalten, unnd niemanden an leib, leben, Haab oder guth, unrechtmäßiger weise vergreiffenn.

Zum andern sollen die Prager Stadte außer der einlosierung ihrer Heusser sie Keines weges spoliren oder plündern, Auch der Clöster unnd Kirchenn so wohl der Geistlichen darinnen vorbliebenen persohnen, gantzlich versohnen, dieselben Keines weges austreiben, noch einige gewalt ihnen verüben.

Drittens die Herren unnd Ritterstandes in denen dreyen Prager Städten anwesende Kayserl. Räte unnd Burgerliche Rathß verwandten anlangende sollen dieselbenn quartier frey sein, unnd keines weges mit arrest unnd contribution beleget werdenn, wurde ihnen aber wieder verhoffen etwaß wiederfahren, so solt ihnen von Ihrer Excel: Herrn FeldtMarschalehn oder den ienigenn so an seine Stadt Commendiren wirdt, in alllenn würcklicher schutz gehalten werden.

Zum vierdten, weiln auch die Vier obbemelde Stände angehalten, daß sie bey ihren Kayserl. Pflichtenn unnd diensten möchten gelaßen werden, und do eines oder das andern gelegenheit erfordern wurde, sich anderwege zubegeben, das sie ohne rantzion unaufgehalten frey unnd sicher abziehen dorffen, Alß seind diese zwene puncten von den Hern feldtMarschalen biß zu seiner Churf. durchl. ratification außgesezet worden

Zum Fünfften weiln auch den hiesigen raths verwandten, dern dreyer Prager Städte anbesten der Burger gelegeheit bewust alß sollen sie die ein quartierung ihrer wißenschafft unnd diseretion nach, zuermitteln vor sich allen befugt sein.

Zum sechsten, Soll die Prager Judenschafft gleichfalß hiemit in schutz vor gewalt genommen werden,

Endtlichen wollen wier obbemelte Städte uns allerseits in Ihr. Churf. Durchl. schutz begeben, uns frieds samb iedesmahl verhalten, keine uhrsache zue einiger aufwuglung oder Rumor geben, Sondern Unß in allen, diesem obbemelten Accords nach treu und aufrichtig erweisen.

Zue mehrer erhaltung dieses Accords haben den selben Hochbemelte Hern FeldtMarschalch, wie auch die drey Prager Städte mit ihren Insiegeln becrefftiget, Geschen Ann, Die ut Supra

7) Tobiáš Gregory jičínské komoře, Nový Zámek, 20. listopadu 1631
(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich Fasz. 4, orig. Kriegsarchiv Wien)

*Von der fürstlichen Regierung zu Jitschin hat Zeuger Dietz ein Schreiben anhero nach Neuschloß eingesendiget, das nun der bodte (!) etwas über die Zeit auffgehalten, ist der ietzige traurige Zustand deß Ursach, wirdt hienebens berichtet, das gestriges tages undt heute von dehnen Soldaten des Neuschloß gantz spulirt undt außgeplündert, alle Thuren und Kasten undt was verschloßen gewesen, auff undt zerschlagen; der burggraff mit gefenglich weg geführet, das man nicht weiß, wie es ihm ergehen wirdt. Nach ihrem Abzug hausen die Bauern im Schloß nach ihren Willen. Die Urburi undt Grundt Bücher sindt zerstreuet undt theils zerrisen, deßgleichen die Weesen Register undt was sonst ins Ambt gehört, das in Könfftigen große verwirung zu besorgen, die Roß undt Suttin in Neuschloßer Farbrige sindt alle von den Soldaten mit weggenommen, undt ist des Gesinde, wie zu vernehmen, daruon gegangen, undt weil nunmehr khein Oficirer auffn Schloß, sondern sich nach der Leippen reteriret. Hab ich solches der fürstl. Camer gehorsambst zu berichten dem bodten (!) aber pro recognitione zu ertheilen nicht unterlaßen wollen. daß Datum Neuschloß den 20 9bris Ao 1631
Tobias Gregory*

8) Rozkazy saského kurfürta Jana Jiřího I. Bernardovi von Starschedel, Praha, 23. listopadu 1631
(SHStA Dresden, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber)

*Der Durchleuchtigster Churfürst zu Sachsen und Burggraf zu Magdeburg lesset dero bestalten Hofmarschallen und Obersten Bernhardten von Starschedel, hiermit andeuten, er werde nunmehr aus Seiner Churf. D. Ausschreiben verstanden haben, wie dieselbe angeordnet, daß die zu den defension Fendeln gehörigen und nach Haus gegangenen zu denselben ungesembt wider verschafft werden sollen.
Wann dann Ire Churf. D. dohin geschlossen, von denen zu angeregten Defension werck verordneten Regimente eine anzal Musquetirer herein inn das Königeich Böhmen zu erfordern, Als thun Ire Churf. Dr. Ime Obresten hirmut beuelen, daß er Ordinanz erteilen solle, damit von zweyen zu seinem Regiment gehörigen und zur bereit manschafft gemachten Fendeln 400 Musquetirer von eid wede (?) 200 neben denen dorzu bedürffenden Beuelchshabern alsbalden Herein inn Bohmen Marchiren, Iren wegk uff Aussigk nehmen und doselbst fernerer Ordinanz erwartten. doran geschickt Ire Churf. D. meinung, Signatum Prag am 13 Novembris Ao 1631*

*der Durchleuchtigste etc. ut in Praedenti
Als thun Ire Churf. dhr. Ime Obersten hiermit beuelen, daß er Ordinanz erteilen sollte, damit 200 Musquetierer von dem Freybergischen Defension Fendeln, neben dorzu bedürffenden Beuelchshabern, alsbalden herein in Böhmen marschiren, Iren wegk uf Aussigk zu nehmen und doselbst fernerer Ordinanz erwartten doran ut s.*

9) Verbovací patent pro Johanna Melchiora von Schwalbach, Praha, 27. listopadu 1631

(SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7212)

Von GOTTES gnaden wir Johann Georg Herzog zu Sachsen, Gülich, Cleue und Berg, des Heiligen Römischen ReichsErzmarschalch und Churfürst, Landgraff zu Düringen, Marggraff zu Meißen, Burggraff zu Magdeburg, Graf zu der Marck und Rauensperg, Herr zu Rauenstein, Fügen nach erbietung unserer freundlichen dienste und gnedigsten grußes allen denen, so mit diesem Patent ersucht werden, So wohl allen und ieden unsern Praelaten, Graven, Herrn, denen von der Ritterschafft, Oberhaupt, und Amptleuten, Schußern, Bürgermeistern, Richtern und Rätthen der Städte und in gemein allen izlichen, hirmit zu wißen, desto wir wegen der noch continuirenden gefehelichen (!) leuffte (!), und zu beschuzung unsers Churfürstenthumb und Lande, auch abwendung aller derselben androhenden gefahr, dem Vesten, unseren bestalten General Feldt Zeugkmeistern, Obersten über unsere Vestungen, und Ein Regiment zu Fuß, und lieben getreuen, Johann Melchiorn von Schwalbach Ritttern auffgetragen und befohlen, über voriges gewerbenes Volck nach Fünff fendel Hochteuzscher Knechte, iedes von Zweyhundert Mann starck, zu werben, und an Gestalt zusammen zubringen, damit sie zu bestimpter Zeit in Leutmeritzer Kreiß ufn Musterplaz unfehlbar erscheinen, und der Musterung erwarten mögen.

Wann dann gedachter unser Oberster zu solcher Werbung und auffbringung der Fünff Compagnien gegenwertigen _____ (vynecháno jméno) und daß er für seine Person darzu ein Fendelknecht, von Zweyhundert Mann starck, werben solle, behandelt,

Alß bitten wir freundlich, und gesinnen gnedigst, den Unserigen aber befelen wir ernstlich, mann wolte izt erwehntem _____ (vynecháno jméno) oder seinen Befelchshabern die werbung iedes orts durch öffentlich umschlagten, nicht allein unfänderlich verstaten, sondern auch Inen darzu gnedigste, und gnedige beförderung, guten willen, und furschub erweisen, auch dß gewerbene Volck sicher und unauffgehalten paßiren laßen, daß seind wir freundlich zuerdienen, und in gnaden zuerkennen willig und geneigt, die unserigen aber volbringen hieran Unsere zuverlässliche meinung. Zu Urkund haben wir Uns mit eigenen Händen unterschrieben, und unser Chursecret hirauf drucken laßen, Geben zu Prag den 17. Novembris Anno 1631

Johann Georg Churfürst

10) Don Baltazar de Marradas Albrechtovi z Valdštejna, Tábor, 28. listopadu 1631
(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4)

Erlauchttester Herr,

Es ist eine ganz besonders den Fürsten zustehende Eigenthumlichkeit denjenigen zu helfen, welche ihe Gunst und Unterstutzung erlehen und kommen, sich unter ihren Schutz zu stellen.

Thuen Sie es nun, Erlauchttester Fürst meiner Ehre und meines guten Rufes wegen, in dem ich sehe, dass in Wien, die Böswilligen und noch schlechter unterrichteten über den Rückzug von Prag murren. Indem ich mich über andere Sachen ärgerte, taht ich übel, E. Durchlaucht. Hoheit mit Leuten zu dienen, ohne in Betracht zuziehen, wie viel an Ihrer Person liege, und den wenigen mangel, an welchem ich an diesen Leuten halte, denn angenommen, dass mit reiflicher Berathung wir den Entschluss gefasst hatten, uns zurückzuziehen, da ja alle Mannschaft zusammen und noch dreimal das Doppelte nicht

genügend gewesen wäre zur Vertheidigung; denn sowohl wegen der vielen Posten welche ich besetzte, als auch der Leute wegen, die ich hatte, und beim Prager Regimente, welche ich öfter verlangte, ohne das man sie mir geben wollte, die vielen Trains und Kranke etc. erreichte nicht die Zahl 300 oder 400 und die andern wenigen von Wangler, welche geschworen hatten, nicht gegen Sachsen zu kämpfen, und 5 Compagnien Cavallerie, welche so auch selbst durch die anstrengenden Trains, Misshandlungen, Märsche sich auf – etwas mehr oder weniger als 300 reducirt hatten, oder, mögen es auch - mit denen von Tercika 500 sein, so mögen die welche sprechen in Betracht ziehen, ob diese Heer, mit allen andern Unzukommenlichkeiten eher genügend war, eine Kneipe zu vertheidigen, als ein Königreich oder eine Hauptstadt, so gross, wie diese und mit Einwohnern, welcheetc. Ich schliesse unterthänigst und bitte inständigst E. Erl. Hoheit, dass Sie mich in Schutz nehme und vertheidige mit Ihrem grossen Einfluss bei diesem Anlass, in dem Sie an Seine Majestät oder an den Fürsten von Eggenberg, die Wahrheit, versichernd meine Thätigkeit, und Absichten, welche sicherlich gute waren, und dass ich, um nicht zu irren, Rathschläge annehme und befolge. Je mehr Ehre und Gnade mir Euer Erlauchteste Hoheit mir erweisen wird bei diesem Anlass, um so mehr werden Sie Ihre Grösse zeigen, und mich werden. Sie verpflichten in Allem, wozu sich in Ihrem Anlass bieten wird, mich zu verwenden, in dem ich beschützt wurde von E. Erl. Hh. deren alter und verbundenster Diener ich bleibe

Graf von Marradas MP

Aus Tabor, 28. November 1631

11) Noviny z Amsterdamu se zprávou o situaci v Praze, tištěny 29. listopadu 1631

(SHStA Dresden, Loc. 10716/2 Avisen welche sub finem Anni 1630 und von Anfang bis zum Ende des 1631 Jahres bey der Churfürst Sächs. geheimen Canzley einkommen.)

*Wt. Praghe den 8. dito*⁷⁹⁵

Die Conincklicke Landt Officierien zijn van hier na Budweis ende Weenen gheblucht die welke noch vele andere gevolcht zijn soo is de Heer Heneger Secretaris vande Reformatie een ende een halve nijle van hier van ettelicke aenghetast hy selfs doot gefchoten zijn vrouw ende kint nevens 15000 Florijnen wech ghevoert waer over op dato alle Cantzeley ende Contributiebe waerders met noch wel 100 personen vertrecken willen. Des Hertoghs van Friedlandts Gemaelinne de Jesuyten nevens andere Geestelicke zijn meest alle ghevlucht want die Sarische ende Sweedtsche sich tot Leutmaris ende Kontenis bevinden hebben den Vorst van Lockonitz sijn huys geplondert.

12) Arnimův rozkaz, Praha, 3. prosince 1631

(SHStA Dresden, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber)

Demnach uns allen dreyen Prägern Städten vielfeltige klagen und grose beschwerungen vorgebracht, wellicher gestalt beydes, von officierern und Soldaten, fast alle Heuser durchgesuchet, alles darin gewaltsamer weise eröffnet, das ihrige, was gefunden, unter dem praetext, das es den ausgewichenen und vordächtigen persohnen zuständig, ihnen abgenommen, wobey auch allerhandt unertregkliche und gantz nicht verundtwartliche

⁷⁹⁵ November

insolentien mit untergeleuffen, welches den endtlichen grose ungelegenheit verursachen können: Als ist an allen und jeden Hohen und Niedrigen officirern wie auch gemeinen Soldaten zu Roß und Fueß, mein ernster befehlich, das nunmehr keiner sich unterstehen soll, einige umsuchungen ferner zu thun sondern einen jeden in seiner beheusung und bey seinen guttern geruehigklich zulassen, weiniger etwas gewaltsahmer weise zu eröffnen oder wegk zu nehmen sondern vielmehr die Herren officirer Ihren unterhabenden Soldaten solliches zu vermehren und jedermann wieder angedeute und andere gewaldt schutz zu leisten schuldig sein sollen, da aber uber verhoffen hier wieder etwas vorgenommen, soll der jehnige nach gelegenheit des verbrechens mit hoher und unnachlässiger Leib und Lebensstraffe belegt werden. damit auch keiner sich mit der unwiessenheit zu endtschuldigen, sollen die Herren Obristen dieses Patent ihren unterhabenden Officiren und Soldaten vorlesen und fernemals in den Städten an den Rathhäusern zu jedermens wissenschafft assigiren und entschlagen lassen, das so viel besser sich ein jeder für schaden und ungelegenheit zue hütten habe. Gegeben zu Praga den 23 Novembris/3. decmbris Anno 1631

Churf. durchl. zu Sachßen bestalter General Feldtmarschall

13) Ferdinand II. Johannovi von Aldringen, Vídeň, 3. prosince 1631 (úryvek)
(ÖStA Wien, KA, Manuskriptensammlung, Manuskripte – Allgemeine Reihe No 22)

...Anlangent nun aber deroselben Zugs für sich selbst hat es bey den jenigen, wie es durch den grafen von Tilly angeordnet worden, sein richtiges verbleiben, und würd es darauf sehen haben, wie Du mit selbigen Volckh guette und sichere posti, am nahesten als sein khan, und Dir Deine fürsichtige prudenz und erfahrungheit an die Handt geben wirdt, gegen unserer Königl. residenz Prag, und die Jenigen örther, wo der feindt seinen fuess gesezet, nehmen mögest, unnd darselbsten schauen, wie Du demselben abbruch thuen und aus Inhabenden posti soviel alls möglich widerumben bringen khönnest.

So solltes auch von bemelten bey Dir habenden Kriegsvolckh 1000 Mann zu Fuess nacher Budweis alsobald abschickhen, so wohl zu selbiger Statt aigener nothdörtiger conservation als auch, da Unsers geliebten Sohns des Königs in Ungarn und Böhmen ld. dahin khommen solte, Sye für Ir Königl. Persohn, neben dem anderen herumbligenden Kriegsvolckh eine Leibgardi finden mögen.

In alweg aber würdest zuvordist Uns, sodan auch des Herzogen zu Mechelnburg und Friedlandts Ld. Deine ankhunft in Böhaimb, und nach und nach fürgehende action ordentlich zu avisiren, wie auch nach uns auf den freiherrn Teuffenbach, als welcher, der das maiste volckh so iezundt in Böhaimb ligt, commandirt und den Don Balthasar dein aufsehen und gehorsamb tragen, und von allen begebenden fürfallenheiten mit denselben treulich conferiren, biss solang wir uns anderst hinach resolviren werden.

14) Purkmistři pražských měst saskému kurfiřtovi Janu Jiřimu I., Praha, asi 8. prosince 1631. Příloha: arcibiskupský generální vikář Vilém Acker primátorům pražských měst.

(SHStA Dresden, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber)

Durchlechtigster Hochgeborner Churfürst u. Gnediger Herr, Eur Churfürst. Durchl. etc. werden sich gnedigst wol erinnern welcher gestalt dieselbe bald bey Eur churfürst. Durchleucht nach dero anherokunfft gehabter erster audiencz unuß dreyen Prager Stätte abgeordnete gnedigst vertröstet und beschieden, daß Eur

Churf. durchl. den zwischen dero General feldt Marschalchen Herrn Johann Georgen von Arnimb etc. und unuß am verschieden 15. Novembris jungsthin geschloßenen mit Hand und Siegel Bekräftigten accord fördersambst zu ratificieren resolvirt und entschloßen.

Wann aber solche ratification auß andern Eur Churf. durchl. hochwüchtigst vorgefallenen occupationen biß dato nicht erfolgt, in mitler Zeit nun gleichwohl gemelten accord zuwiederlauffende unterschiedliche attentata und actiones vorgenommen, insonderheit aber an jecztt nunmehr in Geistlichen Sachen unterm Nahmen der dreyen Stände subutraque mit eigenmechtiger weise durch einen vermeintlichen administratorm, Samuel genandt, an sich ziehung der Präger Haupt Kirchen Extorquirung (!) vom den amdern Präger Khirchen der Schlüssel und anderer bedrohungen (wie Eur churfürstl. Durchl. auß beyliegender Abschrift A der Geistligkeit bey unß inkhommenden Beschweruß schreiben mit mehrerm gnedigst zuersehen haben) zu attentiren und vorzunehmen man sich unterfangen, gestalt dann auch den vergangenen ersten Sonntag des Advents⁷⁹⁶ eczliche des Präger Bruckhen Thurns (mit solchem andeuten, daß solches mit Eur Churfür. Durchl. vorwissen geschehe) sich angemäße, die Haupter weggenommen und in die Thein Kirchen begleiten laßen.

Derowegen ist an Eur Churf. durchl. unser gehorsambstes bitten, Sie geruhen nunmehr oberwenten accord nit allein inn denen richtig angenommenen und vom Herrn General FeldtMarschall biß uff Eur Churfürstl. Durchl. ratification außgesezten Articuln inn aller Puncten und clausuln beschiedener maßen gänzlich gnedigst zu ratificiren, sondern auch obermelten und andern Beschwerden dadurch abhelfen, vornehmlich aber jeczttgeclagten geistlichen eingriff und attentata inn Kirchen Sachen und wieder unsere Pflicht und gewißen auch expressé wieder den Accord lauffende turbationes durch Churfürstl. Inhibitoralia gnedigst einstellen unnd verbitten, unuß ingesambt, so wol einen jeden insonderheit, geistliche und Weltliche, bey dem einmahl getroffenen accord und ertheilten resolution schüezen und handhaben, auch niemanden etwas darwieder zu thun gestatten. Hieran thun eur churfürstl. durchl. ein Churfürstl. werck zu handhab: des accords und beschuczung der heilsamben billigkeit.

Eur Churfürstl. durchl. zu gewühriger ehisten verschaffung unuß gehorsambst befehndt.

*Eur Churfürstl. Durchleicht Dienstgehorsambste
Burgermeistern und Räte aller dreyen Prager Stätte*

Přiloha:

Edle undt Ehrweste, Wohlweise Herrn undt Freundt. Sie haben sich sambtlich ohne allen zweiffel gnugsamb zuerinnern des getroffenen accordes mit Ihrer Churf. Durchl. auß Sachßen in Übergebung der Statt Prag mit sonderlichen bedingen, daß die Kirchen, Closser undt Collegia, auch alle geistliche in Ihrem esse sollen bleiben unndt geschutzt werden. Wan nun aber wider alles verhoffen, ohne vorwissen undt beuelch der Churf. Durchl. zu Sachßen, der vermeindte Administrator Samuel sub praetextu et nomine der Herrn Ständt sub utraque sich unterschanden, die Haupt-Kirchen in dero alten Stadt Prag an sich zu ziehen, von dem ordenlichen Decano die Schließel zu extorquiren, nunmehr auch soweith und dahin so wohl durch sich selbst, alß durch Seine abgeordnete praedicantes verlauthen last, wie nemblichen ihme tanquam Administratori et Superintendenti Generali nit allein alle Kirchen der Statt Prag, sondern des gantzen Königreichs übergeben seyen, daher dan eruolgt, das er mit

⁷⁹⁶ 30.11.1631 novi styli.

angemasten bedrowungen (!) durch sich undt seine deputirt sich understanden, von mehrer theilß Kirchen die Schliessel zuerfordern undt an sich zubringen. Wan nun verhoffentlich Ihr Churf. durchl. zue Sachßen Ihre gegebene parola, wie nichtweniger andere hierin interessirte Herrn und Cavagliri zu manuteniren sich schuldig erkennen undt keines weges dem getroffenen accordo zu wider handeln werden:

Also ist uns gelanget im Nahmen Ihrer Hochfür. Eminenz Herrn Cardinalis von Harrach alß dero Ertzbischoffen, wohlmeinendes undt notterliches ersuchen, sie wollen ihrem besten vermögen nach diesen contra pactata gewaltthättigen zuemuethungen undt attentaten omni meliori viam et modo helfen zu begegnen unndt bey der Churf. durchl. zue Sachssen dahin zue dirigiren, damit ins Kunfftig der getroffene accords gehalten, die geistliche Ordenß Persohnen, Pfarrern unndt Priester in iedes orts undt Kirchen libero exercitio unperturbirt verbleiben mögen, auch ernstlichen durch ersuechung des Herrn Grauens von Thurn, dessen Nahmen undt beuelch in diesen attentaten gebraucht wirdt, so wohl dem vermeinten Administratori, alß andern seinen adhaerenten ferner attentata nit gestattet, sondern allerdings inhibirt werden, Zumahln aber, daß die Herrn dero untergebenen Kirchen Pröbsten anbeuehlen wollen, damit sie keinen intrusorum aut per vim intradentium praedicantium in die Pfarrheußer, weniger in die Kirchen intromittirn, die suppellectilia (!) sacra aber, sonderlichen cleinodia, monstrantias, calices deroselben ad tutas manus sub inventario consigniren undt ubergeben sollen. Wie nun dießes in nahmen Ihrer Hochfür. Eminenz zuemuthen undt begehren, eß dero obristen Seelsorges an ihme selbst billich unndt recht auch zue erhaltung Exercitiji Religionis nothwendig, also desto mehr wirdt aber hoffet, dieselben sambt, undt sonders werden hirinnen pernenter zelum et constantiam catholicae fidei erscheinen lassen undt neben von Ihrer Hochf. Eminenz hinderlaßen geistlichen officirern, so wohl bey der Churf. Durchl. zue Sachssen alß Herrn Grauen von Thurn undt anderer orthen durch dero mittelfß beygeordnete umb die nottwendige remedirung bitten undt ansuchen helfen, wie sie dan solches außtragender Schuldigkeit gegen Gott, dero geistlichen Obrigkeit, auch der Röm. Kay. May. underthenigster Pflichten halber obligirt sein undt in dem widrigen dadurch dero negligenz (!) waß verursacht wurde, sie ihnen schwere, hieruber dero assistencz undt alle wihlfehrige resolution erwartendt. Geben in der Ertzbischoffl. Residentz, den 5. decembr. Anno 1631

Archiepiscopalis curiae Vices gereno (!) Generalis Gulielmus zum Acker

15) Seznam kvartýrů a míst k mustrování pluků v Království českém, asi začátek prosince 1631.

(SHStA Dresden, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber)

Irer Churf. durchl. Leibregiment soll des Hauptquartier zu Schneizna, Schermena, Augest undt Kladtna in Schlaner Kreiß haben

Herrn Feldt Marschalchs zwo Compagnien inn Elenbogischen Kreiß oder Egerischen Kreiß

Herzog Johann Wilhelm zu Sachssen inn Soitzer Kreiß 1000 Pferde

Fürst Ernst zu Anhalt zu Eger in der Stadt 1000 Pferde

Prinzens von Dennemarckt in Pilsner Kreiß 1000 Pferde

Herrn Obersten von Hoffkirchen inn Elenbogischen oder Egerischen Kreiß 1000 Pfd.

Eustachs Lösers Regiment zu Roß inn Podmeritzer (!) Kreiß

Obersten Pflugs in Kausimer Kreiß

Obersten Wolf Adams von Steina inn Rakonitzer Kreiß

Obersten Frid. Wilhelm Vizthumbs⁷⁹⁷
Albrechts von Kalkstein zu Büla im Pilsner Kreiß

Zu Fuß
Ihrer Churf. dhl. Leibregiment inn Praga
Herrn FeldtMarschalchs inn Praga
Graff Johann Georgen zu Solms inn Praga
Johann Melchior von Schwalbach neben der Artolori inn Leutmerizer Kreiß
Diterichs von Starschedel in Praga
Hanns Caspar von Klinzing in Soitzer Kreiß
Dam Vizthumb vin Eckstadt in der Stadt Elenbogen

16) Johann Filip Kratz hrabě ze Scharfensteinu místodržícím Království českého, Kout na Šumavě, 8. prosince 1631

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56)

Vaší mi:^{ost} Vysoce urození páni, páni, Urození páni, páni, urození a stateční páni z rytířstva. Páni mě milostivě a laskavě přizniví, vedle mých povolných služeb vašich^{oitem} od Pána Boha zdraví a dlouhého panování vinšovati nepřestávám.

Vašich^{oim} v jistotě avisirovati mohu, že nejvyšší generál wachmistr Gallas s několika tisíci lidu sem v ancuku jest, vedle kteréhož to nejvyššího takový lid commandirovati mám, tolikž Koloredovský regiment tak že všeho lidu okolo 10 neb 11000 jest a profiatnty a opatření býti musejí. Ač koliv jak zpraven sem velikou škodu v marširování dělají ale však dle svý nejvyšší možnosti chci hleděti, aby takovým škodám vstříct vkročeno býti mohlo, pročez vašich^{ot} ve vši šetrnosti uctivě vyhledávajíc služebně žádám, že milostivým poručeníím svým, aby nad dotčený lid v tomto revíru provianty opatřen býti mohl naříditi, ráčíte toto příležitější psaní J.M.C. pánu, pánu nás všech nejmilostivějšímu svědčící, že od vašich mi^{osti} při nejprvnější příležitosti odesláno bude služebně žádám. S tím se vašich^{oitem} na všem dobře a šťastně jměti vinšuji. Datum na Kautě 8 Xbris Ao 1631

17) Komisaři litoměřického kraje: Wolf Salhaus ze Salhausenu, Alexander Kaplíř ze Sulevic, Jan Mostník z Nyštice Ilgenovi von Ilgenau, Litoměřice, 9. prosince 1631

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56)

My Wolff Solhauz z Solhauzu, na Byrkštejně a Lipém, Alexander Kaplíř ze Sulevic na Lipně a Hořejších Chobolicích a Jan Mostník z Nyštice, v kraji Litoměřickém nařízení komisaři.

Známo činíme tímto listem naším otevřeným všem pánům obyvatelům kraje Litoměřického, jak vyššího, tak nižšího stavu, obecně i obzvláště etc.

Jakož jest nejjasnější a nejosvícenější kníže a pán, pán Jan Jiří kníže v Sasích, Klevu a Berku, Svaté říše římské kurfiřt a arcimarsálek, pán milostivý etc. Nás za komisaře v tomto kraji naříditi a milostivě poručiti ráčil. Abychom prostředky obrali, kterak by lid vojenský z armády J. M. kurfiřtské v kraji tomto Litoměřickém ležící, potřebami anebo victualiemi náležitými opatřen. Kraj tento od další záhuby zachován a skrze nařízenou kontribuci měsíčnou rovnost mezi všemi pány obyvateli kraje tohoto zachován, k tomu i lid vojenský v další a dobré disciplíně zdržán býti mohl.

⁷⁹⁷ Bez udání kraje.

Což vše při další příležitosti in specie jednomu každému předneseno býti má. Vedle kteréhožto milostivého J. M. kurfiřtské poručení a instrukci dané, při jednom každém z pánův obyvatelův kraje tohoto, kteří by poddané osedlé měli, z povinnosti na nás vložené nařizujeme, od osob pak svých přátelsky a služebně žádáme, aby zatím a na další aučet (poněvadž ty věci rychlého a brzkého penězi hotovými opatření potřebují žádného odkladu trpěti nemohou) od poddaného osedlého po říšským tolaru vybral a pokudžby poddaní peněz na tak hbitý čas neměli, z důchodu svého založil a sem do města Litoměřic při listu příznávajícím, ihned jakž by ho tento list náš došel, konečně k osobám k tomu zřízeným dodati hleděl. Ač se chce kdo před další škodou uvarovati. O čemž vědauce nepochybujeme, než-li že se tak zachovati a co na upřímný milovníky vlasti náleží od sebe činiti neobmeškají.

Dán v městě Litoměřicích v sobotu 6. Decembris Léta 1631

LS.

LS.

LS.

Wolff Solhauz z Solhauzu

Alexander Kapliž ze Sulevic

Jan Mostník z Nyštice

18) Evangelické stavy Království českého saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Praha, 10. prosince 1631

(SHStA Dresden, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber)

Durchleuchtigster Hochgeborner Churfürst, Gnedigster Herr, Euer Churf. Durchl. wünschen von den lieben Gott wir in underthenigster Truheit (!) beständige Leibgesundheit, langes Leben, glückselige Regierung und Überwindung aller dero Feinde sambt all anderen heylsamen prosperitet und Wolfahrt.

Demnach aus zwey unterschiedliche, ann Eur Churf. Durchl. von den Bludt dürftigen und in aller Weldt (billich als Turbatores publicae pacis) verhaften und mehr als zuviel durch ihre eingeseetzte Mordtklauen wol bekindten auf durch viel ansehnliche in öffentlichen Druck außgangenen Schrifften der ganczen Christenheit zur Warnung vorgestellten Lermenbläsern, den Jesuwiedern, abgangene Supplicationes communiciret worden, haben wir darauß mit mehrem vernommen, was diese friedthessige und mehr dem schlangengifftige Lestermeuler mit purlauterem Ungrundt und unverschämpter Stirn vorbringen und nicht allein uns sondern auch unseren oradlich (!) erwehltten Administratorem, den Ehrwürdigen und wolgelehrten Magistrum Samuelem Martinium (welcher auch auf Euer Churf. Durchl. gnedigste Concession eczlich Jahr uber den beheimischen Pfordienst zu Pirna wol versehen und das Lob eines reinen und Exemplarischen frommen Evangelischen Predigers erlanget) hönisch und giftig anzutasten sich unterstehen, in deme sie ihme, als einer Christlichen, Ehrwürdigen Person, nicht nur allein seinen gebierenden Nahmen und Ehren Tittel endtziehen, sondern auch mit ihren bößgewöhnten Lester- und Lügenmeilern einer extorquirung und abnehmung ihrer Kirchen Schliessel zubeschuldigen sich gelüsten lassen, worin sie ihres hellischen Lügen Vatters art nach reden und schreiben, Sintemal Stadt: und Landkundig ist, daß sie bei ihren Kirchen und Religions Exercitio bieß dato geruhiglich verbleiben, und hat sie niemandt daruon außgeschlossen noch darinnen perturbiret. Welcher maaßen aber unser obmelter H. Administrator nebens eczlich anderen geistlichen Personen erwehnet Kirchen Schliessel mit gancz friedlich: und gebierender bescheidenheit abgefordert und dieselben williglich gefolget worden. Geruhen Euer Churf. Durchl. auß hiebey verwartter beantwortung von iecztbemelter

unserer Euangel. Priesterschaft sub. lit. A.,⁷⁹⁸ wie es hiermit in einem und andern eigentlich bewandt und beschaffen, und daß wir am ieczto keiner Päbstischen Kirchen, sondern nur allein der ienigen, welche den Euangelischen eigenthumblich zugehörig, die sie theils selbst und durch Euer Churf. Durchl. mildtreichen gnedigsten Hielffe und anderer Christlichen Potentaten befördersame darreichung erbauet und theils sambt ihren Vorfahren uber zwey hundert Jahre geruhigen fridlichen posseß genossen und gehalten haben mit mehrem gnedigist zuernehmen.

Und erachten wir obbelte ruchlose Jesuwider, uns mit denselben in einigen disputat und streittigkeit ferner einzulassen, nicht würdig.

Daß aber auch die Bürgermeister und Rätthe der dreyen Prager Stätte in ihrer vor iecztbemelte Jesuwider eingewendte recommendation der Köpfe abnehmung von der Prager Brucken Thurn mit ebenmessigen Jesuwiderischen fridthessigen Stylo mit grob: und unchristlicher unbescheidenheit erwehnen, berichten Euer Churf. Durchl. wir auch hierauf gehorsamist, daß nachdem durch Göttliche Verleihung von Euer Churf. Durchl. Armen uns hinwiederumb in unser liebes Vatter Landt zu kommen die Thier geöffnet (welche grosse Wolthaten der getreue guttige Gott Euer Churf. Durchl. mit zeitlicher und ewiger Wolfarth reichlich belohnen und erseczen wolle) und wir täglich unter bemelten unserer lieben Vätter, Vetter, Oehmen und nahenden Blutsverwandten heubtern seeliger gedächtnus (welche umb der Evang. himlischen Warheit willen hingericht worden) durchgehen und dieselben mit grossem herczleidt anschauen, zugleich auch unserer Widersacher, der Papisten, dieser ansehenlicher Haubter wegen mit fingerwesen und anderen vor unserem Angesicht getriebenes gespött mit herczbrechender bekümmernuß ertragen müssen, so haben wir dieselben, fernere Versönung unserer wahren Euangelischen Christlichen Religion zuerhütten, auch destwegen unsern und vieler armen elenden Wittwen und Weysen hochbekummerte herczen zubefridigen und zustillen, in Nahmen Gottes herabnehmen und beyseczen lassen, der genczlichen Hoffnung und zuuersicht lebende, es werde hierdurch der Göttlichen Maytt. einwolgefallen geschehen sein.

Wann dann, gnedigister Churfürst und Herr, unserer Euangelischen, allein Seeligmachenden Religion (neben der Behemischen Confession, die sich mit der Augspurgischen vergleichen thütt) freyes Exercitium nicht allein von den Keyser Rudolfs, sondern auch Kayser Matthia, wiederumb mit einen absonderlichen und hochvergönten Mayestetbrieff (welchen bemeldt fridthessig und heyloses Jesuwiderisches gesindl mit sambt ihrem anhang ieder Zeit und hoch vermessenlich und hochsträfflich angetastet) confirmirt worden, leben wir der tröstlichen zuuersicht, euer Churf. Durchl. als ein hochloblicher, protector der Euangelischen Religion, uns Euangelische Stände nebens unserer Euangelischen Orndlicher Priesterschaft sambt, denen uns rechtmessig zugehörigen Kirchen und also bey obbenandter Keyserlichen Religions Confirmation genedigist verbleiben zulassen geruhen werden.

Solches umb Euer Churf. Durchl. in underthenigister deuotin mit willigister darseczung guts und bludts gehorsamist zuerdienen, sindt wir obligirt und verbunden. Zue dero Churf. beharlichen gnaden unns underthenigist befehlen. Datum Prag, den 30 9bris/ 10 10bris Ao 1631

Euer Churfürstl. Durchleucht Unterthenig: gehorsamste N.N.N. die von drey Euang. Stände alhie anwesende, auch in Nahmen und anstat der abwesenden.

19) Saský kurfiřt Jan Jiří I. hejtmanovi Pražského Hradu, Praha, 15. prosince 1631

⁷⁹⁸ Chybi.

(SHStA Dresden, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber)

Der Durchleuchtigster Churfürst zu Sachsen und Burggraf zu Magdeburg etc, thut dem Keyser: und Königlichen Schloßhauptman alhier, Hanns Christoff Ranssten (?) hiermit beuelen, das er das Königliche Schloß so wol bey Irer Churf. dhl. anwesenheit als wann dieselbe etwa von hinnen reisen möchten, in gute acht nehmen, niemanden inn daselbe, als mehr nothwendig derinnen zu schaffen hat, bey denen Pflichten , damit Ihrer Keys. und Kön. Mait. er verbunden und bey vermeidung Leibs und Lebensstraf lassen, daselbe zu gepürender Zeit schliessen, da auch iemand das zeugkhaus, kunstcammer, die königlichen Zimmer oder andere besichtigen wolte, daselbe ohne Ihre Churf. dhl. mit dero handen unterschriebenen beuelch nicht verstaten und, da sich iemands widerseizig erzeigen wolte, Irer churf. dhl. inn berürtes Schloß zu dem ende gelegten Hauptmann...umb schuz anruffen, der jene dem selben habender Ordinanz nach, widerfahren lasen solle. Daran volnbringst er Irer Churf. dhl. meinung. Signatum Prag an 5. Decemb. Ao 1631

20) Matyáš Gallas Albrechtovi z Valdštejna, Chiera, 18. prosince 1631⁷⁹⁹

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) – XIII., karton 57)⁸⁰⁰

Durchlauchtigster Herr !

Mittels der Abschrift eines an Herrn Aldringer vom Hofe zugekommenen Befehls, welcher genau enthält, daß derjenige, der diese von Seiner Kaiserlichen Majestät verfüge Hilfe nach Böhmen führt, außer der Verbindung, die er mit Don Balthesar und Tieffenpach zu halten hat, anordnet, daß er jeden Erfolg und jede Begebenheit Eurer Hoheit mitzuteilen und von Ihnen jede andere Anordnung und jeden sonstigen Befehl entgegenzunehmen habe. Dies wurde mit allgemeiner Befriedigung von mir und von allen diesen Offizieren und Soldaten vernommen, indem Wünsche über die glücklichsten Fortschritte kundgegeben wurden. Somit melde ich ehrerbietigst Eurer Hoheit, daß zwei Tage nach meinem Eintreffen an den Grenzen dieses Landes und nachdem ich den Herrn Colloredo erwartet hatte, um mich ihm anzuschließen, und damit den Landeskommisären Zeit zu lassen, welche übrigens schon einige Tage vorher benachrichtigt waren, daß ich ankomme, um das Nötige für die Verpflegung dieser Mannschaften vorzukehren, ich heute, am sechsten Marschtag, noch nicht die geringsten Anzeichen einer Vorbereitung wahrgenommen habe. Um nun diese Mannschaften nicht zugrunde gehen lassen und das Land nicht unnützerweise zu vernichten und weil ich weiters vernahm, daß 1000 Pferde des Feindes in Rakonitz untergebracht sind, mit einigen Dragonern, und ebensoviele in Beraun, fühlte ich mich bewogen diesen Ort zu nehmen, um einen Schritt an Prag näher zu kommen und im Rücken gesichert zu sein. Zu diesem Zwecke traf ich gestern abends hier in der Nähe von Pilsen ein. Von Beraun aus werde ich immer in der Lage sein iedwedem Lager zu beziehen, das mir anbefohlen werden wird, zumal ich bis jetzt euch vom Hofe keinerlei Befehle erhielt. Mit mir führe ich 7000 Mann Fußvolk und 3500 Pferde, vier Viertel Kanonen und zwei halbe und einige Kriegsmunition, welche aber mit Pferden so

⁷⁹⁹ Není jasné o jaké místo se jedná. Snad zkomolený název některé lokality v západních Čechách.

⁸⁰⁰ Publikoval Beda DUDÍK (Hg.), *Waldstein von seiner Enthebung bis zur abermaligen Uebernahme des Arme-Ober-Commando, vom 13. August 1630 bis 13. April 1632*, Wien 1858. Nr. 108. Tam původní text v italštině.

schlecht versehen ist, daß es mir nahezu unmöglich wird sie weiterzuführen, dies umsomehr als die Hauptleute dieses Bezirkes mir erklären, daß sie mir nach keiner Richtung hin beistehen können. Die Mannschaften sind willig, aber von allem entblößt. Dieserhalb schrieb ich an den Herrn von Tieffenpach ich erhielt nie eine Antwort und von letzterem Briefe ohne jede Bedeutung, weder für meine Regierung noch für den Dienst Seiner Kaiserlichen Majestät, welche überdies will, und es mir auch anbefiehlt, daß ich von diesen Leuthen 1000 Mann mit einem Obersten nach Budweis sende, sowohl zur Sicherung dieses Ortes als auch zum Schutze Seiner Majestät des Königs von Ungarn, der sich in wenigen Tagen dort einfinden wird. Nachdem diese Mannschaften durchwegs ausgewählte und von den besten sein mußten, ist mir dieser Befehl eine große Behinderung und Ungelegenheit, zumal ich darauf rechnete auch diese Truppen mit mir zu führen und in der Oberpfalz den Grafen von Sulz mit 3000 mann Fußvolk und den Obersten Breda mit 1000 Pferden zu belassen. Dessenungeachtet werde ich das machen, was der Herr befiehlt, Über das, was ansonsten fortan sich hier ereignen wird, werde ich Eure Hoheit mit größter Pünktlichkeit unterrichtet halten welche ich hinwieder ehrerbietigst beschwöre mir gegenüber mit Ihren gnädigen Anordnung nicht zu kargen, damit ich in der Lage sei das, was Seine Kaiserliche Majestät mit anbefiehlt und wünscht, durchzuführen. Schließlich mache ich ihnen meine tiefste Ehrenbezeugung und empfehle ichmich Ihnen zu Gnaden.

Aus Chiera am 18 Dezember 1631

Eurer durchlauchtigsten Hoheit eherbietigster und ergebenster Diener

Matthias Gallas

21) Jičinská komora Albrechtovi z Valdštejna, příloha dopisu, Jičín, 23. prosince 1631

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4, orig. Kriegsarchiv Wien)

„Bericht wie es mit denen Curfrl. Soldaten zu Neuschloß abgelauffen“

den 20 9bris nach Mittag ist ein fendrich unter dem Glizinger gehörig mit etlich 40 Dragonern undt Musquetierern in das Schloß eingefallen, haben die Thüren aufgeschlagen undt alle die leinbot, so Ihr fr. Gn. gehörig, imgleichen den Burggraffen alles das seinige mitgenohmen, auch die Stuten außm Vorwegkh nebenst einer Kalleß, darauff sie die Leimbd geführt haben, Hernach seindt sie widerumb fortgezogen undt auffm morgen mit anbrechendten tag kommen sie widerumb, ertappen den Burggrauen, zerschlagen undt zerstoßen ihn mit Musqueten, ziehen ihn gancz aus biß aufs hembdt, binden ihn mit Priken undt schleppen also biß nach Ausche 2 meil wegs, aldortt er so lang geseßen, bis er sich mit 60 Rthl. ranzionierett. Als die Soldaten fortkommen, hauffen etlich 100 Bauern in Schloß, was die Soldaten überig gelaßen, nehmen die Bauern undt schlagen auch den Wein Keller auff, saufen den heurigen Wein als 7 Faß gar auß, gehen also damit umb, daß der mehste theil im gewölb geschwummen undt sonst leicht fertig vorkommen.

Den 24 9bris ist ein Obr. Leutenandt Namens Heinrich von Schleuniz mit 2 Cornet Kurissieren nach der Leippa kommen, aldort 2 tag verplieben undt den dritten tag widerumb kein Schloß vorüber marchirt undt außem Bleygewölb auff 2 wagen bley auffladen undt mitnehmen laßen nach dießem kombt starks das dritte Cornet, nehmen das Rindt Vieh auffn Veldt hinwegkh, nehmen selbiges gancz mit hinwegk, von welchem aber auch durch vielfeltige viel Schreiben 47 Stück widerumb zue ruckkamen undt über 20 Stück im sich geplieben.

Den 26 9bris ist Hanß Schenk, Hauptman mit 600 Musquetirern uff das Schloß eingezogen, darinnen 11 tag lang gelegen, alle tag 5, 6 Rinder, 30 auch mehr undt weniger Schaff schlachten laßen, ingleichen alles feder Vieh verzehret. Unter der Zeitt hat Hanß Schenk außm Schloß alle die woll, welcher 100 Stein gewesen, ein Vaß Wein, etlicher thonnen Butter, alles hinunter nacht Dreßden führen laßen. Von dem Bley haben sie Musquetirer tag undt nacht Kugelln gegoßen undt viel stückh daran verschmelzt. Korn hatt der hanß Schenk viel verkauffen laßen undt das gelt mit sein officirern getheilet, die Unterthanen haben ihm, weill er keine Soldten in die dörffer quartiert, 300 Rtlr. geben müßen. Ingleichen hatt er das Biergelt vom Neuschloßer Richter abgefordert, der Rentschreiber ist verarrestirt gewesen undt mit 74 f. ranzionirt worden.

Sonsten hat er Hauptmann Schenk, sich mit eßen undt trincken wohl tractirn laßen, was teglich an Brodt, Bier undt andern Victualien aufgangen, ist fast ungleublich, dann alles überflüßig verschwendet worden.

Alß habtmann Schenk ordinanz bekomt, daß er auffbrechen soll, schickt er nach der Leippa, aldar auch ein fenel (!) fuesvolkh gelegen, laßt daßelbe hinauffodern (!) undt legt sie alle in Schloß beisamben sein, begehren sie Wein zu trinkhen, welches der hauptmann nebenst denen fendrichen undt andern officirern ihnen nicht verstaten wollen; darauff werden die Soldatesca rebelisch, schlagen starkhs den Wein Keller mit gwalt auff, darff ihnen kein officir mehr schaffen, mueßen sich in ihren Zimmern verschließen. Alsdan lauffen die Soldaten in Keller, schlagen die Zapfen aus, nehmen Wein, ein jeder nach seinem Willen, der Wein ist in Keller geschwummen, daß die Soldaten biß über die Knochen darin gegangen. Nachdiesem, als nuhn alles roll undt stoll, zerschlagen die alle fenster, Offen undt Thüren in ganzen Schloß (ausgenohmen dß Zimmer da ihr Hauptmann gewesen) haben aller Schlößer, abgebrochen, auch lezlich einander selbst beschediget, darron einer starkhs todt geplieben. Im auffbrechen hat der Herr hauptmann 4 Stück Gschütz mitgenohmen, aber unterwegs eins liegen laßen, undt nur 3 fortbracht, imgleichen ein Vaß Wein, Hirsch und Rehe, Wildtpret, nebenst andern Victualien, mit welchen er sein Kuchelwagen volgespikt vortgeschafft. Die Unterthanen haben 104 Stück zugVieh vorspannen mueßen, ist noch kein zurück kommen, das Stro haben sie in obern Zimmer angezündet undt die stilten (?) seindt schon brennendt worden, daß wihr mit Wein welcher in Zimmern gestanden haben leschen mueßen.

Den Thurn, darinn alle Register verwahrt gewesen, haben sie in der nacht aufgeschalgen, alles zerrißen, zerstreut undt mitgenohmen.

Der Mutwill, so sie begangen, ist nicht gnugsamb zubeschreiben.

22) Albrecht z Valdštejna Janu Kunešovi z Lukavec, Znojmo, 26. prosince 1631 (NA Praha, SM, VL, elenchy č. 8 – 14, karton 177)

Poněvadž již lid kurfiřtskej a jinej z knížectví vytáhl, tehdy hled'te aby mně se líp než posavad hospodařilo, peněz každýho měsíce mě do Pardubic 18 /M f. ⁸⁰¹ posílejte, též victalii, co potřeba jest, na klisny ve dvořích dobrý pozor dejte a je v prvnějším statum remitirujte, jako i všeckno jiné hospodářství, poddaní jak na Frýdlantu tak Reychemberku též jinde všady, ať měsíčně kontribuci dávají, jako prvý též i ty tři kr. nastavení sa zadrželou Contribucí Frýdlantští, Reychemberští i jiní ať beze všech odkladů vodvedou, poněvadž takových nátisků jako jiní nemají, mohou dobře něco víceji než-li jsou až posavad dávali, přidávati, což vám dokonale remitiruji a nepochybují, než

⁸⁰¹ 18000 zlatých

že ve všem co by mě k dobrému se státi mohlo zaháleti nebudete. Koroptví a bažantů mě sem, co by potřebí bylo každého týhodne posílejte, to volovo z Jičina na Pardubice pošlete, a co dále pan Trčka nařídí.

AHZM

Ze znojma 26. Decemb Anno 1631

PS Já se domnívám, že dám zase kule dělati do kusů jako prve, pište mne jak to nejlíp bude moci spraveno bejti, a kde zatím ti Vlaši jsou, jak jsou je prve dělali, a kdo je nyní dělati bude a jestli s tím bude zacházeti uměti.

23) Tobiáš Schreiber, kuchař na zámku Březnice, podkomořímu Království českého, Březnice, 27. prosince 1631

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1 – 109), karton 56)

Benebenst khan Eur Gn. Ich wehemüettig nicht verhallten, dß nun avisen die unglückliche Stundt, der Ich mich ieder Zeit besorget, khomben, in welcher so wohl Eur Gn. alß ich armer Gesell, und viel andere Ehrliche Leuthe mehr, so auf dem Schloß und in der Stadt Brzeznitz sich aufhalten zu sehr großen schaden khomben sein, also daß gestriges Tags umb Mittag Zeit auf uns unuersehener weiß bey 1000 Reutter kommen, und wie das Schloß also auch die Stadt feindlich überfallen, haben auf die geschriebene Salva Quardi Herrn Don Balthasars, nicht allein nichts geben, sondern mit uns Ärger alß die Hayden und Türckhen zuthuen pflegen, gehaußet, im Schloß die verschloßene Thüren aufgehauen, in den Stadt die Häußer außgeplündert, und was sie da gefunden, mit sich genomen.

Mich Thobiam Schreiber, den alten Koch, auß allen Klaidern, wie auch dß anhero Gesund, Ingleichen Herrn Hrobschützky, Item den Walschen Peter und sonst andere mehr in der Stadt biß auf dß Hemmet außgezogen, also dß Ich armer Gesell, demnach ich umb all dß meinige, was ich gehabt, nemblichen umb 4 ansehnlichen Pferdt, gute schöne Rüstung, alß ein armer Gesell haben mag, gelt und Klaidung was ich mir zusamben gahelkten, nunmehr im Hemmet verbleiben, und meinen müeheseelige Leib, mit eines HandtsKnechts kleidt bedeckhen, und in demselbigen wie ein Petler aufziehen muß, der Schreiber aber, weiln Er kheine Klaidern zuentlehen bekhomben khan, sintemahln Sie allen entnomben, unuß biß dato im Hemmet, gleich wie ich ohne allen anzueg herumb gehen, haben auch nicht, woher wir uns andere Klaidern verschaffen möchten.

Eur Gn. betreffent, haben Sie deroselben 6 Schimbliche Stuetten, sambt einen zue loß Pferdt und andern 9 Zuch Stuetten auß dem Breznitzer Hoff und andere Sachen mehr so alda in Zimmern gewesen, welche Ich so eylendts wegen der an mir verübten vergwaltigung (!), nicht gedenckhen khan.

Herrn Lokschan und seiner frauen, alles dß Ihrige, nemblichen ein RaißTruehen mit schönen Silber geschmeid, Kleidern, Peltz, unterschiedlichen schönen Sachen, Püchßen und gewehr, 14 Stuckh Roß undt Stuetten, Herrn Hrobschutzky 8, Herrn Adam Laubsky 7. Stutten, in der Stadt und zu Podschopl alle mit einander, von welchen allen mir unmöglichen zuschreiben, der Frauen Bischizkin, welche auch zu Brzeznitz verbleibet, haben Sie gleichergestaldt umb etlich Hundertwerth hinweggenomen, also dß obbemelte arme Leuth sammentlich an Haußrath, Clainodien und geldt, neben mir einem Petler zuergleichen sein, gedachten Herrn Lockschan aber, haben sie über diß alles auch dß Wameß und den Peltz abgezogen, den Wein in Kellern haben Sie theils außgedrunckhen, die Vässer durchgebohret, und theils auf die Erden deß Kechlshoch (?) außbringen lassen, dß nicht möglich dß ein Türckh hette ärger haußen khönnen, zu disem so haben Sie auch deß FrauenZimmers nicht verschonet, sondern die Frau Lokschanin

in Ihrem Khindlbeth ungebührlichermaßen im Peth ob Sie etwas bey sich verborgen hette, besuchet, und nach dem Sie in die 48 Stundt lang bey uns gewesen, und alles in dem Schloß und in der Stadt den armen Leuth weggenomben und Sie außgeplündert, seind Sie naher Mirowitz, drahenitz und umbliegende örtter gerathen, daselben gleichermaßen also gehaußet, dß es daruon Cläglich zuschreiben, und unter andern Reden, in dem Sie mich nicht anderst, alß wie die Teuffl eine Sündige Seel angefahren, und ich Sie, dß Sie von solcher Rauberey aufhören sollen, vermahnet, haben Sie mir zu Antwortt geben, dß Ihnen solches (doch von wehme nicht genennet) verwilliget seye, nebenst betroung, dß Sie mit Führen khomben, und dß getraidicht in Ihre Quartier führen wolten,

Wann nun zu Eur Gn. Ich diesen Potten (!) mit fleiß abgefertiget und mir bey solcher beschaffenheit unmöglichen lenger in deroselben diensten zuuerharren, Alß gelang an Eur Gn. hiemit umb Gotteswillen mein dienstliches bitten, die geruehen dahin gedacht zu sein damit eine andere Person zu dero Wirtschafft vorgestellet, und dieselbe vor fernerer Rauberey geschützt werden möchte,

den Herrn Pforrherrn haben Sie gleicher gestaldt nicht ungeplündert gelaßen, sondern denselben seine Kleider, sambt einen Kelch weggenomben, den Victorin Raudnitzky, welcher Sie von solcher Rauberey abgemahnet, haben Sie die Handt verletzt, daran Er großen schmerzen und schaden leiden muß, Herr Georg Lockschan, Herr Adam Laubsky, und Herr Hrobschutzky, laßen Eur g. frl. grueßen, und geben deroselben benebenst zuuernehmen, dß Sie gantzliches willens gewesen sein auf den Landtag zukhomen, und Ihr Mt. Befelch zuuolziehen,

Weiln ihnen aber gestriges tages solches unglückh zugestanden, Sie umb alle Pferdt khomben und gleichsamb nackhent außgezogen sein, Alß bitten Sie Eur g. wollen Sie gehöriger ortten für entschuldigen, und da Sie ja khomben sollten, so muessen Sie ein steckhen in die Handt nehmen, undt andern LandtsKnechten gleich sich zu fueß auf den Landtag verfuegen, geben Brzežnitz 27 Decemb. 1631

PS. Auf die von dem Herrn Graffen Don Baltahsar genombene Salua Quardi gaben Sie gar nichts, sondern sagten, dß wan Er selbst, oder gleich ein Fürst gegenwerttig were, Sie Ihne außziehen und Plündern wolten

24) Místodržíci Království českého císaři a králi Ferdinandovi II., České Budějovice, 27. prosince 1631

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4, orig. Kriegsarchiv Wien)

Allergnedigister Kayser, König und Herr,

das Euer Kayl. May. auß dero Hoffkriegs Expedition wegen Auftheilung der Winterquartier für dero Soldatesca Unterhaltung derselben wie auch Mahnung der recrouten, daß wir nemblich hier von albereith von dem Graffen von Weizenhoffen würden berichtet sein worden, gnedigst geschrieben, haben wir gehorsambst vernommen:

Mögen hierauffen deroselben underthenigst nicht verhlaten, das bis auf dise Stundt uns weder von gedachten Graffen noch ander werth ainige Nachricht dißfalls zue kommen. Inmitels aber dero Soldatesca nicht allein eignen Willens und gefallens gewaltthädiger weise selbstn die Quartier nimmet, weder Herrn Schlößer, Rittersütz noch Vorwergen (so auch theils auß unßeren mittel selbstn empfunden) verschonet, sondern alles ohne Unterschaidt verhört, verzört und außgeblündert, hierbey weder Geist: noch weltliche, Manns unnd weibs Persohnen und frauenzimmer nicht in acht genommben, sondern spolirt, außgezogen unnd entblöset, ja solche unuerhörte Insolentien, frevel, muthwillen, Betrangnußen, und vergweltigungen (deren E. May. zum theil auß

beyligenden Extract zuersehen) veruebet werden, das es von dem feind nicht ärger beschehen khöndte. Ja einen Stein (geschweige ein Christenmensch) erbarmen möchte: Also und der Gestalt, das wann kheine bessere Ordnung angerichtet nichts anderst alß der endtliche Untergang, verdärb und Äscherung dises E. May. so Kostbaren Königreichs und unser dero allzeit getreuen Unterthannen und dienner zuerwartten, und khönnen E. May. selbsten gnedigst erachten, das bey sogestallten sachen und noch weiters Continuirender Ungelegenheiten alle Mittel so wohl zu den Winter-Quartierer und underhaltung der Soldaten, alß denn recrouten paecidirt unnd abgeschnitten wurden, und also Landtvolckh nothwendig zu grund und Boden gehen müeßen.

Weilen aber E. May. obgedachten Grafen von Waizenhoffen diß falls General-Commission gndst. aufgetragen, solche aber (ungeachtet vilfältigen hin und widerschriftwechßlens mit seiner adinngirten) ohne sein Persönliche gegenwerttigkheitt nicht incaminirt, noch zuwerkh gerichtet worden kann:

Alß weren wir underthenigst unmaßgeblicher Mainung, daß E. May. Ihnen Grafen (Alß deme das ganzen Landes und aller Crayß beschaffenheit wolbekhandt) sich ehist Herein zu begeben und durch seine Disposition fortsetzung aufgetragner Commission unnd Anrichtung guetter Ordnung, das, was nochwenig in Landt übrig, zuerhalten, befehlen möchten.

Welches E. May. wier aus höchster Noth getrungen underthenigst nicht verhalten sollen. Deroselben zu gnedigsten Schuz auch beharlichen Khaysl. Unnd Khönigl. Gnaden uns hiemit gehorsambst empfehlet.

Geben Budweiß, denn 27. Decembris Anno 1631

Ewer Röm. Khay. Und Khönigl. May. Statthalter und Landtofficier des Königreich Böhm⁸⁰²

25) Požadavky kurfiřta ke zřizení pěšího poštovního spojení mezi Drážd'any a Prahou, Drážd'any, 29. prosince 1631

(SHStA Dresden, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber)

Nachdem der Durchleuchtigster Churfürst zu Sachsen und Burggraf zu Magdeburg die notturfft zu sein befindet, daß wider eine Fuß Post nach Prag angelegt werde als thun Ire Churf. D. dero Bothenmeister alhier Christian Hauptvogeln hiermit beuelen solche Post volgender gestalt alß balden zu bestellen:

1. Soll ein Both zu Hellendorff oder Peterswalde, Einer zu Sahlesel, und Einer zu Wertensdorff liegen und einem wöchentlich anderthalben Thaler gegeben werden.
2. Die Posten so von hinen abgehen soll gedachter Bothenmeister bestellen und abfertigen, wöchentlich zweymahl, als montags und freytags iedesmahl zu Mittage, die Posten von Prag soll Esaias Thim doselbst abfertigen Sonntags und Mittwochs zu Mittage.
3. Zur unterhaltung der Bothen wollen Ire Churf. Durch. Jarlich 100 Thaler dero Bothenmeister auszahlen laßen, der dann auch die auszahlung der Bothen thun soll, den übrigen Kosten soll derselbe von den Briefen, welche Privatpersonen zu dreßden und Prag uff die Post geben, nehmen und abtragen, und was übrig bleibet, dorin soll er, Bothenmeister, undt gedachter Postmeister zu Prag, ihrer Mühe halben sich theilen, und zu dem ende einander alle Quartal richtige Rechnung thun, auch die Leute mit der gepür nicht übersezen,

⁸⁰² Přílohy zde vynechány.

4. *Vonn Ihrer Churf. Durch eigenen, und aller dero herren Rätthe, Hoffofficirer, hoher und nieder Kriegsbewelchshabere Briefen sollen die Postmeistere keine gepür fordern, gabe aber einer etwas aus gutem willen, das mögen sie nehmen,*
5. *dorgegen sollen die Postmeistere die jenigen, derer Briefe frey gehen, bescheidenlich undt gütlich erinnern, anderer Privatpersonen Briefe nicht mit ein zuschlagen, damit Ihnen die gepür vonn denen Briefen bezahlt werden sollen, nicht entgehe, und sie die Bothen bezahlen, auch Ihre Belohnung davon nehmen könnten. doran geschickt Irer Churf. Dhr. meinung, Signatum dreßden am 19 Decembris Anno 1631*

26) Albrecht z Valdštejna Janu Kunešovi z Lukavec, Znojmo, 1. ledna 1632

(NA Praha, SM, VL, elenchy č. 8 – 14, karton 177)

Srozumívám, že jest se lid saský zase do Lípy a Nového Zámku losíroval, co ste Vy těmi mušketýry, který ste na Nový Zámek poslali, též tím patentem, kterej jste vydali snadno způsobiti mohli, nic méně píši vo to panu Trčkovi, aby s Arnemem mluvil, podruhý mě takových inpertinencí zanechejte a bez mého poručení žádných patentů nevydávejte, jako i vsecky Contribucí sněmem (?) jako i ty, co komisaři nařizují a jiní páni dávají, to pak všecko k mýmu dobrýmu obračejte, nebo sice vodnikud jinud nic nemám, Frýdlantští a Reychemberští ať Contribucí jejich jako jiní beze všech vejmluv vodvozují, v tom Vám přísně a na konec poroučím.

AHZM

Ze Znojma 1 january Ao 1632

27) Voigtlandské rytířstvo plukovníkovi Eustachu Löser, Slaný, 1. ledna 1632

(SHStA Dresden, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand... Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern füngangen 1632)

....die Zur Voigtländischen Compagnia geschwerne von Adel und reisige Knechte muhnmehro in das neunte Monat dienen Wen aber in berürter Reit hero, wegen, wegen des starcken fast täglich u(n)d nächtlichen marsirens, nicht allein Saltel undt Zeugk ufs euserste abgenutzt, die meisten pferte schadhafft worden und jeden theil ganz verdorben ud gestorben, Wie auch das unserige, sehe abgerissen, also, das der meiste theil nackigt und bloß auch von denen von Adel (von welche wie räuten) Weter heller noch, daß bekommen, noch wenigens uns etwas zu schicken bedacht seind da von wier uns bekleiden, Satel, zeugk ud gewehr, wiederum schaffen u(n)d anrichten, noch mit dem schadhafften pferden, fort kommen können, Ja auch wohin wier marsirrn u(n)d gefuhrt werden, die quartier schon albereit öde und verwüstet, da weder räuter noch roß zu leben, sondern grosen unerträglichen Hunger und Kummer an Victualien und Futereischen aus stehen, und noch uber das, bey diesen angestellten schnee, in so groser Kalt und frost, die starcke nach nachtwache bishero Continuiren und versehen müssen, das also bey so gestalter Werhafftigen erzehlung, reuter und roß verhungert, erfröhret und verderben müssen, wie dan hierdurch, schon etliche reisige knechte vermelzet (?) in Kranckheit gefallen, hände ud füse (salva ore) erfröhret, und nicht mehr tauen können, Ja auch, etliche (aus angezogener Unmöglichkeit) von denen nach Hause (sich wiederumb zu bekleiten) unlang ist gereiset, das also, an iczo, unsere Compagnia von mahn und roß sehr schwach und wenig, dahero es ihme, als unseren wohl vorgestalten Herrn Oberster, lagbarlichen zu entdecken, wie höchstes genottrangkt worden, mit dienst williger und unterthäniger bitte, sich unser, aus

billigkeit anzunehmen, es bey Churf. Dr. unbeschwert dahin zu dirigiren weilen (wie izt gemelt) die Compagnie von roß und mahn sehr schwach ud wenig ud wier als die Ubrigen bey gestalte erzehlung in die läng auch ferner nicht ausstehen können, ob etwan, uff etlich Wochen, wier nach Hauße Verlaub bekommen uns bekleiden, auch mit Sattel, zeug ud pferten wiederumb mundiren und ausrüsten möchten, Das sind Kegen dem herrn Obersten wie ganz dinstwillig und unterthänig zuerschulden geflissen, Geben in quarter Schlann den 22. Xbrix 1631

des Herrn Obersten dinstwillige unter des herrn general proviant und Rittmeister Christoph von Raschaw Compagnia von der löblichen Voigtländischen riterschaft, abgeordnete von Adel und Knecht, sambt und sonders.

28) Úryvek z nařizení Albrechta z Valdštejna týkajícího se zásobování a zaopatření armády, Znojmo, 5. ledna 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58)

... Nach der jetzt höchstgedachte Ihr Kay. May. unser allergnädigster Herr etc. etlichen Regimentern zue Roß un(d) Fuß in dero Ertzhertzogtumb Österreich ob der Enß, damit dieselbe sich desto besser erhalte(n) und stercke(n) kön(n)en, die Winter Quartier allergnedigst zuegelassen. Und aber die notturfft erfordert, das zue verhuertung aller unordnungen ein gewisse Ordinanz gesetzt werde, vermöge dern ein jeglicher wissen könne, was unnd wievil man der einquartirten Soldatesca zuraichen und zugeben schuldig sey. Als haben wir nachgesetzte verpfleg. unnd underhaltungs Ordinanz, wie auch wessen sich die Soldatesca in denen Quartiern zuverhalten, zue allgemeiner wissenschaft Publicirn lassen wollen.

.....

ein jeglicher Obrister und Officirer soll in seinem Ihm eingeraumbten Quartier nicht allein bey seiner underhabenden Soldatesca guete disciplin und ordnung zu halten, sondern auch für frembder einfall, Raub und Plünderung den umbzirckh seines Quartieres zu schützen und zuverthetigen schuldig sein. Im widrigen fall wurde solches bey Ihme selbstn gesucht, ihme an aigner und seiner Soldaten portionen abgezogen und innenbehalten auch nach gestaltten sachen die erstattung des schadens, in andere ernste wege von Ihme gefordert werden.

Denen Officiren und Soldaten, welche sich effectiue und würrlich bey Ihren Compagnien befinden, sollen dise nachgesetzte portiones geraicht werden

Bey Infanteria

Ainem gemainen Soldaten Täglich

Zwey Pfundt Brodt

Ein Pfund Fleisch

Zwey maß Bier oder (nach gelegenheit des Orths und des Wirtheswahl) ein Maß Wein

Daneben alle Monat an Gelt 4 fl.

Darunter die servitii di casa begriffen, so nach ordnung der Commisarien deren Soldaten geliffert wird werden, daher der Soldat von dem wirth nichts absonderliches und weiters zuefordern hat,

Ein Obrister zu Fueß sambt dem ganzen Stab, wie auch das erste blat bey jedweder Compagnia, sollen mit Pahrem Gelt, wie ihre Bestallung lautten, Monatlich bezalt, jedoch das jenige so sie in den Quartiren an Proviant genohm(m)en, defalcirt werden.

Neben disem passirt man einem Obristen zu fueß auff 15. Pferdt, Obristen Leutenamt auff 8. Pferdt, einem Hauptman, neben seinen Befelichshabern gleichfals auff 8. Pferdt, das Rauchfuetter, als taglichen zwey pfundt Heuw und Wochentlich zwey bundt Stroh.

Bey der Caualleria

*Einem Khurissier Reutter, sol man täglich zugeben schuldig sein
 Zwey Pfundt Brodt
 Ein Pfundt Fleisch
 Zwey maß Bier, oder (nach gelegenheit des Orths und des Wirthes wahl) Ain Maß Wein
 Item Wochentlich Ain Metzen Habern
 Und Monatlichen an Gelt 9 fl.
 Und auff jedes Pferd das Rauchfutter wie oben gemeldet
 Einem Archibusier Reutter aber, wie auch denen Crobaten und Polläcken an Victualien
 Täglich eben so viel.
 An Gelt aber Monatlich nur 6 fl.
 Die Obriste sambt dem gantzen Stab, wie auch die Officirer des ersten blatß, sollen
 ebenfalß, wie oben bey der Infanteria gemeldet, Ihre Besoldung, inhalts deren
 bestallung Monatlichen Paar, jedoch mit diesen unterscheid empfangen, das die
 Obriste über 1000 Pferd die besoldung vor voll, die aber nur zu 5. Compagnien führen,
 allein die helffte einzunehmen haben, dauon aber auch was sie in den Quartiern an
 Victualien empfangen, abgekürtzet werden solle.
 Was aber vor die recrouten der Regimenten, nach aines jedwedern beschaffenheit aus
 den Quartiern genohmen werden solle, das werden wir absonderlich, so wol jedwedern
 Obristen, als auch denen Quartier Commissarien Zeitlich zu wissen machen...*

29) Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu radním a obci města Jablonná, Praha, 15. ledna 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58)

*Wir Heinrich Matthes Graff von Thurn und Valsasina, Freyherr zum Görz, Herr auf
 Welisch, Wintericz, Bodudin (?), Carlstein und Loßdorff, der König: Mt. zue Schweden
 General Leutenant und Ambassator zue Ir Churfürstl. durchl. zue Sachssen Hoffe,
 Entbieten euch achtbahre und Wohlweise Herrn Burgermeister und Rathsmannen sambt
 der ganzen Gemein in der Statt Gahbel, Unsern lieben und guten freundten, Unsere
 gnadten freundtlichen grues und wohlgeneigsten willen. Und fuegen euch wohlmeinendt
 zue wissen, dß Unser lieber getreuer der Wohledle gestrenge und Manhaffte Herr
 Albrecht Kapaun von Swoykow, mit einer Compagnia Reuter auch das wenige
 Teutschen fueß Volkh seinem Samelplacz gar eine kurze Zeit bey euch und Ewern
 Umbliegenden nachbahrn nehmen soll. derwegen ist Unser fr. gesynen und vermahlen
 an Euch, Ir sollet denselben sambt bei sich habenden Volkh, alle liebe und treue
 freundschaftt und guten willen erzaigen, und Sie mit gebührlichen nothwendigen
 Underhalt, nach eurer möglichkeit befördern und mit theilen, Sie werden und sollen mit
 euch in allem Vätterlichen; Brüderlichen und eintrechtigen leben Euch keinem Schaden
 thun, vorlieb nehmen, und euch vor einfall und Gewalthsambkeit (doch mit Ewrer
 Vleisigen obacht) und mit Hülffe bewahren und beschützen.
 Und ein fahl da euch wider Unsern willen und verhoffen von Inen schaden zuegefuegt
 würde, Sollet ir Uns deßen eylendts da es Clagens würdig herein berichten
 Wollen wir solches alsobaldt bei nacht und tag einstellen und vorpieten, jedoch sollet Ir
 zuuohr solches an obbemelten Unserm leutenant den Edlen Carl von Biberiz so die
 Reuterey führet, und H. Capaun, so fueß Volkh würbet anbringen
 Wir versprechen euch, dß wir solche Compagnia nit lange bei euch lassen wollen,
 sondern so baldt Unsers gnedigsten König, und Ir König. Matt. Zue Schweden Volkh
 (wie wir dan dessen täglichen und stündlichen gewertig sein) so eine ansehnliche und
 stattliche Sr Kriegs volkh sein würdt, anlangen werden, dieselben als baldt von euch
 abzuefordern, und auch allem in kunfftigen wohl: gewogen und mit gnaden gedacht,*

*und in annehmlicher liebe und freundschaftt wohl vergolten, darauf Ir euch zuuerlassen. Geben auß Klein Statt Prag den 5. /15. January Ao 1632
Heinrich Matthes Graff von Thurn*

30) Anonymní dopis z Prahy, Praha, 16. ledna 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58)⁸⁰³

Öffters von hinen zu schreiben ist wegen des Schweren verboths und der betrohungen sehr gefährlich und unß nit verübel zu haben, diese tag haben sie des H. Granprior Wratislauen Pothen unter den thor ergriffen, die briff von ihn genomben ihm eysene schellen angelegt und zu gefänglicher Verhafft gezogen den diener der er solch schreiben zubringen sollen, zum Profußn inß stokhauß gesezt, man hat vorgeben sie hatten in wollen Henken laßen, aber der Fürst von Sachsen Franz Albrecht so dieße tage anhero komben, hat in auß gebethen, dß sie in loß gelesen, aber den Pothen halten sie noch in eysen gefangener auf,

Es seind mit fleiß khundschaftter darzu bestelt, achtung darauf zu geben wan iemand nacher Prag kombt dß sie ihm wo er sich hin wendet nach gehen und aber jemanden Priff bringe aufschauet und wen ein solcher Kundschaftter also einen verrathen thut, so hat er etlich gulden lohn daruon, Es seind der Zeit nit mehr alß 2 thor in ganz Prag offen, auf der Neustatt dß Roßthor und auf den Strohoff dß ander,

Viellen auß unß Eyferigen Catolischen gehet es also übel dß es nit gnugsamb beschriben werden kan, es sterben alhier viel leuth an der Haupt krankheit also dß nur allein bey einer Kürchen S. Hoschtal genand in der Alten Statt (da man sie bloß in ein schacht zu werffen pflegt) über 500 begraben sein, und würd niemanden geleittet, dan seit man an heyligen Abent dß leuten eingestellt, hat man von selbiger Zeit weiter kein gloken gerürth.

Es seint nun mehr über 700 Heuser Lehr wegen den Soldaten große beschwerden, dan wan sie alles im Hauß weggenomben und aufgezehret so muß der würth endlich mit Weib und Kind auch daruon gehen, und da würd erst waß im Hauß von Offen, fenstern, Schlösern, Trühen, und gegüttern verhanden abgerüsten, etliche werden ihn ihre Heuser welche noch nit Öde sein, zu 30 krankhe eingelegt, also dß auch der würth mit den seinen von den selben Inficirt würd und wie dß vieh dahin sterben, Mann sagt in gemein es were alhier zu Prag gröser ellend nit gewest und dieß nur alles von Hl. Abent her, Seith von den Kay. lerma gemacht worden, Gott sey es geklagt dß wie also verlasen sein,

In des H. Ob. Canzlers in Königr. Böhaimb Hauß auf der Schloßstiegen haben sie nunmehr alles weg genomben. Man sagt sie hetten viel schöne sachen gefunden, sonderlich an einen verborgenen orth, da dieselbe vermaureth gewest, und von etlichen Verrathen worden, Unter ander sollen sie Tapperey, Tebich, Bilder, Samete Sessel, Teken, Moderazen und von allerley haußrath wie auch eine zu Mayland mit goldt gestükte Roßdecken so über 12000 fl. werth ist bekomben haben, welch der Herr Obr. Canzler noch vor der Rebellion umb bahr geld kaufft hat, wie solches verrathen worden, kan man vor gewiß noch nit schreiben, allein der Andres Weiß (so in des H. lorenz Maydel Hauß gewohnt und nach deselben abraysen von Prag deß Herrn Obr. Canzlers hauß versehen sollen und obgemelte sachen darinen in ein haimblichen gewelb verwahren lassen) ist in Arrest genomben wordten. Man sagt, dß man bey einen Potten bey den thor hab schreiben gefunden so er an den H. lorenz Meidel geschrüben, welcher Herr Meidel sambt seinen weib und Kindern dero Zeit sich auf des Herrn Obr. Canzlers Herschafft Neuhauß befindet. Man sagt, sie hetten in des Herrn von

⁸⁰³ Publikoval již Hallwich ve FRA No 564.

Strallendorff hauß auch nit ein geringe Summa gelds vermaureth gefunden. Des H. Obr. Burggrafen hauß ist noch ganz und unversehrt. Wonen etliche auß desselben diner darinen, auß dß zu Zeiten etlich Sächsisch Officier mit dem flaschen nach ein gutten drunkh Wein dahin schiken. Mann sagt der Churfürst habe alles, was man auf gedachtes Obr. Burggr. Herschafft lobositz von getraydt und Wein weg genomben, fleisig aufzaichnen lasen und wil solches bezahlen. Ob es geschehen wirdt, gibt die Zeit. Gestern haben sie auf der Kleinseithen in der Kürchen St. Johanes gesucht und gegraben, weylen man vorgeben, es hetten etliche ihre sachen alda aufgehebt und vergraben, viel mauerer haben sie einziehen laßen und wollen von ihnen wissen, weme sie etwas vermauret hetten. Es khan nit gnugsamb beschriben werden, wie es alhier an ein blindern und weg führen gehet, wür wünschen unß, alhier lenger nit zu leben, wie dan ihrer viel, so umb all dß Irige komben und noch darzu täglich untergedruckt und tribuliert werden, vor Ängsten sterben.

diese tage ist der Obr. Hoffkürch bey der Fürstin von lobkowicz gewest hat sie unter andern reden verlautten lasen, wan die Kayl. vor 14 tagen sich an Prag gemacht hetten, hetten sie woll etwas richten dörffen, aber iezo rath er es ihnen nit, dß sie sich desen unterstehen sollen, den sie hetten sie woll verschanzt, drauff ihme zur Antwortt geben worden, Ihr Kay. Mayst. volk stehe nit nacher Prag, dan es hetten es die sächsischen Officier und Soldaten nunmehr also außgeplindert, dß der Zeit nicht alß betler darin zu finden weren, und derowegen so würden die Kay. sehen etwas besers alß die außgeplinderten Prager Stett zu überkomben darauf er weitergeantwortet es were in den Prager Stetten noch viel Silber gold und gelts werth vermaureth, es hetten etliche alberait etliche sachen überkomben, und hette gute hoffnung noch mehrers zu überkomben, und ob wollen die sächsischen Officire sich also beherzt erzeigen, so sagt man doch gar vor gewiß dß sie den 12. dieß einen Curier zu dem Churfürsten nacher dresden geschickt und geschriben, dß die Sächsischen großen mangl an Profianth leiden und sehr dahin sterben thätten und dß die Kays. so gar nahe an Prag streiffen, und ob sie von danen auß ziehen sollen, ehe ihnen die Kay. alle Paß weegnehmen und sich sie hernach sicherlich nit reterirn könden, worauf sie noch resolution erwartten. Sonst gibt man hier auch für, dß in wenig tagen anderst und in größerer anzahl erworben frisch Sächsisch Volkh herkomben und die Izige guarnison und land volkh abziehen und wieder in Meißen zu hauß sich begeben sollen. Gleich ietzt hat der Graff von Solms der fürstin von lobkowiz zu entbietten laßen, sie solte nicht erschrecken sie wolten etliche stukh loß gehen laßen, hette darauf 5 mahl loß gebrand und dß stukh gegen den lorenzberg zu gericht, welches so nahe an der fürstin hauß gestanden, dß, alß es loß gangen, sich dß hauß alles erschüttet, und ist zu besorgen, dß wan man öffters und mehr nahe bey dießen hauß große stukh loß schiesen solt, dß selbe wo nit gar doch zum theil einfallen möchte, es nicht zu vernehmen dß die Fürstin von hinen raysen soll, in deren hauß von vornemben verheurath unnd unverheurathen Frauenzimer auß dem Hern und Ritterstand sich 62 Persohnen befinden, under welchen ein solche forcht ist, dß es erbarmlich zu hören, dan die sächsischen Officier sich verlauthen lasen, wan die Kays. Prag mit gewalt angreifen solten, so wolten sie alßbald dß selbe hauß anzinden, dß alle die sich darinen befinden verbrenen müssen. Die Fürstin soll höchlich lamentiren, dß sie von allen also verlasen sey und nit mehr wovon zu leben hat.

Es befind sich in derselben hauß die frau berkin wittib geborne gräfin von Fürstenberg, die hat dem herrn Cardinal von dietrichstein geschrieben und gebethen, er wolte ihr doch etwan behülfflich sein, damit sie von dannen sich erheben und nach mähren auf ihre weysen gütter begeben dörffte. Man sagt es habe hierauf gemelder Hr. Cardinal den Herzog zu Friedtlandt gebethen, dß er den Arnhaimb deßwegen nacher dresden zugeschriben hette, und erwartte man täglich gute Post, dß sie von hienen sicher werde

abraysen mögen. Gestern sind von Ihr Kay. Maytt. Crabathen 500 Pferd nacher Welbarn, so 3 Meil wegs von hinen gegen leuttmeriz gelegen, ankomben, waß von des feinds volkh alda gewest, ist außgeriesen, ob sie Kayserische weiter waß vornehmen werden, würd mit nehesten zu vernehmen sein. Wür halten alhier darfür, es werden die Kayl. dß Prage einnehmen der Zeit beyseits sezen und sehen die Stätte und Orther einzunehmen, da die Sächsisch ihre quartier haben, sonderlich in Sazer Creyß, da der fürst von Sachsen Altenburg sein quartier gehabt, Mann sagt es verschüze und befestige sich der feind zu leuttmeriz gar sehr.

der feind thut in dehnen Craysen, da er quartier hat, uberauß grosen schaden, legt untrögliche Contribution ahn, waß sie vorhin wochentlich gereicht, dß müssen sie aniezo täglich geben und nöttigen noch die leuthe darüber, dß sie auf ein Monath anticipiren und vorangeben sollen.

von Eger vernimbt man, Eß hetten die Patres Soc: Jesu so daselbst gewest vor ihre abzuge ein ieder vor sein rantion 100 f. geben müssen darauf sie Ihnen diesen schädlichen und ehrenrürigen paßzettel gegeben haben sollen, laset dieße leichtfertige und ehrvergesne Jesu zu wieder zum Teuffel unverhindert und sicher pasiern, dß ihnen kein haar auf den Kopf bleibe etc.

31) Albrecht z Valdštejna jičinské komoře, Znojmo, 21. ledna 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, opis z NA Praha, SM, VL, č. knihy 16, kniha odeslané korespondence, karton 177.)

Srozumívám, že jste mně byli 100 knechtů od mého strejce Berchtolda regimentu na Nový Zámek položili, čemuž se nemálo divím, nebo skrze jste k tomu přivedli, že ještě 100 knechtů saskejch v Lipém leží a tak jste slušně zasloužili, abych vám kdo jste to koliv nařídili dal hlavy srážeti, jakož pak tím jisti bud'te, že mně všecko to, co ti sasští tam protráví platiti musíte. Nyní na Novém Zámku ať víceji nezůstává toliko 10 mušketyrů, na Housce 40, na Friedlandu 50 a 100 na Jičíně a tito všickni mušketyři ať nejsou od armády než moje vlastní a Saským ať žádného příkoří nečiní, poněvadž oni mého státu (!) šanují.

Ty všechny kontribucí co v zemi komisaři na lid jak na penězích tak na obilí nařídili týmž způsobem i vy ode všech obyvatelův a mejch komorních statků v knížectví vybírejte ale je do mejch důchodů obracejte a tak mimo deputaty co se komu platí a dává, též vychování a placení dvoru, kterej v Pardubicích zůstává, budete mne moci dobře měsíčně sem do Moravy 20 m. fl. posýlati, o čež vám dokonale a přísně poroučím, abyste se tak a nejináč zachovali jako i strany stavení v Jičíně, jak jsem Kunšovi o tom těchto dnů psal, to k místu bez vší repliky přived'te.

Pište mně strany těch kontribucí, co komisaři císařští po krajích nařídili a jak mnoho toho na čem koliv měsíčně z knížectví přijde což pilně vybírejte a do důchodů obracejte jako i strany stavení. Každého týhodne po těch 3 kr. tu v loni nařízenou kontribuci ode všech vybírejte bez vší vejmluvy.

Ze Znojma 21. Januar 1632

A.H. z M.

32) Karl von Bibrisch, poručík, a Albrecht Kapoun ze Svojkova, kapitán, správci ve Lvové, Jablonná, 23. ledna 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58)

Demselben verhalten wir nit, demnach wir gestern, mit zwey Compagnien zue Roß und eine zue fueß, aufgegebener Ordinanz Ir Excellenz Herrn General Leutenant Ir Konigl. May: von Schweden Herrn Grafen von Thurn nach der Statt Gahbel einkomen, und daselbst eine Zeit lang verbleiben werden. Auß befelch Ir Excellenz derwegen wollen

ermahnet haben, alspladt in Überleßung dieses, von der Herrschafft Lamberg auf deroselben ganzen Gebüth, ieder Bauer ½ Scheffel Haber, 3 Rinder, 6 Schopße, 10 Hürner, 3 vaß Bier, 2 fuder Heu, 2 fuder Stro, ½ sß Eyr, 10 lb. Putter eine Wochen von 23 dito nach der Statt Gahbel ins Proviant Hauß liefern sollen in Widerigen khündten wier Ihm vor schaden nit gut sein, dattum quartier Zahbel den 23 Jan: 1632

der König. May. von Schweden des Löblichen Gräfflichen Thurnischen Regiments bestelter leutenant und Capitan

Carl von Bibrisch

Albrecht Wiegshardt Capaun

33) Seznam rozdaných tištěných verbovních patentů pro pěchotu a jezdeckvo, asi leden 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, orig. Kriegsarchiv Wien)

<i>erstlichen den 23. Xbris dem Hautb. von Bamberg</i>	
<i>underm Obr. Ilow zue fueß</i>	1
<i>Obr. Wangler zue fueß</i>	2
<i>Zur Grauen von Hohenembs zue fueß</i>	10
<i>Dan für Herzogen zue Meckhelburg zue Roß</i>	50
<i>Item zue Fueß</i>	37
<i>für den Obr. Göizen zue fueß</i>	10
<i>des Obr. Trczka Rittm.</i>	1
<i>den 27. hujus haben Ihr gn. Hr. von Questenberg</i>	
<i>dem Obr. Gallas zue Roß</i>	30
<i>Item zue fueß überschickht</i>	30
<i>für Obr. Wangler zue fueß</i>	1
<i>den 30 dit. für Grauen von Branckhorst zue Roß</i>	10
<i>item für Hr. von Rollingen zue Roß</i>	10
<i>den haben (?) Ihr gn. Hr. v. Questenberg dem Obr. Altringer zue Roß</i>	30
<i>item zue fueß</i>	30
<i>den 2. Jan. 1632 für Obr. Ilow zue fueß</i>	9
<i>den 3 hujus für Grauen Max von Waldstein zue fueß</i>	11
<i>eodem die Ihrer gn. H. von Questenberg zue Roß überschickht</i>	50
<i>item zue fueß auch</i>	50
<i>den 9. dito Ihrer gn. Hr. v. Questenberg zue Roß überschickt</i>	60
<i>dan zue fueß, welche dem Grauen Merode nacher Niderlandt mitgeben werden</i>	90
<i>den Überrest alß zue Roß</i>	30
<i>und zue fueß haben Ihr gn. Hr. von Questenberg</i>	
<i>Ihrer fürstl. gn. Hertzogen zue Meckhelburg uberchickht</i>	25
<i>Item für Obr de Fours zue Roß</i>	6

Sa. Summarum zue Roß 277

Zue fueß aber 366

34) Požadavky evangelických stavů, asi leden nebo květen 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Kriegsakten, karton 70)

Postulata Evangelicorum

1. *Edicti Casatio.*
2. *Alles in den alten standt, wie Ao 1619 zusezen.*

3. Geistlich vorbehalt ufzuheben.
4. den Evangelischen alle Geistliche Guetter erblich und ewig zulassen.
5. Caluinisten sollen mit under den religion frieden gezogen werden.
6. das Justitz wessen solle in dem Cammergericht, auch in den ReichsHoffRath reformiret, und in pari numero besetzt werden.
7. Evangelische wollen 3. oder 4. vota in Churfürstl. Collegio welches uf Maintz oder ein anders gehen möchte
8. Pfalzgraff und Mechelburg sollen restituiret werden.
9. Der König in Schweden will ein standt deß Reichs sein und hat sein absehen uf Pommern, uti dennemarckh wegen Hollstein etc. Spanien wegen Burgund etc. und solle Chur Brandenburg an Pommern pro jure quo sito den ErzStiftt Magdeburg haben, und Saxen pro jure filii den Magdeburg der Stiftt Halberstatt Sr. Churfr. dhl. gegeben werden.
10. Alle Böhaimb: und Österreichische Ständt sollen restituiret werden.
11. König will satisfaction pro illatis injuriis in Preussen vom Kayser die Kriegs expensas haben.
12. Alle Königl. Donationes sollen confirmiret werden
13. Ihr Kay. May. und die Catholischen sollen Vorschlag thuen, weiln sich der König und Euangelische pro parte laesa halten.
14. den Evangelischen sonderlich Saxen und welche sonsten unschuldig gelitten haben, sollen Ihre schäden Guet gemachet werden
15. Die assecuratio solle den effect, und würcklichkait haben, das man nit nur 10. 12. Jahr, sondern Vort und Vort sicher sein möge nit allein gegen Teutsche Erbare aufrichtige Cathol: Stände, sondern auch gegen per fidos und frichtbrüchige⁸⁰⁴

35) Matyáš Gallas Albrechtovi z Valdštejna, Plzeň, 6. února 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59)

*Durchleuchtiger Hochgeborner Gnediger Fürst und Herr,
 Auß E. fürstl. Gn. gnedigem schreiben vom 1. february hab ich gar gern unterthenig
 ersehen, massen dieselbe noch Siben donauische Fendl hero zu khomben gnedig
 verordnet haben, weiln das volckh, so wol Reiter alß das zu fueß, sehr anfanget
 khranckh zu werden und sterben, wie dan von hundert Golzische Knecht so in Beraun
 gelegen nur acht gesunde übrig. E. fürstl. Gn. mich hierüber zu fürstlichen Gnaden
 unterthenig beuehlendt. Pilsen den 6. february Anno 1632
 E. fürstl. Gn. unterthenig treu gehorsamber diener Matthias Gallaß*

36) Václav Zahrádecký donu Baltazarovi de Marradas, Beroun, 6. února 1632

(ÖStA, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59)

*Hoch unndt Wohlgeborner Graff, Gnediger Herr General Leutenambt,
 Ew. Hochge. Excell. wünsche Ich neben erbietung meiner Underthenig gehorsamben
 diensten von Gott dem allmechtigen, alle glügseeilige wohlfarth Berichte dieselben
 hiemit gehorsamblich, das der Feindt gestern Frue mit einer zimblichen anzahl
 Cavagleri unndt Infanteria auch mitt drey wägen, auff welchen Er zweiffels ohne,
 Patern unndt andere Instrumenta zum anlauff geführt, ankomben, unndt sich also Baldt
 in die vorstatt logirt, darauff ich nun, weihln die vorstatt so nahe an der Statt gelegen,
 dießelbe an unterschiedlichen orthen angezündet, hatt sich der Feindt nach zimblichen*

⁸⁰⁴ Hallwich ve FRA No 624 uvádí jiný text požadavků, jehož dobový opis je ve fondech oddělení Kriegsarchiv.

Scharmützel wieder gegen Prag zue reterirt, welchem ich nach hauen lassen, etliche erleget unndt 13 gefangen gebracht. Meiner Reutherei Futteragi, so Sie in vorrath geführt ist in der Vorstatt alles verbrent, unndt ihnen die Pagagi alle wegkoben, habe solche in die Statt herein logirt welche so trang auff einander lieget, dß nur Sechs heußer auff eine Compagnia koben, müssen grosse noth in der Futteragi unndt andern Leiden, die Commissar oder KraißHauptleuthe koben gantz nicht hiehero dß sie unß accommodirn thätten, dahero das Regiment in Pferden unndt allen andern in grossten ruin kompt. Bitte Ew. Hochgr. Excell. Ich hiemit gehorsamblichen, die wollen gnedigen obgedachten Commissarien ernstlichen Befehlen, dß sie sich ohnefehlbarlich anhero begeben unndt Unß, weihln es nicht lengen auff schneb (?) leiden wihl accommodiren unndt zufrieden stellen, sonstn mueß Ich sambt dem gantzen Regiment in die eußeriste noth gerathen.

Verbleibe Ew. Hochgr. Excell. underthenig gehorsambter Knecht Wentzel v. Zahradecky

Actum Beraun den 6. Febr, 1632

37) Saský kurfiřt Jan Jiří I. Johannu Melchiorovi von Schwalbach, saskému generálu polnímu zbrojmistrovi, Drážd'any, 18. února 1632

(SHStA Dresden, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fürgangen 1632)

Von GOTTES gnaden Johann Georg Herzog zu Sachssen, Gulich, Cleve und Berg, Churfürst.

Vester lieber getreuer, Ir werdet sonder zweiffel erfahren haben, und habt aus dem Innschluss, so uns gleich diese stunde zukommen, zuersehen, dass der Wolgeborne, Unser gewesener Oberster, Herr Hanns Georg Graff zu Solms etc. die Nacht vor den 6 hujus zu Prag mit Todt abgangen und was der Oberste Herr von Hoffkirchen etc. dissfalls unterthenigst erinnert.

Wann Wir denn selbst befinden, wie die Hohe notturfft erfordern wolle, dass alsbalden iemands nach Prag verordnet werde, der an des verstorbenen Obersten stadt uff sicht habe,

Als begehren wir gnedigst, Ir wollet euch alsbalden nach Prag verfügen, wie es umb eines und das andere, sonderlich auch die volnführten Gebeude unnd Bevestigungen beschaffen, mit vleiss erkundigen, worin in Quartir Leutemeriz inn Duxan abwesen gut regiment gehalten werde und wie Ihr es auch Prag befindes underthenigst berichten, doran Datum dressden am 9. February Ao 1632

38) Saský kurfiřt Jan Jiří I. asi saskému generálnímu komisaři Joachimmu von Schleinitz, Drážd'any, 18. února 1632

(SHStA Dresden, Film KI 616, sign. 7214)

Von GOTTES gnaden Johann Georg Herzog zu Sachssen, Gülich, Cleve unnd Berg, Churfürst

Unser lieber getreuer, Ir werdet sonder Zweifel erfahren haben, und habt aus dem Einschluß, so uns gleich diese stunde zukommen, zuersehen, daß der Wolgeborne, unser gewesener Oberster, Herr Hanns Georg Graff zu Solms die Nacht vor den Sechsten

huius zu Prag mit Todt abgangen, und was der Oberste, Herr von Hofkirchen dißfalls unterthenigst erinnert.

Wann wir dann selbst befinden, wie die hohe notturfft erfordern wolle daß alßbalden iemand nach Prag verordnet werde, der an des verstorbenen Obersten stadt uffsicht habe,

Als begeren wir gnedigst, Ir wollet euch alsbalden nach Prag verfügen, wie es umb eines und das andere, sonderlich die wolnführten Gebeude und Bevestigungen beschaffen, mit vleiß erkundigen, worinnen mehrere anstellung zumachen nötig, daßelbe anordnen und zu werck richten, und was sonsten zuuersicherung dieses ortts dienlich verfügen, Wann auch solches geschehen euch wieder nach Leutmeriz begeben, den wir unserm Obristen Diterichen von Starschedel beuolen, sich zu seinem Regiment nach Prag zuerfügen und das commando uber die soldatesca zu Fuß, und an denen ortten, wo es der Graff zu Solms gehabt, nach unserer bey unserm abzug zu Prag hinterlassenen Ordinanz, zuuersehen, Vor eurem Abreisen von Leutmeriz wollet auch bestellen, daß in eurem Abwesen gut Regiment gehalten werde,

Wie Ir es auch zu Prag befunden, unterthenigst berichten.

Daran geschicht unsere meinung, Und wie seind Euch mit gnaden wohlgewogen.

Datum Dreßden am 8. february Ao 1632

Johann Georg Churfürst.

39) Saský kurfiřt Jan Jiří I. asi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, saskému generálu polnímu zbrojmistrovi, Drážd'any, 19. února 1632

(SHStA Dresden, Film KI 616, sign. 7214)

Von Gottes gnaden Johann Georg Herzogk zu Sachssen, Gülich, Cleve und Bergk, Churfürst.

Unser lieber getreuer, Unß ist Euer unterthenigster bericht de dato Leutmeriz den 6. February wohl zu kommen, und geben Euch in antwortt gnedigst zuornehmen das wir albereit dem Obristen Klizing, bey seiner alhier anwesenheit, wessener sich verhalten solle, ordre erteihlet, wie ihr aus inliegender Copia⁸⁰⁵ zuersehen, Und seind gnedigster Hoffnung, er sich hiernach gehorsamb achten wirdt,

dem Obristen Leutenandt Dam Vitzthumben ist ebenr massen hierbey befohlen worden, das Er Ellnbogen, Falckenau, Schlackenwalda, Joachimsthal und Carlsbadt, undt sonderlich welcher ortt unter diesen der gefährlichste, und dem feinde am nechsten gelegen mit seinem bewerten, und die andern mit dem Unbewerten Volck notturffdigk besezen mit vleissigen Wachten versehen, auch do es nötig, und er Reuterey bedürftig sein möchte, bey des Obristenn Fürsten von Anhalt Ld. sich unterthenig anmelden, deßwegen Unterredung Pflegen und so dan notturfftige anordnung verfügen solle, Inmassen er auch wegen der gewehr und munitio gnedigst bescheiden wordenn,

Was Commissarien in Leutmeritzer Creiss unterthenigst gesuchte Verlaubung der Commission betrifft, dauon Euer postscriptum meldet, hat Unser General Commissarius Joachim von Schleiniz von welchen dieselbe dependiren beyliegenden bescheit erteihlet, darnach sie sich auch accommodiren werdenn,

Kömpft etwas ferner vom feinde ein werdet ihr mit unterthenigster einsendung desselben continuiren,

Und wir bleiben Euch mit gnaden wohl zu gethan.

Datum Dreßden den 9. February Ao 1632

Johann Georg Churfürst

⁸⁰⁵ Chybi.

40) Saský plukovník Dam Viztum von Eckstädt Johannu Melchiorovi von Schwalbach, saskému generálu polnímu zbrojmistrovi, Locket, 19. února 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Toto je opis Hallwicheho citované signatury z originálu v SHStA Dresden, Loc. 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms. Tento lokát z fondu Geheimes Archiv je dnes pravděpodobně nezvěstný.)⁸⁰⁶

Wohl Edler etc.

Demselben solle ich unberichtet nicht laßen, wie das Ihr fürstl. Gn. von Anhalt auff deßelben befehl, nach dem der Königl. Schwed. Rittmeister Gropp von Schlackawalda ab machiret, eine Compagnie zue Pferde unndt 150 Mußquetirer theils von Klitzingischen theils von meinen Regiment anhin commandirt. Ihre fürstl. Durchl. haben auch vorgestriges Dienstags sich selbst darhin begeben unndt den orth recognosciret unnd einen anschlagk abhanden hette, vernommen. Darauff Ihr fürstl. Gn. zwart allert gewesen die Soldaten unndt Bürgerschafft auff dem Marckh in ordnung gestellet, unndt deß Feindes die gantze nacht erwartet, aber die nacht nichts tentiret, sondern Mitwochen⁸⁰⁷ zwischen 9 unndt 10 Uhren mit einer solchen furi, weil es ein öffentlicher Fleckh ist, an allen ortten zugleich eingefallen, das sich Ihr fürstl. Gn. zue Schwach, dem Feinde Widerstandt zuthun, befunden, den ortt Quittiren unndt sich anhero reteriren müßen. Nun kommet gewisse nachrichtung ein, das der feindt in die 2000 Starckh sich befindet unndt ietzo gleich auff das Carlsbadt marchiren soll, dahero zuuermuthen, das er nicht allein daselbe wie Schlackawalda ruiniren, sondern auch meine andere Quartier verderben unndt mir allen unterhalt abschneiden werde. Wie ich dann alle mein Volck nach Ellenbogen, darinnen ich nicht acht Tage mit munition unndt Viuers vorsehen bin, in dem die andern Quartir mit unbewehrten Soldaten Ich nicht zuehalten weiß, umb sicherheit willen nehmen müßen. Do fern nun ich, weiln meinen Quartieren am Schärffesten zugesetzt wirdt, also Lange verbleiben unndt nicht baldt mit einem andern Musterplatz oder mit nottürfftigem unterhalt unndt munition vorsehen werden solte, so kan ich nicht sehen, wie ich mit meinen neugeworbenen Knechten den Unterhalt werde erlangen können, derowegen so gelanget an den Herrn General Zeugmeister mein Dienst: unndt freundliches bitten, Er wolle solches nicht allein erwegen, sondern auch ehistes Tages einen Starcken Succurs, der dem Feindt auß diesem Creyß unndt denen ortten alß Petzscha, Luditz unndt Döppell, darinnen Er sich die gantze Zeit auffgehalten unndt noch auffhalten thut, wiederumb zurückh getrieben werden möchte, Anders Er den Eger- unndt Elnbogischen Creiß verderben unndt endtlichen wohl gar weiter gehen dürffte, welches dann der Herr General Zeugmeister ohne meine maßgebung zu remediren unndt Ihr fürstl. Gn. so wohl mein Volckh biß zur musterung zue conseruiren wissen wirdt; über dießes, so ist auch Schlackawertha, so Ihr fürstl. Gn. von Sachßen⁸⁰⁸ zugehöret unndt zue meinem Quartier mir gegeben worden, mit Salua Guardia versehen unndt ietzo gantz nicht besetzt; da sich nun der Feindt deßen bemächtigen unndt besetzen solte, so würde es noch ärger über den Eger- unndt Ellenbogischen Creiß gehen, unndt also dann nach Joachims Thall unndt gar in Meyßen, wie er wohle Streiffen können, dahero die höchste notturfft, erfordern wirdt, daß solcher ortt, weil man sich noch wohl darinnen auffhalten kan,

⁸⁰⁶ Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

⁸⁰⁷ 8./18.2.1632.

⁸⁰⁸ Schlagenwerth (Kynšperk nad Ohří) byl od roku 1625 majetkem Julia Jindřicha vévody Sasko-Lauenburského.

besetzt werde, So aber zue deß Herrn General Zeugmeisters nachsinnen Ich alles Stellen unndt deßen Ordinanz erwartten thue, unndt wirdt sich der Herr General Zeugmeister belieben laßen, hinführo die Ordinanzen nicht auff Schlackawertha, weil es nicht zutrauen, sondern einen andern Weeg auff Eger zuschicken.

Datum Ellenbogen, den 9. febr. 1632

Dam Vitzthumb

PS. Auch hochgeehrter Herr General Zeugmeister, wofern ich alhier zu Ellenbogen, das jetzo von meinem Volckh besetzt ist, verbleiben soll, So muß nothwendigk Ein notturfft munitio, weil es ein guter ortt ist, So wohl ein drey oder 400 Mußqueten, wann sie nicht alle anhero geschafft werden, Unmuglichen aber wirdt es sein, das alle 6 Compagnien von meinem Volckh alhier in diesem Creyß Nunmehr verbleiben und unterhalten werden können. Signatum ut in lit.

Der Fürst von Anhalt ist, im Mittnacht, bey dem Einfall zu Schlackawalda gefangen worden, unndt etzliche Reiter blieben, die glitzische (!) bey 30 unndt nuhr bey 30 gefangen unndt geblieben. Welches den Hern General Zeugmeister zu seiner nachrichtung auch vermelden wollen. ut. s.

Dam Vitzthumb etc.

41) Arnošt kníže z Anhaltu a saský plukovník Dam Vitzum von Eckstädt saskému kurfiřtu Janu Jiřimu I., Loket, 19. února 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Toto je opis Hallwiche citované signatury z originálu v SHStA Dresden, Loc. 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms. Tento lokát z fondu Geheimes Archiv je dnes pravděpodobně nezvěstný.)⁸⁰⁹

Durchlauchtigster, Hochgebohrner Churfürst, E. Gd. unnd E. Churfürstl. Durchl. seindt unsere gehorsame und undterthänigste dienste zuuorn. Gnädiger unndt Gnädigster Churfürst und Herr.

E. G. unndt E. Churfürstl. Durchl. Können Wir gehorsambst unndt undterthänigst nicht vorhalten, Wie daß Schlackawaltha und Schönfeldt, beide ahn ein ander unndt nuhr eine Meile von Ellbogen gelegene Berckstädte, auff ordinanz E. Gd. undt E. Churfürstl. Durchl. Herren Generallzeugmeister undt nachdem der Königl. Schwedische Rittmeister daselbsten auffgebrochen, mit einer Compagnia zue Pferdte von mein, des Fürsten von Anhalts, 75 Mußquedirer von dem Glitzingischen und dann bey 70 bewehrten Mußquedirern, von mein des Viczthumbischen Volcks, Wir, weill es zue conseruirung unsere quarttire die höchste notturfft erfordert, hinwiederumb besetzt, darauff Ich, der Fürst von Anhalt, vorgangenen Dienstag⁸¹⁰ selbst nach Schlackawaltha solches zue recognosciren und gute ahnstellung zumachen, geritten. Alß ich aber dahin gelanget, so ist die Kundtschafft, daß sich der Feindt zue Petscha undt anderen orthern sehr stercke undt Er einen ahnslagk vor hette, gewiß einkommen, dahero Ich dienstags die gancze Nacht Alerde gewesen, die Reuther, Mußquedirer unndt Burgerschafft, die zue allem willig gewesen, auff dem Marckt in order gesteller, die eusersten Schildtwachen zue Pferdte mit Vleiß besetzt, die straßen ohne Underlaß battiren laßen undt alles in gute Obacht genommen habe. Es ist aber die Nacht nichts fürgangen, sondern alß es tagk wordten unndt mann umb sich sehen können, bin Ich, der Fürst von Anhalt, wiederumb zue recognosciren außgeritten Schönfeldt besehen, daselbsten meine Convoy in die 60 Pferdte starck gelaßen undt

⁸⁰⁹ Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat

⁸¹⁰ 7./17.2.1632

darauff nach Ellnbogen zue dem Obristen L. Viczthumb reuthe wollen; so ist der Feindt, gleich alß Ich widerumb auff Schlackawaltha kommen, ungefehr umb 9 Uhr ahn unterschidenen örthern mitt groser Furi ahngeseczet und mit den außen Wachten zugleich, ehe man sich versehen, in Schlackawaltha, welches gancz nicht verwahrdt, sondern ein offen- undt groses werck ist, kommen undt auff unser volck schargiret, so dann ihr deuor gethan undt sich zur Gegenwehr so viel muglichen gesezet; weill aber der Feindt, der über 2000 Mann zue Roß undt Fuß starck gewesen, wie gedacht, ahn unterschidenen örthern eingefallen undt Ich, der Fürst von Anhaldt, mit so wenigen Volck dem Feindt zue widerstehen, vielweniger solchen offenen orth zue defendiren gedraunt (!), alß habe Ich mich nottwendig auff Ellnbogen retteriren unndt solchen orth vorlaßen mußen, do dann mihr, dem Fürsten von Anhaldt, von der Tischlichen (!) Compagnia zimblichen viel Reuther unndt von der Convoy der Leutenant Knor unndt 7 Reuther, der Gliczingischen Mußquedirer bey 30 neben des Hauptmanß Gintrots Leutenant und Hauptman Goldbecken Fendrich undt mihr, Viczthumben, auch bey 30 gefangen worden unndt todt blieben sindt. Nun ist Gnädiger unndt Gnädigster Churfürst und Herr solches umb Unsere Musterpläcze bestes zue deuendiren undt inständiges ahnhalten der Burgerschaftt, die in E. G. undt E. Churfürstl. Durchl. schucz sich willig ergeben, beschehen. Iczo aber undt weil unß das glück zue wider gelauffen und dieses Ort verlohren, können Wir (und sonderlich Ich Viczthumb, der Ich mein Volck auß den Neulichen E. Churfürstl. Durchl. undterthänigste specifici örthern, so alle offen seindt undt gegen solche macht nicht zue devendiren weiß, ab- undt zusammen uff Ellnbogen welches nicht auff 8 tage solches volck zue underhalten, Proviantiert ist, nothwendigk, wo Ich nicht umb alles Volck kommen will, fuhren mußen) nicht sehen, wie wir, do itzo alle unsere Quartire, ohne Eger undt Ellnbogen, vom Feindt, ruiniret wordten, Können hier (weill Ich, Viczthumb, lautere offene örther, außgenommen Ellnbogen, do Ich mich, wie oben undterthänigst, gedacht, nicht 8 tage auffhalten kan) länger bleiben, vielweniger underhalten werden können.

Gelanget derowegen ahn E. G. undt ahn E. Churf. durchl. unser gehorsambstes undt unterthänigstes bitten, sie geruhen vaß (!) auff unser ungemustertes Volck andere örther, da wir, biß die Musterung volnbracht, etwas sicher seyn und unsern underhalt haben möchten, gnädig und gnädigst zue Assigniren, und wann E. Gd. unndt E. Churfürstl. Durchl. nicht genugsahm Volck, den Feindt, wiederumb zueruck zue treiben undt die örther Töpel, Petschau und Ludiz zerstören laßen, anhero commandiren werden, so durffte der Feind nicht allein des Egrisch – unndt Ellnbogischen Creises, sondern wohl anderer örther sich bemächtigen, auch wohl gahr in E. G. undt E. Churfürstl. Durchl. Landt (weill sich der Feindt noch zue Schlackwaltha befindet, daselbsten alles ruiniren unnd außplundern laßet undt gewiß auff unsere Quartire waß mehrers tendiren wirdt) gehen dürfffen; dahero E.G. undt E. Churfürstl. Durchl. Wir solches, umb diese beide Craise undt unser Volck zue conseruiren undt zue saluiren, eillfärtig, gehorsambst undt underthänigst berichten sollen. Wie dann nach der gefangenen außage der Gallas selbsten bey solchen Volck sich befinden soll; unndt ob wir zwart hochnothwendig befindten, daß Schlackawertha (in dem es ein orth, da man sich noch halten kan und daselbsten viell bose Leuthe sindt, die mit dem Feinde correspondiren, auch der Feindt, wann er solche orthe besetzen solte, Er diese orther desto mehr ruiniren unndt gar nach Joachimsthaal unndt Meißten darauß kommen könnte) beseczet werden muß, so haben Wir doch wider die Salua Guardiam nicht thun, sondern E. G. unndt E. Churfürstl. Durchl. werden aber geruhen, ihre ordnanzen uff Eger, weil es auff Ellnbogen nicht sicher seyn wirdt, zueschicken zue laßen. Unndt E. G. unndt E. Churf. Durchl. thun wir in Gottes gnädige Obacht undt Unß zue dero beharrlichen gnaden empfohlen.

Datum Ellbogen den 9. February Ao 1632

E.G. gehorsamer undt getreuer Diener Ernst F. z. Anhalt

E. Chfl. Durchl. underthenigster gehorsamer Diener Dam Vitzthumb von Eckstedt.

Post scriptum.

Auch, Durchlauchtigster, Hochgebohrner Gnädiger unndt Gnädigster Churfürst und Herr, Iczo bey schliesung unsers gehorsam- undt undterthänigsten schreibens bekommen Wir Post, daß der Feindt Schlackawaltha gänzlichen außgeplundert, alles zerschlagen, vorlaßen und sich wider nach Deppel undt Petschau gewendet hatt. Nun liegen solche zwey örther uber zwey oder drey Meilen nicht von unsern Quartiren, die sie, wann sie wollen, uberfallen und spoliren können. Weiß derowegen Ich Vitzthumb nicht, wie Ich es mit den Tropfen, so noch unterwegs sind, machen soll, dann hier werde Ich sie nun nicht underbringen, vielweniger underhalten laßen können; mußten noth halber, wo sie sich itzo in marche befindten, biß E. Churf. Durchl. anderweit, wie Ich es darmit halten soll, gnädigst beuehlen, stille liegendt verbleiben. Welches dann E. Gd. unnd E. Churfürstl. Durchl. in allen gnaden Vormercken und unser gnädiger unnd gnädigster Churfürst und Herr seyn und vorbleiben werden. Signatum ut litteris.

42) Generál polní zbrojmistr Johann Melchior von Schwalbach saskému kurfürťovi Janu Jiřímu I., Litoměřice, 23. února 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Toto je opis Hallwichem citované signatury z originálu v SHStA Dresden, Loc. 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms. Tento lokát z fondu Geheimes Archiv je dnes pravděpodobně nezvěstný.)⁸¹¹

Durchleuchtigster Hochgeborner Gnedigster, Churfürst undt Herr,

Eur Churf. Durchl. seindt meine underthenigste, pflichtschuldigste unndt gehorsambste dienste euserstem meinem vermügen nach in treuen bereit. Undt vermelde Euer Churf. Durchl. underthenigst, daß mir gleich diese Stunde mein Obrister-Leutenant gewißen bericht überschicket, wie Saz bereits über unndt vonn 1000 Tragons unndt 1000 Reutern eingenommen, alles dorinnen wiedergehauen und der Obr. Wachmeister Rochau gefangen worden. Wann sie dann nunmehr auch Meister vonn der brücke unndt nicht allein auff Launa, sondern alsofort eine Guarnison nach der andern dergleichen tentiren werdenn: Alß habe ich sampt dem Herrn Obristen Löser vor gut gefunden, noch heunt (!) mit 3 Stücken unndt so viel Volcks alß hier aufzubringen, nach Launa zu marchiren, gestaldt ich dann auch dem Herrn Obristen Taube zugeschrieben, sich mit seiner Reuterey alsobalden auch dohin zu machen. Wie Euer Churf. Durchl. ich heut underthenigst geschrieben, so mangelt es an Volck, unndt ist die höchste notturft, daß etwas mehrers herein geschicket werde.

Euer Churf. Durchl. damit Göttlicher protection zu bestendiger Leibesgesundtheit, glücklichen Regierung und allem Churf. wohlstand, deroselben aber zu beharlichen gnaden mich underthenigst empfelend.

Raptim leutmericz am 13/23. febr. 1632

Eure Churf. Durchl. underthenigst Pflichtschuldiger J.M. von Schwalbach Ritter

⁸¹¹ Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

43) Generál polní zbrojmistr Johann Melchior von Schwalbach saskému kurfiřtovi Janu Jiřimu I., Litoměřice, 24. února 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Toto je opis Hallwicheho citované signatury z originálu v SHStA Dresden, Loc. 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms. Tento lokát z fondu Geheimes Archiv je dnes pravděpodobně nezvěstný.)⁸¹²

*Durchleuchtigster, Hochgeborner, Gnädigster Churfürst unndt Herr,
Eurer Churf. Durchl. seindt meine unterthänigste gehorsamste diennste inn
pflichtschuldigsten treuen undt fleiße iederzeit bereit. Gnädigster Herr.
Weihln ich die mir überschriebene Zeitung von übergebung der Stadt Satz noch nicht so
gar für warhafft achtenn können, Sondern vielmehr die gedancken gehabt, es möchte
solch geschrey etwann von theils zaghafften unndt daselbst entwichenen Personen
ausgesprenget seinn, So habe ich mich gestern Abendts umb 7 uhra (!) mit drey stücken
Geschütz, zweyen Hauer (?) Mörsern, Fünffhundert zu fus, auch zwey Compagnien
unndt 50 commandirten Pferden, welche sonnst zu convoy nacher Praage besteller
gewesenn, vonn hinnen auf den weg nach Launa zu (alda der Herr Obrister Taube mit
seiner übrigen Reuterey auf zue mir stoßenn sollenn) begeben, In meinung, mit
zuthuung (?) meiner Compagnien zu Launa und dann des Herrn Obristen Lösers Volck
entweder denen in Satz noch zu succuriren oder iedoch die Stadt Launa und darinnen
Liegende Quarnison rettenn zu helffen, damit dieselbige (inmaßen ihnen bereits
gedrohet undt verkundschaftt wordenn) nicht ebenermassen überfallen unndt
aufgeschlagen würde. Als ich aber gewisse kundtschaftt empfangen, das es mit Satz nicht
anders als gemeldet ergangen, der march sich auch so contrar erwiesen, das ich die
ganze nacht über unngefähr fünff viertel meilen zugebracht unndt dennoch die Stücke
nicht wohl fortbringen können, Als habe ich mich endtlichen mit Herrn Obristen Löser
berathen unndt denselbigenn seiner selbst Beliebung nach mit gedachten 500 Mannen zu
fus, 150 pferdenn und noturfftiger munitio nacher Launa geschickt, die alhier liegende
Compagnia pferde sambt denn Stücken, Böllern unndt ihrer zugehörung aber
wiederumb mit mir anher genommen. So balden un des Volcks dort wiederumb
zuentrahten, solle es gleichfals zurücke geschickt: auch da Sie noch einn mehrers
bedürffen möchten undt mich deßenn verständigen, So viehl müglich ich nur an meinen
andern vier Compagnien entrathen kan, dahinn abgeordnet werden. Unndt wiewohl ich
anfangs willens gewesen, inn persohn mit nacher Launa zuverrücken, So habe ich doch
umb allerhandt vorfallenns willen rathsamb zue seinn befunden, mich wieder hieher
zubegeben. Da ich den nicht allein den Herrn Obristen Taube contramandiret undt sich
wohl in acht zu habenn, Seine reutere zusammenzubringen unndt umb mehre sicherheit
willenn, so viel sich es leiden will, näher gegen Außigk zuerlegen ermahnet, Sondern
auch denen zu Cadenn liegenden geschrieben, Woferne Sie solchen ort, der sonnst
vonn schlechter importanz sein soll, nicht zu manuteniren getrauetenn, sich in Zeiten
nacher Brix oder Commodau, wo es am besten zuthunn, zu reteriren, Item bey denen
Creis Commissarien erinnert, so viel müglich ann getreidicht zuerlangen, hereinn inns
Proviathanus zuerschaffen, damit wen etwan (da Gott vor seye) die Guarnisonen
gänzlich oder zum theill sich hieher reteriren müßen, es an notürfftigem unterhalt nicht
mangeln oder der Feinndt unns deßenn auf dem lande benehme.
Was mir auch der Obriste Dam Vizthumb vom aufgebung Schlackewalda unndt
bedürfftigen succurs geschrieben, thue Euler Churf. Durchl. Ich innliedend*

⁸¹² Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

unterthenigst übersenden⁸¹³ unndt ist leicht zuerachten, Wie starck ich ihm succurriren kann, da ich selbst succurs bedürfftig. Undt stehet zu Eurer Churf. Durchl. gnädigstem belieben, ob Sie Ihrer Königl. Maiett. inn Schweden umb schleunigen Beystandt so wohl hiesiger als iener orter ersuchen wollen. Denn ander gestalt ich nicht sehe, wie mann sich inn die länge halten werde.

Solte Eurer Churf. Durchl. ich unterthänigst berichten, dieslbige damit zue Göttlicher protection, zue bestendiger leibesgesundheit, glücklichen Regierung undt allen Churf. Wohlstandt, zu dero beharrlichen gnaden aber mich unterthenigst empfehend.

Datum Leutmeriz, am 14./24. february Ao 1632

Eurer Churf. Durchl. Unterthenigster pflichtschuldigster J.M. von Schwalbach
Ritter

PS. Es thut hoch und nöthen, daß ehistes tages meher Volck herein geschicket werde. Kheme nun der H. Obrist Gliczing unnd noch etlich hundert Pferde, So wehre es guth. Sonsten besorgen ich mich sehr, wir werden den Kurzern ziehen.

Auch Gnedigster Churfürst, unndt Herr etc. muß ich des Feindes halben von meinen vier Compagnien zum wenigsten zwo nach Melnick legenn unndt die zu Auscha nothwendig liegen laßenn; habe demnach Capitain Staupiczen bevolen mit seiner Compagnien zugleich Tetschen, Außigk unndt Neischloß zu besezen. Weil es aber einer Compagnie fast zu viel unndt sich Herr Graff Kynczky vormals erbotten, NeuSchloß selbsten zu beseczenn, Alß stehet zu Euer Churf. Durchl. gnedigstenn belieben, ob Sie solches dem Hrn. Grauwen also andeuten laßenn wollen. Es müssen aber die Soldaten, so der Herr Graff hinauf verlegte, in Euer Churf. Durchl. Pflicht genommen werdenn.

J.M. von Schwalbach Ritter

PS. Posten nach Eger unndt derer örtter können nicht meher auff die örtter gehen, wie bißhero geschehen, sondern müssen nunmehr des nechsten weges durch Euer Churf. Durchl. Lande angeleget werden.

44) Adam hrabě Trčka z Lípy Janu Kunešovi z Lukavec, Žleby, 24. února 1632
(NA Praha, SM, VL, elenchy č. 8 – 14, karton 177)

Službu svou vzkazují urozený a statečný rytíři, pane a příteli můj zvláště milý, na Pánu Bohu vám všecko dobré žádajíc přeji Vám rád.

Psaní vaše jsem dostal, co mi píšete z přečtení všemu vyrozuměl, co se těch věcí, které se v Knížectví dějí od toho lidu dotýče, nerad to slyším, což sem ihned svého trubače ku panu feltmaršálkovi z Arnhaimu poslal a jemu psal, aby to bylo zastaveno, tolikéž i k J.M.K. posílám a o tom o všem věděti dávám, jakou resolucí dostanu, nepominu Vám o tom napsati, mezi tím pak pošlete ihned někoho k tomu, který nad těmi 50 koňmi komedýruje, a jeho napomenouti dejte, poněvadž jest pan feltmaršalk z Arnhaimu připověděl, že se žádná škoda v knížectví od lidu kurfiřtského činiti nemá a nám tolikéž zapověděno, abychme skrze knížectví žádné portaje neposílali, ani žádný překážky lidu kurfiřtskými nečinili, nám pak, že oni dávají příčinu. Pročež aby ihned z téhož městečka vytrhl a lid tak otěžovati nedopouštěl, sice že bychme byli přinuceni jej odtud zahrnati a nebo i s jeho lidem za hlavu vzíti, neb to že můžeme snadno dovésti a jej stlouci neb že dobře víme, že to činí bez ordinancí, což že mu bude těžko odpovídati. Pokud že by se nestalo a on vytrhnouti nechtěl, tehdy mě bez meškání věděti dejte, budu věděti s tou věcí, jak dále činiti a jemu cestu ukázati. S tím milost Boží rač býti s námi

Dat. ze Žlebů 24. febr. 1632

⁸¹³ 9./19.2.1632 Loket.

Panu k službě volnej Adam Trčka

45) Arnošt kníže z Anhaltu saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Cheb, 25. února 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Toto je opis Hallwiche citované signatury z originálu v SHStA Dresden, Loc. 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms. Tento lokát z fondu Geheimes Archiv je dnes pravděpodobně nezvěstný.)⁸¹⁴

*Durchleuchtigster Hochgeborner Churfürst, Gnediger Herr,
Ich habe nicht underlaßen sollen, durch diesen Abgefertigen E. Gn. in höchster eyll zuberichten, daß gestern abents sich der Feindt mit 1000 pferden undt so viel Mußquetirern vor Falckenau (welches ein Leutenant vom Glizingischen Regiment mit 50 Mußquetirern besezt gehabt) geleget, darauf ich, so balt mir solches verkundschaftt worden, mit etlichen Trouppen zue roß undt fuß mich diese nacht, umb selben ort zue succuriren, aufgemacht. Es hat aber inmitels der glizingische Leutenant selben ort sambt dem schloß übergeben und ist ohne gewehr von dannen abgezogen, daher ich mit denen bey mir gehabtten trouppen nichts außruhten können.*

Nun ist der obriste Vizthumb von mir izeo ganz abgeschnitten, hat in Ellnbogen wenig zueleben; der Feind starcket sich ie lenger ie mehr und samlet sich auch sehr viel volck in der Pfaltz; mir undt meinen reuttern entstehen allhier die Lebensmittell; weder Haber, Heu noch ein Halm stroh ist mehr zuebekommen, deßwegen dann meine reutter über die maßen ungeduldig, undt ist auch ohne das mit ungemustert undt unbewehrten volck übell zue fechten. Besorge auch sehr, dofern E. Gn. dießfalls nicht anderweitliche gnedige eilfertigste Verordnung thun werden, es dörfte der Feind nicht allein diese Statt Eger berennen, sondern auch Ellnbogen undt anderer umbliegenden pässe sich bemechtigen. Er suche hierumb E. Gn. gehorsamblich, sie wollen ohne allen fernern aufschub und verzugk ordinantz ertheilen, damit mein ungemustert Regiment an einen sicherern ort logiret hergegen ander Volck, welches dem Feind zue widerstehen und die eingenohmmene pässe wieder zue liberiren bastant, dieser orter commandiret werde, dann auf den unuerhoften wiedrigen fall nicht allein E. Gn. Armee sondern auch dero Land und Leuthe in höchster gefahr stehen. Erwarte E. Gn. gnadigen und eilfertigen ordinanz und befelchs, Ich aber pleibe

E. Gn. gehorsamer undt getreuer Diener Ernst F. z. Anhalt

Datum im Hauptquartier Eger, am 15. febr. 1632

Příloha:

dem Curfürsten zu berichten:

- 1. Welcher gestalt er⁸¹⁵ mit 1000 pferden undt uber 1000 Musquetirer Falckenau eingenommen undt uff was weise der leitnambt sich so übel darinnen gehalten, und mir ich es securiren wollen.*
- 2. das unmüglich, auch dem Curfürsten zu schaden gereichen würde, mein regiment hier lenger zu halten, dan nicht ein Handt vol fouragi verhanden undt die reiter malconent, auch die truppen sich schon so miriren, das ich nicht weis, wie man in der Musterung wirtt bestehen können. Wan der Feindt weiter auff mich dringet, habe ich kein ander mittel als die reiterei in das Churfürstentumb zuschicken; vor meine persohn aber will ich bis uff weiter Verordnung alhier bleiben.*

⁸¹⁴ Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

⁸¹⁵ Tj. nepřítel.

3. *das Ellebogen nun von dieser seiten blocquirt undt sich aus mangel munition nicht wiell halten können. Hier in Eger ist auch nichts uberlei; undt wan bey Zeiten nicht Volck dieser ort, dem Feindt zu widerstehen, commendirt wiell, stehet unser gantze armee undt das Curfürstentumb in gefahr.*
4. *das der Walt bey Königswart vom Feinde wieder geöffnet undt des orts hero wieder mehr Volck vom Feinde in anzuge, der feindt ist heute zu Hemersgrün (?) gewest.*
NB. das noch etwas von munition möchte anhero gechafft werden wegen menge der stücke

46) Saský plukovník Dietrich von Taube saskému kurfiřtovi Janu Jiřimu I., Teplice, 25. února 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Toto je opis Hallwicheho citované signatury z originálu v SHStA Dresden, Loc. 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms. Tento lokát z fondu Geheimes Archiv je dnes pravděpodobně neznámý.)⁸¹⁶

Durchleuchtigster, Churfürst, Gnedigster Herr,

Alß heutiges tages uff den Paßenn undt dero besichtigung, insonderheit uff Geyersberge, da durch Sebastian Königen Ich zur Verwahrung deßelben einen nothwendigen Baw vorführe, Ich geweßen undt gar spatt wiederumb naher Töplitz gelanget, Werde ich berichtet, das die drey Hollsteinischen Compagnien zum Clostergraab angelanget.

Ob Ich nun zwart Meinem Regimentsquartiermeister, welcher heut morgens mit einer gewissen ahnzahl von Meinem Regiment Commandirten Reuthern die Freibergischen Mußquetierer theilß nacher Brix convoiret, deswegen undt wie Sie füglich hierumb logiret werden köndten gewisse Ordere geben, Er auch sonderzweiffell zu seiner wiederkunfft solcher gebührlichen nachgelebet haben wirdt, Nichts destominder will Ich doch mit den allerfruhesten, geliebts Gott, Mich zu Ihnen begeben undt solche anschaffung verfügen, daß Sie, wie mit fourage, also notwendigen viviers versehen werden mögenn.

Sonsten berichte E. Churf. Durchl. darbenebenst Ich undttherthenigst, daß Meine Kundschaffere, baldt einer dies, der ander daß, Einer von des Feindes großen menge, der ander von seiner schlechten schwachheit referiren thutt.

Wie dann ehe gestriges tages Meine Leuthe von den Feinde allernechst an Meinen quartier Duxau einen gefangenen bekommen, Welcher ein pur lauter Bohemb undt umb Satz ein bauersknecht undt in examine so viel berichtet, das der Feindt in allen strecker nicht sey, alß 15 Compagnien zu Roß undt 5 zu Roß. Dießes nun recht undt grundtlich Mich zuerkundigen, habe nebenst noch andern mehr Ich den kleinen Corporall ieziges Abendts uff Kundschafft fortgeschicket, der auch versprochen, mit darsetzung seines leibes undt lebens eine rechte gewisheit undt strecke des Feindes sich zuerkundigen. Uff den fall undt do Er seine uffgetragene Verrichtung wohl undt recht in achtnehmen wirdt, getröstet neben Mir Er sich undttherthenigst bey E. Churf. Durchl. gnedigsten perdon zuerlangenn etc.

E. churf. Durchl. gebe hierbey auch in Underthenigkeit Ich zuerkennen, welcher gestalt gestriges Freytages in Meinem abwesen undt verrichtungen an allen Pässen hin und wieder zue Schönwalda uff Ritterguthe ohn gefahr umb 3 Uhr nach Mittagk eine unuersehene feuerbrunst (!) entstanden, dardurch daßelbe biß uff gar ein wenig mit Wohnung, Stellen, Scheuren, Breu- undt Melzhauß in wenig stunden genzlichen in die

⁸¹⁶ Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

Asche geleet worden. Undt vernehme bey heutiger Meiner erkundigung Ich so viel, daß Mann daselbsten zugleich gebacken, geschlachtet, gewaschen undt gekochet habe, Welches alles in einen Camin zusammen kommen, dardurch ein holzerner balcken sich entzundet undt diese große brunst (!) verursacht haben solle.

Wie den Herrn OberCämmerer, deßen leuthe dahin aber dritthalbehundert schefell allerley getreidich zu beßerer Verwahrung verschaffet: Also habe ich Mein getreidich einen städtlichen Vorrath, daß Ich zu Meiner Contribution unndt an geldes stadt angenommen, eben zu dem ende undt kunfftiger bedurfftigkeit dahin anführen laßen. Dießes alles ist ganz und gar in feuer nebenst andern verdorben undt umbkommen.

Des H. General Kriegs Commissarii zur Musterung versehe Ich Mich stundtlich undt weiß das die Neuen Compagnien bis uff des Obersten Leutenandt, Welcher noch etwas mangeln wird, alle complet und ubrig erfüllet, gefunden werden sollen etc. ahn alten wirdt nichts mangiren, ohne das viel krancket; sondrlich undter denen zu Leutmeritz und Melnigk.

E. Churf. Durchl. werden hierbey ein Characterisch schreiben nebenst den schließell gnedigst zuempfahren haben. Weßen ich entweder tectè oder aptè Mich hierauf resoluiren soll, wollen E. Churf. Durchl. gnedigst Mir zu befehlen etc. geruhen.

E. Churf. Durchl. Ich dieses berichten sollen und dero allezeit treulichst zudienen auch mit darsetzung leibes undt lebens Verbleibe Ich unuerückt, wie vor als nach.

Dat. Töplitz, am 25.2./6.3. Ao 1632.

PS.

Gnedigster Churfürst undt Herr. Es werden E. Churf. Durchl etzliche Zieffern undt einen nahmen finden, der nahmen Hipoliton bin ich mit gemeinet, 3 bedeutet den Kaiser, 5 E. Churf. Durchl., 18 bedeutet den schafgutz, der schreibet dieß

E. Churf. durchl. Unterthenigster Gehorsambster Knecht *Dietrich v. Taube*

PS.

Ehegestriges tages hatt Herr Oberster Feldt Zeugmeister der von Schwalbach etc. uff seines Obersten Leutenandts Drandorffs begehren Mir angemuthet, das Ich die straßen bies naher Laun gar hienen battiren laßen solte. Nun seindt es 4 großer Meil und kan nicht sehen, wie E. Churf. Durchl. 6 vornehme päße Ich deswegen verlaßen solte. Aber izo ist er Nuhmero mitt meiner undtschuldigung zufrieden, dieweil Veroffentlich es mitt Laun keine gefahr. Ut in lit.

Gnedigster Churfürst. ich bitte mih zu befehlen, was ich antworten sol undt ob ich den schafgützen abfordern sol.

47) Rozkaz Albrechta z Valdštejna, Znojmo, 25. února 1632

(NA Praha, SM, VL, sign. F 67/53, č. poř. 75, karton 162)

Albrecht von Gottes gnaden Herzog zu Mechelburg, Friedland unnd Sagan, Fürst zu Wenden, Graf zu Schwerin, der Landte Rostockh und Stargardt Herr, Wolgeborner Lieber Getreuer, was gestalt wir für diesen bey unßerer wegen complierung seines Regiments gethaner ermahnung, auch dieses hinzugesetzt, das Ir Ihr Kay. Mait. Erbkönigreich unnd Landten keine Haußgeseßene geworben, besondern dieselben bey Ihrer wirtschafft gelaßen werden sollen, Solches erindert Ir Euch noch gueter maßen.

Wann wir aber hiebey bedencken, das under solchen Haußgeseßenen viel Tapffere Soldaten, So Ir Kay. Mait. zu diensten unnd dem Vatterlandt zum besten, Sich anjezo gern gebrauchen laßen werden, befinden, und wir destwegen denselben die gelegenheit solche Ire gegen Ir Kay. Mt. underthänigiste deuotion und Habende begierden, für daß

Vatterlandt zue Fechten in Wergk zu erweisen, bey jezigen leutten abzustrickhen nit gemeinet.

Alß haben wir Euch solches hiemit erindern wollen, daß voriger unßer deßwegen an euch ergangener befelch hiemit Cassiert, und Euch auch einen jeglichen dergleichen haußgeseßene, So In Ihr Kay. Mait. diensten Sich gebrauchen zu laßen begehren, ohne unterschiedt zu werben erlaubet sein solle.

Geben zu Znaimb den 25. Febrü: Ao 1632

AHZZ

48) Matyáš Gallas Albrechtovi z Valdštejna, Plzeň, 28. února 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59)

Durchleuchtiger Hochgeborner Fürst, Genedigister Herr,

Waß E. fürstl. Gn. mir vom 23 diß in ainem und andern gnedigist Beuehlen wöllen, habe ich nebenst einer Copey an den Herrn Don Balthasar geschrieben wol empfangen, und vernohmen, Soll E. Fürstl. Gn. darauff gehorsambist zuberichten nicht unterlassen, das mir zwar die von Herrn Don Balthasars überschikhte Tonauische 500 Man zuekhomben seindt, ich kan aber damit mehr nicht außrichten, als das ich Rakonitz, Satz, und die umbligende örter damit besetzt lasse, Sonsten seindt noch diser ortten verhanden vom Graff Wallsteinischen Regiment 200 Mann, vom Obristen Manteiffel ungefehr 300 Marggrauen de Grana 4. Compagnia 750 Aldringische, 300 Scherffenbergische von den Meinen 120 und dan ungefehr 200 Manßfeldische und 100 Golzische, so gesundt sein, mit welchem Volckh besetzt ist Beraun, Pirglitz, Carlstein, Katzerau, Zwiekowitz, Rockhizan, Pilsen, Luditz, döppel und Schwamberg daherö E. fürstl. Gn. ghist. sehen, das ich ein mehrers nit werde thuen khönnen.

Alß waß ich in meinen andern beykhomenden Schreiben, E. fürstl. Gn. berichtet und zugeschrieben habe.

Wan sich aber der feindt dero ortehn nit sterckher macht alß er gewesen ist, so getrau ich Ime mit den habenden Reitern und fueß volckh wol gewachßen zue sein, solte Er sich aber sterckhen, So wil ich nicht underlassen, solches in Zeiten, dem Herrn Don Balthasar zueberichten, und die von E. Fürstl. Gn. angedeute Reiterey zubegehren, Ime auch sonsten von allem deme so E. fürstl. Gn. befohlen parte zugeben. Welches Eur fürstl. Gn. ich hiemit gehorsambist nit verhalten sondern Sich E. fürstl. Gn. underthenig beuehlen wöllen. Pilsen den 28, february Ao 1632

Unterthenig gehorsambisten diener Matthias Gallaß

49) Adam hrabě Trčka z Lípy Janu Kunešovi z Lukavec, Opočno, 28. února 1632

(NA Praha, SM, VL, elenchy č. 8 – 14, karton 177)

Službu svou vzkazují, Urozený a statečný rytíři, pane příteli můj zvláště milý. Téhož zdraví i jiného dobrého přeji Vám věrně rád.

Schválně v příčině toho lidu z Lužic, v knížectví Frydlantském nemalé škody činícího, panu Arnhaimovi piši, jej za to žádám, aby takové vpády do Knížectví zastaveny byly, o čemž že tak učiní to smýšlení mám.

Jeho milosti pak knížecí o těch všech ve věcech oznamují, načež dále od J.M.K. jisté resolucí očekávati budu. Nebo to mi se nikterakž netrefí, aby mimo vědomost J.M.K. jaký lid do Knížectví poslati měl.

Já nyní za důležitými potřebami do Slíska se vypravuji. A tak se naději, že co se na svý statky zase navrátím, že můj posel od pana Arnhama domů se navrátí. Co čekám u něho, nečiním Vás tejná. Však kdyby žádost má, v čemž nesmejším při panu Arnhamovi

*místo svého míti nemohla, musil bych na tu cestu pomysli, kudy by jim k zhájení takových škod činiti vstříct vkročeno býti mohlo. A s tím Pán Bůh s námi.
Datt. na Opočně 28. February A. 1632*

50) Adam hrabě Trčka z Lípy Janu Kunešovi z Lukavec, Smiřice, 29. února 1632
(NA Praha, SM, VL, elenchy č. 8 – 14, karton 177)

Službu svou vzkazuji urozený a statečný rytíři, pane a příteli můj zvláště milý. Od Pána Boha zdraví i jiného všeho dobrého přeji Vám rád.

Psaní vaše i s těmi všemi jinými allegaty přiloženými jsem dostal, jak z přečtení jeho, tak z austní zprávy vyslaného vašeho porozumněl.

I nepochybují, než že dnešního dne na předešlé psaní Vaše ode mě Vám odpověď k rukám dodána

O kterýžto všech věcech, jak se nyní v Knížectví Frýdlantském od lidu kurfiřtského nemalé škody činějí podle zprávy Vaší J.M.K. piši. A poněvadž nyní za některými důležitými potřebami do Slíška odjíždím, pokudž by po témž psaní mém v příčině té věci panu Arnhamovi učiněním ta loupež v knížectví Frýdlantském zastavena nebyla? A neb že by se toho více dalo, nepomíjejte v nepřítomnosti mé v Čechách o všech takových věcech J.M.K. schválně v známost uvésti a také nejvyššímu de Fuorovi, kterýž nyní komendu nad lidem J.M.C. v Čechách má věděti dáti. Mě pak také o tom skrze psaní své, kteréž na Nové Město odeslati moci budete, v známost uved'te. Nebo taková psaní kdekoliv zůstávati budu, za mnou posílání býti mají. A s tím Pán Bůh s námi

Datum na Smiřicích 29. February 1632

Pana k službě volný Adam Trčka

PS. Mé zdání jest, aby se na to s gruntem vyptali, či to lid jest kurfiřtský, čili krále švédského a o tom J.M.K. zprávu svou učinili neprodleně.

51) Albrecht z Valdštejna všem plukovníkům jízdy a pěchoty, Znojmo, 29. února 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59)

Waß gestalt wir ihm unlengst zu geschrieben, dahin zustehen daß er seine in Böhaimb sich befindende Reuterey/Compagnien zumahln dieselbe an den Manschafft sehr schwach biß endt Marty von 300 Man/100 Pferd effectiue compliren möchte, Solches erindert Er sich guter maßen, Sintemahln aber wir anietzo auß uhrsachen das wir den ortten wieder dem feind etwas zu tentiren befohlen, und destwegen mehr Volck alda von nöthen sein wirdt, gern sehen thetten, daß der Herr dießfalß den endt Marty nicht erwartten besondern alßbald so viell volck/reutter Er anietzo wird khönnen zuversterkung seinen Compag.^{en} vortschickhen, Undt dann mit den werbung damit Er gegen den letzten Marty dieselbe unfehlbar unsern gethanen befelch gemäß effectiue compliren könne, keine Zeit verlieren möchte.

Alß erindern wir den Herrn so viel Reuter/Volck Er anietzo kan mit denen waffen so er hatt, biß er die andere wirdt bekhommen auffß beste armiren lassen, ungesambt naher Bohaimb vortzuschickhen, und dem yenigen Capo bey welchen seine Compagnien sich befinden, wann Er solch volck vortziehen läßet, zu ausiren, dann auf denselben so daßelbst commandiren wirdt gute ordnung auf den Zug zuhalten ernstlich einzubinden.

52) Podplukovník Starschedelova pluku, včetně kapitánů a ostatních důstojníků, Janu Jiřímu I., Praha, 29. února 1632

(SHStA Dresden, Loc. 9243/4 Fernere Schreiben und Berichte aus Böhmen 1632)

Durchlauchtigster Hochgeborner Churfürst E. Churf. durchl. seindt unsere unterthenigste und gehorsamste dienste pflichtschuldiger maßen, treuestes, Vleißes zuuorn, Gnedigster Herr, E. Churf. durchl.

Unserm allerseits gnedigsten Generalissimo können wir gethaner pflicht wegen, in unterthenigstem gehorsam nicht bergen, Was maßen dieses orts viel schwürigkeiten einweißen, die E. Churf. Durchl. wie aus drigender noth, zu rettung unser ehren, notificiren und specificiren müssen, unterthanigst bittent, Sie wollen Uns in gedult anhören, undt mit Churf. gnedigster resolution vorstehen,

Es sindt Gnedigster Churfürst undt Herr, E. Churf. durchl. die Posten dieses orts, Ihres Höchst Churf. discretion nach gnugsam bekant, welche Unß, alß wir complet gewesen, vertrauet worden, so wir datzumal, wieder Hohe gewalt zu schützen nicht allerdings vermocht weiln wir verfallene mauren, unuerwachette Thore, vielfeltige gaßen, weitleuffige abgelegene plätze, und unwillige bürgerschaft gefunden, demnach aber nunmehr die Regimenter sehr abgenommen, also das man die Posten nicht besezen kan, die Bürgerschaft im Höchsten disiubito, und unsere arme Soldaten so erbärmlich leben, das nicht daruon zu sagen ist, deßwegen wir zwar (weil Uns wißent, das es wieder Soldaten weis ist) nicht Comentiren wolten, do ferne E. Churf. durchl. selbsten wolfahrt, auch unser ehre und eyd unß nicht datzu triebe, das zu besorgen, do E. Churf. durchl. Uns nicht balden gnedigst zu Hülfe kommet, wir gantzlich zu grunde gehen müssen, darwieder wir unterthenigst protestiren, Unß solches nicht zu zumaßen, In gnedigster ertregung, was confusion (darinnen wir fast gantzlich versunken) vor unheil verursachen kan, welches alles, do E. Churf. durchl. zu importuniren Uns geziemen wolte, wir weitleuffiger anführen wolten,

Alß bitten dieselben wir unterthenigst undt gehorsamist, Sie geruhen gnedigst, Uns zu succurriren, So dann (do mir die mittel des mannschafft notturfft an geldt, keinen mangel an munition undt vivens haben) wie zu Gott verhoffen wollen, E. Churf. durchl. also zu dienen, daß Sie unsere treu nach unserm Hintritt verspüren sollen,

E. Churf. durchl. hiemit der Allmacht des Höchsten zu aller prosperitet in consilys, füklicher Regierung, und gewünschten (!) Sieg wieder deroselben seite, Und Uns zu gnedigster resolution unterthenigst beuehlendt,

Datum Praga den 19/29 February Anno 1632

E. Churf. Durchl. Unterthenigst undt gehorsamste

des Starschedlichen geworbenen Regiments Obr: Leutenant sambliche Haubtleute und andere Officiere

53) Saský podplukovník Karl Bose Vilémovi ze Schönfeldu, ustanovenému kurfiřtskému nejvyššímu strážmistřovi, Rakovník, 29. února 1632.

(SHStA Dresden, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand... Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632)

Wohl Edler, Gestrenger undt Vester Innsonders Vielgeliebter Herr Oberster Wachmeister. Dem Hern wirdt mein Unglück nuhmehr wohl bewust sein wie daß der feindt vorgangenen Montag⁸¹⁷ frühe eine stunde vor tage mich zue Sontz iberfallen, die Stadt an unterschiedenen orten bestiegen undt mit sturmender Handt eingenommen, bien also neben dem Obersten Wachmeister Rocha gefangen genommen worden; wier

⁸¹⁷ 23. února

seindt wohl recht verrathen undt verkauft, gewesen von unsern eigen reuter undt Soldaten, so vordeßen Kaysers gewesen sein, welche an uns sehr leichtfertigg gehandelt haben. Ingleichen von den Inwohnern, wie Ich den Herrn zu unser, wils Gott, zusammenkunfft wohlberichten wuel.

Sonst werden wier von Herrn Obersten Martzien, deßen gefangene wier sein, wohl tractiret, verhoffen auch, das wier unser entledigung ehestes erlangen werden. Alß bitt Ich, der Herr wolle dem Hern Obersten, meine Dienst vermelden undt ihn bitten, das er wegen meiner entleigung bey dem Herrn Obersten Martzien anhalten wolle. Es mögen noch einhundert und 78 mann an gefangenen Soldaten bey uns vorhanden sein, der Rest, was nicht geblieben, ist unterhalten, wie den meine Soldaten, so Ich zue Leitmaritz angenommen habe, alsbaldt zue des feindes ankunfft zu ihm gefallen. Es seindt in werendem sturm von meinem eigen Volcke 2 schöß nach mir geschehen; solche verrätherey hat man baldt nicht erhöret. Ich habe alles verlohren auf etzliche tausent gulden werth. Ich habe kein Hembde anzuziehen. Hans walter stelt sich schon ein. Sonst ist von unsern officirern nicht viel blieben neben dem Regiments Quartiermeister; was von gemeinen Reutern, weiß man nicht eigentlich. Ich bitte, der Herr Oberstewachmeister wolle meinen Zustandt nach Hause schreiben, das ich Gottlob noch gesundt bin, undt bey dem H. Obersten meiner entledigung sowohl der Soldaten undt Hauptman Buttners anhaltenn; wier seindt wohl arme leute, Ich darff nicht daran gedencken, was ich verlohren habe. Der Herr Oberste Wachmeister Sey doch wegen unser contribution einzubringen fleißigk, damit Ich wieder was finden möchte. Nun auf dißmahl nicht mehr den Ich befehle ihn in schutz Gottes undt verbleibe Sein dienstwilliger freundt

Carl Bose Oberstleutenant, dat. Rakonitz den 19/29. 2. 1632

PS. Der Herr Oberster Wachmeister wolle die sembtlichen Herrn Hauptleute von meinewegen freundtlichen grußen undt sie werden mir armen Abgebranden wieder mit Pferdte aushelfen. Ich bit, der Herr wolle dieß schreiben, so Herr Oberster Wachmeister geschrieben, ehest nach Leutmaritz überschicken.

54) Purkmistr a rada města Doksy Maxmiliánu Kýnovi z Kýnu, hejtmanu panství Doksy a Houska, Doksy, 3. března 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

Wol Edler Gestrenger Ritter, Ambtsgebittender und Grossgünstiger Herr Hauptmann E. E. G. wünschen wir von dem ewigen Gott alle glückselige Wolfardt und kömen hiermit E.E.G. gehorsambst nicht Pergen (!) des heutiges tages vor Mittage unversehene weise über 50 Soldaten zu Ross, anhero vor Stadt Hirschpergk kommen, aldar die Schlösser an Schrancken weg geschlagen und mit Gewaltt herein gedrungen und hernach nicht allein das Schlos erbrochen und dasselbe geplündert, sondern auch in Städtl aufzuschlagen und zu plündern angefangen und dem Christof Michel zwey Roß mit weg genommen, Wan dan wir armen Leute auch noch weder Tagk noch nacht keine Stunde nicht Sicher seindt, sondern in grosser gefahr stehen, sich auch die Nachbarschafft sehr beschweren thuet, weil man Steuer und Gaben von Ihnen einfodert (!) und haben wil, das sie auf keine Seitten keinen Schütz noch Hälfe erlangen können, und das ihnen Unmöglichen solcher gestaltt etwas zu geben, Gelanget derowegen an E.E.G. unser gehorsames bitten, dieselben uns hierin mit hülff und beistandt bewahren auch gutten rath mittheilen wolten, weßen wir uns dißfals richten und verhalten sollen, Wie wir dan dertröstlichen zuversicht leben E.E.G. uns hierin nicht hülfloß laßen werden, thuen hiermit dieselben in Schutz des allerhöchsten zum treulichsten befehlen, dat. Hirschpergk In Eil den 3 Marty A. 1632

*E.E.G. Amtgehorsame
Bürgermeister und Rahtmann deß Städtlin Hirschpergk*

55) Komorní radové vévodství Frýdlantského Albrechtovi z Valdštejna, Jičín, 4. března 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

*Durchleuchtiger Hochgeborner Fürst Gnedigster Herr, Herr
Euer Fürstl. Gnaden können wier In unterthönigkeit nicht bergen, das wier den einfall
unndt Hochschädliche atentata des Sächsischen undt Schwedischen Volck in Euer
Fürstl. Gnaden Landt besonders in Herrschafften Wartenberg, Neuschloß, Hirschberg,
Hauscka, auch teils Weißwasser, vermög Ewer fürst. Gnaden gegebenen befelchs,
Herrn Grauen undt Obriesten Trczka für diesem unterschiedlich durch schreiben auch
mündlich zu wiesen getan haben Nicht weniger auch auf Seiner Gnd. Verordnung dem
Obristen zu Bunzl der aldar in der Quarnison hie von gnugsamen bericht gethan des
alles ungeachtet aber, hat das streiffen, dörffer, auch Ewer Fürst. Gnaden Mayerhoffe
Plündern, kein ende, ja es greifft das ungemustrte volck, undt Pöbel, je lenger, je weiter,
das auch nunmehr das Schloß Hirschberg ganz spolirt, ist worden. Ewer fürstl. Gnaden
Mayerhoffe berürter Herrschafften, so wohl als die dörffer Aller Uberall mobilien
entblößt, Wie solchs aus der beylag zu gutem theil zu vernehmen. Dahero wier höchst
geursachet, Ewer Fürstl. Gnaden solchs in Untertänigem gehorsam zu notificiren, derer
gnedigsten Resolution wier hierauff erwarten. Zu dero Fürstl. Gnaden Wier unuß
demüttig ergeben.*

Gitschin den 4 Marty A 1632 E. F. G.

untertänigiste N.N. gesampte Cammerräthe des Herzogthumb Friedlandt

56) Jobst Elbel, purkrabí na Novém Zámku, kapitánovi na Novém Zámku, Nový Zámek, 9. března 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

*Montag 8. Marty kombt daß Neugeworbene gesindl, welches jezt alle weil hero, den
Schaden auff der Herschafft Hirschbergk unndt Neuschloß an Ihr Fürstl. Gn. Güttern,
wie auch denen Unterthanen zugefüget, zu Roß unndt Fuß in Starkhen hauffen vor daß
Neu Schloß, begehren, der Landts Passat soll ihnen daselbe aufgeben, alß sich der
Entschuldiget, seiner gewissen unndt grossen drob stehenden gefahr, setzen die mit
Hauffen an, haben in die 30 Persohnen mit Holtz Äxten bey sich, die hauen die Thür
auf, unndt als sie also mit gewaldt hinein kommen, machen sie die quarnison wehrloß,
nehmen die gefangen, was im Schloß sie noch wenig befunden, nehmen sie weg,
Schlagen die wieder angerichten öffnen, fenster unndt thüren, wiedermals gantz ein,
suchen die officirer, wollen sie mit gewalt haben, geben vor, sie hetten gewissen bericht,
der hauptman were aldor, unndt holete eine grosse Summ geldts ab, weiln aber solches
alles, auch die jezt mehr wenigen einkommen, bey der Stadt sich gehalten, sie dessen
nicht befunden, nehmen sie die Mußquetierer mit sich, dem LandtsPassatn aber, unndt
sein Weib, Plündern sie gantz auß, lassen sie lehr lauffen, Nehmen im Vorbrige 36
stückh deß besten RindViehes, Plündern alle die gesindl im Vorbergk, auch in der
Schäfferen, nehmen alleß, waß sie an der Armen gesindl kleider unndt sonst mehr,
aldar, undt bey der Chalupnern (!), umb daß Schloß antroffen unndt befunden haben.
Im fort Rucken plündern sie noch ein dörffl, im Ugezd genendt gantz auß, schlagen
unndt nehmen denn Leuten waß sie befinden, unndt nehmen ferner ihren weg, nach der
Herschafft Hirschpergk zu, Aldort sie jetzo hausen.*

*Datum Neuschloß 9. Marty Ao 1632
Jobst Elbl Burgrau*

57) Vojáci zařazení mimo freiberskou domobranu kapitánu Hansi Siegmundu Bادهornovi, Praha, 13. března 1632

(SHStA Dresden, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632).

Edler Gestrenger Vester Unndt Manhaffter Insonders groß günstiger gebietender Herr Hauptman E. G. so seindt Unsere gantz schuldige, bereitwilligste unndt stets gefließene dienste Jeder Zeit zuuor.

Edler Gst. abermals mit diesen schreiben zu molestiren tringelt unß die Höchste noth, weiln die wirthe meisten theils in Unsern Quarttier dauon gelauffen mit Vorgeben das ihnen von den Vorigen Kriegs Volck ihr Vorrath gantzlich wehre Abgenommen worden, Auch do etwa derer einer oder mehr nach dasein uns gahr wenig auch wohl nichts gegeben werden wil, dahero das nothleiden bey unß ie lenger ie größer wirdt, die Krankheit Auch von Tage zu Tage hefftiger zu nimpt zugeschweigen wie viel unter unß albereit gestorben, welches nichts Anders alß die große Hungers noth, unndt darbey das Vielfeldig schwere wachen, weiln wier fast alle Tage nit mehr alß 20 Man aufziehen kennen unndt uff die schwersten Posten da sonst kein gewerben Volck hinwil hingestecket worden unndt haltten müssen, Wodurch der in solcher großen Kälte unndt Aufbrechen des frostes große Krankheitten verursacht werden, unndt entstehen unndt wier hierbey kein Mittel zu unsere notturfftigen unterhaltung oder andere bequemigkeit wissen, wo nicht E. Gst. diesfals unß in etwas rettung thun können Wann wier aber bey dieser Zeitt unndt in solchen Zustand negst Gott keinen Mensch an izo sindtemal Unser Herr Oberster nit bey Unß ist, außerhalb E. Gst. haben bey deme wier zuflucht suchen können, alß Tragen zu deroselben, wier daß Unter dienstlichen vertrauen E. Gst. werde alß Unser Vorgesetzter Herr Hauptman sich Unser in diesen nothleidenden Zustand annehmen, unndt Unserer Armen weib unndt Kinder erbamen, hierbey auch unser angezogene Undt Meniglichen bewusten großer Hungersnoth unndt Ungelegenheitt bey sich ponderiren darneben den großen schaden unndt merklichen Untergangk Unsere wenigen Nahrung betrachten, dauon wier doch unsern Armen weib unndt Kindern, wan wier daheime bey ihme sein solden mitt Gott unndt alhren (?) Unterhalten unndt ernehren Könden, Bey diesen Zustandt aber, wier nicht allein wie gedacht umb daß Unserige wenige kommen so mit großen sauer arbeit mühe unndt fleiß wier zusammen bracht, Sondern auch wan es lenger wehren Undt wier hierinnen, etwa der durch abfuhrung von hierr an Anderer örter, darreichung einer Außzahlung unndt notturfftiger Unterhaltung keine rettung auß solcher großenn noth haben unndt erlangen Könden, wier Unser Armen Weib unndt Kinder leider Gott erbarmen, es Hunger sterben laßen müssen dieweil wier aber nicht hoffen daß Unser gnedigster Churf. unndt Herr, an solchen unser unndt Unserigen Verderben unndt untergang gefallenn haben werden,

Alß ist abermahls an E. Gst. unser underdienst. Hoch fleißiges unndt umb Gotteswillen flehentliches bitten, E. Gst. sich unbeschwerdt großgünstiger Zeigenn unndt bey Ihr. Churf. Durchl. oder Unsern herrn obristen den von Schwalbach bitlichen dahin richtten helfen, damit ia in solcher Unser Großen nott entweder, daß wier von hier inß alte Quartier nach Freybergk, oder zum wenigsten an die Grenze geleht (!) werden, oder

sonsten durch eine Außzahlung Unß errettung geschehen möchte, Auch da Unß gleich wie den geworbenen Soldaten wöchentliche an contribution ein gewißes gemacht wurden dauon wier unsern Unterhalt haben köntten Erkennen Ihr. Churf. Durchl. wier in Unterthenigkeit zu aller aufwartung unß gehorsahm undt bereit schuldigste Vaß (!) nun E. Gst. hierrinnen sich Unser Annehmen undt berichten werden wirdt Gott der almechtige deroselben mit langer bestendiger gesundheit und aller glücklichen wohlergehen, reichlichen ersezen, Im maßen wier bey Gütlicher Almacht deßentwegen ohne Vnderlaß zu bitten undt bey E. Gst. mit darsetzung leibes undt lebens wier unß ieder Zeit schuldigk erkennen undt deroselben zu dienen seindt wier stets bereit willigk undt gantz gefließen

Datum in quattier der Alten Stadt Praag den 3 Marty 1632

die Außen Freyberischen Defension Fendlein verordente Mannschafft....

58) Hans Siegmund Badehorn, saský kapitán, Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Praha, 15. března 1632

(SHStA Dresden Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fürgangen 1632)

Der Alten Stadt Praga logieren, nicht Viel zugebrauchen wehren, Sindemahl gahr wenig Volck weyl der Verstorbenen und Krancken außziehen und gleich wohl die Quarttier innen hetten, Seiner Gn. wegen manglung der Quarttier, die kranckheit unter die Reutter auch ein reisen thue, Könnden also obgedachte beeden Compagnien ganz füglichen alhier entreissen und abgeführt auch S. Gn. Reutter also mit Quarttieren desto beßer accommodiret worden.

Ist dero wegen An den Hern Obristen mein dienstlich bitten, deroselbe wolte, bey Ihr Churf. durchl. großgünstiger dahin vermitteln helfen, dß in betrachtung der Armen Knechte, große noth, uf obgesagte Vorgeschlagene Mittel eines gnedigste und fruchtbarliche resolution ergehen möge, Sintemahl bey solchen gehalten sachen, den Volck ich weiters nicht zu rathen weiß,

Es Zweifelt mir aber nicht der Herr Obriste alß Unser großgünstiger Patron werde sich dießfals unser annehmen und alle beförderung, deßen sich meine Soldaten neben mir getrüßen, Hierinnen erweisen und ohne frucht dieses suchen nicht abgehen laßen.

Inmaßen den Hern Obristen, deme ich zu allen behäglichen diensten ganz willigk nebens empfehlung Göttliches schuzes, heischerter notturfft nach, solches nicht bergen sollen.

Datum in Quarttier Praga, der Alten Stad: an 5 marty Ao 1632

Des Hern Obristen Alzeit dienstwilliger

Hanß Sigemundt Badehorn Hauptman

59) Vojáci praporu freiberské domobrany Janu Jiřímu I., Praha, 15. března 1632

(SHStA Dresden, Loc. 9243/4 Fernere Schreiben und Berichte aus Böhmen 1632)

Durchlauchtigster, Hochgeborner Churfürst, E. Churf. durchl. seind Unsere Unterthenige Pflichtschuldige, gehorsahmeste und ganz gefließene dienste jeder Zeit zuuorn, Gnedigster Churfürst und Herr.

E. Churf. durchl. Höchstringender noth, underthenigst und gehorsambst anzuflehen, Können wir nicht Umbgehen, nach dem wir nun in der Siebenden Monat unter den

*Freybergischen Defension fendlein Mit Verlaßung Unserer Handwergk und Anderer Nahrung Ja weib und Kind, als getreue Unterthanen dienen thun, Und die wehrende Zeitt, so lange wier alhier in Praga gewesen, große noth, ia Hunger und Kummer leiden müssen, Sindemahl zu wenig unser unterhaltung, unß wenig von geld gegeben wird in leere und wüste Heuser, da Kein wirth nit ist, eingestecktt worden, Auch der wirth in ezlichen quarttieren selbst arm, mit weib und Kind ganz nichts zu leben Hatt, uns auch wegen ferners Weges, Unsicherheitt und das fast niemandt sicher reisen Kan, Von Unsern Weibern und Armen Vermögen, damit wier uns etwas wenig retten Köntten nichts zu geschicktt werden kan, an allerhandt Kleidung, sehr entblosett, In Summa so groß noth leiden, so alles Zu erzahlen, und Zu Klagen, umb geliebter Kurze willen geschwigen thun, und langer, auß zu tauen (?) unß nunmehr Unmöglichen sein will Alß gelangett an E. Churf. Durchl. unser underthenigstes gehorsambst, demutiges und Hochflehentliches bitten, Sie selber mit Unsern Armuth zu dienen, seind Und erkennen wier Unß ieder Zeit, unterthenigst Pflichtschuldigst bereitwilligst und ganz gefließen, Datum in Quarttier der Alten Stadt Praga An 5 Marty Ao 1632
E. Churf. Durchl.
Unterthenigste Gehorsambste
N.N. Sämblliche Soldaten Unter den Freybergischen Defension Fendlein, an izo in Praga Logirende*

60) Mladoboleslavský probošt císaři Ferdinandovi II., (Mladá Boleslav), 19. března 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Armeek Akten, 1631 – 1633, karton 2513)

*Allergnedigister Kayser König und Herr,
Eur Kay. Matt. gib ich underthenigist und wehemüttig zuuernehmen, wie sich des Feindts Volck so aniezo im Königreich Böhem Losirt, unterstandten unser lieber frauen Kirchen zu Alten Bunzel darselbst, nit allein von allem verhandenen gewesten Silber und goldt: sondern so gar auch des Heiligen Bilts von dem souil unterschiedliche miracul herkomben zu spolyren und wegzunehmen, welches maisten theil sambt dem gehörten Bilt, dem obristen von Hoffkirchen zu Prag, zutheil worden ist. dieweil aber dißie gar ein zu groses übersehen und gleichsamb unuerantwortlich were, wann ein so schönes und köstliches miracul der Catholischen Kirchen in der feindt Händte verbleiben: und anstadt der gebührendten Ehr laudter Verspottung und schmach von denselben erleidten soll.
Alß gelangt an Eur kay. Matt. mein Allen underthenigstes bitten Sy geruhen deroselben General Veldthauptman Herzogen zu Mechelburg und friedlandt etc. zuersuehen, damit Sein fürst. g. durch solche mitl so sy selbst vor gutt ansehen werden, bey des feindts Veldtmarschalch, oder bey wem es sonst nöttig sey, ansuechung thun wollen, auf das wo nit der völlig wegkgenommene Kirchenschaz: iedoch zum wenigsten dß Heylige Bilt wider restituirt und dem ienigen so der Herzog verordnet, eingehendigt werden möchte, Solches wird unser liebe frau die solcher gestalt auß der feindt Händt erredet Eur Kay: Matt: selbst beschuldten, dero selben zu Kay: und Königl. gnaden, thue ich mich gehorsambist befehlen.
Eur Röm. Kay. Matt.
Allerunderthenigist und gehorsambister Caplan
Felix de Cancellariis Eccl. Vettero Boleslau: Proporibus (?) MP.*

61) Ferdinand II. Albrechtovi z Valdštejna, Vídeň, 20. března 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Armeek Akten, 1631 – 1633, karton 2513)

Ferdinand der Ander von Gottes gnaden Erwelter Römischer Kaiser auch zue Hungarn und Behem König.

Hochgeborner lieber Oheimb und Fürst, aus beyuerwartem dem Würdigen Ehrnuessen unßern lieben getreuen felixen Cancellario, Probstn der Alten Kirchen zu Bunzlau, an Unß gethanen unterthenigsten suppliciren, wollen d. Ld. mit mehrerm vernehmen, was an unß Er Probßt, wegen des zum Alten Bunzel entführten Kirchen Raubs firnemblichen aber unser lieben Frauen Bildnus aus Christlichen wolmeinenden eyfer Suchen, und umb mittel wie solches etwan wider zuerlangen Höchlichen bitten thutt,

Wie wir nun gerne sehen möchten, das wo ia nicht alles doch zum wenigsten nur gedacht unßer lieben frauen Bildtnus, etwan aus der feindt Handt: und an sein ortt widerumb gebracht werden möchte,

Als wollen d. Ld. zum fahl Sie etwan mittel wie eines oder das ander widerumb zuerlangen für zuekehren wißen, der selben bekanten Catholischen eyfer nach, an ihrem besten beythun nichts ermangeln laßen, Maßen d. Ld. den Sachen wolzuthun wißen werden, Verbleiben in ubrigen d. Ld. mit Kaißer: und Königl: gnaden wolgewogen .

Geben in unßer Statt Wienn den Zwainzigsten Monats tag Marty im Sechzehnhundert Zwey und dreißigsten, Unserer Reiche des Römischen im dreyzehenten des Hungarischen in vierzehenten und des Behemischen in fünffzehenten Jahr.

Ferdinand

Gulielmus Comes Slawata

R^{is} Boh.^{ae} S. Cancellarius

Admandatum Sac: Cas: Majestatis proprium

Albrecht von Kolowrat

62) Albrecht z Valdštejna jičínské komoře, Znojmo, 30. března 1632
(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

Albrecht etc.

Was uns Ihr wegen nicht überschikung derer zu unser unterhaltung deputierten gelder zu euer vermeinten entschuldigung berichten wollen, solches haben wir aus eurem schreiben vom 22. dieses verstanden.

Allermassen wir nun diesfals gar keine entschuldigung annehmen, besondern die besagte gelder alle monat ordentlich und ohne einigen abgangen geliefert haben wollen, Als befehlen wir euch hiermit ernstlich dahin zu sehen, das an der ordentlichen lieffernung solcher gelder der geringste mangel nicht erscheinen möge, denn im wiedrigen uns Ihr solches mit euren köpfen bezahlen werdet.

PS. Euer entschuldigungen seind lauter verlogen und unwahrhafftig sehet so lieb Euch ist euer seelen seeligkeit mich bey der nasen nicht umbzuziehen dan so war Gott lebt ihr werdet mir mit euren Köpffen zahlen müssen wo ihr mir die quota nicht alle monat lieffern werdet, ich hab lang genug zu euren proceduren stillgeschwigen aber mercket mir wol auff, ich werde gewiß mit euch nicht schertzen.

63) Mužstvo freiberské domobrany asi kapitánu Hansi Siegmundu Badehornovi, Staré Město pražské, 1. dubna 1632
(SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214)

Hochedler gestrenger Vhester unndt Manhaffter, insonders großgunstiger gebietender Herr Hauptman, Eur gestre. seindt unsere gantschuldige, bereitwilligste, undt stets gefliessene dienste, jeder Zeitt zuuor, L. gestre. Abermals, mit diesen schreiben, zu

molestiren, dringet uns die höchste noth weil die wirthe meisten theils, in unsern quartier dauon gelauffen, mitt vorgeben, daß ihnen, von den vorigen, krieges volck, ihr vorath, gantzlich wehre abgenommen worden, auch do ettwa derer einer, oder mehr noch da sindt, unß gar wenig auch wohl nicht gegeben werden will, dahero daß noth leiden, bey unß ie lenger ie größer wirdt, die kranckheitt, Auch von tage zu tage hefftiger zu nimpt, zu geschweigen wie viel unter unß Albereitt gestorben, welches nichts Anders, Als die grose Hungersnoth, undt darbey der vielfeltigen schweren wachen weil wir fast Alle tage, nicht mehr Als 20 Man auff ziehen können, undt auff die schwersten posten, da sonst kein erworben volck hin wil, hingestecket werden, undt Halten missen, wo durch den in solcher ungesunden lufft grose Kranckheiten, vorursachen werden, undt entstehen, wie auch hier bey kein Mittel zu unserer nothturfftigen, unterhaltung, oder andere bequemigkeitt wissen, wo nicht, L. gestr. dißfals, unß in etwas rettung tuhn können, wann wir aber bey dieser zeit, undt in solchen zustandt, nach I. (?) gott, keinen Menschen an itzo, Sintemahl, Unser Herr Oberster nicht bey uns ist, außserhalb Eur. gestr. haben, bey deme wir zuflucht suchen können, Als tragen, zu deroselben, wir daß unterdinstliche vortrauen, E. Gestr. werde Als unser vorgesatzter Herr Hauptman, sich unser in diesen noth leiden den zustande annehmen, undt unserer Armen Weib, undt Kinder erbarmen, Hierbey auch unser angezogene, undt Männiglich bewusten, großen Hungersnoth, undt ungelegenheit bey sich ponderiren, daruber den grosen schaden, undt mercklichen untergangk, unserer wenigen Nahrung betrachten dauon wir doch unser Armen Weib, undt Kinder, wan wir dahrine bey ihnen sein solten, mitt gott undt ehren unterhalten undt ernehren könden, bey diesem zustande Aber wir nicht, Allein wie gedacht umb daß unserige, welches so mit groser saur arbeit muhe undt fleiss wir zusammen bracht, sondern auch wan es lenger wehren, undt wir hierinen, entweder durch abfuhrung von hiero, an andere Örtter, Keine rettung auß solcher grosen noth haben undt erlangen könden, unsere Armen Weiber undt Kinder, leider gott erbarme es unter unß ihrer, Sieben, auß dem Bergkstädtlein Altenbergk gewesen, Albereitt gestorben undt in gesampt 37 Arme weisen hinder sich vorlassen, welche sonsten gantz nicht zu leben, haben, dan waß ihnen fromme leutte auß barmhertzigkeitt darreichen undt sich Also mit Bettelen vor den duhren ernehren undt erhalten missen, dahero dan bey diesem zustande, undt do ferne unß Armen leutten, hierinnen nicht geholffen undt Also wie biß hero geschehen, die Kranckheitt unter uns zunehme undt mancher sterben solte, noch viell mehr Arme wittben undt waisen gemacht wurden, die weil wir aber nicht hoffen das unser gnedigster Churfürst und Herr an solchen unsern, undt dan unserigen vorderben, undt untergang gefallen haben werden, Als ist Abermahls an E. gestr. sich unbeschwerdt groß günstig erzeigen, undt bey ihr Churf. durchl. oder unsern Herr Obristen, den von Schwalbach bittlichen dahin richten helffen, damit ia in solcher unser grosen noth, entweder daß wir von hier ind Alte quartier nach freybergk, oder zum wenigsten an die grantzte gelegt werden mögen, waß nuhn E. gestr. hierinnen sich unser annehmen undt bemuhen werden, wirdt gott der Almechtige, dem selben mit langer bestandiger gesundtheitt, undt Aller glücklichen wohlergehen Reichlichen ersetzen, Im massen wir bey göttlicher Almacht deßentwegen ohne underlaß zu bitten, undt bey Eur. gestren. Mit vorsetzung leibes undt lebens, wie unß jederzeit schuldig erkönnen undt dero selben zu dienen.

Seindt wir stets bereit willigk undt gantzen gefliessen,

Datum in quartier der Altenstadt Brage, den 22 Marty 1632

E. L gestr. alzeit

Die Außm freybergisch defension fenlein erforderte Manschafft nach Brage in gesampt.

64) Saský kapitán Hans Sigmund Badehorn generálu polnímu zbrojmistrovi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Praha, 3. dubna 1632
(SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214)

Churf. Sachßr. Wolbestalter Herr General Zeugkmeister, WohlEdler, Gestrenger Vester undt Hochmanhaffter insonders großgünstiger Herr Obrister,

der Herr Obriste hat mit mehrern auß dem Inschluß zuuernehmen, was abermals meine underhabende Soldaten in defension bey mir embsigk suchen thun,

Ob ich nun wohl nichts lieber, vor meine Persohn wunschete dan das solchen armen Leuthen in etwas rettung gethan, ihnen, von diesen ihren elenden zustandt geholffen undt rath geschaffen werden könnte, undt bis dato des Herrn Obristen Alß Unsers großgünstigen patrons fruchbarliche Andtwordt von zugefertigtes Schreiben undt Hierauf ertheiltes recepisse gehoffet, undt sembtlich uns getröstet, dieweil aber alhier in Praaga das große nothleidenn undt Kranckheit unter meinen Soldaten ie Lenger ie hefftiger zunimbt undt auß mangelung Unterhalt solches meistentheils geschieht uber dieses auch keine hohe befelichshabere unter deßen commando wier gehoren alhier in Praag sich befindet bey deme wier unsers theils schuzes undt zuflucht zuerhohen,

Allß bin an dem Herrn Obristen dieses schreiben abermals abgehen zulaßen undt ihn damit zu molestiren fast wieder meinen willen hochgenottrenget worden ganz dienstlichen bittende, derselbe hierob keinen mißfallen tragen wolle,

Magk also den herrn Obristen hierauf ganz dienst. nicht verhalten das ich nicht allein von den Soldaten sondern auch ihren weibern das anlauffen so viel dahero ich deßen ganz ganz mude bin, undt wo es bey solchen zustande lenger verbleiben, undt keine enderung geschehen solte, wüste ich vor meine Persohn ferner keines weges ihnen zurathen, Sintemal das wehr klagen von den Mennen sambt ihren weibern so groß, mit Vorgeben wie sie als hero nicht allein alles das jenige zugebüßet undt verzehret, sondern auch weiln nun mehr keine rettung müßen, undt die Menner nicht anheime gelaßen, auch wenigk unterhalt bey diesen zustandt verschafft sie mit ihren armen Kindern so albereit in das Euserst Elendt undt Verderben musen, Inmasen albereit deßen Exempta in den BergkStädtlein Altenbergk vor Augen das unter meinen Knechten auß solchen Stedlein alhier in Praag 7. Verstorben undt ingesampt 37 arme Waysen Hindersich verlaßen welche sonst ganz nichts zu lehben haben, den was ihnen fromme Leuthe auß Barmherzigkeit geben undt also mit betteln vor den thuren sich erhaltenn müßen

Dahero bey diesen zustande undt do fern den Armen Leuthen allerseits durch abführung von hier nicht geholffen wirdt undt also wie biß hero geschehen die Kranckheit uberhandt nehmen undt mancher Man Sterben solte noch viel mehr arme Witben undt weysen gemacht würden

Lebe demnach von meine Persohn der Hoffnung, es werde der Herr Obriste dieses gleichfals hochverstendig bey sich ponderiren bey Ihr Churf. durchl. großgünstig vorbittenn undt das des arme Volck von hier ab: entweder an die grenze, oder ins Quartier Freybergk geführet werden möchten, vermitteln helfen Sintemahl alhier das defension undt geworbne Volck sich nicht vergleicht dieweil das geworbene Volck, die defension, auf den wachten undt sonst mit schimpfflichen reden undt andern ubel anlaßen, dadurch ie lenger ie mehr groses doraus gerathen möchte, wie wier albereit leiden in Zancken Exempla erfahren haben,

demnach sich auch alhier unter meinen untergebenen Volck ezliche Soldaten verlediget Alß bitte ich ganz dienstlichen nur unbeschwert andeuten zu laßen ob solche stellen

hinwieder ersezetn undt auß den Ambtern oder Stedtlein ich andere Persohnen anhero erfordern laßen solle,

Solches an den Herrn Obristen Hochtringender noth meiner armen untergebenen Soldaten unumbgenglich hiermit ich abgehen Habe laßen sollen ungezweifelter Hoffnung, der Herr Obriste werde alß unser großgünstiger patron sich unser annehmen undt alle beförderung deßen sich meine arme Knechte neben mir höchlichen trosten hierinne erweisen undt ohne frucht dieses suchen nicht abgehen laßen

Inmaß den Herrn Obristen deme ich zu allen beheglichen diensten ganz willigk Göttliches Schuzes Hiermit zum aller treulichsten befohlen haben will, Geben in Quartier den Alten Stadt Praag am 24 Marty 1632

Des Herrn Obristen Alzeit deinstwilliger Hanß Sigemundt Badehorn Hauptman

PS. Dieweil auch das lamentiren von Man undt Weib bey mir Stunden vorgehet Alß bitte ich dem Herrn Obristen ganz dienstlichen Er wolle es dahin, den armen Leuthen zum besten richten helffen das sie zu den ihrigen gelangen möchten und ich vermöge meiner bestallung mit einer erworbenen Compagnia von Ihr Churf. durchl. möchte versehen werden dan solcher gestalt ist schwer zu dienen.

65) Albrecht z Valdštejna Pavlu Michnovi hraběti z Vacínova, Znojmo, 7. dubna 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

Albrecht etc.

Wolgeborner, besonders Lieber,

Wir geben Ihme ab inliegender abschrift zuernehmen, waß gestalt wir dem Herrn Graffen Trzka, seine 18. Compagnien Curassier, 5. Compagnien archibusier, Polackbhen 5. Compagnien Dragonen, naher dem Königreich Böhheimb zuschicken anbefohlen,

Wirdt demnach der Herr dahin sehen, daß dieselbe sambtlich daselbst logiren undt die nothwendige Unterhaltung haben mögen, undt weiln auch den einkommenden avisen nach, der Khönig von Schweden, sein disegni auf Boheimb gerichtet haben solle, deßwegen den die notturft erfordern thut, auch mehrers Volck dahin zu schicken, undt aber die von den Landtstenden bewilligte contribution zu erhaltung deß Volckes nicht erklecklich (?), Alß Befehlen wir Ihn die Unfehlbahren versehenung zu thun des das Volckh unterhalten werden khönne, Gestalt den zuthun wißen wirdt, Geben zue Znaim, den 6. Aprilis Anno 1632

66) Albrecht z Valdštejna Adamu hraběti Trčkovi z Lípy, Znojmo, 7. dubna 1632 (úryvek)

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

Albrecht etc.

Hoch- unnd Wohlgeborner Graff besonders Lieber Herr Schwager.

demnach wir gerne sehen auch Ihrer kayserl. Maytt. dienste es also erfordern, das alle seine Reutter, Archibusirn alß Courassier wie auch seine Dragonen, Sie seyen Complet oder nicht, sich naher dem Königreich Böhaimb, unverlengt begeben. Alß wolle der Herr die anordnung thuen, dß Sie dahin Unverzüglich marchiren, undt sich nach undt nach alda compliren.....

67) Sestra saského kurfiřta bratrovi, Štětín, asi 8. dubna 1632
(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5)

Hier gehet die sage gar starck, als wenn der Feldt Marschall Hanns Georg von Arnim, so d.L. Herrns diener ist, soll gesagt haben, der König in Schweden traue Ihm nicht, er wehre derienige, der von Herzen begerte Friden zu werden; hette auch solche mittel vorgeschlagen, aber der König wolle sie nicht annehmen; so hette er d. L. Herrn zugesagt, biß auf den lezten May sein diener zu bleiben, dann wehre sein versprechen aus. Wolte der König nicht Friede machen, so wolte er sein Feind sterben, das ist nicht ohne der Oberste Sparr ist auch bey ime gewesen zu Boitzenburgk auf seinem guth, welcher auch den Catholischen zuziehen thut, weil aber d. L. Herr Ime viel trauen thut, habich aus Schwesterlichen treuen Herzen nicht laßen mögen, inn großen vertrauen gegen deine L. zu gedencken, doch also, daß nicht auf mich auskommen, denn wenn es wehre so, als ich d. L. schreibe, möchte er wol nichts guts im Sinn haben, do d. L. deucht, daß es nicht rath sey, so behalt sie es in vertrauen bey sich. Davon ich habe, der hat denienigen gesprochen, welcher saget, er es selbstn gegen Ihn gedacht, will sein grosser freund sein.

*Weil Arnim aber ein listiger, witziger Kopf ist, kan mann nicht wißen, wie er die reden will verstanden haben. Als schreibe deiner L. ich es in vertrauen, wie es mir zukommet, Gott bewahre deiner L. Herrn von Papisten und Caluinisten Rathschlägen und stürzte sie inn die gruben, die sie gedencken meinem Brudern und den seinigen zu graben.
Stetin den 29. Marty Ao 1632*

68) Vavřinec z Hofkirchen saskému kurfiřtovi Janu Jiřimu I., Praha, 9. dubna 1632

(SHStA Dresden, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand... Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fůrgangen 1632)

Durchleuchtigster, Hochgeborner Churfürst! Allergnedigster Herr!

Ihr Churfürstlich Durchlaucht sein meine undterthänigste dienst ieder Zeitt zuuorn. Undt nach dem ich aviso bekommen, wie undt waß des feindes intentionen weittleifftig sein, als hab ich meine Pflicht gemäß zu sein eracht, Ihr Ch. D. solche berson⁸¹⁸ selbstn zu abschicken, da Ihr C.D. mitt mehreren umbständen alle beschaffenheiten zuvernehmen haben werden.

Sonsten bitte ich Ihr churf. D. nochmall undterthänigst, den H. General Commissari eilendts zu unß zu schicken, den Gott sey mein Zeug, das wegen mangell der futterasch große nott verhanden auch mein regement auf das eiferste dadurch ruinirt, die Soldaten zu fuß so woll die reitter anfangen zimlich insolent zu sein, und wan man sie zur gebür strafen will, das sie ubel accomodirt und mit halben zugreifen musten, vorwenden, welches dan ein ubler handel, und weiß Gott, wie ich mitt den leitten, geplaget bin, wolte lieber alle die Schaff und Kühe, so in gantz meisen seindt, hütten, als lang solcher gestalt alhir verbleiben undt habe hir erst angefangen patientia zu studiren, ich verhoffe aber nochmall, Ihr Churf. D. als ein hochverständiger allergnedigster Churfürst und Herr die werden in gnaden erwegen, das ubl so plötzlichen, ehe man es sich versichet, darauf endtstehen kan und nach dero hochlöblichen discretion unß arme alhir ligente soldaten und Ihr Ch. D. treue diener mit einer geschwinden und gnädigen resolution

⁸¹⁸ Person.

und wircklicher hülff erscheinen und sich auch allergnädigst versichern, das wir, als erlichen redlichen leutten gebürt, Ihr Ch. D. mitt darsetzung leib, ehr, gutt und blutt bestendig und getreu verbleiben werden.

Ihr Churf. D. sambt dero gemahlin und hochansehlichen jungen Herschaft, in den schutz Gottes des allerhöchsten befeelent.

Prag am stillen Freitag Ao 1632

Ihr Ch. D. underthänigster treuer diener, So lang ich lebe

L. v. Hoffkirchen

69) Albrecht z Valdštejna donu Baltazarovi de Marradas, Znojmo, 17. dubna 1632
(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

Was gestalt wir allen Obristen zu Roß und fueß, so im Königreich Böhaimb ihre Compagnien haben unterschiedlich anbeuohlen, dß nemblichen jede Compagnia zu Roß effectiue hundert Pferdt und jegliche zu fueß dreihundert man starckh Compliret, dan auch die jenige so gegen den funfzehenden dises dahin zuziehen ordinanzen bekhomben, also complet, und da ein ieglicher Capitain von seinen recrouten seine Comp: noch nicht für fall haben würde, doch von den andern Compagnien, so in den Quartirn verblieben, souil zunehmben und alle Compagnien wie obstehet zu Roß hundert Pferdt, zu fueß dreihundert Mann effectiue starckh dahin geschickhet werden solten, wie wier dan auch annoch zum uberfluß, da ja uber zuversicht einer oder ander seine Compagnien also noch nicht würde ergänzet haben, solches doch unfehlbar vor ablauff dises Monats zu thuen befohlen, solches erindert sich der Herr gueter massen,

Wan nun solches also unfehlbar zugeschehen Ihr Kay. May. dienste zum höchsten daran gelegen wir auch deßwegen des erfolgs, und wie jegliche Compagnia im Königreich Böhaimb beschaffen berichtet sein wollen,

Alß würdt der Herr ungesaumt gewüsse Commissarien verordnen, welche alle Comp: in gedachten Königreich Böhaimb zu endt dises Monats mustern, und nachgehendts, welche Compagnien Complet und welche nicht berichten. Verbleiben den Herrn etc. Geben zu Znaimb den 17. April Anno 1632

70) Jiří Bedřich hrabě Schlik Matyáši hraběti Gallasovi, Beroun, 17. dubna 1632
(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, orig. Kriegsarchiv Wien)

Wollgebohrner Herr, Herr,

Ihr Excellenz seindt meine gehorsahme dienste besten vermögens iederzeit bevor: Und habe nicht unterlaßen können, Ihr Excellenz gehorsamb zuberichten, daß Ich gleich anietzo gewisse avieso bekommen, wie daß der Junge König auß dennemarckh⁸¹⁹ von Schmetzna mit 1000 Kurißirern nacher Praag ankommen und wie die gemeine rede aldort ist, so soll der Churfürst selbst mit mehrerm volck folgen, welcher zu Dresen seinen vornehmen Räth einen mit dem schwerdt hat richten laßen, vorgebendt, daß derselbe mit dem Herzog von friedlandt hatt correspondentz gehalten. Berichte auch Ihr Excellenz, daß etlich volck von Praag heraus gerückt und sich mit etlichen stuckhen uff den Weisenberg bey der Kirchen logirt; vermeyne, daß Sie dem ankommenden volckh platz gemacht; hiermit Ihr Excellenz Göttlicher Obacht und mich zu deroselben diensten gehorsamb embfhelendt. Geben Beraun den 17. Aprilis Ao 1632

Ihr Excellenz Gehorsamer diener und Knecht

Georg Fridrich Graf Schlick, Obrister Wachmeister

⁸¹⁹ Ulrich Prinz von Holstein

PS. Habe auch noch einen⁸²⁰ auß, so bald als derselbe kommen wirdt, soll es Ihr Excellenz berichtet werden

**71) Zpráva saského podplukovníka Georga von Rauchhaupt o jeho zajetí a
přepadení Rakovníka, Drážďany, 19. dubna 1632**

(SHStA Dresden, Loc. 9243/1 Fernere Schreiben und Berichte von Eger dergl. betref. 1632)

Durchlauchtigster Hochgeborner Churfürst, E. Churf. durch. Seind meine unterthenigste gehorsambste dienste ieder Zeit zuorn Gnedigster Churfürst und Herr, Demnach E. Churf. durchl. Gnedigst an mich begeren lassen, deroselben unterthenigst uf zuwarten, oder do es meiner unmügligkeit wegen izo nicht geschehen köndte, deroselben hauptlichen bericht einzuschicken, welches erste Ich auch schuldigster pflicht nach, gehorsambst gerne undt willigst thuen wollte, do Ich leibes beschwerung halben, fortkommen könnte, Bitte derowegen E. Churf. dhl. Unterthenigst gnedigst mich entschuldigst zu halten, Undt berichte sonsten E. Churf. dhl. uf dero gnedigst begeren, als erstlich, das Unglück zue Rackonitz mich betroffen, bien Ich mit meinem Pferde Zweimahl gestürzet, darüber ich durch den leib geschossen, und alda von einem Spanischen Leutenandt sambt andern bei sich habenden feinden gefangen und von dar von Herrn Obristen Holcken selbsten nach Schöfferrath zum Conte de Gallas General Wachtmeistern gefuehret und doselbsten meinem Leutenand dem Spanier uebergeben worden, Mich nach seinen belieben zue ranzioniren, von daruon bien ich nach Collin do Oberster SchaffKozsch sein quartier gebracht worden, Und weil ich von empfangenen Schuß also schwach worden, das ich meines lebens besorget habe, So hatt herr Obrister SchaffKozsch sich meiner angenommen, Mir Losament, Barbier und andere Notturfft vorschaffen lassen, Alda Ich dan Uber 14. wochen gelegen, Und als dan durch einen Corporal und 7. bei sich habenden Reuthern nach Ceulin abgeholet daselbsten ich meines herrn Obristen und Rittmeisters Johann de Schöppachs beide Cornet gefunden, welche gleich andern Tages beneben mir Uf eine Calese gesezet und der abgedachte Spanier Leutenandt so mich gefangen bekommen, sambt 20 Reuthern bies nach dem Thabor convoyren helffen, Wie wier nun nach dem Thabor kommen, hatt General Leutenandt Don Balthasar uns durch den Obristen Wachmeister alda zue Mahlzeit beruffen lassen, uns allen gutten willen erzeiget und einem befehlich, so er von dem herrn Generalissimo dem Herzogen von friedtlandt empfangen, mir vohrgezeiget, und mich vermahnet lustig zu sein, Ich würde nunmehr beneben den beiden Cornethen, uf seyen fuß gestellet werden, Er wolle uns auch bies halbwege oder gar nach Praag, so weit wier begehren würden, uns mit seinen Kuzschen führen und einen Leutenandt, sambt 20. Crabathen zu convoyren zu geben, Alß haben vier die convoy mitgenommen, bies ohne gefahr eine oder 1 ½ stunde von Praag, do habe Ich einen Trompter vom feindt und dan Meines Herrn Obristen Cornet Philipp Christoffen von Mohsbach uf Praag zugeschieket uns solche unseren allen zukunfft dem Herrn Obristen Hoffkirchen zuewissen gethan, und zu vornehmen, wie er es mit des feindes convoy und sonsten in allen andern wolle gehalten haben, darauff unlangsten der Obriste Leutenandt Hans von der Pfordten, mit ezlich bei sich habenden Mußquetirern zu uns heraus geritten. Und alß wier seiner vernommen, Habe Ich begeret Mann wolle die Crabatiscche Convoy wiederumb zuwegkgehen lassen, welches dan auch also balde geschehen Wier aber seindt sambt einem Leutenandt, Vier (!) einen Trompeter von feindt zue Kuzschen in Praag gefuehret worden, Von demen Vorschienen Sonntag ufgebrochen, uf Leutemeriz zu

⁸²⁰ Kundschafter.

uns folgendes gestern an hero nacher Dreßden gereiset, Alda E. Churf. durchl. Gnedigsten befehlich und commando zuerwertten, Sonsten aber von dem ubrigen enzlen gefangenen kann E. Churf. dhl. Ich ein geringsten kennen (?) bericht geben, wo einer oder der ander hierkommen, Aus ursachen, weil der feindliche Einfall von unterschiedlichen Regimentern zue Roß und fuß geschehen, und das Volck Leicht zu theilet worden, und nach den Winterquartiren gezogen, Und ein ieder der seinen Parth, von uberkommenen gefangenen, mit sich genommen, habe auch bies dato weder von meinen Herrn Obristen, nach dem Regiment die geringste nachrichtung ihr entgegen haben können, darnach mich aber sehr verlangen thut, wie es darmit beschaffen, Welches E. Churf. dhl. uf dero gnedigstes begeren unterthenigst ich nicht verhalten sollen, Befehle mich zu E. Churf. dhl. gnedigsten beharlichen Favor und deroselben mit Leib guth und blut gehorsamisten dienste zu leisten erkeme ich mich schuldigst und willigst
Datum dresden den 9. Aprilis Ao 1632
E. Churf. dhl.
Unterthenigster gehersambsten
Georg von Rauchhaupt Ob. Leutten.

72) Seznam padlých a zajatých vojáků z bojů u Rakovníka, bez data

(SHStA Dresden, Loc. 9243/1 Fernere Schreiben und Berichte von Eger dergl. betref. 1632)

<i>Simmon Sicheier von Braun</i>	<i>2pf. (Pferde)</i>
<i>Matheß Heydak aus dem Stattlein</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Simmon Richter aus beschitz</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Jonnas Zundt von Hanna</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Nicolas Böhm von paßelbergk</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Adam Tobias von Klattau Trhompeter</i>	<i>1 pferdt</i>
<i>Adam Kretzowsky mit</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Willhelm drzworshizky</i>	<i>2 pf.</i>
<i>Jonass berka von Burcklis</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Barttel Zittra (?) vonn Burgklis</i>	<i>1pf.</i>
<i>Caspar Stier von Kornhauß</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Simmon dedeck von Sickwitz</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Jacob Beiker von Reshitz</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Görge Schwab von Krzmare</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Hanns Engellender</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Jacob Rescher von Bukowitz</i>	<i>1 pf.</i>
<i>Hanns Phillipy auß ballen</i>	<i>2 pf.</i>
<i>Georg Swoboda von Ladenitz</i>	<i>1 pf.</i>

Lat. 21 pferde

73) Adam Trčka z Lípy Albrechtovi z Valdštejna, Žleby, 21. dubna 1632

(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5)

Osvícený kníže, pane pane můj milostivej,
Včera jedouce vod Vaší knížecí Milosti sem psaní vod nejvyššího z Huffkyrchu dostal,
kery vaší knížecí Milosti příležitě posílám. Tolikéž sem zde našel Rauchapta, kerej jede z
Frankfurtu, an maj pravil mi, že je jel skrze švédský ležení rovně, dyž vzali Danewert, a

o všem mi dává zprávu: jak je nepřítel silnej a co za lid má, Já do Sliska jedu a všecko to, co ste mi ráčil milostivě poručiti spraviti, budu hleděti spraviti, s těch mejch 13 kopaný rejtharů spravím těch 1200 kurasýrů rejtharů, jen abych je ještě tu našel, dyž do Sliska přijedu; s Echi, s Motekukuli kopetýrovati či lepší a pěknější budou a z vostatku mi dělám arkebuziri, jiné, který mám ještě verbovati také s nima pospíším, pro kurasy do Vidně tyto dni pošlu, jinde sem již poslal. Taky sem dostal vod mýho vocze do 200 koní s kterejma budu moci dobře rejтары montirovati. Vaší knížecí Milost poddaně prosím, račte mi milostivě poručiti na my statky dáti salva kvrdije dyž tudy táhnou, aby mi tak velkejch škod nedělali a jich se báli neb já rád jim dám vychování, jen dyž nedělají inzolenci. Vaší knížecí milosti poddaně se k milosti poroučím prosíce, že mejm milostivejm knížetem a panem bejti a zůstávati račte.

Vaší knížecí milosti podanej služebník až do smrti

Adam Trczka MP

Žlebu 21. aprilu

74) Mikuláš baron Des Fours Albrechtovi z Valdštejna, Chlumec, 21. dubna 1632
(úryvek)

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

.....Meine Compagnia neben andern zween so effectiue uber dreyhundert Pferdt starck sein und stets in Böhaimb gelegen haben daß ihrige Vermog Euer Fur Gn. verordneten Verpflegung nit fellig bekommen, darunter befunden sich nit Fünffzig reiter undt officir die ihre seruitia gehabt haben.

Vor meine persohn hab ich hier und in der Schlesien kheine seruitia bekommen auch wochentlich khein kreitzer einkomen wie abgemelter Herr Ober Commissari mir deßen Zeignus geben wirdt. Die Profianten so hier bekommen undt ordentlich aufgezeichnet sein, laße ich wieder auf der Herrn officier welche wegen ihr Regimente geschaffen mich heimsuchen aufgehen, vor daß gelt so alhier auff wein und viel andere sachen die man mier hier nit gibt für gestercket habe, hat mich der Herrn Obr. Commissari getreit Weiz und Khorn dafür zuegeben.

.....also daß die drey Compagnien so meisten theil zu Jungen Puntzlau gelegen bißhero khein Kreitzer nit bekommen haben. Meine Funff Compagnien so hier in Böheim ligen befinden sich effectiue darunter wenig kranckhen, Funff Hundert Pferdt starckh und guete ineter darunter der meiste theil ganz armirt und die officir teglichen mehr Rustungen bekommen, Solches ich Euer Fur. Gn. gehorsamblich nit verhalten wollen.

Chlumetz den 21. Aprillis Ao 1632

Euer Fürstl. Gnaden Gehorsamber diener N. Baron des fours

75) Johann Wangler, císařský plukovník, Albrechtovi z Valdštejna, Kralovice, 24. dubna 1632

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

Durchleuchtig Hochgeborner Fürst

Gnediger Herr General Obrist Veldthaubtman,

Euer Fürstl. Gnaden hab Ich den 23. in gehorsamb empfangen. Berichte E. fürstl. Gnaden Unterthenig, daß den 2. Aprilis, auff dero selben vorhero genedig ergangenen Befelch, Ich auß Unter Österreich mit 7 Compag. in 1800 Mann in Böhaimb hereinzogen, undt vor dem 15ten wo Herr General Veldtzeugmeister Gallaß geordnet, selber hinkommen, die Schantzeug wägen neben aller zubehörung fertig zu werden eusßersten fleiß mich bemüehet, und gleich mitgenommen, Schreib bey tag undt nacht

zu rückh, alles Zeit hero neugeworbenes, theils wegen der Execution hinterlaßenes Volckh mier Unverzüglich zu ersezung abgehender Manschafft nach zuschicken, auch die 3. bleibende Compagnien vor endt des May Unfehlbahr zuergenzen. Biß hero hatt des Lanndes säumigkeit eine große verhindernuß causirt, Hab mier aber die werbung ein wegk alß den andern (poškozeno), so viel alß mier Seeligkheit angelegen sein laßen, undt alle Haubtleuth mit unaußhörlichen vermahnen darzue antriben, gestalt mein Herr Obrister, undt Ich auch ohhne Rhumb mit guten Exempl vorgangen, dann seine Compagnie 300. Meine 318 Mann starckh, auß den Quartiern Herauß geführt worden. Bezeuge mit Gott, daß Ich nit allein des Rgt. sondern Frembde Befehlhaber, zur Beförderung der Werbung auffgenommen, von meinem gelt geben, viel an worden, wenig bracht, wil noch hinfüro alle Mensch: undt möglichkheit tentirn, undt den rechten Eyffer bey dem Werck zuerweisen nie unterlaßen. Benebenst E. fürstl. Gnaden in Gnädigen Schuz des Aller Höchsten, deroselben zu beharlichen Fürstl. Gnaden mich unterthenig Empfhelendte. Verbleibe Euer fürstl. Gnaden Gantz unterthenig gehorsamer diener so lang ich lebe

Johan Wangler MP

Actum Khoßlany ein Halb meil von Kralowicz den 24 Aprilis A. 1632

76) Wolf ze Salhausenu a Heinrich ze Salhausenu generál polnímu zbrojmistrovi Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Litoměřice, 30. dubna 1632
(SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214)

Hochedler gestrenger, Vester und Großenambter Herr Generalfeldzeugmeister, Was im nahmen Ihrer Churf. durchl. zu Sachsen unser gnedigsten herren, der herr Generalfeldzeugmeister uns wegen förderung der Schanzgräber und ernster einbringunge der Contribution anbefohlen, haben wier vernommen, Erkhennen uns auch Ihrer Churf. durchl. zue unterthenigster gehorsambster folge schuldigst und willigst und damit der Herr General feldzeugmeister gnugsamb zuerkennen, das wier es an unserm fleisigen bestellen, Anordnung und Befehlichen der Schänzgräber halben nicht ermangeln laßen, hat derselbe aus beygelegten verzeichnußen,⁸²¹ die von der Zeit an alß der Herr Obriste befehl an uns gethan, wochentlich ergangen, sich zur gnüge zuersehen, das also uns in diesem keine nach leßigkeit zugemeßen werden kan sintemahn wie wochentlich bieß in 1000 Arbeiter (ungeachtet aus den Taubischen quartiren das dritte Theyl noch drüber bestellet worden aber kein man kommen) nur auß diesen quartiren beschrieben.

Daß aber die Arbeiter nicht eingestellet worden wird uns keine schuld zu geben sein, sondern weyln die militarische Execution mehr alß unter befehlen vermag, Hat es allewege zue des Herren General feldzeugmeister belieben gestanden, stehet auch noch dabey dieselbe anzuordnen.

Ob auch vor andere wegen einbringunge der Contribution ernst gebrauchet sey oder nicht können wier uns uf die vielfaltigen ausgegebenen Executions Zettel, davon alle officirer wießen wohl beruffen, Wie schwer auch die Contributionen eingebracht werden können, ist am hellen offenbahrem taglichte, und können die berichten die solche einzuordnen ausgefertigt worden, und ist uf alle zwangsmittel uf der herrschafft Schluckhenau nicht einziger Pfennig geld Contribution weder aus Herrschafft noch eigenem beutel zur Commission einkommen do doch mit ausgang innstehenden Monath Aprilis uf 2560 Rthll. Gefellig ohne die fourage darauf etwas verrichtet und klagen die

⁸²¹ Chybi.

Leuthe allereyt, das sie wegen der wenigen fourage die kleyder von Leibe verkauffen müssen.

Von Tezschen und andern Güttern, die der von Thuen gehalten, und auf 1070 gesesener sich belauft, ist aus der herrschafft beutel nicht ein Pfennig einkommen, do doch mit izigem Monath Aprilis außgang aus der herrschafft beutel 5350 Rthll. gefallen solten, anderer orthen, do aus unvermögen nichts gegeben werden kan, zugeschweygen wie schwer auch nunmehr die Contribution aller orthen hergeheth ist leicht zuermeßen, dann uber vorig einquartirte Regimente nunmehr die Hollsteinischen und Kalcksteinischen Reutter und Tragonen kommen, auch sonderlich die Kalcksteinischen in diesem Kreiße durch den march, so viel leuthe verterben, das die Contribution bey sehr vielen außenbleibet, so sind nunmehr die Städte alß Leuttmericz, Mielnigk, Außig und Ausche durch die einquartirung so erschöpft das der meisten ganz verterbet, So haben die ufm Lande der wenigste theyl noch etwas zur Bröttung und ist der mehrertheil Roße und viehe auch weg das also nichts zu geben.

Jedoch damit der herr Generalfeldzeugmeister sehe das an uns der wenigste mangel erscheyne wollen wier jederzeit Executions Zettel ausgeben, kan nun durch die militärische Execution erzwungen werden, können wir geschehen laßen, ob gleich hunger halben noch mehr entlauffen müssen, wier unsers theiles wißens anders nicht einzubringen.

Bitten demnach der Herr General feldzeugmeister wolle seiner hohen discretion nach unsern bericht vor gnugsamb erkennen, bey Ihrer Churf. Durch. uns entschuldigen dann uber möglichkeit wier nicht können, was aber zu thuen möglich geschihet von uns bestes vleißes.

Des herren Generalfeldzeugmeisters Jederzeit dinstbeflißene

Wolff von Salhausen

Heinrich von Salhausen

Datum Leutmericz 20 Aprilis Ao 1632

77) Tištný dekret saského kurfiřta Jana Jiřiho I., Drážd'any, 6. května 1632
(SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214)

Der Durchlauchtigste Churfürst zu Sachssen und Burggraff zu Magdeburg

Lesset deroselben Obristen, Obristen Leutenanten, so wol andern Befehlichshabern zu Roß und fuß hiermit vermelden. Nachdem bißhero bey einnehmung etzlicher Städte, Schlösser undt Flecken im königreich Böhmen, wie auch in Ihrer Churf. Durchl. eingenthümblichen Landen allerhand und Plünderungen und abführung des befindlichen Getreydichts, pferde, Ochsen, Schafe und andern Viehes ohne einige scheu zu wieder des Articulsbriefes von Ihrer Churf. Durchl. Soldatesca verübet und hernacher dasselbe umb einen geringen und liederlichen werth verkaufft worden, dadurch dann nicht allein aller verhandene und überflüssige Proviand in den Lagern und Guarnisonen dermassen geschmalert und abgenommen, daß es Ihr Churf. Durchl. als dem FeldHerrn sehr wiederig den Obristen selbst despectivlich und den Reutern und Knechten an ihrer Unterhaltung schädlich ja auch an erhaltung unterthänigster devotion bey den Inwohnern solcher örter sehr hinderlich gewesen, und aber mehr uff einer gantzen Armée und deren Regimente wolffahrt und erhaltung als eines jeden privat nutz zu sehen ist, der Proviand auch niemand anders als dem Feldherrn zuständig und in das General Proviand Amt, daraus die Soldatesca unterhalten werden muß, gehörig ist. Das alle und jede Obristen, und andere Befehlichshaber zu Roß und Fuß von allerhand Proviand ausserhalb des Lagers und Guarnisonen nichts führen lassen, keine plunderung und abnehmung ds Getreydichts, Pferden, Ochsen und Viehes so wol

spolirung und auffschlagung Kisten und Kasten der armen Leuthen bey eines jeden Regiments auffbruch, es geschehe durch was schein es wolle, verstaten, vielmehr aber den anitzo in ihren inhabenden und kunfftigen Quartieren befindlichen Getreydicht Vorrath und andere Victualien nicht allein im Lager behalten, sondern auch dem General Proviand Meister durch ihren Regiments Proviand Meister trewlich anzeigen und denselben jederzeit ohne verweigerung abfolgen lassen, Inmassen dann Ihr Churf. Durchl. sich dahin gnadigst resolviret das jenige Getreydicht, so die Herrn Obristen anstat der Contribution angenommen und in die Proviand liefern würden, ihnen nach den außgefertigten Tax und gedruckten Patenten bezahlen und deswegen mit ihnen vergleichung treffen, daß sie damit friedlich seyn sollen, wie auch ihnen das jenige, so sie an allerhand Proviand und Victualien aus der Commiss empfangen haben und ins kunfftige daraus erlangen werden, höher nicht, als was bemeltes Patent und Taxbesager zugerechnet und die Quartier Schulden darnach verglichen und moderire werden sollen, diesem nach werden die samptlichen Herrn Obristen dahin bedacht seyn, wie die Regimente mit guter ordre und kriegsdisciplin geführet und nothdurfftiger unterhaltung versehen, in gedeylichem volstande conservire und nicht gänzlich ruiniret, die Inwohner jedes orts auch bey sicherer und ruhiger bestellung ihrer Acker, ingleichen trewlicher devotion gelassen und erhalten werden mögten.

Weil auch 2. Aller und jeder Orten an fütterung bey verschiehen Jahres eingefallener Dürre und Mißwachs sehr wenig erbawet worden und sich bißhero bey den Regimentern und Compagnien eine grosse übermasse der pagagi Wagen befunden, dadurch gleicher gestalt den Reutern die Futterung entzogen und grosser mangel verursacht.

So befehlen Ihre Churf. Durchl. crafft dieses daß bey einer jeden Compagnia zu Roß mehr nicht denn 5. Wagen und einer Compagnia zu Fuß 3. Wagen, Die Marquetender so nothwendig bey den Regimentern auffwarten müssen, außgeschlossen, hinführo gehalten und daruber keiner bey verlust desselben passiret werden soll, Inmassen dann Ihre Churf. Durchl. gnedigst entschlossen, in ehesten marches bey einen gelegenen Paß die Wagen durchgehen und zehlen zulassen.

Damit nun 3. der Proviand den Regimentern desto eher und mit besserer ordre zugebracht auch wegen mangelung der hierzu bedürffen den Wagen keine hinderung einfallen möchte.

Als wollen Ihre Churf. Durchl. daß bey jeder Compagnia und den Befehlichshabern wo nicht zwey: jedoch ein starcker Wagen mit vier guten Pferden von denen, so sich anjetzo bey den Compagnien übrig befinden und abgeschafft werden sollen, ausgerüstet zur anoder nachführung des Proviands gehalten und jedesmals derselbe uff solchen Wagen durch den Regiments Proviand: oder Wagenmeister abgeholt werde.

Und wird sich ein jeder Proviand Meister, Secretarius, Musterschreiber und Furierer wegen der bißhero in den Quartieren und sonderlich aus der Commiss empfangenen und wieder außgegebenen Proviand mit seiner Rechnung dermassen gefast halten, daß Er so balde der Veste unser General Kriegs Commissarius und lieber getrewer Joachim von Schleinitz ihn erfordern wird, welches förderlichst geschehen sol, deßwegen beständige Rechnung Rede und Antwort geben könne.

Wie nun Ihre Churf. Durchl. dieses alles bey vermeidung höchster Ungnade und straffe in unterthänigster observantz gehalten, und eines jeden Regiments wohlstand und conservirung befördert wissen wollen.

Also seind sie des gnedigsten vertrawens ernstlich befehlende die samptlichen Herren Obristen werden und sollen hierob steiff, fest und unverbrüchlich halten und die Verbrechere zu gebührender ernsten Straffe ziehen lassen.

Damit Ihre Churf. Durchl. Ihre Autoritet nicht selbst interponiren dürffen.

*An diesem allen geschicht Ihrer Churf. Durchl. meinung.
Datum Dreßden den 26. Aprilis, Anno 1632*

Johann Georg Churfürst.

78) Císařský plukovník Konrad Behem von Ehrenstein Albrechtovi z Valdštejna, Soběslav, 13. května 1632

(NA Praha, SM, VL, sign. F 67/53, č. poř. 75, karton 162)

*Durchleuchtiger HochGeborner Fürst,
Gnediger Fürst unndt Herr,*

Unterthänig kan E. fürstl. Gn. ich zuberichten nicht umbgehen, daß ich zwar mit höchster Mühe unndt Arbeit wegen deß bößen Weegs gleich diese Stundt in der Nacht, alhero zu Sobißlaw mit der Artigleria angelanget, befindte aber, ohngerecht dehnen Commissarten mein alherokunsst schon vor etlichen tagen vorhero notificirt geweßen, solche üble beställung daß man weder uff Roß oder Knecht, auch meine Arme Bergknappen, welche weiln der Roße wenig, und die Vorspanne sehr schlechtlich beschaffen, die Knechte auch, so vom einem Ort zum andern entlauffen, inn den bößen Wegen undt Bergen die Stücke fortziehen, undt biß hero bringen helfen müssen, was gegen undt selbe also accomotirn will, daß Sie gänzlich erhungern oder davon lauffen müssen, dahero Ich bey diesen Leuten alhier anders nichts vorführe, Alß wie sie der Röm. Kayß. Mayt. armata nicht allein vorhindern, Sonder gantz zu grundt richten helfen, undt Ihr groß Ihnen so klaar bevorstehendes Unglück nicht ersehen noch erkennen mögen. Muß dannenhero nott halben moegen hier stillliegen, E. Fürstl. Gn. unterthl. Bittende dieselben geruhen Gnedig, inn deßenn den Sachen also vorzukommen, undt mir die hülfliche Händt biethen zulaßen, darmit zu deroselben ich folgents gelangen undt fortkommen möge. Ich will mich zwar eußerßt bemühen, morgendes Tages so viel vorspann zuerlangen Auff daß übermorgen Ich weiter fortmarchiren könne, waruon man aber leben wirdt, sehe ich ohne E. Fürstl. Gn. mehrere verordnung wenig Mittel, E. Churfstl. Gn. darmit Göttlicher Obacht unterthl. Befehlendt

E. Fürstl. Gn. Underthenig gehorsambster Knecht

C. Behem

Sobislau den 13 May Anno 1632

79) Rozkaz Albrechta z Valdštejna před tažením roku 1632, Plzeň, 14. května 1632
(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5, opis Kriegsarchiv Wien)

Nachfolgende Punkta, so Ihr. fürstl. Gnaden Hr. General Veldthauptmann Herzog zu Mechelburg, Fridland und Sagan denen Hrn. Obersten und Comd^{ten} vortragen zu lassen gnedigst anbefohlen haben, die werden von dem Hrn. Veldtmarschalkh verwaltern ihnen mündlich angedeutet, auch schriftlich zugestellet, damit ein iedweder wiße sich nach Ihr fstl. Gdn. Befehlich, dann Intention zu verhalten.

Erstlich befinden Ihr. fstl. Gdn. Hr. General Veldthauptmann bei sich selbsten, daß es zwar noch zimbleich zeitlich sey, die Armee ins Veldt zuführen, sondern were ihme lieber, daß das Volck noch eine Zeit in den quartieren hätte verbleiben können; weiln aber der Feind bereits mit seiner Armee gefast ist, alß muß man dieser orthen ihme derogleichen begegnen.

Und weilen es für dißmal nicht zu Endern, haben sie den Herren Obersten und Comd^{ten} anfügen lassen wollen, welcher gestalt man sich in einem und andern verhalten solle. Da auch überdies iemand etwas zu erinnern, so zu ihr Kay. Mstt. Diensten gereichen möchte, wollen Ihr. fstl. Gdn. iedweder gern vernehmen.

Demnach jetziger Zeit noch großer Mangel an fourage sein will, und dahero hoch von nöthen, daß der Überfluß der unnöthigen Bagagien und troß abgeschafft und aufs genauiste reducirt werde, also befehlen Ihr. fstl. Gdn. daß einer jedweden Comp. nicht mehr denn 6 Wagen paßiret werden sollen; und weilen auch die Armada an orth und Enden gelangen möchte, als man mit zuführung der Profiant nicht könnte ordentlich gefolgen; damit aber gleichwol kein Mangel erscheine und ein iedweder sich selbst bei seinen Rgt. u. Comp. mit brot versehen könne, alß befehlen Ihr. fstl. Gdn., Alß eine jedweder Comp. zu Roß Eine Handmühle und die zu Fuß zwo mit sich führen, so die befelichshaber iedweder für seine Comp. ungesaubt machen lassen sollen, darauf ihnen, waß sie kosten werden, daß Gelt wiederumb zuerlegen, von Ihr fstl. Gnd. beuohlen ist. Auch sollen sie mit gedachten Bagagi wagen alle Profiant und Monition abholen und mitführen lassen, und ein iedweder wagen weniger nit alß mit 4 Pferden bespannt, kein anderer aber paßiret werde.

Es soll keinem verlaubt sein, eß sei wer eß will, ohne Lizenz und Ordinantzen umb fourage auszureiten, sondern, da es die not erforderte, solte man sich bei dem Commandirenden Capo anmelden, der dann solche Verordnung zu thun gehalten sein soll, damit, wann es nötig ist, hierumb auszuschicken, ein Befelichshaber dabei ordentlich commandiret werde, der mit denjenigen, so darumb ausfahren oder reiten, zugegen sei, mitziehe und wiederumb zurückkomme und also Unordnung vorhütet bleiben möge.

Es wird keinem, er sei wer er will, auß dem Land, wo man den Krieg führt auß dem Lager einiges Pferd noch Viehe wegzutreiben oder zu schikken erlaubt, sondern welcher sich deßen unterstehen würde, der soll an Leib und Leben gestrafft werden. Und da jemand von dergleichen Wissenschaft hatte, solches verhelte (!), anlaß darzu gebe oder befehlen thete, daß diese alle sambtlich dergleichen ebenmeßige Straff sollen zugewarten haben.

Es sollen die Krankhen, so sich iezo bei dem Rgtm. befinden, in gewisse orther assigniret, auch der Unterhalt daselbst uns den Quartieren gereicht werden; gleichergestalt will man es auch mit denjenigen, so hernach im Veldt krankh werden, gehalten wissen. Doch sobald ein oder der andern zue gesundheit gelange, sollen sich dieselben den nechsten wieder zu ihren Rgten. verfügen. Es soll ein iedweddes Rgt. bei seinen krankhen einen Führer und Veldtscherer lassen, so die krankhen pflegen und Achtung auf sie geben.

Ihr Röm. Kay. Mtt. haben gnedigst zugelassen und Ihr fstl. Gdn. Ernstes befohlen, dafern ein oder anders Rgt. ihre assignirte Contributiones in der Gütte nicht erlangen könnte, solche mit militärischer Execution zu erzwingen. Und weilen hieraus iedweder spüren kann, daß Ihr. fstl. Gnaden gerne sehen, damit ein iedweder seine Contributiones bekommen und genießen möge, also getrösten sie sich, eß werden hingegen die Hrn. Oberste, Rittmeister und Hauptleute sich befleißigen, ihre Rgtr. und Comp. complet und wohl armirt zu halten und sonderlich unter dem Fußvolck die besten Knecht von den Comp. zu doppelsöldnern bestellen, dieselben auch mit einem Vordertheil versehen und, wo nicht allen, doch zum wenigsten die Ersten drey oder vier Glieder bei iedweder Comp. also zu bewehren, wie das Ihr fstl. Gnaden hiebevör solches ihnen anbefohlen haben.

So soll auch kein Hauptmann oder anderer Befelichshaber zu Fuß sich unterstehen Stiffel oder Sporen zu tragen.

Ihr fstl. Gdn. Hoffen, es werden die alten Rgtr. Ihre Stuck so man ihnen gegeben noch bei Handen haben; wo nicht, begehren sie zu wissen, wo sie dieselben verlassen, und sollen sie sich umb andern melden.

Die verordneten Wagen mit dem Schanzzeug sollen die Rgtr. in gutte obacht nehmen, damit man sie im Fall der not haben und gebrauchen kann.

Es wird auch von Ihr. fstl. Gdn. Verbothen, daß kein Officirer oder Soldat keine ander Veldtzeichen als Rothfarb oder aber gar keines tragen solle.

Ein jedweden Rgt., wann es wird anfangen zu marchiren, solle sich auf 8 Tage mit Profiant versehen u. wonach sich ein ieder zu richten wissen wird.

80) Wilhelm Micrander Johannu Melchiorovi von Schwalbach, Louny, 16. května 1632

(SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214)

*Hochedler undt Gestrenger Grosgunstiger Hochgepietender Herr Oberst undt Ritter, E. Gnden. soll Ich underthenig berichten wie daß heut umb 11. Uhr Böhm. ein Baur von Prisen ein vierthel meil von Hier aus thor kommen, da ich die wacht habe, mit einem Zettel od(er) brieflein in Böhmisch geschrieben ungesigelt und offen, welcher vermelt daß daselbst einer den Er nicht gekennet, doch gesagt Er wolte auf Freiberg zu einer Haußfrauen, zu ihme kommen, undt gebetten das Zettlein als baldt an den Launishen Commandeur zu ubertragen, weiln nun der H. Oberst wachtmeister, nicht zur stette bin als balden zu Hauptman Keppen mit dem baurn gangen undt dießer sachen berichtet, undt sagt der Baur daß Ihme verboten werden den brief niemandten von der Burgerschafft oder sonsten ein zu hendigen, sondern dem ienigen der das Commando hette, oder einem andern officirer, in gleichen auch daß der von Wallenstein, Don Balthasar undt andere manhaffte Obersten hinder Rackenik auf ^M /₂₃ manns.(?) sich befinden undt 16 stuck bey sich hetten deren Intention wehre heut oder morgen auf Praag oder Launa oder Prix zu gehen wie E. Gnden. auß dem schreiben welches gedachter Hauptman Keppe E. Gnden. uberbringen leßet mit mehreren zuuornemmen haben, ich habe alsbalden ein botten sich dießes sochen biß zuerkundigen außgeschickt, vermeine wolle noch vor abent post haben, welches E. Gnden in unterthenigkeit unverhalten sollen, undt verbleibe neben entphelung (!) Gottlicher protection
E. Gnden. untertheniger Wilhelm Micrander
In eyll in quartier Launa 6ten May 1632*

81) Adam Trčka z Lípy Albrechtovi z Valdštejna, asi Kutná Hora, 19. května 1632
(ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5)

*Osvícený kníže, pane, pane můj milostivej,
To co ste mi milostivě ráčil poručiti sem všecko Deffurovi voznámil a hned všecka ta místa sme v pondělí vzali a se z lidem ložírovali v Kolíně. Dáme taky co nejpilněji šancovati, jako sem taky svého inžinýra tu vzal a konečně se budeme brániti do poslední krůpěje krve budeme-li atakováni, načež s radostí očekáváme. Pro hraběte s Hardeku rekymment sem poslal, smejšlim, že taky brzo k nám přitáhne, Keczovi, Šparovi i Traunovi a Minor juž před několika dny k Vaší knížecí Milosti táhli, tak že vod nich již v Slisku nezůstává více, než ti konpanije, kerý na kontribuci čekají, nevím, jak s těma poručiti račte. Meg sem taky psal, co koliv jich ještě v Slisku, aby sem táhli. Poláků mi jedna konpanyje vo 200 přitáhla, druhu taky na každej den čekám. Vo ten vostalý lid, kerej mám verbovati, taky se hledím všudy vo to abych to moh co nejlépe spraviti snažiti podle svý nevyšší možnosti. Vaší knížecí Milosti se k milosti podaně poročím prosíce, že mej milostivejm knížetem a panem bejti a zůstávati račte.
Vaší knížecí Milosti podanej služebník až do smrti
Adam Trczka MP.*

S Hory 19 maje

82) Saský maršál Jan Jiří Arnim saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., Litoměřice, 31. května 1632

(SHStA Dresden, Loc. 9271/1 Schreiben, welche zwischen unserm gnädigsten Herrn und dem Herrn feldmarschall gewechselt. Item des Herrn Feldmarschalls unterschiedliche Bedencken inn Kriegssachen Hier bei ist Ihrer Churf. Durch. endliche erklärung gegen den feldmarschall, wegen führung des Krieges 1631)

Durchleuchtigster, Hochgeborner Churfürst,

E. Churf. Durchl. Seindt meine Unterthenigste undt gehorsambste dienste bevohr gnedigster Her,

Ich vernehme, daß der Obr. Hoffkirchen alhier etzliche schreiben in Vertrauen gezeiget, welche Ihr May. der Konungk in Schweden an ihme getahn, darin sie die jenigen, so sie vermeinen, daß wider ihr seindt, guett Arnimisch nennen, worauß Ich den zuspühren, in waß vohr boese und gefehrliche opinion Ihr May. von meinen mißgünstigen mußten gesezet sein. Nuhn bin Ich zwahr vohrhabs, an Ihr König. May. deßwegen unterthenigst zu schreiben, befurchte aber daß dieße ungleiche gedancken so tieff eingeseßen, daß sie gahr schwerlichen davon werden zu bringen sein. Darumb sehen E. Ch. D. selbsten daß mir gahr nicht zu rahten, mich unter dem Commando zustercken, den ich sollte dadurch in die größte nott geführet werden, Bitte derwegen untertenigst, zweiffle auch ganz nichts daran, E. Ch. D. mir die große gnade bezeigen und mich deßen überheben werden, Sonsten vernehme Ich daß Hoffkirchen gerne General Wachtmeister wehre, wirdt auch vielleicht darumb anhalten laßen, E. Ch. D. werden selbsten iudiciren, auch auß meinem beigefügten schreiben sehen, Ob deß humor dazu qualificiret, Meines teyllen laße Ichs leicht geschehen wen E. Ch. D. damit gedienet, und Ich nuhr nich dabey bin, Im Falle Er dieses nicht zu erlangen vernehme ich, sey er willens abezudancken, wiewoll dieses eine zimlich groeße undankbahrkeit, da gewiß davohr gehalten, daß er bey die hundert tausentahler den winter über in prage profit gemacht, so wolte Ich doch davohr achten, E. Cufrl. Durchl. teten am besten, daß sie ihn nuhr zihen ließen. Den wen E. Cufrs. Durchl. von seinen proceduren eigentlichen bericht empfangen, werden sie leicht darauß spühren, daß er bei dißer armee wenig nutze. Doch stehet alles zu E. Cuhrf. Durchl. gnedigsten belibung. Ich höre mein wunder, wie er ausschneidet, wen er (Hoffkirchen) in prage geblieben, daß ers hette erhalten wollen, Nuhn erinnern E. Ch. D. sich zwahr ohne zweiffel gnedigst, daß es solcher gestalt iungst in der geheimbte raht stube abgeredet, daß Ich die beide Regimente herauß nehmen sollte, gleichwoll so habe Ich in hoffkirchen Kegenwartt alle die Obrsten davon iudiciren laßen, welche einmüthigk dahin gestimmet, daß es unmöglich, da fiel er darauf er hette es 8 tage halten wollen, welches ebenso unmöglich, den wen der feindt sowie er dan gethan an verschiedenen ortten eingefallen und hette sich nuhr ezlicher heußer bemechtiget, so würde mein guetter hoffkirchen mit seiner Cavallerie schön in den engen gaßen gehalten haben, zudehme wen mir die beiden Regimente abgangen, wehre es mir handtgreifliche unmöglichkeit geweßen, daß Ichs entsetzen können, denn um des entsatzes willen habe ich sie heraußnehmen müssen und damitt nicht alles Volck verlohren, Er saget die mittel, welche wol edtwas lecherlich wie ers anstellen wolle, vermeinet, wan er die allte und neue Statt in brant gesteckt, so hette er die Kleinseit erhalten kennen, nuhn hette von der kleinen seitten wegen der peße, die E. Ch. D. selbsten bekannt und daß der Feindt daselbsten gelegen der entsatz nicht kennen hineingebracht werden, hette die Allt Statt gebrant, so wehre mirs von der seiten auch gewehret geweßen, daß feindt zwahr Kindische poßen, aber gleichwol wen

*es bey Ignoranten leutten geredet, so hafft es unterweilen, Ich sehe gahr woll daß er gantz vom Graffen von Tuhrn dependiret haben sich auch vielleicht solcher gestallt unterredet wider mihr zu practiciren, daß ist mein Dank daß Ich mich so hoch bemühet bey E. Ch. D. ihn in Dienst zu bringen, Ich glaube der teuffel sezet sich selbst wider mich undt fertiget die leutte ab, weil er sehet, daß ich nirgent anders alß zum Seligen Friden rahte, mich darvon abzuschrecken, Gott wird mich aber nicht minders bey solchen gedanken erhalten in deßen gnedigen schutz
Ich befehle und verbleibe E. Ch. D.
untertenigst gehorsambster
H. G. v. Arnimb
Leutemeritz den 21. May Ao 1632*

83) Albrecht z Valdštejna saskému maršálovi Janu Jiřímu Arnimovi, Praha, 2. června 1632
(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

*Edler Gestrenger brsonders Lieber Herr Veldtmarschalck,
Wier mögen dem Herrn hiermit nicht verhalten, waß maßen wier berichtet worden, das vor etlich wenig tagen das Volck so in Elbogen gelegen, eine impressa undt da sie daselbst nichts richten können auff die statt Falckenau vorgehabt angezündet, unndt gantz in die aschen gelegt.
Allermaßen unuß nun, warumb solches geschehen, unbewuest, unndt wier wan am Brennen etwas gelegen, so vihl Croaten, Hungern unndt Polen, an der Handt haben, die vihl eher ein gantzes Landt, alß jene ein Stadt oder Marckht in die Aschen setzen werden. Alß haben wier dem Herrn, zumahlen unß bewuest, dß er ob dergleichen ungebührnüssen kein gefallen trägt solches hiermit notificiren unndt Ihn benebenst dergleichen exorbitantien hinfürsers einzustellen ersuchen wollen, das da solches nicht geschehen solte, wier gewieß ein solche revenge, das die auff der andern Seithen wenig vorthail darbey haben werden, zu suechen nicht underlaßen würden. Im Übrigen verbleiben wier dem Herrn zue angenehmer erweißung willig. Geben zue Prag den 2. Monatstag Juny Anno 1632*

84) Saský maršál Jan Jiří Arnim saskému kurfürťovi Janu Jiřímu I., Drážďany, nejspíše první polovina června 1632
(SHStA Dresden 9269/12 die von Churfürst Johann Georgen dem Isten von Sachsen dem Feldmarschallen Hans Georgen von Arnim gethane Vorhaltung wegen heimlich mit dem Kayser als feind. General. Lieut. Herzogen von Friedland führende correspondenz betrf. 1632)

*Durchlauchtigster, Hochgeborner Churfürst,
E. Churf. Durchl. seindt meine unterthenigst und gehorsambste dienste bevohr gnedigster Herr. Was E. Churf. Durchl. vor wenig Stunden mir vorgehalten, auch ferner durch dero Herren Geheimbten Ráthen inn ihrer selbsteigenen Churfürstlichen praesentz anbringen laeßen, muß ich bekennen daß über alle maeße mich solches bestürct und perplex würde gemacht haben, wann nicht mein gutes reines Gewißen, mit welchem Ich mir getraue vor dem gerechtem Gerichte Gottes des Allerhöchsten an ienem großen tage, soviel diese boeßhaltige ehrenrürige Beschuldigung anlanget, unerschrocken mich zugestellen, angefrischet und muet gegeben. Doch habe Ich meine Verontworttunge damalen nicht also gethan, protestire auch, das es anicz, weil die Zeit kurz, die Sache überaus wichtig und Ich den schuldigen respect zu Irer Königl*

Mait. in Schweden hohe Person tragen muß, nicht der gebühr nach geschehen kan. Behaltte mirh derwegen meine Ehren Notturfft, geziemende retorsione und verantwortliche revenge wieder meinen Calumniaten bevohr.

Die Schreiben, so mirh vorgezeiget, und meiner Antwortt bin Ich inn keine Abrede, denn deren darff Ich keinen Scheu tragen; daß ich aber meinem Delatori (Ich muß mirh vor dißmal noch dieses glimpfflichen tituls gebrauchen) solte seine interpretation guet sein laeßen, wie Ihnen solche seine affecten und immoderaten passion dictiret: keines weg. Aber E. Churf. Durchl. und alle unparteiße, vernünfftiger Leute Judicia kan Ich gar wohl auff folgenden meinen unterthenigsten bericht leiden.

E. Churf. Durchl. wirdt ohne allen zweiffel unverborgen seyn, daß bey der Keyßerlichen Armée Ich mit gueter reputation, großen profiet und allergnedigster affection wol lenger hette bleiben und geduldet werden können, mich auch gancz keine noet besondern einig und alleine die liebe und treue, so Ich zu dem heiligen Wortte Gottes getragen, weil deßelben Verfolgung so hartt angangen, zu resigniren mich gedrungen. Deßen werden mirh viel redlicher Leute bey iedermenniglichen und mein erstes Bedencken, so E. Churf. Durchl. auff dero gnedigstes erfordern Ich unterthenigst eröffnet und, ehe der Leipziger tagk angangen schriftlichen zugefertiget, vor derselben Zeugnuße geben; daß Ich dabey bestendig verharret, Haben E. Churf. Dhr. in wehrenden tagk von mirh gnedigst vernommen, auch aus den abermahlig alhir zu Dreßden uberreicheten Schrifften noch klärer ersehen,

Waß nun bey solchen meinen gedancken ein rechter Christlicher Eiffer gewesen, habe Ich hernachmalen realiter demonstriret, Inn deme bey E. Churf. Durchl. Ich mich in dienste begeben, und dero Kriegsbestallunge angenommen, do E. Churf. Durchl. zu Leipzig die Keyserliche mandata entpfangen und uns ingesamt gefraget, ob solches bey einem oder anderm Nachdencken verursachete, bin Ich der Erste gewesen, so sich rundt, erkleret, daß Ich mich solches nicht irren ließe, denn bey mirh were es kain iropinatum, besondern ein praemeditatum.

Wie E. Churf. Dhr. nach Merserburgk zu des H. Gen. Tilli Subdelegireten gereiset und derselben Ich das Geleite gegeben, Ich wil hoffen, E. Churf. Durchl. werden sich noch gnedigst erinnern, wie derselben Ich unterthenigst vorgetragen, daß mich meine schuldige Pflicht und unterthenigste getreue affection drunge, E. Churf. Durchl. unterthenigst zubitten, daß doch vor allen dingen bey der Handlungen do es dorzu gerathen solte, das publicum bonum möchte inn acht genommen werden und mann sich vor ihrer listige schmeichelwortte hütten, auch mit keinen starcken bedrauungen von solcher gerechten Sachen abschrecken laeßen woltte.

Was inn dero zurückekunfft vor E. Churf. Durchl. hohe Persohn und der ganczen Armée Ich vor herczliche sorge getragen, Ist dem allwißendem Gott am besten bekandt. Ich lebe der unterthenigsten Zuversicht; E. Churf. Durchl. werde es an mirh auch gespüret haben, do es auch dazu gerathen, daß E. Churf. Durchl. von der Keyserlichen Armée so feindseligen bedrenget, was Ich damalen urgiret, auch selbstn befördern helfen, hat der Außgangk bezeuget. Nach erlangter Victorien habe Ich nicht alleine die anderen Obersten selbst angemahnet, besondren auch das Meinige dabey gethan, damit die Armée wiederumb gestercket.

Do von E. Churf. Durchl. Mirh befeligk zukommen, daß Ich nach dem Königreich Böhmen gehen solte, habe ohne einige difficulteten Ich dabey keine Stunde verabseumet, auch, wie die occasin sich dazu praesentiret, mich nicht gescheuet, der Keyserlichen Residenz zu impatroniren.

Meine unterschieden gehaltene Discurse, daß E. Churf. Durchl. bey iczigem Zustande den Römischen Keyser nicht anders als Iren Feindt considerirn, sich auch also gegen Ihme erzeigen müste, Insonderheit das leczte Bedencken, so Ich zu Torgaw ubergeben,

wird alles vorige confirmiren. Was könnten doch nun wol vor motiven sein, die meine vorige opinion so schleunig solte verendert haben? Ich weiß es vor gewisse, meinen Wiederwertigen solte es selbst schwer fallen, solche zu fingiren, Ich will geschweigen, mit grund und Bestande mihr bezubringen.

Ire elende fundament, so sie produciren, werden Ihnen wohl nichts mehr an die Handt geben, als daß Ich gerne einen Christlichen und bestendigen Frieden befördert sehe. Dazu bekenne Ich mich rundt aus, und darff dieses kein beweisens, denn Euer Churf. Durchl. habe ich münd: und schriftlichen zu undencklichen mahlen selbst unterthenigst eröffnet; und Ich bestehe darauff: wirdt der Kriegk lenger dauern, so gehet das Römische Reich zu ruin, vielleicht wol gar zu grunde. Wer nun ein auffrichtiges, redliches Gemuthe hat, deme muß es ia zu Herczen gehen, und wann dann daßelbe solcher Sorgen voll ist, so muste mann ia nach dem lieben frieden mit großer Begierde verlangen tragen. Solches ist bey mihr, darumb habe Ich keine occasion niemaln aus Handen gehen laßen, die Ich nur bequehme gefunden, Besondern beides, kegen Freunde und Feinde, denselben allewege zum Höchsten recommendiret. Wie sich diese mit dem Obersten Sparren praesentiret, habe Ich ihme nach möglichkeit remonstriret, wie gar ein betrübeter Krieg dieses sey, da wir Teuczsch, nicht alleine Glaubensgenossen, sondern ein Bruder den andern, ia der Vater den Sohn, der Sohn den Vater offtmals erwürget, und wenss am besten gerieth, so würde das liebe Teuczschlandt ein Raub und Beute auslendischer Völcker und erbärmliches Schauspiel der ganczen Weltt werden. Darumb hette Ich mich erfreuet, wie Ich gespüret, daß Ihr f. G. Herr General sich umb den Friden vormahlen so vleißig angenommen. Betrübete mich aber anicz, daß er nunmehr so gar stille davon; Wollte wünschen, daß er das Glück, dardurch Friede und Ruhe widerumb gestiftet.

Ob nuhn diese Christliche Erinnerung wieder die Kirche Gottes, des Heiligen Römischen Reichs und E. Churf. Durchl. wie auch aller anderer Evangelischen Ständen Wolfarth oder vor eine gefehrliche Practicke zuachten, dadurch E. Churf. Durchl. verrathen und verkaufft, da mag ieder ehrliebender Mann von judiciren. Da nuhn Ire F. G. Herr General uber diese Discourse höchlichen erfreuet, alßbaldt durch einen eigenen Currirer auff Wien geschrieben und den Officirern inhibiret, nichts hauptsächliches anzufangen, darüber, wolte Ich vermainen, solte sich alle Christliche Herczen auch erfreuen; daraus erscheinet, dieweil er ohne einzigs ersuchen solches alles gethan, sie nunmehr auch zum Frieden geneigt. Daß aber meine Discourse mit Sparren nichts anders gewesen, bezeugen nicht alleine die producirte Schreiben, sondern auch der effect, so darauff erfolget selbst. Hier wolte Ich wol, daß mein Promotor seine Wicz ein wenig beßer gebraucht und mit mehre patiencz die Schreiben gelesen, da wüerte Er starcks befunden haben, daß Sparre schreibet, Ire F. G. begeren auch nichts anders als den Frieden, und darauß materiam colloquii gesehen haben.

Were ia bey Verlesung des ersten Schreibens der Eyffer so groß gewesen, daß er sich nicht besinnen können, So sollte ia des Herrn General Schreiben ihme die Augen eröffnet haben, da Ire F.G. gedencken, Sie haben vollenkömbliche Gewaltt zutractiren; zweiffelten nicht oder verhoffeten, Ich würde von E. Churf. Durchl. eine gleiche mit mihr bringen. Was magk der gute Mann hier vor gedancken gehabt haben, Worüber E. Churf. Durchl. mihr Vollmacht geben sollten? Wenn Er ia noch in seinem traum verbleiben wolte, Es were zu E. Churf. Durchl. Schaden angesehen: Wie reumet es sich dann, daß den officirern verboten, nichts Hauptsächliches anzufangen? Mihr dünckt, were es Verrätherey, der Feindt würde der occasion, weil E. Churf. Durchl. Volck noch nicht zusahme sich beßer gebraucht haben und E. Churf. Dhr. ins Landt gerucket seyn; das würde ihme kein Mensch haben erwehren können. Wer weiß, obs nicht geschehen, wann nicht der vielgütige Gott durch dieses Mittel es gehindert; wann gleich die

intention zum frieden nicht gewesen, were es dann ein unerhörte Sache, daß mann gegen seinen Feindt sowol List als Gewalt gebrauchen magk?

Daß der Oberster Sparre seczet, daß die Parteyen gegen einander gehen sollen, damit es nicht das Ansehen, als wenn man tractire, auch daß er darzu helffen wolle, daß der Hochmuth geleet, Ich glaube, das sey ia leicht zu sehen, daß solche Anschläge nicht von hier sondern Ihme herrühren; zu dehme, wenn er die Feder inn die Handt hat, so führe Ich sie ihme nicht, daß er schreiben muß, was Ich will; so ist ihme ia auch noch nichts bewilliget, ob man mit solchem dinge friedlichen.....⁸²²

Wenn nun der Herr Judex sehen wirdt daß E. Churf. Dhr. mir etwas anbefehlen, und kan mir denn zugemeßen werden, daß Ich dem ienigen nicht treulich nachkommen, so gehet er auff beßeren fundament. Iczo hat er aber eine übel gegründete Decision ertheilet damit, daß Ich den Obersten Sparren so hoch gebethen, mit dergleichen Schreiben mich ins kunfftige zu verschonen und nicht in unverschuldete Verdacht zubringen, Wolte Ich vermeinen, hette Ich ia genug am tage gegeben, daß Ich dergleichen nicht gewerttig seyn wolte, und wenn er ia vormahlen Verdacht geschöpffet, solte es ihme dadurch benommen seyn.

So habe ich auch durch Gottes gnade biß auff diese stunde meinen Herren so endlichen gedienet, daß ich allen meinen Feinden trocz biethen kan, daß sie auch nur durch einige suspicion mir etwas anders beybringen solten; denn Ich noch mein Lebelang meine zusage, Will geschweigen, außgewanten Revers oder geleisteten Eidt nicht inn geringsten gebrochen; Sonsten müste Ich auch die regul über mihr gehen laßen, daß dem ienigen, Wer einmal seine treue bricht, nimmermehr wieder zuglauben. Aber es soll ihnen in Ewigkeit feilen, mich deßen zu beschuldigen; Ich will nicht sagen, was mit Unwarheit, sondern gutem grunde geschehen kan. Es wirdt (höre ich) mihr vorgeworffen, der Herzog von Friedelandt hette sich verlauten laßen, er liebete mich wie seine eigene Seele das hat er schon vor 4 und 5 Jahren gesaget. Wenn Ich nicht auffrichtig gedienet, vielleicht würde ers von mihr so wenig sagen als von anderen. Daß ich solches gethan, habe Ich mit Keyserlichen Schreiben zu beweisen, und allen meinen Herren habe Ich eben also gedienet. Wils auch gegen E. Churf. Durchl. nicht anders thun, bevoraus, weil Sie mihr die hohe Churfürstliche löbliche gnade, derer Ich biß inn meine sterbliche Gruben nicht vergeßen will, erzeiget und mich erst auch in gnaden wegen solcher schendlichen Bezüchtigung hören wollen. Gott der Allmechtige hat noch biß dato meine feinde allzeit zuschanden gemacht. Ich habe das kindliche Vertrauen, seine Göttliche Allmacht werde es vor dißmahl auch thun und mihr eine solche gewünschete occasion an die Handt geben, dadurch alle Calumnianten zu spotte werden, und E. Churf. Durchl. im Wercke spüren, daß Ich gleichwohl sey.

E. Churf. Durchl. Unterthenigst gehorsambter H. G. v. Arnimb

85) Saský plukovník Dietrich von Starschedel saskému kurfiřtovi Janu Jiřimu I., Adorf, 21. června 1632

(SHStA Dresden, 9243/2 Fernere Schreiben und Berichte von Eger an dem Voigtlande, den Verlaufft in Kriegs Sachen, Item was nach Übergebung der Stadt Eger und Ellnbogen einkommen 1632)

*Durchleuchtigster, Hochgeborner Churfürst unndt Herr,
Er. Churf. durchl. seindt meine unterthenigste unndt gehorsambe dienste
pflichtschuldigestes, treues fleises jederzeit zuuorn.*

⁸²² Mezera.

Gnedigster Churfürst unndt Herr. Wie ungerinn und mir zum höchsten zuwieder ich an diesenn unterthenigsten Bericht komme also starck erfordert es die höchste noth unndt meine schuldigkeit unndt ist dieses, das sich die Kays. Soldatesca vonn fünffzehnen Regimentern zue Roß und Fues Mitwochs, den 6. noch instehenden Monats Juny, Abendts umb 5 Uhr, vor der Stadt Eger begeben, dieselbe den 7ten durch einen Trommeter und Trommelschläger ufffordern und dorauffer donnerstages, den 8. eiusdem, die starke attagirung durch spielung der stücke unndt werffunge Granaten unndt Feuerkugeln in die Stadt vernehmen lasen unndt es damit so weit bracht, das beydes zum theil Bürgere unndt die bey mir gehabte Defensionir, ganz desperat unndt rebellisch worden seindt, das ich fast den wenigern theil von denen Bürgern in vorgesezten einfall uff die Mauern zur gegenwehr bringen unndt die Lutherische vor ihnen eingebildeten gewaldt gegen die Catholischen Bürgern erhalten können, dahero ich dann nottringlichen geuhrsachet worden bin, mit dem feinde Sonnabendts⁸²³ Abendts auff gewisse conditiones inhalts beygefügter Abschrift der accords-Puncten zue accordiren unndt darauff Sontages umb 1 Uhr nach Mittage den Abzugk aus Eger mit der Soldatesca, auch Ober- unndt Unterwehren, brennenden Lundten, Sagk undt Pagk, auch dem wenigen erübrigten Kraut unndt Loth mit zuegegebener Convoy 4 Compagnia Reutere auf Adorf zu nehmen unndt benente Stadt Eger der rebellierten Soldatesca halber zue quittiren unndt ob es wohl von mir so balden und inn Puncto unterthenigst berichtet werden sollen, so hat es aber wegen des Feindes uffm Hals gelegener unndt noch vor Augen schwebender gefahr unndt fast stundlich hin unndt wieder im Lande praesentirung, ruinirung, auch Plunderunge unndt Ausbrennung halber nicht geschehen können, in masen dann E. Churf. durchl. ich vor dismal umb noch obhabender groser sorglicher gefahr willen ausführlichen Bericht nicht thun kan...

Přiloha:

Resolution auff eingeschikhte Puncta, so Hr. Obrister derer Churf. Sachs. durchl. der Wohledtle dietterich von Starschedel in seinen Abzugk unndt quittirung der Stadt Eger begehret.

- 1. Belanget den ersten Punct, das der Hr. Obriste sambt seinen unterhabendten befelichshabern unndt Soldatesca, auch allen bey sich habendten dienern, Wagen unndt Pferdt, frey abziehen, mit Ober- unndt Untergewehr, Sakh unndt Pack, brennendten Lundten unndt Kugel im Mundte, alles mit sichern Paß unndt eine guete deutzsche Confoy bies auff Adorff verzundt (?vergünt) werdten, wirdt solches seinen begehren noch zugesagt unndt versprochen.*
- 2. zum Ander, das alle Pagagi frey sicher pasieren unndt in Abzugk keines wegcs angegriffen werdten sollen.*
- 3. drittens, das die Churf. Commissarien neben dero angehörigen, als diener, Pferdt unndt mobilien, mit unndt zugleich der Soldateca in accord eingeschlossen unndt sicher abziehen soll.*
- 4. Viertens wirdt bewilligst, das der Churf. durchl. zu Sachsen Beambte, Prouiantmeister mit seinen dienern, Pferdt unndt Pagagi frey, sicher unndt unbelediget mit der Soldatesca, wie obgedacht, abziehen. Belanget aber die Munition unndt Prouiant, wie ingleichen die fuhre, solches auff unterschiedliche mahl mit abführen zu lasen, kan nichts als mas sie alsbaldt mit sich nehmen können, eingangen werden.*
- 5. Fünfften den General Perdon belangedte. Stehet solches allen in Ihr Kayßl. Mayt. gewaldt, werden auch nicht hoffen, das E. Erbahrer Rath unndt Bürgerschafft solche Perdon von nöthen haben, weiln wier sie vor Ihr Kaisl. Mayt. getreue gehalten.*

⁸²³ 9./19. 6. 1632.

6. *Sechstens, den Geistlichen, alß Kirchen- undt Schuldiener, wirdt hiermit auch versprochen, mit sambt ihren Weib undt Kindern undt Mobilien, gleich der Soldatesca ein sicherer Abzugk.*
7. *Siebendes, werdet Ihr Churf. durchl. selbstenn alß ein Herr, der vernehme Landt undt Leuthe hatt, so ein Eingangk nicht suchen zu machen, dahero mehr rebellion versteckhet werdten, demnach wehr Lust hatt, sein Haus undt Hoff stehen zu lasen, kan ihm leicht vergönnet werdten, mit was er ietzo fortbringen kan, abzuziehen.*
8. *Achtens belangndt den sich in der Stadt aufhaltenden Adel undt hineingeflogene Mann undt Weibpersonen, wirdt vergönnet sicher undt ungehindert sich zu den ihrigen undt auf ihre gütter wieder zu begeben oder auch wohe (!) sie wollen hien zu ziehen; den Exulanten aber, weiln sie einmahl bannisirt, werden sie auf Ihr fürstl. Gn. Herrn Generalissimi gnadt undt ungnadt remittiret.*
9. *Neuntens wirdt gleicher gestalt wie die Churf. Soldatesca auch dem unwesenden schwedischen Volkh dienere, Pferd undt Pagagi sicher passiren zu lasen versprechen.*
10. *Zehendes. Hierentgegen werden die Churf. nichts, was nicht ihnen oder oben specificirten Personen, so der Abzugk vergönnet, zuestendigk, von der Stadt Kirchen, Clöster undt dero geistlichen undt weltlichen Ihnwohnern unbilliger weise entfrembten undt abführen sondern dem Abzugk lauth vorgehenden accord in allen Puncten alsbaldt maturirn undt befördern.*
Schlieslichen weiln diese meine letzte resolution, darin alles was billiger weise praedentiret wordten, eingegangen, soll auch beyderseits, bies das es beydertheils unterschrieben, mit allen schiesen, fernerer aproschierung undt aller Feindt sehligkeit eingehalten werdten, das das alles dieses Abendts volkhomentlich veraccordiret undt volzogen. Urkhundt meiner Handt Unterschrift undt angebohrnes Petzschaft. Datum im Veldt vor Eger, den 19. Juny 1632

86) Císařský generál Heinrich von Holk Albrechtovi z Valdštejna, Cheb, 21. června 1632

(NA Praha, SM, VL, F 67/53, poř. č. 75, karton 163, původně v ÖStA Wien, HHStA, též ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5)⁸²⁴

durchleuchtiger Hochgeborner gnädiger fürst und Herr

Euer fürstl. gn. berichte ich unterdänigst wie das die Sax besatzung abgezogen in die 700 man starck, und haben hir hinderlassen in die 20 Centner pulwer, 2000 Strich Korn, und bey dem statt 22 stuk allen sorten geschutz, neben 4. feuer böllen, darunter die megsten (!) zu 6 Pf. und eins, ihren bericht nach, weill ich noch nicht gesehen zu 36 Pf.⁸²⁵ und in die 900 Kugell, noch zu 33 dubbeltt hackn in die 3000 Kugell.

Euer fürstl. gn. glaubett nichtt wie die statt wollverwante, und ist ein alten burg darauß laichttlig ein Castell zu machen, das mitt ein 300 man zu mantinieren

Sonsten gn. fürst haben die bürger uns den megsten schaden gethan, auch nichtt wollen accorderen, das auch den H. Obristen ihnen accord nicht hatt sehen dorffen lassen, weill sie nicht eingeschlossen und wehre hochnotig sie zu disarmieren, oder man muß über 2000 man besatzung lassen. Den Obristen hatt 4 Exulanten in Kudschn mitt nehmen wollen, welche ich wider außgenommen und hin in arrest haltn bis Ihre fürstl. gn. order darunter sie sehr klagen über einen Medico, die andern 2. sein blut arme leute, und den 4. ist reich an geltt und gutter. Ihre nahmen sein D. Mattias Hornick, Hans Barteld von Rotenbach, Jeremias Schentzen, Hans Ch. Tanner

⁸²⁴ Hallwich publikoval ve FRA, No 960.

⁸²⁵ Hallwich uvádí 56.

Ellnbogen habe ich gesternn abend mitt den Buttlerschen dragonen die fors thor losertt gantz schliessen lassen, vermerke doch das Vidzdumb die ehre von stück wolte haben, und ich besorge wo ich nichtt halbe canon habe, ich möchte vergeblich ihm die ehre anthun. Was sie auch befehlen thuett wegen den margräßliche Rebelische bauern, erwarte ich unterdänigst auch, wie viell und wem ich hir in besatzung solte lassen, wan die marsche weiter fortgehett. Die officere und etliche soe die ander fon die principelste capita der Rebellische burger halten habe ich heute lassen bey Kopff nehmen, Sonsten, bis alles in order keinem menschen hir eingelassen ausser die wacktt umb den statt, und auff den marck.

Es sein hir von bey die 32 thot blieben mitt einem Traunischen Leutenanbtt und woll soe viell beschedigtt, was ich an thun sondern mich imegneren an Ellebogen ohne Ihre fürstl. gn. order, will ich auff fleisigste versuchen, aber Sondern ein 4 halbe canon, die kurtz spiell austhun meins erachtens machen solten, werde ich schwerlich etwas richten, und wolte sondern die nichts gern das Ihr Mayest. wapen solte in diesem angefangenen guttem cursu, an einem ortt stechen.

Es ist demnach hohnötig das, dem ortt nichtt in dosso uns bleibt. Erwarte unterdänigst was Ihre fürstl. gn. gnädigst will befehlen und verbleibe Euer fürstl. gn. unterdänigen gehorsahmen

Heinrich Holk MPP.

1632 21. Junii Eger

87) Císařský generál Heinrich von Holk Albrechtovi z Valdštejna, Cheb, 21. června 1632

(NA Praha, SM, VL, F 67/53, poř. č. 75, karton 163, původně v HHStA Wien)⁸²⁶

Durchleuchtiger Hochgeborenen gnädiger fürst und Her,

Euer fürstl. gn. thue ich unterdänigst zu wissen das nachdehm die stat Egra mit stücke beschossen, und dessen die burger ein uhrsach als haben sie Kloken, stückn und der gleichen an Ihr fürstl. gn. verlohren.

Im übrigen, belangend den Schwed, habe ich kein ander bericht als da er auff Culmbach, ein 8 meill von hir, gesinnet sig zu wenden unnd von dannen anhero wo proviantt forhanden, deßwegen ich ihm hirauß muß testa machn, und sein mihr die Chur bayrische armada wo sie auff Weiden gehen mühe (?) rukstück gutt. Habe deswegen nach meinem ainfalhte es dafor das man suchete Ellebogen mitt grob geschutz zu angreifen, welche ich könte von Piltzen ab holen dinstag abend. Mittler waill verfertige ich hir umb alles das in wenig stund die baterirn fertig sein sollen. So bald auch das Schweden nach Culmbach solte kommen, hielte Ichs for gutt das wir mittl sucheten den Krieg auß Böhmen in Francken oder Pfaltz wo es best gelegen von Ihre Maystatt grund zu wenden, dahin den Bayrische marsche ziehlett. Das Volck ist hir ietz woll und sicher losertt, und soll negst Gott /keine/ gefahr haben, auch nichts hasardirett werden.

E. f. g. Unterdäniger gehorsahmen diener Heinrich Holk

1632 21. Juny in Egra umb 10. uhr

88) Císařský generálmajor Johann hrabě Aldringen Albrechtovi z Valdštejna, Tirschenreut, 25. června 1632

(NA Praha, SM, VL, F 67/53, poř. č. 75, karton 163, původně v HHStA Wien)⁸²⁷

⁸²⁶ Publikoval již Hallwich ve FRA, No 961.

⁸²⁷ Publikoval již Hallwich ve FRA, No 968.

*Durchleuchtiger Hochgeborner Fürst, Gnedigster Herr,
 An jetzo und gleich in dieser stundt, ist mir beyliegendes Schreiben, von Amberg
 einkommen, E. fürstl. Gn. habe Ichs, zu ablegung meiner schuldighaitt hiemit
 überschickhen sollen, dieselbe geruhen darauß zuuernehmen, was von deß Königg in
 Schweden vorhaben, berichtet würdt, Thue E. fürstl. Gn. mich zu beständigen gnaden
 beuehlen. Tirschenreut den 25. Juny 1632
 E. Frst. Gn. Hochobligierte udertheng: treuehorsamer diener
 Johann Aldringen MP
 PS. Ain gefangener sagt auß, das deß Königes Intent seye gewesen, gegen Behem zu
 Marchieren und Chur Sayen zu succurriern*

**89) Přísaha saských vojáků, bez data
 (SHStA Dresden, Loc.10828 Nr. 342 Ordonnanzen, Befehle und dergleichen, die
 Ritterpferde 1631 – 1632)**

*Eyd
 Ich gelobe und schwere, alle dem jenigen, so mir vorgehalten und dieser Articulen
 brief besogen und einem ehrlichen Kriegsmann zu thun gebühret, in Ihrer Churf.
 durchl. wehrendem diensten getreulich und uffrichtig nachzukommen. So wahr mir Gott
 helffe und Sein Heiliges wortt.*

**90) Měsíční žold pro pěší pluk saského vojska, podle hodností, bez data
 (SHStA Dresden, Loc. 10841/11 Nr. 675 Musterrollen über die Komp. des
 Hauptmanns von Taube und von Schlieben 1631)**

*Monatliche besoldunge uff ein regiment zu fues vonn 2000 Mann
 Uff den Stad. deme Obersten 500 tlr.
 Obersten Leydenambt 150 tlr.
 wachmeister 80
 quartiermeister 50
 Schultheis 40
 Secretario 25
 feldtprediger 30
 regiments feldtscherer 20
 proviantmeister 25
 wagenmeister 20
 provossen 30
 provos leydenamdt 12
 zween trabandten, in der 6 tlr. 12 tlr.
 Stackmeister 6
 Scharsfrichter 14
 hurnwäibl 10
 regiments trom(m)elschlager 4
 Uff des Obersten Stad unndt leibsbesoldunge
 thuet Monathlichen 1028 talr*

*Monathlichen auff jedes fendl vonn 200 Mann
 deme Hauptmann 170
 deme Leydenambt 45*

<i>fendrich</i>	35
<i>Veldwäibl</i>	18
<i>Mußterschreiber</i>	11
<i>Führer</i>	11
<i>Varier</i>	11
<i>Veldtscherer</i>	10
<i>zween gemäine wäibl</i>	20
<i>3 Corporoln iedem 8</i>	24 tlr
<i>3 trom(m)elschlager ied. 7 tlr.</i>	21 tlr.
<i>1 pfeuffer</i>	7 tlr.
<i>Steckenknecht</i>	5 tlr.
<i>20 gefreitten, jederm 7 tlr.</i>	140 tlr.
<i>72 piequenir, jedem 6 tlr.</i>	432 tlr.
<i>108 Muß(qu)ertir jedem 5 tlr.</i>	540 tlr.

 218 Mann mit dem ersten blath haben zu monatlicher besoldung 1500 tlr.
 10 Companien 15000
 hierten kömbt des Obersten Stad 1028
 uff das ganze regiment sambt Stad thuet der erste monath soldt 16028 tlr.

91) Soupis kvartýrů saské armády v Čechách, bez data, 1632
 (SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214)

Designatio

Wie die Churfürst. Sächs. Regimenten anitzo logiren

In Leutmeritzer Creiß

Contribution und Quartier { Herr Obriste undt General Feldtzeugkmeister Johann Melchior von Schwalbach, mit der Artollerie und vier Compagnien seines Regiments zu fuß. Sr. Churf. Durchl. Leibregiment zue Roß und Fuß

Satzer Creiß

*Contribution und Quartier { Herrn Obristen Schwalbach Sechs Compagnien zu fuß
 Herrn Obristen Hertzogk von Holstein ganzes Regiment zu Roß.
 Herrn Obristen Glizings Regiment zu Fuß*

Eger undt Ellenbogischer Creiß

*Contribution { Herrn General feldtmarschalchs zwey Compagnien zu Roß. Liegen zu Prag
 Muserplatz und Unterhaltung { Fürsten von Anhalt Regiment zue Roß.
 Herrn Obristen Frantz Vitzthumbs Regiment zue Fuß*

Schlanier Creiß

Contribution und Quartier { Herr Obristen Stachs (!) Lösers Regiment zue Fuß

Praag

*Contribution und Quartier { Herrn Generalfeldtmarschalchs Regiment zu fuse
 Herrn Obristen Starschedels Regiment zu Fuß*

*Herrn Obristen Graffen von Solms Regnt. Zu fus
Defension Volck an 2200 Mann
Quartier Herrn Obristen Hofkirchens Regiment zu Roß*

Rausinner Creiß

Ist ledig

Buntzler Creis

*Herrn Obristen Stachs Lösers Regiment zue Roß
Ist aufgefordert. Hat der feindt undt haben diese Compagnien bishero zu Melneck
gelegen*

Rakonitzer Creiß

*Herrn Obristen Wolff Adam von Steinauens Regiment zu Roß hat der feindt
Ist nacher Waldsaßen geleet.*

Podbritzer Creis

Hat der Feindt

92) Patent Ferdinanda II. k naverbování kompanie o 100 jezdcích, Vídeň, 1632
(úryvek)
(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, Stücke ohne Datum, karton 129)

*Wir Ferdinand der Ander, von Gottes Gnaden, Erwölter Römischer Khayser etc.
...Embieten N. allen und jeden Churfürsten, Fürsten.....unnd sonst allen andern Unsern
und deß Reichs auch unserer Erb Königreich und Länder Gubernatorn, Land säßen,
Underthanen und Getrewen Denen dises Unser offenes Patent fürkumbt, Unsern Grueß,
in freuntlichen Willen, Gnad und alles guets. Und geben Ewer L.L. A.A. und Euch
sanpt und sonders freund: und gnädiglich zuvernemben. Daß, demnach Unsere
angelegene Kriegsdiensten der Zeit unumbgänglich erfordern, Uns mit mehrerm
KriegsVolck zuversehen und auff die Bein zubringen, daß Wir dahero Vorweisern
disen _____ (vynecháno jméno) gnädigsten Befelch gegeben, daß derselbe noch
ain Compagnia Reutter von hundert Pferdten, eilents zusambenbringen solle, wie Ewer
L.L.A.A. und ihr von denselben, oder deßen nachgesetzten Befelchshabern, mit mehrerm
vernemben werden. Damit nun solche Bedürffftige Anzahl Reutter, desto ehunder
zusamb gebracht werden mögen.*

*Diesem nach Ewer L.L. A.A. und Euch gnödig und freundlich gesinnt, den andern
nachgesetzten und Unsern aber ernstlich befelchent, daß sie oberntentes Unsern _____
hierzue abgeordnete Befelchshaber zusambbringung der bedürfftigen Mannschafft, in
ihro Landen, Herrschafften und Gebieten Werben zulassen, auch dieselben geworbene
Reutter, derselben und anderer Orthen, Päß, Claussen und Jurisdictionen, zu Wasser,
undt Landt durch paßiren verstatten, allen guetten Willen, Vorschub, und befürderung,
mit Herberig unnd anderer Notturfftisraichung erweisen, solches geraicht Uns von
Ewrer L.L.A.A. und Euch zu gnädigsten beliebenden gefallen, die andern aber
vollziehen hieran Unsern gnädigsten erstlichen Befelch und Mainung. Geben in
Unserer Statt Wienn, den _____ Anno Ain Tausent, Sechshundert Zway und
Dreyssigisten.....
Ferdinand*

93) Seznam míst v Království českém obsazených císařskou armádou, bez data (asi počátek dubna 1632)

(ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60)

Verzeichnuß wie starckh nach folgende Örther im Königreich Böhmen besezt sein.

1. *zue Beraun, Pirgliz und Carlstein Logiren 3. Compag.^{en} vom Obristen Schaffenberg neben 80 Croaten vom Isolano.*
2. *Auf dem Schloß Zwiroff 60. Wanglerische aufm Schloß Schwamberg 100 die Übrigen wanglerische liegen zu Ludiz*
3. *zue Pilsen 3. Compag.^{en} vom Obristen Aldringer, und 100 Man vom Gallas*
4. *Aufm Schloß Falckenau 150 Manteufelische Knecht. In der Stadt Falckenau 200 Pferd und 20. Dragonen*
5. *zu Königsperg Losiren, die Neusachsich Reuter.*
6. *Auf dem Hauß Petschau liegen 100 Man von den zwo Compag.^{en} vom Marques de Grana so in dachau logiren.*
7. *In Töppel logiret die dritte Compag.^{en} vom Marques de Grana.*
8. *zue Rockezan liegen die Unbeworte von dem Obristen Götzen, und 100 bewehrte zu Rackonicz.*

94) Stav vojska císařské armády ve městech Království českého, bez data

(NA Praha, SM, VL, F 67/53, poř. č. 75, karton 162)

1. *Zu Beraun, Pirgliz und Carlstein losiren 3. Compag. von Obristen Schaffenberg, neben 80 Croaten von Isolano*
2. *Auf dem Schloß Zwiroff 60 wanglerische aufm Schloß Schwamberg 100 die übrigen wanglerischen liegen zu Ludiz*
3. *Zu Pilsen 3. Compag.^{en} vom obristen Aldringen unnd 100 mann vom Gallaß*
4. *Aufm Schloß Falckhenau 150 Manteufelische Knechte in der Stadt Falchenau 200 Pferd vom Picolomini, unnd 20 dragonen*
5. *zu Königsberg Losieren die Neusachsich Reuter*
6. *Auf dem Hauß Petschau liegen 100 Mann von dem 2. Comapg.^{en} vom Marques de Grana so in dachau losiren,*
7. *In Töpel losiret die dritte Compagn.^{en} vom Marques de Grana*
8. *Zu Rockezan liegen die unbewerte von dem Obristen Gözen*

95) EXULANTI, KTEŘÍ SE VRÁTILI SE SASY, PROVINILI SE VPÁDEM DO ZEMĚ, A TAKÉ I JINÉ OSOBY, KTERÉ SE PROVINILY V SOUVISLOSTI SE SASKOU PŘÍTOMNOSTÍ V ČECHÁCH V LETECH 1631 A 1632 A ZA TO BYLY ODSOUZENY FRÝDLANTSKOU KONFISKAČNÍ KOMISÍ⁸²⁸

Adalberti Tobiáš – univerzitní mistr a duchovní

Adami Mantinský Viktorin – duchovní

Aleth (Olet, Aletin, Olat) Martin – SMP, odešel s chotí, starší pořádku knihařského, Sasko

Alginus Daniel – univerzitní mistr a duchovní

Anděl (Engel) z Engelspergu Abraham – SMP, s chotí Markétou Vratovou z Waltenburgu⁸²⁹

Antoni z Laubenau Jan – SMP, starší pořádku bradýřského, Pirna, Drážďany

Aretin z Ehrenfeldu Pavel – SMP, s dcerou, zemský geometr, apelační sekretář, Pirna

Artopeus Jan – duchovní

Asculus Kutnohorský Jan – duchovní

Assman Jakub-Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639⁸³⁰

Assman Kašpar - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639

Augšpurger (Augsburger) Kašpar- MMP, vrátil se 1631 do Prahy, byl při snímání hlav

Babst (Papst) Ulrich - Most, exul., nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634/39

Bachhelbel (Pachelbel) von Gehag Alexander – Cheb

Bachhelbel (Pachelbel) von Gehag Wolf Adam – Cheb, exulant, bývalý purkmistr⁸³¹

Bečka Jindřich - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě

Bečková Anna - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě

Bečková Marie - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě

⁸²⁸ Použité prameny: NA Praha, SM, sign. C 215; Bílek, Bobková, Jelínek, Líva, Schebek, Schmertosch, Volf. U jednotlivých jmen neuvádím odkazy na prameny a literaturu. U většiny měšťanů je uvedeno město, ze kterého odešli nebo v něm žili. Je tomu tak i v případě těch, kteří nebyli exulanti, ale byli potrestáni Frýdlantskou konfiskační komisí (dále jen FKK) za kolaboraci s exulanty či Sasy. Není vždy jasné, zda se provinilá a potrestaná osoba vrátila do země z exilu nebo v Čechách zůstala trvale. U exulantů/ek je někdy uvedeno zda odešli s manželkou/em či jinými rodinnými příslušníky nebo příbuznými. Uvedený seznam není kompletní a ani jim být nemůže. Určité procento osob nikdy nebude zjištěno, neboť některé nebyly dobovými prameny vůbec podchyceny, jiná jména teprve čekají na své objevení v archivních fondech jednotlivých Sasy obsazených měst. Seznam zachycuje stav bádání v létě 2007. U některých zde uvedených jmen je i stručná jednořádková poznámka zahrnující buď hodnost, funkci či údaj zda byl exulantem, kam odešel a kdy a s kým se vrátil do země. Pokud je zjištěno více variant jednoho příjmení, jsou uvedeny. Nejistotu ohledně čtení jmen, pochybnost zda dotýčný byl skutečně exulantem či nejasnosti v důvodu provinění a potrestání FKK, to vše je označeno symbolem „?““. Zkratky znamenají SMP – Staré Město pražské, NMP – Nové Město pražské, MMP – Menší Město pražské. Bližší informace o osobách poskytnou zejména výše zmíněné fondy Staré manipulace a seznamy sestavené výše uvedenými autory. Ne všichni zde uvedení byli trestáni FKK, což platí např. o zde uvedených duchovních.

⁸²⁹ Starší pořádku zlatnického, odešel s uvedenou manželkou, ovdovělou Bohemickou z Bohemic, synem Jiřím a jinými pěti příslušníky domácnosti do Freibergu.

⁸³⁰ Tomáš V. Bílek neuvádí řadu mosteckých exulantů celými jmény. Viz NA Praha, SM, sign. C 215/B 24, karton

⁸³¹ Též Sasy ustanovený komisař loketského kraje. Hermann HALLWICH, *Wolf Adam Pachelbel von Gehag*, in: ADB 26, Leipzig 1887, s. 48 – 59.

Bečková Zuzana - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě, manželka Jindřicha Bečky
 Bečvářka Mandaléna – NMP
 Behm (Böhm, Pehm, Pehmer) Jakub – Hradčany
 Behmer David – MMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Belvicová z Nostvic Kateřina
 Beránek Nymburský Václav – duchovní
 Beranová Marianna - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě
 Bergmann (Pergmann) Michal – Litoměřice
 Bergmann Matthias – Cheb
 Bezdědický Jan – duchovní
 Bezdězský z Bezděčí Hory Jan Marcian– SMP s chotí, synem a 3 dcerami, Pirna, Drážďany⁸³²
 Bílé z Fridrich – saský komisař litoměřického kraje
 Boobrovínus Daniel – univerzitní mistr a duchovní
 Borbonius z Borbenheimu Matyáš – NMP, nařízený zemský lékař v Král. čes., obecní starší⁸³³
 Boryně ze Lhoty Petr – vrátil se se Sasy do Loun
 Bořek Dohalský z Dohalic Bořek (?) – přijel s hrabětem Thurnem do Prahy
 Bořek Dohalský z Dohalic Fridrich starší
 Bořek Dohalský z Dohalic Pavel (bratr Václava)
 Bořek Dohalský z Dohalic Václav (bratr Pavla) - přijel do Prahy v roce 1631.
 Brandner z Brandu Jiří Wolf
 Brandtner Egid – Cheb
 Bresl (Presl) z Ardynku Kašpar Melichar – SMP, exulant, Freiberg, vrátil se se Sasy 1631⁸³⁴
 Bretschneider (Brantschneider) Zachariáš – Litoměřice
 Brože (Brož) Řehoř - z různých měst Pražských
 Brusch Adam – Cheb
 Bünau z Günter (Vintíř)
 Bünau z Konrád
 Bünau z Rudolf
 Bünau z Rudolf (bratr Konráda)
 Burda Pelhřimovský Jan – duchovní
 Bybryč z Bybryč Jan Oldřich – byl v saské armádě, obsadil Doksany
 Campanus Kutnohorský Matyáš – duchovní
 Campanus Žlutický Jan – duchovní
 Celestýn (jinak Nebeský) z Freifeldu Zikmund – radní, jeden z deseti soudců, rychtář SMP⁸³⁵
 Cikánek Jan Meliš
 Colnerus Thomas – duchovní
 Colonna z Felsu Jan Jiří
 Colonna z Felsu Kašpar Wolf – vrátil se do Prahy s Thurnem
 Colonna z Felsu Wolf Linhart – sloužil v exulantském vojsku
 Crocinovský (Krocínovský) Matěj - duchovní

⁸³² Vrátil se do Čech a stal se katolíkem.

⁸³³ Z Nového Města pražského, odešel do Žitavy a do Toruně s manželkou Annou roz. Hytychovou.

⁸³⁴ Starší pořádku tkaničkářského. Odešel s chotí Johannou a dcerou Kateřinou.

⁸³⁵ Odešel s druhou manželkou Ludmilou roz. Agathonovou, ovdovělou Kuliškovou a pěti dětmi do Pirny. Jeho syn Jan z prvního manželství odešel do Wittenberku.

Crucius Martin – duchovní
 Crupius (Krupius) Pacobský Pavel – univerzitní mistr a duchovní
 Crusius Theodorus – duchovní
 Ctibor Kbelický Jan – SMP, tiskař, přijel do Prahy v roce 1631, odešel do Pirny a Drážďan⁸³⁶
 Čabelický ze Soutic Adam (bratr Karla Bohuslava a Kryštofa) – přidal se k Sasům, nebyl exul
 Čabelický ze Soutic Karel Bohuslav (bratr Adama a Kryštofa) – přidal se k Sasům, nebyl exul
 Čabelický ze Soutic Kryštof (bratr Adama a Karla Bohuslava) – chycen a popraven 1632⁸³⁷
 Čermák Jan – v Čechách se přidal k Sasům, zajat císařskými
 Černhauz z Černhauzu David Jindřich
 Černovický z Libé Hory Jan – SMP radní, s manželkou Annou, Pirna
 Červenka Jan SMP
 Červenka Matěj -SMP
 Čížek Pavel - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě
 Čujak Václav - z různých měst Pražských
 Damann (Dyman, Tymon) Martin – SMP, Žitava
 Dentulin Matěj – duchovní
 Dentulin Táborský Daniel – duchovní
 Deschauer Niklas – Cheb
 Deym ze Stříteže Adam
 Deym ze Stříteže Václav
 Diettel Matthias – Cheb, bývalý purkmistr
 Dilinger (Tylinger, Tyllyger) Martin – SMP, odešel s manželkou do Freibergu
 Diviš Jakub- SMP
 Diviš z Doubravína Mikuláš – SMP, přední služebník při úřadě purkmistrovském.⁸³⁸
 Dobranovský z Dobranova Arnošt
 Dobranovský z Dobranova Václav starší – přijel do Prahy s hr. Thurnem, jehož byl hofmistr
 Dobřanský (Dobřenský) z Nigropontu Samuel – SMP, hejtman čtvrti týnské, Pirna, Žandava⁸³⁹
 Dobřenská z Dobřenic Johanna prov. Lukavecká
 Dobřenský z Dobřenic Jan Petr
 Dobříkovský z Malejova Zikmund
 Donína z purkrabí Otto – přijel do Prahy v roce 1631
 Douša (Douška) Adam – Litoměřice
 Dub Benjamin – NMP, exulant, vrátil se 1631, odsouzen FKK 25. 1. 1634 všeho jmění.
 Dunckel (Tunckel) Hans - Most, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634/39
 Dvorská Dorota – SMP, vdova po Adamovi Dvorském
 Dyryx (Dyrychs) z Bruku a Rotenbergu Petr – MMP, lékárník
 Eck Erhart – Cheb

⁸³⁶ Společně s chotí Salomenou a dětmi.

⁸³⁷ Karel PLETZER, *Poprava Kryštofa Čabelického ze Soutic v Č. Budějovicích roku 1632*, Výběr 30/2, 1993, s. 113 – 114.

⁸³⁸ Se svojí druhou manželkou odešel do Pirny. Zmeškal odchod Sasů z Prahy a byl uvězněn, po propuštění odešel roku 1636 do Lešna. K jeho osobě viz Vojtěch SOKOL, *Mikuláš Diviš z Doubravína*, VKČSN 1931, třída I., Praha 1932, s. 1-80.

⁸³⁹ Odešel s manželkou Rozinou Rollardovou z Urville a s dcerou.

Eckert (Eckart) Hans Dietrich - Most, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy nebo se Švédy
 Echter Michal – MNP, kupec, Saská Kamenice
 Elbogner von Unter Schönfeld Johann Adam – Cheb
 Elbogner von Unter Schönfeld Wolf Ernst – Cheb
 Eliáš Fridrich – SMP, exulant, odsouzen FKK, přijel do Prahy v roce 1631, prokázal
 nevinnu!
 Elsnic z Elsnic Bernhard – sloužil u nepřítele, přijel do Prahy v roce 1631
 Elsnic z Elsnic Bohuslav - sloužil pod nepřítelem, přijel do Prahy v roce 1631
 Elsnic z Elsnic Burian
 Elsnic z Elsnic Jan Arnošt – přidal se k Sasům v Čechách a r. 1632 s nimi odešel, nebyl
 exul
 Elsnic z Elsnic Jan Jindřich - vrátil se do Čech s exulantským vojskem
 Elsnic z Elsnic Melichar – odsouzen FKK
 Elsnic z Elsnic Václav - odsouzen FKK.
 Emay Zdeněk – NMP
 Esterraicher (Österreicher) z Lebethalu (Lewenthalu) Mikuláš, exulant v Drážďanech
 Eutycheon Adam – duchovní
 Fabricius Humpolecký Vít - duchovní
 Felix Zikmund - SMP
 Felmerus Bakovský Martin – duchovní
 Fišer (Fischer) Jiřík – Litoměřice
 Fišer Kašpar – SMP, krejčí, odešel s manželkou, Freibergu
 Fleischmann Jan – duchovní
 Floragar (Florager) Jan – Hradčany
 Florian Matyáš – SMP, exulant, odsouzen FKK všeho jmění,
 Florýn z Lambštejna Bohuslav – SMP, přijel do Prahy
 Florýnová z Lambštejna Anna–SMP vdova po radním Davidovi, roz. Winterová
 z Polehrad⁸⁴⁰
 Fouček Václav – Žatec, navrátil se s lidem saského kurfiřta a knížete z Altenburgu.
 Frauensteiner Jeremias - Most, exul., nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy
 1634/39
 Frehlich (Fröhlich) z Friedenfelzu Zikmund – SMP, přijel do Prahy, Pirna⁸⁴¹
 Fučík Pavel - duchovní
 Galli Václav – duchovní
 Gallus z Rejštejna Jan – NMP, přijel do Prahy, řídil pohřbívání hlav popravených
 Gallus Žlutický David – duchovní
 Gärtner (Gartner) Václav – SMP, biretník, Torgava
 Georgiades Jemnický Filip – duchovní
 Georgines Českobrodský Matěj – univerzitní mistr a duchovní
 Gersdoff z Gersdorffu Jan Mikuláš
 Gerstlauerová Mandalena – SMP
 Gilingius Jakub – duchovní
 Glaubitus Jan – duchovní
 Globner z Globna Albrecht – Loket, podporoval vpád na Loketsku, odešel se Sasy 1632
 Globner z Globna Jošt Kryštof - Loket, podporoval vpád na Loketsku, odešel se Sasy
 1632
 Globner z Globna Mikuláš – vrátil se 1631
 Görndt Peter - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634/39

⁸⁴⁰ Odešla do Pirny se synem Bohuslavem a dcerou Mandalenou

⁸⁴¹ Odešel s nezletilými dětmi do Pirny, starší pořádku soukenického.

Graf z Ernfeldu Martin – podporoval nepřítele, vstoupil do jeho služeb, odešel 1632 se Sasy
 Groffinger ze Soletu (Graefinger ze Sadku) Karel - Žatec, vrátil se se saským kurfiřtem
 Gross - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639
 Gryneus Přeloučský Matěj – duchovní
 Gryneus Přeloučský Petr – duchovní
 Gubschová Marie - Most, nejisté, zda se vrátila 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Günther Lorenc – SMP, Sasko
 Gurstadt Andreas - Most, exul., nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Háje od Jan – SMP, notář, Pirna
 Háje od Vavřinec Benjamin – SMP, exulant v Pirně, přijel v roce 1631 do Prahy⁸⁴²
 Haječ Jan – duchovní
 Hájek Jan – SMP, bečvář, odešel s chotí Annou, Freiberg, přijel v r. 1631 do Prahy
 Haldius z Neuenperka Jan – SMP, radní, exulant v Pirně, přijel v r. 1631 do Prahy⁸⁴³
 Hammerschmidt Hans - Most, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy nebo se Švédy 1634, 1639
 Hamza ze Zábědovic Pavel Bořek – byl v saské armádě, není jisté, zda byl 1631/32 v Čechách
 Hanek Jan – SMP, starší pořádku krejčovského, odešel do Freibergu, přijel r. 1631 do Prahy
 Hanslinias Mikuláš – univerzitní mistr a duchovní
 Hanussius Bzenský Jan – duchovní
 Hartmann Pavel – duchovní
 Hauenšildová z Fürstenfeldu Kateřina–roz.Hadová z Proseče, vdova po popraveném Jiřím⁸⁴⁴
 Haugwic z Biskupic Jan Adam – přijel do Prahy, s celou kompanií jízdy ležel na Hradčanech
 Hayden Jan Jakub – MNP, sekretář komory české, oo Alžběta Kirchmajerová z Reichvic⁸⁴⁵
 Henniger z Eberka Václav – přidal se k nepříteli v Čechách a s ním odešel r. 1632 ze země
 Herburger Kryštof – Cheb
 Herburgerová – Cheb, dcera Kryštofa Herburgera
 Herold Jakob – Cheb
 Hertvicius Jan – duchovní
 Hessius Jakub – duchovní
 Hetzin (Herzin) Maria-Most, exul., nejisté, zda se vrátila 1631 se Sasy nebo se Švédy 1634/39
 Heyduk Jan - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě
 Heyduková Žofie - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě, manželka Jana Heyduka
 Hodějovský z Hodějova Bohuslav

⁸⁴² Také starší pořádku nákladnického, písař komory české, obecní starší SMP. Odešel s manželkou Annou do Pirny.

⁸⁴³ Odešel s manželkou Annou (Šustrovou) z Goldperku a čtyřmi dětmi, pak jej následovaly i jeho sestry Kateřina a Ludmila. Starší pořádku nákladnického.

⁸⁴⁴ SMP. Odešla do Freibergu s dětmi Janem, Jiřím a Dorotou, Kateřinou a šesti jinými příslušníky domácnosti.

⁸⁴⁵ Odešel do Hamburku

Hofer (Huvar) z Lobensteina Jan Kryštof – přidal se k nepříteli v Čechách, odešel s ním 1632
Höfer David– Loket
Hoffmann z Münchhofen Jaroslav – exulant, vrátil se v roce 1631/32 do země
Hoffmann z Kolince Šimon - SMP
Hofmann z Šenhofu Mikuláš – SMP, s manželkou Zuzanou roz. Krezlovou, Pirna
Hofmannová z Šenhofu Barbora SMP – přijela v roce 1631 do Prahy
Hochhauzar z Hochhauzu Bernard (bratr Jiřího)
Hochhauzar z Hochhauzu Jiří (bratr Bernarda)
Homout z Harasova Oldřich – přijel v roce 1631 do Prahy, hofmistr plk. Hofkirchena
Horská Ludmila– NMP
Hošťálek z Javořice Ciprián - Žatec, vrátil se s vojskem saského kurfiřta a kn. z Altenburgu
Hošťálek z Javořice Jan Zikmund
Hošťálek z Javořice Maxmilián - Žatec, vrátil se s vojskem saského kurf. a kn. z Altenburgu
Hotovecius Martin – duchovní
House z Krásné Hory (Hause von Zierberg) Jan
Housenka Samuel – SMP, exulant, vrátil se za saského vpádu do Prahy, odsouzen FKK
Houška z Adelsbergu Jan – Litoměřice
Hozlaur (Hozlauer) z Hozlau Adam st. - přistoupil k nepříteli za vpádu, odešel s ním r. 1632
Hozlaur (Hozlauer) z Hozlau Albrecht
Hozlaur (Hozlauer) z Hozlau Jiří Arnošt - odešel do exilu, vrátil se v roce 1631
Hozlaurová z Hozlau Eva roz. z Reizenstenu - podporovala Sasy 1631, nebyla exulantka
Hradský Jan – duchovní
Hrnc (Hrutzl) Jan – NMP, exulant, vrátil se 1631 do Prahy, odsouzen FKK 25. 1. 1634
Hrobčický z Hrobčic Adam Daniel - Žatec, vrátil se s vojskem kurfiřta a kn. z Altenburgu
Hrobčický z Hrobčic Bohuslav - Žatec, vrátil se s vojskem kurfiřta a kn. z Altenburgu⁸⁴⁶
Hrobčický z Hrobčic Jiřík – asi nebyl exulant, provinil se r.1631 odsouzen FKK
Hrobčický z Hrobčic Kryštof
Hrobčický z Hrobčic Rudolf - Žatec, vrátil se se saským kurfiřtem a kn. z Altenburgu
Hrubeš Jan – NMP, exulant, navrátil se 1631 do Prahy, odsouzen FKK všeho jmění
Hruška z Března Jakub – přijel do Prahy v roce 1631
Hrzán z Harasova Zdeslav – exulant v Drážďanech, přijel do Prahy v roce 1631
Hubecius Daniel - duchovní
Husanin Dorota - Most, exul., nejisté, zda se vrátila 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
Hybner (Hübner) Jan - SMP
Chalupa Jan - SMP
Chiliades Jiří – duchovní
Chluj (Chlug, Klug) Václav - z různých měst Pražských, mydlář, 1631 se připojil k Sasům
Chlumčanský z Přestavlk David – katolík, přidal se k nepříteli verboval vojsko, odešel 1632
Chobotský z Ostředka Vilém – přijel do Prahy v roce 1631
Chocholius Jan – Litoměřice

⁸⁴⁶ Schebek zmiňuje i Bohuchvala Hrobčického z Hrobčic, není jasné, zda jde o dvě různé osoby.

Chotek z Chotkova Karel – vstoupil do nepřátelských služeb v Čechách, odešel roku 1632
 Chrapkovský Martin – SMP, sloužil u nepřítele, přijel do Prahy v roce 1631
 Chuchelský z Nestajova Jan Kryštof – přijel do Prahy v roce 1631
 Jacobides Misenus Jacobus – duchovní
 Jakeš Petr – Litoměřice
 Jakeš Přerovský Vít – duchovní
 Jakobides Kutnohorský Jakub – univerzitní mistr a duchovní
 Janda Čechtický Matěj – duchovní
 Jaučků (Jauček) Václav
 Javorníka z Jan Martin – odešel do Freibergu, přišel do Prahy v roce 1631
 Jelen Jan – Litoměřice
 Jelínek Jan – Hradčany
 Jelínek Jan – SMP starší pořádku mydlářského a svícnického, s dcerou Kateřinou, Pirna
 Jelínek Mikuláš – NMP, exulant v Pirně, přijel do Prahy v roce 1631
 Jeřábek Bartoloměj – NMP, vrátil se 1631 z Pirny do Prahy, odsouzen FKK všeho jmění.
 Jestřebský z Rýzemburka Vilém – přijel do Prahy v roce 1631
 Ještětický (Ještětský) Jan – SMP, exulant, majetek postoupil katolické dceři, odsouzen FKK
 Jezberovský z Olivé Hory Jan – přidal se v Čechách k nepříteli a odešel s ním roku 1632
 Jiránek Jan - z různých měst Pražských
 Jiránek Václav - z různých měst Pražských
 Jon (John) Daniel – NMP, exulant, vrátil se 1631 do Prahy, odsouzen FKK všeho jmění
 Joštová Dorota – vdova po exulantu Mikuláši Joštovi, přijela do Prahy v roce 1631
 Junk Pavel – SMP pernář
 Junker Adam – Cheb, bývalý purkmistr
 Just Šimon – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Kalenda (Kalenta) Šimon - SMP
 Kamejtský z Elstiboře Jan Jiří – přijel do Prahy v roce 1631
 Kamejtský z Elstiboře Jiří (bratr Václava)
 Kamejtský z Elstiboře Václav (bratr Jiřího)
 Kamess Jan - Beroun, přišel se Sasy, zůstal ve městě
 Kanický z Čachrova Jan
 Kapelle (Kapell) Ludvík - z různých měst Pražských
 Kaplánek z Adlersfeldu Jakub – SMP s chotí Zuzanou Kostelníčkovou z Labětína, Pirna⁸⁴⁷
 Kaplíř Vosterský ze Sulevic Jan Bohuslav
 Kaplíř Vosterský ze Sulevic Jiří Bedřich
 Kaplíř Vosterský ze Sulevic Pavel – přijel do Prahy s Arnimem 15. 11. 1631.
 Kaplíř Vosterský ze Sulevic Zikmund Albrecht – sloužil u Sasů, odsouzen FKK
 Kaplíř ze Sulevic Albrecht – v Čechách se přidal k nepříteli, odešel s ním roku 1632
 Kaplíř ze Sulevic Alexander - Žatec, vrátil se s kurfiřtem a kn. z Altenburgu, byl v Praze
 Kaplíř ze Sulevic Bohuslav
 Kaplíř ze Sulevic Felix Častovec
 Kaplíř ze Sulevic Kašpar Zdeněk

⁸⁴⁷ SMP odešel i s dcerou.

Kaplíř ze Sulevic Matyáš Gerunk
 Kapoun Oldřich – SMP, přijel do Prahy⁸⁴⁸
 Käppel Philipp – Cheb
 Karban z Volšan Bernard – s chotí Kateřinou Haldiusovou z Nayenperka, přijel do Prahy⁸⁴⁹
 Karban z Volšan Lukáš – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Karbanová z Volšan Kateřina – přijela s chotěm Bernardem K. z V. do Prahy r. 1631.
 Karges Albrecht – SMP, šmukýř, s chotí Mandalenou a dcerou, Drážďany
 Karmes Andreas – NMP, přijel do Prahy (není jisté, zda je totožný s Kargesem Albrechtem)
 Karolides z Karlsperka Daniel – NMP, přijel do Prahy v r. 1631, choť Ludmila roz. Prohořená
 Karolides z Karlsperka Samuel – NMP, mlynář v Šitkovských mlýnech
 Kašauer (Kaschauer) Kašpar – MMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Kavan Viktorin - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě
 Kavanová Marianna - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě, manželka Viktorina
 Kavka Jan - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě
 Kavka Karel - Litoměřice
 Kavková Sybilla - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě, manželka Jana Kavky
 Kechel (Köchel) z Hollenštejna Jan – MNP, radní, choť Anna z Kocinétu, Freiberg⁸⁵⁰
 Kekule ze Stradonic Mikuláš – v Čechách vstoupil do kurfiřtových služeb, nebyl exulant
 Kekule ze Stradonic Vilém Diviš – v Čechách vstoupil do kurfiřtových služeb, nebyl exulant
 Kelbl z Geisingu Bernard
 Kelbl z Geisingu Václav mladší
 Keller Jiljí – Litoměřice
 Kermas Ondřej – NMP
 Kinský z Vchynic Adam – vrátil se s exulantskou armádou a byl celou dobu v Praze
 Kippelt Wenzel - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Kirchmayer z Reichvic Jan – SMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Kirchner David – SMP, starší pořádku bečvářského
 Kitzing Konstantin - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634/39
 Klatovský Václav – Litoměřice
 Klatovský Václav mladší – Žatec, vrátil se s vojskem saského kurfiřta a kn. z Altenburgu
 Klaus Mathias – Litoměřice
 Klausniczer Ondřej - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634/39
 Klaußnitzer Andreas - Most, exul., nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy nebo se Švédy 1634/39
 Klaußnitzer Melchior - Most, exul., nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634/39
 Kleingeorg Jan – Loket

⁸⁴⁸ Není zcela jasné, zda se jedná o osobu bez predikátu nebo s predikátem. Uvádí se Kapoun ze Svojkova, Bobková jako Kapoun z Karlova.

⁸⁴⁹ SMP, exulant v Pirně a v Drážďanech.

⁸⁵⁰ Syn Jan Bernard, dcera Johanna, služka Alžběta a pět dalších příslušníků domácnosti.

Klukovská Anna – NMP
 Knapek Albrecht – NMP
 Knobloch Pavel – SMP, s manželkou Mariannou
 Kočárek Zachariáš - Žatec, vrátil se s vojskem saského kurfiřta a kn. z Altenburgu
 Kodauer (Kotauer) Šebestián – Loket, nejs. purkm. hlava vzpoury odsouzen hrdla, cti a statků
 Kohout z Lichtenfelsu Daniel - NMP, radní, s chotí Annou Pichelperkovou z Pichelperku⁸⁵¹
 Koch Kašpar Melichar – SMP, exulant v Pirně, starší pořádku šmukýřského, choť Alžběta
 Koch Mikuláš – MMP, přijel do Prahy v roce 1631.
 Kojetický Jan – duchovní
 Kolda Tobiáš – Litoměřice
 Kolínský Jan mladší - z různých měst Pražských
 Kolovrat Libštejnský Vilém Fridrich - Žatec, vrátil se se saským kurf. a kn. z Altenburgu
 Kolowrat z Libštejnský Joachim – nebyl exulant, podporoval exulanty, potrestán FKK
 Kopřiva Samuel – Litoměřice
 Kostomlatský Vřesovec z Vřesovic Adam Jiří – exulant, za vpádu zemřel v Litoměřicích
 Kostomlatský Vřesovec z Vřesovic Jan Habart (strýc Adama Jiřího)
 Košátecká Anna – SMP, vdova po řezníku Martinovi, s dcerou a chůvou
 Kouč z Kouče Jan Jindřich
 Kouč z Kouče Petr
 Kousek ze Sobětiček Daniel – není jisté, zda byl exulant
 Koutský z Jenštejna Vojtěch mladší – NMP, přijel do Prahy
 Koutský z Jenštejna Vojtěch starší – NMP, přijel do Prahy v roce 1631⁸⁵²
 Kozák Jan – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Kozelka z Hřivic Litold – vrátil se s nepřátelským vojskem, odsouzen FKK
 Král Matyáš – NMP, exulant, vrátil se 1631 do Prahy, FKK odsouzen všeho jmění
 Kranický Jan
 Krása Jan - z různých měst Pražských
 Kronenberger Kryštof (bratr Samuela) – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Kronenberger Samuel (bratr Kryštofa) - NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Kršovský z Chodova Jakub – MMP, exulant, vrátil se 1631, odsouzen FKK pro své řeči
 Kršovský z Chodova Jiřík – MMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Krumlovský Šimon - SMP
 Kryšpín (Krystýn) Jan – NMP, exulant, vrátil se 1631 do Prahy, odsouzen FKK všeho jmění
 Křinecký z Ronova Bohuslav
 Křinecký z Ronova Jiří – přijel do Prahy, saský ubytovatel na Starém městě
 Křipečký (Střípečký) Jan - z různých měst Pražských
 Křipečký Jan – z různých měst pražských
 Kříž Jan - SMP
 Kříž Matouš – NMP
 Kubic Pavel - SMP, starší pořádku kožešnického, Sasko
 Kubsch Krištof s matkou -Most, exul., nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634/39

⁸⁵¹ S dětmi a čeledí – celkem 9 členů domácnosti, odešli do Pirny.

⁸⁵² Spolu se Zachariášem Světlíkem uzavřel zemské desky, purkrabský soud a českou komoru.

Kukla z Taurnperka David –prokurátor, obecní starší, s chotí Dorotou Mostníkovou z Nyštic⁸⁵³

Kukla z Taurnperka Jan – radní, starší pořádku suken kraječského, Pirna

Kulhánek Jindřich - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě

Kundmann - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639

Kunsteter z Kunstetu Melichar - lékárník, s dcerou Kateřinou provd. za Hanuše Kleina,⁸⁵⁴

Kutnaur ze Sonnenštejna Šimon mladší – SMP, přijel do Prahy, syn popraveného Jana K. z S.

Kvasnička Jan – SMP, exulant, vrátil se 1631 do Prahy z Freibergu

Kyj z Kyjova a z Hiršfeldu Jaroslav

Kyj z Kyjova a z Hiršfeldu Kryštof

Kyj z Kyjova a z Hiršfeldu Rudolf

Kyšperský Vřesovec z Vřesovic Jan Ilburk

Kyšperský Vřesovec z Vřesovic Vojtěch

Kytler (Kittler) Kašpar – Litoměřice

Laminger z Albenreuthu Wolf Joachim + 17. 9. 1631 u Breitenfeldu, v sas. ar. odsouzen FKK

Landsman Jan – univerzitní mistr a duchovní

Lang z Langenfelsu Filip – exulant z Chebu, sloužil v saské armádě

Laube Martin - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639

Lavín z Ottenfeldu Jaroslav – SMP, přijel do Prahy v roce 1631

Lebcentyner Matyáš – Litoměřice

Lehmann Daniel – SMP kožešník s manželkou, čtyřmi dětmi a čeládkou, Lipsko

Lemp Ulrich – Cheb

Lengenfeld von Johann Wolf – Cheb, sloužil v saské armádě

Leyerer Georg – Cheb

Licek z Rýzemburka Zikmund Vilém - Žatec, vrátil se se saským kurf. a kn. z Altenburgu

Lilius Mikuláš – Hradčany

Linhart z Neuenbergu Jan - za vpádu se připojil k nepříteli, pak asi s ním odešel roku 1632

Linhart z Neuenbergu Vilém Václav – přijel do Prahy v roce 1631

Lipnický z Přiběnic Jan Hanuš – přijel do Prahy v roce 1631

Liška Jakub - z různých měst Pražských

Locika Jiřík – NMP

Lochnar z Palič Wolf Kryštof - exulant, vrátil se, stal se katolíkem, 1631 podporoval Sasy

Lochnarová z Palič Sabina (Lochner von Paelitz) – Cheb, vrátila se Sasy, které podporovala

Lochner Johann – Cheb, exulant, řezník

Lopatský z Liběchova Šimon mladší – služebník při berním úřadu

Loubský z Lub Fridirch – byl v Praze, později se stal katolíkem

Ludwig Georg Adam – Cheb, exulant, zemřel ve službě u nepřítele

Lukšan z Luftenšteina Jan – SMP, exulant, vrátil se 1631 a odsouzen FKK všeho majetku⁸⁵⁵

⁸⁵³ Ze SMP, ovdovělou Odhájovou. Odešel také se synem Janem, který byl starším pořádku sukna kraječského a radním a navrátil se za saského vpádu. Jan měl nejspíše neprovdanou sestru Dorotu.

⁸⁵⁴ Ze SMP, odešel do Freibergu.

Machaon Bohdanecký Václav – duchovní
 Malovec Jan – NMP, exulant, přijel do Prahy v roce 1631
 Malovec Ondřej – NMP
 Malvazová Alžběta – MNP, dcera Jana Malvazy řezníka, Pirna
 Malvazy Jan – MMP, přijel do Prahy v roce 1631, řezník
 Mangolt rytíř Krištof Ferdinand
 Maňkus Ondřej – Žatec, vrátil se s vojskem saského kurfiřta a kn. z Altenburgu
 Manlicher Jakub - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634/39
 Manzelius Sezemský Jiří – duchovní
 Martin Hans – SMP, přijel do Prahy v roce 1631
Martin z Javorníka Jan - SMP
 Martinides Bartoloměj – duchovní
 Martinius z Dražova Samuel – SMP, farář u sv. Haštala, administrátor konzistoře a probošt Karlovy koleje.⁸⁵⁶
 Martinus Slaventinus Petr – duchovní
 Marxius Jan – duchovní
 Mateřovský z Mateřova Bořek
 Mateřovský z Mateřova Albrecht
 Matheides Písecký Jan – duchovní
 Mattes (Mattys) Jáchym – SMP, exulant ve Freibergu
 Mayer de Jiljí – SMP, kupec
 Mayer Kryštof – SMP, rukavičník
 Mayner Georg - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Mayner Jakub - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Meefleisch Thomas - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634/39.
 Měchýř Jan – NMP, měšťan, dal se potřebovati vojensky u nepřítele a proto odsouzen FKK
 Meliš Jan Kašpar (jinak Cikánek) – NMP, exulant, přijel do Prahy 1631, ujel pak do Polska
 Menschekius Ondřej – duchovní
 Meškerus Matouš – duchovní
 Meyner Jiří - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Meyšnar (Meischner, Meißner) Daniel – NMP, exulant, přijel roku 1631
 Meyšnar Jiřík – NMP, exulant, přijel se Sasy
 Mičan Pavel – duchovní
 Michalovic z Voršila Benigna roz. z Vrtby
 Mikulášová Dorota – SMP, odešla s chotěm do exilu, vrátila se 1631 jako vdova propadla m.
 Milicz Hans - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639

⁸⁵⁵ Straší pořádku nákladnického, první choť Regina a děti Václav, Kateřina a Ludmila, druhá choť Marie roz. Pichlerová s syn Jan Jiří, Drážďany, Freiberk. Nejspíše také expeditoř České dvorské kanceláře.

⁸⁵⁶ První manželka Rosina Hippusová a syn Adam, druhá manželka Kateřina Jelínková, Altenburg, Wittenberk, Pirna.

Mirešovský z Mirešovic Oldřich Zikmund - Žatec, vrátil se s kurfiřtem a kn. z Altenburgu
 Mitis Petr – duchovní
 Mitrovský z Nemyšle Bernard – přijel do Prahy v roce 1631
 Mityš (Mitis) Václav – SMP, exulant v Pírně, vrátil se 1631, odsouzen FKK všeho
 Mladota ze Solopisk Jiří - přijel do Prahy v roce 1631
 Mostník z Nyštic Václav – Litoměřice
 Mostník z Nyštic Jan
 Moyses Jiří – Loket
 Mrazius Jan – duchovní
 Mrštík Václav – Litoměřice
 Mudroň Jan – SMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Muk (Muka) Pavel – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Muk (Muka) Ondřej – NMP
 Mulc z Waldau Jan Albrecht - Chebsko, zůstal v zemi, podporoval Sasy
 Mulc z Waldau Jan Fabian - slíbil přestoupit ke katolictví, zůstal v zemi, podporoval Sasy
 Müller z Müllhausen (Millner z Millhausu) Jiří – přijel do Prahy v roce 1631
 Muzikář (Muzikant) Matyáš - z různých měst Pražských
 Myllius Jan – duchovní
 Myslík Adolf – NMP
 Myslík z Hyršova Jindřich – SMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Myška ze Žlunic Oldřich – přijel do Prahy v roce 1631
 Nathaniel Zikmund – SMP, s manželkou Ludmilou Vorlovou odešel do Freibergu
 Neher (Nehr) z Nehrlinku Jiří – MMP, exulant, přijel do Prahy v roce 1631
 Nejedlý Burian – Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě
 Netvorský z Březí Přibík – podporoval nepřítel v Čechách, pak asi s ním odešel r. 1632
 Neumann Zachariáš – duchovní
 Neupauer Jan - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639
 Neupauer Kašpar - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639
 Neupauer Ondřej – otec Jana a Kašpara - Most, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy či Švédy 34
 Nickmans Severin - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634/39
 Nicolai Jan – SMP, krejčí, s manželkou Annou byl v exilu v Rückersdorfu v Sasku
 Níč (Nitsch) Ondřej – Litoměřice
 Nigrin Bavorský Václav – duchovní
 Nigrinus Českobrodský Jan – duchovní
 Nosidlo z Geblic Václav – Litoměřice
 Nostic z Nostic Jan Hanuš - Žatec, vrátil se se saským kurfiřtem a kn. z Altenburgu
 Nyger Adam – Litoměřice
 Olomučanský Kouřimský Štěpán – duchovní
 Ories Jan – MMP, přijel do Prahy v roce 1631 s matkou
 Oriesová Mariana – MMP, přijela do Prahy v roce 1631, matka Jana Oriese
 Ottersdorfu z Jan Theodor – direktor a rada nad apelacemi, obecní starší, přijel do Prahy⁸⁵⁷

⁸⁵⁷ Obecní starší SMP. Odešel s manželkou Ludmilou rozenou Hellovou z Wolfenštorfu, syny Janem, Václavem Sixtem, Vratislavem Sixtem a dcerami Kateřinou, Reginou Kateřinou provdanou

Outrata jinak Duspivo Martin, SMP, šiškař
 Pabeš Petr - Litoměřice
 Pacovinus Václav – duchovní
 Pach Wolf - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634 nebo 1639
 Pachovský Jiří – NMP
 Pachštat (Bachštata) Pavel – MMP, exulant, pozounér, vrátil se 1631 do Prahy, odsouzen FKK
 Palingenius Hradištský Zikmund – duchovní
 Pašto (Pašta) Valentýn - z různých měst Pražských
 Pauli Timoteus Vlašimský – duchovní
 Paurydl (Pauriedl) Jiřík - z různých měst Pražských
 Pauzar z Michnic Albrecht Řehoř – přijel do Prahy v roce 1631
 Pelargus Václav – Sasy ustanovený komisař ve Slánském kraji
 Peldřimovský z Vyskořic Jan – SMP, sekretář české komory a zapisovatel direktoria⁸⁵⁸
 Peldřimovský z Vyskořic Vratislav - SMP, syn Jana Peldřimovského z Vyskořic
 Penčík z Penčíku Albrecht Kryštof
 Perger Jiljí – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Perglar z Perglasu Jan Fabian – stal se katolíkem, ale podporoval Sasy
 Perglar z Perglasu Jan Matyáš – stal se katolíkem, ale podporoval Sasy
 Perkauer (Pergauer, Berghauer, Pirghaur) Jiří – SMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Pešík z Komárova Petr – přijel do Prahy v roce 1631
 Pešík z Komárova Václav – zůstal v Čechách, kde podporoval nepřítel
 Pětikostel z Aventina Jan Jiří – SMP, exulant v Pirně, Zhořelci a Budyšíně, přijel do Prahy⁸⁵⁹
 Pětikostelová z Aventina Anna – SMP, matka Jana Jiřího P. z A.
 Pětipeský z Chyš a Eggenberka Odolen – zůstal v zemi, podporoval nepřítel
 Petráček Jan – Litoměřice
 Petráček z Vokounštejna Jan nejstarší – SMP, perníkář, radní, s chotí Annou⁸⁶⁰, přijel do Prahy
 Pfefferkorn z Ottopachu Karel
 Pfretschner Kašpar – Loket
 Pic (Pič, Picl) Filip – SMP, krejčí, přijel do Prahy v roce 1631
 Pictoris Žďárský Klemens – duchovní
 Pichelberger z Pichelbergu Daniel mladší – SMP, odešel s manželkou Helenou do Drážďan
 Pichelberger z Pichelbergu Jindřich – SMP, radní, odešel do Drážďan
 Pichelberger z Pichelbergu Kryštof – SMP, exulant, přijel do Prahy v roce 1631
 Pion (Pihon) Adam – NMP, exulant, přijel do Prahy v roce 1631
 Pion Jan – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Pirkhauer Jiří
 Piryneus Matěj – duchovní
 Písecký z Kranichfeldu Florián – NMP, prokurátor, strýc Václava, vrátil se 1631, Pírna

Weissbergerovou Vodičkovou. Byl v exilu v Pirně, pak v Drážďanech. Byl jedním z prvních navrátilců v Praze.

⁸⁵⁸ Obecní starší SMP. Odešel do Freibergu s druhou manželkou Dorotou Fišlovou z Počernic ovdovělou Libovickou z Libovice a syny z prvního manželství Vilémem, Vratislavem a Dorotou. Spolu s Václavem Vilémem z Roupova byl jediným žijícím členem předbřlohorského stavovského direktoria.

⁸⁵⁹ Odešel s matkou Annou a manželkou Kateřinou roz. Pichelperkovou z Pichelperku a dcerami Alžbětou a Mandalenou, Pírna, Budyšín, Zhořelec. Registrátor a koncipista při České kanceláři.

⁸⁶⁰ Ovdovělou Lopatskou z Liběchova. Odešel i s dětmi a vnoučaty do Pirny.

Písecký z Kranichfeldu Jan – syn Václava, přijel do Prahy v roce 1631
 Písecký z Kranichfeldu Václav – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Plato Jan – Litoměřice
 Ploskovský z Ploskovic Jan Kryštof
 Pontanus Jan – duchovní
 Prajs (Preis, Preys) Konrád - SMP
 Prčka Pavel – SMP, přidal se k Sasům v Čechách a odjel s nim ze země
 Prokop z Rovin Pavel – SMP, prokurátor
 Příběnic z Jan – NMP⁸⁶¹
 Příbyslavský Matěj – duchovní
 Příchovský z Příchovic Jiří mladší – katolík, přidal se k exulantům a odešel s nimi
 Ptochaeus Plzeňský Adam Klemens – duchovní
 Pukla Jan - z různých měst Pražských
 Purkyně (Purgkyr) Daniel – Litoměřice
 Původ Jan- SMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Rabicar z Rabic Zikmund – slíbil stát se katolíkem, podporoval Sasy na Loketsku
 Radecká z Radče Kateřina – přijela do Prahy, roz. ze Šebířova, matka Jana Jiřího Radeckého
 Radecký z Radče Jan Jiří – přijel do Prahy a sloužil pod plukovníkem Hofkirchenem
 Rak Jiří – SMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Rakvic z Rakvic Jakub
 Rašín z Rýzemburka Jaroslav Sezima – přijel do Prahy v roce 1631
 Rausendorf (Rosendorfer) ze Šprembergu Vilém
 Rausendorf (Rosendorfer) ze Šprembergu Volf Oldřich
 Reichel Tobiáš – Litoměřice
 Reichenpach (Reipach, Reypach) Krištof – Litoměřice
 Reizenbachu z Jan Bartoloměj
 Ridinger (Riedinger) Jan – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Riger Adam – Litoměřice, trubač
 Richter - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634 nebo 1639.
 Ritter David – Cheb
 Rödíg (Rödtich) Jakob - Loket, nejstar. purkmistr, hlava vzpoury, odsouzen hrdla, cti a statků
 Rodovský z Hustířan Jan Všemír – přijel do Prahy v roce 1631
 Rosacius Hořovský Jan – duchovní
 Rosenberger z Werdenstädtu Pavel – SMP, odešel do Zhořelce
 Rosenthaler Jan Jakub – SMP, exulant, vrátil se 1631 do Prahy se Sasy⁸⁶²
 Roscher Gregorius – duchovní
 Rossendorf Oldřich (bratr Viléma)
 Rossendorf Vilém (bratr Oldřicha)
 Roth Jindřich – duchovní
 Roudnický z Březnice Daniel – SMP, písař při berničním úřadě, Freiberg⁸⁶³
 Roupovský z Roupova Václav Vilém – přijel do Prahy v roce 1631 jako jeden z prvních⁸⁶⁴
 Roupovský z Roupova z Jan – přijel do Prahy v roce 1631

⁸⁶¹ Nejasné, zda totožný s Janem Hanušem Lipnickým z Příběnic.

⁸⁶² Anna Marie, rozená Bezděžská z Bezděčí Hory. Úředník šestipanský,

⁸⁶³ S manželkou Annou roz. Havlíkovou Srncovou z Varvažova a sedmi jinými příslušníky domácnosti.

⁸⁶⁴ Prezident předbělohorského stavovského direktoria. Jeden z iniciátorů hlavních exulantských podniků v Praze. Spolu s Peldřimovským z Vyskočic – viz tam – jediný žijící člen předbělohorského direktoria.

Rozkoš Šimon – není jisté, zda byl exulant, potrestán FKK
 Rozýn z Javorníka Jiří – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Rumpál z Kundratic Alexander – SMP radní, Freiberg⁸⁶⁵
 Rut (Ruth) z Dírného Zdeslav
 Řehlovský Gabriel – Žatec, vrátil se s vojskem saského kurfiřta a kn. z Altenburgu
 Řehořovic z Vavřinec - SMP
 Řepa Jakub – NMP, kovář, přijel do Prahy v roce 1631
 Říčanská z Řičan Dorota – omilostněna za údajné skutky spáchané 1631/32, nebyla exulantka
 Říčanský Kavka z Řičan Oldřich Václav – ukradl staroboleslavský obraz Panny Marie
 Říčanský z Řičan Jan Litvín – není jisté, zda byl exulant, potrestán FKK
 Říčanský z Řičan Lev Vilém – přijel do Prahy v roce 1631 se švédským pasem
 Říčanský z Řičan Vilém mladší - přijel do Prahy v roce 1631 se švédským pasem
 Římský Raymund – duchovní, bývalý mnich
 Salhaus ze Salhausenu (Solhauz ze Solhauzu) Wolf – saský komisař v Litoměřickém kraji
 Sánský z Kolína Tiburcius – duchovní
 Santman Jan – Louny, za vpádu sloužil jako voják u nepřítele, odsouzen FKK všeho jmění⁸⁶⁶
 Sarcocius Stebenský Jakub – duchovní
 Sartorius Blažej – duchovní
 Satanýř z Drahovic Mikuláš
 Scultetus Jonáš – duchovní
 Sekerka ze Sedčic Fridrich – vrátil se do Žatce, zajat císařskými
 Sekerka ze Sedčic Jetřich - Žatec, vrátil s vojskem saského kurfiřta a kn. z Altenburgu⁸⁶⁷
 Seyda Bystřický Jan – duchovní
 Scheinberger Vít – není jisté, zda byl v exilu, potrestán FKK
 Schindeler (Schindler) Jiří – SMP, sklenář, švagr Davida Lippacha, odešel do Drážďan
 Schindler Tobiáš - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639
 Schliková z Passaunu a Holejče Johanna – vdova po Janu Albinovi Sch. z P. a H.
 Schmidt (Šmíd) ze Schmiedbergu Konrád – SMP, hejtman havelské čtvrti
 Schön z Schönu Bartoloměj - Most, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy nebo se Švédy 1634/39
 Schönfeld Joachim – duchovní
 Schönstetter Johann Sigismund – Cheb
 Schram Nicolaus – duchovní
 Schubert Stefan - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Schurichius Abraham – duchovní
 Schwoll rytíř na Palici (von Palitz) Gerhard – Cheb, exulant, vrátil se za saského vpádu Sedlčanský Mikuláš
 Sixtová Anna – SMP, vdova po Václavu Sixtovi, starším pořádku kožešnického
 Skalský z Dubu Jan - přijel do Prahy v roce 1631
 Slavata z Chlumu a Košmberka Jan – přijel do Prahy v roce 1631
 Slavata z Chlumu a Košmberka Kryštof Felix – přijel do Prahy v roce 1631

⁸⁶⁵ S první manželkou Kateřinou rozenou Kozlovou z Peclínovce a druhou Zuzanou.

⁸⁶⁶ Vrátil se i roku 1639 viz NA Praha, SM, sign. C 215/ L5 – L8, karta 429.

⁸⁶⁷ Podle Bílka se připojil v Žatci k nepříteli a odešel s ním do Saska.

Slavata z Chlumu a Košmberka Albrecht mladší Jindřich – exulant, vrátil se do Čech
 Slepíčka Václav – Litoměřice
 Smažil Nikodym - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě
 Smolíková Dorota – NMP
 Sojka Jan – Litoměřice
 Sojka Vít – Litoměřice
 Sojka Zikmund – Litoměřice
 Sokol Jan - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě
 Sokolová Kateřina - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě
 Sommerfeld z Tumnice Kryštof Erasmus – sloužil u nepřítele, odsouzen FKK
 Sova Václav – SMP, měšťan, zedník, exulant, vrátil se 1631 do Prahy s manželkou Annou
 Sovová Anna – SMP, vrátila se s manželem Václavem do Prahy
 Stehlík Jiří - z různých měst Pražských
 Steimann (Šajman) syn Andrease Steimanna – MMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Steinberger Friedrich – Slavkov, exulant, navrátil se 1631, odsouzen FKK všeho jmění
 Steinmec Volf – SMP, lékárník
 Steinmüller Jiří – nebyl exulant, purkmistr Jáchymova, podporoval Sasy
 Steinsdorfer ze Steinsdorfu Florian
 Steinsdorfer ze Steinsdorfu Volf Adam – slíbil stát se katolíkem, podporoval nepřítele v zemi
 Sternberg Vít - z různých měst Pražských
 Straková Regina – SMP, vdova po komorníkovi při deskách zemských Václavu S., Pírna⁸⁶⁸
 Stranický Václav - z různých měst Pražských
 Strejček Adam – SMP, odešel s manželkou a dcerou
 Struhadlice Anna - Beroun, přišla se Sasy, zůstávala ve městě
 Štřela z Rokyc Štěpán – není jisté, zda byl v Čechách, sloužil ve švédské armádě
 Štřelec Daniel – Mělník, exulant, přišel do města po jeho obsazení Sasy
 Světlík Mantinský z Kzesu Zachariáš – NMP, přijel do Prahy v roce 1631⁸⁶⁹
 Svoboda Havel – MMP, exulant, vrátil se s nepřítelem 1631
 Sylweister Jan - Beroun, přišel se Sasy, zůstával ve městě
 Synek Václav - SMP, starší pořádku kožešnického, přijel do Prahy v roce 1631⁸⁷⁰
 Syráček (Širůček) Prokop – SMP, odešel s manželkou a třemi dětmi, Míšeň
 Šarovec Jakub - SMP
 Šic z Drahenic Mikuláš – přijel o Prahy v roce 1631
 Šídlovský Ondřej – NMP, měšťan, exulant, vrátil se roku 1631 do Prahy, odsouzen FKK
 Šillerová Alžběta - SMP
 Škrétová Šotnovská ze Závořic Kateřina – SMP, roz. z Morchendorfu, vdova po Konrádovi
 Šley (Schley) Jakub – Hradčany, tiskař, hejtman nad fedrfechtýři, Drážďany
 Šmertoš (Schmertosch) z Riesenthalu Martin – SMP, starší pořádku kupeckého, obecní starší⁸⁷¹

⁸⁶⁸ rozená Kemicarová z Dorndorfu a Biskupic, s dcerou Martou.

⁸⁶⁹ Spolu s Vojtěchem starším Koutským z Jenštejna uzavřel zemské desky, purkrabský soud a českou komoru.

⁸⁷⁰ Pravděpodobně exulant v Polsku.

⁸⁷¹ Odešel s manželkou Veronikou Valverýnovou a pěti dětmi, Torgava, Lipsko. Vrátili se za saského vpádu, údajně až roku 1632.

Švydrych Tomáš - Litoměřice
 Šnajder Martin – SMP, tkaničkář
 Špáta Tobiáš - z různých měst Pražských
 Štampach ze Štampachu Adam - Žatec, vrátil se se saským kurfiřtem a kn. z Altenburgu
 Štampach ze Štampachu Adam Gotthard
 Štampach ze Štampachu Engelhart – sloužil u nepřítele, není jisté, zda byl 1631/32 v Čechách
 Štampach ze Štampachu Engelhart Vilém – sloužil u nepřítele, nejisté, zda byl v Čechách
 Štampach ze Štampachu Fridrich – nebyl exulant, podporoval Sasy na Loketsku
 Štampach ze Štampachu Jan Jindřich
 Štampach ze Štampachu Jan Jiří
 Štampach ze Štampachu Jan Šebestián – syn Friedricha, nebyl exulant, podporoval Sasy
 Štampach ze Štampachu Jiří - Žatec, vrátil se se saským kurfiřtem a kn. z Altenburgu
 Štampach ze Štampachu Leonard
 Štampach ze Štampachu Václav starší – přijel do Prahy v roce 1631
 Štampach ze Štampachu Zdeslav
 Štarková ze Štarkenfelsu Barbora – SMP, roz. Taxová, odešla do Drážďan
 Štefek Všelakovský Matěj – duchovní
 Štefek z Koloděj Tobiáš – NMP, přijel do Prahy, sňal z věže hlavu svého otce Tobiáše
 Šteiman (Štajman, Stegman) Ondřej – MMP, syn lazebníka
 Štolc z Gostomky Jiří Adam – vpustil Sasy do Lokte a kraje Lok., podporoval nepřítele
 Štolc z Gostomky Mikuláš starší
 Štýbr (Stieber) Vavřinec – SMP, prokurátor, s chotí Kateřinou, Žitava, Pirna, přijel do Prahy
 Šulc Vosecký Michal
 Švamberka ze Anna Maxmilána – choť Ladislava Velena ze Žerotína
 Švamberka ze Jan Jiří
 Švík z Lukonos Daniel – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Švík z Lukonos Jan – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Švík z Lukonos Matouš
 Tába (Thab, nepřesně Zab) Petr – NMP, exulant v Drážďanech, přijel do Prahy v roce 1631
 Táborský Václav - Beroun, přišel se Sasy, zůstal ve městě
 Tacler (Tatzler) Alexander - SMP
 Tanner Johann Christof – Cheb
 Taubnerus Michael – duchovní
 Těchenic z Jiří Matouš – přijel do Prahy v roce 1631, vzdal se mu Mělník
 Tejn z Tejna Kryštof Jindřich – Loketsko, asi nebyl exulant, sloužil u nepřítele, odsouzen
 Teufel Jan - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639
 Teufel Vilém - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Teyfl z Zeilberka Tomáš SMP
 Teyprechtová z Prechtynku Ludmila – SMP, vdova po prokurátoru při soudech hořejších⁸⁷²

⁸⁷² a obecním starším Melicharovi, s dcerami Anežkou, Annou, Ludmilou a Markétou, Sasko.

Thurnu z Jindřich Matyáš – přijel jako jeden z prvních do Prahy 15. 11. 1631 v čele exulantů
 Tillenus Stanislav – duchovní
 Tišňovský Jan – NMP
 Trapp Andreas – Cheb
 Trejtlarová z Krošvic Anna – SMP, vdova po Václavovi, odešla do Pirny a Drážďan⁸⁷³
 Trocer (Trotzer) Jan - z různých měst Pražských
 Troilus Hagiochoránus Mikuláš M. – NMP, poslední nekat. rektor UK, kancléř SMP, Pirna⁸⁷⁴
 Trojan Benešovický Adam – duchovní
 Trupel (Tropel) Jan – Litoměřice
 Třebenický Zikmund – duchovní
 Třebický Samuel - z různých měst Pražských
 Tümmel Georg - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo se Švédy 1634, 1639
 Turek (Turbeck) Daniel – NMP
 Turek Daniel – SMP švec, odešel do Pirny
 Týřovský z Einsiedele Adam Jindřich – nebyl exul, obviněn z podpory Sasů, ale nevinný⁸⁷⁵
 Týzl z Daltic (Tiesel von Daltiz) Jošt Jan – Chebsko, exulant, obsadil se svými lidmi Cheb
 Uhlík Matouš - z různých měst Pražských
 Ulrych Mikuláš – MMP, knihař, exulant, navrátil se do Prahy 1631, odsouzen FKK všeho
 Unhošťský (Aunhošťský) Jan (bratr Václava) - Litoměřice
 Unhošťský (Aunhošťský) Václav (bratr Jana) - Litoměřice
 Unruhe Anna–roz. von der Jahn, matka Friedricha a Bernarda, nebyla exul., podporovala Sasy
 Unruhe z Joachym Friedrich – nebyl exulant, podporoval Sasy na Loketsku
 Unruhe z Matyáš Bernard – nebyl exulant, podporoval Sasy na Loketsku
 Uzlar z Kranzperku Jan Kristián
 Váňa Jan – NMP, mlynář, exulant, přijel do Prahy v roce 1631
 Vančura Unhošťský Václav – duchovní
 Vančura Václav – NMP
 Vančura z Řehnic Václav
 Vančura z Řehnic Jiří Felix
 Varlejš z Bubna Jan – s exulanty se zmocnil Loun, přijel do Prahy 15. 11. 1631 s Arnimem
 Vartovský z Varty Václav Fridrich – podporoval nepřítel v Čechách
 vdova po Matthiasu Wernerovi – Cheb
 Velvarský Daniel – MMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Velvarský Jan Benjamin – NMP
 Věžník z Věžník Karel – vrátil se s nepřitelem do země, byl švédským rytmistrem
 Věžník z Věžník Odolan (Vodolan, Odolen)
 Vičan Václav – Litoměřice
 Viktorýn Jiří – NMP

⁸⁷³ s dcerou Annou Marií.

⁸⁷⁴ S manželkou Zuzanou a pěti dětmi.

⁸⁷⁵ Rezek ovšem uvádí, že činil pohružky vždy věrnému katolickému městu Plzni a vedl spolu s Kryštofem Ploskovským vzbouřený selský lid.

Vitacius Václav – duchovní
 Vlk z Kvítkova Jan starší – přijel do Prahy v roce 1631
 Vodička Tobiáš mladší – NMP⁸⁷⁶
 Vodňanský z Uračova Jan–SMP, bratr Jindřicha, přijel do Prahy, syn popraveného Nathaniela
 Vodňanský z Uračova Jindřich–SMP, bratr Jana, přijel do Prahy, syn popraveného Nathaniela
 Vojkovský z Vojkova a z Milhostic Adam Felix – přijel do Prahy v roce 1631
 Vokál Melichar - SMP
 Vokoun Václav - Beroun, přišel se Sasy, zůstal ve městě
 Volanský z Volanic Václav - podporoval nepřítel v Čechách, asi s ním odešel roku 1632
 Volínský Matěj – Hradčany
 Vorel Matouš – SMP, starší pořádku krejčovského
 Vorlíček Martin - z různých měst Pražských
 Vostromířský z Rokytníka Bohuslav
 Vostrovec z Kralovic Ferdinand – přeběhl z císařské armády k nepříteli, potrestán FKK
 Vostrovský Václav – NMP
 Votík Zahájský Jan – Litoměřice
 Vratislavský Daniel M. – SMP radní, exulant, vrátil se se Sasy, odsouzen FKK⁸⁷⁷
 Vršovský z Těšetína Tobiáš – NMP, přijel do Prahy v roce 1631
 Vtelenský ze Vtelna Karel
 Wachtel z Pantenova (Poutnova) Mikuláš (bratr Rudolfa) – přijel do Prahy v roce 1631
 Wachtel z Pantenova (Poutnova) Rudolf (bratr Mikuláše) – přijel do Prahy v roce 1631
 Waischliz Krištof Erhard - Žatec, vrátil se se saským kurfiřtem a kn. z Altenburgu
 Waldmann Tobiáš – Loket
 Wartemberka z Jan Jiří – přijel do Prahy s kurfiřtem 20. 11. 1631
 Wasserberger z Wasserfeldu Blažej – NMP, přijel do Prahy v roce 1631 jako saský praporčík
 Wasserberger z Wasserfeldu Václav – NMP, měšťan, exulant, vrátil se 1631 do Prahy
 Watzke Jakub - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639
 Weber Jakub – SMP, sklenář, odešel do Pirny
 Weidlich Benjamin - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634/39.
 Wencel Lorenc – SMP, starší pořádku šmejdiřského, desetisoudce, s chotí Salomenou Karovou
 Widmann Jičínský Václav – duchovní
 Wind Podivínský z Doubravičan Jan – SMP, přijel do Prahy v roce 1631⁸⁷⁸
 Winkler z Heimfelsu Jiří Adam - Chebsko
 Winkler z Heimfelsu Friedrich - Chebsko
 Winkler z Heimfelsu Humboldt - Chebsko
 Winkler z Heimfelsu Jaroslav - Chebsko
 Winkler z Heimfelsu Vilém – nebyl exulant, slíbil stát se katolíkem, sloužil o Sasů
 Wittman Jan – NMP, přijel do Prahy v roce 1631, syn popraveného Michala Wittmana

⁸⁷⁶ Nejasné, zda člen rodu Wasserbergerů z Wasserfeldu a tedy příbuzný níže uvedených Blažeje a Václava.

⁸⁷⁷ Odešel s manželkou Ludmilou Kaprovou z Kaprštejna.

⁸⁷⁸ Odešel do exilu s chotí Reginou Lopatskou z Liběchova a třemi dětmi a třemi sirotky. Žil v Pirně a v Drážďanech.

Wittych Jan Jakub – vrátil se se Sasy do Čech, kde také zemřel, ubytovatel saské armády
 Wolf z Lengenfeldu Jan - Chebsko
 Worzlau Hans - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639
 Würzbaum (Wirbaum) Jan – SMP, šmukýř, přijel do Prahy v roce 1631⁸⁷⁹
 Würzbaumová Ludmila – přijela do Prahy v roce 1631, manželka Jana W.
 Würzbaumová Manda – dcera Jana Würzbauma a Ludmily, přijela s rodiči do Prahy
 Zahájský Jan Votík
 Záruba z Hustířan Jan – přijel do Prahy v roce 1631, ubytovatel saské armády v NMP
 Zbic Šebestián – duchovní
 Zbytková z Greyfenberga Salomena – SMP, vdova po Václavovi Z. z G., odešla do Pirny
 Zeidler jinak Hoffman Jan – přijel do Prahy s kurfiřtem a dlouho v Praze zůstal
 Zejdlíc ze Šenfeldu (Zeidlitz von Schönfeld) Ladislav
 Zelenka Jakub – NMP
 Zeyner Paul - Most, exulant, nejisté, zda se vrátil 1631 se Sasy, nebo Švédy 1634, 1639
 Zoubek Matyáš mladší - z různých měst Pražských
 Zürich Jan – Loket
 Zýgel (Ziegel) z Chocenic Kryštof Jiří – NMP, kupec, s chotí Mandalenou z Kronenperku⁸⁸⁰
 Žák Adam – Litoměřice
 Žalanský Jan – NMP
 Žatecký Václav – NMP, písař radní, 1.chot' Mandalena Meyšnarová, 2. Dorota Kalivodová⁸⁸¹
 Žďárský ze Žďáru Jan Václav
 Žerotína ze Ladislav Velen – přijel do Prahy v roce 1631
 Žezule Jindřich – NMP, exulant, přijel do Prahy 1631, odsouzen FKK, jmění vráceno synovi
 Živnůstka Dačický Jan – SMP, malíř, exulant, přijel do Prahy v roce 1631
 Živnůstka Jan (kožešník) – SMP – přijel do Prahy v roce 1631

⁸⁷⁹ Odešel do Žitavy s chotí Ludmilou roz. Nosovou z Vojkovic a dcerou Mandalenou.

⁸⁸⁰ odešli do Pirny. Kronenperkerová z Kronenperku.

⁸⁸¹ Žitava, Pirna, Drážďany.

